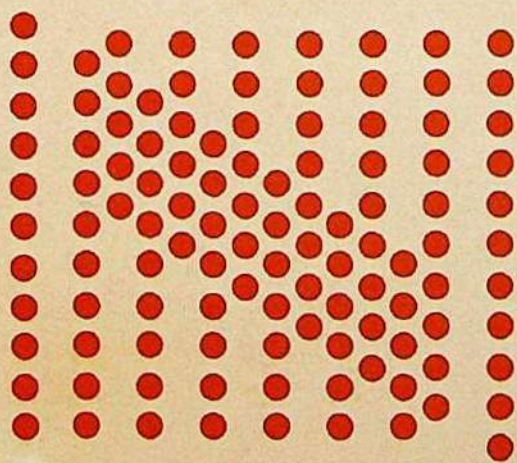

RAZPRAVE IN GRADIVO 16

TREATISES
AND
DOCUMENTS

INŠTITUT ZA NARODNOSTNA VPRAŠANJA V LJUBLJANI

RAZPRAVE IN GRADIVO • LJUBLJANA • DECEMBER 1983

RAZPRAVE IN GRADIVO

TREATISES AND DOCUMENTS

16

INŠTITUT ZA NARODNOSTNA VPRAŠANJA
LJUBLJANA — DECEMBER 1983

RAZPRAVE IN GRADIVO — TREATISES AND DOCUMENTS

YU ISSN 0034 — 0251

UDK — UDC 323.1 (497.1) (058)

Izdajateljski svet — Editorial Board

Andrej Caserman, mag. Silvo Devetak, dr. Vladimir Klemenčič, dr. Peter Klinar, Albina Nečak-Lūk, dr. Ernest Petrič, Amalia Petronio-Bertoni, dr. Rudi Rizman, dr. Janez Stanonik, Štefan Šoš

Uredniški odbor — Editorial Committee

Dr. Borut Bohte, dr. Darko Bratina, Andrej Caserman, Rudi Čačinovič, mag. Silvo Devetak (glavni urednik — Editor in Chief), dr. Savin Jogan, dr. Vladimir Klemenčič, Lev Kreft, dr. Avguštin Malle, Albina Nečak-Lūk (odgovorni urednik — Editor in charge), Sonja Novak-Lukanovič (tehnični urednik — Technical Editor), dr. Janko Pleterski, Miran Potrč, dr. Rudi Rizman, Janez Stergar, Saša Žabjek

Uprava revije — Management

Marjeta Čelovič, Stanka Hanžič, Jožica Jereb, Neva Lebar

Prevodi — Translation

Dušan Gabrovšek (angleščina — English)

Lektor — Language advisor

Vera Gregorač

Zunanja oprema — Layout

Neta Zwitter

Redakcija tega zvezka je bila zaključena 30. oktobra 1983. Za znanstveno vsebino prispevkov so odgovorni avtorji. Ponatis člankov je mogoč samo z dovoljenjem uredništva in navedbo vira. — Editing of this volume has been terminated on 30 October 1983. The authors are responsible for the scientific contents of their contributions. The articles may be reproduced only with the permission from the publisher and by quoting the source.

Založil in izdal — Published and edited by

Inštitut za narodnostna vprašanja — Institute for Ethnic Studies
YU-61000 Ljubljana, Cankarjeva 5, tel.: (061) 210 823, 210 879, 210 964

Predstavnik — Representative

Mag. Silvo Devetak

Revijo sofinancira — Co-financed by

Raziskovalna skupnost Slovenije — The Research Council of Slovenia

Naklada — Circulation

1.200 izvodov — copies

Tisk — Printed by

Tiskarna Slovenija, Ljubljana, december 1983

KAZALO

Vida Tomšič: Uvod	7—14
Silvo Devetak: Nekatera idejna in politična vprašanja nadaljnjega razvoja jugoslovanske skupnosti narodov in narodnosti	15—26
Stipe Šušvar: Nacionalne ekonomije, međunacionalni odnosi, jugoslavenstvo	27—40
Ciril Ribičič: Aktualnost ustavnega koncepta federacije	41—51
Miran Potrč: Aktualna vprašanja pri usklajevanju skupnih interesov v zboru republik in pokrajin skupščine SFRJ po načelih dogovarjanja z vidika delovanja delegatskega sistema	53—65
Rudi Čačinovič: Razvojni problemi podružbljanja zunanje politike	67—74
Janko Pleterški: Zgodovinska izhodišča in osnovni smisel obstoja Socialistične federativne republike Jugoslavije	75—86
Štefan Korošec: Družbenoekonomske podlage za uresničevanje enakopravnosti narodov in narodnosti Jugoslavije	87—98
Nada Vilhar: Gospodarsko povezovanje kot temeljni prispevek za razvoj manj razvitih območij Jugoslavije, s posebnim ozirom na SR Slovenijo — predvsem tisti aspekti, ki zadevajo mednacionalne odnose	99—119
Saša Žabjek: Kultura — element zблиževanja med narodi in narodnostmi	121—126
Albina Nečak-Lük: Enakopravnost jezikov kot element enakopravnosti narodov in narodnosti SFRJ	127—135
Sonja Novak-Lukanovič: Nekateri elementi vzgoje za sožitje med narodi in narodnostmi v vzgojnoizobraževalnem procesu osnovne šole v SR Sloveniji	137—146
Rado Genorio, Vladimir Klemenčič, Aleš Stergar: Vprašanja okrog interpretacije rezultatov jugoslovanskega popisa prebivalstva po narodnosti leta 1981	147—156
Peter Beltram: Nekateri vidiki razvoja narodnostne identitete pripadnikov narodnosti v SFRJ	157—168
Koča Jončič: Narodnosti kao konstitutivni elemenat jugoslovenske zajednice	169—175
Miodrag Mitič: Neke karakteristike u normativnom uređivanju ravnopravnosti naroda i narodnosti	177—184
Savin Jogan: Vloga občine pri uresničevanju enakopravnosti narodov in narodnosti ter posebej ustavnega položaja narodnosti	185—190
Vera Klopčič: Urejanje položaja narodnosti v statutih občin na narodnostno mešanih območjih v SFRJ	191—199

GRADIVO

A. Sociodemografski pokazatelji glede na narodnost — izbor in redakcija: Peter Beltram	201—224

B. Prikaz šolstva v jezikih narodnosti v SFRJ — izbor in redakcija: Marinka Lazić	225—234
C. Izbor določil iz ustav, pomembnejših dokumentov in zakonov — izbor in redakcija: Vera Klopčič	235—256
D. Bibliografija »Narodno vprašanje in mednacionalni odnosi v Jugoslaviji 1978—1982« — izbor in redakcija: Marjeta Čelovič	257—276
Sinopsisi	277—288

CONTENTS

Vida Tomšič: Introduction	7—14
Silvo Devetak: Some conceptual and political problems of further development of the Yugoslav community of nations and nationalities	15—26
Stipe Šušvar: National economies, inter-nationality relations, and Yugoslavianism	27—40
Ciril Ribičič: On the topicality of the constitutional concept of federation	41—51
Miran Potrč: Topical questions of coordinating joint interests in the chamber of the republics and provinces of the Assembly of the Socialist Federal Republic of Yugoslavia according to the principles of consultations from the viewpoint of the functioning of the delegate system	53—65
Rudi Čačinovič: Developmental problems of the socialization of foreign policy	67—74
Janko Pleterški: Historical origins and the rationale of the existence of the Socialist Federal Republic of Yugoslavia	75—86
Štefan Korošec: Socioeconomic bases for exercising the equality of rights of the nations and nationalities living in Yugoslavia	87—98
Nada Vilhar: Economic integration as the basic contribution of the more developed areas of Yugoslavia to the progress of the less developed ones with special reference to the Socialist Republic of Slovenia — principally those aspects which concern inter-nationality relationships	99—119
Saša Žabjek: Culture — element of bridging the gaps between nations and nationalities	121—126
Albina Nečak-Lük: The equality of languages as an element of the equality of the nations and nationalities living in the Socialist Federal Republic of Yugoslavia	127—135
Sonja Novak-Lukanovič: Some elements of education as contributing factors in the growth of coexistence within the educational-instructional process on the primary school of the SR of Slovenia	137—146
Rado Genorio, Vladimir Klemenčič, Aleš Stergar: Questions of interpreting the results of the Yugoslav population census of 1981 in terms of ethnic affiliation	147—156
Peter Beltram: Aspects of the development of national identity in the case of members of the nationalities living in the Socialist Federal Republics of Yugoslavia	157—168
Koča Jončič: Nationalities as a constituent part of the Yugoslav community	169—175
Miodrag Mitić: Some characteristics and specificities of the normative regulation of the equality of rights of the nations and nationalities	177—184

Savin Jogan: The role of the commune in implementing the equality of rights of the nations and nationalities and especially the constitutional status of the nationalities	185—190
Vera Klopčič: The regulation of the status of the nationalities by the ordinances of the communes in the areas inhabited by nationally mixed population within the Socialist Federal Republic of Yugoslavia	191—199

DOCUMENTS

A. Socio-demographic data on nationality — selection and redaction: Peter Beltram	201—224
B. An outline of schooling conducted in the languages of the nationalities in the SFRY — selection and redaction: Marinka Lazić	225—234
C. A selection of constitutional provisions, more important documents and laws — selection and redaction: Vera Klopčič	235—256
D. A bibliography on "National question and inter-nationality Relations in Yugoslavia 1978—1982" — selection and redaction: Marjeta Čelovič	257—276
Synopses	277—288

UVOD

Šestnajsta številka Razprav in gradiva je v zadnjih dveh letih že tretja tematsko zaokrožena publikacija, ki jo je pripravil Inštitut za narodnostna vprašanja: prva je bila posvečena problematiki izpopolnjevanja mednarodnopravnega varstva narodnih, etničnih, verskih in jezikovnih manjšin, druga je obravnavala položaj slovenske manjšine v Italiji, kakršnega naj bi zagotovili predlogi za globalno zakonsko zaščito te narodnostne skupnosti. Odločitev Inštituta za posebno številko Razprav o mednacionalnih odnosih v SFRJ sovpada s ponovno rastočim zanimanjem za to problematiko. Razvoj naše mnogonacionalne skupnosti na avnojskih načelih je v štirih desetletjih prinesel mnogo novih izkušenj in terjal novih odgovorov, pa tudi svet se je v tem času prav dramatično spreminjal in na svoj način vplival tako na naš razvoj in kot na našo vednost o njem.

Ni torej odveč ponovno ugotoviti, na katerih **osnovah** smo se narodi Jugoslavije združili v svojo federacijo in na njih vsa ta desetletja gradili sožitje narodov in narodnosti, obenem pa tudi osvetliti tiste plati tega sožitja, ki jih **sedanji trenutek** izpostavlja kritično v ospredje. Sodelavci Razprav poizkušajo odgovoriti na taka pričakovanja. Seveda bodo šele uporabniki publikacije mogli oceniti, koliko smo z njo poglobili naše znanje in dobili morda nove poglede na probleme mednacionalnih odnosov, v katerih živimo, koliko so znanstvene in strokovno politične ugotovitve prispevale k njihovem globljemu razumevanju in s tem tudi h korenitejšem odpravljanju nesporedumov. Morda pa tudi sprožile nove dileme. Naj uvodoma na kratko skušamo podčrtati vprašanja, ki se jih avtorji lotevajo, spodbudimo razmislek o ponujenih odgovorih, poskušamo pa tudi prispevati k izdvojitvi tistih vprašanj, katerih nejasnosti ali razhajanja naj pomagajo preseči bodoče raziskave.

Poseben poudarek daje več avtorjev Razprav družbenoekonomskim in razvojnim vprašanjem konstitutivnih elementov federacije — republik in pokrajin kot osnovi in izrazu nacionalne suverenosti in na socialističnem samoupravljanju slovenskih mednacionalnih odnosov v federaciji. Prav spoznavanje in priznavanje nacionalnega vprašanja ne le kot jezikovnega in kulturnega, ampak kot delavskorazrednega, torej kot vprašanja obvladovanja gospodarstva in usmerjanja razvoja proizvodnih sil in proizvodnih odnosov vključno z razpolaganjem z ustvarjenim viškom vrednosti, je bilo bistvo revolucionarnega boja delavskega razreda vseh narodov in narodnosti — priznanih in nepriznanih — v stari Jugoslaviji. To je tista ključna marksistična teoretska osnova, na kateri je rasla praksa ilegalne Komunistične partije Jugoslavije, ki je komuniste in delavski razred usposobila za vođečo in združevalno vlogo vseh naprednih in patriotičnih sil vsakega naroda in narodnosti v narodnoosvobodilnem boju in obenem ta boj spreminjala v ljudsko, demokratično, socialistično revolucijo. Morda je danes še jasneje, kako nujno je bilo vztrajati pri nacionalnem vprašanju kot razrednem in ljudsko demokratičnem humanističnem principu v deželi, kjer so — razen morda v Sloveniji, narodnosti, vere in običaji živeli med seboj pomešani v zgodovinskih tokovih bojev in sožitja. Zbujanje nacionalne, verske in pravcate rasne mržnje med njimi je bilo že v preteklosti, še bolj pa v času NOB glavno sredstvo domače in tuje reakcije za vzdrževanje svojih protiljudskih in okupatorskih režimov. Ključ Titove revolucionarne strategije je zato nujno postalo: bratstvo in enotnost.

Družbenoekonomske razsežnosti boja za nacionalno osvoboditev, suverenost in enakopravnost kot istočasnega boja proti razredni in nacionalni eksploataciji je vsestransko obdelal Edvard Kardelj — Sperans že v svojem zgodnjem funda-

mentalnem in programatskem delu (Razvoj slovenskega narodnega vprašanja, 1938). Prav dejstvo, da gre za tako rekoč usodno povezanost med nacionalno osvoboditvijo in osvoboditvijo dela, obenem že tudi pojasnjuje v dobi ogromnih znanstvenih dosežkov kar težko razumljivo vnetljivost nacionalnih nasprotij. Tudi pri nas politične in ustavnopravne rešitve niso mogle dokončno odpraviti mednacionalnih trenj — saj se v njih izražajo problemi, zastoji in stranpota v naši sodobni fazi boja proti odtujevanju plodov dela od njegovih proizvajalcev. Sicer pa smo se v vsakem obdobju našega boja in povojnega razvoja na takih prelomnicah, kot je bilo leto 1948 ali pa današnja stabilizacijska reforma — morali vračati na razredno bistvo mednacionalnih odnosov, na razredno bistvo bratstva in enotnosti narodov in narodnosti Jugoslavije, pa tudi na razredno bistvo našega pojmovanja internacionalizma in mednarodnih pravic in obveznosti. Družbenoekonomska razredna plat mednacionalnih odnosov je upravičeno pritegnila zanimanje več avtorjev Razprav, ki obravnavajo probleme nacionalnih ekonomij vključno z vprašanjem razvoja manj razvitih republik in pokrajin na enotnem gospodarskem prostoru SFRJ. Uspehi in problemi, ki se v zvezi s tem porajajo, so v zadnjih letih že bili predmet številnih razprav. Vsekakor moramo pozdraviti napore, da bi tudi z objektivnejšimi merili izmerili prehojeno pot in osvetlili strmine, ki so še pred nami. Ob tem pa se pri premagovanju razlik vse manj smemo zatekati k še tako »pravičnim« računnicam, če te ostajajo zakrite in odtujene od proizvajalcev in občanov bodisi razvitejšega ali manj razvitega področja. Slej ko prej ostaja centralno vprašanje: kdo **odloča** o presežnem delu. Zato je pomembno sporočilo razprav o mednacionalnih vprašanjih, da gre za dosledno uveljavljanje delavcev pri odločanju o nacionalnem razvoju in pri preseganju gospodarskih razlik v interesu vseh ljudi, vseh narodov in narodnosti Jugoslavije. Odločitve samoupravljalcev o sredstvih, pogojih in plodovih dela, pomenijo tudi odločitve o vsestranskem razvoju svojega naroda ali narodnosti, od šolstva, kulture, znanosti do jezika. Ne v krčeviti obrambi, temveč v odgovorni odprtosti za svoj in skupni napredek se edino lahko razvija vse bogatejša kultura vsakega naroda in narodnosti in daje in sprejema dosežke drugih. Ko v zaostrenih ekonomskih razmerah tudi sami kritično ocenjujemo posamezne napake, pa tudi nesmotnosti v razvojnih usmeritvah, je še z večjo nujnost treba z objektivnimi analizami dejstev preprečevati, da bi različni, posebno ekonomski problemi dobivali dramatično politizirano obliko, posebej še obliko mednacionalnih nesporazumov, da ne rečemo sporov. To pa se nujno zgodi, kadar spregovore birokratsko etatistične sile **namesto** združenega dela in v njegovem **imenu**.

Prispevki v publikaciji tako osvetljujejo razrednost nacionalnega vprašanja in opozarjajo na vzporednost in prepletenost reševanja mednacionalnih in družbeno-ekonomskih odnosov. Soočeni bomo z oblikami mednacionalnih trenj vse do končne dejanske uveljavitve socialističnega samoupravljanja! Sožitje narodov in narodnosti, kakor tudi sodelovanje in solidarnost, ki jo zavestno uveljavljajo družbenopolitične skupnosti, predvsem pa republike in pokrajine, bodo podvrženi deformacijam, vse dokler ne bomo uspeli ne samo v ustavi in zakonih, temveč v vsakodnevni praksi uveljaviti delavcev in občanov kot stvarnih nosilcev samoupravnih odločitev. Iz tega stališča se zato več prispevkov posveča vprašanjem razvoja političnega sistema socialističnega samoupravljanja, funkcioniranju komunalnega in delegatskega sistema in možnostim uveljavljanja združenega delavca kot nosilca nacionalne usode, dalje govore o povezanosti narodov in narodnosti v izvrševanju svojih nacionalnih suverenih in delavskih pravic v svoji skupni državi, o vlogi in vplivu samoupravljalcev na vodenje zunanje politike v okviru procesa podružbljanja mednarodnih odnosov.

Vrsta prispevkov se neposredno loteva različnih vprašanj, pomembnih za popolno uveljavljanje enakopravnih mednacionalnih odnosov v Jugoslaviji, kot so popisi prebivalstva, problematika enakopravnosti jezikov narodov in narodnosti,

sdelovanje med njimi na področju kulture, vzgoje in izobraževanja v duhu sožitja in podobno.

Glede vseh omenjenih sklopov vprašanj so se avtorji lahko oslanjali in morda bi se morali še bolj, na izjemno obsežno že obdelano problematiko, predvsem zato, ker je o teh vprašanih tekla v vrstah jugoslovanskih marksistov razprava vsa desetletja obstoja KPJ in je prav na odločnem afirmativnem stališču do mnogonacionalne skupnosti zrasla njena teoretska in praktična moč. Soomnimo se samo pomena ustanavljanja nacionalnih komunističnih partij v obdobju 1934—1937, AVNOJ-a, pa razprav ob vseh ustavah in njihovih spremembah.

V publikaciji pa vendarle kljub obsežnosti obdelanih tem pogrešamo še nekatere teme in avtorje, predvsem še iz drugih nacionalnih okolij. Želeli bi še več rezultatov raziskovalnih nalog, če jih imamo, o še nekaterih vidikih in aktualnih vprašanih mednacionalnih odnosov, ki prihajajo v sedanjem trenutku na dnevne rede mnogih naših razpravljanih. Pri tem mislim na taka vprašanja, kakor so npr. analiza pojavov nestrpnosti in anahronističnih teženj k »etnični« čistosti, ko v svetu in pri nas doživljamo vse večjo mobilnost ljudi — v raznih oblikah — od turizma do migracij; dalje bi morali proučevati vprašanja vloge večjezičnosti in sožitja več kultur pri razvoju humane vsebine naših mednacionalnih odnosov, ki ne bi smeli trneti niti medsebojnega podcenjevanja niti precenjevanja. Še najmanj pa poenostavljanja s preštevanjem kot izhodiščem za urejanje razmerij med narodi in narodnostmi. Našteta in še druga vprašanja imamo pravno v glavnem rešena, toda praksa nas opozarja, da morda še nismo izmerili vseh zgodovinskih, ekonomskih, demografskih, socioloških, pa tudi psiholoških in drugih razsežnosti pojavov. Ob tem bi kazalo razkriti tudi metode prisvajanja vodstva boja za nacionalne pravice od sil, ki skušajo ponovno manipulirati z verskimi in nacionalnimi čustvi.

V publikaciji se govori, mestoma tudi dramatično, o krizi, v kateri smo v Jugoslaviji, in o njenem negativnem vplivu na mednacionalne odnose. Pri tem človek pogreša tisto umirjenost v oceni, ki omogoča, da fenomene določene gospodarske krize in tudi določenih problemov glede nadaljnega razvoja družbenoekonomskih odnosov in političnega sistema pogledamo v njihovem procesu, predvsem tudi v luči že sprejetih ocen in izhodov iz težav. To bi nam omogočilo, da se ne bi samo borili z »nekimi« tendencami centralizma, unitarizma, separatizma in šovinizma — ki smo z njimi imeli opraviti vse obdobje graditve nove Jugoslavije. Ob tem, ko so prav v zadnjih nekaj mesecih vse bolj razčiščene ocene, kdo in kaj je v krizi, bi se kazalo bolj potruditi pri oblikovanju predlogov za konkretizacije sprejetih usmeritev za obvladovanje sodobne svetovne in naše krize. Mislim na dejstvo, da je ves program stabilizacije vendarle zasnovan na afirmaciji samoupravljanja in vloge samoupravljalca pri odločanju o celoti dohodka, da je o tem stekla v celoti ZKJ in v njenem vrhu resna razprava in so bile sprejete jasne odločitve. S tem je razmišljanjem in težnjam, ki vsekakor težka vprašanja tega časa politizirajo v mednacionalne spore, postavljena ovira, ki naj bi jo edicija, kakršna je pričujoča številka Razprav, z vso silo argumentacije iz raziskovalnega dela podprla.

Zdi se, da ostaja in terja obdelavo še en vidik mednacionalnih odnosov, to je njihova mednarodna razsežnost. Uveljavljanje teh odnosov je sestavni del razvoja socialističnega samoupravljanja, toda tudi uveljavljanja neodvisnosti in suverenosti vsakega naroda v okviru federativne Jugoslavije. Ustavni temelj naših mednarodnih odnosov je neuvrščena politika, ki terja mednarodno priznanje suverenih pravic vseh narodov in držav in se obenem bori za take svetovne razmere, v katerih se bodo le-ti lahko družbenoekonomsko razvijali. Od tod neuvrščene države boj za enakopravne politične odnose v svetu povezujejo z bojem za novo mednarodno ekonomsko ureditev. Ta naj tudi odpravi osnovne vzroke za sedanjo strukturalno svetovno krizo. Anahronistična je svetovna ureditev, v kateri sodobne proizvajalne sile, plodove znanja in tehnike, kakršnih človeštvo še ni poznalo,

monopolizirajo vojno politični krogi veseli, ki hočejo z blokovsko delitvijo sveta podrediti države in narode in s tem ogrožajo pravice ljudi in narodov, vključno svojih! Sedanji mednarodni ekonomski odnosi in v njihovi funkciji marsikatero obstoječe mednarodne, predvsem denarne institucije, v katerih imajo najbogatejše zahodne države prevladujoč vpliv, z neokolonialističnimi kreditnomonetarnimi, trgovskimi ukrepi, z zaviranjem uporabe sodobnih tehnologij ipd. ovirajo razvoj dežel v razvoju, nevarno poglobljajo svetovna nasprotja.

Zanimivo pa tudi nujno bi bilo proučevanje, koliko npr. sodobne rastoče tendence k administrativnemu tehnokratskemu upravljanju finančnih, gospodarskih in tehnoloških tokov silijo tudi pri nas v centralno upravljanje teh tokov in kako se prav pod zunanjimi pritiski uveljavljajo težnje določenega centralizma in unitarizma. Seveda se ob tem še močneje izraža potreba, da se združeno delo v socialističnem samoupravljanju oboroži z adekvatnimi informacijami in argumenti, da bi bilo lahko nosilec v sodobnem svetu brez dvoma tudi nujnih svobodnih in zavestno sprejetih združevanj, integracij in centralizacij sredstev in dela, in to na način, ki ne bi pomenil ekspropriacije delavca in zanikanja nacionalnih pravic, temveč krepitev pogojev za svobodno afirmacijo vseh narodov in narodnosti in hkrati za njihovo tvorno sožitje v okviru priborjene zvezne države.

Vida Tomšič
predsednica republiškega
druženega sveta
za mednarodne odnose
SR Slovenije

Introduction

Issue no. 16 of the **Treatises and Documents** represents already the third thematic publication within the last two years to have been prepared by the Institute for Ethnic Problems. The first was devoted to the problems of supplementing the international law in the matter of the protection of national, ethnic, religious, and linguistic minorities. The second of these issues took up the status of the Slovene minority living in Italy in the light of the proposals for global legal protection put forward for the benefit of this ethnic community. The decision of the Institute to bring out yet another special issue, the treatises on inter-nationality relations in the Socialist Federal Republic of Yugoslavia coincides with a renewed surge of interest in the topic. The development of our multinational community on the basis of the principles adopted at the Second Session of the Anti-Fascist Council of National Liberation of Yugoslavia, has contributed many a new experience and called for many a new answer; likewise, the whole world has witnessed, within the very same period of four decades, dramatic changes, thus exerting its own special influence upon our progress and upon our awareness and knowledge of it.

It is therefore not redundant to state again **the bases** on which the nations of Yugoslavia have united into a Federation of their own, and on which they have been building for several decades the coexistence of our nations and nationalities. At the same time, it might not be superfluous to bring to light those aspects of this coexistence which **the present moment** has critically forced to the front. Contributors to the treatises attempt to comment on such expectations. Certainly, only the readers of the publication will be able to pass judgment on its content and state whether and to what extent the publication has broadened our knowledge and/or provided new insights into the problems of inter-nationality relations that we face in our everyday life. The readers only will discuss the scientific and rigorous political statements in terms of their contribution to a deeper understanding of these problems and thereby to radical elimination of misunderstandings. Perhaps even new dilemmas will emerge from these pages. What we would like to

do, by way of introduction, is to underscore briefly the questions discussed by the authors and to try and single out those questions which future research ought to help clear up or reconcile with opposing views.

Several authors of the treatises lay emphasis on socioeconomic and developmental questions of the constituent elements of the Federation, namely of the republics and provinces as the bases and expressions of national sovereignty, and inter-nationality relations in the Federation which are supported by the socialist self-management. It is precisely the recognition and acknowledgment of the national question not only as a linguistic and cultural problem but a question of the working class — hence a question of controlling the economy and guiding the development of productive forces and production relations, including the management of the surplus value produced — that stood at the very core of the revolutionary struggle of the working class, with participants representing all the nations and nationalities, both recognized and unrecognized, in the times of the old regime in Yugoslavia. This is the key Marxist theoretical basis that the practice of the illegal Communist Party of Yugoslavia built upon, the practice which made the Communists and the working class competent for the leading and integrative role, so that they rightly assumed the direction of all the progressive and patriotic forces made up of members of each nation and nationality during the National Liberation struggle; moreover, it was this very practice that converted this struggle into a national, democratic, socialist revolution. The fact may be even clearer today that it was indispensable to insist on the assertion of the national question as a class problem, as a national, democratic, humanistic principle in the land where — except perhaps in Slovenia — nationalities, religions, and customs existed intermingled with one another in the historical currents of conflict and coexistence. Domestic and foreign forces of reaction had excited national, religious, and even veritable racial animosity between the nationalities already in the more distant past, and even more so during the National Liberation War, with a view to maintaining their anti-national and oppressive regimes that tended to be aggressively invading. It is for this reason that fraternity and unity was bound to become the keynote of Tito's revolutionary strategy.

The socioeconomic dimensions of the struggle for national liberation, sovereignty and equality, and of the simultaneous fight against the class and national exploitation, were given a thorough treatment by Edvard Kardelj — Sperans in his early fundamental work of a programmatic nature, **Razvoj slovenskega narodnega vprašanja** (Development of the Slovene national question, 1938). The very fact that we deal here with an almost fateful linkage of the national liberation and the emancipation of labor, helps to explain — in the period of immense scientific progress — the inflammability resulting from national strife which was so intense that it was quite difficult to comprehend. Likewise, in our country the political and constitutional-legal solutions have failed to do away with inter-nationality tensions for good, because such tensions reflect the problems, drawbacks and devious ways appearing in our contemporary phase of fight against alienation of the fruits of work from their producers. It is generally true that such turning points in the history of our struggle and our postwar development as the year 1948 and the present-day stabilization reform, have necessitated our turning back to class essence of inter-nationality relations, to class essence of fraternity and unity of the nations and nationalities of Yugoslavia, and also to class essence of our conception of internationalism and international rights and duties. The socioeconomic class aspect of inter-nationality relations has justifiably attracted the attention of several authors of the treatises who discuss the problems of national economies together with the question of the development of the less developed republics and provinces on the integral economic territory of the Socialist Federal Republics of Yugoslavia. Both favorable results and problems generated in the last few

years in this connection have been scrutinized in numerous studies. Efforts should certainly be welcomed at measuring the path we have already traversed through the use of more objective criteria, and at throwing light on the steep slopes looming in front of us. In this respect it must be noted that in levelling out the differences, we should resort less and less to such calculations — over so "just" nature of them notwithstanding — as remain veiled and alienated from the producers and citizens, whether in the more developed or less developed areas. The central question that remains is who **makes decisions** on surplus labor. In this light the message is significant of the treatises on inter-nationality problems, which says that the point here is to consistently assert the workers in decision-making on the national development and in leveling out economic differences in the interest of all the people, all the nations and nationalities of Yugoslavia. The decisions of self-managing workers on means of labor, working conditions, and the fruits of labor stand also for the decisions on the multifarious development of one's nation or nationality, encompassing such fields as educational system, culture, science, and language. It is through a responsible openness to one's own as well as joint progress rather than through defensive efforts that can develop an ever-richer culture of each nation and nationality that is capable of both giving away and absorbing the achievements of others. When under the existing conditions of aggravating economic situation we ourselves undertake a critical analysis of individual errors of laxities in our developmental orientations, it is with all the greater urgency that the objective analyses of facts ought to be performed, so that we might prevent diverse, particularly economic problems from taking on their dramatic politicized form and even more so the form of inter-nationality conflicts, if we refrain from using the word "dissensions". This is what happens inevitably whenever the bureaucratically statist forces assert themselves **instead of and in the name of associated labor**.

Thus the contributions to this volume shed light on the class character of the national question and point to parallelism and interlinkage of the struggles for the disentanglement of inter-nationality and socioeconomic relations. We will have to face diverse forms of inter-nationality tensions right until socialist self-management has actually asserted itself throughout the country! The coexistence of the nations and nationalities no less than cooperation and solidarity, consciously enforced by sociopolitical communities and especially by the republics and provinces, will be subjected to distortion for as long as we fail to assert the workers and citizens as actual decision-makers in our self-management, not only in the Constitution and other enactments, but also in everyday practice. It is therefore from this viewpoint that several contributions address the question of developing the political system of socialist self-management, the functioning of communal and delegate system, and the possibilities of asserting the associated worker as an active agent in terms of this own national destiny. The contributions further discuss the interrelatedness of the nations and nationalities in the process of implementing their own national sovereign rights as well as their workers' rights in their common state, and the role of self-managing workers and their influence upon the guiding of foreign policy within the framework of the socialization of international relations.

A number of contributions directly tackle various questions of great import to a full enforcement of such inter-nationality relations in Yugoslavia as are based on the equality of rights. Such topics include population censuses, problems of the equality of languages of the nations and nationalities, and cooperation of the nations with nationalities in the fields of culture, education, and instruction in the spirit of coexistence.

In dealing with the foregoing groups of questions the authors drew on — and rightly so, perhaps even not extensively enough — a large body of materials

already available, primarily because the questions analyzed in them have been discussed by the Yugoslav Marxists throughout the existence of the Communist Party of Yugoslavia; the theoretical and practical strength of the Party derives largely from its resolute insistence on the multinational community. We need only to recall the significance of establishing the national communist parties in the period between 1934 and 1937, of the Anti-Fascist Council of National Liberation of Yugoslavia, and of the discussions on the occasion of the promulgation of our Constitutions and the adoption of amendments.

In spite of the wide-ranging topics dealt with in this volume, it is possible to think of some subjects and authors, especially those associated with other national environments, that are not represented. We would like to examine more results derived from research projects, in so far as they are being done, and to study some other aspects and topical questions of inter-nationality relations, which at present form part of a number of agendas considered at our meetings. I am here referring to questions such as manifestations of intolerance and the anachronistic tendencies toward "ethnic" purity, displayed in the period when we witness both in our homeland and abroad an ever-increasing mobility of people taking place in various forms ranging from tourism to migration; questions of the role of multilingualism and coexistence of several cultures in the context of the development of a humane content of our inter-nationality relations that ought not to tolerate either mutual underestimation or mutual overestimation and least of all the simplifications based on numerical strength as the criterion for regulating the relations among nations and nationalities. Such and similar questions should be analyzed as well, even though most of them have been solved legally; however, the practice makes us aware that all the historical, economic, demographic, sociological, psychological and other dimensions of the relevant phenomena may not have been determined yet. It would also be advisable to reveal the methods for usurping leadership in the struggle for national rights as used by the forces that have tried again to manipulate religious and national feelings.

The volume also contains references, here and there dramatic, to the crisis that currently fraces Yugoslavia, and to its negative impact on the inter-nationality relations. In this respect such a sober evaluation has been found wanting as renders it possible for us to perceive the phenomena of the given economic crisis as well as of certain problems regarding further development of both socioeconomic relations and the political system, within their process, and especially in the light of those evaluations and possible ways out of difficulties which have already been advanced. This would enable us to do more than just fight "certain" tendencies of centralism, unitarianism, separatism, and chauvinism — the things we have had to deal with ever since new Yugoslavia first began to be created. The analyses trying to establish just who and what is actually going through a crisis, have crystallized increasingly in the last few months; in this respect, the proposals seem to be in place that call for more efforts at bringing forward suggestions for concretizing the orientations adopted with a view to overcoming the contemporary world and Yugoslav crisis. What I have in mind is the fact that the entire stabilization program has been after all based upon the affirmation of self-management and of the role of self-managing workers in taking decisions on total income, that it was on this very subject that a sober discussion was initiated in the entire League of Communists of Yugoslavia including its leadership, which resulted in the adoption of unambiguous decisions. In this way were impeded the deliberations and tendencies which always make a point of politicizing the admittedly difficult problems of today, transferring them on the level of inter-nationality conflicts. The present issue of the treatises ought to do its very best to strengthen this obstacle by way of argumentation and research work.

It appears that there is yet another aspect of inter-nationality relations lending itself to a scrutiny, namely the international dimension of these relations. Asserting these relations represents an integral part of the development of socialist self-management, although account must also be taken of the enforcement of the independence and sovereignty of each and every nation within federal Yugoslavia. The constitutional foundation of our international relations resides in the policy of non-alignment which calls for an international acknowledgment of the sovereign rights of all the existing nations and states, and at the same time strives for such worldwide conditions as will enable socioeconomic progress for all of them. For this reason the non-aligned countries relate the struggle for the equality of worldwide political relations to the struggle for the new international economic order; the latter is to abolish the basic reasons for the current structural crisis observed throughout the world. It is doubtless an anachronistic thing to have to face a world order in which such contemporary production forces knowledge, equipment, and know-how as are linque in the history of the humanity are yet being monopolized by the politico-military circles of the superpowers trying to divide the world into power blocs so as to subject to themselves the states as well as nations, oblivious of the fact that by doing what they do, the rights of the people and nations — including their own — are being seriously threatened! The development and well-being of the developing countries have been interfered with through the agency of the present international economic relations as they are managed by many of the existing international, and particularly financial institutions governed predominantly by the richest countries of the West, that is, the insitutions which resort to such measures in trying to realize their aims as neocolonialist credit-monetary transactions, unfair trade policy, retardation of the use of sophisticated technology, and so forth whereby the world antagonisms have been dangerously intensified.

It would be also interesting, and perhaps even urgent, to examine for instance the problem of the extent to which the present-day increasing tendencies to the administrative technocratic management of financial, economic, and technological matters have been forcing their way into our own central management of these matters. Likewise, we ought to study the assertion of the tendency in our homeland toward a certain centralism and unitarianism appearing under the influence of pressures exerted from abroad. From this viewpoint the need appears even more conspicuous for associated labor within socialist self-management to obtain adequate information and arguments so that it might assume the role of the mainstay of free and consciously established associations, which are doubtless also indispensable to the modern world, of the integration and centralization of labor and reources performed in such a manner as to preclude any possibility of the expropriation of the worker and of the denial of national rights, concentrating instead upon the consolidation of the conditions required for a free assertion of all the nations and nationalities as well as for their creative coexistence within the framework of the federal state that we fought hard to bring into being.

Vida Tomšič
President of the Council
for International Relations
of the Socialist Republic of Slovenia

Silvo Devetak

NEKATERA IDEJNA IN POLITIČNA VPRAŠANJA NADALJNJEGA RAZVOJA JUGOSLOVANSKE SKUPNOSTI NARODOV IN NARODNOSTI

Družbeni razvoj v smeri samoupravnega socializma in enakopravnost narodov in narodnosti sta dva vidika jugoslovanske stvarnosti, ki se med seboj prepletata in dopolnjujeta. Zrasla je na koreninah več kot petdesetletnega boja delavskega gibanja pod vodstvom komunistične partije, ki je na teh temeljih zgradila tudi politično platformo, s katero je popeljala narode in narodnosti Jugoslavije v zgodovinski boj za socialno preobrazbo družbe in za izgradnjo nove demokratične, federativne jugoslovanske države enakopravnih narodov in narodnosti. V teh dveh vidikih naše stvarnosti se izraža odnos med razrednim in nacionalnim. Izpodkopavanje politične veljavnosti enega ali drugega ruši temelje, na katerih je zgrajena jugoslovanska skupnost narodov in narodnosti.

Socializem mora osvobodjati človeka spon, ki ga priklepajo na trikot, razpet med kapitalom, proizvodnim sredstvom in profitom. Hkrati pa mora odpirati nove perspektive tudi za njegovo osvobajanje v kulturnem, etničnem in nacionalnem pogledu.

Družbeno-ekonomske korenine centralizma, unitarizma in nacionalizma ter enakopravnost narodov in narodnosti

Spremembe v družbeno-ekonomskih in političnih odnosih v Jugoslaviji so se od časa do časa izražale v ustavno-pravni opredelitvi teh razmerij: v ustavi iz leta 1946, v ustavnem zakonu iz leta 1953, v ustavi iz leta 1963, v ustavnih amandmajih iz konca šestdesetih in začetka sedemdesetih let ter v ustavnem sistemu iz leta 1974, ki označuje novo revolucionarno zmago delavskega razreda ter narodov in narodnosti Jugoslavije v izgradnji demokratične samoupravne socialistične družbe.

Tem rešitvam so nasprotovali centralisti in unitaristi, ki so v njih videli začetek procesa, v katerem bodo začeli izgubljati svojo ekonomsko in politično moč, privilegije odločanja ter s tem tudi svoj pooblaščen položaj v družbi. Na istih pozicijah, čeprav formalno daleč vsaksebi, so se znašli nacionalisti in separatisti vseh barv, ki so jim nove razmere jemale možnosti, da bi neurejene odnose v federaciji izkoriščali za netenje nacionalistične mržnje in za razbijanje enotnosti države.

Udejanjanje novega ustavnega sistema zahteva temeljite spremembe v družbeno-političnih in družbeno-ekonomskih odnosih, predvsem v smeri uveljavljanja delovnega človeka pri odločanju o družbenih zadevah na vseh ravneh ter spreminjanja odnosov na družbeno-ekonomskem področju, v skladu s cilji dolgoročnega programa gospodarske stabilizacije. Krizna situacija, v kateri smo danes, pa je sprožila nova nasprotja, ki se izražajo tudi v odnosu posameznih družbenih skupin do uresničevanja prej navedenih ciljev družbenega razvoja. Zato je potrebno ta nasprotja na kratko opisati.

Doslej še ni bila narejena temeljita in celovita analiza mednarodnih in notranjih vzrokov za ekonomsko, politično in moralno krizo, v kateri smo. Za potrebe te razprave se bomo zato zadržali samo na opisu tistih pojavov krizne situacije, ki lahko vplivajo tudi na mednacionalne odnose.

Na področju družbeno-ekonomskih odnosov se krizna situacija, ki se razvija v zadnjih letih, izraža med drugim:

- v čedalje manjšem obsegu akumulacije, s katero razpolaga družbena proizvodnja oziroma delovni človek, kar onemogoča normalen proces družbene reprodukcije. V takšnih razmerah se je v zadnjih letih povečala odvisnost gospodarstva od posojil domačih bank in od mednarodnega kreditiranja;

- v predimenzionirani in večkrat nerentabilni investicijski potrošnji, ki je med drugim posledica dejstva, da si je bilo moč tudi po političnih in ne zgolj po ekonomskih kriterijih zagotoviti domača in tuja investicijska sredstva, pri čemer ni imel investitor večkrat skoraj nobene ekonomske (stečaj itn.) politične (zamenjava, odpoklic itn.) ali celo kazensko pravne odgovornosti;

- v nizki produktivnosti dela, kar nas nujno postavlja v neenakopraven položaj v mednarodni delitvi dela, ker svetovni trg ne šteje v stroške proizvodnje neučinkovitega planiranja, slabe organizacije dela, nedelavnosti, uporabe neustrezne tehnologije itn.;

Na področju moralno-političnih in kulturnih vrednot se krizna situacija izraža zlasti:

- v odnosu do dela, do delovnih obveznosti. Delo ni prevladujoče merilo družbenega in materialnega položaja človeka v družbi, marsikje pa tudi ni cenjena moralna vrlina. Vzroki za takšno transformacijo dela kot moralne vrline so mnogoteri, med drugim jih je treba iskati tudi v sistemu uravnilovke, v pretakanju presežne vrednosti prek administrativnih ali političnih ukrepov, v zagotovitvi (pa čeprav minimalnega) ekonomsko-socialnega položaja ne glede na delovno disciplino ali rezultate dela itn.;

- v stopnji, ki jo imata strokovnost in znanje na lestvici družbenih vrednot. Na vseh področjih življenja in na vseh ravneh se kaže upadanje izostrenega odnosa do znanja in strokovnosti kot prevladujočega kriterija pri izbiri mesta, ki naj ga imajo ljudje v procesu proizvodnje in storitev oziroma na »družbeni lestvici«
nasploš. To vodilo v mediokritizacijo družbe, ki, če traja daljše obdobje, lahko zaduši ustvarjalnost ljudi in jo potisne na robove družbenih dogajanj. V takih razmerah cveti karierizem kot sredstvo družbenega uveljavljanja, ne glede na človeške, moralne ali druge vrednote. Takim ljudem pomenijo interesi delovnih ljudi samo zunanjo fasado za uveljavljanje osebnih, egoističnih, materialnih in drugih interesov;

Na področju politične organizacije družbe se krizna situacija izraža tudi:

- v birokratizaciji odnosov na mnogih področjih delovanja naše družbe, kar je med drugim posledica premajhne odgovornosti pri opravljanju različnih dolžnosti, nedemokratske izbire kadrov, neuveljavljanja instituta odpoklica ali zamenjave kadrov, premajhne demokratične kontrole nad opravljanjem družbenih funkcij itn. Birokratizacija družbenih odnosov ima za posledico neučinkovitost odločanja in izvrševanja splošno koristnih dejavnosti, neupoštevanje interesov delovnih ljudi pri urejanju družbenih zadev itn.;

- v nasprotju, ki se izraža med širjenjem kroga ljudi, ki naj bi v delegatskem sistemu sodelovali v procesu odločanja, in v večanju možnosti, da poteka proces odločanja (dejanskega) v ožjih družbenih skupinah. Premajhne so možnosti, da bi dejanski (razredni) interesi delovnih ljudi dobili svojo politično, institucionalizirano moč v delegatskem sistemu (včasih »razpršenega«) odločanja.

- v zatekanju k administrativnim ukrepom na vseh področjih (od kulture do gospodarstva), kar izpričuje nemoč nekaterih upravljalških slojev, da bi z znanjem in na podlagi marksistične analize sedanje situacije našli politične, ekonomske, idejne in druge vzrode za uravnavanje družbenih odnosov ter za motivacijo in mobilizacijo množic za uresničevanje (jasnih) političnih in gospodarskih konceptov, brez česar si danes ni moč zamisliti družbenega zagona, ki naj bi nas izvlekel iz krizne situacije, v kateri smo.

Posamezne manifestacije krize se z različno intenzivnostjo pojavljajo v posameznih socialističnih republikah in pokrajinah, kot tudi v posameznih okoljih znotraj njih. Različne situacije v katerih se nahajajo določene družbene sredine pogujejo tudi njihov politični odnos ne samo do različnih pojavnih oblik krizne situacije in do načina za njihovo reševanje, ampak tudi do ugotavljanja vzrokov za njihov nastanek.¹

Treba je jasno poudariti, da je iskanje rešitev za nakopičene ekonomske probleme — na podlagi in v duhu znanih usmeritev zveze komunistov in drugih družbeno-političnih organizacij ter v okvirih, ki jih je nakazal program dolgoročne gospodarske stabilizacije — spodbudilo pozitivna gibanja, ki pa niso predmet naše razprave. Vendar pa se v zadnjem času ustvarja tudi vtis, kot da se pozitivni naporji izgubljajo v družbenem toku, katerega glavna karakteristika se izraža v prizadevanjih za poenotenje (egalitarizem) subjektov naše samoupravne družbe ne glede na rezultate dela. Krepijo se zahteve, da bi zvezna država po administrativni poti v bistvu »korigirala« delovanje ekonomskih zakonitosti, da bi ne glede na specifične situacije enačila vse, od investicij do cen in potrošnje.²

Namesto da bi se čedalje bolj krepilo tekmovanje na področju proizvodnje, tehnologije, organizacije dela, produktivnosti, v nastopanju na svetovnih tržiščih, na področju racionalnejše organizacije družbe in življenja, se marsikje krepi boj za to, kdo bo na področju delitve družbenega proizvoda bolj vplival na državo, ki bi bojda morala po administrativni poti zajamčiti vse tisto, kar se ni moglo uresničiti v enakopravnem soočanju na jugoslovanskem tržišču in v mednarodni

¹ V ilustracijo navajamo samo nekatere primere na ekonomskem področju. Ogrorne so, na primer, razlike v rentabilnosti investicij, v stopnji izkoriščenosti proizvodjalnih sredstev, v produktivnosti dela in v akumulativnosti gospodarstva. V kritičnih situacijah se odpira vprašanje, kdo bo kril izgube, kdo bo odplačeval posojila oziroma kdo bo priskrbel delovna mesta ljudem, ki bodo zaradi napačnih ekonomskih in tehnoloških odločitev izgubili delovna mesta. Različne so stopnje zadolženosti posameznih socialističnih republik in pokrajin. Zastavlja se dramatično vprašanje, kdo bo plačal tuje kredite tistih nacionalnih ekonomij oziroma organizacij združenega dela znotraj njih, ki ne ustvarjajo zadostne akumulacije niti za preprosto reprodukcijo, a kaj šele za odplačevanje domačih in tujih posojil. Težave z električno energijo so nastale zlasti tam, kjer niso dovolj investirali v gradnjo novih kapacitet (z ustvarjanjem akumulacije prek višjih cen, z združevanjem sredstev itd.), kjer niso dovolj razmišljali o tem, ko so oblikovali in uresničevali svoje investicijske načrte ali pa so se pri tem naslanjali na zastarele vire energije (npr. termoelektrarne na mazut). Prav tako se je zaostrilo vprašanje, kdo bo zagotovil nafto, mazut in druga tekoča goriva tistim gospodarskim dejavnostim oziroma socialističnim republikam in pokrajinam, ki svoje potrošnje niso prilagodile virom energije, s katerimi razpolagajo, ali so celo v zadnjih petnajstih letih, ko je že vsak vedel za energetske krize, naslonile svojo industrijo in druge oblike potrošnje na neekonomske vire energije. Ogrorne so razlike v sposobnosti posameznih gospodarskih enot glede prodaje blaga na tujih tržiščih, predvsem na tistih s konvertibilno valuto, ki nam v sedanji situaciji edina lahko pomaga iz krize; zaradi tega so velike razlike v stopnjah akumulativnosti posameznih organizacij združenega dela (in nacionalnih ekonomij) tako glede konvertibilnih sredstev kakor glede pokrivanja njihovih lastnih potreb na tem področju. V sposobnosti zagotoviti preskrbljenost tržišča in sproti reševati druga vprašanja, se je pokazala različna pripravljenost in organizacijska usposobljenost posameznih gospodarstev in družbenopolitičnih skupnosti. Plačevanje notranjih dolgov (okrog 1,4 milijarde din) bo pripeljalo v težak ekonomski položaj zlasti tiste organizacije združenega dela, katerih poslovanje temelji na špekulativnosti.

² Te tendence so, na primer, že dobile praktično politično obliko v zahtevah, da se »solidarno« odplačujejo tuja posojila ne glede na to, kdo jih je potrošil. Pristajamo na pogoje mednarodnega kapitala, ki iz egoističnih kapitalističnih interesov vztraja, da država kot celota jamči za odplačilo posojil, pri čemer je njim prav vseeno kakšne ekonomske in politične posledice bo to imelo znotraj Jugoslavije. Na podobnih valovnih dolžinah je tendenca, da se, izhajajoč iz napačno pojmovanega »skupništva«, združenemu delu odvzame nerazumljivo velik del deviznih sredstev, kar destimulira izvoznike in s tem ustvarja škodo za vse (po nekaterih podatkih razpolagajo organizacije združenega dela samo z okrog 27 odstotki ustvarjenih deviznih sredstev). Nekateri pojmujejo tudi enotno devizno tržišče kot uresničevanje načela »vsakomur po njegovih potrebah« ne glede na dosežene ekonomske rezultate in izvozno učinkovitost.

deltiv dela. V tem zaznavamo nastajanje neke posebne oblike »religioznosti«, kot da bi bilo moč izven gospodarstva, na političnem terenu in brez dela in ustvarjanja presežne vrednosti reševati probleme, ki so povsem ekonomske narave in odvisni od dela.

Kar zadeva politični sistem, se centralistične tendence izražajo zlasti v prikritih ali manj prikritih zahtevah, da se (v korist centralne oblasti) zmanjšajo pristojnosti in vloga socialističnih republik in pokrajin, da se zaradi »racionalnosti« spremeni načelo paritetne zastopanosti narodov in narodnosti v organih in službah federacije, da se zaradi »učinkovitosti« spremeni načelo, da se s konsenzom sprejemajo pomembnejše odločitve v zboru republik in pokrajin ter v drugih primerih na ravni federacije. S poveličevanjem banalnih primerov poskušajo v javnosti diskreditirati federalno ureditev države kot tudi suvereno odločanje narodov in narodnosti v okvirih ustavnih pristojnosti socialističnih republik in pokrajin. S potenciranimi in napačnim poudarjanjem, da je obstoj »osmih nacionalnih ekonomij, osmih birokracij, osmih centrov moči, osmih elektro in drugih sistemov« eden od temeljnih vzrokov za različne ekonomske in druge težave, s katerimi se srečujemo, poskušajo nekatere družbene skupine v širši neobveščeni javnosti ustvariti prepričanje, da je federalna ureditev Jugoslavije v bistvu glavni vzrok za gospodarsko in družbeno krizo, v kateri smo. Drugi spet napačno razlagajo, da je federalna ureditev države poglavitni vzrok za razraščanje separatističnih tendenc na Kosovu. Slišati je bilo tudi teze, da je bila avtonomija Vojvodini vsiljena, da narodnosti niso konstitutivni element Jugoslavije in podobne. V takšnem vzdušju so se razvile tudi razprave o vlogi in pristojnosti socialističnih avtonomnih pokrajin.

Kdor pazljivo analizira smisel opisanega pisanja in političnega rezoniranja, mora priti do ugotovitve, da poskušajo nekateri izkoristiti socialne in politične razmere, v katerih so delovni ljudje v sedanjem trenutku, da bi ustvarili ustrezno ozračje za ponovno uveljavitev centralizma kot družbenopolitičnega sistema Jugoslavije. Zagovorniki takšnih stališč so začeli omalovaževati tudi izražanje nacionalne in etnične identitete. Poudarjajo tezo, da je jugoslovanstvo v etničnem smislu, celo oblikovanje nove socialistične jugoslovanske nacije, logična posledica družbenoekonomskega razvoja in preraščanje naše nacionalne raznolikosti v nove oblike družbenih in etničnih odnosov. Ta proces naj bi pomenil napredno dejanje, označeval naj bi prehod naše družbe iz balkanske »začaranosti« v družino modernih evropskih nacij. V skladu s takšnimi koncepcijami se krepijo zlasti zahteve po poenotenju kulturnih, jezikovnih in drugih vrednot in karakteristik.

Ni treba posebej poudarjati, kako nujno je, da se z še večjo vnetostjo kot do sedaj lotevamo vzgoje ljudi v duhu jugoslovanskega patriotizma, pri čemer bi morale še večji vpliv imeti šola kot tudi vse druge oblike vzgoje in izobraževanja (od družine do družbenopolitičnih organizacij). Prav tako je potrebno upoštevati, da so se v skoraj štirih desetletjih skupnega življenja po vojni stkale med narodi in narodnostmi Jugoslavije nove vezi, ki bi jih najbolj verodostojno zajeli z izrazom »socialistična samoupravna skupnost narodov in narodnosti Jugoslavije z vsemi skupnimi ekonomskimi, idejno-političnimi in kulturnimi (v širšem smislu) karakteristikami«. V tem vidimo elemente »skupništva«, ki jih je treba stalno razvijati in poglobljati.

Vendar bodo posledice teh naporov ravno nasprotno, če ne bomo hkrati pozorni tudi na drugo stran tega vprašanja, namreč na dejstvo, da se pod plaščem pozivov na razvijanje »jugoslovanske identitete« večkrat skrivajo tudi hotenja nekaterih krogov, ki bi na ta način radi ustvarili pogoje za hegemonistično prevladovanje (unitarizem) večjega naroda nad manjšimi oziroma takšne razmere, v katerih se zlasti manjši narodi in narodnosti ne bi več mogli popolnoma in vsestransko razvijati ter enakopravno sodelovati in odločati o ekonomskem in političnem življenju v deželi. Nekatere zamisli o nadaljnjem razvoju jugoslovanske skupnosti in še zlasti raznih oblik »skupništva« ne glede na subjektivne želje

pobudnikov, v objektivnem smislu ne odpirajo poti k večjemu povezovanju in razumevanju, temveč prav nasprotno vodijo k razmeram, ko bi se predvsem narodi in narodnosti, ki živijo — v geografskem pogledu! — na robovih Jugoslavije (Makedonci, Albanci, Slovenci, Madžari ter številne narodnosti v Vojvodini in drugod) postopoma utapljali (asimilirali) v srbsko-hrvaški in hrvaško-srbski kulturni in jezikovni prostor. Pri tem pa v tem kontekstu niti ne upoštevamo procesov, ki se razvijajo tudi znotraj tega v jezikovnem pogledu na videz homogenega prostora (razvoj Muslimanov, krepitev nacionalne identitete Črnogorcev in sl.) in ki bi jih prevladovanje unitarizma oviralo ali celo zaustavilo.

Naraščanje nacionalizma (in nezaupanja v skupnost) je večkrat tudi posledica tega, da poskušajo posamezne birokratizirane strukture v socialističnih republikah in pokrajinah, ali v nižjih družbeno-političnih skupnostih, prikrivati svojo nesposobnost za razreševanje nakopičenih ekonomskih, socialnih in drugih družbenih problemov z iskanjem vzrokov za takšno stanje izven sebe, največkrat v drugih republikah in pokrajinah, v zvezni administraciji, v zveznem izvršnem svetu itd. Svoje partikularistične interese poskušajo identificirati z nacionalnimi interesi, kar je še posebno nevarna oblika manipulacije z nacionalnimi čustvi prebivalstva, ki lahko bistveno ogrozi jugoslovansko skupnost narodov in narodnosti. Zaradi tega je takšno delovanje v nasprotju z interesi delavskega razreda, narodov in narodnosti in končno tudi v nasprotju z temeljnimi načeli, na katerih se je na drugem zasedanju AVNOJ oblikovala Jugoslavija.

Vse opisane tendence so bistveno povečale možnosti za razraščanje nesoglasij med narodi in narodnostmi Jugoslavije. Razen tega razkrivajo nezaupanje birokratiziranih upravljaljskih družbenih skupin v moč ljudskih množic, v ustvarjalnost človeka in v zgodovinsko poslanstvo humanega samoupravnega socialističnega družbenega reda. Naravnost smešna (ne samo politična nevarna) je miselna konstrukcija, da lahko nekdo, ki sedi v pisarni v »centru moči«, bolj ščiti interese Jugoslavije kot ljudje, na primer, ob meji — od Gevgelije, Dimitrovgrada, Subotice, Lendave, Jesenic, Nove Gorice in Palagruža — ki že štirideset let, dan na dan, izpričujejo svoj patriotizem in »branijo« družbenopolitično in teritorialno integriteto in neodvisnost Jugoslavije. Naravnost cinično je prepričanje, da lahko nekdo v »centru moči« bolj ščiti interese delavskega razreda kot pripadniki delavskega razreda sami. Naravnost nasilna (hegemonistična) je zahteva, da bi včasih objektivno različne interese narodov in narodnosti Jugoslavije enostavno preseglji s podrejanjem večini, v imenu »racionalnosti« itn.

Posebno plodna tla za ustvarjanje mednacionalnih konfliktov in za razraščanje nacionalizmov in šovinizmov vseh vrst pomenijo poskusi, da bi po administrativni poti, s prisilo države, spreminjali ekonomske tokove akumulacije oziroma posegali v rezultate dela, v delitev presežne vrednosti in v njeno prerazporejanje med narodi in narodnostmi oziroma med republikami in pokrajinama. Bakarić je že v začetku sedemdesetih let opozarjal, da je decentralizacija ekonomske in politične moči zvezne administracije najbolj uspešno sredstvo, da bi preprečili mednacionalne spore in nesoglasja glede delitve »centralne pogače«. S krepitevijo centralizma bi se ponovno vračali v podobne družbene odnose. Zato bi bilo nemarksistično pričakovati, da se s tem ne bodo povečevala tudi nesoglasja med narodi in narodnostmi oziroma med republikami in pokrajinama.

Povsem normalno je, da se bodo posegom države v delitev družbenega proizvoda upirali tisti, ki zares ali pa si domišljajo, da »dajejo«, podpirali pa jih bodo tisti, ki »prejemajo« ali si domišljajo, da glede na svojo »izkoriščenost«, premalo »prejemajo«. Odpira se pandorina skrinja, iz katere bruhajo družbeni problemi, ki jih ni moč reševati z nikakršnimi administrativnimi posegi, ampak se lahko razrešujejo le na področju ekonomskih odnosov oziroma prek demokratičnega samoupravnega dogovarjanja in sporazumevanja zainteresiranih subjektov.

Samoupravna Integracija mora izhajati iz dejanskih interesov delavskega razreda ter narodov in narodnosti

Temeljno družbeno-ekonomsko vprašanje našega časa je v začaranem krogu, na katerega krožnici se kot razpoznavne točke pojavljajo pojmi: nizki in izenačeni (uravnilovka) osebni dohodki — slaba organizacija dela — delovna nedisciplina — nizka izkoriščenost proizvodjalnih sredstev — pomanjkljivo in nesigurno planiranje — nizka produktivnost dela — nizki in izenačeni . . . V tem kroženju pa je najugodnejše tlo za poslabšanje mednacionalnih odnosov dejstvo, da delavci oziroma gospodarstvo razpolaga s čedalje manjšim delom svojega dohodka in akumulacije. Vzroki so različni, med poglavitnimi sta tudi tale dva: prvič, povečala se je moč odločanja politično-birokratskih-tehnokratskih struktur o gospodarskih vprašanjih in s tem njihove možnosti, da razpolagajo s presežno vrednostjo, in drugič, družbene dajatve za najrazličnejše namene, ki nekatere pomenijo čisto »družbeno režijo«, so marsikdaj v nesorazmerju z materialnimi možnostmi naše družbe.

Na ravni razpolaganja s proizvodnimi sredstvi, obvladovanja proizvodnih procesov in delitve presežne vrednosti oziroma razpolaganja z rezultati svojega dela se odloča tudi občutljivo in nikoli dorečeno družbeno vprašanje, ki izraža vso zapletenost t. i. odnosa med razrednim in nacionalnim in ki je zlasti v naši jugoslovanski samoupravni socialistični večnacionalni družbi eno od temeljnih vprašanj skupnega razvoja. Oblast delavskega razreda, ki se uresničuje v družbeni lastnini proizvodjalnih sredstev in v socialističnem samoupravljanju, mora biti v večnacionalni družbi nujno dialektično povezana s hkratnim uresničevanjem enakopravnosti narodov in narodnosti. Vsak delavski razred in njegova avantgarda sta najprej odgovorna za socialistično vsebino družbenih odnosov znotraj svojega naroda, kjer morata postati vodilna družbena sila. To pomeni, da mora delavski razred iz družbenih odnosov odstranjevati vse, kar ovira proces uresničevanja njegove vodilne vloge znotraj naroda, če hoče udejaniti svojo revolucionarno zgodovinsko poslanstvo.

V našem družbenem trenutku to pomeni, da se mora delavski razred (prek različnih oblik političnega in razrednega boja) boriti za razpolaganje z dohodkom in akumulacijo, ki je proizvod njegovega dela in proti birokratskim in drugim elitam, ki poskušajo v njegovem imenu izvajati oblast in v bistvu razpolagajo in odločajo o usmerjanju velikega dela dohodka in akumulacije, s čimer si ustvarjajo materialno podlago tudi za svojo politično oblast.

Hkrati s procesi oživljanja proizvodnje bi si morali resnično prizadevati za prilagajanje »režije«, ki jo mora plačevati gospodarstvo, materialnim možnostim naše družbe. Da bi se približali temu cilju, bi bilo treba med drugim nemudoma: kritično analizirati in uskladiti z našimi materialnimi možnostmi obseg in strukturo vseh vrst proračunske potrošnje na vseh ravneh (brez tabujev, strogo zaupništva, fetišizma in zlagane solidarnosti); zaustaviti razne oblike neracionalne organizacije družbe in trošenja sredstev v okviru najrazličnejših sistemov in ureditev, ki ob zagotavljanju socialne, delovne, zdravstvene in podobne varnosti in zaščite delovnega človeka omogočajo tudi neracionalno organizacijo in trošenje sredstev; odpraviti zaščito parazitizma in drugih oblik izkoriščanja dela drugega oziroma družbe kot celote; zmanjšati trošenje sredstev za tiste potrebe raznih družbenopolitičnih organizacij in mehanizmov, ki ne predstavljajo niti resničnega »orožja« delavskega razreda v njegovem boju za obvladovanje proizvodnje in družbenih zadev, niti nove učinkovite samoupravne organizacije družbenih zadev, v okoliščinah odmiranja države na vseh tistih področjih, kjer samoupravna organizacija potrjuje svojo revolucionarno vsebino in racionalno družbeno učinkovitost.

Boj delavskega razreda za uveljavitev kot vodilnega razreda znotraj svojega naroda pa se ne more omejevati samo na tiste (egoistične) družbene cilje, ki so

opredeljevali nacionalni interes buržoazije, ampak je nujno internacionalističen, v smislu povezovanja družbenoekonomskih in političnih interesov delavskih razredov posameznih narodov v skupna prizadevanja za obvladovanje družbene proizvodnje in procesov na področju delitve ter urejanja in usmerjanja družbenih odnosov.

Proces internacionalističnega povezovanja interesov med narodi v večnacionalnih družbah se lahko razvija na resnično socialistični podlagi le ob pogoju, da delavski razred kot vodilna družbena sila nekega naroda najprej »znotraj naroda« obvlada proizvodnjo, razpolaga z rezultati svojega dela, odloča o urejanju družbenih zadev na vseh ravneh ter odločilno vpliva na usmerjanje družbenoekonomskih tokov. V takšnih razmerah se oblikujejo družbenoekonomski odnosi, ki omogočajo ne le razvoj nove družbe v smeri samoupravnega socializma, ampak tudi vsestranski razcvet naroda kot etnične in kulturne skupnosti in jezikovno-kulturni razvoj posameznikov, ki ga sestavljajo. Le na takšnih zdravih družbenih osnovah se lahko narodi in narodnosti internacionalistično povezujejo v višje oblike ekonomske in družbenopolitične skupnosti ter skupno urejajo vsa svoja življenjska vprašanja.

V internacionalističnem povezovanju interesov v jugoslovanski samoupravni socialistični družbi se med seboj srečujejo in povezujejo narodi na različnih stopnjah materialno-ekonomskega razvoja, z različnimi zgodovinskimi in kulturnimi tradicijami, z različnimi jeziki in kulturami, z različnimi verskimi prepričanji, z različnimi načini vrednotenja moralnih in družbenih vprašanj, kljub temu, da jih povezujejo skupni družbenopolitični sistem in skupni interesi na mnogih področjih. Zato je razumljivo, da obstajajo (in bodo še dolgo obstajale) velike razlike, na primer, v ekonomsko-materialni razvitosti posameznih narodov in narodnosti oziroma posameznih republik in pokrajin ali njihovih delov, kljub vsem prizadevanjem v zadnjih 38. letih da bi ublažili nasprotja, ki bi se z neoviranim delovanjem tržnih zakonitosti (*laissez faire*) še povečevala (prek pretakanja sredstev iz »razvitih« v »nerazvite«, planskih rešitev, usmerjanja mednarodnih kreditov po letu 1976 itn.).

Vendar je potrebno tudi na tem področju ločevati med tistimi ekonomskimi nesorazmernostmi v razvoju »razvitih« in »nerazvitih« (v narekovajih, ker še ni izvršena resolucijska naloga, da se letos opredelijo kriteriji za določanje stopnje razvitosti), ki so posledica zgodovinske podedovanosti ali nebrzdanega delovanja tržišča in cen v korist razvitejših gospodarstev, in tistimi, ki so posledica različne delovne storilnosti, različne rentabilnosti investicij in izkoriščenosti proizvajalnih sredstev, različne smotnosti planiranja, različne organizacije dela, delovne discipline, različne razvitosti samoupravnih odnosov in s tem različne angažiranosti delavcev v proizvodnji itn.

Poskusi, da bi razlike med jugoslovanskimi regijami ali OZD znotraj njih, ki nastajajo iz ekonomsko-tehnološko-organizacijskih razlogov, preprosto izravnali z administrativnimi in drugimi neekonomskimi posegi ter z drugimi oblikami intervencije zvezne države, so v popolnem nasprotju z našim ustavnopravnim in družbenoekonomskim sistemom, s katerim so v sedemdesetih letih ravno poskušali preprečiti prelivanje sredstev (razen dogovorjenih stvari) med republikami in pokrajinama na neekonomsko oziroma netržni podlagi. Vzdrževanje interventne vloge države bi nedvomno zatrla poslovno in ekonomsko iniciativnost gospodarstva, osiromašilo družbeno proizvodnjo, zniževalo produktivnost dela itn. Trpelo bi jugoslovansko gospodarstvo v celoti, najbolj morda tisti, katerim naj bi bojda bili namenjeni rezultati takšne politike države. Tako ravnanje lahko pripelje do zapletenih in eksplozivnih političnih in socialnih posledic, ki se bodo še v večjo ostrino izražale ne samo v raspoloženju delavskega razreda, ampak tudi v odnosih med narodi in narodnostmi.

Zato je politično-ekonomska nujnost zahteva, da se odpravijo vse (ne samo zveznodržavne) ovire, ki zadržujejo normalno delovanje ekonomskih zakonitosti,

tržnih mehanizmov in dohodkovnih odnosov, in da se, s primernimi prijemi v samoupravno socialističnem planiranju ter z drugimi oblikami usmerjanja razvoja, (iz socialnih, političnih, a tudi ekonomskih razlogov) ublažijo posledice »podivjanega« delovanja tržnih zakonitosti. Državna prisila lahko deluje le znotraj okvirov, ki so demokratično in na enakopravni podlagi sprejeti v delegatskih skupščinah. Le-te bi morale še bolj kot doslej nadzorovati izvrševanje sprejete politike in uveljavljati kot končno posledico tudi osebno in kolektivno odgovornost za njeno neizvrševanje, ali pa za neučinkovitost dela nasploh.

Svobodno ekonomsko-proizvodno-tehnološko povezovanje znotraj države (in v mednarodni delitvi dela), bi bilo potrebno spodbujati ne le s političnimi stališči, ampak in predvsem z ustreznimi rešitvami, kar zadeva kreditiranje, obrestno mero, pravno in ekonomsko jamstvo za investirana sredstva, zagotavljanje stalnosti »reprodukcijjskih verig« in podobno. Internacionalistično povezovanje med narodi in narodnosti, ki živijo v skupni državi, ima svojo notranjo dialektično povezovalno moč le tedaj, če temelji na stvarnih interesih narodov in narodnosti in če odseva njihovo svobodno voljo, če se razvija ob popolni materialni, politični, kulturni in jezikovni enakopravnosti vseh sodelujočih subjektov, ne glede na njihovo veličino ali politično moč ter končno, če enakopravni način odločanja o skupnih zadevah izraža dejanske interese narodov in narodnosti.

Razen tega je samoupravno socialistično povezovanje interesov napredno le tedaj, če ne pomeni ali ne vodi k negaciji naroda ali narodne samobitnosti. Ravno nasprotno, takšno povezovanje bo pomenilo novo revolucionarno stopnjo razvoja, če bo odprlo nove razsežnosti za napredek in blaginjo delovnih ljudi kot pripadnikov delavskega razreda (ki se transformira v okoliščinah samoupravne družbe, vendar to ni predmet naše razprave) in kot pripadnikov narodov in narodnosti. Človek namreč ne more biti v socializmu samo biološki člen v zapleteni verigi proizvodnih in družbenih odnosov, ampak osvobojen družbeni subjekt, ki samostojno in skupaj z drugimi določa (s svojim delom oziroma rezultati svojega dela) materialne okoliščine svojega življenja in ustvarja možnosti za razmah svoje duhovnosti, kulture in jezika. Na razvojni stopnji socializma, v kateri smo danes, se lahko vse te življenjske okoliščine udejanjajo le v okviru naroda kot oblike družbene oziroma etnične skupnosti. V naši večnacionalni družbi pa se mora v pripadnosti nekemu narodu in narodnosti izražati tudi mednacionalna medsebojna prepletenost vseh narodov in narodnosti, ki živijo v Jugoslaviji in obratno.

Politični sistem — jamstvo za enakopravnost narodov in narodnosti

Ustavnopravni in družbenoekonomski sistem, ki so ga leta 1974 tudi formalno opredelili, izraža interese širokih ljudskih množic in politično zmago nad vsemi tistimi družbenimi skupinami, ki so, braneč svoje politične in materialne interese, preprečevale demokratizacijo naše družbe in krepitev vloge delovnih ljudi pri odločanju (neposrednem in posrednem) o vseh zadevah, ki se tičejo njihovega življenja. Sedanji politični sistem federalizma pa hkrati pomeni potrditev vseh tistih ciljev, ki so v narodnoosvobodilni vojni in v socialistični družbeni preobrazbi vodili narode in narodnosti v skupen boj za novo državo, ki je nastala kot negacija korumpirane, centralistične, unitaristične starojugoslovanske »temnice narodov in narodnih manjšin«. Dokončna uveljavitev avnojske federativne skupnosti leta 1974 je pomenila tudi nadaljnjo politično-državno oziroma družbenosamoupravno uveljavitev vseh tistih narodov in narodnosti, ki so šele v novi jugoslovanski skupnosti doblili možnost, da v popolnosti razvijejo svojo nacionalno-etnično identiteto, kot je bilo to na primer z Makedonci, Muslimani, Črnogorci in Albanci.

Zategadelj mora biti tudi danes uresničevanje in dograjevanje našega političnega in družbenoekonomskega sistema, ki je bil načrtan v sedemdesetih letih,

osnovni družbeni cilj vseh tistih, ki se zavzemajo za trdnost in enotnost jugoslovanske skupnosti narodov in narodnosti. Enotnost v različnem je temeljna življenjska in politična modrost, na kateri leži zapletena zgradba ne samo Jugoslavije, ampak tudi številnih drugih držav v svetu z večnacionalnim oziroma večkulturnim sestavom prebivalstva. Udejanjanje novih odnosov bo poglobljalo enakopravnost narodov in narodnosti, s tem pa se bosta krepili enotnost in notranja povezanost Jugoslavije. Resnično uveljavljanje samoupravnih odnosov in samoupravne poti za dogovarjanje o vodenju družbenih zadev bo še bolj sprostilo ustvarjalne moči naše družbe in omejilo delovanje države na tista področja, kjer je njena vloga družbeno koristna in zaradi narave stvari neizogibna.

Družbene skupine, ki se zavzemajo za spreminjanje obstoječih družbenopolitičnih in družbenoekonomskih odnosov v Jugoslaviji, računajo na to, da bodo v političnih in psiholoških razmerah, ki jih je sprožila krizna situacija, dobile podporo ljudi za izvedbo sprememb, za katere se zavzemajo. Zagovorniki centralizma, na primer, vidijo v tem priložnost, da se popravijo »propusti«, ki so bili po njihovem mnenju narejeni ob oblikovanju in ob kasnejšem dopolnjevanju ustavnega reda iz leta 1974. Zato obstoji upravičena bojazen, da bi te sile utegnile izkoristiti tudi razpravo o dopolnjevanju političnega sistema (ki jo je sprožil beograjski profesor N. Pašić s svojim predlogom na dvanajstem kongresu ZKJ) za vsiljevanje revizije osnovnih odnosov, na katerih temelji samoupravni socialistični sistem in enakopravnost narodov in narodnosti oziroma delovanje socialističnih republik in pokrajin kot državnih ali samoupravnih skupnosti.

Kot smo že omenili, sta pod »kritizerskim« udarom zlasti dve vrednoti našega političnega sistema: »prevelika moč in samostojnost« socialističnih republik in pokrajin in »preširok spisec« vprašanj, o katerih odločajo delegacije republik in pokrajin s konsenzom.

Prilagoditvi našega družbenopolitičnega sistema v sedemdesetih letih so izhajali tudi iz potrebe, da se na ta način iz našega političnega in ekonomskega sistema odstranijo vsi tisti elementi, ki so dajali možnost za medsebojno križanje interesov narodov in narodnosti, za prepire med republikami in pokrajinama, za ustvarjanje lažne enotnosti države in družbe, pod katero pa bi se dejansko razvijali dezintegracijski procesi na vseh področjih in v vsakršnem pogledu. Zato so z ustavno ureditvijo do podrobnosti razmejili pristojnosti federacije in pristojnosti socialističnih republik in pokrajin. Narodi in narodnosti Jugoslavije zagotavljajo prek federacije, kjer o najpomembnejših rečeh delegacije republik in pokrajin odločajo soglasno, predvsem družbenopolitični sistem samoupravnega socializma, enotnost ekonomskega, zunanjetrgovinskega in monetarnega sistema ter plačilnih odnosov s tujino, enotnost jugoslovanskega tržišča, narodno obrambo in skupno vodenje zunanjih zadev — vse drugo je v glavnem prepuščeno v urejanje republikam in pokrajinama. Le-te pa so že po samem načinu vodenja zadev v federaciji odgovorne ne zgolj za svoj lastni razvoj, ampak tudi za razvoj jugoslovanske skupnosti kot celote.

Povsem logično je bilo pričakovati, da se bo s tem novim sistemom odnosov v federaciji okrepla odgovornost republik in pokrajin za lastni razvoj in da se bodo med njimi povečevale tiste razlike, ki izhajajo iz rezultatov dela in iz uspešnejše organizacije življenja in družbenih zadev. To ni nikakršna jugoslovanska posebnost. V nekaterih federacijah obstajajo še veliko večje razlike kot pri nas v urejanju istih vprašanj v različnih zveznih državah in razlike, ki nastajajo zaradi specifičnih ekonomskih in drugih razmer. V tem je ravno eden od razlogov za federativno državno ureditev. Povsem jasno je, da je moč, na primer, zagotoviti enak družbeni in osebni standard subjektom z različnimi stopnjami produktivnosti dela, dohodka in akumulacije le s prelivanjem sredstev, kar pa je, kot smo že zapisali, v popolnem nasprotju s socialističnim načelom nagrajevanja po delu.

Pridružujemo se tistim, ki se zavzemajo za deetatizacijo vodenja družbenih zadev na vseh ravneh, od občine do federacije. Povsod tam, kjer država ne opravičuje svoje družbene koristnosti ali zavira razvoj novih družbenih odnosov, bi morala prepuščati svojo funkcijo vodenja in upravljanja samoupravnemu demokratičnemu dogovarjanju. Dolgoročni cilj bi moral postati oblikovanje brezrazredne družbe, ki bi temeljila na neposredni demokraciji in samoupravljanju kot načinu uravnavanja družbenih nasprotij in usmerjanja družbenega razvoja.

Toda republika kot država bo nujno potrebno sredstvo za zagotavljanje interesov delavskega razreda ter narodov in narodnosti, ki v njej živijo, vse dotlej, dokler ne bo moč te interese uresničevati po samoupravni poti, kar pa je pogojeno s temeljitimi in vseobsegajočimi spremembami družbenih odnosov v smeri samoupravljanja kot prevladujočega načina urejanja družbenih zadev na vseh ravneh. Nekateri pa si ta proces zamišljajo kot samoupravno transformacijo države samo na ravni republik in pokrajin, pri čemer bi zvezna država avtomatično zapolnila prazen prostor, ki bi s tem nastal, kar bi potem samo od sebe vodilo k obnovi centralizma in unitarizma.

Politično tendenciozno je označevati kot »birokratske strukture« predstavniške, izvršne in upravne organe socialističnih republik in pokrajin, ki predstavljajo njihovo državno suverenost oziroma samoupravno družbeno skupnost. Problem namreč ni v državnosti narodov, temveč v birokratizaciji delovanja države, kar je predvsem posledica stanja, ko delovni ljudje nimajo dovolj možnosti, da bi učinkovito vplivali na odločitve in (prek delegatskih skupščin, pravnega sistema in na druge načine) nadzirali delovanje tako republiško-pokrajinskih »držav« kot tudi zvezne države. Zato je treba z uresničevanjem vseh vidikov ustavnega reda zagotoviti dejanski vpliv delovnih ljudi na urejanje in odločanje o družbenih zadevah na vseh ravneh, od krajevnih skupnosti do federacije, in glede vseh vprašanj (od komunale do zadolževanja v tujini in zunanje politike). K temu bi po našem mnenju prispevala tudi večja odvisnost delegatov od družbene baze (in ne le od politično-birokratskih struktur), razbijanje monopolov na informacije, bolj demokratično izbranje delegatov (»odprte« liste) in uveljavljanje instituta odpoklica nosilcev družbenih funkcij.

Enakopravno odločanje o skupnih zadevah v federaciji oziroma pravica do »nestrinjanja« (veta) je najvišja oblika zagotavljanja enakopravnosti narodov in narodnosti. Pomeni nekakšno udejanjanje in zaščito posledic samoodločbe narodov in narodnosti oziroma njihove odločitve, da se združijo v zvezni državi. S tem se preprečuje možnost, da bi večji narodi vsiljevali manjšim rešitve, ki niso v njihovem nacionalnem interesu. Omejili bi se zgolj na nekatere idejno-politične vidike tega vprašanja. Svoboda odločanja vključuje tudi pravico do »nestrinjanja«, saj bi drugače bila povsem brez smisla (obširneje o tem glej v članku M. Potrča). Upravljanje zvezne države, kjer se srečujejo različni, včasih tudi med seboj izključujoči se interesi, je zapletena stvar. Zahteva pripravo pretehtanih predlogov, ki morajo izhajati iz interesov vseh federalnih entot, in strokovno visoko usposobljeno administracijo. Na drugi strani pa morajo delegacije federalnih entot prevzeti nase tudi odgovornost za škodo, ki bi jo njihovo »nestrinjanje« povzročilo za skupnost.

Glede na to, da so nekateri krogi že prve primere »nestrinjanja« posameznih delegacij v zboru republik in pokrajin ocenjevali kot »politično diverzijo«, nastaja vprašanje, kakšen namen ima odpiranje razprave o vprašanju »prevelikega števila« primerov, ko se v zvezni skupščini (in v drugih telesih v federaciji) odloča na podlagi konsenza. Čeprav menimo, da je samoupravno dogovarjanje na ravni federacije pomemben vidik uresničevanja naše ustave, se ne moremo strinjati s tistimi, ki menijo, da bi lahko s tem obšli republike in pokrajine oziroma enakopravno odločanje v federaciji povsod tam, kjer gre za temeljne globalne interese narodov in narodnosti oziroma republik in pokrajin.

Pri ocenjevanju različnih pristopov do uresničevanja našega ustavnega oziroma političnega sistema je treba po našem mnenju izhajati iz dveh kriterijev: **prvič**, vsakršno odmikanje od vrednot samoupravnega socializma, zlasti kar zadeva vlogo delavskega razreda in delovnih ljudi v družbeni proizvodnji in v vodenju družbenih zadev, bi lahko do nevarnih razsežnosti poglobilo prepad med politiko in družbeno stvarnostjo,

In drugič, vsak premik v družbenih odnosih, ki bi ga narodi in narodnosti občutili kot omejevanje svoje politične, ekonomske, kulturne in jezikovne enakopravnosti, bi lahko pod plaščem navidezne enotnosti spodbudil sredobežne sile in omajal temeljno in občutljivo ravnotežje, na katerem je zgrajena jugoslovanska skupnost narodov in narodnosti.

Pred nami je osnovna dilema: ali nadaljevati pot razvoja samoupravne socialistične družbe ali pa vračati se na centralistično-etatistično upravljanje družbe in države, ki je v Jugoslaviji že izčrpalo svojo zgodovinsko vlogo in za katerega poskušajo tudi v nekaterih deželah t. i. realnega socializma najti ustrezna družbenoekonomska in politična nadomestila.

Summary

SOME CONCEPTUAL AND POLITICAL PROBLEMS OF FURTHER DEVELOPMENT OF THE YUGOSLAV COMMUNITY OF NATIONS AND NATIONALITIES

The present author believes that socialist self-management social relations and the equality of rights of the nations and nationalities represent two basic and dialectically inter-related strongholds of the building of the Yugoslav community of nations and nationalities. Both of these dialectically interrelated foundation stones derive from the political platform developed in Yugoslavia during both World Wars by the workers' movement. It was also thanks to the workers' movement that both of these foundation stones were actually substantiated in the course of the National Liberation movement and the socialist revolution. The Yugoslav Constitution of 1946 also formally sanctioned social changes in the Yugoslav society as well as the federal system created in the country during the revolution. A rapid development of the material basis, which was expressed also in fundamental alterations to social relations in the direction toward socialism, necessitated several amendments whenever the constitutional norms has interfered with the creative development of the Yugoslav society. The process of supplementing the Yugoslav constitutional organization was reflected in the constitutional law of 1953, the constitution of 1963, constitutional amendments of the end of 1960s and the beginning of 1970s; finally, this process has also acted upon the present constitutions of the Socialist Federal Republic of Yugoslavia and of its eight constituent parts, i. e. six socialist republics and two socialist provinces. These were promulgated in the year of 1974.

The constitutional system of 1974 (together with subsequent amendments to legislation) has provided detailed guidelines on and foundations of the development of the Yugoslav society along the lines of democratic self-managing socialism, in which working people either directly or by way of their delegates in the assemblies at diverse levels, from the local community to the Federation, participate in decision-making on everything that concerns their life and work. Besides, the new constitutional system has integrated all the experiences so far gained in Yugoslavia in the process of evolving the equality of rights of the nations and nationalities. With a view to precluding the formation of disputes among the nations and nationalities — these disputes arose and grew out especially in the times when the federal state controlled the resources intended for financing development, and had the political possibilities of deciding on many matters in a number of fields — the jurisdiction of the Federation was limited to the matters of common interest to all the nations and nationalities living in Yugoslavia (ensuring the sociopolitical system of self-management socialism, economic and monetary system, economic and financial relations with foreign countries, joint economic market, national defense, foreign policy, and so forth), whereas all the remaining affairs were given into the charge of the socialist republics and provinces.

It results from the Yugoslav constitutional system that the socialist republics and provinces are responsible not only for regulating the affairs within their jurisdiction, but also for the development of entire Yugoslavia, and it is within the broader framework of the state that the interests are brought into effect of each of the Yugoslav nations and nationalities in its own right, and of all of them taken as a whole. The equality of rights of the nations and

nationalities in the matter of making decisions on matters that fall under the powers of the Federation, is — among other things — ensured through the fact that in the Federal Assembly — more specifically, in the Chamber of the Republics and Provinces, which is composed of the delegations of all federative units and which has the power to decide on vital questions concerning the state — decisions bearing upon the vital interests of the nations and nationalities of Yugoslavia (economic questions are mostly considered), must not be taken without a prior unanimity achieved by way of a special procedure, of all the delegations of the republics and provinces.

The author believes that all of the provisions contained in the constitutional system of 1974 and in the subsequent legislative regulations, are far from being realized, which is particularly the case in the socioeconomic field. He is of the opinion that consistent realization of all these relations would require radical changes in socioeconomic relations, primarily toward greater assertion of the market and of economic regularities, but also in social relations in general. Likewise, we ought not to overlook the problem of appropriate personnel planning, which should pave the way for a successful realization of development plans and for solving all the problems posed by further steps taken toward an overall development of Yugoslavia. The economic crisis has worsened, which is reflected also in the spheres of politics and morality, and thus aggravated the question of real-life implementation of all the socioeconomic and sociopolitical solutions emanating from the constitutional system. These very solutions should enable the working people of Yugoslavia, regarded as both citizens and members of different nations and nationalities, to manage the fruits of their work and to bring decisions on social matters at all levels.

After a brief description of how the crisis situation is manifested in the field of economy, in the political organization and in the changing of moral social values, the author proceeds to identify the socioeconomic reasons for centralism, unitarianism, and nationalism, which he thinks represent three political phenomena that might jeopardize further development of Yugoslavia as a self-managing socialist community in which the nations and nationalities live on terms of equality with one another, provided they became the predominant feature in social relations. The author states that having recourse to such political courses of action would fail to successfully solve the problems that have heaped up in the wake of the economic crisis that faces Yugoslavia. Moreover, the assertion of these political phenomena might undermine two socioeconomic and sociopolitical foundation stones of the Yugoslav community, namely self-management as a manner of regulating social matters on all levels, and the equality of rights of the nations and nationalities.

That is why the author devotes the concluding section of the article to two matters which he believes are of paramount importance for further development of the Yugoslav community: First, ways and means of consolidating the integration of the Yugoslav society and second, the political system, which on the legal-constitutional basis ensures the equality of rights of the nations and nationalities. The author points out that in his opinion, the processes of integration need to be developed on the actual economic and other interests of the nations and nationalities of Yugoslavia, while any attempt at transferring resources from one national economy to another beyond the proportions agreed upon might have detrimental effects on solving the existing economic problems, and might even trigger off a number of misunderstandings in the sphere of inter-nationality relations. The author additionally stresses that such integrational processes as led to the negation of the nations and nationalities, would run counter to social and political goals that were established during the National Liberation War and the socialist revolution, that is, the goals which the Yugoslav nations and nationalities have been realizing successfully throughout the development of their social and state socialist community. In the final section, disagreement is expressed with certain opinions according to which the current political system of Yugoslavia ought to be supplemented in such a way that would bring alterations also to those constitutional-legal solutions which ensure equal representation of members of the nations and nationalities within federal organs and their decision-making on terms of equality (no outvoting) concerning all the matters that are of their vital concern.

Stipe Šušvar

NACIONALNE EKONOMIJE, MEĐUNACIONALNI ODNOSI, JUGOSLAVENSTVO*

Postoji teza koja se danas veoma široko razrađuje, da se u Jugoslaviji formiralo osam ekonomija, kao međusobno uveliko zatvorenih i autarkičnih. Upozorava se ne samo na to da stvarno ne postoji jedinstveno jugoslavensko tržište, već da se stvari u Jugoslaviji u posljednje vrijeme razvijaju u susret zajedničkom tržištu, poput onog koje ima Zapadna Evropa. Dokazuje se to i podacima o prometu roba. Mnogi smatraju da stvaranje i funkcioniranje tih osam »nacionalnih« ekonomija veoma ugrožava Jugoslaviju i da čak dovodi u pitanje njezin opstanak. Jer, stanje u privredi ima veliki odraz u sferi političkih odnosa, u sferi kulture i na sociopsihološkom planu. Stoga bih nešto rekao upravo o temi nacionalnih ekonomija na današnjoj etapi razvoja jugoslavenskog društva.

Ako pogledamo tko je prvi kod nas govorio o nacionalnim ekonomijama, proizlazi da su tu temu pokrenuli Edvard Kardelj i Vladimir Bakarić. Dakle, dvojica sada već preminulih revolucionara koji su inače u teoretskom i praktičnom pogledu, uz Tita, najviše utjecala i na pravac našeg društvenog razvitka i na uvođenje političkog sistema socijalističkog samoupravljanja koji danas kod nas postoji. U koncipiranju, pa i u realizaciji pravca društvenog razvoja od radničkih amandmana, i posebno od donošenja Ustava i Zakona o udruženom radu do danas, Kardeljeva i Bakarićeva razmišljanja su bila vrlo utjecajna, pa utoliko i njihova zalaganja i za nacionalne ekonomije. U svojim studijama E. Kardelj razrađuje povezanost naših međunacionalnih odnosa s onima u svijetu i zastupa mišljenje da u načelu nema razlika, da odnosi među narodima Jugoslavije nisu posebni, da ih i ne odlikuje nešto što ne bi vrijedilo i za odnose među narodima u suvremenoj svjetskoj zajednici. Ono što je posebno, to je onda samo momenat razvoja socijalizma koji ih povezuje i svima omogućava da se razvijaju uspješnije i međusobno ravnopravnije, ali i sa utjecajem na međunarodnu zajednicu, da imaju svo što povoljniji položaj u svijetu. Evo, što je o tome E. Kardelj govorio još 1964. godine: »Mi moramo poći od činjenice da je Jugoslavija mnogonacionalna socijalistička zajednica, za koju ne važe nikakva posebna pravila i nikakve veštačke idejne konstrukcije, već iste objektivne zakonitosti na kojima se odvijaju odnosi među narodima uopšte. Svakako, naše narode ujedinjuje sudbinska povezanost koja je dobila novu potvrdu u zajedničkoj socijalističkoj revoluciji i osjećanje bratstva i jedinstva rođeno davno u istoriji, a ne samo neki trenutni politički ili ekonomski interesi. Drugim rečima, zajednička socijalistička izgradnja, sudbinske povezanosti i etnička bliskost — to su snažni moralno-politički faktori, koji učvršćuju jedinstvo naše socijalističke zajednice.« (E. Kardelj, **Nacija i međunacionalni odnosi**, BIGZ, 1975, str. 98). Razlike su, dakle, u suštini društvenih odnosa i u metodama koje društvo socijalističkog samoupravljanja treba da iznalazi u međunacionalnim odnosima, a unutar općeg pravca društvenog razvoja koji (treba da) ide prema oslobođenju rada. E. Kardelj je u tom smislu i najzaslužniji za razradu onog što zovemo slobodno udruženi rad i o čemu on također ima posebnu knjigu svojih takozvanih brionskih diskusija. V. Bakarić je isto tako u posljednjim godinama svog života, usprkos teškoj bolesti, u nekoliko javnih istupa

* Predavanje na Institutu za narodnostna vprašanja u Ljubljani, 27. maja 1983. Po govoru u uredništvom Razprave in gradivo je bil tekst objavljen še v dnevniku Delo 12. novembra 1983, str. 18, 19 in 19. novembra 1983, str. 18, 19 in v tedniku Danas, št. 92, 22. novembra 1983, str. 23.

davao o temi nacionalnih ekonomija i međunacionalnih odnosa dragocjene napomene iz tog ugla. Citirao bih primjerice njegovu napomenu da »za ostvarivanje politike nacionalne ravnopravnosti od bitnog je značaja ekonomska samostalnost svakog naroda. Ta samostalnost naroda usko je povezana s ekonomskom samostalnošću čovjeka i njegovih radnih kolektiva. Ekonomska samostalnost naroda samo je produžetak ekonomske samostalnosti svakog čovjeka«. (V. Bakarić: Socijalistički samoupravni sistem i društvena reprodukcija, Zagreb, 1983, IV, str. 330).

Rekao bih da to što su oni nazvali nacionalnim ekonomijama jeste nešto što je nužno za Jugoslaviju na današnjem stupnju njenog razvoja, pa ma koliko se mnogi ljudi uzbuđivali i pri svakom spominjanju tog pojma. No, mi se moramo razjasniti što podrazumijevamo pod nacionalnim ekonomijama.

Sada bih tu dao nekoliko svojih pripomena. U Jugoslaviji, kao u bilo kojoj zemlji, imala ona složenu nacionalnu strukturu ili ne, bila nacionalno homogena ili ne, postoji, dakako, teritorijalna podjela rada i postoji pitanje optimalne teritorijalizacije rasporeda proizvodnih snaga na određenom teritoriju (radi se o onome što ekonomisti obično zovu alokacijom proizvodnih resursa, ali ne samo o tome). A s obzirom na relativno složenu našu nacionalnu strukturu, problemi teritorijalne podjele rada dobijaju svoj izraz i u međunacionalnim odnosima, rađaju određene sukobe i rađat će ih još dugo.

Ne treba ni napominjati da je potreba svih dijelova Jugoslavije, svih republika i pokrajina, drugim riječima svih naroda i narodnosti koje žive ili kompaktni ili ispremiješani na tim teritorijama, da se uspješno razvijaju i u materijalnom i u duhovnom smislu. Također, nesumnjiva je i nije sporna, barem na riječima i u načelu, potreba da se ekonomske razlike, koje su historijski naslijeđene a koje se dijelom i u suvremenosti reproduciraju, smanjuju. Utoliko je i politika smanjivanja razlika u razvijenosti jedan od trajnih zadataka socijalističke revolucije u našoj zemlji, ako hoćete jedan od osnovnih zadataka. To je bilo naglašeno već u danima narodnooslobodilačke borbe. I utoliko su organizirane socijalističke snage u našoj zemlji od oslobođenja do danas vodile računa, na određen način vodile račun, s više ili manje uspjeha, da se brže razvijaju oni koji su manje razvijeni.

Kao što znamo, savezna država je u nas do pred desetak godina raspolagala glavninom akumulacije. I ona je nastojala iz svojih fondova i budžeta da relativno više ulaže u manje razvijena područja. Pred otprilike deceniju i po stvoren je poseban federalni fond koji je na početku petogodišnjeg plana 1981—1985. ponešto modificiran u pogledu angažiranja sredstava, kako bi se pedeset posto tih sredstava trošilo na taj način da se organizacije udruženog rada iz razvijenih republika i pokrajine Vojvodine neposredno povezuju, preko proizvodnih programa i programa razvoja, s organizacijama udruženog rada u nerazvijenim republikama i pokrajini Kosovo. I to je jedan korak dalje.

Kada inače ne bi bila priznata potreba da se nerazvijeni brže razvijaju, prijetila bi opasnost da Jugoslavija, pogotovo zato što je socijalistička zemlja koja se više ne razvija niti bi se mogla razvijati po modelu centraliziranog etatizma (jer on je iscrpio svoje historijske rezerve, i mogli bismo satima analizirati i pokazati argumente da se to dogodilo), dođe u velike unutrašnje sukobe i teškoće. Jednostavno, po logici funkcioniranja tržišta i djelovanja zakona vrijednosti, razvijeni bi bili relativno sve razvijeniji, a nerazvijeni relativno sve nerazvijeniji, a što bi onda prilično oduzimalo težinu političkoj, kulturnoj i svakoj drugoj ravnopravnosti. I tu je problem Jugoslavije u načelu isti kao problem suvremenog svijeta. Jer, ako samo djeluje tržište, ono djeluje u korist razvijenih, pogotovo ako djeluje stihijno tržište. Dolazi do prelijevanja sredstava zbog veće produktivnosti rada razvijenih. To je zakon ekonomije u svjetskim razmjerima otkad postoji kapitalistički način proizvodnje. I ponavljam, socijalizam nasljeđuje funkcioniranje zakona vrijednosti, viška vrijednosti, viška rada, i u tom smislu i naša privreda,

kada razmjenjuje svoje proizvode sa zemljama koje imaju razvijeniju privredu, prelijeva značajan dio svog viška vrijednosti u inozemstvo.

Ako su posrijedi ove objektivne ekonomske zakonitosti, još jednom naglašavam, bit međunacionalnih odnosa je ista, radilo se o socijalističkoj ili kakvoj drugoj zemlji, a razlika je u drugačijim metodama rješavanja, u tome da li se mijenjaju proizvodni odnosi ili ne. I u tome je onda naše pitanje: što socijalizam može na ovoj etapi razvijenosti kod nas dati novo, a da se ti problemi više ne rješavaju preko centralističke države, savezne, jer više se tako ne mogu rješavati, a ne mogu se rješavati ni nekim spontanom tržištem. Upravo zbog toga moraju ući u igru, uvjetno rečeno, nacionalne ekonomije. Dakle, budući da djeluju robna proizvodnja i njezine zakonitosti, u višenacionalnim zemljama socijalizam i te kako mora voditi računa da se ne zadrži i ne formira odnos u neku ruku kolonijalnog gospodara i polukolonijalnog privjeska. Jugoslavija se ne bi mogla održati trajno kao socijalistička zajednica, ako bi zadržala podjelu rada u kojoj bi, recimo, Makedonija ostala, a ona, dakako, više nije u toj fazi, proizvođač poljoprivrednih sirovina, da eventualno gaji mak, pamuk, duhan, grožđe, da nema industrije, a da, recimo, Slovenija ima razvijenu prerađivačku industriju. U tom slučaju epitet da je nešto socijalističko nije dovoljan. Treba gledati na to kako teku realni društveno-ekonomski odnosi.

A kada se u nas počelo govoriti o nacionalnim ekonomijama (ponavljam, prvi su, koliko je meni poznato, o tome govorili Kardelj i Bakarić)?

Pa, o nacionalnim se ekonomijama počelo se govoriti kada je federacija razvlašćivana, kada je prestajala biti sakupljač glavnine akumulacije. Intencija je i tada bila da udruženi rad preuzme akumulaciju, ali njega u trenutku kad se išlo na to da se federaciji oduzme glavnina akumulacije nije bilo, a nema ga, ako ćemo pravo, ni danas, usprkos našem dnevnom govorenju o udruženom radu. Naime, stvarni odnosi udruženog rada tek su u začetku.

I tu je onda E. Kardelj protumačio da u socijalizmu svaka nacija treba da — a to mi možemo poistovetiti manje-više s republikama i pokrajinama, premda one nisu nacionalno homogene — raspolaže viškom rada svojih pripadnika. »... u odnosima među narodima treba da bude primenjen, uz određene modifikacije, isti princip koji važi za socijalističke ekonomske odnose među ljudima, tj. da svaki narod ima pravo i realnu mogućnost da živi i da se razvija u skladu s rezultatima svog rada i razvojem proizvodnih snaga i da nikakva snaga van njega samog odnosno van ustava i utvrđenih međusobnih odnosa radnih ljudi i naroda, ne može raspolagati plodovima njegovog rada.« (E. Kardelj, *Isto*, str. 100). Utoliko i u Jugoslaviji moramo imati čiste račune, kako jedni drugima ne bismo prisvajali višak vrijednosti, a da se on prelijeva stihijnim tržištem, putem tzv. velikih sistema u našim uvjetima, ili oduzimanjem kroz državne mehanizme.

Nacionalna ekonomija znači to da svako prisvaja svoj višak rada, a da se u jugoslavenskoj zajednici ostvaruje i solidarnost i uzajamnost, te da djeluje jedinstveno tržište, ali tržište koje bi već stvarao i regulirao udruženi radnik. U stvari, kada udruženi radnici organiziraju tržište onda će i nacionalne ekonomije biti manje značajne, jer ćemo prevladati socijalno-klasne osnove koje reproduciraju kapital-odnos. Onda će tu nacionalnu ekonomiju po prirodi stvari proizvođač konstituirati vodeći računa da u naciji netko njemu ne prisvaja višak rada, i da se taj netko na toj osnovi ne reproducira kao »vlasnik« nacije, a time da mu ga ne prisvaja ni preko nacionalnih, odnosno republičkih granica.

Kada proizvođač dođe u tu poziciju, onda ćemo moći biti ravnodušni prema nacionalnim ekonomijama. Kod nas se sada radi o jednom prelaznom razdoblju, u kojem udruženi proizvođač još ne vlada viškom vrijednosti u granicama i vlastite nacije i ne uspostavlja samoupravnu podjelu rada, koja će onda po vlastitoj logici prelaziti i nacionalne i republičke granice. Tu poziciju proizvođač još nema, i onda nacionalne ekonomije (kao intencija ispravno date) zasad funkcioniraju

kao surogat, u kojem glavnu ulogu ima etatički arbitar. Promjena je samo u tome, što je etatički arbitar nekad bio kao savezni monolit jači i najjači, a sada je decentraliziran u republike i pokrajine, a u određenom smislu i u općine, jer i općina je razina organiziranja države i može i te kako utjecati na proizvodnju i na proizvodne odnose. Prema tome, pitanje je u nečem drugom: ne zašto nacionalne ekonomije, jer ako gledamo društveni razvoj, onda ćemo vrlo lako naći teoretske i praktične razloge za njih, nego: tko odlučuje u naciji i u ime nacije i kako to prevladati.

Nije, na kraju krajeva, glavni problem u tome što se raspadanjem saveznog etatičkog monolita privremeno konstituiraju, dok se ne dobije historijska bitka za novu poziciju proizvođača, republički i pokrajinski, odnosno »nacionalni« etatički monoliti i monopoli. Tajna postojanja i ranijeg jednog, »nacionalnog«, i sadašnjih šest ili osam »nacionalnih« etatičkih monopola je u autarkičnosti jugoslavenske privrede u cjelini. Jugoslavija je imala tendenciju, i još je ima, da bude autarkična. I to što zovemo politika ekonomske stabilizacije možda su tek prvi koraci, da se ta autarkičnost počne prevladavati, da se najprije likvidiraju negativne posljedice, pa da se onda, kako je V. Bakarić napominjao, istraže uzroci tendencija autarkičnosti i da se oni uklone, kako bi se ojačala pozicija jugoslavenske samoupravne ekonomije.

Iznose se podaci koji pokazuju da su republike autarkične, ali nas mora još više zabrinjavati što je čitava Jugoslavija autarkična prema svijetu, i ta autarkičnost republika može se razumjeti i na kraju krajeva prevladati samo unutar savladavanja problema autarkičnosti Jugoslavije u njenom suvremenom razvoju u odnosu na međunarodnu podjelu rada i na suvremeni svijet. I doista, statistike u posljednjih nekoliko godina pokazuju da je razmjena među republikama i pokrajinama donekle opala, ali mnogi to prenaglašavaju. Najviše se zbog toga i s toliko uzbuđenja postavilo pitanje: moraju li postojati nacionalne ili republičke i pokrajinske privrede. Ranije su se potrebe ili raspodjela rada među republikama nekako rješavali u federaciji, doduše, uz pristanak republika, ali se ipak polazilo »odozgo«. Zatim, imali smo tendenciju decentralizacije i postavilo se pitanje što onda znači upravo ta decentralizacija. Neki su tada veoma glasno zahtijevali, a i danas do iznemoglosti ponavljaju da se republike (i pokrajine) ignoriraju i da se respektiraju samo radne organizacije i njihovo povezivanje. Međutim, V. Bakarić je 1979. napomenuo, da to nije realno, da bi to ipak značilo centralizam starog tipa: »... mi smo imali jugoslavensku privredu, koja je imala jedinstveno planiranje, jedinstveno tržište i gdje su se potrebe ili raspodjela među republikama nekako rješavali u Federaciji, a to znači uz pristanak republika, ali ipak polazilo se odozgo. Zato smo imali tendenciju decentralizacije i postavilo se pitanje, što znači decentralizacija. Kod toga je bilo nekih koji su govorili: Dajte prava radnim kolektivima i radnim organizacijama, a republika da se malo povuče u stranu. Međutim, nije realno. To bi ipak značilo centralizam starog jugoslavenskog tipa. I tako je stvaranje nacionalne privrede bilo nužno, što smo dosta dosljedno počeli i provoditi.« (V. Bakarić, isto, IV, str. 431). Dati su elementi za integraciju, ali se ona ne provodi baš onako kako je zamišljeno, o čemu je V. Bakarić također dao ocjenu: »Međutim, dali smo u Ustavu elemente integracije tih nacionalnih privreda, koje mogu i koje se provode, ali ne baš onako kako svi mi zamišljamo. U svijetu uopće proces integracije je vrlo živ. Vidite, na zapadu Evrope integracija se provodi na jedan način; samostalne privrede to čine manje-više konsenzusom na osnovu svojih interesa. Na Istoku, integracija koja je počela približno slično kao u nas, otpočela je, da tako kažem, »odozgo«; najprije su na sastanku utvrđeni ciljevi pa je napravljena raspodjela rada. Otpočela je, dakle, »odozgo« a ne »odozdo«.

Dakle, u trenutku ulaženja u ovo razdoblje društvenog razvoja, koje zovemo fazom udruženog rada, a koja je počela kad se definiralo osnovnu organizaciju udruženog rada i reklo da će ona biti polazište i stjecište proizvođačkog odlu-

čivanja o problemima društvene reprodukcije, proizvođačkog ovladavanja posebno proširenom reprodukcijom, glavni stratezi našeg razvoja E. Kardelj i V. Bakarić naglasili su i neophodnost nacionalnih ekonomija, ali su pri tom rekli da one moraju imati u sebi integracione elemente — veze i odnose udruženog rada, te da bismo se morali truditi da u društvu te nacionalne privrede idu prema integraciji.

To je bila intencija. No, aktualni društveni procesi doista obiluju pojavama dezintegracije. Zašto? Ovdje ne bih mogao dublje ulaziti u probleme političke ekonomije, već ću se ograničiti na napomenu, da je potrošačka snaga društva brzo rasla i postala ogromna. Količina novca u rukama potrošača strahovito je rasla u jednom dužem razdoblju, do ove privremeno oštre restriktivne politike stabilizacije. Prema tome, ako je potrošačka snaga društva bila golema, a količina novca u rukama potrošača rasla, te jednako tako i zahtjevi tržišta postajali veći, proizvodni kapaciteti nisu posve zadržali taj tempo, odnosno, nisu zadovoljavali sve potrebe tržišta, pa su logično pravili najprije bliža tržišta, a tek onda dalja. Mogli su prodati sve u svojoj blizini. I ta velika potrošnja omogućava da na tome žive posve dobro, da im se problem povećanja kapaciteta, a i proizvodnosti rada, ne mora postavljati, jer su dohodak ostvarivali povećanjem cijena i iznuđivanjem državne zaštite. I to je stanje iz kojeg još nismo izašli.

Nedostajala je u razvoju naših proizvodnih snaga ta izravna tendencija stvaranja većih proizvodnih kapaciteta, koji bi pokrivali jedno veliko novo tržište. Kada ekonomisti o tome govore, kažu: ne poklapaju se novčani iznosi i proizvodnja. A gdje je onda bio izlaz, ako je bilo tako? Izlaz je naša privreda nalazila i u tome što je stvarala svoje monopole na postojećoj razvijenosti proizvodnih snaga i nije išla na širenje tržišta i razvijanje proizvodnih snaga. Iz toga je u biti došlo do zatvaranja jugoslavenskog tržišta, jer se ono samo nije našlo, kako bi rekao V. Bakarić, pod kritikom razvijenijih proizvodnih snaga u svijetu.

Budući da u Jugoslaviji želimo dalje razvijati socijalističko samoupravljanje i stvarati proizvodne odnose, u kojima će proizvođači ovladati proširenom reprodukcijom, već dva-tri decenija tražimo rješenja za što dosljedniju deetatizaciju. Razvlašćivanje savezne države je uznapredovalo, ali se etatizam ušančio u republikama i pokrajinama. Formula nacionalnih ekonomija sjeda u taj prostor. Kao intencija vrlo je ispravna, ali privremeno obiluje i dezintegracionim procesima, jer se javlja kao »politički omotač« nad prirodnim tekovima ekonomije.

Tajna zašto se formula nacionalnih ekonomija ne održava, ne kao održanje (decentraliziranog) etatizma već kao faza deetatizacije krije se u objektivnim odnosima u proizvodnji. U tom smislu vratimo se na pitanje: tko odlučuje u naciji i u ime nacije? U naciji i u ime nacije, usprkos svim našim proklamacijama, orijentaciji na udruženi rad, normativnom sistemu, još ne odlučuje samoupravno organiziran proizvođač. Odlučuju razne posredničke snage, posrednički slojevi, centri moći u kreditnom sistemu in drugdje, odnosno birokracija ili birokracija i tehnokracija zajedno, tehnobirokracija, pa ako hoćete i reproduktivna i stvaralačka inteligencija, koja najčešće igra ulogu ideološkog advokata nacije i na tome dokazuje svoje postojanje i razmnaža se, itd. Recimo, jedan od problema Kosova, koji je vodio sadašnjoj nepoželjnoj situaciji tamo, bilo je i patološko narastanje inteligencije, koja nije bila iole proporcionalan izraz razvijenosti radničke klase i proizvodnih snaga, i onda je morala igrati ulogu mesije, iskazujući se u buđenju nacionalizma i iredentizma.

Ipak bih sada ovdje dotakao najteži i najvažniji problem socijalizma bilo gdje, pa i u našoj zemlji danas. To je ne samo glavni nego i jedini problem socijalizma, koji socijalizam historijski nigdje još nije savladao: kako da iziđe na kraj s koncentracijom i cirkulacijom društvenih sredstava (onog što E. Kardelj u dvije svoje studije naziva društvenim kapitalom), a da se ne prisvaja rad drugih i da sredstva ne cirkuliraju i ne koncentriraju se po logici kapital-odnosa, dakle, da

se ne prisvaja višak rada drugih. To je historijski zadatak, do kojeg socijalizam nigdje još nije došao, osim što se u našoj zemlji s time otvoreno i neposredno suočio. U zemljama tzv. realnog socijalizma još manje-više vlada državno vlasnički monopol, premda on ne može dokinuti zakon vrijednosti. Staljin je svojedobno tvrdio da je u Sovjetskom Savezu ukinut zakon vrijednosti, da bi pred smrt, 1952. godine, napisao članak o ekonomskim problemima izgradnje socijalizma, u kojem priznaje da i dalje djeluje zakon vrijednosti i da postoji robna proizvodnja. No, u to dalje ne bih ulazio. Naše je društvo došlo na prag tog pitanja, kako da se društvena sredstva, bez obzira tko ih stvara — tu je onda složen problem odnosa tekućeg i minulog rada i kako da radnik koji obavlja tekući rad zagospodari nad minulim radom, to je samo druga strana tog istog pitanja — optimalno kreću, da to vodi razvoju proizvodnih snaga i povećanju produktivnosti društvenog rada, a da se ne obnavlja kapital-odnos. Da sredstva idu tamo gdje su najpotrebnija, da razvijaju proizvodne snage. I mi smo onda dali formulu dohotka, interesa za dohodak. Doduše, da dodam i to, dohodak je samo privremeno oružje, jedna historijski prelazna kategorija i ne treba ga apsolutizirati, niti razvijati apologiju dohotka. Jasno je samo po sebi da interventna uloga države još uvijek mora biti na sceni, ali mora biti na sceni i njezino odumiranje, i to ne odumiranje, kao što ljudi laički misle, u poreznoj službi i policijskim funkcijama, nego odumiranje države može biti stvarno samo ako odumire njezin državno vlasnički monopol u upravljanju društvenom reprodukcijom.

Sada kad se vode diskusije u nas o tome gdje smo, kaže se, pored ostalog, republike su se zatvorile i to je glavno zlo Jugoslavije. Dobro, možemo se i složiti da je to tako, da su se republike zatvorile i da je to glavno zlo Jugoslavije. Ali postavimo pitanje, kako iz toga izići. U odgovoru na to pitanje danas se pokazuju goleme i duboke razlike u jugoslavenskom političkom životu. Neki galame na republike kao da maltene priželjkuju, premda to ne smiju tako otvoreno formulirati, da ih likvidiramo kao balast. I kažu, treba nam jedinstvena Jugoslavija i jedinstveno jugoslavensko tržište. Ponovo bih citirao V. Bakarića: »Međutim, u zadnje je vrijeme u toku diskusija oko pitanja nacionalnih ekonomija, dakle, posvuda je antirepublička kampanija. Ako se ona bazira na tome da se silom stvori jedinstveno tržište, onda je ta kampanija unaprijed osuđena na propast. I ne znam, ne mogu vidjeti kako bi se moglo stvoriti jedinstveno tržište, a da se ne stvore i nacionalne ekonomije. Ta kampanija za stvaranje nasilnog jedinstvenog tržišta zapravo vraća na centralizam i na sistem koji odvlači od upravljanja udruženog rada na upravljanje neke državne ili paradržavne organizacije.« (Intervju »Vjesniku« 31. 12. 1981. 1. i 2. 1. 1982.) Ako se proizvodni odnosi ne mijenjaju u pravcu udruživanja rada i sredstava, vladat će onaj tko sredstva koristi po logici kapital-odnosa. To bi onda zapravo bio povratak u fazu koju smo mi imali i iz koje još nismo ni izašli. Razgarala bi se bitka oko banaka i »svojih«, »nacionalnih« poduzeća, koji funkcioniraju na kapital-odnosu. To bi Jugoslaviju razaralo iznutra mnogo više nego što intencija i formula nacionalnih ekonomija za ovu prelaznu etapu znači. Time bismo u Jugoslaviji — a na čemu se ona ne može razvijati — stimularali svojevrсни socijalistički *laissez-faire*, rat svih protiv svih, koji je svuda u svijetu već *ad acta*, jer se svi povezuju i organiziraju. Ili bi silom prilika stupao na scenu državni monopol, pa i u smislu obnove centralističkog upravljanja zemljom, pri čemu ne mislim toliko na sferu politike koliko na sferu privrede. Na kraju krajeva, kad pratite sve te učene diskusije, pa i po novinama i časopisima, te kada dublje zavirite i u materijale Kraigherove komisije, vidjet ćete da mnogi ljudi pomišljaju upravo na to da se ponovo u određenoj mjeri centralizira akumulacija, da bi se našli izlazi za jugoslovenski društveni razvoj. No, već sam nešto rekao, premda veoma konfuzno, gdje su uzroci i u čemu su posljedice jugoslavenske autarkije, pa unutar nje i ove tendencije autarkičnosti, kad se radi i o stvaranju nacionalnih privreda. Ako to znamo, onda moramo čuvati ova prava republika

i ovu tendenciju stvaranja nacionalnih privreda, koja će imati u sebi integrativne momente; nacionalnih privreda u tom smislu da svatko vlada viškom vrijednosti koje stvaraju pripadnici njegove nacije, ali uz uvjet da proizvođač počne vladati u naciji.

Drugim riječima, vraćamo se opet na proizvodne odnose. Tajna je svega u Jugoslaviji da se u ovom trenutku samo tri do četiri posto akumulacije udružuje samoupravnim putem, na ustavnoj formuli udruživanja rada i sredstava. Sve je drugo zahvaćanje putem društveno-političkih zajednica, u čemu republika i pokrajina može imati centralnu ulogu, i vladanje kreditnog sistema po logici kapital-odnosa. Razvijati Jugoslaviju na formuli udruživanja rada znači izboriti se u idućih deset godina, da barem pedeset posto akumulacije bude udruživano samoupravno, putem udruživanja rada i sredstava, zajedničkog ostvarivanja dohotka, itd. I tu je onda u igri uloga dohotka kao prelazne kategorije. To onda znači razvijati samoupravno podjelu rada, koja će omogućiti da proizvođač vlada u osnovnoj organizaciji udruženog rada, da vlada u svim proizvodnim asocijacijama, da vlada u teritorijalnim zajednicama, uključujući republike i pokrajine, i da se povezuje po logici samoupravne podjele rada u cijeloj Jugoslaviji, uz uvjet da cijela Jugoslavija također prestane biti autarkična i da se uklopi u svjetsku podjelu rada na jedan način koji sad nekako napipavamo s ovom politikom ekonomske stabilizacije. Jer, ako je privreda cijele zemlje zatvorena prema svijetu, i unutar nje su posrijedi razna zatvaranja pa i u republičke i pokrajinske granice. »U čitavom svijetu inače je u toku proces spajanja, proces povezivanja i ako ukinete ovo zatvaranje prema vani, taj će se proces kod nas otvoriti. Prema tome, treba ići za ukidanjem monopola i za pravljenjem većih produktivnih snaga, i onda ćete doći do toga da je nužno ostvariti jedinstveno tržište, stvarnom silom ekonomskih zakona a ne administrativnim uplitanjem.« (V. Bakarić, isti intervju.)

Htio sam posvetiti glavnu pažnju upravo temi nacionalnih ekonomija, vodeći računa o tome da ste vi, koji me slušate, više-manje »kulturnjaci«. Mislim da je to ono bitno kad je riječ o aktuелnoj problematici međunacionalnih odnosa. Sve to što su svađe intelektualaca, sva ta prepucavanja, sav taj politički dekor, sve do odraza toga u omladini, koje će pjesme pjevati, kako će se nositi, koliko će predrasuda imati prema drugim narodima, sve je to pjena, koja ima svoju historijsku inerciju, prenosi se iz ranijih vremena i sa ranijih pokoljenja, ali može egzistirati ili biti veća pjena samo zbog ovih odnosa u razvoju proizvodnih snaga i u odlučivanju o reprodukciji.

No, da samo uzgred dodam nešto što je također važno. Običan čovjek se iščuđava, pamet mu stane, zašto željeznica od Jesenica do Đevđelije ima pedesetak OOUR-a i mora mijenjati lokomotive. Kaže, pa dajte ljudi, budite normalni, stvorite u Jugoslaviji barem te velike infrastrukturne sisteme, koji moraju funkcionirati kao tehnološke cjeline, jedinstveni PTT, željeznicu, elektromrežu itd. I drugo, vidite golemu poviku u Jugoslaviji da smo stvorili osam obrazovnih sistema, da imamo osam nauka i naučnih politika, da svatko razvija svoje, da svatko ima svoju televiziju, da su svi formirali akademije nauka, razvili po dva ili tri ili četiri univerziteta. I ljudi koji upru prstom na te pojave, misle da je to sve rezultat jedne glupe birokratske politike i decenijskih svađa političara u Jugoslaviji, da svatko hoće da vlada svojim vilajetom. I to se već uvriježilo u masovnoj svijesti, a i u sredstvima informiranja veoma se pothranjuje (jer, ona su te stereotipe i prihvatila i naturaju ih javnosti jednostavno zbog toga što najčešće nisu ni sposobna da »uđu pod kožu« stvarima, što novinari čeprkaju, a ne istražuju, čast rijetkim izuzecima). Radi se, dakle, o problemima razvoja i financiranja infrastrukture i društvene nadgradnje u najširem smislu, kulture, obrazovanja, nauke. Bili mi marksisti ili ne, to svaki narod mora prisvajati kao svoje i svaki narod mora ulaziti u određena povezivanja, kako bi Lenjin rekao, na liniji zbližavanja, pa u dalekoj budućnosti i stapanja nacija, itd.

Problemi privredne infrastrukture u kapitalizmu rješavani su tako da su kapitalista ili kapital, pa kasnije država kao kapitalist sve to podvrgli načelu profita, ili je država uskakala s velikom svojom dotacijom koju je uzimala u budžet oporezivanjem. Državni socijalizam na Istoku u cjelini uzima sredstva u budžet i iz njega daje i za infrastrukturu. Mi smo sada suočeni sa zadatkom, da kapital-odnos u infrastrukturi dokidamo kao i u cijelom društvu, ako je i postojalo elemenata njega, i da ujedno deetatiziramo i infrastrukturu, jer se njena proširena reprodukcija i njeno održavanje ne mogu više financirati iz državnog zahvaćanja viška vrijednosti i njegove razdiobe. I što nam se događa? Događaju nam se krize u infrastrukturi, recimo, energetska itd. Pored ostalog, jedan je od razloga da nam se to događa taj, što u nas onaj tko gradi tvornicu ne računa da mora ulagati u električnu struju, da mora znati odakle će ta tvornica osigurati sebi struju, da osigura komunikacije, vodoopskrbu, svu potrebnu infrastrukturu. Kapital je tamo gdje je on na sceni to radio, a tamo gdje je djelovao državno vlasnički monopol, država je uzimala i davala sredstva. Mi smo sada i razvoj infrastrukture htjeli prevesti na kolosijek logike udruženog rada i samoupravne transformacije. I tu osjećamo goleme teškoće, koje još nismo sposobni s uspjehom rješavati. Jer, sve što je infrastruktura nije više državno, a ne smatra se ičijim; ne može biti grupno vlasnički monopol, a nužno je da funkcionira kao tehnološka cjelina.

U nauci, obrazovanju, urbanizmu, kulturi, informiranju i tako dalje, problem je u biti isti, a ipak nešto drukčiji. Prije dvadesetak godina naši su televizijski studiji počeli od jedinstvenog jugoslavenskog programa konstituirati samostalne programe. Počele su se osnivati i akademije nauka. Do tada su samo tri naša naroda, odnosno republičke i nacionalne sredine, imale akademiju nauka: Hrvati, Srbi i Slovenci. Ta tri naša naroda ranije su imala i univerzitet, a ostali su ih dobili u vremenu nakon oslobođenja. Slovencima i Makedoncima televizija je kao vlastiti program bila tim potrebna zbog jezičnih barijera. Tada su u Jugoslaviji isto tako bile uzbune, najviše srpsko-hrvatske većine, da to donosi propast Jugoslavije. Neki su smatrali da će Jugoslavija propasti ako sredstva informiranja budu decentralizirana, ako budu pisala i govorila jezicima naroda i narodnosti, ako svatko razvija obrazovanje na svom jeziku, ako razvija nauku, kulturu, itd. Vidimo da Jugoslavija zbog toga nije propala, ali smo ponešto neracionalno otvarali i opet nije bilo dovoljno elemenata jugoslavenske podjele rada. Međutim, nema je u cjelini društva, nije uspostavljena u privredi, a onda ni u ovim sferama. Primjerice, možda za neke struke treba imati samo jedan ili dva studija (fakulteta) u Jugoslaviji, ali onda se dogovorimo da izvršimo podjelu rada (s jezikom ćemo nekako izići na kraj, jer jezici su u nas ipak bliski, ako nisu isti) i da onda svi u Jugoslaviji šalju studente, koji će studirati te struke, u ta mjesta gdje je dogovoreno.

Historijska svijest, masovna, nije izišla iz nekih starih shema u prilazu tim stvarima. Plaše nas, recimo, s osam obrazovnih sistema, a jednostavno nije istina da oni postoje. Normalno je da će Slovenac više proučavati svoju nacionalnu historiju, da će Prešern biti glavni pisac, kao što će kod Crnogoraca biti Njegoš, kao što će kod Makedonaca biti braća Miladinov ili Kočo Racin, itd. Oni koji tvrde, da je sudbonosno za Jugoslaviju danas da imamo jedan jedinstveni udžbenik za svaki predmet u školi, govore gluposti, ili stvari ne razumiju ili su zlonamjerni. Problem je Jugoslavije, ako se radi, recimo o udžbenicima, da imamo u svakom predmetu 10 ili 15 dobrih udžbenika, koji bi jedan drugome konkurirali, a da ih ima pravo napisati ne netko na osnovu birokratskog dogovora, već svaki sposoban pojedinac ili grupa u zemlji, te da se osigura da ih svatko dobije prevedene na materinji jezik (ukoliko su na drugom jeziku). U tom slučaju i jedan jedini udžbenik morao bi se štampati na trinaest jezika u Jugoslaviji, i onda ste na istom, pa je utoliko bolje imati više kvalitetnih udžbenika.

I nije osnovni problem u tome, nego da se povezujemo, više dogovaramo, a da svatko ima pravo na svoj jezik, na svoje kulturne i obrazovne institucije, na

svoje specifičnosti, itd. Mislim da tu historija čini svoje i da će se u jednom relativno brzom, kratkom razdoblju to pročišćavati pod uvjetom da stvari u razvoju proizvodnih snaga i u odlučivanju u društvenoj reprodukciji idu svojim tokom, a u pravcu ostvarivanja naše dalekosežne vizije razvoja na osnovama socijalističkog samoupravljanja.

Mnogi nas plaše, i to stvara nervozu i u širem javnom mišljenju, da se Jugoslavija raspada zbog toga što je danas primjer zemlje u svijetu koja poštuje raznolikost unutar sebe, što ne guši — niti birokratskim pritiskom niti nacionalnom hegemonijom, iako elemenata jednog i drugog još uvijek ima — punu kulturnu, sociopsihološku i drugu individualnost zatečenih društveno-historijskih zajednica koje zovemo narodi i narodnosti i koje se i dalje razvijaju u uvjetima socijalizma. Mnogi polaze od starog, staljinističkog i još ranije socijaldemokratskog, a mehanicističkog uvjerenja da je nacija sama po sebi historijsko zlo, koje socijalizam po hitnom postupku treba da likvidira. Staljin je onda kad je vidio da se učvrstio jedan centralizirani, birokratizirani sistem u Sovjetskom Savezu objašnjavao, i to baš u diskusiji sa jugoslavenskim komunistima, sa Simom Markovićem, da je nacionalno pitanje u biti seljačko, pa pošto su u Sovjetskom Savezu skinuli kapitaliste i feudalce s vlasti, a kulake preselili u Sibir, stvorili kolhoze, ako je nacionalno pitanje seljačko pitanje, ono je historijski ad acta.

Utjecaj takvog razmišljanja još je primjetan i kod nas. Postoji jedna šira konstelacija svijesti, koja se poziva na marksizam, da je nacija zlo i da socijalizam nema drugu ulogu nego da joj hitno izrekne smrtnu presudu. I da je sve što se kao nacionalno javlja i razvija samo po sebi za socijalizam opasno. Naime, ne shvaća se da je socijalistička revolucija u ovoj zemlji dovela do razvoja i procvata nacionalnih individualnosti, i da je ona to morala donijeti, pogotovo što to nije dovršilo buržoasko društvo. Pored ostalog, revolucija je morala izvršavati i zadatke buržoaske epohe. Iako buržoasko društvo ni na Zapadu nigdje nije do kraja te stvari razriješilo.

Moramo čuvati raznolikosti i pravo svih naših nacija i nacionalnosti na svoju individualnost, a da se u suvremenim uvjetima njeguje bratstvo i jedinstvo i da budemo jedinstveni u onom što je jedinstvo kao prirodni izraz raznolikosti a ne jedinstvo koje bi bilo oktroirano i nametano bilo kakvom silom izvan realnih društveno-historijskih odnosa i okolnosti.

Mnogi zaboravljaju da se u Jugoslaviji nacije u određenim stvarima i dalje razvijaju i da je za nas bitno da nacija odumire samo u onoj sferi u kojoj i država treba da odumire, kao posrednik u odnosima eksploatacije među ljudima. U tom smislu, nacija može biti, vladajući nad nekom drugom nacijom ili namećući ovaj ili onaj oblik hegemonije, nosilac, posrednik u eksploataciji. Da podsjetim na Marxove opaske, da ni Madžar ni Talijan ni Poljak ne mogu biti slobodni dok je radnik rob ili, u povodu engleske vladavine nad Ircima, da ne može biti slobodan narod koji ugnjetava druge narode. Bitno je, dakle, da nacija odumre kao posrednik u klasnoj eksploataciji u ljudskom društvu, a u svemu drugom socijalizam donosi slobodan razvoj nacija, koje se sve više međusobno povezuju i možda na kraju krajeva i stapaju.

*

Među pitanjima koja su mi unaprijed postavljena jedno se odnosi na jugoslawenstvo i shvatanje Jugoslavije.

Prvo, što u povodu teme jugoslawenstva treba reći, a već je davno rečeno, no nije shvaćeno ni u mnogim konstelacijama šire svijesti, jest to, da Jugoslaviju ne ujedinjuje mit slavenstva, na koji se pozivalo još romantično 19. stoljeće (kao što se danas Arapi, recimo, pozivaju na panarapizam, iako se vidi koliko je to kod njih nešto iluzorno). Jednako tako, Jugoslaviju ne ujedinjuje ni idila jugoslawen-

stva. Ne ujedinjuje je ni srodnost njezinih naroda u jezičkom i kulturnom pogledu (jer njezini narodi imaju iste ili veoma srodne jezike, a što se tiče naših nacionalnosti većina ih je također slavenskog porijekla, samo dvije brojčano značajnije nacionalnosti imaju posve različite jezike, albanska i mađarska). Ni to što smo povezani i u historijskom smislu, u smislu zajedničke historijske sudbine, oslonca jednih na druge, ali i sukoba i razlika u toj sudbini, ne daje dovoljno osnovu da bi Jugoslavija danas mogla biti savršena zajednica. Jer, kao što znate, i braća se posvađaju i potuku, prema tome, ljudi u tom pogledu i nisu bolji i kada su braća nego onda kada nisu. Ukratko, rođaćki odnosi među narodima u suvremenom čovječanstvu nisu najvažniji.

Naprotiv, mogu biti i osnova raznih hegemonizama. Mi težimo tome da odnosi među narodima Jugoslavije budu što bolji i što humaniji ne samo zbog toga što su ti narodi etničko-kulturno srodni već prije svega zbog toga što želimo da takvi budu i odnosi među narodima u svjetskoj zajednici uopće, bez obzira na stupanj rođaćkih odnosa i kulturno-jezičke i historijske srodnosti. Dakako, kulturna bliskost i srodnost, te slična i ista zajednička historijska sudbina smanjuju etničku distancu, te olakšavaju procese približavanja i humanizacije odnosa među narodima (vidjeti naprijed Kardeljeve riječi). Utoliko ih ne smijemo zanemarivati, ali ni precjenjivati, te sve u međunarodnim odnosima svoditi na te činioce, odnosno sve iz njih izvoditi. Htio sam samo napomenuti, da nisu u pravu oni koji misle, da bi odnosi među narodima i narodnostima u Jugoslaviji sami po sebi morali biti bolji zbog rođaćkih odnosa i onog što je u historiji bilo zajedničko u kulturi i u mentalitetu, psihologiji, vrednotama, jeziku, itd.

Drugo, često se u širokom neformalnom javnom mišljenju izriču tvrdnje, da smo pretjerali u tome što smo u svemu izjednačili ne samo naše narode međusobno, već u koječemu i naše narode i narodnosti i onda kada ove potonje imaju svega po nekoliko desetaka hiljada pripadnika. Odnosi među narodima ne smiju, međutim, ovisiti — ako je riječ o socijalizmu — o njihovoj brojčanoj, populacijskoj veličini. Narodi koji su brojčano jači nemaju veća prava. Zašto to govorim? Pa vidjeli ste što se događalo i ovdje u Ljubljani, u Cankarevom domu, a odnosilo se na jezik. Jednostavno, stihijno progovara i ono što je Lenjin zvao šovinizam većine, u ovom slučaju šovinizam srpskohrvatske jezične većine. To naravno, ne znači, da je i reakcija na taj slučaj bila rasterećena slovenskog nacionalizma. Dođe ovdje Hrvat ili Srbin — u takoj sam uloži, na žalost, i ja danas — i ljuti se, ako s njime ne razgovarate na hrvatskom ili srpskom jeziku.

No, Slovenci su ipak u tom pogledu u povoljnijem položaju nego Makedonci. A što se tiče jezičkog komuniciranja s pripadnicima naših narodnosti, u najnepovoljnijem je položaju albanska nacionalnost, čiji jezik zna malo ljudi druge nacionalne pripadnosti, izbjegavaju ga učiti tamo gdje zajedno žive na licu mjesta, a i inače postoje u drugim nacijama i nacionalnostima naslijeđeni pežorativni stereotipi o Albancima, itd. Oni se danas umnažaju uporedo s činjenicom što još uvijek ne uspijevamo efikasno i definitivno eliminirati iseljavanje Srba i Crnogoraca i sasvim prevladati posljedice kontrarevolucije.

A ako biste, kada se zateknete na srpskohrvatskom jezičkom području, nešto priuitali i na svom materinjem, slovenskom jeziku pogotovo bi vas neki ljudi smatrali nepristojnim. Radi se o nekim mehanizmima i reakcijama, kojima se u masovnoj svijesti iskazuju i masovne predrasude. Stoga pojedinci pokazuju čak i zabrinutost kamo to Jugoslaviju vodi što se Slovenci brinu da čuvaju i njeguju svoj književni jezik. Podsjetio bih na misao koju je davno izrekla Vida Tomšič: za socijalizam nije bitno da svi govorimo istim jezikom, nego je bitno da na svim jezicima govorimo i osjećamo isto.

Neki su se ljudi zaprepastili, kad sam nedavno u Beogradu rekao, da nisam za bilo kakvu Jugoslaviju. Jugoslavija koja ne bi bila socijalistička ne bi mogla postojati ni u sadašnjosti ni u budućnosti. O tome je V. Bakarić još 1977, uz

ostalo, izrekao i ove riječi: »Naše je uvjerenje da bez socijalizma, bez samoupravnog socijalizma, nema Jugoslavije. Mi bismo to mogli i historijski dokumentirati, ali i našom najnovijom poviješću.« (V. Bakarić, Socijalistički samoupravni sistem i društvena reprodukcija, knjiga 4, str. 191.)

Iako nam stalno prijete opasnost izbijanja novog svjetskog rata, odnosi među narodima u suvremenom svijetu općenito su se uvelike humanizirali. Udaljili smo se od plemenskog doba, iako štošta u nama još progovara kao plemensko naslijeđe. I nije *raison d'être* naše zajednice neko zbljanje plemenskog tipa, niti svetost krvi i tla. Mi smo za Jugoslaviju kao jedinstvenu socijalističku zajednicu, koja ima dvije svoje okosnice: da je zajednica naroda i narodnosti i zajednica radnih ljudi, građana i samoupravljača. Jugoslavija koja bi bila samo zajednica radnih ljudi, građana i proizvođača, a ne bi bila i zajednica slobodnih i ravnopravnih naroda i narodnosti nije moguća, bar ne danas i neposredno sutra. Mnogi se zaklinju u parole apstraktnog internacionalizma, a zapravo nam sipaju prašinu u oči kad kažu: skinite nacionalna ruha, odrecite se nacionalnih jezika, što će vam sve te nacionalne institucije, što će vam specifičnosti u obrazovanju. Misle da bi nastala sretna harmonija, ako bismo gušili nacionalne individualnosti. Društveni problemi u svakoj zemlji koja je nacionalno složena osjetljiviji su baš zbog te nacionalne strukture, ali samo po tome zemlja nije ljudski i civilizacijski besperspektivnija. Mnogi misle da bi se socijalizam u ovoj zemlji mnogo brže razvijao i da bi ovo društvo bilo mnogo sretnije i harmoničnije, kad ne bi bilo njegove nacionalne složenosti. To je također iluzija. Na kraju krajeva, kada bi tako i bilo, svijet je vrlo složen, to je zajednica oko dvije i po hiljade različitih etničkih individualiteta, ako se i ne broje sva plemena. Ni jedna zemlja ne rješava svoje probleme samim time što je iznutra homogena, a u heterogenom svijetu. U Poljskoj danas žive samo Poljaci i ostalo je 30 hiljada Židova, ali zar su se i sami Poljaci i narodi oko njih time oslobodili opterećenja nacionalnim i nacionalizma, zar se i Poljaci ne osjećaju vrlo nespokojno? No, da ne ulazimo u te možda i problematične komparacije.

Mi smo za Jugoslaviju koja je i zajednica naroda i zajednica ljudi, i to socijalistička. Ta i takva Jugoslavija potrebna je svim njezinim narodima i ujedno je garant da će se oni i dalje slobodno razvijati. Ovdje bih podsjetio na riječi E. Kardelja, izgovorene baš u Ljubljani, neposredno nakon 21. sjednice Predsjedništva CK SKJ 1971. godine: »Svim narodima Jugoslavije potrebna je snažna socijalistička Jugoslavija. A Jugoslavija će biti snažna samo ako svi narodi u njoj budu slobodni i ravnopravni, to jest ako ona ostane dobrovoljna demokratska zajednica naroda, u kojoj će svaki od njih imati sve uslove za svoju svestranu nacionalnu afirmaciju, uključujući samostalno raspolaganje rezultatima svog rada.« (E. Kardelj, *Isto*, str. 118.) I sam ne bih mogao pristati na Jugoslaviju u kojoj bi opet vladali Karađorđevići i one klasne snage koje su iza njih stajale i u kojoj bi postajala obespravljenost naroda. A nije više moguće povratak ni na takvu Jugoslaviju, u kojoj bi organizacioni sekretar CK SKJ u Beogradu odlučivao tko će biti sekretar komiteta, recimo u Kranju. Bilo je vrijeme poslijeratno kad se to tako odlučivalo. I to je tada vjerojatno bilo opravdano.

No, da iz ugla rečenog — a moglo bi se i trebalo bi još mnogo toga reći — pobliže razmotrimo problem jugoslavenstva. E. Kardelj je u predgovoru svojoj studiji o slovenskom nacionalnom pitanju objašnjavao da postoje razna polmanja jugoslavenstva, svako u svojem historijskom kontekstu. Svaki naš narod je proživljavao jugoslavensku ideju, jugoslavensku misao otkako se ona začela negdje u 19. ili možda čak i u 18. stoljeću, a prethodile su joj ideje slovinstva, slavenstva, itd. Mi Hrvati obično napominjemo da se ideja jugoslavenstva, ujedinjenja Južnih Slavena u 19. stoljeću najviše razvila u Hrvatskoj u vrijeme Strossmajera. Sam Ilirski pokret, kako bi Krleža tumačio, odrekao se čak i hrvatskog nacionalnog imena zbog te vizije ujedinjenja, iako se radilo možda i o jednom specifičnom

hrvatskom unitarizmu koji treba smjestiti u njegovo vrijeme. Neki su tada mislili: ako se svi ujedini, ipak ćemo na kraju biti Hrvati, kao što je Vuk Karadžić pisao u »Kovčežiću za srpsku istoriju« o Srbima sva tri zakona, a mislio je pri tom na tri religije. Za Vuka su svi štokavci bili Srbi, odnosno bili su to i Hrvati, osim onih u Hrvatskom zagorju, koje je nazivao kekavcima. Bilo bi, dakako, pogrešno tu-mačiti današnjim mjerilima Vuka Karadžića, Antu Starčevića, Strossmajera, Ilirce, itd. Od Primoža Trubara naovamo, od Jurja Križanića i Pavla Vitezovića naovamo, od Dositeja Obradovića naovamo, od braće Miladinov naovamo svi smo imali i historijski proživljavali tu ideju jugoslavenstva. I svaki je naš narod svoje nacionalno pitanje pokušavao rješavati kroz ideju jugoslavenstva. I svaki je u tom smislu na svoj način jugoslavenstvo i doživljavao. I to i danas treba shvatiti. Kada se pozivate na jugoslavenstvo u Sloveniji, to nema posve istu rezonancu kao kada se na njega pozivate usred Srbije. A pogotovo nema istu rezonancu, recimo, na Kosovu. Jer, tamo su svoje učinili i najnoviji propagatori nacionalne mržnje, stvari su se patološki razvijale, pa se događalo da su pojedinci i protestirali protiv sviranja himne »Hej Slaveni«. Kažu: mi nismo Slaveni. A to je onaj prilaz rodovski, plemenski.

U jednom svi smo Jugoslaveni: pripadnici smo ove jugoslavenske socijalističke zajednice, i to kao socijalističke, i to kao njezini radni ljudi, građani i što god hoćete i u tom smislu da svi znamo, da je to naše historijsko zajedništvo zalag razvoja svakog naroda posebno i toga da naši narodi ne postanu moneta za potkusurivanje blokovima i velikim silama, da se ne vrte u duboku evropsku provinciju, itd. Utoliko je Jugoslavija i jedina naša perspektiva. Sve to znamo. U tom bi smislu Jugoslavena moralo biti dvadeset dva i po miliona! A kada i ne bi bilo nešto drugo, bilo bi velika glupost sada atakirati i na samo ime naše zajednice. Dolista su smiješni, da ne upotrebimo druge epitete, oni koji izbjegavaju, gdje god to mogu, spomenuti Jugoslaviju. A to kod nas izbjegavaju čak i kardinali! Neki pak tepaju: naša socijalistička zajednica ili, ako već moraju, onda će radije kazati: jugoslavenska socijalistička zajednica, nego kraće i jednostavnije: Jugoslavija.

Dakle, imate različitih jugoslavenstava. Imali smo i jugoslavenstvo Pere Živkovića. U popisu stanovništva Jugoslavije 1931. za 90 posto ljudi stoji da su Jugoslaveni. Naravno, nije to bilo dobrovoljno, već nasilno i forsirano jugoslavenstvo. A jugoslavenstvo, za koje se danas opredjeluje sve veći broj mladih nema, dakako, nikakve veze s jugoslavenstvom Pere Živkovića. Poželjno je, i mora nam svima biti drago što se sve više ljudi osjeća, a u tome se ogleda i njihova individualna ljudska sudbina i svijest, i društveni i kulturni kontekst u kojem žive ili izrastaju, deklarira kao (nacionalno neopredijeljeni) Jugoslaveni. I to je u redu. I neka bude tih ljudi što više. Ali ukoliko se neki ponašaju da su samim time bolji i napredniji od nas koji se pišemo Hrvat, Srbi, Slovenci itd., to već smeta, ne može se prihvatiti.

Moramo omladini omogućiti da se slobodno opredjeljuje i realno joj objašnjavati historijske tokove. Prema tome, jugoslavenstvo u današnjem momentu znači prije svega pripadnost, čvrstu i postojanu, socijalističkoj zemlji Jugoslaviji, znači jugoslavenski socijalistički patriotizam. Ali, znači i pravo, slobodu i mogućnost da se oni koji to žele izjašnjavaju kao Jugoslaveni koji su u stvari nacionalno neopredijeljeni, a da time ne stvaramo nadnaciju ili posebnu naciju. Tu se mnogi uzbuđuju te kao da poručuju omladini: starije generacije su i glupe i pokvarene i nacionalistički zatrovane, ako se ti, omladino opredijeliš iznad 50 posto da si u nacionalnom smislu Jugoslaven, mi ćemo probleme ovdje u Jugoslaviji i na Balkanu riješiti. A nećemo. To su iluzije, koje se mogu skupo platiti. Jer, pored ostalog samo po sebi je simptom nezdravog stanja, ako se takve stvari forsiraju, posebno pod plaštom socijalističke naprednosti. Ali mi smo imali mnogo pritisaka naročito u nekim trenucima, recimo u Hrvatskoj 1971. godine, da se ljudi ne iz-

jašnjavaju kao Jugoslaveni. Ponavljam, poželjno je da u smislu nacionalne nepredjeljenosti bude što više Jugoslavena, ali u jednoj normalnoj situaciji ljudske slobode i osjećaja humane sigurnosti. Poradimo na tome da se takav osjećaj stvara i razvija kod ljudi!

Analizirao sam podatke o Jugoslavenima. Relativno ih je najviše u Hrvatskoj, već oko 5 i po posto stanovništva, onda u Vojvodini, pa u Bosni i Hercegovini, dakle u nacionalno najviše izmiješanim sredinama. Što se tiče Srbije izvan teritorija pokrajina, njihova je koncentracija u Beogradu, u metropoli. Relativno je malo Jugoslavena u Sloveniji (a vjerojatno je i taj broj prvenstveno rezultat velikih migracija u Sloveniju), a također i u Makedoniji. Relativno ih je najmanje na Kosovu, što, dakako, nije teško objasniti.

To su stvari, o kojima mi moramo na licu mjesta uvijek voditi računa i ne gubiti u mladim generacijama uporišta na pravim pitanjima jugoslavenske politike bratstva i jedinstva.

Summary

NATIONAL ECONOMIES, INTER-NATIONALITY RELATIONS, AND YUGOSLAVIANISM

There is a thesis that eight national economies, closed to one another and autarchic, have developed in Yugoslavia. Since the economic situation is largely reflected in the sphere of politics, culture and sociopsychology, many people believe that the formation and functioning of these eight economies represent a threat to Yugoslavia, even challenging its very existence.

In our country national economies were first discussed by E. Kardelj and V. Bakarić. What they referred to as national economies is doubtless indispensable for Yugoslavia at the present-day level of its development. We must, nevertheless, clarify the notion of «national economy». In Yugoslavia as well as in any other country, regardless of whether its national structure is complex or not — whether it is nationally homogeneous or not — there doubtless exists the territorial division of labor and the question of optimum territorial distribution of productive forces. In view of our relatively complex national structure, this question is reflected also in the inter-nationality relations, which fact generates certain disputes. It is not necessary to lay special stress on two constants which have been defined in Yugoslavia ever since the National Liberation War ended in terms of their relation to the economic development; all the nations and nationalities felt the need to develop successfully in both the material and spiritual senses, while the differences in the levels of development, representing a historical legacy that is now being partly restored, ought to be diminished. If we failed to recognize this need and began to invest relatively more into the progress of the less developed, both under the conditions of centralized allocation and by setting up a special federal fund, there would appear the danger of vast internal confrontations and difficulties, because according to the laws of the functioning of the market the differences would be ever-increasing; such a course of events would run counter to and affect unfavorably the exercise of political, cultural, or any other equality of rights. This fact results from the workings of economic laws, and that is why the question presents itself as to what new features socialism in Yugoslavia can produce at the present level of development, whereby these problems might be solved in some other way than through the agency of the federal, centralist state, since they cannot be solved in such a way; nor can the satisfactory solutions be reached by way of the functioning of a spontaneous market. It is for this very reason that what we conditionally call national economies must be brought into play. These economies began to be discussed at the time when the Federation was expropriated, when it ceased to represent the collector of the bulk of accumulation and when it was not yet possible to speak of associated labor, which was to take over this role, because it did not exist; to be quite frank, it does not exist today either, because the genuine relations of associated labor are still only in their infancy.

National economy means that each of these economies appropriates its own surplus value, while paying attention to the fact that in the Yugoslav community the solidarity and reciprocity are exercised and that in integral market functions therein that should be shaped and coordinated by the associated worker. When the associated workers have organized the market, the national economies will also become less important, because we will outgrow the social-class foundations that reproduce capital-relation. We will be able to treat the national economies with indifference once the produced has reached such a position. That is why it is not the question here of why the national economies, but rather who from among the people of this country and in the name of the people of this country performs decision-making, and how to surpass it.

The most significant and also the most difficult problem of socialism, the problem which socialism has yet to overcome, having failed to solve it so far anywhere in history, is how to regulate the concentration and circulation of socially-owned capital without the appropriation of the work done by others and without the transfer of resources according to the logic capital-based relations. One further requirement here is that these resources should nevertheless be directed in such a manner as to encourage the development of the forces of production and also lead to a higher productivity of social labor. It was in this way that the notion of income and the interest in income was introduced; it is quite understandable, however, that it represents but a historically transitional form and must therefore not be absolutized. It certainly goes without saying that the interventionist role of the state has to be maintained, but its withering away should be present as well; more specifically, there should be withering away of its state-owned monopoly in the matter of management of social reproduction.

The whole secret in Yugoslavia consists in the fact that at present only three or four per cent of accumulation (i. e. capital funds) is pooled according to self-management principles, whereas the rest all represents the scooping through sociopolitical communities, where a republic or a province can have the central part, and the rule of credit system according to the logic of capital-based relations. If Yugoslavia developed in conformity with the principles of the pooling of labor, the accumulation pooled in agreement with the system of self-management would amount to at least fifty per cent out of the total. In this way, the income too would assert itself as a transitional category.

There exists a broader constellation of consciousness which, appealing to Marxism, claims that the nation as such is evil and that the sole role of socialism is to pronounce capital punishment on this evil on the grounds that anything appearing as national is dangerous to socialism itself. We must safeguard the diversity and the rights of all our nations and nationalities to their individuality, and cherish — under the present-day conditions — fraternity and unity, so that we may be unified in whatever unity there is that emanates from the diversity and represents its natural reflection, rather than in such unit as results from the bestowal and the imposition on the nation, the latter unity being out of tune with the objective sociohistorical relations and circumstances. There are many who seem to be oblivious of the fact that in Yugoslavia the nations keep developing in certain spheres and that it is of paramount importance to us that a nation will wither away only in the particular sphere where the withering away of the state must take place as well; in the latter case, the state is referred to as an intermediary in the relations of exploitation among people, as an intermediary in the process of class exploitation carried on within the human society. As to all the rest, socialism brings a free development to the nations who, in their turn, keep on linking with each other; ultimately, they may even merge into one single integrated nation.

As to the problem of the so-called Yugoslavianism, it should be pointed out that Yugoslavia is united by means of two skeletons: It is a community of the nations and nationalities as well as a community of working people, citizens and self-managing workers. Historically, each of our nations has tried to solve its own national question by way of the idea of Yugoslavianism, each having experienced this Yugoslavianism in its own particular manner. That is why it matters a lot today if Yugoslavianism is appealed to in Slovenia, Serbia, or especially with reference to Kosovo. We are all Yugoslavs in that we are all members of the Yugoslav socialist community. This historical fellowship of ours also represents the supply that each nation should draw on for its national development. It is desirable that an ever-increasing number of people be aware of it and that they declare themselves to be nationally unspecified Yugoslavs, while reflecting their individual destiny and consciousness as well as the social and cultural context of their lives. We should all be glad to see this actually happen. However, these nationally unspecified people ought not to behave as being intrinsically better or more progressive than those who opt for the indication of their nationalities. To sum up the situation, at this point Yugoslavianism represents first and foremost a firm and enduring adherence to the socialist state of Yugoslavia, that is, the Yugoslav socialist patriotism; it also stands for the right, freedom and possibility of declaring oneself to be Yugoslav, truly unspecified in terms of nationality, this possibility is to be extended to all those people who wish to do so, but on no account should it result in the formation of some special nation or a nation of a higher order. If, however, such things are imposed on the people under the guise of the progressive character of socialism, then they doubtless reflect an unsound state of affairs.

These are the things that must be taken into account and dealt with right on the spot, lest the younger generations should cease to represent the support for the solution of real problems and topical questions concerning the Yugoslav policy of fraternity and unity.

Ciril Ribličič

AKTUALNOST USTAVNEGA KONCEPTA FEDERACIJE

1. Ustavno pravni razvoj federalizma v Jugoslaviji

Zasluga Komunistične partije Jugoslavije je bila, da je kljub hudim mednarodnim trenjem in mnogim separatističnim težnjam, povzročenim z nacionalnim zatiranjem in srbsko hegemonijo v bivši, unitarno urejeni Jugoslaviji, proglasila in uspešno začela boj za novo federativno Jugoslavijo, zgrajeno na enakopravnosti vseh narodov Jugoslavije. Jugoslovanski narodi »so prijeli za orožje, začeli osvobajati svojo državo in tako ne le pridobili, ampak tudi zavarovali pravico do samoodločbe, ki vključuje tudi pravico do odcepitve ali združitve z drugimi narodi.«¹ Njihova enakopravnost torej ne izvira iz nekih predhodnih dogovorov ali zagotovil, ampak so si jo izbojevali sami. Ne šele z ustanovitvijo AVNOJ, ampak že veliko prej, že z »ustanovitvijo slovenske Osvobodilne fronte in njenega izvršilnega organa so se začela v praksi uresničevati načela enakopravnosti narodov Jugoslavije, začele so se uresničevati stoletne težnje posameznih narodov Jugoslavije, da upravljajo sami s seboj.«²

Deklaracija II. zasedanja AVNOJ izhaja iz upravičene zahteve jugoslovanskih narodov po takšnem državnem vodstvu, ki »bo po svojem sestavu in po svojem programu jamčilo, da bo vsem narodom Jugoslavije zagotovljena resnična enakopravnost«, zato je AVNOJ sprejel sklep, da »se Jugoslavija izgradi na demokratičnem federativnem načelu kot državna skupnost enakopravnih narodov.«³ Poseben odlok o izgradnji Jugoslavije na federativnem načelu določa med drugim, da se bo Jugoslavija izgradila »na federativnem načelu, ki bo zagotovilo popolno enakopravnost Srbov, Hrvatov, Slovencev, Makedoncev in Črnogorcev oziroma narodov Srbije, Hrvatske, Slovenije, Makedonije, Črne gore ter Bosne in Hercegovine.«⁴ S tem odlokom se tudi manjšinam zagotavljajo vse nacionalne pravice.

Kljub temu, da AVNOJ ni bil dvodomno sestavljen, kot to velja za predstavniška telesa federativno urejenih držav, se je tudi v njegovi strukturi in načinu dela izražal mnogonacionalni sestav Jugoslavije in enakopravnost njenih narodov. AVNOJ so sestavljale nacionalne delegacije, ki so v njegovem delu tudi nastopale kot celote. Znano je na primer, da je slovenska delegacija predlagala sprejem odloka o uvedbi naziva »maršal Jugoslavije« in da naj bo ta naziv podeljen tovarišu Titu. Tudi v sestavu na II. zasedanju izvoljenega predsedstva AVNOJ, ki je imelo pet podpredsednikov, je bila mnogonacionalna struktura Jugoslavije dosledno upoštevana.

Ti sklepi AVNOJ so s svojo jasnostjo veliko pripomogli k uspehom narodno-osvobodilne borbe, predstavljali pa so tudi temelj za ureditev odnosov med jugoslovanskimi narodi oziroma njihovimi republikami po vojni in so aktualni tudi še danes.

Nov naziv, ki ga je dobila Jugoslavija ob proglasitvi republike s posebno deklaracijo na predlog srbskih poslancev v dvodomno sestavljeni ustavodajni skup-

¹ Deklaracija drugog zasedanja antifašističnega vjeća narodnog oslobođenja Jugoslavije, II. zasedanje AVNOJ, izdalo Predsedstvo AVNOJ 1944, s. 29.

² J. B. Tito, Razvitak oslobodilačke borbe naroda Jugoslavije u vezi s međunarodnim dogovorima, II. zasedanje AVNOJ, s. 9.

³ II. zasedanje AVNOJ, s. 30, 35.

⁴ II. zasedanje AVNOJ, s. 43, 44.

ščini 29. novembra 1945, na prvem mestu poudarja federativnost. V **ustavi FLRJ iz leta 1946** se Jugoslavija opredeljuje kot »skupnost enakopravnih narodov, ki so na temelju pravice do samoodločbe, vključno s pravico do odcepitve, izrazili svojo voljo živeti skupno v federativni državi«. Kljub jasno opredeljenim federativnim načelom v sklepih AVNOJ in ustavi FLRJ ni prišlo do pomembnejšega prenašanja pristojnosti na republike niti do opredelitve njihove pomembnejše vloge pri sprejemanju odločitev na zvezni ravni. Potrebe graditve porušene dežele in utrjevanja pridobitev nove ljudske oblasti so spodbujale centralizacijo pristojnosti na zvezni ravni. Kljub temu pa so bili v federaciji sprejeti sklepi izraz enotnosti jugoslovanskih narodov in narodnosti, delavskega razreda in vseh delovnih ljudi, zgrajene na politiki Komunistične partije Jugoslavije, takrat še v veliki meri zraščene z oblastjo. Za prvo povojno obdobje je mogoče govoriti o federaciji kot »naddržavi«,⁵ saj se je v določeni meri osamosvojila od svoje baze — republik, odnosi med federacijo in republikami pa so se preveč izoblikovali na načelih nadrejenosti in podrejenosti. Ob tem se ustavno opredeljena načela federalizma niso spremenila. Takšna praksa ni bila pogojena z ustavo FLRJ, ki poudarja suverenost republik; zvezna skupščina pa je po tej ustavi sestavljena dvodomno.

Zvezni in republiški **ustavni zakoni iz leta 1953** so na novo opredelili temelje družbene in politične ureditve in organizacijo oblasti v federaciji in republikah, kot so to terjale že izvršene spremembe v družbenoekonomskih razmerjih. Pri tem je bila zlasti pomembna uvedba samoupravljanja delavcev v gospodarstvu in uvažanje zborov proizvajalcev v okrajne in mestne ljudske odbore. Sprejem ustavnih zakonov označujemo kot prehod iz administrativnega socializma v »nov državni sistem, socialistično demokracijo«.⁶

V tem obdobju pa se je tudi izoblikovalo v marsičem novo pojmovanje pomena nacionalnega vprašanja in federativnega načela za naš sistem socialistične samoupravne demokracije.⁷ Z uvedbo samoupravljanja stopijo na prvo mesto skupni interesi delovnih ljudi — samoupravljalcev, združenih v Jugoslaviji ne glede na nacionalno pripadnost. Krepi se gledanje na Jugoslavijo kot samoupravno skupnost delovnega ljudstva (razredna komponenta), v ozadje pa stopa pojmovanje Jugoslavije kot skupnosti jugoslovanskih narodov in narodnosti oziroma zvezne države sestavljene iz republik in avtonomnih enot (nacionalna komponenta). Poleg tega je uvedba samoupravljanja v gospodarstvu in družbenih službah terjala ustrezne spremembe tudi v strukturi skupščin družbenopolitičnih skupnosti. Zato se kljub decentralizaciji, ki je bila značilna za to obdobje, pristojnosti niso pomembneje prenašale s federacije na republike, možnosti sodelovanja republik in avtonomnih enot pri sprejemanju sklepov v zvezni skupščini pa so se celo bistveno zmanjšale. Ob uvedbi zborov proizvajalcev je bil namreč ukinjen svet narodov kot samostojen zbor zvezne skupščine in vključen v zvezni zbor. Sestajal naj bi se v glavnem samo izjemoma, t. j. takrat, ko bi bila prizadeta enakopravnost narodov in narodnosti. Takšna degradacija predstavniškega organa republik in avtonomnih enot na »pol-dom« pomeni odstopanje od enega izmed temeljnih principov glede strukture predstavniškega telesa v federativno urejenih državah.⁸

V obdobju do leta 1963 nacionalna nasprotja niso prihajala pomembneje do izraza; to je še utrjevalo prepričanje, da je nacionalno vprašanje dokončno rešeno. Tudi zbor narodov ni imel veliko dela. To ne pomeni, da v tem obdobju ni bilo navzkrižnih ekonomskih in drugih interesov med narodi in narodnostmi, ampak

⁵ G. Kušej, Nova stopnja v graditvi naše samoupravne socialistične družbe, Mohorjevo koledar 1973, Ljubljana 1972, s. 111.

⁶ M. Snuderl, Politični sistem Jugoslavije, Ljubljana 1965, s. 40.

⁷ I. Kristan, Dvodomni sistem v Jugoslaviji s posebnim poudarkom na razvoju zbora narodov. Zbornik znanstvenih razprav, Pravna fakulteta, Ljubljana 1970, s. 188.

⁸ I. Kristan pravi, da je bila »odprava sveta narodov kot samostojnega drugega doma nerazumljiva«. I. Kristan, n. d., s. 187.

pomeni predvsem to, da so se ta nasprotja reševala pretežno izven ustavno opredeljenih Institucionalnih oblik, predvsem v organih komunistične partije oziroma zveze komunistov. »Če bi vsak problem gospodarskega razvoja v tistem času pretresali kot mednacionalni, bi bolj škodovali stvari, kot pa omogočili boj delavskega razreda Jugoslavije.«⁹

Zapostavitev nacionalnega vprašanja in pomena federativnega načela je prešla tudi v besedilo **ustave SFRJ iz leta 1963**, čeprav je le-ta predvidela nekoliko širše pristojnosti republik in bolj poudarila njihovo odgovornost.¹⁰ Javna razprava o osnutku ustave je tudi v nazivu Jugoslavije formalno potrdila takšno gledanje na federativno načelo.

2. Urejanje federativnih odnosov z ustavnimi dopolnili leta 1968 in 1971 ter z ustavo SFRJ iz leta 1974

Po letu 1963 se vloga republik krepi, izoblikujejo se v »pomembne nosilce gospodarske družbene moči«.¹¹ Z vedno večjim pomenom republik se je vse bolj večalo tudi neskladje v njihovih vplivanjih na sprejemanje odločitev v federaciji po določilih ustave SFRJ iz leta 1963. Zato je tudi razumljivo, da so nastajala pomembnejša mednacionalna trenja in nasprotja, k čemur je prispeval tudi sicer pozitivni proces krepitve položaja in vloge zvezne skupščine, katerega ustavna podlaga je že ustavni zakon iz leta 1953 (načelo skupščinske vladavine). Ustavne spremembe so bile torej nujne.

Ustava SFRJ je bila dopolnjena v treh etapah. Skupna značilnost teh sprememb je poglobljanje federativnega načela. Z dopolnili iz leta 1967 se je okreplil položaj zbora narodov, razširil se je krog vprašanj, o katerih sklepa samostojno oziroma z zveznim zborom. Z **dopolnili iz leta 1968** je postal zbor narodov najpomembnejši zbor zvezne skupščine, ki je splošno pristojen. To pomeni, da z ustreznim zborom delovnih skupnosti enakopravno odloča o vseh bistvenih zadevah iz pristojnosti zvezne skupščine. Poleg tega dopolnila iz leta 1968 omejujejo obseg zvezne zakonodaje in pristojnosti federacije na področju obdavčevanja, opredeljujejo samostojnejši položaj socialističnih avtonomnih pokrajin Vojvodine in Kosova ter poudarjajo enakopravnost narodov.

Še veliko obsežnejše so določbe, ki se tičejo poglobljanja federativnega načela, v **dopolnilih iz leta 1971**. Na podlagi načela, po katerem so republike in avtonomni pokrajini primarno mesto uresničevanja interesov delovnih ljudi, občanov, narodov in narodnosti, izgublja federacija izvirne pristojnosti. Njene pristojnosti so zmanjšane in enumerativno našteje v ustavi SFRJ, pri čemer je bistveno zmanjšana tudi možnost širjenja zakonodajnih pristojnosti federacije. Pri izvrševanju pristojnosti federacije dobe republike in pokrajini večje možnosti vplivanja na sprejem odločitev na zvezni ravni in prevzemajo tudi neposredno odgovornost za njihovo izvrševanje. Sprememba ustave SFRJ, ustanovitev sklada ali prevzem obveznosti in sklenitev nekaterih mednarodnih pogodb niso mogoči brez soglasja skupščin republik in avtonomnih pokrajin. Cela vrsta odločitev na gospodarskem področju je lahko sprejeta v zvezni skupščini šele potem, ko je uspešno končan postopek za dosego usklajenih stališč republik in pokrajin. Paritetna sestava je uveljavljena za vse pomembnejše organe federacije, novo ustanovljeno predsedstvo SFRJ pa mora uresničevati enakopravnost narodov in narodnosti in usklajevati skupne koristi republik in pokrajin.¹²

⁹ V. Tomšič, Federacija, republike, narodi, narodnosti in zbor narodov, Teorija in praksa, Ljubljana 1968, št. 5, s. 742.

¹⁰ E. Kardelj, Predosnutek ustave SFRJ, Ljubljana 1962, s. 196.

¹¹ G. Kušej, n. d., s. 111.

¹² Obširneje o tem, glej G. Kušej, n. d.

Ustava SFRJ iz leta 1974 prevzema vsa ta določila brez pomembnih sprememb. Poleg nekaterih manj pomembnih novosti (spremembe v sestavu predsedstva SFRJ, zveznega izvršnega sveta in zveznega sodišča) je za federativno načelo izrednega pomena sprememba v strukturi zvezne skupščine. Skupščina SFRJ ima dva zbora. Zvezni zbor šteje 220 članov. Kandidate zanj predlagajo delegacije temeljnih samoupravnih organizacij in skupnosti, izvolijo pa jih zbori občinskih skupščin v posamezni republiki oziroma pokrajini. Zbor republik in pokrajin ima 88 članov, ki jih izvolijo iz svoje sestave skupščine republik in pokrajin. Na ta zbor so prenesene pravice in dolžnosti usklajevanja stališč med republikami in pokrajinama, ki so jih na podlagi dopolnil iz leta 1971 imeli politično izvršilni organi. Nekaj zadev opravljata oba zbora skupno, velika večina pristojnosti zvezne skupščine pa je poverjena posameznemu zboru, da o njih sklepa samostojno. Po dolgotrajnih in burnih razpravah je bila uveljavljena taka struktura zvezne skupščine, ki »izraža mnogonacionalno strukturo naše države ter hkrati tudi samoupravno delegatsko strukturo naših skupščin«. ¹³ Po tej ureditvi je struktura zvezne skupščine poenostavljena, zmanjšano je število njenih članov in dosledno uveljavljeno načelo paritete. Takšna ureditev je samo odsev sprememb, ki so jih glede federativne ureditve prinesla dopolnila iz leta 1971, ¹⁴ saj ustreza povečani vlogi republik in pokrajin in zoženi pristojnosti federacije. Z opisanimi spremembami je postala zvezna skupščina ustrezno organizirana tudi za usklajevanje stališč republik in pokrajin, torej za funkcije, ki so bile leta 1971, v nasprotju z načeli o skupščinski vladavini, poverjene zveznemu in republiškim izvršnim svetom oziroma njihovim skupnim organom (medrepubliški komiteji). ¹⁵

Veliko je bilo različnih ocen o tem, kaj pomenijo ustavne spremembe od leta 1968 do 1974 za značaj naše federacije, in te ocene so se med seboj zelo razlikovale. Niso bila redka mnenja, da je z njimi Jugoslavija postala konfederacija oziroma da v njeni ureditvi prevladujejo konfederativni elementi. ¹⁶ Ne glede na to, da omenjenih sprememb ne moremo zajeti s klasičnimi kriteriji o razlikah med federativnostjo in konfederativnostjo, ¹⁷ so takšne trditve daleč od resnice. Do njih lahko pridemo samo, če izolirano proučujemo institucionalne novosti glede sodelovanja republik in pokrajin pri sprejemanju odločitev v federaciji. ¹⁸ Velik obseg pristojnosti, ¹⁹ ki jih ima federacija, pomembnost odločitev, ki se v organih federacije še vedno sprejemajo, enotno opredeljeni temelji družbenoekonomskega in družbenopolitičnega sistema, aktivnost zveze komunistov kot enotne družbenopolitične organizacije, ki sprejema in uresničuje svoja stališča po načelih demokratičnega centralizma itd. — vse to dokazuje, da Jugoslavija danes še zdaleč ni država s konfederativno ureditvijo. Nasprotno, omenjene spremembe pomenijo vračanje na načela AVNOJ glede federativne ureditve in njihovo poglobljanje. Z njimi so do najmanjših podrobnosti ustavno zagotovljene nacionalna enakopravnost in široke možnosti sodelovanja republik in pokrajin pri sprejemanju vseh bistvenih odločitev v federaciji. To pa so temelji, katerih namen ni razbijanje enot-

¹³ E. Kardelj, *Temeljni vzroki in smeri ustavnih sprememb*, Ljubljana 1973, s. 86.

¹⁴ Prim. I. Kristan, *Federalizem v luči osnutka nove ustave SFRJ*, Naši razgledi, Ljubljana 1973, št. 16, s. 407.

¹⁵ Ta rešitev je bila kritizirana že v razpravi o osnutku dopolnil k ustavi SFRJ, prim. npr. Ciril Ribičič, *Skupščinski sistem*, Pravnik, Ljubljana 1971, št. 4–6, s. 163.

¹⁶ Prim. *Federalizam i nacionalno pitanje*, gradivo s posveta v Novem Sadu, Beograd 1971.

¹⁷ Prim. J. Đorđević, *Federalizam, nacija, socializam*, Beograd 1971, s. 54.

¹⁸ J. Đorđević npr. trdi, da »federacija ne pozna veta ali soglasja niti v zveznih institucijah, niti v zveznih parlamentih«. J. Đorđević, n. d., s. 88.

¹⁹ »... nikoli ni obstojala federacija s tako celovitimi pristojnostmi, kot jih ima jugoslovska skupnost.« B. Puplić, *Pravo samoorganizacije članica federacije*, Arhiv za pravne i društvene nauke, Beograd 1972, št. 2, s. 169. Prim. tudi pristojnosti, ki jih našteva J. Đorđević kot tiste, ki morajo biti v zvezni pristojnosti, n. d., s. 68, 69.

nosti, temveč nadaljnje zблиževanje jugoslovanskih narodov in narodnosti oziroma njihovih republik in pokrajin. Poimovanje Jugoslavije kot konfederacije je izraz napačne, unitaristične ali nacionalistične interpretacije ustavnih sprememb. Nosilci prve interpretacije se z njimi ne strinjajo, ker želijo ohraniti elemente centralizma v njeni ureditvi in delovanju, nosilci druge pa jih podpirajo zato, ker jih razumejo kot začetek procesa osamosvojitve oziroma ločevanja republik in pokrajin.

Ni naključno, da so dopolnila iz leta 1971 imela dvojen značaj (tako imenovana delavska dopolnila, ki urejajo družbenoekonomski položaj delovnih ljudi, in dopolnila, ki poglobljajo federativno načelo) in da je tudi ustava SFRJ povzela in poglobila vsebino teh dopolnil na obeh področjih. Glede na precejšnja nihanja v uveljavljanju federativnega načela v povojnem razvoju lahko veljavno ureditev ocenimo kot ureditev, ki se je zelo približala ravnotežju med razredno in nacionalno komponento.

3. Kardeljev pogled na razvoj in bistvo jugoslovanskega federalizma

Danes potekajo v Jugoslaviji živahne in polemične razprave o primernosti ustavne zamisli, stanju in razvoju federativnih odnosov. Pri tem bi veljalo v večji meri upoštevati dognanja, ocene, usmeritve in tudi način analize Edvarda Kardelja, ki se je s slovenskim nacionalnim vprašanjem in razvojem jugoslovanske federacije sistematično ukvarjal vse od začetka tridesetih let do konca življenja. Kardeljeva misel je aktualna tudi zato, ker je po eni strani celostno, umerjeno in poglobljeno analiziral stanje odnosov na tem področju v določenem obdobju, po drugi strani pa je vedno poskušal začrtati tudi dolgoročnejšo vizijo razvoja. Za nadaljnji razvoj in poglobljanje federativnih odnosov so posebej pomembna Kardeljeva dela po izidu druge izdaje »Razvoja slovenskega narodnega vprašanja« in predgovora k tej izdaji leta 1957, ko je razvijal zamisel jugoslovanske federacije na samoupravnih temeljih.

Mnogi, ki kritizirajo **unitarizem**, birokratski centralizem, zvezni etatizem, se pogosto sklicujejo na Kardelja. In res je Kardelj veliko pisal o deformacijah te vrste. Leta 1957, ko je bilo nacionalno vprašanje močno zapostavljeno, Kardelj pogumno poudarja pomen samostojnosti in enakopravnosti narodov ter slika novo vizijo razvoja mednarodnih odnosov. Pri tem daje velik poudarek tudi kritiki »velikodržavnega hegemonizma«. Proti njemu se morajo socialistične sile vseh narodov Jugoslavije odločno in dosledno bojevati. Po Kardelju se v birokratsko-hegemonističnih težnjah skrivajo poskusi ponovne afirmacije starega šovinističnega »integralnega jugoslovanstva«, ki negirajo obstoječe narode in skušajo afirmirati neko novo »jugoslovansko nacijo«.

Kardelj poudarja, da nacionalno vprašanje ni bilo avtomatično rešeno s prihodom socialističnih sil na oblast. Z revolucijo je bilo nacionalno vprašanje rešeno samo načelno, niso pa bili likvidirani vsi vidiki nacionalnega vprašanja v Jugoslaviji. Zavestna internacionalistična usmeritev ne odvezuje naše revolucije od boja za pravilno reševanje nacionalnega vprašanja ter od boja proti vsaki obliki hegemonizma in neenakopravnosti.

Enotnost jugoslovanskih narodov je mogoče graditi samo na temelju samostojnega nacionalnega razvoja in enakopravnosti vseh jugoslovanskih narodov in narodnosti. Pri tem morajo vodilne socialistične sile nove Jugoslavije nasprotovati uporabi sredstev za nasilno spajanje narodov, jezikov in kultur. Budno morajo paziti na take pridobitve revolucije, kot so enakopravnost narodov in federativna ureditev medsebojnih odnosov, ki jim zagotavlja samoodločbo in vsestranski kulturni in gospodarski razvoj. Birokratsko centralistično oziroma »iliristično« obrav-

navanje jugoslovanstva mora nujno negativno vplivati na proces povezovanja jugoslovanskih narodov in na razvoj socialističnih odnosov v Jugoslaviji.²⁰

Pet let pozneje, leta 1962, tolmači Kardelj osnutek ustave SFRJ in poudarja, da jugoslovanska federacija ni nikakršen okvir za takšno nacionalno integracijo, ki bi potekala na podlagi hegemonizma in denacionalizatorskega terorja, temveč je skupnost svobodnih, enakopravnih in samostojnih narodov in delovnih ljudi, ki so se združili na podlagi revolucionarnih socialističnih teženj.

Dokler obstaja delitev po delu, obstaja tudi ekonomski vidik nacionalnega vprašanja. Zato ima rušenje enakopravnosti narodov nujno negativne posledice pri delitvi po delu. Republikam je potrebno zagotoviti samostojen in vsestranski razvoj nacionalne individualnosti in samostojnosti ter odgovornosti za materialni in kulturni napredek republike. Krepiti je treba njihovo odgovornost na področju gospodarstva, ker so bila dotlej ogromna materialna sredstva skoncentrirana v zveznih skladih, kar je bila podlaga neupravičenega širjenja pristojnosti federacije.²¹

V pripravah na VIII. kongres ZKJ je Kardelj leta 1964 poudaril, da mora biti zveza komunistov dosledna pri uresničevanju takšnega koncepta socialistične Jugoslavije, ki je skupnost svobodnih narodov, združenih zato, da bi se skupno bojevali za socialistične cilje, in ne zato, da bi se pretopili v neko novo jugoslovansko nacijo. Namesto da bi enotnost vzdrževal velikodržavni sistem s pritiskom od zgoraj, z močjo države in policije, je treba enotnost graditi na resničnih skupnih ekonomskih, družbenih, političnih in drugih interesnih narodov Jugoslavije in njihovih skupnih socialističnih težnjah.

Kardelj takrat kritično ugotavlja, da zveza komunistov nima popolnoma določne in jasne nacionalne politike, razlog pa vidi zlasti v zaostrenem boju med nosilci samoupravnega in etatističnega koncepta razvoja Jugoslavije. Ko opozarja na nevarnost centralistično-unitarističnih teženj, pravi, da spodbujajo nacionalistične pojave in onemogočajo učinkovit boj proti nacionalizmu. In ne samo to. Ravno te težnje so osrednji problem nadaljnega razvoja socializma v Jugoslaviji, njihovo zanemarjanje pa lahko privede v stagnacijo tega razvoja.

Kardelj kritizira unitaristične pojave, kot so teorije, ki zahtevajo enotne jugoslovanske kulturne kriterije, enotni jezik in ukinitve republik ali pa jih obravnavajo kot nekakšno prehodno nujno zlo. Takšne težnje niso napredne in prezgodnje, ampak so velikodržavne, nerealne in reakcionarne. Za socialistični razvoj Jugoslavije je velikega pomena občutek varnosti jugoslovanskih narodov, da so njihove pravice zagotovljene prek njihovih republik in federativne ustavne ureditve.

Kardelj se leta 1964 odločno zavzema tudi za uresničevanje pravic narodnih manjšin, ki morajo dobiti položaj in vlogo enakopravnih narodnosti. Perspektiva doslednega reševanja njihovega položaja je po Kardelju postopno odpravljanje meja med državami. Ilustrativno je dejstvo, da je bila ta Kardeljeva razprava iz leta 1964 objavljena šele po obračunu z birokratsko centralističnimi in unitarističnimi težnjami na IV. (brionskem) plenumu.

V začetku 70-ih let poudarja Kardelj, zlasti ob ustavnih spremembah, da federacija ne sme biti nekakšna naddržava, ampak mora biti samoupravna skupnost narodov, prek katere narodi oziroma republike uresničujejo določene funkcije lastne nacionalne suverenosti oziroma državnosti. V odnosih med narodi morajo veljati ista temeljna načela, ki veljajo pri urejanju samoupravnih ekonomskih odnosov med ljudmi in med temeljnimi organizacijami združenega dela.

Vsak narod oziroma republika mora samostojno razpolagati s svojim delom in dohodkom oziroma presežnim delom, seveda v skladu z naravo družbenoeko-

²⁰ E. Kardelj, Predgovor k drugi izdaji, Razvoj slovenskega narodnega vprašanja, Ljubljana 1957.

²¹ E. Kardelj, Nova ustava socialistične Jugoslavije, Problemi socialistične graditve, DZS, Ljubljana, knjiga VI, s. 145.

nomskih odnosov, ki jih določa ustava SFRJ. Vsak poskus nasilnega vsiljevanja ekonomske volje drugemu narodu z nekakšnim sistemom državnega centralizma bi namreč nujno vodil v nacionalno neenakopravnost, spore in do ukinjanja demokratične perspektive za oba, za vladajoči in podrejeni narod.²²

Tudi tisti, ki kritizirajo predvsem **nacionalizem** in zapiranje republik v lastne meje, lahko v Kardeljevih delih najdejo mnoga opozorila, ocene in usmeritve. V vseh svojih delih po letu 1957, tudi tistih, ki so kratko povzeta zgoraj, je Kardelj ob nevarnostih unitarizma in birokratskega centralizma obravnaval tudi nevarnosti nacionalističnih deformacij.

Pri tem je posebnega pomena Kardeljeva analiza, ki jo je podal 1969 ob tako imenovani »cestni aferi« v Sloveniji. Celovita in poglobljena kritika (slovenskega) nacionalizma ima posebno vrednost, ker je pozneje prišlo do veliko odločnejše in obsežnejše eskalacije nacionalizma v drugih delih Jugoslavije, posebej na Hrvaškem, za katero pa v veliki meri velja bistvo Kardeljeve kritike iz leta 1969.

Leta 1969 poudarja Kardelj na 29. razširjeni seji sekretariata CK ZK Slovenije, da so nacionalistične reakcije na sklep zveznega izvršnega sveta v zvezi s krediti Mednarodne banke za obnovo in razvoj in na teh reakcijah zasnovana stihijska politična kampanja lahko koristile samo tistim silam, ki vztrajno dokazujejo, da je šla Jugoslavija predaletč v demokratizaciji in decentralizaciji naše družbe in mednacionalnih odnosov. Tako so škodovala resničnim družbenoekonomskim in političnim interesom slovenskega naroda.

Če se naša družba ne bo znala upreti pritiskom, ki jo dezintegrirajo, bo to nujno vodilo v resno politično krizo. Zveza komunistov ne sme dopustiti, da bi zaradi drobnih računov, o katerih čez nekaj let nihče več ne bo vedel, za kaj je šlo, žrtvovati temeljne dolgoročne interese slovenskega naroda v federativni Jugoslaviji. Slovenski komunisti ne smejo popuščati empirizmu, še zlasti ker so pomembno prispevali k uspešnosti boja za samoupravljanje in demokratizacijo družbenega življenja pa tudi za dokončno izkoreninjanje ostankov hegemonizma, unitarizma, birokratskega centralizma in vsega drugega, kar je obremenjevalo odnose med narodi Jugoslavije.

Jugoslavijo ni mogoče razumeti kot naddržavo in jo jemati kot nekaj tujega; bojevati se je treba za takšno Jugoslavijo, ki ne bo več klasična federacija, temveč del slovenske državnosti in suverenosti. Funkcije federacije potemtakem ne smejo biti nekaj osamosvojenega, temveč jih je treba obravnavati kot naše lastne funkcije, za katerih uresničevanje je odgovorna tudi Slovenija.

Če bi Jugoslavijo enačili samo z zvezno administracijo in oblikovali svoj odnos do Jugoslavije, kot da gre samo za odnos do osamosvojene zvezne administracije, bi to pomenilo, obsoditi Slovenijo na položaj province ter spodkopati jugoslovansko skupnost narodov. In obratno, kolikor Slovenija aktivno sodeluje v krepitvi Jugoslavije, njene neodvisnosti in napredka, pomeni, da hkrati krepi svojo lastno neodvisnost, moč in varnost.

V skladu s takšnim izhodiščem poudarja Kardelj, da očitki neučinkovitosti zvezni skupščini, zveznemu izvršnemu svetu in zvezni upravi ne morejo biti namenjeni le njim, saj so v veliki meri »ogledalo« protislovij jugoslovanske družbe. Upoštevati velja, da so zvezni organi izgubili velik del ekonomske in politične moči, ki je bila vir državnega hegemonizma.

Po prenosu pristojnosti na republike in pokrajini je učinkovitost reševanja odprtih problemov v zveznih organih odvisna zlasti od učinkovitosti njihovega medsebojnega sporazumevanja. Če bodo zvezni organi morali odločati brez soglasja republik, bo to nujno vodilo do ponovne krepitve državnega centralizma in do protidemokratičnih teženj. Zato je posebej zaostrena odgovornost komunistov, da

²² E. Kardelj, Aktualni problemi razvoja mednacionalnih odnosov v naši deželi, Problemi . . . , knjiga VII, s. 374 in nastl.

si prizadevajo za vztrajno in učinkovito reševanje trenutnih protislovnih interesov in težav in za to, da republika prevzame svoj del odgovornosti za razvoj federacije.

Slovenski narod mora biti povezan z revolucionarnimi silami delavskega gibanja in imeti posluš za enakopravnost in potrebe drugih narodov, ne sme pa imeti nacionalističnega, egoističnega in egocentričnega odnosa do njih. Buržoazni in malomeščanski nacionalizem je tudi zelo nevaren »zaveznik« zveze komunistov, ker izkorišča oportunitizem komunistov samo toliko časa, dokler si ne ustvari lastnih oporišč za protirevolucionarno akcijo. Nacionalistične težnje so bistvena ovira za razvijanje in poglobljanje federativnih odnosov ter mobilizirajo sovražne sile. Pri tem Kardelj opozarja, da gre za nacionalistično ideologijo, ki nadaljuje takšne negativne tradicije, ki so svoj vrh dosegle v nemškem nacionalizmu, italijanskem fašizmu in ideologiji slovenske bele garde.²³

Kardelj največkrat skupaj in povezano kritizira birokratski hegemonizem in nacionalistične težnje. Pri njem predstavljata prizadevanje za samostojnost in enakopravnost narodov ter prizadevanje za zблиževanje in povezovanje teh narodov v federativni skupnosti dialektično celoto. Enako prepričljivo zavrača nacionalistične in unitaristične težnje. Kritika obeh vrst deformacij pa je v današnjih razmerah zelo aktualna. Leta 1957 in še kakšnih deset let pozneje je Kardelj bolj kritično, kot je bila takrat prevladujoča usmeritev, in to tudi v zvezi komunistov, pisal in govoril o nacionalnem vprašanju, nasprotovanje njegovim usmeritvam iz 70-ih let pa pomeni danes istočasno tudi nasprotovanje konceptu in ureditvi odnosov v federaciji, kot izhajajo iz ustave SFRJ iz leta 1974. To je potrebno poudariti zaradi tega, ker se mnogi sklicujejo na ustavo, Tita in Kardelja, čeprav zelo enostransko tolmačijo ustavni koncept in razvoj naše federacije.

Kardeljevo istočasno nasprotovanje **nacionalizmu in unitarizmu** izhaja posebno tudi iz naslednjega odlomka iz predgovora k drugi izdaji »Razvoja slovenskega narodnega vprašanja«: »V centru se je — v skladu s tem (Leninovicim) napotilom — treba predvsem boriti proti vsakršnim tendencam hegemonizma in spodkopavanja enakopravnosti ter svobodnega nacionalnega razvoja vseh narodov Jugoslavije, v okviru posameznih narodov pa mora biti težišče v borbi proti nacionalizmu na slehernem področju družbenega življenja, kjer se poskuša uveljaviti. V centru je treba predvsem naglašati enakopravnost narodov Jugoslavije in njihovo pravico do svobodnega nacionalnega razvoja, a v okviru posameznih narodov je treba predvsem negovati misel socialističnega internacionalizma in človečnosti sploh ter trdnega povezovanja, sodelovanja in zблиževanja jugoslovanskih narodov še posebej. V centru je treba budno bedeti nad vsemi tistimi ustavnimi, političnimi in idejnimi elementi, ki zagotavljajo vsem narodom Jugoslavije enakopravnost in svoboden razvoj, v okviru posameznih narodov pa je treba naglašati vse tisto, kar zedinja delovne ljudi in narode Jugoslavije.«²⁴

Ni treba posebej dokazovati, da so danes ta napotila posebej aktualna ter premalo navzoča in upoštevana v razpravah o stanju in razvoju federativnih odnosov v Jugoslaviji.

V svojih poveljnih delih Kardelj ponavlja in razvija tezo iz »Razvoja slovenskega narodnega vprašanja« iz leta 1939, po kateri samoodločba, neodvisnost, samostojnost in enakopravnost narodov niso ovira ali negiranje, temveč pogoj za njihovo zблиževanje in povezovanje. To posebej poudarja v 70-ih letih, zlasti ko pojasnjuje bistvo ustavnih sprememb glede federativnih odnosov.

Kardelj poudarja, da jugoslovanska skupnost narodov ni klasična federacija ali konfederacija. Gre za takšno skupnost narodov, v kateri je samostojnost na-

²³ E. Kardelj, Razpotja v razvoju naše socialistične družbe, Problemi . . . , knjiga IX, s. 24 in nasl.

²⁴ E. Kardelj, Predgovor . . . , s LVII, LVIII.

rodov večja, istočasno pa so širši kot drugod odprti procesi integracije na vseh tistih področjih, kjer se kažejo skupni interesi narodov, delovnih ljudi in kjer so zagotovljeni pogoji za enakopravnost.²⁵

Ustavne spremembe s poudarjanjem samostojnosti in širjenjem pristojnosti republik in pokrajin torej niso temelj za razvoj v smeri konfederacije, temveč za nadaljnje povezovanje in zблиževanje jugoslovanskih narodov ter za krepitev moči jugoslovanske skupnosti narodov in delovnih ljudi. Po Kardelju torej okrepitev ustavnega položaja republik in pokrajin ni sama sebi namen; biti mora podlaga za pogumnejše odpiranje integracijskih procesov na temelju resničnih skupnih interesov.

Leta 1973 Kardelj izrecno poudarja, da smo se pogumno odločili opustiti centralistični koncept »ne zato, da bi slabili, temveč da bi okrepili enotnost in bratstvo narodov Jugoslavije.« Vsi vemo, da so narodi Jugoslavije tako močno in usodno povezani s svojimi dolgoročnimi interesi in cilji, da lahko branijo in krepijo to svojo enotnost in bratstvo tudi v razmerah demokratične in samoupravne družbe, seveda pod pogojem, da so v tej družbi zares svobodni in enakopravni.

Iz Kardeljevih del jasno izhaja, da je nepravilno takšno tolmačenje ustavnih načel o federaciji, ki v ustavnem položaju republik in pokrajin vidi vzrok za neučinkovitost federacije. Enako velja tudi za tolmačenje, ki sicer sprejema ustavni položaj republik in pokrajin, zanemarja ali podcenjuje pa bistveno komponento tega položaja, to je njihovo odgovornost za delovanje in razvoj federacije.

Nasproti klasični federaciji in konfederaciji postavlja Kardelj koncept **federacije na samoupravnih temeljih**. Po Kardelju je namreč samoupravljanje kot ideja in kot praksa istočasno najpomembnejša garancija svobode in enakopravnosti narodov in narodnosti Jugoslavije. Temelj mednacionalnih odnosov je ne le politična in kulturna, temveč tudi ekonomska samostojnost oziroma »samoupravnost« narodov, ki izhajajo iz samoupravnega položaja delavcev.

Ni dovolj, da ima narod politično in kulturno svobodo. V enakopravni in vzajemni odvisnosti in odgovornosti z drugimi narodi, s katerimi živi v istem gospodarskem sistemu, mora razpolagati z rezultati oziroma dohodkom svojega družbenega dela in upravljati s celotno družbeno reprodukcijo. Takšna ekonomska samostojnost oziroma samoupravnost narodov ni etatiistično-administrativna kategorija niti pravica do avtarkičnosti ekonomskega egoizma, temveč je pogoj in najpomembnejša gibalna sila zблиževanja, povezovanja in krepitev enakopravne medsebojne odgovornosti za reševanje skupnih problemov in ciljev. Samoupravljanje je najpomembnejši dejavnik v preseganju mednacionalnih konfliktov oziroma njihovem demokratičnem reševanju.²⁶

Kardelj posebej opozarja na nevarnost enostranskih tolmačenj takšnega ustavnega položaja narodov in narodnosti oziroma republik in avtonomnih pokrajin. Tisti, ki enostransko poudarjajo samo prednost samoupravnega združevanja, lahko dejansko prikrivajo unitaristične in hegemonistične težnje, drugi, ki poudarjajo federacijo samo kot zvezo v svoje meje zaprtih republik in pokrajin, pa lahko dejansko prikrivajo buržoazni nacionalizem ter etatiistični odpor proti samoupravljanju. Pri uresničevanju samoupravne samostojnosti republik in avtonomnih pokrajin je treba upoštevati enake pravice drugih republik in avtonomnih pokrajin ter načelo vzajemne pomoči in solidarnosti narodov in narodnosti Jugoslavije, ustavne pravice federacije, enotni družbeni sistem socialističnega samoupravljanja in enotni jugoslovanski trg.

Nesprejemljiva sta tako zvezni kot republiški etatizem. Pri tem pa Kardelj poudarja, da njuna moč ni toliko odvisna od takšnega ali drugačnega odnosa med

²⁵ E. Kardelj, Razpotja . . . , s. 40.

²⁶ E. Kardelj, Sistem socialističnega samoupravljanja u Jugoslaviji, v knjigi: Samoupravljanje u Jugoslaviji 1950—1976, Dokumenti razvoja, PP, Beograd 1976, s. 37, 38.

republikami, temveč predvsem od družbenoekonomskih odnosov. Zato je boj proti vsem nesamoupravnim težnjam temelj za boj proti republiškem in zveznemu etatizmu. Bolj ko s presežnim delom razpolagajo delavci sami, manj sta federacija in republika le državi in bolj postajata samoupravni asociaciji proizvajalcev. Zato razvoja jugoslovanske federacije ne smemo presojeti skozi klasične državno-pravne teorije o federaciji in konfederaciji, ne da bi upoštevali spremembe in cilje, ki naj jih razvoj samoupravljanja prinese glede vloge države.²⁷

Ne le eksplicitna stališča in usmeritve, temveč tudi »kardeljevski« pristop, njegovo celostno, umirjeno in poglobljeno analiziranje različnih vidikov mednarodnih odnosov v jugoslovanski federaciji so danes premalo navzoči v razpravah, ki potekajo o vprašanju, kaj je bistvo sožitja (»zajedništva«) narodov, narodnosti in delovnih ljudi Jugoslavije, o položaju na Kosovu in preseganju le tega, o vprašanih enakopravnosti jezikov, o spremembah zakonodaje na področju razpolaganja z devizami, o spremembah v političnem sistemu in vprašanju »konsenza« kot načina odločanja, o »krivdi« v ustavi določenega političnega sistema za gospodarsko krizo, o slovenskem nacionalizmu v odnosu do delavcev iz drugih republik in pokrajin, o združevanju dela in sredstev prek republiških in pokrajinskih meja itd. V razpravah o vseh teh vprašanih so danes na pohodu pragmatizem ter enostransko tolmačenje in neupravičeno negiranje ustreznosti temeljnih ustavnih opredelitev kljub zelo jasnim usmeritvam kongresov zveze komunistov.

Seveda enostranski pristopi največkrat niso posledica nevednosti in pomanjkanja časa za poglobljene analize, temveč izhajajo iz različnih političnih interesov, trenutnih ekonomskih potreb in osamosvojenega položaja nosilcev ekonomske in politične moči. Zato je še toliko pomembnejše, da se zveza komunistov skupaj z drugimi naprednimi socialističnimi silami odločneje angažira pri afirmaciji in uresničevanju ustavnega koncepta in Kardeljevega tolmačenja odnosov v federaciji ter odločneje nastopi proti nacionalističnim in unitarističnim deformacijam na vseh ravneh.

Če hočemo ostati zvesti Kardeljevemu konceptu federacije, potem rešitve za sedanje deformacije na tem področju ne moremo iskati v spreminjanju ustavnega položaja republik in pokrajin, zoževanju njihovih pristojnosti ali zoževanju obsega vprašanj, o katerih se odloča na podlagi soglasja republik in pokrajin, temveč predvsem v krepitvi odgovornosti republik in pokrajin za lastni razvoj, za delovanje in razvoj federacije in za spodbujanje samoupravne integracije, temelječe na realnih proizvodnih, ekonomskih in drugih interesih združenega dela, neodvisno od republiških in pokrajinskih meja. Prav tako rešitve ni mogoče iskati na relaciji federacija — republike, to je v takšni ali drugačni delitvi odtujene državne oblasti, temveč le v krepitvi samoupravnega položaja delavskega razreda in vseh delovnih ljudi na vseh ravneh samoupravnega in družbenopolitičnega organiziranja.

Summary

ON THE TOPICALITY OF THE CONSTITUTIONAL CONCEPT OF FEDERATION

The author discusses the constitutional-legal development of federalism in postwar Yugoslavia, with special reference to the solutions introduced by the constitutional amendments adopted in the period from 1968 to 1974, and giving consideration to Kardelj's views on the essence and development of Yugoslav federalism. The first part underscores the importance of clear decisions made at the Second Session of the Anti-Fascist Council of National Liberation of Yugoslavia (AVNOJ), on the building of new Yugoslavia on the federal principle. The author further critically examines the constitutional system and the practice of implementing federal relations up to 1963. The second part presents the con-

²⁷ E. Kardelj, *Aktualni problemi* . . . , s. 116, 117.

tent of the changes introduced in the matter of the relations within the Federation by constitutional amendments and the Constitution of the Federal Socialist Republic of Yugoslavia of 1974. Special attention has been paid to extremist and one-sided interpretations and misunderstandings of constitutional changes, the thesis being that the strengthening of the position of the republics and the autonomous provinces and the extension of jurisdiction thereof, are not intended to break up the unity and weaken the power vested in the Federation, but rather to create firm groundwork for further integration and further establishment of harmonious relations between the nations and nationalities living in Yugoslavia. In the final part, the author calls attention to a number of basic views of Edvard Kardelj on the essence and development of Yugoslav federalism, particularly those which are topical in terms of the present discussions about constitutional regulations governing the relations within the Federation and the perspectives of their further development. The concluding section singles out the socioeconomical self-management foundations of directing the relations in the Federation, and rejects as unfounded certain proposals for changing the solutions adopted by the Constitution. The author finds no solution in either such or any other kind of the distribution of power between the republican and the federal state, but rather gives emphasis to further development of self-management and to the strengthening of responsibility of the republics and autonomous provinces not only for their own development but also for the functioning and further development of the Federation itself.

Miran Potrč

**AKTUALNA VPRAŠANJA PRI USKLAJEVANJU SKUPNIH INTERESOV
V ZBORU REPUBLIK IN POKRAJIN SKUPŠČINE SFRJ
PO NAČELIH DOGOVARJANJA Z VIDIKA DELOVANJA DELEGATSKEGA
SISTEMA**

I.

Uveljavljanje delegatskih odnosov je kljub zaostrenim gospodarskim razmeram in vsej pozornosti, ki jo posvečamo uresničevanju ciljev gospodarske stabilizacije, izjemno pomembno, kajti z njimi potrjujemo našo odločenost, da gospodarsko stabilizacijo uresničujemo predvsem tudi z nadaljnjim razvojem samoupravljanja in s krepitvijo pravic in obveznosti delavcev v združenem delu, da odločajo o vseh pogojih, sredstvih in rezultatih dela v svoji organizaciji združenega dela ter prek delegatskega odločanja tudi v vsej družbi in v vsem sklopu odnosov v družbeni reprodukciji.

Aktualne gospodarske razmere, nujnost doslednega uresničevanja dolgoročnega programa gospodarske stabilizacije, učinkovitejše usklajevanje skupnih interesov v Jugoslaviji in učinkovitejše uresničevanje ciljev ekonomske politike v tem letu in naslednjih letih so naloge, ki označujejo vlogo in pomen delegatskega odločanja v zboru republik in pokrajin skupščine SFRJ. Ocena in ustvarjanje možnosti za nadaljnji razvoj delegatskega odločanja je aktualna tudi zato, ker so bila v naši družbeni in politični javnosti v zadnjem času prav v zvezi z dogovarjanjem in usklajevanjem interesov v zboru republik in pokrajin skupščine SFRJ zastavljena mnoga vprašanja. Posebej aktualna so zlasti naslednja:

1. Učinkovitost sporazumevanja in dogovarjanja kot samoupravne poti za urejanje skupnih interesov v Jugoslaviji. Vse več je namreč ocen, da dogovarjanje v zboru republik in pokrajin ne daje ustreznih učinkov. Dolgotrajno in neučinkovito je posebej zaradi možnosti, da posamezna republika ali pokrajina z odklonitvijo soglasja skupno odločitev onemogoči.

2. Vsebinsa dogovarjanja oziroma aktov, ki se v zboru republik in pokrajin ter v zveznem izvršnem svetu sprejemajo s soglasjem republik in pokrajin. Obstaja mnenje, da je zaradi dogovarjanja in uveljavljanja predvsem interesov republik in pokrajin vsebinsa odločitev često kompromisna in zato ne zagotavlja napredka in uspešnega razvoja v skladu s skupnimi interesi.

3. Učinkovitost izvajanja soglasno dogovorjene politike in aktov. Mnogo ali večino dogovorov in drugih aktov, ki se na podlagi soglasja sprejemajo v zboru republik in pokrajin in v zveznem izvršnem svetu, uresničujejo neposredno organi v republikah in pokrajinah, zato obstaja ocena, da zvezni izvršni svet in zvezni upravni organi niso sposobni učinkovito izvajati dogovorjeno politiko.

4. Obveznost republik in pokrajin, da dosledno uresničujejo skupno dogovorjeno politiko in s svojimi akti in ukrepi zagotavljajo dosledno uresničevanje v federaciji skupno dogovorjenih interesov in obveznosti.

Vsa vprašanja so izjemno pomembna za uresničevanje in razvoj političnega sistema socialističnega samoupravljanja, za utrjevanje enakopravnega položaja delovnih ljudi, narodov in narodnosti ter republik in pokrajin v Socialistični federativni republiki Jugoslaviji, pa tudi za učinkovito reševanje aktualnih družbeno-gospodarskih vprašanj razvojne politike in politike gospodarske stabilizacije. Mnoga od navedenih vprašanj se v praksi pojavljajo povsem upravičeno, saj pri usklajevanju skupnih interesov v zboru republik in pokrajin res nastajajo nekateri

problemi. Toda hkrati je tudi res, da zaradi nepoznavanja vzrokov za te probleme v praksi mnogokrat ne spoznamo pravih možnosti in poti za njihovo razreševanje. Posledica tega so v skrajnem primeru celo razmišljanja, da bi spremenili nekatere temeljne ustavne institute, na katerih temelji sporazumevanje in dogovarjanje ter usklajevanje interesov v federaciji.

Za boljše razumevanje vzrokov, zaradi katerih nastajajo nekateri problemi pri usklajevanju skupnih interesov v zboru republik in pokrajin na načelih dogovarjanja, in za odkrivanje pravih poti in možnosti za njihovo razreševanje je prav, da najprej pojasnimo temeljna ustavno-pravna izhodišča, na katerih temelji dogovarjanje in izvajanje dogovorjenih aktov v zboru republik in pokrajin.

SFRJ je zvezna država, ki temelji na prostovoljni združitvi narodov in njihovih socialističnih republik in avtonomnih pokrajin. Delovni ljudje ter narodi in narodnosti uresničujejo svoje suverene pravice v socialističnih republikah in v socialističnih avtonomnih pokrajinah v skladu s svojimi ustavno-pravnimi pravicami in tudi v federaciji, kadar je to v skupnem interesu določeno z ustavo SFRJ. Pri tem temelji odločanje v federaciji na načelu dogovarjanja med republikami in pokrajinama, na načelu solidarnosti in vzajemnosti, enakopravne udeležbe republik in pokrajin v organih federacije ter odgovornosti republik in pokrajin za njihov lastni razvoj in za razvoj Socialistične federativne republike Jugoslavije kot celote. Ustavno-pravno torej ni in ne more biti sporna niti suverenost republik in v določenem obsegu tudi pokrajin, niti njihova obveznost in odgovornost do urejanja skupnih interesov v federaciji. Prav tako ni sporno, da se večina teh skupnih interesov, posebej tistih, ki zadevajo pogoje za ustvarjanje in razpolaganje z dohodkom, urejajo v federaciji po načelih sporazumevanja in dogovarjanja.

Skladno s temi temeljnimi načeli so v ustavi SFRJ dosledno izpeljane vse konkretne rešitve v urejanju medsebojnih odnosov na načelih sporazumevanja in dogovarjanja. Te zagotavljajo tako učinkovitost dogovarjanja, ustrezno vsebino dogovorov kot tudi njihovo dosledno uresničevanje v družbeni praksi.

1. Taksativno so naštetá vprašanja, za katera so se republike in pokrajine dogovorile, da jih delovni ljudje in občani ter narodi in narodnosti kot svoje skupne interese uresničujejo v federaciji (čl. 244 ustave SFRJ).

2. Jasno je določeno, da se skupni interesi v federaciji uresničujejo:

— po zveznih organih, ob enakopravni udeležbi in odgovornosti socialističnih republik in socialističnih avtonomnih pokrajin v teh organih pri določanju in izva-
ljanju politike federacije;

— po zveznih organih, na podlagi odločitev oziroma soglasja republik in pokrajin;

— z neposrednim sodelovanjem in dogovarjanjem med republikami in pokrajinama, med občinami in drugimi družbenopolitičnimi skupnostmi;

— s samoupravnim sporazumevanjem in družbenim dogovarjanjem ter združevanjem organizacij združenega dela in drugih samoupravnih organizacij in skupnosti;

— z dejavnostjo družbenopolitičnih organizacij in drugih družbenih organizacij in društev;

— ter s svobodnimi in vsestranskimi aktivnostmi vseh občanov in delovnih ljudi.

3. Jasno je določeno, katere pravice in dolžnosti pri uresničevanju skupnih interesov izvršuje federacija prek zveznih organov, katere od teh pravic in dolžnosti pa izvršujejo republiške in pokrajinske skupščine prek svojih delegacij v zboru republik in pokrajin skupščine SFRJ. Pri tem skupščine socialističnih republik in socialističnih avtonomnih pokrajin v zboru republik in pokrajin skupščine SFRJ sporazumno in po načelih dogovarjanja urejajo predvsem družbeno planiranje, politiko in sprejemanje ter izvajanje zakonov, ki posegajo v pridobivanje in razpolaganje z dohodkom, ter vsa vprašanja materialno ekonomskih odnosov

med organizacijami združenega dela ter med republikami in pokrajinama kakor tudi obseg materialnih obveznosti organizacij združenega dela oziroma republik in pokrajin med seboj in do federacije.

4. Učinkovitost dogovarjanja ob dosledni izpeljavi ustavnih določb ne more biti sporna. Učinkovitost dogovarjanja namreč zagotavljajo naslednja načela:

— predlogi aktov, ki se sprejemajo s soglasjem v zboru republik in pokrajin, se tudi v zveznem izvršnem svetu pripravljajo ob sodelovanju izvršnih svetov republik in pokrajin. S tem je zagotovljena možnost za pravočasno presojo različnih objektivnih razmer, argumentov in interesov ter za oblikovanje predloga, ki je v skupnem interesu razvoja družbenoekonomskih odnosov in materialnega razvoja vse Jugoslavije;

— delegacije skupščin republik in pokrajin v zboru republik in pokrajin se v predhodnem postopku seznanjajo z različnimi pogledi drugih delegacij in so dolžne sodelovati pri pripravi predlogov za stališča skupščine »svoje« republike oziroma pokrajine ter ob tem skupščino »svoje« republike oziroma pokrajine tudi seznanjati s stališči in predlogi drugih delegacij, da bi se tako izoblikovale sprejemljive rešitve za vse;

— tudi predlagatelj — praviloma zvezni izvršni svet — je v postopku usklajevanja dolžan upoštevati različne predloge in argumente skupščin in njihovih delegacij ter oceniti njihovo sprejemljivost z vidika uresničevanja skupnih interesov;

— kadar pa kljub takemu postopku ni doseženo soglasje, zvezni izvršni svet pa oceni, da je rešitev določenih vprašanj nujna, da se odpravijo ali preprečijo motnje na trgu ali občutna škoda za družbeno skupnost, ali da bi bili ogroženi interesi ljudske obrambe, enakopravni odnosi med republikami in pokrajinama ali da ne bi bilo mogoče izpolniti obveznosti do manj razvitih ali do mednarodnih pogodb, lahko predlaga predsedstvu SFRJ, da se sprejme začasni ukrep. Začasni ukrep se v zboru republik in pokrajin sprejema brez soglasja, na podlagi odločitve dvotretjinske večine vseh delegatov, sprejet pa je lahko tudi z večino vseh delegatov, če predsedstvo SFRJ tudi z večino vseh delegatov sprejeti akt razglasi.

5. Vsebina aktov, ki se sprejemajo s soglasjem skupščin republik in pokrajin, vedno daje prednost skupnim interesom in skupni odgovornosti republik in pokrajin za razvoj Jugoslavije kot celote. Ovira za to ne bi smele biti različne materialne možnosti, različna gospodarska struktura in različna stopnja razvitosti posameznih republik in pokrajin. Osnovno izhodišče za oblikovanje skupnih interesov bi namreč vedno morali biti maksimalni skupni interesi in skupen napredek vseh delov združenega dela v Jugoslaviji ter vseh republik in pokrajin. Upoštevaje take cilje skupnega razvoja ter temeljna načela ustave o pridobivanju dohodka na podlagi dela in rezultatov dela, o delovanju enotnega jugoslovanskega tržišča in o skupnih osnovah sistema socialističnih samoupravnih družbenoekonomskih odnosov je vsebina skupnega interesa vedno ustvarjanje takšnih pogojev in ciljev za razvoj ter pogojev za ustvarjanje in razporejanje dohodka, da se ti cilji v interesu vseh uresničujejo v sleherni republiki in pokrajini čim dosledneje. Uresničevanje skupnih interesov pomeni torej ustvarjanje možnosti, da se ob enakopravnih pogojih in dogovorjenih razvojnih ciljnih višji dohodek in s tem tudi uspešnejše uresničevanje osebnih, skupnih in splošnih družbenih potreb uresničuje na podlagi večje produktivnosti, ekonomičnosti in rentabilnosti poslovanja ter večje vključenosti v mednarodno menjavo blaga in storitev, s tem pa tudi zagotavljanje potrebnih deviznih sredstev za enostavno in razširjeno družbeno reprodukcijo. Ob upoštevanju načel vzajemnosti in solidarnosti ter skupnega interesa za hitrejši razvoj nezadostno razvitih republik in Socialistične avtonomne pokrajine Kosova tudi dogovarjanje o združevanju sredstev za takšen razvoj ne more biti vprašljivo, če so v zadostni meri upoštevane ne le potrebe po hitrejšem razvoju, temveč tudi objektivne možnosti združenega dela iz razvitejših republik in avtonomne pokra-

ljne Vojvodine ter načela racionalne uporabe in čim večjih učinkov uporabe tako združenih sredstev.

6. Izvajanje v skupščini Socialistične federativne republike Jugoslavije sprejetih aktov opravljajo organi federacije ter organi republik in pokrajin. Obvezno dosledno izvajanje izhaja iz načel ustavnosti in zakonitosti ter skupne odgovornosti republik in pokrajin in organov federacije za uresničevanje skupno dogovorjene politike. Poleg tega temeljnega načela so v sistem vgrajeni elementi, ki zagotavljajo njegovo učinkovito izvajanje. Ti so predvsem:

- delegacije skupščin republik in pokrajin v zboru republik in pokrajin so po načelih delegatskih odnosov odgovorne skrbeti, da se v skupščinah republik in pokrajin ne sprejemajo akti, ki so v nasprotju s skupno dogovorjeno politiko. Takšno odgovornost imajo seveda tudi izvršni sveti skupščin republik in pokrajin;

- zvezni izvršni svet in upravni organi so odgovorni za izvajanje politike in aktov skupščine SFRJ na vsem ozemlju Jugoslavije;

- kadar je zvezni izvršni svet pristojen sprejeti izvedbeni akt za izvajanje zakona, ki se sprejema s soglasjem republik in pokrajin, pa za to ne dobi potrebnega soglasja izvršnih svetov skupščin vseh republik in pokrajin, lahko predlaga predsedstvu SFRJ, da tak izvedbeni akt sprejme brez soglasja izvršnih svetov skupščin republik in pokrajin;

- zvezni izvršni svet je dolžan opozoriti izvršni svet v posamezni republici ali pokrajini, če se v njej ne izvaja posamezen zvezni akt, ter terjati, da se izvede. Če ne uspe, mora o tem obvestiti skupščino SFRJ, ki odloči o spornem vprašanju;

- izvršni svet vsake republike in pokrajine lahko opozori zvezni izvršni svet na nedosledno izvajanje zveznega zakona ter terja njegovo izvajanje v vsej Jugoslaviji;

- pristojni zbor skupščine SFRJ lahko odpravi ali razveljavi predpis zveznega izvršnega sveta, če je v nasprotju z ustavo, zveznim zakonom ali drugim aktom, ki ga je sprejel;

- poleg tega so oblikovani tudi zvezni organi kot so Služba družbenega knjigovodstva, Narodna banka Jugoslavije, Zvezna uprava carin, devizna inšpekcija in drugi, ki neposredno nadzorujejo izvajanje zakonov na vsem območju SFRJ.

Vse doslej povedano potrjuje trditev, da problemi, ki se pojavljajo pri uresničevanju skupnih interesov na podlagi dogovarjanja v zboru republik in pokrajin in v federaciji, ne izvirajo iz neustreznih ali neizpeljanih ustavnih rešitev. Vse povedano tudi potrjuje, da so v celoti zgrešena vsa razmišljanja in ideje o tem, da je treba spreminjati temeljna načela o sporazumevanju in dogovarjanju. Problemi, ki v sporazumevanju in dogovarjanju obstoje in ki jih ne kaže zanikati, so torej predvsem v nedoslednosti pri uresničevanju teh usmeritev in načel ustave. Zato je treba odpravljati predvsem nedoslednosti, ne pa sama načela sporazumevanja in dogovarjanja niti razglašati pravice, obveznosti in odgovornosti republik in pokrajin kot razlog za nezadostno učinkovitost pri oblikovanju in izvajanju skupaj dogovorjenih odločitev v zboru republik in pokrajin skupščine SFRJ.

II.

V ustavnih izhodiščih in rešitvah, ki so dosledno izpeljane in uveljavljene tudi v poslovniku zbora republik in pokrajin skupščine SFRJ, so navedene vse možnosti za uspešno usklajevanje aktov v zboru republik in pokrajin ter s tem tudi za oblikovanje in uveljavljanje skupnih interesov republik in pokrajin v federaciji, in sicer ob upoštevanju in uveljavljanju njihove suverenosti in odgovornosti za njihov lastni razvoj kakor tudi za razvoj Jugoslavije. Koliko pa se ta izhodišča dejansko uveljavljajo pri neposrednem dogovarjanju in usklajevanju, je odvisno od

tega, koliko so v vseh republikah in pokrajnah razviti delegatski odnosi, ki zagotavljajo, da vsebina odločitev izraža interese delavcev v združenem delu. Odvisna je od tega, kako se pri oblikovanju predlogov in podlag za dogovarjanje in odločanje, v postopku oblikovanja stališč, usmeritev in pooblastil delegacijam v skupščinah republik in pokrajin ter v postopku usklajevanja in odločanja v zboru republik in pokrajin upoštevajo in uveljavljajo skupni Interesi, ki pomenijo stvarni napredek v razvoju proizvodnih sil in družbenoekonomskih odnosov ter boljše gospodarjenje v vseh delih Jugoslavije. Odvisna je mnogokrat tudi od stvarnega razmerja med družbenimi silami. Tega v mnogočem določa tudi stopnja razvitosti proizvodnih sil in družbenoekonomskih odnosov v posameznih delih Jugoslavije, ki vpliva na oblikovanje zavesti in interesov, pa tudi na spoznanja o možnih poteh za razreševanje posameznih vprašanj in oblikovanje skupnih interesov na področjih, ki so vsebina dogovarjanja v zboru republik in pokrajin skupščine SFRJ.

Ocenjevati naprednost vsebine pri posameznih odločitvah v zboru republik in pokrajin, pa naj gre za nadaljnji razvoj materialnih sil družbe na kvalitetnih podlagah ali za ustvarjanje pogojev za nadaljnji razvoj samoupravnih socialističnih družbenoekonomskih odnosov, je zato zelo zahtevna naloga. Gotovo je, da na takšno vprašanje ni mogoče odgovoriti niti pozitivno niti negativno, preden se temeljito ne analizirajo konkretne razmere, problemi in Interesi v Jugoslaviji kot celoti ter v vsaki republici in pokrajini posebej. Šele takšna analiza, temeljita in objektivna, bi nam dala prave podlage za objektivno oceno. Najširša delegatska baza iz mnogih razlogov najčešče ne pozna dovolj objektivnih razmer v vseh delih Jugoslavije. Zato se skupščine republik in pokrajin pri usmeritvah za usklajevanje v glavnem opirajo na razmere v svojem lastnem okolju, v svoji lastni republici oziroma pokrajini. Zato se v posamezni republici oziroma pokrajini tudi ustreznost vsebine odločitev v zboru republik in pokrajin najčešče presoja zgolj skozi prizmo ustreznega ali neustreznega uveljavljanja teh interesov. To je gotovo ena od pomembnih slabosti v dosedanjem uveljavljanju delegatskih odnosov in v oceni vsebine odločitev v zboru republik in pokrajin skupščine SFRJ. Tak pristop, ki doslej prevladuje, v delegatski bazi in javnosti namreč zelo pogosto ustvarja napačen vtis o naprednosti in ustreznosti vsebine posamezne odločitve. To ima za posledico, da se glede na objektivno različne interese posameznih republik in pokrajin v vsaki od njih često oblikujejo diametralno nasprotno oceno o naprednosti in ustreznosti vsebine posamezne usklajene odločitve. Mnogokrat celo nastaja vtis ali javno mnenje, kot da z vsebino odločitve prav nihče, delovni ljudje in občani v nobeni republici in pokrajini niso zadovoljni. Potem se, seveda tudi upravičeno, zastavlja vprašanje, kako je bila taka odločitev sploh sprejeta, oziroma se oblikuje mnenje, da je vsebina take odločitve nenačelen kompromis, ki ne prispeva k napredku in uresničevanju skupnih interesov v Jugoslaviji.

Vprašanju kriterijev in podlag za oceno o ustreznosti vsebine usklajenih aktov v zboru republik in pokrajin ne posvečam toliko pozornosti zato, ker bi bil sam sposoben dati kakršnokoli meritorno mnenje o tem, ali je vsebina odločitev, ki jih sprejemamo, dobra ali ne. Konec koncev, meritorno sodbo o tem lahko dajo le rezultati teh odločitev, ki se po določenem obdobju pokažejo v našem skupnem materialnem in družbenem napredku. Temu vprašanju posvečam ustrezno pozornost predvsem zato, ker sem prepričan, da so neustrezni kriteriji za takšno ocenjevanje v javnosti eden izmed pomembnih razlogov, da je o ustreznosti dogovarjanja in o načinu odločanja na podlagi soglasja republik in pokrajin toliko različnih, po mojih spoznanjih več negativnih kot pa pozitivnih mnenj. Posledica tega dejstva je, da se namesto prizadevanj in usmeritev za dosledno uveljavljanje tega temeljnega ustavnega načela pojavljajo v javnosti tudi stališča, da ga je treba spremeniti ali celo opustiti v celoti, kar je po mojem trdnem prepričanju popolnoma sprejemljivo. Istočasno s temi se na enakih napačnih podlagah pojavljajo, ne tako redko, tudi povsem nasprotna, vendar v načelu tudi nesprejem-

ljiva stališča, da je v postopku dogovarjanja v zboru republik in pokrajin preveč kompromisarstva in premalo odločnosti pri uveljavljanju lastnih stališč ter da bi se torej institut »veta« moral uporabljati mnogo pogosteje.

Usklajevanje skupnih interesov v Jugoslaviji, ki temelji na suverenosti in izvirnih pravicah socialističnih republik in socialističnih avtonomnih pokrajin, seveda predvideva popolno pravico uveljavljanja te suverenosti, vključno s pravico, da se soglasje odkloni, da se torej uveljavi pravica »veta«. V načelu to sploh ne more biti sporno. Pa ne samo v načelu, tudi v praksi bi bilo povsem neustrezno in neprincipielno, če bi vsako odklonitev soglasja ocenjevali politično negativno. Sedanja praksa se na žalost še mnogo preveč nagiba k temu in pravzaprav ne poznam primera, da bi bila odklonitev soglasja k posameznemu predlaganemu aktu ocenjena drugače. To ni dobro, posebej zato ne, ker je taka ocena praviloma izoblikovana brez zadostne pripravljenosti objektivno in vsestransko analizirati razloge, zaradi katerih je bilo soglasje odklonjeno. Zato, ker taka ocena praviloma ne temelji na vsestranski oceni, kaj bi soglasje k takemu aktu pomenilo za materialne možnosti ali obveznosti združenega dela ter delovnih ljudi in občanov v posamezni republici ali pokrajini, in tudi ne na oceni, kaj bi soglasje pomenilo za nadaljnji razvoj družbenoekonomskih odnosov in uresničevanje temeljnih skupnih razvojnih ciljev Jugoslavije kot celote. Odločno sem torej proti, na žalost največkrat uveljavljeni praksi, da se v posamezni republici ali pokrajini, s tem mislim seveda tudi v Sloveniji, ali v Jugoslaviji kot celoti brez objektivnih analiz ustvarja negativno politično razpoloženje in javno mnenje do tiste republike ali pokrajine, ki soglasja k posameznemu aktu ni dala. Ravno obratno. Prepričan sem, da bi v takem primeru morali ustvariti možnost, da ta republika ali pokrajina vsestransko in javno argumentira razloge, zaradi katerih soglasja ni mogla dati. O teh razlogih bi morala ne le v skupščinah, temveč tudi v javnosti potekati argumentirana razprava — strpna, objektivna in brez vnaprejšnjega opredeljevanja ali celo etiketiranja. Kadar gre za pomembna vprašanja, bi to morala biti priložnost za aktiviranje Socialistične zveze, posebej tudi zvezne konference in njenih oblik delovanja, da se problemi, pa tudi usmeritve in poti za razreševanje določenega problema vsestransko osvetle. Ob pomembnih idejnih vprašanjih bi to lahko bila tudi podlaga za aktiviranje Zveze komunistov in centralnega komiteja ZKJ — s ciljem, da se razčistijo vprašanja in poiščejo poti za najboljšo rešitev. V vsakem primeru pa bi odklonitev soglasja morala biti povod za ponovno analizo svojih lastnih stališč v skupščini sleherne republike in pokrajine, pa tudi v zveznem izvršnem svetu. Poiskati bi morali torej vse poti, da problem objektivno analiziramo in najdemo boljše in za vse sprejemljive rešitve. Vse to pa je seveda močno otežkočeno, če se že pred tem enostransko negativno ocenijo razlogi za odklonitev soglasja ali, kar je še slabše, če se brez kakršnih koli ocen razlogov odklonitvi soglasja kot ustavni kategoriji a priori pripisuje negativen pomen.

Toda kljub vsemu povedanemu, kar izraža moj kritični odnos do sedanjih pretežnih ocen in našega obnašanja v primerih, ko skupščina posamezne republike ali pokrajine ni dala, je moje odločno in jasno stališče, da zavzemanje nekaterih za pogostejše uveljavljanje »veta« namreč pomeni enostransko razlaganje suverenosti republik in pokrajin v federaciji. Dejstvo je namreč, da smo v ustavi SFRJ, upoštevaje to suverenost, jasno določili, da zaradi skupnih interesov določena vprašanja moramo skupno urejati. Katera so ta vprašanja, smo ob soglasju vseh republik in pokrajin v ustavi tudi zapisali. Kot skupne interese smo jih določili v spoznanju, da se brez njihovega reševanja ne more uspešno razvijati nobena republika in pokrajina, s tem pa tudi ne Jugoslavija kot celota. Že iz vsebine in smisla ustavnih določb torej izhaja, da je interes vseh republik in pokrajin, vseh narodov in narodnosti in vseh delovnih ljudi in občanov, da se ti skupni interesi oblikujejo in uresničujejo. Tako načelno usmeritev ustave še bolj podkrepjujejo sedanje aktualne družbenogospodarske razmere, problemi, s katerimi se

srečujemo, ter naša skupna opredelitev in obveznost za dosledno, uspešno in pravočasno uresničevanje ciljev in nalog dolgoročnega programa gospodarske stabilizacije. Večina teh nalog zaradi svoje aktualnosti in v interesu nas vseh ne trpi odlaganja. Vsa ta vprašanja nujno terjajo skupno rešitev — nujni so dogovori med republikami in pokrajinama. Zavzemanje za pogostejše uveljavljanje »veta« zato ne ustreza iz ustavnopravnih in aktualnih družbenogospodarskih razlogov in ciljev. Takšno zavzemanje lahko iz navedenih razlogov le okrepi tiste posameznike in sile, ki se namesto za razreševanje problemov, ki ovirajo dosledno in še uspešnejše uveljavljanje načela dogovarjanja na podlagi soglasia skupščin republik in pokrajin, zavzemajo za spreminjanje in ukinitvev tega ustavnega načela. Uresničevanje ustave in aktualne družbenogospodarske razmere zahtevajo ravno obratno od nas vseh, da okrepiamo naše skupne napore pri uveljavljanju institucije dogovarjanja v zboru republik in pokrajin, zato, da bi ob doslednejšem spoštovanju vsebine in postopkov delegatskega odločanja tudi na tej ravni našli za vsa vprašanja skupne rešitve.

III.

Usmeritve za delo delegacij v zboru republik in pokrajin in za odločitve, ki se na podlagi soglasja v tem zboru sprejemajo, so usklajena z interesi združenega dela v posamezni republici in pokrajini le tedaj, kadar stališča republiških in pokrajinskih skupščin izhajajo iz najširših razprav in odločitev v temeljnih delegacijah in v združenem delu. Za uveljavljanje delegatskih odnosov v zboru republik in pokrajin je zato bistveno, kako so delegatski odnosi uveljavljeni v družbi nasploh. Hkrati pa je seveda res, da je možnost stvarnega vpliva delavcev na odločitve, ki se sprejemajo v zboru republik in pokrajin, prvenstveno odvisna tudi od postopka pri sprejemanju odločitev v tem zboru, od vsebine informacij, na podlagi katerih se odločajo delavci in delovni ljudje, kakor tudi od kvalitete in objektivnosti argumentov, s katerimi nastopamo, ko predlagamo skupščinska stališča, ki so nato obvezna podlaga za dogovarjanja v zboru republik in pokrajin skupščine SFRJ.

Zaradi omejenega prostora in namena tega prispevka ni mogoče podrobneje obdelati vse potrebne pogoje za kvalitetno uveljavljanje vsebine in odnosov delegatskega odločanja v zboru republik in pokrajin. Kljub temu bom, brez podrobnejše razlage, opredelil temeljne pogoje, od katerih je odvisna kvaliteta delegatskega odločanja pri usklajevanju aktov na podlagi soglasja v zboru republik in pokrajin skupščine SFRJ.

1. Bistveno je, da na podlagi soglasja odločamo samo v primerih, ki jih predvideva ustava SFRJ. Ob tem je posebej pomembno,

— da vsebina odločitev upošteva ustavno-pravni položaj delavcev v združenem delu teh republik in pokrajin ter da prispeva k utrjevanju in nadaljnjemu razvoju temeljnih načel naših družbenoekonomskih odnosov, kot so: razpolaganje delavcev z dohodkom, odločanje delavcev o vseh okoliščinah ustvarjanja, pridobivanja in razporejanja dohodka, enakopravnost v pridobivanju dohodka na enotnem jugoslovanskem trgu, odgovornost za gospodarjenje z družbenimi sredstvi, razpolaganje z ustvarjenim dohodkom v skladu z delovnim prispevkom delavcev, združevanje dela in sredstev in podobno;

— da vsebina odločitev, upošteva objektivne razmere v vseh okoljih, zagotavlja materialni in družbeni napredek na kvalitetnih podlagah, kot so: potrošnja v skladu z realnim ustvarjenim dohodkom, razpolaganje z dohodkom sleherne organizacije združenega dela in družbenopolitične skupnosti, v skladu s prispevkom delavcev k ustvarjanju dohodka, spodbujanje k večji kvaliteti gospodarjenja, ki izhaja iz večje produktivnosti, ekonomičnosti, rentabilnosti in večjega vključevanja v mednarodno menjavo blaga in storitev, uveljavljanje odgovornosti sle-

herne organizacije združenega dela in družbenopolitične skupnosti glede na smotno razpolaganje z družbenimi sredstvi ter popolne ekonomske odgovornosti v primeru nesmotrne uporabe, uveljavljanje načela socialistične vzajemnosti in solidarnosti, upošteva ne le potrebe, temveč tudi možnosti in odgovornosti za smotno uporabo združenih sredstev in podobno;

— da vsebina odločitev ob prej navedenih načelih upošteva stvarne materialne možnosti in take odnose v postopku njihovega uresničevanja, da so cilji naših odločitev tudi realno uresničljivi.

Vse navedene podlage in načela morajo biti izhodišče in nezamenljive predpostavke vsake naše skupne odločitve.

Ne da bi hotel ocenjevati uveljavljanje teh izhodišč v praksi, z vso odgovornostjo pa trdim, da vsa navedena načela niso vedno dovolj upoštevana. Dogaja se, in to ne tako redko, da v nujnih primerih zanemarjamo nekatera načela. Dogaja se, da se rešitvi posameznega vprašanja daje prednost in absolutna prioriteta ne glede na to, ali vsebina in metoda njegove razrešitve v zadostni meri upoštevata tudi navedena izhodišča. Osnovni razlog za to je nezadostna pozornost vseh udeležencev v dogovarjanju, predvsem tudi zveznega izvršnega sveta, glede na dolgoročni pomen, ki ga ima dosledno spoštovanje ustavnih načel in ciljev ali pa dopuščanje, da imajo določeni trenutni problemi prednost pred drugimi.

2. Za kvaliteto delegatskega odločanja so izjemno pomembne kvalitetne podlage. Vsaka ponujena podlaga za odločitev bi morala vsebovati objektivno oceno problema, ki ga želimo urediti, jasno opredeliti cilj rešitve, način uresničevanja cilja, ki je skladen z vsebino samoupravnih družbenoekonomskih odnosov in zagotavlja potrebno učinkovitost, kakor tudi predvidene posledice predlagane odločitve za celoto odnosov in ciljev naše razvojne usmeritve ali uveljavljanja socialističnih samoupravnih družbenoekonomskih odnosov.

Podlage za odločanje često niso take. To oceno je v mnogih konkretnih primerih večina delegatov in delegacij že izrekla. Posebej je pogosto zastopljena analiza vzrokov za posamezne probleme ali pa je enostranska, prilagojena ciljem in metodam uresničevanja posameznih odločitev. Pogosto je zastopljen vpliv posamezne odločitve na celoto družbenih odnosov ali razvojnih in tekočih ciljev ekonomske politike. Pogosto se administrativnim rešitvam pripisuje večja učinkovitost kot pa samoupravnemu urejanju družbenih razmer. Pomemben razlog za često nezadostno celovitost rešitev ter za usmeritev na pogosto spreminjanje posameznih instrumentov in mehanizmov sistema in ekonomske politike je tudi v pretiranem normativističnem pristopu. Često mislimo, da moramo predpisati prav vse in pogosto, kot na primer ob letnih resolucijah o ekonomski politiki, začnemo vsako leto vso razpravo znova, namesto da bi ugotovili le to, ali je treba kaj spremeniti, katere cilje, kateri ukrepi so premalo učinkoviti ali neustrezni za doseg te ciljev. Posledica tega je, da smo pod pritiskom razmer, vsaj doslej, pogosto sprejemali parcialne in kratkoročne rešitve in da smo dajali prednost zahtevam po spremembi posameznih sistemskih rešitev, namesto da bi se zavzeli, da ustvarimo ekonomske in družbene razmere, ki bi veljavno sistemsko rešitev, ki v praksi sploh še ni zaživela, potrdile ali ovrgle.

3. Usmeritve za delo delegacij v zboru republik in pokrajin določajo skupščine socialističnih republik in avtonomnih pokrajin. Odločitev skupščin je po vsebini in postopku demokratična le, če so se o njej zavestno opredelili delegati na podlagi razprave vsaj v temeljnih delegacijah.

Da bi bilo to mogoče, je potrebno:

— zagotoviti obveščенost delegatov v temeljnih delegacijah o vseh podlagah za odločanje;

— zagotoviti potreben čas za delegatsko razpravo, ki ga zagotavlja le redni dvofazni postopek odločanja;

— zagotoviti obveščенost delegatov o razlogih za predlagano odločitev, o stališčih izvršnih, upravnih in tudi drugih organov v republiki ali pokrajini kakor tudi o stališčih in razlogih skupščin drugih republik in pokrajin.

Taka obveščенost in možnost vključevanja delegatske baze v odločanje mnogokrat ni zagotovljena.

Eden od pomembnih razlogov za to je dokaj pogosta zaupnost gradiv, ki onemogoča širšo delegatsko razpravo o njih. Skupščina SR Slovenije, pa tudi druge delegacije, so na ta resni problem že opozorile. Ob razpravah, ki v posebni delovni skupini za oceno uresničevanja poslovnih določb potekajo v skupščini SFRJ, so že pripravljene predlogi, kako bi se tako gradivo čim bolj omejilo, oziroma da bi se posamezni nujni zaupni podatki prikazovali posebej, kar ne bi onemogočalo delegatske razprave o sami vsebini vprašanja. Upajmo, da bo predlagatelj — največkrat zvezni izvršni svet — ta izhodišča in priporočila v bodoče bolj upošteval.

Še pomembnejše je dosledno uvažanje dvofaznega postopka v odločanju ter pogostejši predhodni postopek in predhodne razprave. Skoraj vse pomembnejše dokumente smo v preteklem letu namreč sprejemali po hitrem postopku, mnogokrat celo v nekaj dneh. To ne daje možnosti za vsestransko proučitev predlaganih rešitev ter vseh posledic, ki jih bo sprejeta odločitev imela za celovito uresničevanje ciljev dogovorjene politike.

Skupščina Slovenije je doslej v nekaj primerih že nasprotovala praksi hitrega odločanja. Menimo, da mora pri tem vztrajati še odločneje, predvsem pa terjati več argumentov za predlagani hitri oziroma enofazni postopek odločanja, ki bo izjemoma kdaj pa kdaj tudi še potreben. Argumenti so potrebni, ker se sedaj pre pogosto dogaja, da se z izgovarjanjem na gospodarske težave in nujno ukrepanje hitri postopek predlaga tudi takrat, ko zvezni izvršni svet ne pripravi pravočasno predlogov ali ker je preveč usmerjen predvsem v parcialno reševanje posledic, ne pa k dolgoročnemu odstranjevanju vzrokov za sedanje težave. Vse to pa ne more prispevati k uspešnejšemu uresničevanju ciljev gospodarske stabilizacije na samoupravnih temeljih.

Mislím, da nas pri taki opredelitvi ne sme motiti niti dejstvo, da skupščina Slovenije to vprašanje zastavlja pogosteje in odločneje kot nekatere druge, kajti uveljavljanje dvofaznega postopka je gotovo v interesu vseh in ne pomeni zago varjanja kakšnega parcialnega interesa. Prav bi bilo, da temu vprašanju posvetijo več pozornosti tudi družbenopolitične organizacije in ga sprožijo tudi v ustreznih organih na zvezni ravni, saj skrajšani enofazni postopek onemogoča uveljavljanje njihove vloge pri delegatskem odločanju. Da se prepogosta praksa odločanja po hitrem postopku ne bi nadaljevala, je delegacija skupščine SR Slovenije spomladi letos predlagala zboru republik in pokrajin, da sprejme poseben sklep, ki naj bi v prihodnje to prakso kar najbolj omejil. Predlagani sklep je še vedno v postopku sprejemanja, ker je zbor sklenil, da naj njegovo vsebino pred sprejemom prouči še skupna komisija obeh zborov za uresničevanje poslovnika. Ni sicer spodbudno, da zaradi formalno proceduralnih, v resnici pa zaradi globljih vsebinskih vprašanj in razhajanj med ocenami ZIS in delegacij ta sklep še ni bil sprejet. Upamo pa, da bo navedeni predlog dosedanje nesprejemljivo prakso sprejemanja pomembnih aktov po skrajšanem postopku omejil na mnogo razumnejšo in bolj upravičeno mero.

Končno je v zvezi z možnostjo vključevanja temeljnih delegacij v postopek odločanja v zboru republik in pokrajin nujno opozoriti tudi na obseg vprašanj, ki je objektivno prevelik, da bi se delegatska baza lahko vključila v obravnavo. Potrebno bi bilo storiti dvoje: skrajšati sam obseg ter tudi ob skrajšanem obsegu jasno ločevati vprašanja, ki ne morejo biti sprejeta brez tehtne razprave v delegatski bazi, od vprašanj, o katerih lahko in morejo na podlagi splošnih pooblastil odločati na predlog izvršnih organov delegati republiških in pokrajinskih skupščin.

4. Za kvaliteto in vsebino odločitve je nujno poznavanje in upoštevanje širših problemov in interesov ter pripravljenost in sposobnost upoštevati pri oblikovanju skupnih interesov ne le probleme in interese »svoje« republike, temveč tudi vseh drugih republik in pokrajin.

Pogosto se še dogaja, da republike in pokrajini oblikujejo stališča in usmeritve za delo delegacij predvsem glede na svoje lastne interese. Tak pristop mnogokrat otežkoča dogovarjanje. Načelo, da izražamo svoje lastne interese in oblikujemo skupne na podlagi usklajevanja, predvideva, posebej ob toliko objektivno različnih okoliščinah, ki v Jugoslaviji obstoje, da v začetku postopka usklajevanja interesi in stališča često ne bodo enaki. To je razumljivo in tudi prav je, da se morebitna različnost interesov jasno izkaže, saj je le na tej podlagi možno iskati prave skupne rešitve. Tega se ne zavedamo dovolj in zato različnosti interesov in stališč prepogosto, ne da bi ocenili razloge, ki to različnost pogojujejo, pripisujemo neenotnosti, kar je v celoti zgrešeno. Toda postopek dogovarjanja, potem ko smo spoznali nujnost, da sporazumno razrešujemo vprašanja, ki so v interesu vseh, predvideva enako pravico vseh do izražanja lastnih interesov in enako tudi dolžnost vseh, da upoštevajo interese drugih ter ustvarjalno oblikujejo skupne interese. Pri tem je skupni interes lahko le izjemoma seštevek vseh posamičnih, prav tako pa tudi le izjemoma celostna uveljavitev interesov enih in celostna zavrnitev interesov drugih. Če bi to pravilo veliko bolj upoštevali tudi pri dogovarjanju v zboru republik in pokrajin, bi odpadla mnoga neupravičena nezadovoljstva, ki to dogovarjanje spremljajo.

Da bi vse te slabosti premagali, je poleg mnogih splošnih pogojev, ki so potrebni za večje medsebojno poznavanje, razumevanje in zaupanje in ga morajo ustvarjati s svojo najširšo aktivnostjo predvsem družbenopolitične organizacije, v sistemu delegatskega odločanja nujno doseči dvoje:

— tako delegacije kot tudi izvršni organi si morajo še bolj prizadevati, da bi bili delegati sleherne skupščine pred oblikovanjem svojih lastnih stališč obveščeni o vseh predlogih, stališčih in argumentih predlagatelja kakor tudi vseh drugih republik in pokrajin. Le tako bodo celovito in pravočasno lahko pretehtali vse argumente ter vse ekonomske in politične posledice stališča in pooblastila, ki ga posamezna skupščina republike in pokrajine oblikuje za delo svoje delegacije;

— ustreznost usklajene vsebine dogovorjenih aktov moramo dosledno presojati glede na uveljavljenost skupnih interesov, ne pa le na podlagi stališč in pripomb, ki jih je oblikovala skupščina posamezne republike in pokrajine.

5. Za to, da se postopek usklajevanja v zboru republik in pokrajin lahko prične in uspešno zaključi, potrebujejo delegacije taka pooblastila od svojih skupščin, ki jim usklajevanje tudi omogočajo. Imperativni mandat — pooblastilo za uveljavitev vseh predlogov lastne skupščine — mora zato postati izjema.

Resnici na ljubo je treba povedati, da je imperativni mandat izjema že sedaj, pa v postopku usklajevanja kljub temu nastajajo zapleti. Eden od pomembnih razlogov zanje je pogosto pomanjkanje časa za argumentirano razpravo. Brez vsestranske proučitve vseh argumentov za ali proti neki rešitvi, je pravo vsebinsko usklajevanje težko. Kadarkoli poteka usklajevanje v časovni stiski, in to je, na žalost, prej pravilo kot izjema, ne prevladajo vselej vsebinski argumenti, temveč politična ocena posledic, če nobena rešitev ne bi bila sprejeta. Da takih posledic ne bi bilo, se pogosto sprejemajo odločitve, ki niso dovolj pretehtane ali za katere je bil uporabljen bolj argument avtoritete oziroma večinskega stališča kot pa avtoriteta argumenta.

Zapleti nastanejo praviloma vedno tudi tedaj, ko v postopku usklajevanja predlagatelj bistveno dopolnjuje predlagani akt ali bistveno spreminja svoje stališče. V takem primeru bi bilo treba odločanje principiuelno odložiti, da se novi predlogi lahko vsestransko prouče. Toda tudi za tako odložitev mora obstajati pri-

pravljenost večine, predvsem pa predlagatelja. Kadar tega ni — in to se prepo-gosto dogaja, odločitev ni sprejeta zavestno in z argumenti.

Za uspešno usklajevanje je pomemben tudi odnos do delegacij, njihova usposobljenost in kreativnost, njihova pripravljenost za usklajevanje in pripravlje-nost v okviru pooblastil sprejemati tudi vso odgovornost za svoje odločitve. Vse te lastnosti delegacij se, po moji oceni, še niso uveljavile v zadostni meri. Če bi se bile, se ne bi dogajalo, da posamezne delegacije niso pripravljene sprejeti nobenega ali vsaj nobenega bistvenega amandmaja, ki se je oblikoval v postopku usklajevanja, ker za tak amandma nimajo neposrednega pooblastila svoje skup-ščine, čeprav imajo splošno pooblastilo, da glasujejo za predlagani akt.

6. Posebno vprašanje je tudi izvajanje z dogovarjanjem in na podlagi uskla-jevanja sprejetih aktov kakor tudi vprašanje uveljavljanja nadzorne vloge zbora republik in pokrajin nad delom zveznega izvršnega sveta in upravnih organov. Tako kot v družbi nasploh, odgovornost tudi na teh področjih ni uveljavljena v zadostni meri. Ne da bi analiziral mnoge znane razloge nezadostno uveljavljene odgovornosti, mislim, da bi se morali odločneje zavzemati za dvoje.

Prav bi bilo, da bi se v delegatskem delovanju bolj kot doslej uveljavljala praksa preverjanja, kako se uresničuje skupno dogovorjena politika v posameznih republikah in pokrajinah. Res je namreč, da je v dosedanji praksi delovanja zbor republik in pokrajin bolj terjal odgovornost zveznega izvršnega sveta za pred-laganje in uresničevanje sprejete politike, čeprav je tudi ta bila mnogokrat bolj formalna in splošna, kot pa razpravo o uresničevanju politike, za katero so odgo-vorne organizacije združenega dela, občine, republike in pokrajini. Tudi to prakso bi zato kazalo pospeševati in negovati, saj večino skupno dogovorjene politike ne more uresničevati le zvezni izvršni svet s svojimi ukrepi. Za delo zbora repu-blik in pokrajin bi bilo dobro, da bi delegati več razpravljali o tem, kako se in zakaj se ne uresničuje skupno dogovorjena politika v posamezni republici in avto-nomni pokrajini. Za to bi jim koristilo, če bi tudi skupščine sleherne republike in pokrajine v okviru svoje nadzorne vloge večkrat razpravljale o izpolnjevanju svo-jih obveznosti do skupno dogovorjenih nalog in politike.

Tudi v zboru republik in pokrajin bi razprava o uresničevanju nalog zveznega izvršnega sveta, posameznih njegovih članov, predstojnikov upravnih organov ter zveznih organov in organizacij morala postati konkretnejša. Ne poznam primera, da bi že kdaj ugotovili, kdo je odgovoren, da naloge niso izvršene ali da so pred-logi in odločitve slabo pripravljene. Obstajajo sicer splošne pa tudi konkretne kri-tike posameznih delegatov in delegacij, toda ni razpoložena in moči, da bi te po-samične kritike bile povzete v jasno oblikovano skupno oceno. Takšna konkretna usmeritev pa je nujna, čeprav po mojem trdnem prepričanju ni treba, da bi imela za posledico vedno tudi izražanje nezaupnice ali zahteve po odstopu. K takemu vzdušju in takemu načinu ugotavljanja odgovornosti nas mora bolj konkretno spodbujati predvsem delegatska baza. Za razvoj delegatskih odnosov in učinko-vitosti našega dela in uresničevanja dogovorjenih in težkih nalog iz dolgoročnega programa gospodarske stabilizacije je namreč tudi uveljavljanje osebne odgovor-nosti pomemben pogoj za njeno uresničevanje.

Summary

TOPICAL QUESTIONS OF COORDINATING JOINT INTERESTS IN THE CHAMBER OF THE REPUBLICS AND PROVINCES OF THE ASSEMBLY OF THE SOCIALIST FEDERAL REPUBLIC OF YUGOSLAVIA ACCORDING TO THE PRINCIPLES OF CONSULTATIONS FROM THE VIEWPOINT OF THE FUNCTIONING OF THE DELEGATE SYSTEM

One of the important factors bearing on the consistent implementation of points of departure and goals of the long-term program of economic stabilization, is the promotion of delegate relations, and within this framework also a consistent enforcement of consul-

tations to be performed by the republics and provinces in the Chamber of the Republics and Provinces of the Assembly of the Socialist Federal Republic of Yugoslavia.

In asserting this principle of the functioning of the political system in our multinational federal community that is based upon the sovereignty of the socialist republics and to a certain extent also of the autonomous provinces, and at the same time upon the obligation and responsibility of the republics and provinces not only for their own development but also for the integral development of Yugoslavia as a whole, certain questions and misunderstandings have been observed to appear in practice.

The basic misunderstanding lies in the estimation of whether certain concrete problems pertaining to the implementation of this principle and in part actually existing in practice, originate from the theoretical groundlessness of this principle, from the solutions provided by the constitutional law — the solutions that would seem to deal inadequately with the implementation of an otherwise theoretically well-grounded principle, from the variety of interests that in this way cannot be efficiently coordinated nor integrated, or primarily from a number of practical questions of their direct enforcement.

The theoretical incontestability and the well-founded character of this principle have been historically, politically, and legally laid down in the conditions of the nascent stage of socialist and self-managing federal state of Yugoslavia. In view of the principle of sovereignty and of the right to self-determination and at the same time of the permanent historical and class interest in coexistence and joint development, it can be said that it is, objectively, not possible to regulate joint interests in multinational Yugoslavia, and that neither in keeping with centralist decision-making nor by using the principles of decision-making on the basis of outvoting. The theoretically well-founded principle of implementing joint interests according to the principles of consultations to reach agreement can be found in our constitutional law, and it is also phrased with regard to the rules of procedure in such a manner as to preclude any doubt about the possibility of timely and efficient consultations, or about the possibility of a successful and efficient implementation of certain joint interests in Yugoslavia, determined by consultations. This refers to Yugoslavia as a whole as well as to all of its self-managing organizations and communities.

The disparities in interests are in a certain sense objectively conditioned and do exist. They result from the historically conditioned difference in the development of forces of production — with all the consequences as reflected in labor productivity, culture, consciousness and standard of the working people and citizens living in individual republics and provinces. Yet the awareness of the objective possibilities of the overall development of each and every person only in coexistence, with a joint interest in and desire for freedom and security, for a successful development of the system of socialist self-management, provides all the necessary groundwork for social compacts with progressive social content to be realized by way of a more consistent enforcement of the guidelines inhering in our socialist self-management socioeconomic relations. Despite all the problems involved the practice hitherto pursued corroborates and upholds the foregoing opinion.

The main reasons for certain problems encountered in asserting the principles of consultations are therefore to be sought in the inconsistent application, in the sphere of social practice, of all the unambiguously and indisputably defined constitutional principles. It is especially these weaknesses that must be analyzed in practice patiently and objectively in each case, whereupon they ought to be eliminated with the aid of a more consistent application and assertion of principles and procedures that have been officially adopted. Appropriate activities are particularly indispensable in the process of a more consistent enforcement of the principles and guidelines underlying our pressing tasks as given below:

— Special care must be devoted to the development of delegate relationships in basic delegations and in the Assembly of the Socialist Republic of Slovenia. The decisions made by the Chamber of the Republics and Provinces of the Assembly of the Socialist Federal Republic of Yugoslavia can genuinely reflect the interests of workers in associated labor only in so far as the delegate relationships carried into effect can ensure the expression and assertion of these very interests in society;

— It is of paramount importance that an even more creative social climate be set up in society in terms of successful consultations to reach agreement. This requirement presupposes the readiness on the part of each republic and province to participate in the consultations to reach agreement and to assert its own and joint interests in Yugoslavia; as a rule, authorities pertaining to coordination vested in delegations should be as wide-ranging as possible and applied more consistently, while one should be aware that the authority for coordination includes the right of the republican or provincial assembly to withhold the agreement, according to the Constitution of the Socialist Federal Republic of Yugoslavia. These are the requirements any republic and province must be ready to deal with actively;

— With reference to executive and managing bodies, more needs to be done in actual practice for the quality of the bases underlying the decision-making in assemblies, timely

proposals, greater selectivity in the choice of questions lest the formalization of decisions become all too frequent on account of overcharged agendas. Special care should be taken with a view to sharpening the responsibility of executive and managing bodies for a timely and consistent implementation of enactments passed by the Chamber of the Republics and Provinces;

— The assertion of the normal two-phase procedure for decision-making must be insisted on even more consistently, whereas the single-phase procedure is to be applied only exceptionally, because it is by way of the former only that all the possibilities of an adequate delegate decision-making are ensured.

The principle of consultations carried on between the republics and provinces on the basis of the agreement concluded by their assemblies represents a certain manner of decision-making in regard to a number of questions which are defined in the Constitution of the Socialist Federal Republic of Yugoslavia. As such, this principle is one of the basic means of asserting the sovereignty of the republics and provinces, and of determining joint interests within Yugoslavia. It would be quite inadmissible ever to question the enforcement of this principle from whichever point of view. At the same time an even more successful elimination is called for of such weaknesses as are encountered in the practical enforcement of this principle. The elimination of such weaknesses requires our urgent attention.

Rudi Čačinovič

RAZVOJNI PROBLEMI PODRUŽBLJANJA ZUNANJE POLITIKE

Odločanje o zunanji politiki po svetu je bilo vedno omejeno na ozek krog sodelujočih. Bilo je najusodnejše povezano z odločitvami o vojni in miru, odločitvami, ki so imele katastrofalne posledice za milijone in desetine milijonov človeških življenj. V predvojni Jugoslaviji je bilo resnično odločanje o vseh usodnih zunanjepolitičnih zadevah rezervirano za kralja, kasneje za kneza namestnika, čeprav so na njune odločitve vplivale različne ozke kamarile in klike v njuni okolici. Nedvomno lahko rečemo, da je tudi v današnjem svetu zunanja politika še vedno eno od najbolj odtujenih področij političnega odločanja in eno od področij največjih dezinformacij tudi v mnogih tako imenovanih demokratičnih družbah, da o drugih, npr. o sistemu državne birokracije, ne govorimo.

Popolnoma logično je tudi, da si ni moč predstavljati kakršnokoli odločanje ali soodločanje v zunanjepolitičnih odnosih, če tako odločanje ni dosledno mogoče tudi v notranji politiki, če ni podružbljanja pri odločitvah notranjega razvoja neke družbe, če najširše množice ne morejo odločati o vseh najusodnejših odločitvah svojega življenja. Potemtakem je tudi podružbljanje zunanjepolitičnih odločitev Jugoslavije neposredno odvisno od razvoja demokratičnih sil doma. Gradimo neposredno demokracijo z razvojem našega samoupravnega socialističnega sistema. Uspeh na tej demokratični poti šele omogoča uspeh pri resničnem soodločanju širokih množic tudi v njihovem odnosu do zunanjega sveta, v njihovem soodločanju pri oblikovanju naše zunanje politike.

Temeljno vprašanje je torej, kako izgrajujemo naš samoupravni socialistični sistem, kakšno stopnjo razvoja smo pri tem že dosegli in kakšne ovire in težave so še pred nami. Če pa hočemo najti še odgovor na vprašanje, kako lahko na podružbljanje zunanje politike vplivajo različni narodi in narodnosti v naši mnogonacionalni samoupravni socialistični družbi, moramo najprej ugotoviti, kakšno stopnjo razvoja enakopravnosti, soodločanja so dosegli v celotnem razvoju naše družbe, enostavno rečeno, kako je uresničena njihova enakopravnost v dosedanjem demokratičnem razvoju naše samoupravne socialistične družbe.

Načelen in formalno-praven odgovor bomo dobili, če navedemo temeljna določila naše zvezne in republiških ustav. Vse te ustave in dosledno demokratična načela o enakopravnosti vseh narodov in narodnosti v naši državni skupnosti niso le rezultat dela in prizadevanj socialističnih mislecev in praktikov, ki bi temeljil na tujih izkušnjah in njihovem več ali manj uspešnem presajanju na naša tla, temveč izražajo predvsem lastno revolucionarno pot od oboroženega odpora proti tujim okupatorjem do iskanja ustavnih in zakonskih določil, primernih za razvoj konkretne, iz lastnih korenin razvite nove družbe. Dejansko stanje in življenjski problemi, ki sta jih porajala naš razvoj doma in naš položaj v svetu, so iskali tudi primerna ustavna in zakonska določila ter jih oblikovali na temeljih marksistične znanosti in marksističnih metod v skladu s problemi doma in po svetu.

Razlog za to, da je bil ta razvoj lahko demokratičen, da se je naslanjal na široke množice, je bila že množičnost narodne in socialistične revolucije in volja množic, pretopiti odpor proti okupatorju v boj za svobodo, za družbeno revolucijo, ter spoznanje, da noče več države z nacionalnim in socialnim zatiranjem, t. j. da hoče ljudsko državo, v kateri je lahko posameznik samostojen le, če je nacionalno in socialno osvobojen. Na tej poti je nevarne utvare, začetno in začasno primitivno posnemanje tujih državnobirokratskih in centralističnih vzorcev dokončno

pometel odpor proti kominformističnemu pritisku Stalina in njegovih zaveznikov po l. 1948. Ta odpor ne bi bil ne možen ne uspešen, če ne bi imel temeljev v demokratičnih, resnično podružbljenih odločitvah v NOB in pri graditvi temeljev nove državne skupnosti. Le poraz stalinizma nam je omogočil razvoj na temeljnih načelih demokratičnega socializma in resničnih osnovah revolucije jugoslovanskih narodov. Pri tem, seveda, ne smemo pozabiti, da ta razvoj v praksi, kljub vsem sočasnim ustavnim in zakonskim načelom, ni bil premočrten in da je moral prav tako kot razvoj celotne človeške družbe premagovati vmesne težavne stopnje, premore in tudi delne stagnacije. Danes ugotavljamo, da je prepočasno in ne do konca dosledno uresničevanje temeljnih načel našega samoupravnega socializma poglaviti povzročitelj zastojev in težav na naši napredni poti ali, če imamo pred očmi današnji trenutek, tudi vzrok za sedanje stabilizacijske težave.

Najnevarnejše za naš sedanji trenutek je prizadevanje nasprotnikov našega samoupravnega socialističnega sistema, da bi ga kompromitirali in odložili njegovo decentralizacijo, ki naj bi omogočala svoboden in odgovoren razvoj različnih narodov in narodnosti v naši državni skupnosti vzporedno z razvojem resnične socialistične demokracije (to se pravi vse, kar naj sledi spremembi mezdnege delavca v nosilca in upravljalca vse naše družbene reprodukcije, odločujočega na vseh področjih našega razvoja). Hočejo ga obtožiti za povzročitelja naših sedanjih težav (za zunanjo nelikvidnost, notranje medsebojne zadolžitve, inflacijo in druge nadloge, ki nas tarejo). V razvoju človeške družbe poznamo vrsto primerov, da so prav povzročitelji zastoja poglaviti tožitelji in sodniki tistim, ki so se trudili, da bi razvoj pospešili in razvili.

Pri tem bi nekateri hoteli celo zamolčati, da je ustavnopravni položaj republik in avtonomnih pokrajin samo ustavno določilo, ki izhaja iz samostojnosti narodov in narodnosti. Temelji na predpostavki, da vsak narod in narodnost svobodno razpolagata z ustvarjenim presežnim delom »seveda v skladu z naravo družbeno-ekonomskih odnosov, ki so določeni z zvezno ustavo«, kot je zapisal E. Kardelj.

Teoretična in praktična paritetnost pri odločanju o suverenih pravicah in dolžnostih republik in pokrajin (z izjemo prenesenih odločitev na federacijo) je danes uresničena, onemogoča prevlado številčnejših narodnih skupnosti, zahteva pa tudi, da se spoštujejo ustavna določila, da republike in pokrajine nosijo enako odgovornost tudi za razvoj Jugoslavije kot celote. Učinkovita demokratična družba mora tudi poskrbeti za primerno vzdušje, da se lahko različnost, pluralizem interesov uskladi in razvija tisto, kar je pomembno tudi za prihodnost naše vsedržavne skupnosti. (Na to nas opozarjajo še posebno problemi današnjih dni.) Za naš problem je izrazil Bogdan Osolnik zelo primerno formulacijo že pred časom, v svojem lanskem referatu na seji predsedstva SZDL Slovenije:

»Torej enostavna decentralizacija funkcij države ne more pomeniti nobenega dejanskega podružbljanja tako kot samoupravljanje ni koncesija države ljudstvu. To velja za vsa področja družbenega odločanja, tudi za mednarodno sodelovanje in zunanjo politiko. Podružbljanje zunanje politike ne more biti le podružbljanje diplomacije ali pa podružbljanje informiranja o mednarodnih odnosih, ampak mora biti podružbljanje vseh dejavnosti, ki mora iti, seveda, tako daleč, da bo pravzaprav vse, kar delamo, vse naše odločanje upoštevalo tudi mednarodno komponento. Če bi hoteli biti v tem dosledni, bi na primer tudi vsaka odločitev o nekem večjem zunanjem poslu morala biti osnovana na dobrem poznavanju vseh okoliščin, ki jih zahteva naše vključevanje v mednarodne procese. Podružbljanje mednarodnih odnosov je stvar vseh samoupravnih subjektov.«

Osolnikovo opozorilo o »nedoslednosti« nam posebno zgovorno govori o nevarnostih za podružbljanje odločitev (notranje in zunanjepolitičnih). Ne le da ni bilo upoštevano širše, podružbljeno odločanje o različnih kreditnih zadolžitvah v inozemstvu, sedanje posledice so — ob kompromitaciji našega samoupravnega socialističnega sistema — za nekaj let prejudicirale različne odločitve mednarod-

nih gremijev, ki jih moramo sprejeti in šele po njihovi izpolnitvi se bomo lahko zavzeli za bolj resnično podružbljanje takih in drugih zunanjepolitičnih odločitev. Osolnikova opozorila niso bila upoštevana ne pri prevzemu različnih obveznosti, prav tako pa tudi ne pri nemotenem in nekontroliranem trošenju najetih kreditov.

Odgovor na vprašanje, kaj je bistvo naše mednacionalne ureditve in kaj je temelj za nadaljnji razvoj enakopravnosti narodov in narodnosti v naši skupni federalni državi, je oblikoval E. Kardelj (»Smeri razvoja političnega sistema socialističnega samoupravljanja): »Tu pravzaprav ne gre več za nekakšno klasično federacijo ali konfederacijo, ampak za samoupravno skupnost narodov in narodnosti novega tipa, ki ne temelji izključno na delitvi funkcij države, ampak predvsem na skupnih interesih, določenih s samoupravnim demokratičnim sporazumom med republikami ali avtonomnima pokrajinama. Samoupravni sistem je tako dal povsem novo, demokratično vsebino tudi mednacionalnim odnosom.«

Ne da bi se še naprej zadrževali na problemu odnosov med republikami in pokrajinami do zveze ter med njimi samimi, bi le skušali ugotoviti vpliv republik in pokrajin na zunanjepolitično odločanje. Temelji so zapisani v zvezni in republiških ustavah ter ustavah obeh pokrajin. Po členu 281 točka 7 so federacija in njeni organi tisti, ki določajo zunanjo politiko SFRJ, skrbe za njeno izvajanje in vzdržujejo politične in druge mednarodne odnose. Glavni organ, ki določa zunanjo politiko Jugoslavije, je zvezna skupščina, in to zvezni zbor. Iz diktije ustavnih načel in določila člena 271 ustave SFRJ je »določanje okvirov in načel zunanje politike in mednarodnih odnosov — tako kot v vseh federacijah — odgovornost in pravica federacije, torej federalnih organov; republike, njihovi organi in drugi subjekti pa sodelujejo pri oblikovanju načel in izhodišč zunanje politike in mednarodnih odnosov in v okviru za vse subjekte obvezne, sprejete zunanjepolitične orientacije SFRJ neposredno sodelujejo pri uresničevanju te zunanje politike in sodelovanju z ustreznimi državnimi in nedržavnimi tujimi partnerji« (Ernest Petrič, Mednarodni odnosi in nova ustava).

Iz tega sledi za ta naša razmišljanja posebno pomembno določilo (317/3) ustave SRS, da SRS razvija politične in druge odnose z drugimi državami in mednarodnimi organizacijami, ki so pomembne za razvoj slovenskega naroda, italijanske in madžarske narodnosti ter slovenske narodne skupnosti v zamejstvu in skrbi za pravice in interese delovnih ljudi na začasnem delu v tujini in za izseljence s svojega območja. Pri tem ne smemo spregledati dejstva, da lahko le federalni organi pred inozemskimi partnerji sprejemajo obveznosti in pravice v imenu celotne države, čeprav so te v našem samoupravnem sistemu pravica republik in pokrajin (na kulturnem, znanstvenem, izobraževalnem področju itd.).

Naloga je torej, kako »po eni strani zagotoviti polno iniciativo in soudeležbo pri oblikovanju in uresničevanju zunanje politike in mednarodnih odnosov vseh državnih in nedržavnih subjektov, od organov federacije do posameznika in kako obenem zagotoviti usklajeno nastopanje in koordinacijo pestre dejavnosti vseh subjektov naših mednarodnih odnosov« (Petrič).

Tako kot pri vseh resnično samoupravnih odločitvah samoupravljalcev je za resnično odločanje, vpliv in sodelovanje primerna informacija tudi na zunanjepolitičnem področju prvi pogoj za uresničevanje podružbljanja. Poleg tega so potrebni za praktično izvajanje poleg samoupravnih forumov in njihovih stikov tudi strokovni kadri (organi in uprave sekretariata za zunanje zadeve, za zunanjo trgovino, pa tudi vrsta drugih zveznih upravnih in tem ustreznih republiških in pokrajinskih organov in organizacij), brez katerih različni odgovorni delegatski forumi ne bi mogli funkcionirati. V našem sistemu sekretariat za zunanje zadeve in drugi federalni ali republiški organi niso oblikovalci, nosilci zunanje politične dejavnosti, temveč bi morali biti strokovna služba podružbljene zunanje politike, služba v pozitivnem, pravem pomenu besede, kjer si nekateri, tudi najvišji predstavniki pri pomembnih odločitvah ne bi smeli lastiti posebne pravice odločanja, vsiljevanja

svoje volje ali šele naknadnega informiranja o storjenem. Pomanjkanje doslednega izvajanja vseh pravic naših samoupravljalcev, posebno zadnje težave na gospodarskem in na področju zunanje likvidnosti tudi tukaj zbujajo reminiscence na nekdanje čase ozkega, zaprtega in nesamoupravnega odločanja. Sedaj doživljamo tudi posledice nekdanje prakse tako imenovane diplomatske in zunanjetrgovinske (ne samo iz zunanjetrgovinskega sekretariata) birokracije. Brez primerljivih organizacijskih stikov s samoupravno bazo lahko birokratske odnose še bolj pospešuje tudi sama praksa meddržavnih stikov, saj na tem področju ne srečujemo predstavnikov federacije »sui generis«, kot je naša, temveč predstavnike, kjer se ohranjajo diplomatske in sploh mednarodne odločitve v ozkih krogih nosilcev oblasti in izvajajo v privilegiranih uradniških krogih državnih diplomatskih organov.

Za resnično in uspešno službo zunanje politike bi morali tako sekretariat za zunanje zadeve kot vse druge zvezne in republiške upravne organe, zadolžene za delo na področju zunanjih odnosov, primerno kadrovske usposobiti. Predvsem bi morali bolj skrbeti za to, da ljudje v tem strokovnem aparatu ne ostanejo v njem zaprti in izolirani, temveč da imajo stalne in organizirane stike tudi s svojimi republikami, z delegatskimi forumi, z družbenopolitičnimi okolji na različnih, njihovem delu in funkcijam primernih ravneh. Zaradi pomembnega področja skrbi za naše zdomce in starejšo ekonomsko emigracijo bi bilo nujno posvetiti več pozornosti tudi znanju jezikov naših narodov in narodnosti. Prav tako je nezadostno znanje jezikov v celoti. Medtem ko tudi največje države skrbijo, da njihovi diplomatski predstavniki obvladajo jezik dežele, kjer delajo, je pri nas to znanje neverjetno podcenjevano. Še vedno prevladuje mnenje, da si z znanjem angleščine ali na vzhodu z ruščino pridobiš vse sposobnosti za zastopanje naše države. Tako niti nekateri atašeji za tisk in kulturo ne znajo jezikov naših sosednih dežel. Kot neuvrščena dežela se skoraj prav nič ne zavzemamo za to, da bi naši diplomati, posebno mlajši, študirali arabščino, svahili in druge pomembne jezike dežel v razvoju.

Vsako resnično podružbljanje zunanje politike zahteva samoupravno in demokratično odločanje ob usklajeni dejavnosti od zveznih državnih organov do nosilcev delegatskega odločanja. To usklajevanje bi moralo upoštevati pravice, interese in dolžnosti vseh dejavnikov pri oblikovanju enotne zunanje politike naše države in prav tako tudi politike, ki so jo na ravni svojih kompetenc začrtale republike in pokrajini. Vsi omenjeni organi in organizacije, delegatska predstavništva ali posamezni državljani so se dolžni v vseh svojih odnosih z zunanjim svetom ravnati po načelih zunanje politike in mednarodnih dejavnosti, kakor jih oblikujejo ustave zveze ali posameznih republik in pokrajin. Ni treba posebej poudarjati, da naša ustava izraža razredno opredeljenost naše zunanje politike ter da so v njej oblikovani temelji naše neuvrščene, neblokvske politike miru in sodelovanja v svetu kot logične in edino možne posledice našega samoupravnega socialističnega sistema ter resnično demokratičnega izraza enakopravnosti narodov in narodnosti v naši državni skupnosti.

Nedvomno imajo prav vsi, ki se sklicujejo na dejstvo, da so najusodnejše odločitve v našem razvoju, kot je odpor proti okupatorju in »ne« Stalinu, zgovorni dokazi množične, to je podružbljene podpore zunanje političnim odločitvam, brez katerih ne bi mogli zmagati. Prav zato, ker se je okrepila v množičnem revolucionarnem odporu, je KP Jugoslavije razvila tudi nove poglede na mednarodne odnose. Nasprotovala je vsakemu poskusu nadvlade in diktiranja, ne glede na to, s katere strani so prihajali in tudi ne glede na oblike takih poskusov. Prav tako si danes ne moremo zamisliti, da bi lahko naša socialistična samoupravna skupnost uspešno odbijala različne zunanje pritiske in težave brez take množične podpore. Odločitve o miru in vojni, posledice gospodarske krize in, končno, posledice zunanje likvidnosti so danes za nas poglavitna vprašanja našega zunanje politič-

nega prizadevanja. Vsa ta prizadevanja pa morajo biti »osnovana na dobrem poznavanju vseh okoliščin, ki jih zahteva naše vključevanje v mednarodne procese«, kot je to izrazil že navedeni Bogdan Osolnik. Čeprav smo odstopili od te resnice v nedavni preteklosti, je možno premagati sedanje neugodne posledice le z najširšo mobilizacijo delovnih ljudi. Le po taki poti lahko dosežemo cilj, nedvomno pa moramo okrepiti tudi činitelje, ki so pogoj za nadaljnji razvoj podružbljanja tudi v zunanjih odnosih na vseh možnih ravneh.

Izrednega pomena za podružbljanje zunanje politike so tudi stiki in zunanje-politična dejavnost naših družbenopolitičnih organizacij (ZK, SZDL, Zveza sindikatov, Zveza socialistične mladine, Zveza združenj borcev NOV), ki vsaka po svojih posebnih nalogah in vlogi delujejo v odnosih in sodelovanju z različnimi političnimi in družbenimi organizacijami v tujini. Omenjena dejavnost se razvija na vseh ravneh — od zvezne do lokalnih.

Nedvomno pomemben, lahko bi rekli zgodovinski korak v razvoju podružbljanja zunanje politike pri nas je bilo posvetovanje na temo »Občina v mednarodnem sodelovanju«, ki je bilo organizirano od 11. do 12. aprila 1979 v Škofji Loki. Organizirala ga je Skupnost slovenskih občin v sodelovanju z republiški družbenopolitičnimi in upravnimi forumi. Razprava, ki je temeljila na ustavni opredelitvi zunanje-politične usmeritve SFRJ in ustavne opredelitve občine kot samoupravne in temeljne družbenopolitične skupnosti (upoštevajoč ocene, naloge in sklepe odgovornih družbenopolitičnih forumov v državi) je izoblikovala tudi stališča, na katerih naj bi v bodoče temeljila zunanje-politična dejavnost občin.

V uvodni besedi h knjižni izdaji referatov s posvetovanja pravi takratni predsednik skupščine Skupnosti slovenskih občin Mario Abram med drugim: »... kako pomembno je, da tudi mednarodno sodelovanje obravnavamo in plansko usmerjamo v skupščinah občin, samoupravnih interesnih skupnosti, v delavskih svetih in organih organizacij in društev, njihovih konferencah in občnih zborih itd., da delo koordiniramo v občini in zagotovimo medsebojno informiranje o vseh oblikah in vsebini mednarodnega sodelovanja tako v občini kot tudi v okviru republike, da sodelujemo z odgovornimi republiški organi, ki nam pri tem lahko nudijo veliko strokovno pomoč. Na ta način bomo lahko pri stikih s partnerji v tujini učinkoviti v vseh pogledih in bomo postali aktivni dejavnik naše zunanje politike, politike neuvrščene socialistične Jugoslavije.«

V svojem uvodnem referatu na posvetovanju pa je Vida Tomšič opredelila podružbljanje zunanje politike:

»V SFRJ pojmemo **podružbljanje mednarodne politike** kot sestavino uveljavljanja delavcev v združenem delu, delovnih ljudi in občanov kot nosilcev odločanja in zavestnih dejavnikov v celotnosti odnosov družbene reprodukcije in razvoja ter povezav zunaj državnih meja na vseh področjih. Podlaga neposrednega mednarodnega sodelovanja ustrezno organiziranih dejavnikov je njihova zadostna informiranost kot tudi dobro obveščanje javnosti, spremljanje in raziskovanje mednarodnega dogajanja ter priprava stališč za enotno, usklajeno delovanje v okviru skupno določene zunanje politike Jugoslavije. To pomeni, da podružbljanje ni enostavna decentralizacija nalog in stikov zveznih državnih organov do republike ali občin, ampak da vsakdo izvaja svoje, ustavno opredeljene pravice, obveznosti in odgovornosti na način, da je zagotovljena planirana in usklajena dejavnost ter demokratično odločanje ob upoštevanju interesov in dolžnosti vseh dejavnikov pri oblikovanju in izvajanju enotne zunanje politike države.« Vida Tomšič govori o pomenu resničnega samoupravnega odločanja delavcev v tozidih ter o »ustrezni organiziranosti in usposobljenosti republike, da bi lahko izvajala svoj ustavni položaj, svoje pravice in odgovornost za oblikovanje in izvajanje zunanje politike Jugoslavije.« V tej zvezi poudarja tudi vlogo Republiškega sveta za mednarodne odnose kot družbenega sveta, v katerem sodelujejo vsi dejavniki na republiški ravni, ki delujejo na področju mednarodnega sodelovanja.

V sklepnih stališčih posvetovanja se ugotavlja: »Pomembna oblika mednarodnega sodelovanja, ki se vse bolj razvija, je sodelovanje med občinami, krajevnimi skupnostmi in lokalnimi skupnostmi tujih držav. Te različne oblike sodelovanja so pomemben prispevek k razvijanju odnosov Jugoslavije z drugimi državami, v katerih delovni ljudje in občani neposredno navezujejo stike z delovnimi ljudmi po svetu. Poleg navezovanja stikov z lokalnimi skupnostmi v zamejstvu se razvijajo različne oblike sodelovanja tudi z drugimi lokalnimi skupnostmi na osnovi različnih interesov (tradicije NOB, izseljenci, delavci na začasnem delu v tujini, gospodarski interesi, sorodni problemi itd.).«

Tudi škofjeloško posvetovanje je poudarilo pomen področja, na katerem je bil razvoj podružbljanja mednarodnih stikov najbolj razvit: to je maloobmejno sodelovanje. Tako sodelovanje temelji na različnih mednarodnih sporazumih o obmejnem sodelovanju. Različne oblike podružbljanja mednarodnih stikov na najrazličnejših področjih omogočajo sporazumi in zastopnost SRS v odnosih z različnimi tujimi deželami in pokrajinami (npr. v Italiji, Avstriji, ZR Nemčiji, Madžarski in ZSSR). Pomembno mesto imajo tudi različne interesne skupnosti (še posebej v sporazumih, kot npr. Alpe-Adria itd.).

Že sama zvezna ustava omogoča široko podružbljeno zavzemanje »za spoštovanje pravic narodnostnih manjšin, vključno s pravicami delov narodov Jugoslavije, ki živijo v drugih državah kot narodne manjšine«. Slovenska ustava govori še posebej o »posebnih pravicah italijanske in madžarske narodnosti in njenih pripadnikov« in daje možnost, da pripadniki narodnosti ustanovijo posebne samoupravne interesne skupnosti za prosveto in kulturo pripadnikov narodnosti za »razvijanje stikov z matičnim narodom zaradi kulturnega in jezikovnega razvoja«. Te pravice narodnosti so oblikovane tudi v določilih občinskih statutov na narodnostno mešanem območju v SRS. Prav tako pa imajo obmejne občine ob državni meji, kjer žive na drugi strani zamejski Slovenci, statutarna določila o sodelovanju s temi področji. Nekatere v statutih predvidevajo tudi skrb za zdomce.

Tudi več ali manj površinski pregled dosedanjega razvoja in rezultatov podružbljanja naše zunanjepolitične dejavnosti nam lahko omogoči trditev, da so bili doseženi rezultati v tem razvoju, da pa so tudi tukaj razvidni zastoji in nedoslednosti, ki odsevajo tudi težave in slabosti v celotnem, čeprav pomembnem napredovanju naše družbe pri uresničevanju in izpopolnjevanju samoupravnega socialističnega sistema. Na nekatere slabosti in zastoje opozarja tudi študija Vlaste Jalušič »Mesto in vloga SRS v mednarodnih odnosih« s Fakultete za sociologijo, politične vede in novinarstvo. Tako pravi, da obstajajo poskusi pod krinko »enake in nedeljive jugoslovanske zunanje politike« omejevati samostojnost ostalih političnih subjektov tudi na področjih, kjer federacija nima direktne pristojnosti. Opozarja na podobne posledice, ki se kažejo na področju najbolj neposrednih mednarodnih odnosov. Opozarja na poseganje državnih izvršilnih organov, na tako imenovane »posebne ukrepe«, »ki so nastopili kot posledica nesamoupravnega, stihijskega urejanja gospodarskih odnosov s tujino«, kar je »celo direktno omejilo neposredno mednarodno povezovanje preko državnih meja. Trajnejše ohranjanje takega stanja lahko pomeni le nazadovanje v neposrednem mednarodnem kontaktiranju, hkrati pa tudi deluje na posredno, meddržavno sodelovanje, ker se zmanjšuje odprtost celotnega sistema«. Pravi, da je »lahko edini ustvarjalni odgovor samoupravna praksa v vseh sferah družbenih odnosov«.

Pri sedanjih težavah nikakor ne bi smeli zmanjševati pomena doslednega izvajanja sklepov o sodelovanju s sosednimi državami, sprejetih na Predsedstvu SFRJ in CK ZKJ v Karađorđevu leta 1978 in razvijati vsestransko sodelovanje povsod, kjer so za to podani skupni interesi.

Prizadevanje za podružbljanje naše zunanje politike je torej sestavni in bistveni del naše samoupravne socialistične družbe za njeno resnično demokratizacijo. Temu ustrezno moramo poskrbeti tudi za odprtost in kadrovske priprave v

institucijah, ki »servisirajo« našo zunanjepolitično dejavnost na vseh ravneh. Zunanjepolitična dejavnost mora zajeti ne le najvišje zvezne in republiške forume in delegatska predstavništva, temveč mora biti pomemben del dejavnosti temeljnih organizacij združenega dela, krajevnih skupnosti in interesnih skupnosti v občinah. To pa še ne pomeni, da mora resnično demokratična družba vsakomur priznati pravico do njegovega ozkega zasebnega ali zgolj lokalnega interesa, če je v nasprotju z začrtanimi temeljnimi interesi in politiko širše državne ali narodnostne skupnosti. Nedvomno moramo danes sprejemati v interesu naše stabilizacije kompromise in tudi odrekanja. Pri tem pa ne smemo pozabiti, da morajo biti v interesu še hitrejšega in doslednejšega napredovanja v uresničevanju samoupravljanja na vseh področjih in ravneh, torej tudi razvoja podružbljanja mednarodnih interesov.

Viri:

1. Zvezna in republiška ustava
2. E. Petrič, Mednarodni odnosi v novi ustavi I in II TIP 3 in 5—6 1974
3. »Občina v mednarodnem sodelovanju«, posvetovanje 11. in 12. aprila 1979 v Škofji Loki
4. E. Kardelj, Smerj razvoja političnega sistema socialističnega samoupravljanja
5. E. Kardelj, Spomini
6. J. Broz-Tito, Borba za mir in mednarodno sodelovanje, CZ 1961
7. Vlasta Jalušič, Mesto in vloga SRS v mednarodnih odnosih, dec. 1982, Fakulteta za sociologijo, politične vede in novinarstvo
8. Razprave v predsedstvu RK SZDL in mednarodni komisiji CK ZKS
9. Statuta občin Murska Sobota in Lendava
10. Razprava avtorja v komisiji za mednarodne odnose na IX. kongresu ZKS, 1982

Summary

DEVELOPMENTAL PROBLEMS OF THE SOCIALIZATION OF FOREIGN POLICY

An ever-increasing realization of co-decisionmaking by the masses in terms of their attitude toward the outside world, that is, their co-decisionmaking in the shaping of foreign policy, can be achieved only through a success in the development of democratic forces and the building of the system of self-management socialism. In our multinational state community, where different nations and nationalities live within one self-managing socialist society, the fully realized equality of rights of the nations and nationalities is a prerequisite condition to their co-decisionmaking in the matter of foreign-policy relations. The author cites the basic provisions of the federal, republican, and provincial constitutions, stressing their consistently democratic orientation and the equality of rights of the nations and nationalities as a consistent expression of their own revolutionary path highlighted in their common armed rising against the foreign conquerors, and later in the search for such constitutional and legal provisions as promoted the development on the basis of the equality of rights of a developed and new multinational society. The revolutionary emergence of the new state, resistance offered to the enemy, the struggle for liberation were already permeated with the realization that a new, people's state had to come into being and that an individual could hardly be free unless he was liberated both nationally and socially. These requirements were not put into effect in a straight line, however, because there were drawbacks and difficulties and impasse situations, paralleling the implementation of the basic principles of self-management socialism. The author states that the theoretical and practical parity of decision-making on sovereign rights and duties of the republics and provinces (with the exception of decisions transferred within the competence of the Federation) is of everyday occurrence in Yugoslavia and that it precludes the domination of numerically superior national communities. The author also calls for the abidance by the constitutional provisions according to which the republics and provinces have an equal responsibility for the development of entire Yugoslavia as well. In this connection the socialization of foreign policy must really become a concern of all the self-management subjects, which means that it is not enough to socialize diplomacy (as of now each republic has to contribute the same number of ambassadors as the other republics, etc.) nor to socialize only the information on foreign policy, since a large-scale incorporation must be carried out of all the self-managing holders of international relationships, into international

processes. At this point, the author singles out instances of the failure to abide by these principles, some of which resulted in the past years from the making of international commitments, and which also necessitated our current efforts directed at the economic stabilization and affected international relations.

The author further discusses the Federal Secretariat for Foreign Affairs as a service of socialized foreign policy whose subjects range from the federal, republican, and provincial ones down to those at the communal level and the representatives of associated labor. Here he also highlights the role of the assemblies, sociopolitical organizations, communities of interests, and in particular of communities of interest formed by ethnic groups. He also mentions the important role of trained personnel and of being well-informed. He discusses separately the role of the communes and emphasizes the manners of asserting the workers in associated labor and the citizens as decision-makers and conscious factors in the integrated network of relations of social reproduction and of the development of these linkages beyond the national borders in all the spheres of activity.

Every instance of genuine socialization of foreign policy requires the decision-making that is both democratic and in keeping with self-management principles, together with well-coordinated activities on the part of a number of bodies ranging from the federal organs to decision-makers organized in delegations. This coordination has to take into consideration the rights, interests, and duties of all the subjects when forming a unified foreign policy of our country as well as the policy set up by the republics and provinces on the level of their respective competence. All of the foregoing organs, organizations, delegate representations or individual citizens are bound to shape all their relations with the external world in conformity with the principles of foreign policy and international activity as set forth either by the Federal Constitution or by the constitutions of the republics and provinces. The author lays stress on the fact that the Constitution substantiates also the policy of non-alignment and affiliation to neither of the two power blocs, the policy of peace and international cooperation as logical and the only possible consequences of the system of self-management socialism and of a truly democratic expression of the equality of rights of the nations and nationalities living within the confines of our state community.

Janko Pleterski

ZGODOVINSKA IZHODIŠČA IN OSNOVNI SMISEL OBSTOJA SOCIALISTIČNE FEDERATIVNE REPUBLIKE JUGOSLAVIJE*

Pred Socialistično federativno republiko Jugoslavijo, ustvarjeno v narodnoosvobodilnem boju 1941—1945 in v naslednjih desetletjih nadaljnega revolucionarnega razvoja, smo imeli nepolnih triindvajset let kraljevske Jugoslavije. Med eno in drugo leži dejstvo, da je prva prenehala obstajati zaradi tuje sile in svojih notranjih nasprotij, druga pa je bila rojena v narodnoosvobodilni vojni z iniciativo novih družbenih sil, toda na temelju žrtev in volje vseh narodov in narodnosti. Tudi če opustimo opazovanje državnopravne in mednarodnopravne plati, je jasno, da med prvo in drugo obstaja določena kontinuiteta, ki presega zgolj geografsko in demografsko skladnost obeh držav. Na istem ozemlju in z istimi prebivalci se v razmiku komaj dvajsetih let dvakrat ponovi stvaritveno dejanje ene države. To mora biti izraz obstoja dolgotrajnih zgodovinsko-strukturalnih dejstev, ki vse do današnjega dne delujejo v smislu ustvarjanja in ohranjanja skupne državnosti. Na drugi strani vidimo zelo nenavadno dejstvo, da ta državnost v prvi fazi razpade nenavadno hitro, na svojih nekaterih spojih celo eksplozivno, da bi jo v naslednji fazi spet vzpostavili z neskončnimi naporji in žrtvami najširših množic prebivalstva jugoslovanskega ozemlja. Očitno obstaja neka nujna in nerazdružna pogojenost enega pojava z drugim. Da bi se objektivno potrebna jugoslovanska državnost lahko uresničila in reproducirala, mora nujno biti izpolnjen določen družbeni in politični pogoj: aktivna združitev zavestno vodenega revolucionarnega razvoja z delovanjem objektivno obstoječih zgodovinsko-strukturalnih dejstev, ki na tem ozemlju eksistirajo po lastni nujnosti in potrebi. Ta dejstva so narodi, torej vse njihovo življenje kot bistvena sestavina celokupnih družbenih odnosov v kapitalistični in socialistični dobi.

Tu so tudi druge dolgotrajne strukture v zgodovinskem razvoju posameznih družbenih skupnosti, pa tudi celotne človeške družbe; od teh so nekatere v družbenih procesih osnovne (npr. razredi, sloji), toda naša pozornost je obrnjena le k narodom. Ne samo zato, ker je to naša tema, temveč tudi zato, ker je odnos med revolucijo in narodi bistveni problem, ki ga mora revolucionarno delavsko gibanje na področju Jugoslavije uspešno rešiti, da bi tudi samo moglo biti uspešno.

Odnos med revolucijo in narodi se oblikuje in razvija ne le kot objektivna nujnost, ampak tudi kot sposobnost delavskih partij in marksistov, da se približajo spoznanju in poznavanju družbene biti svojih narodov, da v svojih družbah identificirajo in povežejo vse tiste sile, ki lahko pomagajo socialistični revoluciji in socializmu v Jugoslaviji, da ne zmaga le politično, da osvoji oblast, ampak tudi da napreduje kot ustvarjalno gibanje z najširšo socialno bazo, ne pa da se obnaša kot politična ustanova, ki upravlčuje samo sebe.

Družbena jedra narodov na ozemlju današnje Jugoslavije so se večinoma oblikovala v narode v modernem smislu te besede že do začetka 19. stoletja. Vsi ti narodi, vsak na svoj način, so bili postavljeni pred isto zgodovinsko vprašanje, kako doseči politično osamosvojitve. Vsak od njih je bil v drugačnem političnem položaju, toda vsi so imeli podoben problem (majhni narodi, premalo razviti, tlačeni od stoletne nadvlade). Na podlagi istega temeljnega interesa (politične osa-

* Odlomek iz predloge za predavanje.

mojvojitve) in pod vplivom zavesti o etnični sorodnosti (deloma celo dejstva jezičkovne istosti) se pri teh narodih razvija misel (posebno intenzivno v zadnjih letih pred prvo svetovno vojno), da morajo svoje nacionalne probleme reševati z vzajemnim političnim delovanjem, kar konec koncev pomeni skupno oblikovanje neodvisne državnosti. To je jugoslovanska misel. Enoten pojem z mnogostransko vsebino. Vsak narod vnaša v svoje pojmovanje jugoslovanske misli lastni nacionalni problem. Toda zgodovinsko trajno uspešna jugoslovanska misel se lahko oblikuje le na temelju interesov vseh. Prav v tem je notranja značilnost jugoslovanske misli in jugoslovanskega vprašanja.

Zelo dober primer, kako položaj lastnega naroda usmerja posamezni narod k skupni akciji z drugimi narodi v širši enakopravni skupnosti, je nacionalno vprašanje Srbov. Že proti koncu 18. stoletja, ko se pojavlja srbski narod v modernem smislu, je dozorela misel, da je treba ta narod oblikovati v celotnem njegovem etničnem obsegu. Obe srbski vstaji sta ustvarili kneževino Srbijo kot nacionalno državo v središčnem delu, v jedru srbskega naroda. Težišče za reševanje srbskega vprašanja se je preneslo na državnopravno področje in se postavilo predvsem kot vprašanje državne združitve celokupnega srbskega naroda, pri čemer naj bi že obstoječa nacionalna država kneževina Srbija postala naravno težišče tega združevanja. Seveda se je vprašanje osvoboditve Srbov v stari Srbiji in Sandžaku, Bosni in Hercegovini, pa tudi v južni Ogrski (Vojvodini), predvsem pa v hrvatskih pokrajinah (povsod so Srbi predstavljali le del prebivalstva in bili pogosto naseljeni v ločenih otokih ali pa pomešani), neločljivo povezovalo tudi z vprašanjem svobode sosednjih narodov, predvsem Hrvatov, Muslimanov, Albancev. Nosilci srbske državne moči so se ves čas držali načela, da je treba zadevne dežele priključiti h kneževini Srbiji, da je treba centralistični sistem te kneževine razširiti tudi nanje. Tako je že pred pretekom prve polovice 19. stoletja nastala tako imenovana velikosrbska koncepcija. Ta je usmerila srbski politični interes daleč čez svoje meje na vse omenjene dežele in seveda tudi na Črno goro. Razpravljali so o vseh teh deželah in pripravili program za njihovo združitve s Srbijo. Del naših zgodovinarjev še danes vidi v tem interesu začetek jugoslovanske politične misli. Tak osvobodilni interes kneževine Srbije je v teh deželah zbujal deljene občutke, pri srbskih sosedih pa tudi poskuse, da postavijo sodelovanje s Srbijo na enakopravne osnove. Tudi v sami Srbiji se je že v začetku sedemdesetih let v kritiki velikosrbskega koncepta razvil revolucionarno-demokratski koncept za reševanje vprašanja srbske združitve. Svetozar Marković je takšno zamisel izrazil, izhajajoč prav iz interesa nacionalne svobode Srbov, ki je po njegovem vključevala tudi njihovo enotnost.

Svetozar Marković je kot demokrat in socialist zavračal absolutistično-birokratski sistem Srbije in iskal poti, da bi temu sistemu preprečil izkoristiti srbsko vprašanje za lastno širjenje na okoliška ozemlja. Zanj je vprašanje srbske nacionalne svobode najbolj revolucionarno vprašanje med Dunajem in Istanbulom, zato ker njegovo revolucionarno reševanje nujno zahteva tudi revolucionarno reševanje vprašanj sosednjih narodov in sploh vseh narodov na tem prostoru. Osvoboditev Srbov je treba doseči v okviru revolucionarnega osvobodilnega boja vseh teh nesvobodnih narodov. Ideja o federaciji teh narodov je logična. Vendarle pa je potrebno od blizu pogledati, kako si Svetozar Marković zamišlja strukturo federacije, in upoštevati dejstvo, da pri svoji zamisli izhaja prav iz interesa za reševanje srbskega narodnega vprašanja. Zastopa idejo o federativni zvezi kneževine Srbije z drugimi deželami, v katerih žive Srbi poleg drugih narodov (Bosno in Hercegovino, Vojvodino, staro Srbijo), vendar tudi v federaciji s Črno goro. Gre mu za združitve Srbov, ne po poti podreditve vseh teh dežel nemu centru državne oblasti («enotnost kanclij»), ampak po poti svobodne zveze dežel, v katerih žive Srbi, pa tudi sosednji narodi. Pri tem Marković ne upošteva le dejstva, da je prebivalstvo narodnostno pomešano. Črno goro vidi tudi kot državo, opaža

pa tudi druga ozemlja s posebno zgodovinsko tradicijo, s specifičnim gospodarskim in družbenim razvojem, z razlikami v »civilizaciji«, kakor to imenuje, pa tudi z »zavestjo o svoji samostojnosti«. Tudi v takih področjih vidi enakopravne člane federacije. Tako poleg temeljnega, etničnega načela, upošteva kot osnovo za federacijo tudi zgodovinsko načelo. Na tak način naj bi se federacija z revolucionarnim dejanjem vseh subjektov konstituirala na celotnem prostoru med Dunajem in Istanbulom, Srbi pa bi reševali svoje nacionalno vprašanje v »zveznem ustroju« samega srbskega naroda. Samo takšna enotnost Srbov po poti zveznega ustroja, kakor sam pravi, more in mora biti jamstvo za svobodo srbskega in vsakega drugega naroda.

Ideje in rešitve Svetozarja Markovića so tudi marksisti le delno razumeli. Srbska socialna demokracija je kasneje vendarle prevzela njihovo jedro in zastopala stališče, da je treba vsa nacionalna vprašanja na Balkanu reševati s skupno revolucionarno akcijo in z oblikovanjem balkanske federacije vseh teh narodov. Glede odnosov srbskega naroda do hrvatskega, in v tem sklopu tudi do Muslimanov, je srbska demokratska stranka prevzela od hrvatskih in slovenskih socialnih demokratov misel o nacionalni enotnosti teh narodov in sploh ni razmišljala o vprašanju, kako naj bi balkanska federacija podrobno reševala srbsko-hrvatski odnos.

Misel o tem, da Hrvati in Srbi, in po možnosti tudi Slovenci, ne predstavljajo več posameznih narodov, marveč so en sam enoten narod, je bila prvokrat programske formulirana v okviru ilirskega gibanja na Hrvaškem. Postopno jo je sprejela tudi srbska buržoazna javnost in prek nje je tudi del srbske meščanske politike našel pot za prilagoditev velikosrbske koncepcije jugoslovanski misli. Postopoma tudi srbska državna politika vključuje v svoj cilj vse pokrajine, ki pozneje sestavljajo prvo jugoslovansko državo, torej tudi Slovenijo, in pristaja na delno priznavanje individualnosti Hrvatov in Slovencev — poleg Srbov — s trditvijo, po kateri so to tri plemena z različnimi imeni, ki sestavljajo en jugoslovanski narod. Del srbske politične meščanske misli pride popolnoma racionalno do sklepa, da velikosrbske koncepcije ni treba potiskati v ospredje, ker jo je mogoče uresničiti v ozemeljsko veliko širšem in ugodnejšem obsegu pod jugoslovanskim imenom in na osnovi določenega kompromisnega priznanja hrvatskega in slovenskega dejavnika v njem. Še na znanstvenem posvetovanju ob petdesetletnici Kraljevine SHS je bil ta koncept izražen s formulacijo: »Edina Velika Srbija, to je Jugoslavija.« Takšno razumevanje jugoslovanske misli in njene politične vsebine je bilo daleč od koncepta Svetozarja Markovića in tudi daleč od revolucionarnega koncepta srbske socialnodemokratske stranke pred vojno, zato ni moglo — kljub temu, da je velik del srbske inteligence verjel, da je na dobri poti, v jugoslovanskem smislu — preprečiti zaostritve nacionalnega vprašanja v kraljevski Jugoslaviji kot osrednjega političnega vprašanja v njeni kratki življenjski dobi.

Jugoslovanska misel, od njenega začetka v času meščanske družbe pa do nastopa revolucionarnega proletariata, do zmage socialistične revolucije in do danes, seveda ni bila statična, temveč se je svojstveno razvijala. Najbolj očitna evolucija je prav v tem, da je šele razvoj po buržoazni družbi precizno in jasno določil individualnost vseh nacionalnih subjektov, ki ustvarjajo in oblikujejo jugoslovansko skupnost. Vse do leta 1918 se govori le o Srbih, Hrvatih in Slovencih, in samo ta imena pridejo v naziv nove države. Vse ostale narode so smatrali za dele Srbov ali Hrvatov, čeprav tudi tedaj ni bilo mogoče popolnoma prezreti političnih problemov, ki jih je npr. pomenila posebna črnogorska državnost ali zgodovinska posebnost Bosne in Hercegovine, posebej pa še politični problem Makedonije. V najbolj zgoščeni formulaciji bi bilo mogoče reči, da je v času buržoazne družbe prevladovala ideja nacionalnega unitarizma, medtem ko je bila revolucionarna negacija te družbe izpeljana na temelju in s pomočjo popolnega priznanja vseh nacionalnih individualnosti v Jugoslaviji, njihove popolne enakopravnosti

glede na pravico do samoodločbe za vse oblike nacionalne državnosti in medsebojnih odnosov.

Če opazujemo idejo jugoslovanskega unitarizma v njeni zgodovinski vlogi, lahko vidimo, da tudi v času meščanske družbe ni enovita, temveč ima več različnih vsebin, lahko bi rekli dve kategoriji vsebin. Ena kategorija je tisti niz različic, v katerem misel o jugoslovanski enotnosti služi jugoslovanskim narodom, kadar le-ti v svojih odnosih z zunanjim svetom, z mednarodno javnostjo, z mednarodnim pravom, iščejo svojo pravico do samoodločbe kot svojega skupnega, enotnega dejanja. Ta kategorija se najbolj izrazito pojavlja v prvi svetovni vojni ob trudu za oblikovanje prve jugoslovanske države, ko vsi politični centri te akcije (srbska vlada, Jugoslovanski odbor, Jugoslovanski klub v dunajskem parlamentu, Narodni svet SHS v Zagrebu, pa tudi drugi) poudarjajo pravico enotnega naroda Srbov, Hrvatov in Slovencev do svoje samoodločbe. (V razpravi o nacionalnem vprašanju v vrstah KPJ leta 1923 je D. Gustinčič, ki je leta 1917 in 1918 tudi sam zastopal stališče nacionalne enotnosti, to takole pojasnjeval: Razbijanja mnogonacionalne države, habsburške monarhije, nismo mogli utemeljevati z dejstvom, da se ustvarja druga mnogonacionalna država, temveč smo poudarjali pravico do samoodločbe enotnega jugoslovanskega naroda.) Nedvomno je bil to eden izmed vzrokov, zakaj je geslu o jugoslovanski nacionalni enotnosti v svojem začetku podlegla tudi jugoslovanska revolucionarna delavska partija. Toda ta je morala že v najkrajšem času, v dveh ali treh letih, priznati, da ima ideja o jugoslovanskem unitarizmu tudi drugo vsebinsko kategorijo, ki se je na koncu izkazala kot bistvena, kot prava.

Na videz idejna podlaga za utrjevanje integritete jugoslovanske države je bil nacionalni unitarizem v resnici le pregrinjalo, pod katerim so se skrivale težnje meščanstva posameznih jugoslovanskih narodov, da jugoslovansko državno skupnost kolikor le mogoče izenačijo z lastnim interesom in s svojo nedemokratično, hegemonistično afirmacijo. Parola o nacionalni enotnosti je omogočila centralizem npr. Nikoli Pašiću ali pa Svetozarju Pribičeviću, da sploh zanikajo obstoj vprašanja nacionalne enakopravnosti in potrebe po sporazumevanju, ker baje znotraj enega naroda tak problem in taka potreba ne moreta obstajati. Meščanstvo Srbije je imelo največ resničnih političnih možnosti, da z nacionalno-unitarističnim jugoslovanstvom uresniči svojo vladajočo težnjo. Toda tudi delu tako imenovane »prečanske« (onkraj Save in Donave, gledano iz Beograda) buržoazije, tako hrvatske kot slovenske in srbske, služi ideja nacionalnega unitarizma v boju za sodelovanje pri oblasti, služi njenim ekonomskim interesom z vidika osvajanja celokupnega jugoslovanskega tržišča. Unitarizem seveda ni edina ideologija, ki služi hegemonističnim interesom. Svoj enakovreden pendant ima v nacionalizmu dela hrvatske in slovenske, manj očitno tudi drugih nacionalnih buržoazij, ki teži k dualistični ali tripartitni delitvi oblasti in interesnih sfer med najmočnejše ali najbolj izrazite nacionalne centre v jugoslovanski državi. V soočanju s takimi »konkurenčnimi« težnjami (v centru države so vse označevali kot separatistične) omogoča ideja nacionalnega unitarizma srbskemu hegemonističnemu meščanstvu, da se krasi s trditvijo, da je ono tisto, ki edino izraža interes celokupne države in da jo samo ono zvesto varuje. Zaobljuba aranžerjev kraljevske diktature »Čuvajmo Jugoslavijo« je bila pervertirana podoba njenega hegemonističnega, z nacionalnim unitarizmom pokritega družbenega bistva.

Ne smemo pozabljati, da v konfliktu meščanske politike ob izražanju centralistične ali federalistične ustavne ureditve, kar je bila zunanja podoba boja za ali proti delitvi oblasti, v socialnem smislu ni bilo bistvenega razločka med posameznimi stališči. Meščanske stranke na centralističnih pozicijah, vodene iz Srbije, in federalistične oziroma avtonomistične na Hrvatskem, v Sloveniji, v Bosni in Hercegovini in v Črni gori, so vse na družbenokonzervativnih pozicijah, v vseh obstajajo v zaostreni krizi imperialističnega sistema tendence in struje, ki se pri-

bližujejo fašizmu. Federalizem, ustvarjen na takih razrednih zamislih, bi nedvomno pomenil delitev oblasti nad delovnim ljudstvom, delitev interesnih sfer v eksploataciji. Rešitev, ki jo je prinesel tako imenovani sporazum Cvetković-Maček v letu 1939, je to plat buržoaznih federalističnih tendenc jasno pokazala. S teh položajev so komunisti v dvajsetih letih kritizirali buržoazni federalizem, pa tudi njegove vplive v lastnih vrstah (stališče Sime Markovića o ustavnem značaju reševanja nacionalnega vprašanja v Jugoslaviji). Ob taki naravnosti je ta kritika v zadnjih nekaj letih pred drugo svetovno vojno in okupacijo, to je v času nastajanja ljudske fronte, nastopala z opozorili, da meščanskim federalističnim načelom ne manjka le doslednosti v pogledu upoštevanja vseh nacionalnih subjektov v Jugoslaviji, ampak tudi pripravljenosti za resnično demokratizacijo političnega življenja, predvsem pa za reševanje tehtnih političnih vprašanj s sodelovanjem najširših delovnih množic. Toda za takšno razredno revolucionarno kritiko je bil nujen pogoj, da KPJ sama zavzame marksistično (to je znanstveno in politično realno) stališče do narodov v Jugoslaviji.

Komunistična partija Jugoslavije je morala svoj revolucionarni odnos do nacionalnih vprašanj in do narodov sploh oblikovati v težkih preizkušnjah svojega revolucionarnega boja. V začetku je videla svojo vlogo v obrambi nacionalne enotnosti, in sicer v boju proti meščanskim strankam, ki so po tedanjih prepričanjih v KPJ s svojim konkurenčnim bojem to enotnost uničevale. To je bilo v skladu z načelom enotnega in čistega razrednega boja v enotni državi. Takšno nerazumevanje družbene biti narodov je pripeljalo KPJ v izolacijo, tako da je že v letu 1921 postala sorazmerno lahek plen centralističnega režima. Ko je opazovala velike uspehe proticentralističnih strank, se je v letu 1923 odločila za temeljito revizijo svojih pogledov in stališč do narodov. V zgodovinsko znameniti razpravi je bilo sprejeto spoznanje, da gre v Jugoslaviji za mnogonacionalno državo, da je Jugoslavija država, v kateri obstajajo v velikem obsegu nerešena nacionalna vprašanja, pri čemer je hegemonistični položaj srbske buržoazije do drugih narodov temeljno razmerje. KPJ je podčrtala, da ne gre samo za Srbe, Hrvate in Slovence, temveč je kmalu pravilno opazila in poudarila še nacionalno posebnost in individualnost Makedoncev in Črnogorcev, in končno tudi Muslimanov. Nacionalnega vprašanja ni treba reševati kot preprost boj za revizijo ustave v federalističnem smislu, ampak povezano z revolucionarnim bojem delavskega razreda. Prihodnji odnosi med jugoslovanskimi narodi se morajo oblikovati na temeljih priznanja popolne pravice do samoodločbe vsakega od njih, vključno s pravico do odcepitve. KPJ je v svojem boju težila k temu, da spremeni obstoječo politično orientacijo širokih ljudskih množic posameznih narodov, da potisne nacionalna meščanska vodstva v izolacijo in da doseže povezanost nacionalnih gibanj z delavskim razredom. V najtežjih pogojih ilegalnega dela, zlasti pod pogubnim pritiskom kraljevske diktature, je KPJ prišla tudi do skrajnosti: pravico do samoodločbe je celo izenačila z obvezno odcepitvijo od te protirevolucionarne države. Pri tem so imeli svojo vlogo tudi vplivi komunistične internacionale, ki je težila k likvidaciji tako imenovanega versajskega sistema, oblikovanega na mirovni konferencah po prvi svetovni vojni, in v tem okviru smatrala tudi Jugoslavijo za versajsko tvorbo. Taka skrajna politična stališča so grozila, da Komunistično partijo Jugoslavije ločijo od resničnih temeljnih tokov zgodovinskega procesa v življenju jugoslovanskih narodov. Program IV. kongresa KPJ (1928) je govoril o boju za državno samostojnost Slovencev, Hrvatov, Črnogorcev in Makedoncev, o pravici do samoodločbe Albancev in Madžarov. Vse to bi bila pot k uničenju kraljevskega režima z zlomom njegove države. Razumljivo je, da to ni bilo mišljeno kot priporočilo za oblikovanje malih držav, ampak kot prvi pogoj za novo združevanje enakopravnih narodov, v katerih bo zmagala delavsko-kmečka oblast.

Gotovo se je že tedaj postavljalo vprašanje, če je tak načrt za razbijanje Jugoslavije v skladu z resničnim položajem, predvsem če je v skladu z zgodo-

vinjskimi interesi jugoslovanskih narodov. Nastanek Kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev v letu 1918 je pomenil zares zelo različne politične in realne pogoje za nacionalni razvoj posameznih narodov, tudi če ne upoštevamo dejstva, da so le-ti prišli v novo državo z zelo velikimi razločki v gospodarskem in družbenem razvoju.

Srbi so bili prvič vsi združeni v mejah ene države, vendar ta ni bila etnično homogena, ni bila kar srbska država. V mnogonacionalni državi je bilo srbsko meščanstvo nenehno v bojni napetosti, da bi obvarovalo svojo hegemonijo. Ta napetost je vodila srbsko meščansko politiko k opuščanju demokracije in parlamentarnih metod, ki so sicer imele določeno pozitivno tradicijo iz časov Kraljevine Srbije. Tako je hegemonizem prinesel poslabšanje političnega položaja tudi širokim plastem samega srbskega ljudstva.

V okviru ene države so bili tudi vsi Hrvati, z izjemo Istre, vendar jim v tej državi niso priznavali lastne državnosti, kar je bilo jedro vseh programov hrvatskega nacionalnega gibanja. Bili so podrejeni centralizmu, kakršnega v svoji moderni zgodovini vsaj formalno niso nikdar poznali.

Črnogorci so hitro občutili, da se s tem, ko so se odrekli lastni državnosti, niso združili, ampak podredili. Iz tega spoznanja se je razvilo na novo utemeljeno črnogorsko nacionalno gibanje.

Makedonci so tudi po vojni ostali razdeljeni med tri države, toda v vseh uradno nepriznani in podvrženi nacionalni asimilaciji. Neposredno ogrožena je bila tudi njihova etnična substanca, zlasti zaradi velikih izmenjav prebivalstva na podlagi mednarodnih pogodb. Vendarle je okoliščina, da se je sedaj vardarska Makedonija znašla v državi, ki je bila mnogonacionalna, dajala makedonskemu nacionalnemu gibanju večje možnosti, da v tej državi zbudi več razumevanja in najde nove zaveznike.

Bosna in Hercegovina sta bili v novi skupni državi predmet spora. Centralistične vlade so diskriminirale Muslimane, ki so jih srbski in hrvatski nacionalisti v medsebojnem boju upoštevali predvsem kot predmet za politična pogajanja.

Meddržavno razkosanje slovenskega ozemlja, katerega veliki in pomembni deli so ostali zunaj jugoslovanskih meja, je potisnilo Slovence kot narodnost v resnično eksistencialno krizo. Glavnini Slovencev, ki ji je uspelo priti v Jugoslavijo, je bilo za izhod iz te krize potrebno državno in politično priznanje.

Do nacionalnih manjšin je nova država vodila politiko denacionalizacije različnih stopenj, najhuje proti Albancem.

Tak položaj narodov in narodnih manjšin, ki je delno nastal tudi zaradi državnih meja kot posledica mednarodnih razmer, bistveno bolj pa zaradi političnega sistema znotraj kraljevske Jugoslavije, je pomenil, da ta država prinaša jugoslovanskim narodom zelo različne probleme.

Vprašati se je treba, kaj je pravica do samoodločbe v tem sklopu pomenila za vsakega od teh narodov, kako jo je vsak razumel. Ni dvoma, da je samoodločba vseh njih (samo Makedoncem so dosledno odrekli pravico, do besede) bila temelj za oblikovanje prve jugoslovanske države, če že ne formalnopravno, pa kot zgodovinska iniciativa njihovih nacionalnih gibanj. Kljub kontrarevolucionarnemu vzdušju tistega časa in kljub hegemonističnemu, nedemokratičnemu značaju združitve 1. decembra 1918, je bila Jugoslavija zaželena država. Res je, da so razmere, ki so se razvile v Kraljevini SHS, ogrožale to pripravljenost za skupno življenje. Ta pripravljenost je bila vendarle zgodovinsko pogojena s smerjo dolgoročnih interesov jugoslovanskih narodov. Tako postaja razumljivo, da so sama nacionalna gibanja tistih narodov, na katere se nanaša zahteva KPJ za izdvojitev, predvsem pa hrvatskega in slovenskega naroda, v pravici do samoodločbe videla nekaj drugega kot zgolj parolo za razhod. Za njih je bila to v bistvu zahteva in iskanje pravice do skupnosti, ki bo temeljila na enakosti in enakopravnosti vseh.

Po pripovedovanju Albina Prepeluha je minister za zunanje zadeve Sovjetske zveze Čičerin neposredno vprašal Stjepana Radića (ko je ta leta 1924 bival v Sovjetski zvezi in pripravil pristop Hrvatske republikanske kmečke stranke h Kmečki internacionali, kot protest proti jugoslovanskemu centralističnemu režimu), ali se Hrvatji zares želijo ločiti od jugoslovanske države. Radić je Čičerinu zanikal tako željo in namero. Na drugi strani se moramo spomniti, kaj je bila ekstremna grožnja dinastije in hegemonističnih centralistov v času skrajnega zaostrovanja politične krize v Jugoslaviji še pred vzpostavitvijo diktature. To je bila parola o tako imenovani amputaciji, ki jo je lansiral kralj Aleksander. To bi pomenilo ozemeljsko zaokroženje »srbskega« delu Jugoslavij v posebni državi, izločitev ostalih delov Jugoslavije, tj. Hrvatske in Slovenije, iz državne skupnosti, prepustitev teh delov njihovi usodi. V resnici je bila Slovencem in Hrvatom odcepitev najavljena ne kot koncesija, ampak kot grožnja. V tridesetih letih je bil separatizem značilnost fašističnih in njemu podobnih gibanj, značilnost ustašev, v končni posledici tudi slovenskih klerofašistov, pa tudi četnikov. Samoodločbo kot pravico do enakopravne skupnosti je po letu 1934 politično povzdignila prav KPJ in ji s svojim razrednim značajem, kot predstavnica edine družbene sile, ki je mogla združiti prizadevanja vsakega in vseh jugoslovanskih narodov, dala možnost za uresničitev. Nedvomno je bilo tako stališče v nacionalnem vprašanju v Jugoslaviji eden pomembnih dejavnikov za njeno politično uspešnost in vplivnost.

Po letu 1934, predvsem pa po letu 1937, nastajajo v praksi KPJ nove izkušnje glede vprašanja o odnosu med revolucijo in narodi, ki bodo omogočile tudi teoretična, marksistična spoznanja. V procesu tega revolucionarnega delovanja in spoznavanja lahko sledimo razvojni smeri, katere elementi se kažejo že v letu 1928, kako Đuro Đaković takrat kritizira obe frakciji. Poudarja namreč, da kljub njunim različnim stališčem obe združuje dejstvo, da se nedejavno obnašata do nacionalnih gibanj. Ta kritika je v letu 1928 tudi izhodišče za aktivno intervencijo KPJ v državni krizi po skupščinskem atentatu, hkrati pa pomeni stališče, ki ga na predlog Josipa Broza sprejme VIII. partijska konferenca zagrebških komunistov. To so anticipacije tiste vsestranske aktivne politike KPJ do vseh družbenih vprašanj, predvsem pa do narodov in nacionalnih gibanj, ki jo kasneje imenujemo »novi kurs« v partijski politiki. S to politiko in prakso se je oblikoval politični koncept, po katerem se delavski razred neposredno usmerja k osvajanju vodilne vloge v narodu in narodnostnih gibanjih z akcijskim združevanjem vseh njihovih demokratičnih, naprednih sil. Nacionalno vprašanje se vse bolj jasno kaže kot vprašanje, ki se ne dotika samo buržoazije niti samo kmetstva, temveč je širok kompleks problemov, ki obsega celotno družbeno strukturo. Proletariat je edini sposoben združiti boj neenakopravnih narodov v Jugoslaviji z bojem proti socialnemu tlačenju in v tem sklopu tudi z bojem srbskega ljudstva. KPJ se je pripravljala in aktivno delala, da bi neposredno prevzela vodenje narodov, rešitev nacionalnih vprašanj pa je uvrstila med bistvene sestavine socialistične revolucije.

Šlo je za oblikovanje in razvoj revolucijske prakse, ki oblikuje odnos proletariata do narodov v smislu izhodiščnih načel komunističnega gibanja, izraženih v Komunističnem manifestu. Manifest namreč ugotavlja, da proletariat mora, če hoče uresničiti svojo družbeno osvobodilno vlogo, najprej priti na oblast v okviru svojega lastnega naroda, da se mora v njem povzpeti do položaja nacionalnega razreda (vodilnega nacionalnega razreda), da se mora sam konstituirati kot narod in da je zato še vedno nacionalen, čeprav nikakor ne v buržoaznem smislu. S takšnih izhodišč moramo zaznati, kaj je tisto novo, kar se je konec leta 1934, in potem naprej vse do revolucije in v njenem nadaljnjem razvoju, oblikovalo kot bistvo novih pogledov na nacionalno vprašanje v Jugoslaviji, novih v pomenu inovacije revolucionarnega koncepta. Ali je to samo opuščanje stališča o nujnosti »razbija-nja« Jugoslavije, katerega velik pomen smo že omenili?

Po Stalinovih konceptih, izraženih predvsem v Vprašanjih leninizma, ki so bili v dvajsetih letih in kasneje sprejeti kot obvezni v mednarodnem revolucionarnem delavskem gibanju, narodi sami po sebi za proletariat niso zanimivi. Njihovo vprašanje se za proletariat postavlja samo prek vprašanja, torej posredno, ali so že izčrpali svoje revolucionarne možnosti ali ne. Stopnjuje se omejitev, da se mora revolucionarna partija vedno opredeljevati do posameznih narodov in njihovih gibanj z vidika revolucije, kar je s primesjo vulgarnega doktrinarstva pomenilo, da je odnos revolucije do narodov izključno stvar taktike, da lahko revolucija zaradi interesov nacionalna gibanja izkorišča ali zametava. Včasih eno, včasih drugo. To seveda ni bilo stališče Lenina, ki je prav na koncu svojega življenja opozarjal, da je največja nevarnost za revolucijo to, da izgubi zaupanje narodov, ki so s svojimi močmi proletariatu nekoč že olajšali njegovo revolucijo. Stalin je v svoji praksi krepitev partijsko-birokratske vladavine v Sovjetski zvezi težil k temu, da se otrese narodov in odgovornosti do njih, zato je že konec dvajsetih let formuliral tezo o socialističnih narodih, za katere državnost, politična suverenost ni več aktualna. Revolucionarjem v drugih deželah, zlasti v mnogonacionalnih, kot je bila Jugoslavija, Stalinove teze niso odgovarjale na nova vprašanja, ki so se vsiljevala v novih zgodovinskih okoliščinah, nastalih s krizo znotraj imperializma, kakršno je označeval nastop fašizma. Odprlo se je namreč vprašanje, kakšen mora biti odnos delavske stranke in delavskega razreda do narodov in narodnostnih gibanj tam in tedaj, kjer in ko je mogoče, da stranka že sama v bistvu razreši alternativo o revolucionarni oziroma protirevolucionarni orientaciji nacionalnega gibanja v prid revolucije.

Razprave o narodih in njihovih gibanjih so se v okviru KPJ v prvem desetletju kraljevine razvijale pretežno pod vtisom gledanja na narode z vidika njihovih medsebojnih odnosov. Razpravljali so o problematiki njihove suverenosti pri odločanju o oblikah teh odnosov (odcepitev, federacija, avtonomija itd.). Obseg revolucionarnih možnosti, na katere delavsko gibanje lahko računa, se je meril po tem, koliko so bili narodi pripravljeni, da se borijo za svojo samoodločbo. Vprašanje naroda kot okvira za razredni boj je ostajalo daleč v ozadju zanimanja. Toda prav to je bilo tisto vprašanje, ki je v enaki meri zadevalo vse narode, vladajoče in neenakopravne. Zamisel, da se boj delavskega razreda razvija tudi v smislu neposredne osvojitve položaja nacionalnega razreda, še ni bila dognana. (Neposredne, to pomeni brez čakanja, da se najprej konča etapa buržoaznodemokratske revolucije.) Simptomatično za takšno stanje je med drugim dejstvo, da so se analize jugoslovanskih marksistov v tistem času ukvarjale izključno s položajem neenakopravnih narodov, niso pa posvečale pozornosti tudi analizi položaja srbskega naroda, niti v takšni meri ne, kakor je to delal že pred pol stoletja Svetozar Marković.

Od 1934. leta je KPJ postavljala zgodovinsko zahtevo, da neposredno prevzame vodstvo narodov, vztrajajoč dosledno na načelu njihove samoodločbe. Izrazila je — in edina v državi je bila sposobna to tudi uresničiti — interes vseh jugoslovanskih narodov, da skupaj izbojujejo svojo svobodo v boju proti avtoritativnemu centralizmu v Kraljevini Jugoslaviji in da skupaj ubranijo to svobodo proti fašistični agresiji iz tujine. Stopiti v sredino narodov, postaviti se na čelo narodno-osvobodilnih gibanj, prevzeti vso zgodovinsko odgovornost za revolucijo in narode istočasno, to je bila beseda novega političnega koncepta.

V okviru tega koncepta je bilo treba razjasniti tudi vprašanje tako imenovanega delavskega nacionalnega nihilizma. Nacionalni nihilizem je trditev, da narodi kot taki za delavski razred niso bistveno pomembni, ker je proletariat mednarodni, kot je mednarodni tudi njegov boj proti kapitalu. Ena navideznih korenin tega nacionalnega nihilizma so bile besede iz Komunističnega manifesta, da namreč »delavci nimajo domovine«. Te besede so služile buržoazni protisocialistični propagandi za eno glavnih parol, da je namreč socializem anacionalen (ostali dve

glavni paroli sta bili, da socializem zanika pravico do privatne lastnine in da hoče likvidirati religijo). Ne glede na to, da je delavsko gibanje proti tej buržoazni trditvi vedno poudarjalo internacionalizem, ki seveda ne pomeni anacionalizem, temveč enakopravnost in solidarnost delavcev vseh narodov, se tudi v samem delavskem gibanju neprestano pojavljajo in vračajo teze, da se revolucionarnim delavcem ni treba pečati z narodi. Medtem ko je na primer socialistični koncept Svetozarja Markovića v središče svoje akcije postavljaj »resnično in pravo gibanje narodov«, medtem ko so v istih letih revolucionarni socialisti v Avstriji poudarjali pravico narodov do samoodločbe, se že v sredini naslednjega desetletja (1885) v okviru socialnodemokratskega koncepta delavske stranke (ki se je tedaj oblikovala) pojavlja trditev, da so narodi za proletarijat nekaj preživelega, nekaj preseženega, nekaj, na kar se mu sploh ni treba ozirati v boju za svobodno svetovno skupnost. Še bolj priljubljena je nekoliko kasnejša različica nacionalnega nihilizma v okviru socialne demokracije v habsburški monarhiji, namreč da so narodi in narodna gibanja nekaj, kar sodi izključno v sfero buržoazne politike. Že tedaj je bilo nekaj glasov proti takemu pojmovanju. Otto Bauer je v začetku 20. stoletja govoril o »naivnem kozmopolitizmu« v delavskih vrstah, ki ga je treba zavreči, v obstoju nerešenih nacionalnih vprašanj pa je videl ravno argument več za boj za socializem, ki bo rešil tudi ta vprašanja. Znan je nacionalni nihilizem Roze Luxemburg. Dejstvo je, da se je v sredini tridesetih let pojavljal nacionalni nihilizem tudi med jugoslovanskimi komunisti, npr. med slovenskimi študenti.

Zastopniki teze o nepomembnosti oziroma presežnosti narodov so bili ne samo nesposobni videti družbeno stvarnost okoli sebe, ampak so tudi slabo brali Marxa in Komunistični manifest. Spregledali so — toda to se dogaja še danes — da Manifest govori o delavcih, ki da nimajo domovine, v zvezi s konceptom revolucije, ki zahteva, da proletarijat pride na oblast v okviru svojega lastnega naroda. Delavci nimajo domovine tam, kjer so tako imenovani narodni interesi in tako imenovana obramba domovine parola nacionalnega meščanstva v boju proti drugim narodom ali pa v razrednem boju tega meščanstva proti množicam lastnega naroda. V Manifestu je razločno viden koncept, da je pot k revoluciji kot pot k oblasti proletariata hkrati nacionalna in internacionalna, medtem ko se »oblast proletariata«, to pomeni oblikovanje socialistične družbe, razvija v nacionalnem okviru. Spregledali so, da Marx tej oblasti proletariata ne postavlja kot perspektivo odmiranje ali izginjanje narodov, ampak da kaže, kako bodo uspehi socialističnega razvoja postopno, vzporedno z odpravljanjem eksploatacije človeka po človeku, odpravljali tudi eksploatacijo enega naroda po drugem in na ta način uničili ločevanje in nasprotja med narodi, ne pa nasprotno (da bi oblast proletariata z uničevanjem narodov mogla olajšati uničenje eksploatacije človeka po človeku). Odprava ločevanja in nasprotij med narodi ne pomeni odprave narodov kot takih.

Nova smer partijske politike KPJ, orientacija k dejavnemu potrjevanju delavskega razreda kot vodilne sile narodov, je pomenila seveda nasprotje nacionalnemu nihilizmu v vseh njegovih različicah. Toda celo z zmago nove smeri, to pomeni z zmago revolucije v naših deželah, nacionalnemu nihilizmu ni bila enkrat za vselej odvzeta možnost za ponovno pojavljanje. To je trajna nevarnost v delavskem revolucionarnem gibanju.

Znano je, da se je koncept nove smeri v partijski politiki KPJ povezal z bojem za Ljudsko fronto. Znano je tudi, da se je ta boj odvijal tako rekoč v federativnem smislu: na vsakem posameznem nacionalnem področju posebej in v celi Jugoslaviji skupno. KPJ je poudarjala skupni boj demokratičnih elementov vseh narodov in narodnih manjšin v Jugoslaviji za novo federativno združitev enakopravnih narodov in tudi zgodovinskih pokrajin, kot so Vojvodina, Bosna in Hercegovina ter druge, na temelju samoodločbe. Znano je, da so komunisti tako bojevali neštete bitke za vsakdanje dosežke na področju nacionalne enakopravnosti in

demokracije. Novo Titovo vodstvo KPJ je po letu 1937 uveljavilo novi revolucionarni koncept v praktičnem delovanju, pa tudi v ideji in teoriji. Na tem temelju je dozorela možnost in spoznanje o nujnosti združitve narodnoosvobodilnega boja s socialistično revolucijo. V tej praksi nacionalno vprašanje ni več le vprašanje zaveznikov revolucije, ampak pomeni bistven del revolucije same. Tako je bila zasnovana temeljna strateška orientacija za prihajajoči čas druge svetovne vojne in narodnoosvobodilnega boja. Pomembno je, da v okviru naše teme še posebej ugotovimo, da je KPJ že v letih pred drugo svetovno vojno jasno poudarila svoje prepričanje, da bo imela svobodna samoodločba jugoslovanskih narodov v takšnem skupnem boju za posledico njihovo trajno svobodno skupnost, ker bo to edino jamstvo dosežene svobode (Proglas CKKP iz januarja 1937).

Tako je bila odprta perspektiva, da z revolucionarnim protifašističnim in narodnoosvobodilnim bojem izbojevana jugoslovanska federativna skupnost narodov in narodnosti dobi tudi svojo drugo, zgodovinsko še pomembnejšo in družbeno najglobljo vsebino, namreč da postane okvir »oblasti proletariata« v Marxovem pomenu. V pomenu suverenosti svoje revolucionarne poti.

Ta druga vsebina je bila nedvomno eden od vzrokov, zakaj se je v začetku šestdesetih let, v času idejnega in političnega boja ZKJ za odločilno uveljavitev samoupravne smeri socialističnega razvoja, poglobil interes za zgodovinsko raziskovanje poti naše revolucije. Glavni neposredni motiv za to je bila težnja, da bi okrepili in vzpostavili kontinuiteto političnega delovanja z zgodovinsko preverjenimi marksističnimi spoznanji o naravi družbenih problemov v jugoslovanskih deželah in utrdili kontinuiteto s tistimi političnimi rešitvami, ki so prinašale revolucionarni dejavnosti KPJ uspeh, tako v predvojnih letih, še bolj pa v letih narodnoosvobodilnega boja. Kontinuiteto političnih konceptov ZKJ, preverjenih v revoluciji, upravičeno smatramo za pomemben dejavnik in pogoj uspešnosti tudi v njeni današnji revolucionarni dejavnosti. Opažamo, da je zavestno in posebno varovanje te kontinuitete močno sredstvo stabilnosti naše socialistične skupnosti v vseh težavah, opažamo, da je to dejavnik zavarovanja razvoja SFRJ kot enakopravne in samoupravne skupnosti narodov in narodnosti. Še več. Preučevanje zgodovinskih izkušenj zmanjšuje nevarnost ponavljanja starih napak, ki se rade obnavljajo, ker za to še vedno obstajajo priložnosti in družbena protislovja. Zagovorniki takšnih stališč znajo za svojo preseženo vsebino vedno najti na videz nove in razredno »čistejše« teoretične argumente.

Temeljna usmeritev naše revolucije, da se nasloni na moč in iniciativo ljudskih množic, na suverenost revolucije pri oblikovanju njenega odnosa do ostalega sveta in pri zaščiti lastne uspešne poti, njena sposobnost, da črpa moč iz najširših virov vseh družb v vseh delih Jugoslavije, vse to je neločljivo od nacionalne politike KPJ, od njenega koncepta odnosov med revolucijo in narodi, tako v času priprave kot tudi izpeljave te revolucije. Po svojem najbolj očitnem načelnem izrazu je to politika boja za priznanje pravice narodov do samoodločbe, ki se je uresničila v narodnoosvobodilnem boju na pobudo in pod vodstvom delavskega razreda in njegove revolucionarne stranke. Ta boj ima poleg oblikovanja ljudske oblasti svoj najvažnejši politični izraz v zahtevi po bratstvu in enotnosti jugoslovanskih narodov in narodnosti. Po svojem družbenem bistvu (to pa se v celotnem zgodovinskem pomenu odkriva šele postopno) je to boj za to, da delavski razred zavzame položaj vodilnega razreda v vsakem narodu in v vseh skupaj in da se povsod konstituira kot narod. Z vidika zgodovinske vede je morda najvažnejši rezultat preučevanja naše celokupne revolucionarne poti ugotovitev, da se osvajanje položaja nacionalnega razreda za proletariat ne omejuje na politično plat, da se ne omejuje samo na zavzetje oblasti kot enega samega, odločilnega dejanja revolucije. Vse bolj postaja jasno, da je boj za položaj proletariata kot vodilne sile narodov stvar dolgotrajnejšega zgodovinskega procesa, ki se niti ne začneja niti ne končuje s političnim prevzemom oblasti. Ta boj se je pripravljaj

že prej, toda traja tudi danes. Zato mora trajati tudi naša samoupravna socialistična federacija narodov in narodnosti, ker bi bil brez nje ta zgodovinski proces, ki še traja, presekan in bi bila tako odprta vrata nezaželenim alternativam.

Vprašanje smisla in možnosti za obstoj jugoslovanske državne skupnosti se je zgodovinsko v celoti odprlo aprila leta 1941 z razpadom, razkosanjem in okupacijo Kraljevine Jugoslavije. Že tedaj je bil na pobudo Komunistične partije Jugoslavije opredeljen tudi odgovor na to vprašanje.

Summary

HISTORICAL ORIGINS AND THE RATIONALE OF THE EXISTENCE OF THE SOCIALIST FEDERAL REPUBLIC OF YUGOSLAVIA

Prior to the Socialist Federal Republic of Yugoslavia, created in the National Liberation War of 1941—1945 and during the ensuing decades of subsequent revolutionary development, Yugoslavia had existed for somewhat less than twenty-three years as a kingdom. It can be said that the fact lies between the two indicating that the former ceased to exist on account of foreign oppression and domestic, internal conflicts, whereas the latter was born during the National Liberation War and inflated by the new social forces on the basis of many sacrifices and the firm will on the part of all the nations and nationalities. Even if we choose to neglect the public law and the international aspects, it is quite clear that there is a certain continuity between the two states reaching beyond the mere geographical and demographic congruity. The very same territory inhabited by the same population witnessed the act of forming one single state twice over a span of only twenty years. This must be the assertion of lasting historico-structural facts which have been working until this very day toward creating and maintaining common statehood. On the other hand the strange fact can be observed that this statehood in its first phase broke up uncommonly soon after it had been formed, and even explosively in some links, only to be reestablished in the following phase through unending efforts and sacrifices of the broadest masses of Yugoslav population. Obviously, the two phenomena are conditioned by each other inseparably and indispensably. In order that the objectively needed Yugoslav statehood might be brought into being and reproduced, a certain social and political requirement must of necessity be fulfilled, namely an active joining of the consciously guided revolutionary development to the operation of the objectively existing historico-structural facts which have been kept alive on this territory out of their own necessity and which need to exist. These facts are seen to be the nations themselves, thus their entire existence taken as a fundamental constituent part of the totality of social relations in the capitalist as well as socialist era.

There are also other lasting structures to be found throughout the historical evolution of individual societal communities and also of the human society as a whole; some of these are essential to social processes (e. g. classes, strata). Our attention, however, is directed solely to nations, and that not only because they happen to be our topic here, but also because the relationship between the revolution and nations presents itself as a basic problem that the revolutionary workers' movement on the territory of Yugoslavia must solve as a prerequisite condition to being successful in its own right.

The relation between the revolution and nations is formed and evolved not only as an objective necessity, but also as the ability on the part of working-class parties and Marxists to approach the awareness and then knowledge of the social essence of their nations, to identify and interrelate within their respective societies all such forces as can contribute to socialist revolution and to socialism in Yugoslavia in such a way that not only does it triumph politically — that is, seize the power — but also make progress as a creative movement incorporating the broadest social base, rather than display the characteristics of a political establishment seeking to justify its own existence.

Štefan Korošec

DRUŽBENOEKONOMSKE PODLAGE ZA URESNIČEVANJE ENAKOPRAVNOSTI NARODOV IN NARODNOSTI JUGOSLAVIJE

L

Enakopravnost narodov in narodnosti kot specifična oblika samoupravljanja delovnih ljudi

Uresničevanje z ustavo opredeljenih načel v urejanju odnosov v federaciji in enakopravnosti narodov in narodnosti Jugoslavije je povezano s številnimi aktualnimi vprašanji razvoja družbenoekonomskega sistema, vloge republik in pokrajin, funkcioniranja enotnega jugoslovanskega trga, skupnega planiranja razvoja, hitrejšega razvoja gospodarsko manj razvitih republik in avtonomne pokrajine Kosovo ter z drugimi gospodarskimi in političnimi vprašanji. Bistveni pogoj za uresničevanje enakopravnosti narodov in narodnosti je enakopravnost pri delu in razpolaganju z rezultati dela in se uresničuje kot celovita sestavina vseh družbenih odnosov. To izhodišče je opredeljeno v programu zveze komunistov Jugoslavije in v ustavi. Osnovni nosilec uresničevanja enakopravnosti narodov in narodnosti je delavski razred, ki zagotavlja z družbeno lastnino nad proizvodnimi sredstvi, s svobodnim združevanjem dela in sredstev in na podlagi pravice delavcev v temeljnih organizacijah združenega dela, da odločajo o pogojih in rezultatih svojega dela. Zato je Edvard Kardelj¹ opredelil nacionalno ekonomsko samostojnost ne kot avtarkizem, etatizem ali nacionalistični egoizem, temveč kot specifično obliko samoupravljanja delovnih ljudi, brez katere ne bi mogli niti govoriti o enakopravnem položaju delovnega človeka, in da zato mora biti upoštevano v odnosih med narodi ob določenih modifikacijah enako načelo, ki velja tudi za socialistične ekonomske odnose med ljudmi. Te ideje so bile razčlenjene in sprejete v novi ustavi. Delovni ljudje, narodi in narodnosti Jugoslavije odločajo v federaciji na podlagi sporazumevanja, solidarnosti, vzajemnosti in enakopravnosti republik in pokrajin, ob tem pa republike in pokrajini prevzemajo odgovornost za svoj lastni razvoj in za razvoj celotne države.

Z ustavnega in sistemskega vidika so načela urejanja nacionalnih vprašanj in mednacionalnih odnosov jasno opredeljena. To pomeni, da so narodi ne samo politično, temveč tudi ekonomsko samostojni. Vsak narod razpolaga z ustvarjenim dohodkom kot materialno podlago za svoj kulturni, socialni in materialni razvoj. To se v praksi potrjuje z uveljavljanjem načela delitve po delu in po rezultatih dela in samostojnega odločanja delavcev v temeljnih organizacijah združenega dela o delitvi dohodka. Dejanska uveljavitev tega načela pri individualnem nagrajevanju, pri urejanju odnosov med temeljnimi organizacijami združenega dela v vseh oblikah povezovanja, svobodni menjavi dela in delitvi med družbeno-političnimi skupnostmi je izredno pomembna za razvoj mednacionalnih odnosov, torej tudi za odnose med republikami in pokrajinama in za odnose v federaciji.

Vprašanje mednacionalnih odnosov je povezano z različnimi dejavniki, ki vplivajo nanje, prav tako pa tudi s številnimi vitalnimi interesi delavskega razreda. Z družbenoekonomskega vidika so izredno pomembni pogoji za pridobivanje do-

¹ Edvard Kardelj leta 1964 na sestanku skupine ZKJ za preučevanje mednacionalnih odnosov.

hodka in udeležba v družbenem dohodku na podlagi prispevka k njegovemu povečanju in naraščanju družbene produktivnosti dela. Zato je vprašanje delitve po delu v praktični izpeljavi izredno pomembno za nadaljnji razvoj socialističnega samoupravljanja, prav tako pa tudi uveljavitev ustavno opredeljenih načel o enakopravnosti narodov in narodnosti v Jugoslaviji. Številne težave in problemi sedanjega obdobja nastajajo zaradi neizdelanega sistema delitve po delu. Posledice tega so neracionalna uporaba družbenih sredstev, neaktivirani motivacijski mehanizmi, ki naj bi delavce spodbujali k boljšemu delu in racionalnemu gospodarjenju z družbenimi sredstvi, prav tako pa odsevajo v mednarodnih odnosih in zaostritvah v odnosih med republikami. Sergej Kraigher² pravi: »Problemi, ki izvirajo iz neujeljavljenega osnovnega načela socialistične delitve po delu, so eden od bistvenih faktorjev, ki vplivajo na odnose med republikami glede svobodnega razpolaganja s presežnim delom. Upoštevati moramo, da moramo na sedanji stopnji našega družbenoekonomskega razvoja in v pogojih blagovne proizvodnje upoštevati vse relevantne faktorje, ki vplivajo na ustvarjanje in delitev dohodka«. S prehodom naše družbe v socialistično samoupravljanje v petdesetih letih se je začel širiti prostor za razvoj blagovnih oblik proizvodnje, tržne menjave blaga in njene neposredne odvisnosti in povezanosti z uveljavljanjem nove kvalitete v sistemu planiranja v praksi. To je bistveni dejavnik v razvoju socialističnega samoupravljanja in proizvodjalnih sil. Trg pa ne deli po delu, ampak po vložnem kapitalu in svojih zakonitostih. Na naš trg delujejo številni faktorji, ki opredeljujejo prelivanje novoustvarjene vrednosti na enotnem jugoslovanskem trgu, to pa pogloblja obstoječa in odpira nova protislovja v našem družbenoekonomskem razvoju. Nerazvitost našega trga in njegove vloge ter obvladovanje nekaterih pojavov stihije, ki na njem delujejo, so izredno pomembna vprašanja tudi z vidika zagotavljanja enakopravnosti narodov in narodnosti v Jugoslaviji. Obveznosti in pravice, ki so zaradi pomena za vso našo skupnost zajete ali vključene v družbeni načrt Jugoslavije in ki so zato obveznost in naloga ter interes vsake republike in avtonomne pokrajine so vključene tudi v njihove načrte.

Na doseženi stopnji našega družbenega in ekonomskega razvoja je pri nadaljnjem razvoju mednarodnih odnosov in odnosov med republikami in pokrajinama, kot navaja Sergej Kraigher,³ pomembno predvsem naslednje:

1. »Utrjevanje in razvijanje samoupravnega položaja delavcev v združenem delu in delovnih ljudi pri odločanju o dohodku, presežnem delu ter vseh vprašanih razpolaganja s pogoji, sredstvi in rezultati njihovega dela.

2. V naši ekonomski politiki in družbeni praksi premagovanje in dokončni obračun s samozadovoljnim zapiranjem vase, s politiko avtarkije, z neupoštevanjem ekonomskih zakonitosti in posebej zakonitosti, ki veljajo na mednarodnem trgu in v sodobnem svetovnem gospodarstvu ter v usposabljanju našega gospodarstva za najracionalnejše vključevanje v mednarodne gospodarske tokove.

3. Delovanje in izpopolnjevanje delovanja delegacij in delegatskega sistema kot osnovne oblike organiziranosti delavskega razreda in vseh delovnih ljudi v našem družbenopolitičnem in posebej skupščinskem sistemu.«⁴

² Sergej Kraigher: O družbenoekonomskih vidkih mednarodnih odnosov.

DE: Družbenoekonomski aspekti mednarodnih odnosa, 1982.

³ Edvard Kardelj: »Narodnost v obdobju kapitalizma pa ni le pridobitev buržoazije, marveč je tudi velika pridobitev družbenega napredka nasploh, zlasti pa delovnega človeka in delavskega razreda samega. Kolikor bolj kakšen narod svobodno in samostojno razpolaga s presežkom svojega celotnega družbenega dela, toliko bolj je tudi sposoben graditi in razvijati celotno nacionalno nadstavbo, materialno bazo svojega socialnega življenja, znanosti, tehnike, tehnologije, kulture itd., pa tudi celotnega razvoja proizvodjalnih sil za prihodnost«.

⁴ Sergej Kraigher: O družbenoekonomskih vidkih mednarodnih odnosov.

DE: Družbenoekonomski aspekti mednarodnih odnosa, 1982.

II.

Bistveni dejavniki pri uresničevanju ustavno opredeljenih enakopravnih odnosov med narodi in narodnostmi

Naš družbenoekonomski razvoj v povojnem obdobju ni potekal vedno premočrtno. Spremljale so ga oscilacije, ki so bile v posameznih obdobjih različno intenzivne. Protislovja, s katerimi se spopadamo v našem družbenoekonomskem in političnem razvoju, so odsevala in še odsevajo tudi v mednacionalnih odnosih, od unitarizma in centralizma do kratkovidnega malomeščanskega provincializma, obremenjenega z birokratsko ideologijo. Ti pojavi in tendence v našem razvoju niso nič novega, njihova agresivnost in aroganca sta bili v posameznih obdobjih različni, skupna pa jim je protisocialistična in protisamoupravna narava. V Jugoslaviji smo nacionalno vprašanje načelno uredili, posamezni jugoslovanski narodi imajo svojo državo in oblast. Še vedno pa se pri doslednem uresničevanju teh načel v praksi srečujemo z določenimi omejitvenimi dejavniki.

Zaostritve v mednacionalnih odnosih običajno nastajajo takrat, kadar se pravice omejujejo na kulturnem, političnem in ekonomskem področju in vznikajo na teh področjih različni problemi. Vendar enotnost narodov in narodnosti Jugoslavije ni zgrajena samo na nekakšnem golem ekonomskem in političnem računu. »Narode in narodnosti Jugoslavije povezuje dobršen del skupne zgodovine, globok občutek usode, povezanosti, etnična sorodnost večine izmed njih in predvsem skupna zavest, ki so jo gradili«, kot je dejal Edvard Kardelj.⁵

Pri obravnavi bistvenih dejavnikov uveljavljanja enakopravnosti narodov in narodnosti v socialistični federativni republiki Jugoslaviji moramo upoštevati različne vidike, in sicer: gospodarskega, političnega, kulturnega, socialnega itd. Pri uveljavljanju gospodarskega vidika moramo upoštevati naslednje dejavnike, ki pa so povezani med seboj:

1. Za delovanje enotnega jugoslovanskega trga, katerega temelji so opredeljeni v ustavi Socialistične federativne republike Jugoslavije, so potrebni naslednji pogoji:

- enotni denar, enotni monetarni in devizni sistem
- svobodno gibanje in združevanje dela in sredstev
- svobodna menjava blaga in storitev na enotnem jugoslovanskem trgu
- svobodno ustanavljanje in združevanje organizacij združenega dela in svobodno opravljanje njihove dejavnosti
- usmerjanje gospodarskega in družbenega razvoja in usklajevanje odnosov na trgu.

V sedanjem obdobju se soočamo z razbijanjem enotnega jugoslovanskega trga in razvijanjem zaprtih republiških ekonomij. To v odnosih med republikami in pokrajinama pogosto povzroča številne zaostritve, ki so tako vir nacionalističnih tendenc. Zato moramo pri obravnavi vprašanja o uresničevanju enakopravnosti narodov in narodnosti Jugoslavije oceniti probleme in pa njihove vzroke, ki so povezani s funkcijiranjem enotnega jugoslovanskega tržišča.

2. Sistem in politika hitrejšega razvoja proizvodjalnih sil v gospodarsko manj razvitih republikah in avtonomni pokrajini Kosovo so pomemben element za enakopravnost narodov in narodnosti in materialna podlaga za skladnejši razvoj posameznih delov in celotne jugoslovanske skupnosti. Danes približno polovico sredstev zagotavljamo z neposrednim združevanjem dela in sredstev organizacij združenega dela z razvitih in manj razvitih območij. Preostalih 50 % sredstev pa se še naprej zagotavlja prek fonda za financiranje pospešenega razvoja manj razvitih

⁵ Edvard Kardelj: »Razpوتا v razvoju naše socialistične družbe«, Problemi naše socialistične graditve — DZS, Ljubljana 1974.

območlj. Poleg tega pa se zagotavljajo še sredstva za pokrivanje dela skupne porabe.

3. Skupno načrtovanje in uresničevanje razvoja. S planiranjem se zagotavlja skladnost materialnih odnosov v celotni družbeni reprodukciji, usklajen razvoj celotne države ter stabilnost delovanja enotnega jugoslovanskega tržišča. Družbeni plan Jugoslavije vsebuje interese in cilje ter skupne naloge, opredeljene v dogovorih o temeljih družbenega plana SFRJ. Gre zlasti za usklajevanje in usmerjanje družbene reprodukcije v celoti, za politiko ekonomskih odnosov s tujino, politiko hitrejšega razvoja gospodarsko manj razvitih republik in pokrajine Kosovo, za zagotavljanje izpolnjevanja pogojev za razvoj socialističnega samoupravljanja in za druga vprašanja, pomembna za skupne interese narodov in narodnosti Jugoslavije.

Ekonomska samostojnost in enakopravnost narodov, narodnosti ter republik in pokrajin se izraža v samostojnosti odločanja o ustvarjenem dohodku. Republike in pokrajini kot samoupravne in državne skupnosti delavskega razreda in delovnih ljudi ter narodov, ki živijo v njej, v skladu s svojo ustavo in na njej temelječo pristočnostjo določajo mehanizme in instrumente ekonomske politike skupno, na podlagi sporazumevanja v federaciji in v skladu z ustavno opredeljeno pristočnostjo v republiki. Ko ocenjujemo vzroke za sedanje gospodarske težave, pogosto govorimo kritično o ekonomski politiki in ukrepanju na vseh ravneh, predvsem pa v povezavi z nerealnim planiranjem in pritiski, da se z instrumenti in mehanizmi ekonomske politike doseže uveljavljanje posamičnih interesov in nerealnih ciljev, postavljenih v planskih dokumentih. Takšna praksa je v preteklosti povzročala številne težave in probleme, ki so se izražali tudi v zaostritvah med republikami in pokrajinama. Zato moramo pomen in vlogo družbenega načrta Jugoslavije za uresničevanje dolgoročnega programa za razvoj enakopravnega položaja republik in pokrajin oziroma narodov in narodnosti z družbenoekonomskega vidika realno oceniti.

III.

Enotno jugoslovansko tržišče

Delovanje in razvoj enotnega jugoslovanskega tržišča je pogoj za racionalno uporabo družbenih sredstev, smotrno izrabo vseh razpoložljivih virov in zmogljivosti. Normalno delovanje enotnega jugoslovanskega trga je zato skupni interes vseh delovnih ljudi. V težnjah, da bi zagotovili hitrejši materialni in družbeni razvoj, očitno doslej nismo izrabili vseh prednosti in možnosti, ki jih za naš skupni dolgoročni razvoj in preseganje sedanjih zapletenih gospodarskih razmer nudi enotni jugoslovanski trg. Družbena reprodukcija Jugoslavije je sestavni, neločljivo povezan del svetovne reprodukcije, pri tem pa moramo upoštevati, da na našo družbeno reprodukcijo delujejo pozitivni in negativni dejavniki svetovnega trga. Zato moramo pri ocenjevanju motenj v delovanju enotnega jugoslovanskega trga upoštevati notranje in zunanje dejavnike, ki imajo za odnose med organizacijami združenega dela kakor tudi na odnose med republikami in pokrajinami številne negativne posledice.

Motnje se kažejo kot zapiranje posameznih trgov, omejevanje pretoka blaga, storitev in sredstev, zastoj pri združevanju dela in sredstev na celotnem jugoslovanskem področju. Ti procesi in pojavi vodijo v zaostritve v odnosih med republikami in so tudi vir nacionalističnih tendenc. Bistveni vzrok za nastanek motenj so splošna nerazvitost našega trga, avtarkične težnje in lokalistični pritiski ter mehanizmi in instrumenti ekonomske politike, ki niso ustvarili dovolj spodbudnih

možnosti za razvoj in krepitev združevalne vloge enotnega jugoslovanskega tržišča.

Ustava in sistemski zakoni, ki so podlaga za urejanje družbenoekonomskih odnosov, določajo pristojnosti družbenopolitičnih skupnosti na vseh ravneh za sprejemanje ukrepov, s katerimi se zagotavlja normalno funkcioniranje enotnega jugoslovanskega trga. Sedanji obseg in narava motenj pri funkcioniranju enotnega jugoslovanskega trga potrjujeta, da družbenopolitične skupnosti niso sprejele ukrepov, s katerimi bi zagotavljale normalno funkcioniranje enotnega jugoslovanskega trga.⁶

Potrebne so nam realne ocene obsega in vzrokov motenj. Vsakršne poenostavitve nas lahko vodijo v krepitev avtarkičnih in centralističnih tendenc ter sprejemanje ukrepov, ki bodo slabili povezovalno vlogo jugoslovanskega trga. Pri tem velja v sedanjih težavnih gospodarskih razmerah upoštevati diferencirane težnje v smislu krepitev integracije in dezintegracije organizacij združenega dela. Za prvo je značilno, da se integracijski procesi krepijo in prehajajo v novo kvaliteto. Organizacije združenega dela, ki so reprodukcijsko povezane na območju celotne države, združujejo delo in sredstva in s tem lažje obvladujejo motnje v tekočem poslovanju, z ustreznim organiziranjem pa se tudi intenzivneje vključujejo v mednarodno delitev dela. V teh organizacijah združenega dela je globoko v zavest prodrlo spoznanje, kako lahko z združevanjem dela in sredstev in s skupnim poslovanjem dosežajo racionalnejše gospodarjenje z družbenimi sredstvi, povečujejo produktivnost dela in s tem ustvarjajo možnosti za enakopravnejše vključevanje v mednarodno delitev dela. Tako se pri integraciji izraža samoregulacijska moč združenega dela.

Poleg tega se v sedanjem obdobju izražajo težnje po zapiranju organizacij združenega dela, težnje po avtarkičnem razvoju, pogosto je izsiljevanje cen, deviz itd. Trgajo se tehnološke in ekonomsko upravičene povezave organizacij združenega dela. Za temi pojavi se pogosto prikrivajo skupinsko-lastninski interesi, ki pa jih v nekaterih primerih podpirajo tudi politične strukture iz organizacij združenega dela in družbenopolitičnih skupnosti. Razvoj teh negativnih teženj je bil mogoč, ker niso bili sprejeti ustrezni ukrepi ekonomske politike na vseh ravneh družbenopolitičnih skupnosti, ki bi te težnje preprečevale. Bistveni pogoj za obvladovanje vzrokov, ki vodijo v zapiranje tržišča in uveljavljanje monopolističnih teženj, je vztrajno uresničevanje ustavno opredeljenih družbenoekonomskih odnosov, ki dajejo delavcem v temeljnih organizacijah združenega dela dolžnost in pravico, da dejansko odločajo o dohodku in celotni družbeni reprodukciji. Zato normalnega delovanja enotnega jugoslovanskega trga ne moremo vzpostaviti z administrativno regulativno, temveč z zavestnim usklajevanjem razvoja in s skupno politiko razvoja kot bistvenim dejavnikom za preseganje motenj na enotnem jugoslovanskem trgu, zlasti pa z uveljavljanjem ekonomskih mehanizmov, kot so npr. kreditno-monetarni, blagovne rezerve itd. S tem bomo izpolnili pogoje za to, da bo enotni jugoslovanski trg opravljal svojo osrednjo funkcijo, selekcijo pri poslovanju med slabimi in dobrimi organizacijami združenega dela na podlagi ekonomske logike in ekonomskih kriterijev. To je bistveni pogoj za krepitev motivacije delavcev za boljše delo, kvalitetnejše gospodarjenje z družbenimi sredstvi, zlasti pa je odločilna tudi spodbuda za hitrejše združevanje dela in sredstev na dohodkovni podlagi.

⁶ Sergej Kraigher je dejal: »Na enotnem jugoslovanskem trgu se izražajo v najrazličnejših oblikah protislovni interesi, ki se med seboj prepletajo ter razrešujejo v skladu z delovanjem trga in njegovih zakonitosti.«

Sergej Kraigher: O družbenoekonomskih vidikih mednacionalnih odnosov.

DE: Društvenoekonomski aspekti mednacionalnih odnosa, 1982.

TABELA I-A

Delež nakupa blaga in storitev na lastnem področju v skupni nabavi republik in pokrajin (v %):⁷

	1970	1974	1976	1978
SR Črna gora	48,7	55,5	62,7	67,8
SR Bosna in Hercegovina	63,2	68,9	67,3	69,4
SR Hrvatska	62,8	64,4	68,6	71,1
SR Makedonija	66,5	68,3	63,4	64,6
SR Slovenija	57,8	63,3	64,5	64,5
SR Srbija — brez pokrajin	60,0	62,5	65,2	69,2
SAP Vojvodina	50,0	56,2	62,6	65,3
SAP Kosovo	56,6	55,8	62,6	62,9
SFRJ	59,6	63,4	65,7	68,1

TABELA I-B

Obseg prometa blaga in storitev v SFR Jugoslaviji:

Leto	SFRJ	Znotraj republik in pokrajin	Med republikami in pokrajinama	v %
				Nerazporejeno (izvoz, rezerve, JNA — vojska)
1	2	3	4	5
1970	100	59,6	27,7	12,7
1972	100	61,3	26,5	12,2
1974	100	63,4	24,8	11,8
1976	100	65,7	23,1	11,2
1978	100	68,1	22,9	9,0

Podatki iz tabel prikazujejo delež nakupa blaga in storitev v lastni republici in pokrajini v skupni nabavi. Približno 2/3 blaga se menjava znotraj republik. Spremembe v zadnjih desetih letih so v posameznih republikah različne. Globalna ocena na podlagi prikazanih podatkov bi bila, da smo soočeni z avtarkičnim razvojem in razbijanjem enotnega jugoslovanskega trga. Podrobnejša medsektorska analiza bi pokazala dejanske tržne odnose med razvitimi in manj razvitimi območji in posledice sedanjih gibanj. B. Kovač⁸ ugotavlja, da je za nerazvite pomembnejši trg razvitih kot pa obratno, in sklepa, da zapiranje in avtarkičnost regionalnih gospodarstev bolj prizadeneta nerazvita področja. Prikazani podatki ne dopuščajo globalne ocene glede odnosov med razvitimi in manj razvitimi območji, če ne upoštevamo tudi odnosov v primarni delitvi, gospodarske strukture in sprememb v strukturi materialne proizvodnje posameznih republik in pokrajin. Prikazana gibanja in spremembe v tabelah pa zahtevajo poglobljeno analizo, saj nakazujejo poslabšanje stanja in zmanjšanje v medsebojni menjavi.

Statistični podatki dokazujejo dinamično rast celotne menjave blaga in storitev v Jugoslaviji. V obdobju desetih let se je obseg povečal za več kot 7-krat. Podatki iz tabele II in indeksi rasti nam kažejo, da je rast menjave hitreje potekala v okviru republik in pokrajin kot pa med republikami. Te tendence se nadaljujejo tudi v obdobju do leta 1982. Podrobnejša analiza regionalizacije blagovnega prometa kaže, da obseg blagovnih tokov v okviru republike Makedonije in SAP Kosovo raste počasneje, obratno pa je SR Hrvatska v letu 1978 dosegla 71 % blagovne menjave že v okviru republike. Podatki kažejo, da gre za tendence zapiranja blagovnih tokov v okvir republiških in pokrajinskih meja.

⁷ M. Korać: Socialistični samoupravni način proizvodnje — III, str. 161, 162 — Beograd 1982.

⁸ B. Kovač: Nekateri politekonomski vidiki razvoja društvenoekonomskih odnosov in mednarodni odnosi na Kosovu: Časopis za kritiko znanosti 51/52/1982, str. 108.

Z vidika ustvarjenega dohodka in uporabe sredstev je dr. M. Korač v Politiki 16. 10. 1983 objavil naslednje:

Udeležba republik in pokrajin v ustvarjenem dohodku, v uporabljenih sredstvih in številu pogojno kvalificiranih delavcev v družbenem sektorju gospodarstva SFRJ:

TABELA II

		Ustvarjeni dohodek (D-spremembe)		Uporabljena sredstva (S-spremembe)		Pogojno kvalificirani delavci (R-spremembe)
SFRJ — družbeni sektor proizvodnja	1971	100		100		100
	1982	100		100		100
Razviti — skupaj	1971	81,1		76,4		76,1
	1982	78,0	-2,1	74,6	-1,8	72,2
SR Hrvatska	1971	27,9		25,3		25,2
	1982	26,1	-1,8	25,1	-0,2	24,2
SR Srbija — ožja	1971	24,3		26,6		27,0
	1982	24,6	+0,3	23,2	-3,4	25,5
SR Slovenija	1971	18,3		15,0		14,4
	1982	16,5	-1,8	15,2	+0,2	12,9
SAP Vojvodina	1971	9,6		9,5		9,5
	1982	10,8	+1,2	11,1	+1,6	9,6
Nerazviti — skupaj	1971	19,9		23,6		23,9
	1982	22,0	+2,1	25,3	+1,8	27,8
SR Bosna in Hercegovina	1971	12,0		13,3		13,8
	1982	13,2	+1,2	14,6	+1,3	15,2
SR Makedonija	1971	5,0		6,0		6,4
	1982	5,4	+0,4	6,1	+0,1	7,6
SR Črna Gora	1971	1,6		2,4		1,8
	1982	1,7	+0,1	2,4	=0,0	2,2
SAP Kosovo	1971	1,3		1,9		1,9
	1982	1,7	+0,4	2,3	+0,4	2,8

V zadnjih desetih letih se zmanjšuje delež dohodka in uporabljenih sredstev v skupnem dohodku in sredstvih Jugoslavije, povečuje pa se udeležba nerazvitih območij. Najbolj se je zmanjšala udeležba v dohodku Slovenije in Hrvaške, obratno pa se je delež Bosne in Hercegovine najbolj povečal. Podrobnejša analiza ustvarjenega dohodka po sredstvih je pokazala, da so relativno boljše rezultate dosegale tiste republike, ki so na začetku leta 1971 dosegale podpovprečne rezultate. Spričo prikazanih podatkov lahko sklenemo, da so pogoji gospodarjenja vplivali na zmanjšanje razlik med razvitimi in manj razvitimi področji Jugoslavije.

Primerjava med obema tabelama kaže, da je na osnovi parcialnih podatkov izredno težko oblikovati globalne ugotovitve. Iz tabele II je razvidno, da se v ob-

dobju 1971/82 povečuje delež vseh manj razvitih republik in SAP Kosovo v celotnem ustvarjenem dohodku uporabljenih sredstvih in zaposlenosti. Te tendence se v obdobju 10 let izražajo v vseh republikah.

Planiranje in uresničevanje skupne razvojne politike

Vloga republik in pokrajin pri oblikovanju razvojne politike Socialistične federativne republike Jugoslavije je opredeljena v ustavi in zakonu o temeljnih sistema družbenega planiranja in o družbenem planu Jugoslavije. Družbeni plan Jugoslavije opredeljuje skupne interese in cilje, določa smernice in okvire za sprejem ukrepov ekonomske politike, ki jih sprejemajo organi federacije, republik in avtonomnih pokrajin v skladu s svojimi pristojnostmi, in temelji na samoupravnih sporazumih ter družbenih dogovorih za izvajanje dogovorjenih razvojnih nalog. V praksi pa se pojavljajo pri uresničevanju ustavnih opredelitev in sistemskih osnov številni problemi. Ti problemi se zlasti izražajo pri oblikovanju in usklajevanju razvojne politike Jugoslavije. Kritična analiza srednjeročnih planov je pokazala, da so vzrok za številne sedanje ekonomske probleme slabosti pri planiranju in v razvojni usmeritvi. Problemi se izražajo znotraj združenega dela, v družbeni reprodukciji in pri poslovanju organizacij združenega dela, ker na razvojno politiko Jugoslavije še vedno odločilno ne vplivajo delavci v združenem delu, prav tako pa tudi ni usklajena glede na razmere v posameznih republikah in pokrajinah, zlasti glede na odnose v reprodukciji, menjavi in porabi v republikah in pokrajinah ter med njimi. Pretekli in sedanji srednjeročni plani so pod dominantnim vplivom družbenopolitičnih skupnosti, ne opirajo pa se na samoupravne pplane organizacij združenega dela. Zaradi tega so bili družbeni plani glede na materialne možnosti nerealni in ne dovolj usklajeni. Sprejeti planski cilji so pogosto pritiskali na ekonomsko politiko, da bi s svojimi mehanizmi in instrumenti zagotovila njihove realizacije. Za ekonomsko politiko sta bila značilna voluntarizem in subjektivizem. Preteklo obdobje sta spremljali zlasti dve tendenci: prvič, krepitev klasične vloge družbenopolitičnih skupnosti na vseh ravneh, še posebej v zvezi s planiranjem. To je zaviralo proces združevanja dela in sredstev organizacij združenega dela. Zato so družbenopolitične skupnosti sprejemale ukrepe, s katerimi so zagotavljale samoupravno koncentracijo sredstev. In drugič, v obdobju zadnjih let imamo opraviti s tendenco padanja rasti proizvodnje in visoko inflacijo ter z znižanjem stopnje akumulativne, reproduktivne sposobnosti organizacij združenega dela. V takšnih razmerah se je oblikovala razvojna politika Jugoslavije in uresničevala vloga republik na tem področju. Slabosti, ki izvirajo iz zaostajanja v razvoju samoupravnega planiranja na vseh ravneh, so se v federaciji izražale v obliki predlogov za usklajevanje, ki niso bili zasnovani z vidika celotne razvojne politike Jugoslavije, temveč z vidika kompromisov med razvojnimi politikami posameznih republik in pokrajin. To je oteževalo iskanje rešitev, ki bi bile v interesu delavcev v organizacijah združenega dela na območju celotne države in s tem tudi republik in pokrajin.

Odprta vprašanja in problemi, ki se porajajo pri dogovarjanju o skupni razvojni politiki Jugoslavije, so tesno povezani z dejavniki, ki se prepletajo med seboj. V praksi se še vedno pojavljajo razlike v pojmovanju odnosov med posameznimi planskimi akti na različnih ravneh. Pri sprejemu družbenega plana Jugoslavije imamo opraviti s težnjami, da bi v ta plan vključili elemente, ki po svoji naravi spadajo v planske dokumente drugih družbenopolitičnih skupnosti in organizacij združenega dela, predvsem v sporazume in dogovore. Zato je dogovor o temeljih plana Jugoslavije še vedno premalo zavezujoč glede obveznosti, pravic in odgovornosti organizacij združenega dela in republik in pokrajin in drugih nosilcev planiranja.

Pretekla praksa in izkušnje so pokazale, da imajo za uresničevanje tekoče in razvojne politike izredno pomembno, prevladujočo vlogo ukrepi ekonomske

politike. V socialističnem samoupravljanju moramo odnos zavestnega usmerjanja tokov družbene reprodukcije postaviti v kontekst celote — od delavcev v organizacijah združenega dela in občanov v krajevnih skupnostih do delegatov v samoupravnih in družbenopolitičnih skupnostih na vseh ravneh. Ekonomska politika mora služiti uresničevanju usklajenih in dogovorjenih planskih ciljev, vendar mora njena narava izhajati iz sistema socialističnega samoupravljanja in sistema združenega dela. Konkretno se mora to izraziti v njeni funkciji, oblikah, mehanizmi in instrumentih. Na tem področju pa se še vedno spopadamo z ostanke starega, ki zavirajo prodor novega, samoupravnega. Zato tudi proces operacionalizacije in uresničevanje ustavno opredeljenih družbenoekonomskih odnosov v praksi prepočasi teče in se ustavlja pri formalističnem zadoščanju črki zakona. Npr., usklajevanje planov ni samo usklajevanje med nosilci planiranja, ampak predvsem usklajevanje želja in nujnih nalog z možnostmi in naravnimi dobrinami v celotni državi in po območjih ter dejavnostih, pa tudi usklajevanje instrumentov z ustavnim družbenoekonomskim sistemom (blagovna proizvodnja, planiranje, enotni trg, sistem združenega dela).

Hitrejši razvoj gospodarsko manj razvitih republik in pokrajine Kosovo

Pri obravnavi vprašanj o uresničevanju enakopravnosti narodov in narodnosti z družbenoekonomskega vidika in aktualnih gospodarskih procesov moramo upoštevati tudi hitrejši razvoj gospodarsko manj razvitih republik in pokrajine Kosovo, ki je v ustavi opredeljen kot pomembna sestavina našega družbenoekonomskega razvoja in obvezno vgrajen v družbene plane Jugoslavije ter plane socialističnih republik in organizacij združenega dela. Načelno sta sistem in politika pospešenega razvoja jasno opredeljena tudi v drugih dokumentih. Sedanje razlike v stopnji razvitosti med razvitimi in manj razvitimi republikami in pokrajino Kosovo terjajo določeno prelivanje sredstev, s katerimi zagotavljamo hitrejši razvoj proizvodjalnih sil na teh območjih. Pri tem moramo upoštevati dejstvo, da razlike v stopnji razvitosti proizvodjalnih sil omogočajo določeno prelivanje dohodka na enotnem jugoslovanskem trgu v korist bolj produktivnih organizacij združenega dela. Dosedanje analize in izkušnje kažejo, da praksa še ni ovrgla Marxovega stališča,⁹ »da neka nacija v delitvi dela na trgu lahko prisvaja in tudi prisvaja del presežnega dela druge nacije, dokler se z logiko neusklajenega razvoja reproducirajo razlike v ravni produktivnosti dela med deželami in narodi, dokler delujejo zakonitosti, po katerih se upošteva produktivnejše delo ene nacije v odnosih delitve blaga med njimi. To je zakonitost delitve.« Potrebno je kritično oceniti, kako te zakonitosti delujejo tudi v blagovni proizvodnji v socialističnem samoupravljanju. V vseh dosedanjih razpravah o dograjevanju sistema in politike pospešenega razvoja manj razvitih republik in pokrajin je prišla do izraza zlasti kritična ocena v zvezi z učinkovitostjo uporabe obstoječih proizvodnih potencialov v manj razvitih področjih Jugoslavije. V srednjeročnem planskem obdobju 1981 do 1985 so bile sprejete systemske podlage, ki nadaljujejo kombinirani sistem zagotavljanja sredstev za financiranje. Republike in pokrajine zagotavljajo sedaj svoje obveznosti do sklada federacije tako, da organizacije združenega dela neposredno združujejo 50 % sredstev v programe za skupne naložbe v gospodarsko manj razvitih republikah in pokrajini Kosovo, 50 % sredstev pa vplačujejo kot obvezno posojilo skladu federacije. S tem je omogočeno, da organizacije združenega dela lahko celotno obveznost do sklada federacije združujejo v skupno dogovorjenih programih za hitrejši razvoj manj razvitih področij. V idejnopolitičnem smislu to pomeni korak naprej glede na sistem koncentracije in centralizacije sredstev na podlagi zakonov v preteklosti.

⁹ Sergej Kraigher: O družbenoekonomskih vidkih mednacionalnih odnosov. DE: Društvenoekonomski aspekti međunacionalnih odnosa, 1982.

Po letu 1981 (do leta 1983) je bila zastavljena izredna intenzivna aktivnost organizacij združenega dela in drugih dejavnikov za združevanje dela in sredstev na tej podlagi na celotnem jugoslovanskem območju. Nove sistemske rešitve, ki so izhodišče za neposredno združevanje sredstev organizacij združenega dela, so vplivale na intenzivnost oblik in uveljavljanje novih osnov združevanja.

Podatki o sklenjenih samoupravnih sporazumih v Sloveniji kažejo naslednje:

TABELA III

Leto	Število programov	Združena sredstva v programe	Obveznost SRS (50 %)	v mio din	
				% združenih sredstev glede na obveznost SRS	
1981	43	2.286,7	2.580,0	89	
1982	37	1.601,0	3.524,2	45,5	
1983		2.546,8 ¹⁰	3.868,2	68	
1984		1.568,8 ¹⁰	4.279,4	37,5	
1985		616,5 ¹⁰	4.702,2	13,2	
Skupaj	80	8.615,8	18.954,0	46	

Republika ozlroma pokrajina	Število programov	Združena sredstva v programe	Obveznost SRS (50 %)	v mio din	
				% združenih sredstev glede na obveznost SRS	
BiH	23	1.149,5	967,8	118,6	
Črna gora	5	85,0	343,5	24,5	
Makedonija	4	303,2	679,8	45,0	
Kosovo	5	63,3	1.533,1	4,1	
Skupaj	37	1.601,0	3.524,2	45,5	

Organizacije združenega dela iz SR Slovenije so v letu 1981 in 1982 sklenile 80 samoupravnih sporazumov o združevanju sredstev z organizacijami združenega dela iz gospodarsko manj razvitih območij Jugoslavije. Tako je približno 1/2 sredstev usmerjena v naložbe na osnovi neposrednih povezav med organizacijami združenega dela. Praksa potrjuje pravilnost takšne usmeritve ne le z vidika obsega naložb v manj razvitih območjih, temveč tudi zaradi nove kvalitete v družbenoekonomskih osnovah za urejanje medsebojnih odnosov. Iz sklenjenih samoupravnih sporazumov je razvidno, da se uveljavlja prevzem skupnega rizika, prenos tehnologije ter pomoč v kadrovske potencialih. To je perspektiva za doseganje kvalitetnejših poslovnih rezultatov in učinkovitejšo uporabo družbenih sredstev.

V skladu z razvojem proizvodnih sil in družbenoekonomskih odnosov se je vprašanje narodov postavilo neposredno v funkcijo samoupravnega osvobodjanja dela. To je odločilni mejnik v razvoju urejanja nacionalnega vprašanja, ki ga povezuje z razvojem socialističnega samoupravljanja in demokracije v Jugoslaviji.

Z uresničevanjem enakopravnosti narodov in narodnosti Jugoslavije so povezani temeljni življenjski interesi narodov in narodnosti, nadaljnji materialni razvoj ter perspektiva socialističnega samoupravljanja. To je bistveni pogoj za krepitev temeljnega produkcijskega odnosa, v katerem delavec v temeljni organizaciji združenega dela sam odloča o pogojih in rezultatih svojega dela.

Konkretni rezultati in praksa potrjujejo, da je samoupravljanje bistveno obogatilo vlogo in položaj narodov in narodnosti v socialistični skupnosti. Zato se ekonomski vidik enakopravnosti narodov in narodnosti uresničuje kot ekonomska

¹⁰ To so podatki o planirani uporabi sredstev v teh letih na podlagi že sklenjenih samoupravnih sporazumov iz let 1981 in 1982.

samostojnost naroda in njegova odgovornost za lastni in skupni razvoj celotne jugoslovanske skupnosti. Bitka za uresničevanje ustavno opredeljenih družbeno-ekonomskih odnosov je neposredno povezana z uveljavljanjem ustavnih načel enakopravnosti narodov in narodnosti Jugoslavije.

Nekateri kvantitativni kazalci kažejo dosežene pozitivne rezultate pri uveljavljanju ustavnih načel enakopravnosti narodov in narodnosti v praksi. V procesu preobrazbe družbenoekonomskih odnosov pa se srečujemo s problemi, ki se zlasti kažejo v motnjah v delovanju enotnega jugoslovanskega trga in nekaterih slabostih pretekle razvojne politike. Naš dinamični družbenoekonomski razvoj pa potrjuje uresničevanje temeljnih opredelitev. Analize družbenih in ekonomskih procesov kažejo, da smo v določenem smislu v prelomnem obdobju, ki pomeni uresničevanje programa dolgoročne ekonomske stabilizacije s krepitvijo vloge trga in zagotavljanja pogojev za normalno funkcioniranje enotnega jugoslovanskega trga. Za sedanjo stopnjo razvoja sistema in politike hitrejšega razvoja gospodarsko manj razvitih republik in SAP Kosovo je značilno, da združuje administrativno in samoupravno komponento. Nadaljnja perspektiva pri uveljavljanju enakopravnosti narodov in narodnosti oziroma republik in pokrajin je v razvoju socialističnega samoupravljanja, v upoštevanju različnega in skupnega ter objektivnih pogojev za življenje in delo v posameznih republikah in pokrajinah. S sporazumevanjem pa je potrebno usklajevati in uresničevati skupne interese v Jugoslaviji. Nadaljnji razvoj mora biti usmerjen v združevanje dela in sredstev ter prevzem obveznosti in pravic. To je podlaga za krepitev materialne osnove združenega dela in uveljavljanje enakopravnosti narodov in narodnosti v Jugoslaviji.

Summary

SOCIOECONOMIC BASES FOR EXERCISING THE EQUALITY OF RIGHTS OF THE NATIONS AND NATIONALITIES LIVING IN YUGOSLAVIA

The exercising of constitutionally stipulated principles in dealing with the constitutional relations within the Federation and with the equality of the nations and nationalities living in Yugoslavia, is associated with large number of current questions concerning the development of socioeconomic system, the role of the republics and provinces, the functioning of the integral Yugoslav market, common development planning, faster development of the economically less developed republics and of the autonomous province of Kosovo, and other economic and political issues. The basic condition for exercising the equality of rights of the nations and nationalities is the equality in work and in the use of the results of work; it is exercised as an integrated constituent of all the social relations. This keynote has been stipulated in the Program of the League of Communists of Yugoslavia as well as in the Constitution. The basic agent exercising the equality of rights of the nations and nationalities is the working class with socially-owned means of production, free pooling of labor and resources, and the right of workers in basic organizations of associated labor to decision-making in the matters of conditions and results of their work.

From the viewpoint of the Constitution and the system, the principles of regulating national questions and inter-nationality relations have been clearly defined. This means that the nations are independent not only politically but also economically. Each nation uses freely the income it has generated, as a material basis of its material, social, and cultural development. This principle is corroborated and carried out in practice through the assertion of the principle of the distribution of income according to performance and according to the results of work and of an independent decision-making on the part of the workers in basic organizations of associated labor in the matter of the distribution of income. The actual enforcement of this principle in individual remuneration for work, in directing the relationships between basic organizations of associated labor deriving from all the possible forms of interlinkage, in the free exchange of labor and the distribution among sociopolitical communities, is of great importance for the development of inter-nationality relations, thus also for the relations existing between the republics and the provinces as well as for the relations within the Federation.

Various points of view must be taken into account in any discussion of the main factors in asserting the equality of rights of the nations and nationalities within the So-

cialist Federal Republic of Yugoslavia, such as the economic, political, cultural, social, etc., viewpoints. The following interrelated factors must be considered in asserting the economic aspect:

1. The functioning of the integral Yugoslav market, whose foundations have been stipulated in the Constitution of the Socialist Federal Republic of Yugoslavia, requires as follows:

- a uniform currency, and a uniform monetary and foreign-currency system
- a free trend-setting and pooling of labor and resources
- a free exchange of goods and services on the integral Yugoslav market
- a free creation and association of organizations of associated labor and free conduct of their activities
- the guiding of the economic and social development and the coordination of market relations.

At present we are confronted with the breaking up of the integral Yugoslav market and with the growth of closed-type republican economies. This development has often resulted in tensions in the relations between the republics and the provinces, which is whence the nationalist tendencies can emerge and do emerge. That is why in dealing with the question of exercising the equality of rights of the nations and nationalities of Yugoslavia, we must assess the problems and analyze their reasons, in particular those which are related to the functioning of the integral Yugoslav market.

2. The system and the policy of a faster development of production potential in economically less developed republics and in the autonomous province of Kosovo, represent a significant element contributing to the equality of rights of the nations and nationalities, and the material basis for a more congruent development of the entire Yugoslav community as well as of the constituent parts thereof. Today, about one half of the resources required are secured on the basis of direct pooling of labor and resources owned by the organizations of associated labor that are located in both developed and less developed areas. The remaining 50 per cent of resources are still secured from the fund for financing accelerated development in the less developed regions. In addition, resources are also secured to cover part of the common expenditure.

3. Common planning and realizing development projects. The planning ensures an overall congruity of material relations in the entire social reproduction, a coordinated development of the country as a whole, and a stable functioning of the integral Yugoslav market. The Yugoslav development plan contains interests and goals defined in the agreements for implementing the plans; it concerns especially the coordination and the steering of the entire social reproduction, the policy of economic relations with foreign countries, the policy of a faster development of economically less developed republics and of the Kosovo province, ensured fulfillment of the conditions needed for the development of socialist self-management, and other questions relating to common interests of the nations and nationalities of Yugoslavia.

The economic independence and the equality of rights of the nations and nationalities as well as of the republics and provinces, is expressed externally in independent decision-making in the matter of generated income. The republics and provinces as self-managing and state communities of the working class and of the working people and nations living within their confines, provide — in conformity with the Constitution and the jurisdiction based on the Constitution-mechanisms and instruments of economic policy on a joint basis. These mechanisms and instruments are determined on the basis of consultations to reach agreements within the Federation, and according to the republican jurisdiction as defined by the Constitution. When analyzing the reasons for our present economic difficulties, we often critically discuss the economic policy and the measures taken on all levels, particularly in connection with unrealistic planning and the pressures exerted with the aim of achieving — with the instruments and mechanisms of economic policy — the enforcement of individual interests and unrealistic goals set up in the planning documents. In the past, such a practice often brought about a number of difficulties and problems that found expression also in the tensions between the republics including the two provinces. Therefore the importance and role of the Yugoslav development plan concerning the exercising of the long-term program of the development of the overall equality of rights of the republics and provinces and nations and nationalities, must be estimated realistically from the socioeconomic viewpoint.

Nada Vilhar

**GOSPODARSKO POVEZOVANJE KOT TEMELJNI PRISPEVEK RAZVITEJŠIH
ZA RAZVOJ MANJ RAZVITIH OBMOČIJ JUGOSLAVIJE, S POSEBNIM OZIROM
NA SR SLOVENIJO — PREDVSEM TISTI ASPEKTI, KI ZADEVAJO
MEDNACIONALNE ODNOSE**

Uvod

Teritorialne razlike v stopnji ekonomske razvitosti posameznih republik in pokrajin v Jugoslaviji, ki so bile predvsem posledica njihovega zgodovinskega razvoja, so socialistični samoupravni družbi narekemale stimulanje hitrejšega razvoja gospodarsko manj razvitih področij, ki naj bi zmanjšalo razlike med razvitejšimi in manj razvitimi republikami in avtonomnimi pokrajinami. Hitrejši razvoj gospodarsko nerazvitih republik in pokrajin ustvarja pogoje za vsestranski materialni in družbeni razvoj cele države ter uresničuje ekonomsko enakopravnost narodov in narodnosti Jugoslavije kot enega izmed faktorjev njihove nacionalne enakopravnosti.

Cilje in naloge sistema za pospeševanje razvoja manj razvitih republik in SAP Kosovo določa v najbolj splošnih okvirih ustava SFR Jugoslavije. Ta takole določa naloge in cilje pospešenega razvoja manj razvitih republik in SAP Kosovo: »Da bi se ustvarila materialna osnova za enakopravnost narodov in narodnosti Jugoslavije, izenačevali materialni pogoji za družbeno življenje in delo delovnih ljudi in kar najbolj skladno razvijalo gospodarstvo kot celota, se v socialistični republici Jugoslaviji v splošnem interesu posveča posebna pozornost hitrejšemu razvoju proizvodnih sil v gospodarsko manj razvitih republikah in pokrajinah ter v ta namen zagotavljajo potrebna sredstva in sprejemajo drugi ukrepi.«¹

Kriteriji za opredelitev stopnje razvitosti republik in avtonomnih pokrajin

Ker je družbenoekonomska razvitost splet različnih faktorjev, jo merimo s kazalci z različnih področij družbenega in ekonomskega življenja.

V Resoluciji 12. kongresa Zveze komunistov Jugoslavije »Naloge ZKJ pri razvoju socialističnih samoupravnih družbenoekonomskih odnosov v materialnem in socialnem družbenem razvoju« so poudarili, da bi bilo treba do polovice sedanjega planskega obdobja sprejeti objektivna merila za ugotavljanje stopnje razvitosti republik in avtonomnih pokrajin.²

V dosedanjem delu mnogih komisij, ekonomskih inštitutov in Zveznega zavoda za družbeno načrtovanje so prišli do spoznanja, da so dvoje meril in trije kazalci dovolj za znanstveno oceno celotne razvitosti vsake družbenopolitične skupnosti. Menijo, da so razvitost proizvodnih sil in njihovi rezultati zanesljivo merilo, s katerim je mogoče ustrezno izraziti razpoložljive zmogljivosti republik in pokrajin.

Sodelavci Inštituta za ekonomska raziskovanja v Ljubljani v svojih analizah stopnje razvitosti posameznih območij uporabljajo 27 kazalcev.³ Tabela 1 nam

¹ Uradni list SFRJ, št. 9, 21. 2. 1974, str. 211.

² 12. kongres ZKJ, Dokumenti, sprejeti na 12. kongresu ZKJ, 26.—29. junija 1982, str. 70. ČZDO Komunist, TOZD Komunist — Ljubljana, 1982.

³ Dolenc Marjan, Kuzmin Franc, Kranjec Marko in Stanovnik Tine: Analiza stopnja razvijenosti i politika ubrzanog razvoja nedovoljno razvijenih jugoslovanskih republika i SAP Kosovo, Ljubljana, Inštitut za ekonomska raziskovanja, 1979, 22. str.

Tabela 1: RANGI STOPNJE RAZVITOSTI REPUBLIK IN AVTONOMNIH POKRAJIN S POSAMEZNIH VIDIKOV RAZVITOSTI V LETU 1974

Zap. št.	Republika ali AP	Proizvajalna sredstva		Delovna sila		Rezultati dela		Osebni standard		Družbeni standard		Splošna razvitost ³		Splošna razvitost ⁴	
		Indeks ¹	Rang	Indeks	Rang	Indeks	Rang	Indeks	Rang	Indeks	Rang	Indeks	Rang	Indeks	Rang
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
1.	Slovenija	184,9	1	128,6	1	172,7	1	136,0	2	138,9	1	153,0	1	156,1	1
2.	Vojvodina	129,8	3	101,8	3	122,1	2	136,3	1	125,4	2	125,4	2	126,3	2
3.	Hrvatska	135,8	2	107,0	2	118,3	3	115,6	3	108,3	4	117,1	3	119,4	3
4.	Ožja Srbija	89,3	4	92,5	7	91,5	4	109,7	4	113,1	3	101,4	4	99,7	4
5.	Črna gora	80,7	5	99,3	4	76,9	5	85,1	5	75,3	6	81,8	6	82,3	5
6.	Bosna in Hercegovina	61,8	8	93,7	6	78,4	6	65,1	7	66,7	7	70,4	7	69,5	7
7.	Makedonija	64,7	6	96,8	5	76,7	7	83,8	6	102,3	5	85,0	5	81,9	6
8.	Kosovo	64,5	7	81,1	8	57,6	8	39,2	8	57,9	8	56,8	8	56,9	8
	Razmerje med najbolj in najmanj razvitim območjem ²														
9.	1960	3,8	—	1,9	—	2,7	—	5,8	—	4,3	—	3,7	—	3,8	—
10.	1974	3,0	—	1,6	—	2,9	—	3,5	—	2,4	—	2,7	—	2,7	—

¹ SFRJ = 100

² Manj razvito območje = 1

³ Z vsemi 27 kazalci

⁴ Izračunano iz 5 sestavin

Vir: Dolenc, Kuzmin, Kranjec, Stanovnik, Analiza stopnja razvijenosti i politika ubrzanog razvoja nedovoljno razvijenih jugoslovenskih republika i SAP Kosovo, 1979, str. 14—15.

prikazuje range stopnje razvitosti republik in avtonomnih pokrajin s posameznih vidikov razvitosti v letu 1974, merjene s 27 kazalci, ki so jo izdelali sodelavci Inštituta za ekonomska raziskovanja v Ljubljani. Iz tabele je razvidno, da je relativno najbolj razvita SR Slovenija, ki ji sledita AP Vojvodina in SR Hrvatska, SR Srbija izven pokrajin je na četrtem mestu, SR Črna gora in SR Makedonija sta na petem in šestem mestu, sledi SR Bosna in Hercegovina ter na zadnjem mestu AP Kosovo.

Za določanje manj razvitih območij ni pomemben samo izbor kazalcev za merjenje razvitosti, temveč tudi mejne vrednosti, izpod katerih se posamezno območje šteje kot manj razvito. Vendar pa o tem, kdaj se končuje pot iz nerazvitosti, še ni enotnega stališča. Po predlogu Zveznega zavoda za družbeno načrtovanje naj bi bila ta meja, ki pomeni prehod v družbo razvitih, dve tretjini jugoslovanskega povprečja za vsa merila.⁴

Temelji politike hitrejšega razvoja gospodarsko manj razvitih območij Jugoslavije

Družbenoekonomski razvoj in zmanjševanje regionalnih neenakosti jugoslovanskih republik in avtonomnih pokrajin sta bila osnovna cilja ekonomske politike v vsem povojnem obdobju. Politika hitrejšega razvoja gospodarsko manj razvitih republik in SAP Kosovo je temeljna komponenta družbenoekonomskega razvoja naše države, ki se je uveljavila kot pomemben faktor povezovanja in kot skupni interes vseh narodov in narodnosti Jugoslavije. Na opredelitev za tako politiko so vplivali številni dejavniki, predvsem socialistični samoupravni družbenoekonomski odnos, federativna ureditev, večnacionalna sestava prebivalstva ter zgodovinsko pogojene razlike v stopnji razvitosti med posameznimi republikami in avtonomnimi pokrajinama.

Politika hitrejšega razvoja gospodarsko manj razvitih republik in SAP Kosovo ima poseben pomen za nadaljnji napredek mednacionalnih odnosov in za ureditev enotnosti delavskega razreda, enakopravnosti narodov in narodnosti republik in avtonomnih pokrajin ter za hitrejši in skladnejši družbeni in ekonomski razvoj vse jugoslovanske skupnosti. Hitrejši razvoj gospodarsko manj razvitih republik in SAP Kosovo je hkrati skupen ekonomski interes vseh republik in avtonomnih pokrajin, saj se s tem ustvarjajo pogoji za odpravljanje disproporcij v ekonomski in socialni strukturi države, ki omejujejo vsestranski materialni in družbeni razvoj celote.

Osnovne družbenopolitične opredelitve politike hitrejšega razvoja manj razvitih republik in SAP Kosovo so vgrajene v Program Zveze komunistov Jugoslavije, v vse ustave naše države, v gradiva in sklepe vseh dosedanjih kongresov KPJ oziroma ZKJ ter predstavljajo temelj politike dogovora, oblikovane v družbenih planih Jugoslavije ter v planih socialističnih republik in organizacij združenega dela.

V Programu ZKJ je poudarjeno, da bi bila za nekatere dele Jugoslavije enakopravnost samo formalna, če bi socialistična skupnost ne upoštevala tega, da so ti deli zaradi specifičnih zgodovinskih pogojev zaostali v svojem gospodarskem razvoju. »Nujna potreba skladnega gospodarskega razvoja vse dežele in nujen pogoj bratstva in enotnosti narodov Jugoslavije je v tem, da se politična in pravna enakopravnost narodov Jugoslavije, postopno dopolnita z ekonomsko enakopravnostjo. Zato mora biti nenehna skrb, da se pospeši gospodarski razvoj zaostalih pokrajin, poglavitni element ekonomske politike.«⁵

⁴ Poročilo s skupne seje Zveznih družbenih svetov za družbeno ureditev ter gospodarski razvoj in ekonomsko politiko. Zbliževanje stališč za oceno razvitosti. Dnevnik, Ljubljana, št. 194, 19. 7. 1983, str. 3.

⁵ Program Zveze komunistov Jugoslavije, sprejet na VII. kongresu Zveze komunistov Jugoslavije, ČZDO Komunist, Ljubljana, februar 1979, str. 161—162.

Zveza komunistov Jugoslavije v Resoluciji desetega kongresa »Boj za nadaljnjo graditev socialističnega samoupravljanja in naloge Zveze komunistov Jugoslavije« poudarja, da ima uresničenje politike hitrejšega razvoja gospodarsko manj razvitih republik in SAP Kosovo poseben pomen za razvoj mednacionalnih odnosov in za utrjevanje enotnosti delavskega razreda in naše socialistične skupnosti. V skladu s takšno politiko je poudarjen pomen razvoja solidarnosti in vzajemne pomoči narodov in narodnosti Jugoslavije. V Resoluciji pa je poudarjeno, naj se posebej obravnava Socialistična avtonomna pokrajina Kosovo glede na višjo stopnjo nerazvitosti pokrajine v primerjavi z gospodarsko premalo razvitimi republikami ter naj se pri tem zagotavlja družbene in materialne razmere za njen hitrejši razvoj.⁶

V Resoluciji enajstega kongresa ZKJ »Naloge Zveze komunistov v razvoju socialističnih in samoupravnih družbenoekonomskih odnosov, v materialnem in družbenem razvoju«, je posebej poudarjeno dohodkovno povezovanje med organizacijami združenega dela iz gospodarsko bolj razvitih in manj razvitih območij. »Potrebno si je posebno prizadevati, da se organizacije združenega dela iz gospodarsko bolj razvitih in manj razvitih območij poslovno povezujejo, z različnimi oblikami združenega dela in sredstev na dohodkovni podlagi, na temelju skupnih interesov, zaradi hitrejšega razvoja gospodarsko manj razvitih republik in SAP Kosovo, ker je to tudi v korist združenega dela gospodarsko razvitih republik in pokrajine. Širša izmenjava izkušenj pri uporabi sodobnih dosežkov znanosti in tehnike ter sodobne organizacije dela mora postati v večji meri pot za spodbujanje hitrejšega razvoja teh republik in posebno SAP Kosovo.«⁷

V Družbenem načrtu Jugoslavije za obdobje 1981—1985 so si v politiki krepitev hitrejšega razvoja gospodarsko nezadostno razvitih republik in avtonomne pokrajine postavili naslednje cilje: socialno enakost, izenačevanje pogojev življenja in dela, solidarnost delavskega razreda ter narodov in narodnosti Jugoslavije.

Sistem ukrepov za pospeševanje razvoja manj razvitih območij

Reševanje problema razlik v nivoju gospodarske razvitosti in pospeševanja razvoja gospodarsko manj razvitih področij, smo se lotili s trdnimi političnimi opredelitvami že ob sprejetju Prvega petletnega plana za obdobje 1947—1951. V 5. členu tega plana je bila postavljena naloga »zagotoviti hitrejši tempo razvoja gospodarsko zaostalih republik in odstraniti posledice neenakomernega razvoja.«⁸

Boris Kidrič je na V. kongresu Komunistične partije Jugoslavije leta 1948 poudaril, da so razvite republike dolžne, preko vsedrjavne akumulacije in njenih razdelitev, pomagati pri razvoju zaostalih republik.

Kidrič pravi: »Povsem jasno je torej, da moramo del presežnega dela iz razvitih republik z višjo produktivnostjo nujno uporabljati v naši socialistični graditvi v manj razvitih republikah, da bomo tudi tam maksimalno dvignili proizvodjalne sile, in sicer ne samo v njihovo dobro, marveč tudi v dobro celotne države in v dobro tistih republik, ki trenutno podpirajo zaostale republike.«⁹

SISTEM IN VIRI FINANCIRANJA ZA RAZVOJ NEZADOSTNO RAZVITIH REPUBLIK IN SAP KOSOVO V RAZDOBJU PRED FORMIRANJEM SKLADA

Proti koncu petdesetih let so bile ustvarjene vsaj minimalne možnosti za celovitejšo razreševanje problema razvoja manj razvitih območij. Tako se je plan druž-

⁶ Deseti kongres Zveze komunistov Jugoslavije, Dokumenti, ČZP Komunist — TOZD Ljubljana 1974, str. 232—233.

⁷ Enajsti kongres Zveze komunistov Jugoslavije, referat predsednika Tita, resoluciji, statut ZKJ, ČZDO Komunist, Ljubljana, julij 1978, str. 124.

⁸ Zakon o petogodišnjem planu razvitka narodne privrede FNRJ u godinama 1947—1951. »Borba«, Beograd 1947, str. 13.

⁹ Boris Kidrič: O graditvi socialističnega gospodarstva FLRJ, referat na V. kongresu KPJ, Ljubljana, Cankarjeva založba, 1948.

benega razvoja Jugoslavije za obdobje 1957—1961 prvič v zgodovini planiranja pri nas lotil tega vprašanja. S tem je bila uveljavljena komponenta razvoja manj razvitih republik in SAP Kosovo v okviru planiranja razvoja celotnega jugoslovankega gospodarstva na podlagi centraliziranih odločitev o razporedu in celo strukturi investicij vsaj glede objektov, za katere so črpali sredstva iz centraliziranih skladov na ravni federacije. Najpomembnejši ukrep, ki so ga sprejeli v tem obdobju, je bil sistem garantiranih investicij za razvoj manj razvitih republik in SAP Kosovo kot zaokrožen in celovit program gradnje določenega števila objektov na teh območjih. Kljub temu, da je stimulacija temeljila na visoki stopnji neposredne intervencije, so rezultati zaostali za predvidevanji in pričakovanji.¹⁰

Pomanjkljivost sistema za razvoj nerazvitih republik in SAP Kosovo v tem razdobju je v tem, da je celotni program izgradnje prek garantiranih investicij, temeljil na statičnih osnovah, kajti fiksni programi izgradnje so bili določeni centralizirano na zvezni ravni po administrativnih merilih o strukturi za posamezne objekte, o dinamiki letnih tranš in podobno.¹¹

INTERVENCIJA DRUŽBENE SKUPNOSTI PREK SKLADA KOT POSEBNE INSTITUCIJE FEDERACIJE

Sistem formiranja in razdeljevanja sredstev kot lastnega kapitala sklada (1961—1965)

V družbenem planu razvoja gospodarstva Jugoslavije za obdobje 1961—1965 je kvalitativno največja sprememba ustanovitev sklada federacije za kreditiranje hitrejšega razvoja manj razvitih republik in SAP Kosova (v nadaljnjem besedilu sklad) kot posebne organizacije na ravni federacije v letu 1965.¹²

Zakon o ustanovitvi sklada je bil sprejet šele 1965. leta. Prehod na poseben sklad je prispeval k učinkovitejšemu uresničevanju sprejete politike o regionalnem razvoju, kot je to bilo mogoče dosegati ob financiranju iz skupnega sklada federacije — Splošnega investicijskega sklada (SIS), ki je bil namenjen za potrebe razvoja celotnega gospodarstva.

Z družbenim planom gospodarskega razvoja Jugoslavije od 1961—1965 in z letnimi družbenimi plani (za leta 1961, 1962, 1963) oziroma z zakonom o gospodarsko planskih ukrepih (za leta 1964 in 1965) kot tudi z drugimi predpisi so reševali vsa najpomembnejša vprašanja s tega področja, kot so:

- določanje obsega sredstev sklada
- njihova konkretna razdelitev na posamezna območja

¹⁰ Hodnik Boris: Viri financiranja razvoja manj razvitih območij Jugoslavije, dipl. delo, Ljubljana, Ekonomska fakulteta Borisa Kidriča, 1979, str. 4—5.

¹¹ Ranko Nikolić: Zvezni sklad za kreditiranje hitrejšega razvoja gospodarsko nezadostno razvitih republik in pokrajin, dipl. delo, Ljubljana, Ekonomska fakulteta Borisa Kidriča, 1977, str. 9.

¹² Območje in način poslovanja sklada, pogoje kreditiranja in sistem zbiranja sredstev so za to razdobje določali naslednji predpisi:

a) Člen 123 Ustave SFRJ 1963, v katerem je predvidena ustanovitev sklada federacije za kreditiranje hitrejšega razvoja gospodarsko nezadostno razvitih republik in pokrajin in s katerim so določeni stalni viri financiranja sklada, pogoji kreditiranja in način poslovanja sklada pa prepuščena določilom zveznih zakonskih predpisov.

b) Zvezni zakon o skladu (Uradni list SFRJ, št. 8/1965 z dopolnilom v Uradnem listu SFRJ, št. 33/1971), ki določa osnovna načela, na katerih naj temelji delo sklada oziroma način črpanja in dodeljevanja sredstev, način upravljanja sklada, področje njegovega delovanja in podobno.

c) Zvezni zakon o stalnih sredstvih sklada (Uradni list SFRJ, št. 28/1966 in 33/1971), katerega določila glede virov financiranja sredstev za sklad se nanašajo na posamezna planska razdobja.

d) Zakon o republikah in pokrajinah, katerih razvoj naj dopolnilno kreditira sklad (Uradni list SFRJ, št. 8/1965, 33/1971), s katerim se določajo območja, ki jih v posameznih planskih razdobjih zakon obravnava kot nezadostno razvita.

— določanje osnovnih pogojev za odobravanje kreditov ipd.

Sklad pa je v glavnem skrbel, da se formirana sredstva izkoriščajo prek določenih bank nezadostno razvitih območij in na način ter pod pogoji, določenimi s predpisi.

Značilnosti formiranja in uporabe sredstev sklada v razdobju od leta 1966—1970

V primerjavi s planskim obdobjem 1961—1965, ko je bilo financiranje razvoja manj razvitih republik in SAP Kosovo iz sredstev sklada udeleženo v skupnih investicijah v manj razvitih republikah in SAP Kosovo z relativno skromnim deležem,¹³ je postal sklad od 1966—1970 prvi glavni nosilec finančne intervencije v manj razvitih republikah in SAP Kosovo. Višina potrebnih sredstev sklada se ni več določala v nekem vnaprej odrejenem skupnem znesku neodvisno od gibanja v gospodarstvu, ampak je bil obseg določen v skladu z gibanji v gospodarstvu — za to razdobje je bil predviden obseg sredstev v višini 1,85% družbenega proizvoda družbenega gospodarstva.

Plan za razdobje 1966—1970 pa je prinesel še nekaj bistveno novega: predviden je bil poseben sistem ukrepov za razvoj Kosova, kar je pomenilo pomembno novost v primerjavi z dotedanjim sistemom intervencije, ki je bil enoten za vse območje.

Prenos sredstev sklada za gospodarske investicije na republike in avtonomni pokrajini

Po določbah »Zakona o prenosu sredstev, pravic in obveznosti federacije za gospodarske investicije na republike in avtonomni pokrajini« so se sredstva, pravice in obveznosti federacije za gospodarske investicije iz sklada za kreditiranje gospodarskega razvoja gospodarsko nezadostno razvitih republik in avtonomne pokrajine Kosovo, ki so jih določali zvezni predpisi, izdani do 31. 12. 1970, prenesla na republiko oziroma avtonomno pokrajino, v kateri imajo sedež končni uporabniki kreditov.¹⁴

SISTEM FORMIRANJA IN RAZDELJEVANJA SREDSTEV, ZBRANIH NA OSNOVI KREDITNIH VIROV V RAZDELJEVANJU OD 1971—1975. LETA

Predpisi, ki so jih sprejeli za to obdobje v zvezi s pospeševanjem razvoja manj razvitih republik in SAP Kosova, odsevajo prizadevanje, da kompenzirajo zaostanek v pomoči, ki je bil posledica neugodnih gospodarskih tokov do leta 1970.

Ti predpisi odsevajo spremembe v družbeno ekonomskem sistemu, ki jih je sintetizirala ustava v letu 1974. Gre za decentralizacijo sredstev, pravic in obveznosti federacije in družbenopolitičnih skupnosti na nižjo raven odločanja, za krepitev samoupravnih pravic proizvajalcev za izpopolnitev instrumentov za pospeševanje razvoja manj razvitih območij. Element intenzifikacije ukrepov za pospeševanje razvoja teh območij je tudi določilo, da znaša obvezno posojilo sklada

¹³ Marjla Ambrožič-Počkar: Odras ukrepov za zagotovitev hitrejšega razvoja nerazvitih območij na razvoj razvitih območij predvsem pa na razvoj SR Slovenije, Inštitut za ekonomska raziskovanja, Ljubljana, 1975, str. 21:

V razdobju od leta 1961—1965 so bile zastopane investicije iz sklada v skupnih investicijah družbenega gospodarstva po območjih v naslednjih odstotkih:

	Jugosl.	BiH	Hrvat.	Maked.	Srbija izv. pokr.	Č. g.	Kos.
% od skupnih investicij družbenega gospod.	3,30	6,60	1,09	7,82	2,42	5,97	17,51

¹⁴ Uradni list SFRJ, 29/1971.

v tem obdobju 1,94 % družbenega produkta družbenega gospodarstva Jugoslavije.

Razen s sredstvi sklada so bili cilji in naloge politike za hitrejši razvoj nezdostno razvitih republik in SAP Kosovo v tem razdobju družbenega plana uresničeni na zvezni ravni tudi:

- s splošnimi dotacijami iz zveznega proračuna
- s posebnimi namenskimi dotacijami iz zveznega proračuna
- z davčnimi olajšavami
- z ugodnejšim obravnavanjem pri razdelitvi obveznosti po izvenproračunski bilanci federacije
- s prednostjo pri najemanju kreditov mednarodnih sredstev iz različnih virov.

Nov element je bila obveznost vračanja kreditov celotnemu družbenemu gospodarstvu, ki je vplačevalo sredstva za pospeševanje razvoja manj razvitih republik in SAP Kosovo neposredno, v nasprotju s prejšnjim sistemom financiranja prek federacije in sklada brez obveznosti neposrednega vračila prejetih sredstev gospodarstva. To je bil nedvomno napredek, saj je bila tako zagotovljena višja stopnja ekonomskega vedenja pri sprejemanju investicijskih odločitev.

Vedno večjo vlogo so imeli tuji viri sredstev. Najpomembnejši vir mednarodne pomoči so bila posojila, ki jih je dodeljevala mednarodna banka za obnovo in razvoj pod posebnimi pogoji, predvsem za nakup opreme v tujini, zahtevana pa je bila tudi obvezna udeležba domačih virov v celotni investiciji: običajno 60 % lastnih sredstev, 40 % tujih.

DRUŽBENI PLAN JUGOSLAVIJE ZA RAZDOBJE OD 1976—1980 LETA IN SPREMEMBE V SISTEMU FINANCIRANJA GOSPODARSKEGA RAZVOJA MANJ RAZVITIH REPUBLIK IN SAP KOSOVA

Družbeni plan za obdobje 1976 do 1980 si je zastavil za cilj doseganje dinamičnega in po strukturi bogatejšega razvoja vseh republik in avtonomnih pokrajin.

Glede materialnih in družbenih možnosti za hitrejši razvoj manj razvitih republik in SAP Kosovo poudarjajo, da jih je treba ustvarjati:

- s skladom federacije za kreditiranje hitrejšega razvoja gospodarsko manj razvitih republik in pokrajin
- z zagotavljanjem stalnih sredstev sklada
- s samoupravnim združevanjem in z integracijo proizvodjalnih, prometnih in drugih OZD ter bank na razvitih območjih z OZD manj razvitih
- z največjim deležem pri kreditih mednarodne banke za obnovo in razvoj.

Stalna sredstva sklada v tem obdobju znašajo 1,97 % družbenega produkta družbenega gospodarstva Jugoslavije. Drugače kot v predhodnem planskem obdobju so stalna sredstva sklada tudi sredstva, ki jih OZD na samoupravni podlagi združijo in skupaj vložijo v razvojne programe v manj razvitih republikah in SAP Kosovo. Ta sredstva smejo dosegati 20 % vseh stalnih sredstev sklada, vendar se lahko republike in avtonomni pokrajini dogovorijo, da jih smejo presežati. Razen sredstev sklada, ki so namenjena izključno gospodarskemu razvoju omejenih območij, se s posebnim zakonom zagotavlja¹⁵ dopolnilna sredstva brez obveznosti vračila za financiranje družbenih in drugih služb.

INVESTICIJE

Delež manj razvitih v celotnih gospodarskih investicijah v državi pada; ta težnja je nekoliko izrazitejša v Makedoniji in na Kosovu. Vendar pa je delež investicij gospodarsko manj razvitih republik in SAP Kosovo v celotnem obdobju od

¹⁵ Zakon o dopolnilnih sredstvih republikam in AP-Kosovo v letih 1976 do 1980. Uradni list SFRJ, št. 33/1976.

leta 1966 dalje nad njihovim deležem v družbenem proizvodni družbenega gospodarstva Jugoslavije.¹⁶ Analize so pokazale, da zaostajajo gospodarske investicije Črne gore, Makedonije in Kosova predvsem zaradi nezadostnih lastnih sredstev njihovega gospodarstva oziroma zaradi sorazmernega padanja njihove akumulacijske in reprodukcijske sposobnosti. Počasnejša rast družbenega produkta in neugodna razmerja v razdelitvi, velike izgube in zadolženost so zmanjšale lastno akumulacijo teh območij.¹⁷

Na dinamiko investicij je vplivalo tudi počasnejše angažiranje oziroma porabljanje tujih kreditov. Vzroki za takšno izkoriščenost so naslednji: nepripravljenost dokumentacije, spremembe projektov med gradnjo, pomanjkanje lastnih deležev, nezagotovljena sredstva iz drugih virov. Vendar je omenjeni problem problem celotnega gospodarstva in ne le manj razvitih območij.

¹⁶ Stopnja bruto gospodarskih investicij v osnovna sredstva je znašala v procentih družbenega proizvoda:

	Obdobje 1971—1975	Obdobje 1976—1980
Jugoslavija	23,5	28,8
Razvita področja	21,1	26,3
Nezadostno razvita področja: (Kosovo)	32,2	37,8 60,2

¹⁷ Analize so opravljene v dipl. delu Borisa Hodnika, citirano delo str. 50—54 in v Ekonomski politiki, številka 1601, 6. 12. 1982, str. 23 in dalje:

V manj razvitih republikah in v AP Kosovo se učinek povečanih vlaganj odraža edino v povečanju vrednosti osnovnih sredstev družbenega gospodarstva na zaposlenega. Tudi po vrednosti opreme v industriji je slika ista. Seveda je taka slika opremljenosti predvsem rezultat specifične strukture gospodarstva in industrije manj razvitih območij, kjer so bistveno bolj zastopane kapitalno intenzivne panoge gospodarstva.

Učinkovitost osnovnih sredstev, merjena z razmerjem med družbenim produktom in osnovnimi sredstvi po nabavni vrednosti je bistveno manjša v manj razvitih območjih:

Družbeni produkt industrije/osnovna sredstva v letu 1980

Jugoslavija	0,375
BiH	0,295
Črna gora	0,256
Makedonija	0,329
Kosovo	0,260

Med vzroki za nezadostni in padajoči učinek investicij v manj razvitih območjih je tudi struktura izvora sredstev za investicije. Karakteristično je, da so v najmanj razvitih območjih tudi najmanjša lastna sredstva organizacij združenega dela za investicije:

Delež sredstev OZD v družbeno bruto gospodarskih investicijah v osnovna sredstva v %:

	Obdobje 1971—1975	Obdobje 1976—1980
Jugoslavija	42,5	46,9
Razvita področja	49,3	52,2
Nezadostno razvita področja od tega:	25,9	32,1
BiH	37,6	45,4
Črna gora	9,0	25,0
Makedonija	19,9	21,7
Kosovo	9,9	9,2

Kakor vidimo iz prikazane strukture, se povečuje delež lastnih sredstev OZD v gospodarskih investicijah na celotnem območju Jugoslavije, posebno pa je delež večji kot v prejšnjem petletnem obdobju v manj razvitih območjih, z izjemo v SAP Kosovo, kjer je delež lastnih sredstev še vedno le 9,2% vseh sredstev za gospodarske investicije na tem območju.

Problem slabše učinkovitosti investicij v manj razvitih republikah in SAP Kosovu ni le problem slednjih. Kljub temu, da so bile investicije glede na družbeni produkt znatno nad jugoslovanskim povprečjem, je rast družbenega produkta komaj sledila dinamiki rasti družbenega produkta v celotni državi. S tem se je posredno zmanjšala dinamika rasti celotnega gospodarstva. Ob tem naj omenimo, da je stalna težnja po zmanjšanju učinkovitosti investicij na vseh območjih države, da pa je učinkovitost investicij v manj razvitih republikah in SAP Kosovu za približno tretjino manjša od povprečja v vsej državi.

Sistem financiranja v obdobju družbenega plana Jugoslavije od leta 1981 do 1985

Sredstva sklada federacije se oblikujejo v tem planskem obdobju po stopnji 1,83 % družbenega proizvoda družbenega gospodarstva Jugoslavije, in sicer:

- 50 % z združevanjem dela in sredstev organizacij združenega dela iz vse države na dohodkovnih podlagah in na podlagi skupnih interesov
- 50 % iz obveznega posojila, ki ga vplačajo temeljne organizacije združenega dela, ki opravljajo gospodarsko dejavnost.

Iz skupnega zneska sredstev sklada federacije se najprej izloči 0,33 % družbenega proizvoda družbenega gospodarstva Jugoslavije kot posebna sredstva za spodbujanje hitrejšega razvoja SAP Kosovo. Sredstva sklada federacije, oblikovana po stopnji 1,50 % družbenega proizvoda družbenega gospodarstva Jugoslavije, bodo razdeljena posameznim manj razvitim območjem v naslednjih odstotkih: 34 % sredstev dobi SR Bosna in Hercegovina, 12 % SR Črna gora, 24 % SR Makedonija in 30 % SAP Kosovo.

V letih 1981—1985 naj bi bila dopolnilna sredstva iz proračuna federacije za financiranje družbenih služb v gospodarsko manj razvitih republikah in SAP Kosovu v višini 0,85 % družbenega proizvoda celotnega gospodarstva Jugoslavije, s tem da se odstotek izločanja vsako naslednje leto do leta 1985 zmanjšuje za 0,03 %, medtem ko ostane v SAP Kosovu odstotek 0,85 nespremenjen v vsem planskem obdobju.

Delež gospodarstva manj razvitih republik in SAP Kosovu pri delitvi kredita mednarodne banke za obnovo in razvoj in mednarodne korporacije za investicije znaša 80 %, po predhodni izločitvi 15 % skupnega zneska kreditov za SR Srbijo brez avtonomnih pokrajin.¹⁸

Razvoj programov in projektov, ki naj bi se realizirali z združevanjem sredstev sklada za razvoj manj razvitih republik in SAP Kosovu

V družbenem načrtu Jugoslavije za obdobje od 1981 do 1985 leta se je delež združevanja dela in sredstev sklada povečal na 50 %. V minulih dveh letih smo dosegli začetne rezultate, ne pa že tudi pričakovanih. Na podlagi dogovora o združevanju dela sredstev sklada je bilo v minulih dveh letih po podatkih gospodarske zbornice Jugoslavije sklenjenih 255 samoupravnih sporazumov s predračunsko vrednostjo 125 mlia dinarjev, od tega pa na združena sredstva sklada odpade skoraj 28 mlia dinarjev ali 22,1 %.¹⁹

¹⁸ Predlog dogovora o osnovama društvenog plana Jugoslavije o politici bržeg razvoja privredno nedovoljno razvitih republik i SAP Kosovu za period od 1981. do 1985. godine. Savezno izvršno veće, Beograd, 6. 12. 1980. godine, str. 12.

¹⁹ Regionalni vidik razvoja Jugoslavije, Izhodišča dolgoročnega programa gospodarske stabilizacije. Komisija zveznih družbenih svetov za vprašanja gospodarske stabilizacije. Delo, Ljubljana, 20. 7. 1983, št. 166, priloga str. 5.

Doseženi rezultati sicer pomenijo precejšen uspeh, niso pa docela v skladu s planskimi predvidevanji.²⁰

Največ sporazumov so sklenili za programe v industriji — 182. Po razpoložljivih podatkih so s programi v okviru samoupravnih sporazumov predvideli ustanovitev delovnih mest za približno 35.500 ljudi, in sicer v Bosni in Hercegovini za 8.021, Črni gori za 2.432, Makedoniji za 12.784 in na Kosovu za 10.181 ljudi. Samo okoli 36 % sklenjenih samoupravnih sporazumov ima naravo dohodkovnega povezovanja, 49 % je sporazumov, ki temeljijo na posojilih, okoli 2 % jih temelji na mešanih oblikah združevanja, devet odstotkov pa jih ni mogoče opredeliti.

Vzroki za počasno združevanje dela in sredstev so predvsem: zapletene gospodarske razmere in nizka akumulativna sposobnost gospodarstva, pomanjkanje gospodarskih motivov in gospodarske prisile, poudarjena teritorializacija akumulacije, premajhna programska odprtost sistemov, zamude pri uvajanju spodbujevalnih ukrepov in olajšav za združevanje, obveznost, da je treba nezdruženi del sredstev konec leta avtomatično vplačati kot obvezno posojilo.²¹

Zagotavljanje sredstev in izpolnjevanje obveznosti SR Slovenije za pospeševanje razvoja gospodarsko manj razvitih republik in SAP Kosovo v obdobju 1981—1985

SR Slovenija je z zakonom o zagotavljanju sredstev in izpolnjevanju obveznosti SR Slovenije za pospeševanje razvoja gospodarsko manj razvitih republik in SAP Kosovo²² razporedila obveznost organizacij združenega dela na svojem območju do sklada federacije za kreditiranje hitrejšega razvoja gospodarsko manj razvitih republik in SAP Kosovo v višini 1,83 % družbenega proizvoda združenega dela SR Slovenije. Pri določanju obveznosti organizacij združenega dela so upoštevane razvojne usmeritve in problemi, s katerimi se bo srečavalo gospodarstvo SR Slovenije v obdobju 1981—1985.

V dogovoru o temeljih družbenega plana SR Slovenije za obdobje 1981—1985²³ so v 113. členu poudarili:

Po posameznih gospodarsko manj razvitih območjih so sklenili naslednje število sporazumov:

	(predračunska vrednost v mia din)			
	Število sporazumov	Skupaj	Združena sredstva sklada	Odstotek celotnih sredstev sklada
Bosna in Hercegovina	98	68,9	11,2	16,3
Črna gora	13	6,7	1,3	19,4
Makedonija	108	25,7	5,9	23,0
Kosovo	36	24,0	9,3	38,8
Skupaj	255	125,3	27,7	22,1

²⁰ Regionalni vidik razvoja Jugoslavije, citirano d., str. 5:

Delež gospodarstva posameznih republik in avtonomnih pokrajin pri združevanju dela sredstev sklada z organizacijami iz drugih območij:

— združeno delo Bosne in Hercegovine gradi en objekt v Črni gori in tri na Kosovu (skupaj 4)

— Hrvaška: dva v Črni gori, šest v Makedoniji in osem na Kosovu (16)

(40) — Slovenija: 13 v Bosni in Hercegovini, 4 v Črni gori, 15 v Makedoniji in 8 na Kosovu

— Srbija (brez pokrajin): 4 v Bosni in Hercegovini, 4 v Črni gori, 5 v Makedoniji in 13 na Kosovu (26)

— Vojvodina: 18 v Bosni in Hercegovini, 2 v Črni gori, 15 v Makedoniji in 8 na Kosovu (40)

— z območja več SR ali SAP: 20 v Bosni in Hercegovini, 10 v Makedoniji in enega na Kosovu (31).

²¹ Regionalni vidik razvoja Jugoslavije, citirano delo, str. 6.

²² Uradni list SRS, št. 35/81.

²³ Uradni list SRS, št. 1—13/81.

»1. Udeleženci dogovora bodo pospeševali skupna vlaganja v drugih republikah in avtonomnih pokrajinah, še zlasti v gospodarsko manj razvitih, v geološke raziskave za pridobivanje nafte, plina, urana in premoga; proizvodnje energije v termoelektrarnah in hidroelektrarnah ter transport energije; rudnike premoga; primarno kmetijsko proizvodnjo; objekte skladiščenja kmetijskih pridelkov; pridobivanje in proizvodnjo rudnin, kovin, nekovin (železova ruda, baker, boksit, azbest, perlit, zlato), proizvodnjo bazne kemije; izvozno usmerjeno proizvodnjo; delovno intenzivno proizvodnjo in v skupna vlaganja v tujini z OZD iz drugih republik in avtonomnih pokrajin.

2. Za pospeševanje skupnih vlaganj na območju drugih republik in pokrajin bodo:

— Gospodarska zbornica Slovenije in medobčinske gospodarske zbornice v SR Sloveniji inicirale pripravo posameznih projektov ter nudile pomoč pri usklajevanju samoupravnih sporazumov;

— banke vzpodbujale vlaganja in sporazume med bankami za nudenje ugodnejših kreditnih pogojev za skupna vlaganja v druge republike in pokrajini pod tč. 1. in za vlaganja v manj razvite republike in avtonomno pokrajino Kosovo ter oblikovale bančne konzorcije;

— SR Slovenija zagotovila zmanjšanje davčne osnove, ko gre za skupna vlaganja iz sredstev, ki se všttevajo v stalna sredstva sklada federacije.

3. Udeleženci dogovora si bodo prizadevali, da bodo pri skupnih vlaganjih na območju drugih republik in pokrajin ter vlaganjih organizacij združenega dela iz drugih republik in pokrajin v Sloveniji uresničevana načela skupnega prihodka, skupnega dohodka in skupnega deviznega prihodka.

Zaradi oblikovanja komplementarne gospodarske strukture in delitve dela bodo udeleženci pospeševali usklajevanje proizvodnih programov v avtomobilski industriji, elektroniki itd. . . .«

Analiza dosedanjih izkušenj na področju združevanja dela in sredstev organizacij združenega dela iz Slovenije z organizacijami združenega dela iz gospodarsko nezadostno razvitih republik in SAP Kosovo

Hitrejši razvoj gospodarsko nezadostno razvitih republik in avtonomne pokrajine Kosovo je pomembna sestavina aktivnosti združenega dela in odgovornosti dejavnikov za uresničitev zastavljenih ciljev in nalog na tem področju.

Že v prejšnjem srednjeročnem obdobju so potekale aktivnosti organizacij združenega dela, splošnih združenj, gospodarske zbornice, bank in drugih organov in še zlasti izvršnega sveta skupščine SR Slovenije, ko je bila dana možnost neposrednega združevanja 20 % dela sredstev sklada federacije.

Toda v tem obdobju je bila vrsta ovir, med katerimi je poglobitna ta, da so nezadostno razvite republike in Kosovo sredstva že vnaprej plansko usmerile v svoje prioritete projekte. Zaradi tega je bilo v SR Sloveniji od možnih sredstev le 2,5 % usmerjenih v posamezne programe (Slovin, Lek).

Mnogo večje aktivnosti organizacij združenega dela, gospodarske zbornice Slovenije in drugih asociacij pa so nastajale v letu 1981—1982, ko so dane širše možnosti neposrednega povezovanja združenega dela in zlasti možnosti združevanja dela in sredstev na osnovah 50 % dela sredstev sklada federacije.

REZULTATI ZDRUŽEVANJA SREDSTEV 50 % DELA SKLADA FEDERACIJE ZA LETO 1981 IN 1982²⁴

Na podlagi široke aktivnosti organizacij združenega dela in drugih dejavnikov ter ugotovljenih skupnih interesov delovnih in drugih organizacij združenega dela za trajnejše in dolgoročneje povezovanje na jugoslovanskem prostoru in z uveljavljanjem novega sistema pospeševanja razvoja gospodarsko nezadostno razvitih republik in pokrajine Kosovo so organizacije združenega dela iz SR Slovenije v letu 1981 in 1982 sklenile samoupravne sporazume za naslednje število programov:

Obseg združenih sredstev na osnovi sklenjenih samoupravnih sporazumov v letu 1981 in 1982:

Leto	Število programov	Združena sredstva v programe	Obveznosti SRS (50 %)	% združenih sredstev glede na obveznosti SRS
1981	43	2286,7	2580,0	89
1982	37	1601,0	3524,2	45,5

Ta pregled kaže, da so bila predvidena sredstva 50 % dela sklada federacije za leto 1981 skoraj v celoti angažirana v posameznih programih, za leto 1982 pa manj kot polovica.

Obseg združevanja sredstev v programe z organizacijami združenega dela iz posameznih republik in pokrajine Kosovo je dokaj različen.²⁵ V letu 1981 so bila združena sredstva prek predvidene višine za vse republike razen za pokrajino Kosovo, kjer je bilo združeno le 58 % sredstev. Premalo angažirana sredstva za Kosovo so bila nakazana kot obvezno posojilo skladu federacije, s tem da je bilo s SAP Kosovo dogovorjeno, da se bodo v naslednjih letih ta sredstva poračunala prek 50 %, če bodo za to združevanje dogovorjeni ustrezni programi. Preveč angažirana sredstva pa se poračunajo v naslednjem letu.

V letu 1982 je bilo največ samoupravnih sporazumov sklenjenih za združevanje dela in sredstev v programe z organizacijami združenega dela iz Bosne in Hercegovine, zato so tudi predvidena sredstva za to leto v celoti angažirana v programih.

Na osnovi sklenjenih sporazumov v letih 1981 in 1982 je bilo v programe za leto 1982 usmerjenih okoli 45 % predvidenih sredstev. Od tega je za Bosno in

²⁴ Rezultati dosedanjega sodelovanja združenega dela SR Slovenije in manj razvitih republik in AP so povzeti iz »Informacije o združevanju dela in sredstev organizacij združenega dela iz Slovenije z organizacijami združenega dela iz gospodarsko nezadostno razvitih republik in SAP Kosovo«, ki jo je izdelala gospodarska zbornica Slovenije, Služba za sodelovanje z republikami in pokrajinama in Služba za samoupravljanje. Priloga Poročevalca skupščine SR Slovenije in skupščine SFR Jugoslavije za delegacije in delegate, Ljubljana, 15. 3. 1983, letnik IX, priloga III, ESA-235, str. 22—30.

²⁵ Združevanje sredstev v letu 1981 in 1982:

V republike oziroma pokrajini	Število programov		Združena sredstva v programe		Obveznost SRS (50 %)		% združenih sredstev glede na obveznosti SRS	
	1981	1982	1981	1982	1981	1982	1981	1982
BiH	18	23	864,7	1149,5	719,8	967,8	120	118,6
Črna gora	4	5	266,7	85,0	255,4	343,5	104	24,5
Makedonija	14	4	527,4	303,2	505,7	679,8	104	45,0
Kosovo	7	5	627,8	63,3	1099,1	1533,1	58	4,1
Skupaj	43	37	2286,7	1601,0	2580,0	3524,2	89	45,5

(v mio din)

Hercegovino združeno 18 % več sredstev, kot znaša obveznost za to leto. Ta presežek bo poračunan v letu 1983. Za Črno goro so v letu 1982 angažirana le sredstva po programih iz leta 1981, programi pa, za katere so bili samoupravni sporazumi sklenjeni v letu 1982, bodo angažirali sredstva v letu 1983. Za Makedonijo je bilo v programih za leto 1982 združenih le 45 % predvidenih sredstev. V programe za Kosovo je bilo za leto 1982 združenih le 4,1 % predvidenih sredstev. To pomeni, da bodo skoraj celotna sredstva, namenjena za združevanje v programe, nakazana kot obvezno posojilo. Tako v letu 1981 kot tudi v letu 1982 je bilo vloženih veliko naporov pri iskanju programov za skupna vlaganja, toda žal iz različnih vzrokov premalo uspešno.²⁶

PREGLED O ZDRUŽEVANJU SREDSTEV 50 % DELA SKLADA FEDERACIJE
GLEDE NA PROIZVODNE IN DRUGE POSLOVNE PODLAGE

V letu 1981 in 1982 je združeno delo vlagalo sredstva sklada federacije po naslednjih interesih:

Poslovni interes	Število programov za					%
	BiH	Črna g.	Maked.	Kosovo	skupaj	
Trajno dobavo surovin	11	2	6	7	26	32,5
Trajno dobavo blaga	14	1	3	1	19	23,6
Dobavo delov in sklopov	4		5		9	11,3
Devizni interes						
Skupni izvoz	9	2	4	4	19	23,6
Ostalo	3	4	0	0	7	9,0
Skupaj	41	9	18	12	80	100,0

Pregled kaže, da je ena tretjina programov sklenjenih zaradi dolgoročne in trajnejše oskrbe s surovinami in repromaterialom za proizvodnjo, seveda različno po republikah. Če k temu prištejemo še programe za dolgoročno dobavo delov in sklopov, pomeni, da je 44 % vseh vlaganj namenjenih za dolgoročno povezanost industrije in za skupno nastopanje na enotnem trgu. Pri tem je še zlasti pomembno, da se s povezovanjem proizvodnje prenaša tudi tehnološko in drugo znanje kot močan faktor nadaljnjega razvoja.

V letih 1981 in 1982 je bilo od 80 programov dogovorjenih 19 za skupni izvoz, oziroma so bili programi dogovorjeni glede na devizni interes. Dosedanji dogovori za skupni izvoz izhajajo iz potrebe po zagotavljanju deviz za plačila uvožene opreme in potrebnega repromateriala iz uvoza. Sklenjena sta dva samoupravna sporazuma s področja turizma, kjer se sredstva združujejo v programe na osnovi deviznega interesa. V letu 1982 in dalje se dogovori za skupna vlaganja vse bolj nanašajo na programe proizvodnje za skupni izvoz.

PREGLED O ZDRUŽEVANJU SREDSTEV PO POSAMEZNIH DEJAVNOSTIH
V LETIH 1981 IN 1982

V letih 1981 in 1982 so bila sredstva 50 % dela sklada federacije združena v programe naslednjih dejavnosti:

Dejavnost	Število programov za:					%
	BiH	Črna g.	Maked.	Kosovo	skupaj	
Kmetijska in živilska industr.	8	1	3	3	15	19
Metalurgija	3		1		4	5
Kovinska in elektro ind.	11	3	11	5	30	37,5
Tekstilna industrija	5		2		7	8,5
Lesna in papirna industrija	2	2			4	5
Kemična industrija	3		1	4	8	10
Industrija gradb. materiala	7	1			8	10
Turizem in trgovina	2	2			4	5,8
Skupaj	41	9	18	12	80	100,0

²⁶ Vzroke natančno analizirajo na posameznih primerih v Informaciji o združevanju dela in sredstev . . . , citirano delo, str. 23, 24.

Pregled kaže, da je največ programov združenih sredstev nastalo na področju kovinske in elektroindustrije v vseh republikah in pokrajini Kosovo.

PREGLED O ZDRUŽEVANJU SREDSTEV V NOVE ZMOGLJIVOSTI IN MODERNIZACIJO OBSTOJEČIH

V letih 1981 in 1982 so bila sredstva združena v naslednje zmogljivosti:

Zmogljivosti	Število programov za:					
	BIH	Črna g.	Maked.	Kosovo	skupaj	%
Izgradnja novih obratov	35	6	11	11	63	78
Modernizacija obstoječih	6	3	7	1	17	22
Skupaj	41	9	18	12	80	100

Pregled kaže, da je 78 % vlaganj v izgradnjo novih obratov in le 22 % v modernizacijo in rekonstrukcijo obstoječih obratov. To je z ene strani neugodna struktura investicij, ker se mnogo sredstev vlaga v objekte in zato manj v opremo, z druge strani pa je želja organizacij združenega dela iz teh republik in SAP Kosovo, da se vlaga v nove, delovno intenzivne obrate, ki naj bi omogočili hitrejše zaposlovanje delavcev.

ZDRUŽEVANJE DRUGIH POSLOVNIH SREDSTEV ORGANIZACIJ ZDRUŽENEGA DELA IZ SLOVENIJE POLEG SREDSTEV 50 % DELA SKLADA FEDERACIJE

V letih 1981 in 1982 so organizacije združenega dela iz Slovenije združile poleg sredstev 50 % dela sklada federacije tudi del drugih poslovnih sredstev skladno z interesi in zahtevami, ki so bili izraženi pri sklepanju samoupravnih sporazumov za posamezne programe. Obseg drugih poslovnih sredstev, združenih v programe v letih 1981 in 1982, kaže naslednji pregled:

Republika in pokrajina	Investic. vrednost	Sredstva 50 % dela sklada fed.	Druga posl. sred.	V procentih	
				Sklad feder.	posl. sred.
BIH	18213,2	3501,0	820,8	18,2	4,3
Črna gora	1967,5	750,8	99,1	38,0	5,1
Makedonija	5683,2	1063,3	12,5	18,8	0,2
Kosovo	14792,6	3301,7	270,7	22,5	1,9
Skupaj	41656,5	8616,8	1213,1	20,5	2,9

Pregled kaže, da se skoraj 3 % poslovnih sredstev sovlagateljev dodajajo k financiranju posameznih programov ali 14 % vrednosti sredstev 50 % dela sklada federacije. To daje novo kvaliteto združevanju dela in sredstev za hitrejši razvoj gospodarsko nezadostno razvitih republik in pokrajine Kosovo.

OBSEG ZAPOSLOVANJA NOVIH DELAVCEV OB REALIZACIJI PROGRAMOV SKUPNIH VLAGANJ

Investicijski programi, za katere so bili sprejeti programi in samoupravni sporazumi v letih 1981 in 1982 predvidevajo sledeče povečanje zaposlenih:

Republika oz. pokrajina	Programi za leto			
	1981	1982	Skupaj	%
Bosna in Hercegovina	1830	1300	3130	31,0
Črna gora	720	240	960	9,5
Makedonija	1212	340	1552	15,4
Kosovo	1740	2686	4426	44,1
Skupaj	5502	4566	10068	100,0

Realizacija navedenih programov bo znatno prispevala k povečanju zaposlovanja, ki je zlasti pereče v SAP Kosovo. Sedanji postopki pri sprejemanju in odo-

bravanju programov so predolgi, so poudarili v zaključku analize rezultatov združevanja dela in sredstev organizacij združenega dela iz Slovenije z organizacijami združenega dela iz gospodarsko nezadostno razvitih republik in SAP Kosovo ter dodali še naslednje ugotovitve: V bankah gospodarsko nerazvitih republik in Kosova, ki so pooblaščenec za evidenco in plasma sredstev sklada federacije, nimajo ti programi, ki znatno povečujejo zaposlenost, nobene prednosti pri zapiranju finančnih konstrukcij. Nasprotno, zaradi splošne nelikvidnosti bank, ta sredstva banke uporabljajo za financiranje drugih njihovih prioritarnih programov. To povzroča odlaganje programov z vsemi negativnimi posledicami in ustvarja nezaupanje pri združevalcih sredstev in investitorjih, ki kljub sprejetemu samoupravnemu sporazumu in soglasju na program, ne morejo začeti z realizacijo projekta.²⁷

Poleg teh so se pri samoupravnemu sporazumevanju organizacij združenega dela iz Slovenije z organizacijami združenega dela iz gospodarske nezadostno razvitih republik in SAP Kosovo o združevanju sredstev 50 % dela Sklada federacije, pokazali v letih 1981 in 1982 zlasti naslednji problemi in težave: v skladnosti programov in vlogi organizacij združenega dela glede na sprejete razvojne kriterije in usmeritve gospodarsko nezadostno razvitih republik in pokrajine Kosovo; v zagotavljanju dopolnilnih virov financiranja dinarskega in deviznega dela sredstev za posamezne programe; glede koncentracije sredstev sklada federacije v združenih bankah gospodarsko nezadostno razvitih republik in pokrajine Kosovo; glede informiranja organizacij združenega dela o možnostih in pogojih vlaganja v gospodarsko nezadostno razvitih republikah in pokrajini Kosovo; glede administrativnih in drugih postopkov za realizacijo posameznih programov ter glede kadrov, potrebnih za uspešno realizacijo programov.²⁸

Rezultati dosedanjega gospodarskega povezovanja na gospodarski razvoj manj razvitih območij Jugoslavije

DINAMIKA RASTI

V letih 1947 do 1981 se je družbeni produkt Jugoslavije povečal za sedemkrat.²⁹

a) Industrijska proizvodnja:

Odločilno vlogo v naglem gospodarskem razvoju je imel razvoj industrije. Industrijska proizvodnja se je povečala za osemnajstkrat, kar je najbolj nagla rast med vsemi gospodarskimi dejavnostmi. Naglajšo rast od jugoslovanskega povprečja so dosegli v industriji naslednjih manj razvitih republik: Črne gore, Makedonije, Bosne in Hercegovine in avtonomne pokrajine Kosova.

b) Kmetijska proizvodnja:

Od leta 1948 do 1981 se je povečala 2,3 krat. Naglajšo rast so med manj razvitimi republikami in pokrajinami dosegli Črna gora, Makedonija in Kosovo, Bosna in Hercegovina je bila na ravni države.

c) Investicije:

Od leta 1953 do 1980 so se naložbe v osnovna sredstva povprečno povečale za 7,6 % na leto. Pri tem je rast zaostajala za povprečjem v Bosni in Hercegovini, na Kosovu pa so investicije presegale povprečno dinamiko. V vsem razdobju od leta 1952 do 1980 je delež sredstev za investicije znašal 23 % družbenega pro-

²⁷ Informacija o združevanju dela in sredstev ..., citirano delo, str. 26.

²⁸ Informacija o združevanju dela in sredstev ..., citirano delo, str. 28—29.

²⁹ Regionalni vidik razvoja Jugoslavije, citirano delo str. 2, 3 in 4, Delovna skupina za izdelavo dolgoročnega programa gospodarske stabilizacije je poglavja Dinamika rasti in Strukturne spremembe izdelala na podlagi podatkov uradne statistike, na temelju elaboratov zveznega zavoda za družbeno planiranje in gradiva podskupine.

izvoda celotnega gospodarstva. Precej večji delež je bil na manj razvitih območjih: v Črni gori 52 %, na Kosovu 51 %, v Makedoniji 40 % in v Bosni in Hercegovini 37 %.

Tako velik delež investicij pri družbenem proizvodni manj razvitih republik in pokrajine Kosovo opozarja na to, da vlaganja v investicije niso pritekala samo iz njihove lastne proizvodnje, temveč se je del akumulacije solidarnostno povečeval s sredstvi iz drugih republik in pokrajin, da bi se pospešil razvoj manj razvitih republik in SAP Kosovo, zagotovljen pa je bil tudi večji delež pri črpanju posojil mednarodne banke za obnovo in razvoj in drugih kreditov iz tujine.

d) Osnovna sredstva in tehnična opremljenost dela:

Velika vlaganja so pomagala okrepiti in razširiti materialno-tehnične temelje proizvodnje v družbenem sektorju. Osnovna sredstva so se od leta 1952 do 1980 povečala za 8,8 krat; pri tem pa so se nagleje od povprečja povečevala v manj razvitih območjih: v Črni gori, na Kosovu, v Makedoniji in v Bosni in Hercegovini.

Tehnična opremljenost dela se je povečala za več kot dvakrat. Po zadnjih podatkih (iz leta 1977) je znašal delež avtomatiziranih proizvodno-transportnih kombinatov pri vseh napravah in orodjih za delo okoli 42 %, največ v gospodarsko manj razvitih krajih: na Kosovu 56 %, v Makedoniji ter Bosni in Hercegovini 55 % in v Črni gori 45 %.

e) Število delavcev, zaposlenih v družbenem sektorju:

Od leta 1952 do 1981 je naraslo za 3,5-krat. Nagleje so se zaposlovali na Kosovu: za 4,9-krat hitreje, v Makedoniji 4,9-krat, v Črni gori 4,4-krat. Močno se je izboljšala kvalifikacijska struktura zaposlenih, tako da je znašal delež strokovnih delavcev pri skupnem številu zaposlenih približno 63 % (stanje leta 1978). V vseh gospodarsko manj razvitih republikah in na Kosovu je kvalifikacijska struktura zaposlenih ugodnejša od povprečja države, razen v Bosni in Hercegovini, kjer je skoraj taka kot je povprečje.

STRUKTURNE SPREMEMBE

Gospodarska struktura se je močno spremenila. Družbeni sektor je postal nosilec celotnega razvoja. Njegov delež v družbenem proizvodni se je povečal z 69,5 % v letu 1952 na 86,2 % v letu 1981. V gospodarsko manj razvitih republikah je njegov delež približno enak povprečju, na Kosovu pa znaša 79,3 %. V gospodarski strukturi osnovnih skladov družbenega gospodarstva je prišlo do pomembnih sprememb na vseh področjih. V vseh republikah in avtonomnih pokrajinah ima največji delež osnovnih sredstev industrija.

a) Razmerje med industrijo in kmetijstvom:

V vseh republikah in obeh pokrajinah je industrija postala vodilna gospodarska dejavnost. Delež industrije v družbenem proizvodni države se je povečal z 18,2 % v letu 1947 na 40,1 % v letu 1981, delež kmetijstva pa se je v istem obdobju zmanjšal z 39,2 % na 13,6 %. Izmed manj razvitih območij je delež industrije v družbenem proizvodni najmanjši v Črni gori 31,4 %, največji pa v Bosni in Hercegovini 45,7 %. Delež kmetijstva v družbenem proizvodni pa je največji na Kosovu 20,9 % in v Makedoniji 16,6 %.

b) Struktura industrije:

Za spremembe v industrijski strukturi je značilno povečanje deleža energetike, metalurgije, strojogradnje in kemične industrije ter zmanjšanje deleža rudarstva in predelovalnih panog. Tudi v industrijski strukturi manj razvitih republik in Kosova je prišlo do velikih sprememb. Predvsem se je občutno zmanjšal delež rudarstva, povečal pa se je delež energetike, metalurgije, strojogradnje in predelovalnih panog. V vseh republikah in avtonomnih pokrajinah so zastopane vse

industrijske panoge. Delež energetsko-surovinskih panog je v gospodarsko manj razvitih republikah in na Kosovu precej večji od povprečnega deleža teh panog v osnovnih sredstvih jugoslovanskega gospodarstva.

c) Struktura zaposlenih:

V obdobju od 1952 do 1981 leta se je pomembno spremenila struktura zaposlenih po dejavnostih. V obravnavanem obdobju se je število zaposlenih v industriji povečalo za štirikrat. Delež delavcev v industriji v celotnem številu zaposlenih v družbenem sektorju se je povečal z 32,4 % na 37,6 %. Če primerjamo manj razvita območja: v Bosni in Hercegovini z 31,7 % na 40 %, v Črni gori s 16,7 % na 28,1 %, v Makedoniji z 22,2 % na 36,9 % in na Kosovu z 31,6 % na 33,5 %.

d) Delovno sposobno in aktivno prebivalstvo:

Še zlasti pomembno je povečanje števila delovno sposobnega prebivalstva s 60 % v letu 1948 na 63 % v letu 1981. Na Kosovu pa znaša 52 % spričo izrazito mlade populacije (41,4 % mlajših od 15 let).

Delež aktivnega prebivalstva v celotnem prebivalstvu kaže tendence zmanjševanja tako v celotni državi — z 49 % v letu 1949 na 43,4 % v letu 1981 — kot v vseh republikah in avtonomnih pokrajinah, kar je predvsem posledica dejstva, da čedalje več mladine hodi v srednje in visoke šole in da se je povečalo število upokojencev in starejših ljudi v strukturi prebivalstva. V primerjavi z jugoslovanskim povprečjem je splošna stopnja aktivnega prebivalstva nekoliko nižja v gospodarsko manj razvitih republikah in najnižja na Kosovu (22,6 %).

Največjo in najpomembnejšo spremembo v družbeno-gospodarski strukturi prebivalstva pomeni povečanje deleža delavcev v družbenem sektorju v celotnem številu aktivnega prebivalstva — s 23 % v letu 1953 na okoli 62 % v letu 1981, na Kosovu je ta delež v letu 1981 znašal 52 %.

Dinamični gospodarski razvoj in spremembe v gospodarski strukturi so v vseh republikah in obeh avtonomnih pokrajinah sprožili hitro deagrarizacijo prebivalstva. Občutno se je zmanjšal delež kmetijskega prebivalstva v celotnem prebivalstvu Jugoslavije: z okoli 67 % v letu 1948 na okoli 20 % v letu 1981. Največ kmetijskega prebivalstva na manj razvitih območjih je na Kosovu 25 %. Gospodarsko manj razvite republike so se občutno približale jugoslovanskemu povprečju ali pa imajo manjši delež kmetijskega prebivalstva.

e) Spremembe v izobrazbeni ravni prebivalstva:

Najintenzivnejše so bile te spremembe na manj razvitih območjih. V obdobju 1952—1980 se je v Jugoslaviji povečalo število učencev srednjih šol za 4,2-krat, na manj razvitih območjih pa za 8,5-krat. Delež prebivalstva s srednjo, višjo in visoko izobrazbo v celotnem številu prebivalstva je leta 1981 v državi kot celoti znašal 31,1 %, v manj razvitih območjih pa od 20,6 % na Kosovu do 34,5 % v Črni gori.

NEKATERI KAZALCI O RAZVOJU REPUBLIK IN AVTONOMNIH POKRAJIN

Podatki o razvoju proizvodjalnih sil, o strukturnih spremembah in zvišanju življenjske ravni kažejo, da smo v minulem obdobju dosegli pomembne rezultate v celotnem in gospodarskem razvoju, pri zagotavljanju gospodarske enakopravnosti republik in avtonomnih pokrajin in izenačevanju življenjskih in delovnih razmer delovnih ljudi. To kažejo tudi kazalci o relativnih razmerjih med ravnijo razvitosti proizvodjalnih sil — izkazani z osnovnimi sredstvi gospodarstva na delavca in stop-

njo zaposlenosti aktivnega prebivalstva in rezultati delovanja proizvodnih sil, ki se sintetično izražajo v ustvarjenem družbenem proizvodu na prebivalca.³⁰

a) Vrednost osnovnih sredstev družbenega gospodarstva na delavca (opremljenost dela):

Razpoložljivi podatki kažejo, da so se zmanjšale razlike med gospodarsko manj razvitimi in drugimi območji. Bosna in Hercegovina ter Kosovo, pa tudi Črna gora, so bili leta 1980 na ravni, oziroma nad jugoslovanskim povprečjem, edino Makedonija je zaostajala za približno 20%. To je posledica večjih vlaganj v osnovna sredstva v teh območjih pa tudi strukture vlaganj (z največjim deležem kapitalno intenzivnih panog in cest).

b) Podatki, s katerimi izražamo stopnjo zaposlenosti delovno sposobnega prebivalstva — število zaposlenih v družbenem sektorju glede na delovno sposobno prebivalstvo — kažejo, da so razlike velike in da so bili leta 1980 pod jugoslovanskim povprečjem izmed nerazvitih območij Bosna in Hercegovina s 75,8%, Črna gora s 87%, Makedonija z 89,9% in Kosovo z 51,8%.

Te razlike so zvečina odraz razlik v gospodarski strukturi in demografskih posebnostih posameznih republik in avtonomnih pokrajin.

c) Družbeni proizvod na prebivalca kaže, da so se razlike glede na jugoslovansko povprečje povečale v Bosni in Hercegovini, Makedoniji in na Kosovu, zmanjšale pa so se v Črni gori. To je hkrati posledica delovanja več dejavnikov, še zlasti gospodarske strukture, demografskih posebnosti teh območij, posebno na Kosovu, učinkovitosti gospodarjenja in položaja v primarni delitvi.

Sklep

Jugoslavija in vse republike in pokrajini so v povojnem razdobju dosegle pomembne uspehe v razvoju na vseh področjih družbenega življenja.

Posebno velike spremembe v razvoju so dosegle gospodarsko manj razvite republike in avtonomna pokrajina Kosovo, za kar gre zasluga njihovim lastnim prizadevanjem kot tudi stimulativnim ukrepom vse družbene skupnosti, v tem okviru pa je vsekakor največjega pomena gospodarsko povezovanje združenega dela razvitejših republik in SAP Vojvodine z manj razvitimi republikami in SAP Kosovo. Vzajemnost in solidarnost vseh narodov in narodnosti Jugoslavije je v ekonomskem pogledu podlaga in skupni interes vsega združenega dela za zagotavljanje nemotenega poteka reprodukcije in za odpravljanje neskladij v reprodukcijskem procesu. Ekonomska povezanost pa ne pomeni le integracije kapitala, ampak tudi prenos znanja in kadrov. Rezultati gospodarskega povezovanja razvi-

³⁰ Dokument: Regionalni vidik razvoja Jugoslavije, citirano delo, str. 4:

	Osnovna sredstva gospod. na delavca		Število zaposlenih v družbenem sektorju na 100 delovno sposobnih prebivalcev		Družbeni proizvod na prebiv. (tekoče cene — čiste dejavnosti)	
	1952	1980	1952	1980	1952	1980
Jugoslavija	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Bosna in Herceg.	82,0	100,0	99,4	75,8	82,0	69,2
Črna gora	46,0	137,0	80,7	87,0	59,0	80,8
Hrvatska	101,0	106,0	114,3	116,5	113,9	128,2
Makedonija	69,0	81,0	76,4	89,8	69,4	64,6
Slovenija	122,0	119,0	172,7	165,5	186,7	182,5
Srbija	106,0	90,0	82,0	93,0	88,8	91,5
brez AP	112,0	86,0	82,6	99,0	92,2	94,7
Kosovo	89,0	101,0	52,2	51,8	53,2	33,7
Vojvodina	95,0	99,0	90,7	103,8	97,1	127,4

tejših z manj razvitimi območji Jugoslavije se ne kažejo le v izboljšanju materialne osnove dela na teh področjih, temveč na vseh področjih družbenega življenja, omogočajo boljše sporazumevanje in izmenjavo izkušenj na vseh področjih dela in življenja.

Poleg uspehov, ki smo jih dosegli na področju gospodarskega povezovanja, pa je potrebno omeniti tudi nekatere probleme oziroma pomanjkljivosti, ki so se pojavile na tem področju in ki jih je treba za doseganje čim boljših rezultatov v prihodnosti tudi rešiti.

Kljub prizadevanjem, da bi v celotnem povojnem obdobju kvalitativno obogatili gospodarsko povezovanje razvitih republik in SAP Vojvodine z manj razvitimi republikami in SAP Kosovo, nismo v celoti izpolnili nalog, ki smo si jih zastavljali v posameznih planskih obdobjih. Predvsem naj tu omenimo problem sredstev, ki naj bi jih organizacije združenega dela na samoupravni podlagi združile in skupaj vložile v razvojne programe v nerazvitih republikah in SAP Kosovo. Ta sredstva bi morala po družbenem planu Jugoslavije za razdobje 1976—1980 znašati 20 % vseh stalnih sredstev sklada. V tem obdobju pa se je od predvidenih sredstev za to obliko, ki je sicer ekonomsko bolj utemeljena kot alokacija sredstev preko sklada, realiziralo le simboličnih 0,5 % sredstev.³¹ Spremembe na tem področju lahko opazujemo šele v zadnjih dveh letih, v katerih smo začeli dosegati prve rezultate, ki pa so deloma še pod planskimi predvidevanji za obdobje 1976—1980 (v Bosni in Hercegovini ter Črni gori), čeprav se realizirajo že v planskem obdobju 1981—1985, v katerem pa smo si zastavili za nalogo 50 % združevanje dela in sredstev sklada federacije. Prav zaradi tega se je počasi razvijal tudi prenos znanja ter tehnično tehnoloških in organizacijskih izkušenj iz razvitih v manj razvita območja.

Na področju združevanja dela in sredstev naj omenimo še vidik, ki pa ni nepomemben. Udeleženci teh sporazumov naj bi si prizadevali, da bodo ti sporazumi temeljili na dohodkovni podlagi; do sedaj pa lahko opazujemo, da ima le 36 % vseh sklenjenih samoupravnih sporazumov značaj dohodkovnega povezovanja.

V nadaljnjem razvoju manj razvitih republik in SAP Kosovo je treba večjo pozornost posvetiti reševanju še drugih pomembnih problemov, na katere smo že v tekstu opozorili z opravljenimi analizami. Velik problem je zmanjševanje učinkovitosti gospodarskih investicij kot pogoj za realizacijo predvidene politike hitrejšega razvoja gospodarsko manj razvitih območij Jugoslavije. Potrebno je vsaj zaustaviti padanje učinkovitosti investicij, ki jih z izjemo Črne gore beležimo v vseh republikah in avtonomnih pokrajinah, še posebej pa v manj razvitih republikah in SAP Kosovo v celotnem obdobju po letu 1975.

Ohraniti je treba trend rasti udeležbe sredstev posamezne organizacije združenega dela v družbenih bruto gospodarskih investicijah. Po letu 1975 se je delež lastnih sredstev organizacij združenega dela v gospodarskih investicijah bistveno povečal v vseh republikah in avtonomnih pokrajinah, z izjemo lastnih sredstev organizacij združenega dela na Kosovu, ki so padla za 0,7 % v celotnih gospodarskih investicijah na tem območju.

Pomemben faktor, ki omejuje razvoj, je premajhna akumulacijska in reprodukcijska sposobnost manj razvitih republik in SAP Kosovo. Prizadevati si je treba za vse večjo akumulacijsko in reprodukcijsko sposobnost gospodarstva v manj razvitih republikah in SAP Kosovo in zmanjševanje izgub, ki so nedvomno tudi posledica slabe učinkovitosti gospodarjenja. Posebno razmerje izgub glede na dohodek in njihov znesek na delavca kažeta na zelo neugoden položaj na Kosovu pa tudi v Črni gori in v Makedoniji.

Na probleme, ki so nastali, pa je vplivala tudi struktura investicij. Za strukturo investicij v manj razvitih republikah in SAP Kosovo je značilno, da so v njih bolj

³¹ Ekonomska politika, št. 1601, 6. 12. 1982, str. 24.

kot v državnem povprečju zastopane dejavnosti, za katere so potrebna velika vlaganja in daljši čas izgradnje, obenem pa tudi večje težave v začetnem obdobju obratovanja. To so predvsem surovinske in ostale reprodukcijske veje. Taka struktura vlaganja je spričo porasta cen vplivala na občutno povečanje predračunske vrednosti investicij, na podaljšanje rokov izgradnje in s tem na nujnost angažiranja dodatnih finančnih sredstev.

Summary

ECONOMIC INTEGRATION AS THE BASIC CONTRIBUTION OF THE MORE DEVELOPED AREAS OF YUGOSLAVIA TO THE PROGRESS OF THE LESS DEVELOPED ONES WITH SPECIAL REFERENCE TO THE SOCIALIST REPUBLIC OF SLOVENIA — PRINCIPALLY THOSE ASPECTS WHICH CONCERN INTER-NATIONALITY RELATIONSHIPS

Territorial differences in the level of economic development between the republics and autonomous provinces of Yugoslavia, handed down largely as the inheritance of their respective historical development, have dictated to the socialist self-managing society the task of stimulating a faster development of the economically less developed areas, whereby the differences should be lessened between the more and the less developed republics and autonomous provinces of Yugoslavia. It is by way of a faster development of economically underdeveloped republics and provinces that the conditions are created for undertaking an overall material and social progress of the entire country; similarly, it is through this faster development that the economic equality of the nations and nationalities of Yugoslavia is made real as one of the factors of their national equality. The tasks and goals of the system for promoting the progress of the less developed regions are broadly defined by the Constitution of the Socialist Federal Republic of Yugoslavia. Since the level of socio-economic development results from a conglomeration of diverse factors, it is measured by using indicators coming from a variety of fields of social and economic environment.

Socioeconomic development and the lessening of regional disparities between the republics and autonomous provinces of Yugoslavia have constituted the two basic goals of our economic policy throughout the postwar period. Basic sociopolitical stipulations concerning the politics of faster development of the less developed areas have been integrated into the Program of the League of Communists of Yugoslavia, into all the constitutions promulgated in Yugoslavia, and into the documents and resolutions adopted by all the Congresses that the Communist Party of Yugoslavia and, later, the League of Communists of Yugoslavia have held so far. These stipulations represent the basis of the policy of agreement defined in the development plans of Yugoslavia and in the plans adopted by the socialist republics and the organizations of associated labor. Toward the end of the 1950s, at least minimum possibilities were created of solving the problem of the development of less developed areas in a more integrated manner. Thus it was in the Yugoslav Social Development Plan for the period 1957—1961 that this question was dealt with for the first time in the history of our planning. In this way was asserted the component of the development of the less developed republics and of the Socialist Autonomous Province of Kosovo in the framework of the development planning of the entire Yugoslav economy on the basis of centralized decisions on the arrangement and even the structure of investments, at least in terms of constructions for which resources were provided out of centralized funds established at the level of the Federation.

The most significant measure to have been adopted in that period was the system of guaranteed investments providing for the development of the less developed republics and of the Socialist Autonomous Province (hereafter SAP) of Kosovo, conceived as a rounded and integrated program for the building of a fixed number of constructions in the areas concerned. The most significant qualitative change introduced into the Social Plan for the development of Yugoslav economy covering the period 1961—1965, was the establishment of the Federal Fund for Financing Accelerated Development in the Less Developed Republics and in the SAP Kosovo. As early as the period 1966—1970 this Fund became the mainstay of financial interventions in the insufficiently developed republics and in the SAP Kosovo. The Plan for the period 1966—1970 brought into being yet another basically new feature by providing a special set of measures for the development of Kosovo. This was an important innovation that contrasted with the preceding system of intervention which was applied uniformly to the whole area. The statutes passed in the years 1971—1975 reflected the changes in the socioeconomic system which were synthesized by the Constitution of 1974; these changes basically consisted in the decentralization of resources, rights, and duties of the Federation and of the sociopolitical communities at a lower level of decision-making, in the strengthening of self-management rights of producers, and in the

perfection of the instruments for accelerating the development of the less developed republics and of the SAP Kosovo. A newly introduced element was the liability to repay the credits to the entire socially-owned economy that had invested in the acceleration of the development of the less developed republics and of the SAP Kosovo. This repayment was to be done directly. External funds too were increasingly important. The Development Plan for the period 1976—1980 introduced yet another important novelty into fixed assets of the Fund, namely the resources which organizations of associated labor pooled and jointly invested, in accordance with self-management principles, in the development programs for the less developed republics and the SAP Kosovo; in the period concerned, these resources equaled 20 per cent of total fixed assets. For 1981—1985 the resources of the Federal Fund amount to 1.83 per cent of the social product generated by the social economy of Yugoslavia, of which share 50 per cent derive from the pooling of labor and resources by the organizations of associated labor throughout the country and on the basis of income and joint interests. The other 50 per cent of the resources come from the compulsory loan paid over by those basic organizations of associated labor which perform economic activities. In the Development Plan of Yugoslavia covering the years 1981—1985, the share of the pooling of labor and resources of the Fund has increased to 50 per cent. The results yielded in the past two years are of an incipient nature; they are here but have not yet lived up to our expectations. On the basis of the compact to pool labor and resources of the Fund, 255 self-management agreements were concluded in the past two years, according to the data furnished by the Chamber of Economy of Yugoslavia. The estimated value of these agreements was 125 billion dinars, of which the pooled resources of the Fund accounted for almost 28 billion dinars, i. e. 22.1 per cent out of the total. The survey of the results hitherto obtained does indicate a considerable success, yet the projected level has not yet been wholly achieved.

The extent of the resources pooled on the basis of self-management agreements concluded between the Slovene organizations of associated labor and their counterparts from the less developed republics and SAP Kosovo in 1981 and 1982, indicates that in 1981 the projected resources representing 50 per cent of the Federal Fund were almost fully tied up in individual programs, whereas in 1982 this was true of less than a half of these resources. One-third of the programs were concluded for the sake of long-term and more durable supplies of raw materials and production materials. The largest number of programs making use of pooled resources were realized in the fields of metal and electrical industries. In 1981 and 1982, 78 per cent of the relevant funds were invested in the construction of new plants and only 22 per cent in the modernization and reconstruction of the existing plants. The realization of programs will improve significantly the unemployment rate.

The development of the forces of production, structural changes, and higher standard of living reached, point to the fact that the past period witnessed important results achieved in the overall as well as economic development, in asserting economic equality of the republics and autonomous provinces, and in leveling out the differences in conditions of living and working between individual workers. This fact is further borne out by the indicators showing relative relations between the level of development of productive forces — demonstrated by means of capital assets of the economy per worker and by the employment level of active population — and the results deriving from the operation of productive forces, which are expressed synthetically in the average per capita social product attained.

The postwar period has witnessed successful results achieved in all the spheres of social life and their development; this applies to both Yugoslavia as a whole and the individual republics and provinces. Particularly sizable developmental changes have been conspicuous in the economically less developed republics and in the SAP Kosovo, which fact has resulted from their own creditable efforts as well as from the stimulative measures taken by the entire social community. In this context the most significant factor appears to be the economic linkage of the associated labor of the more developed republics including SAP Vojvodina and the less developed republics and SAP Kosovo; in the future too, a lot of time will have to be devoted to this very linkage. On the other hand, more energies will have to be applied to solving other pressing matters. Currently, one of the major problems is the decreasing efficiency of economic investments as well as the insufficient ability to achieve satisfactory levels of accumulation and reproduction on the part of the less developed republics and SAP Kosovo. In any case, trend to the growth of the share of means owned and provided by each individual organization of associated labor in the sphere of social economic investments, has to be upheld and retained.

Saša Žabjek

KULTURA — ELEMENT ZBLIŽEVANJA MED NARODI IN NARODNOSTMI

Pisati danes o kulturi kot elementu, ki združuje jugoslovanske narode in narodnosti oziroma o njihovem medsebojnem kulturnem poznavanju, je precej ne-hvaležna, da ne rečem težavna naloga. Množično, široko zastavljeno kulturno sodelovanje na različnih ravneh in področjih nas zavede, češ, bogato razvejano kulturno sodelovanje mora prinesiti tudi določeno stopnjo medsebojnega poznavanja in povezovanja. Toda to je le prvi vtis, ostaja namreč še vrsta nerazčiščenih vprašanj, na katere moramo skušati odgovoriti, kadar želimo dobiti podobo jugoslovanske kulture oziroma kultur. In tu je osnovno vprašanje: jugoslovanska kultura ali kulture, oziroma, ali je jugoslovanska kultura alternativa za obstoječe narodne kulture? Z vprašanjem so se ukvarjali in se še ukvarjajo različni jugoslovanski strokovnjaki, zlasti književniki in književni kritiki. V svoj poskus razmišljanja in iskanja odgovora na to zapleteno vprašanje »jugoslovanstva« v naši kulturi, vprašanje, ki se v različnih okoljih različno pojavlja in različno rešuje, bom vključila tudi nekatere njihove ugotovitve.

Kultura naroda je trdno povezana z njegovim gospodarskim, družbenim in zgodovinskim razvojem, je odraz skupnih izkušenj in skupne zgodovinske preteklosti, četudi nima v vseh obdobjih in pri vseh narodih enakega pomena. Kulturno ustvarjanje ne nastaja v »praznem prostoru«, neodvisno od drugih — kljub temu, da je vsaka ustvarjalnost individualna¹ — nasprotno, teži po neprestanem, čim širšem lastnem potrjevanju in uveljavljanju. Potrjevanje in uveljavljanje kot rezultat odnosa lastnega kulturnega ustvarjanja do drugih in drugih do nas je proces univerzalizacije kulture, ta proces pa je možen le med enakopravnimi partnerji, ki so sposobni dajati in obenem sprejemati.

Dobljene ugotovitve, prenesene na jugoslovansko kulturno področje, jasneje nakazujejo odgovor, ki se ponuja na zastavljeno vprašanje: ena nadnacionalna kultura ali več kultur?

Kulture jugoslovanskih narodov in narodnosti so se stoletja razvijale v različnih družbenoekonomskih okoliščinah, dosegle so različno stopnjo razvoja, ki je bolj ali manj ustrezala tedanjim zahtevam narodne politike in države. Temu primerna, torej različna, sta bila tudi pomen in vloga, ki ju je imela kultura pri posameznem narodu (na primer slovenski odnos do lastne kulture, zlasti književnosti, se je razlikoval od drugih po tem, da je književnost Slovincem, ki so v svojem boju za ohranitev naroda poznali le posamezne politične organizacije, često rabila kot tisto najmočnejše orožje, s katerim so se uspešno upirali različnim asimilacijskim napadom: kultura je bila dolgo osnovno narodnoobrambno sredstvo, opora samega naroda, izraz njegovih neposrednih zahtev. »V vsem nepretrganem boju iz roda v rod moramo poudariti izreden pomen ustvarjalnega deleža naše kulture. Naš narod v preteklosti ni imel ne svoje vojske, ne denarja. To je maloštevilčen narod in njegove dežele skorajda ni moč opaziti na zemljevidu sveta. Zato se je lahko uveljavil kot enakovreden velikim samo s kulturo in znanjem.«² Med narodom in kulturo se je razvil poseben odnos, nekakšna navezanost, morda občutljivost, ki poleg tradicij, jezika, načina življenja loči Slovence od drugih narodov in narodnosti.) Te podedovane razlike ali kot je zapisal Edvard

¹ »Poslanstvo kulture in njena vitalna sila živita v nadarjenih posameznikih«. Iz intervjuja z J. Vidmarjem, Delo, Ljubljana, 7. 12. 1974, p. 23.

² Ribičič M.: Glasna premišljanja, Trst, ZTT 1983, p. 130—131.

Kardelj: »Različna zgodovinska preteklost je dala različno stopnjo ekonomskega razvoja posameznim delom Jugoslavije in s tem tudi razlike v splošnem družbenem in kulturnem standardu«³ — se v desetletjih po narodnoosvobodilnem boju še niso bistveno spremenile, tako da je kultura v Jugoslaviji nemogoče zreducirati na en sam, splošen model, pa čeprav nastaja in se razvija v okvirih enotne večnacionalne samoupravne družbe na osnovi novih proizvodjalnih in družbenih oblik ter skupnih izkušenj. Le težko bi vanjo zajeli množico posebnosti, ki opredeljujejo posamezno kulturo, povezano z določenim okoljem, stanji in situacijami (npr. kulturno bogastvo, tradicije, jezik, modeli, slogi). Narodne kulture se ne morejo integrirati v to kulturo, ne da bi pri tem na neki način izgubile svoja obeležja. Ivan Cankar je v svojem predavanju Slovenci in Jugoslavlani v ljubljanskem Mestnem domu 12. 4. 1913 jugoslovanski problem postavil kot izključno političen problem in pri tem poudaril kulturno samostojnost.⁴ »Kakšno jugoslovansko vprašanje v kulturnem ali celó jezikovnem smislu zame sploh ne eksistira. Morda je kdaj eksistiralo; toda rešeno je bilo takrat, ko se je jugoslovansko pleme razcepilo v četvero narodov s četverim čisto samostojnim kulturnim življenjem. Po krvi smo si bratje, po jeziku vsaj bratranci — po kulturi, ki je sad večstoletne separatne vzgoje, pa smo si med seboj veliko bolj tuji, nego je tuj naš gorenjski kmet tirolskemu, ali pa goriški viničar furlanskemu.«⁵

Pa vendar se nekatere razlike med kulturami jugoslovanskih narodov in narodnosti zmanjšujejo. V vsakem narodu so sicer navzoči elementi, dela in spoznanja dotedanjega kulturnega razvoja neposredno v knjigah, filmu, gledališču, glasbi, likovni umetnosti, znanstveno-tehničnih dosežkih ali posredno, se pravi, da so vgrajeni in preoblikovani v delih in v znanstvenih rezultatih avtorjev, pripadnikov naroda ali narodnosti. Vendar kulturno sodelovanje, ne v smislu unifikacije, ampak kot kreativen spopad z obstoječim svetom (narodno kulturo) in tudi tistim drugim svetom (kulturo drugih narodov) omogoča nastajanje novih struktur. Takšna nova struktura naj bi bila tudi kultura »enotnosti v različnosti«, kjer se posamezne kulture narodov in narodnosti medsebojno stikajo, prežemajo in prepletajo, torej nekakšen dialog obstoječih posebnosti, tradicij in razlik.

Nekatere razlike se resda zmanjšujejo, toda porajajo se nove, kajti kulture jugoslovanskih narodov in narodnosti, kljub množičnemu medsebojnemu sodelovanju na različnih področjih (o čemer pričajo razni statistični pregledi ter pregledi sodelovanja, republiških in pokrajinskih, medrepubliških in medpokrajinskih manifestacij, ki jih v svoje Informacije vključuje Zveza kulturno-prosvetnih skupnosti Jugoslavije⁶) še niso uspele razviti zadovoljivega dialoga, še vse premalo komunicirajo, često so samozadostne, podvržene provincializmu, primanjkuje jim kritičnosti. Merila, ki jih oblikujejo narodne kulture, največkrat niso splošno uporabljiva, izhajajo iz specifičnih kulturnih okolij, v katerih so se razvile posebne kulture, ki same potrjujejo svoja merila in jih nato vsiljujejo drugim. Ne le da vsi elementi neke kulture niso enako odprti drugim kulturam in da posebnosti niso vedno vrednote, takšna merila so lahko tudi plod narodovega precenjevanja lastnih kulturnih dosežkov.

»Posebnosti so lahko vrednote ali to postanejo pod pogojem, da se kot takšne preverijo in potrdijo«,⁷ je zapisal Predrag Matvejević. Kako? Narodna kultura ni rezervat, znotraj katerega se izčrpavajo procesi ustvarjanja, nasprotno,

³ Kardelj E.: Razvoj slovenskega narodnega vprašanja, Ljubljana, DZS 1957, predgovor k II. izdaji, p. 54.

⁴ Cankar se je odločno zavzel za zблиževanje južnoslovanskih narodov, pri tem pa je zavračal napačno vnašanje jezikovnih in kulturnih vidikov v jugoslovansko vprašanje.

⁵ Cankar I.: Zbrano delo, Ljubljana, DZS, 25, 1976, p. 234—235.

⁶ Upoštevane so Informacije od št. 88—111.

⁷ Matvejević P.: O pojmovanju nacionalne kulture in književnosti, Sodobnost, Ljubljana, 11, 1981, p. 1026.

s povezovanjem, v katerem se preizkuša in potrjuje, teži k univerzalizaciji. Npr. Cankar, Andrić ali Krleža — véliki sodobniki, ki so vsak zase preverjena vrednota svoje kulture in presegajo okvire njene narodnostne omejitve, so obenem del resnične, v jugoslovanskem prostoru konfrontirane kulture, ki se enakovredno vključuje v svetovno kulturno tvornost.

Merilo narodne kulture, ne glede na narod ali narodnost, mora biti kultura sama, kvaliteta in ne kvantiteta, resnične kulturne stvaritve, ki prenesejo vsakršno kritično preverjanje. »Ustvarimo visoko kulturo v vseh naših narodih in sporazumevanje med njimi se bo razvilo v poglobljeno poznavanje in poveza med njimi bo globlja in trdnejša od vsake druge, ki kakor današnja temelji na skupnih interesih.«⁸ Tako je že v začetku sedemdesetih let predlagal Josip Vidmar.

Kulturna vprašanja so tesno povezana z različnimi vidiki narodnostnih vprašanj. Kultura namreč odraža obstoječe mednacionalne odnose, ki vplivajo na oblike, obseg in intenzivnost kulturnega sodelovanja. In prav sodelovanje je eden izmed temeljev, na katerem danes gradi jugoslovanska družba. Povezave med kulturami narodov in narodnosti obstajajo, ponekod celo trdne in kontinuirane, če štejemo kot obliko povezave različne oblike kulturnega sodelovanja, ki nastajajo vsak dan v vseh delih naše države, poglobljenega poznavanja pa še vedno ni.

Takšno sodelovanje, kakršno je danes, čeprav zelo množično, a vse premalo usklajeno s kritičnimi merili kulture, nas ne more zadovoljiti. Prevladujejo manifestacije, ki kot najbolj razširjeni in najmnogičnejši kulturni medij (verjetno tudi zato, ker so najlažje izvedljive) sicer na svoj način pospešujejo in razvijajo kulturno ustvarjanje in poustvarjanje, ampak zelo pogosto podlegajo znanim slabostim: npr. nizka raven kulturnih programov, ne odražajo zahtev in potreb posameznih družbenih okolij, so komercialne, megalomanske, utapljuje se v splošnem, ostajajo v rokah posameznikov... in kot take ne omogočajo dialoga med kulturnimi ustvarjalci. Pogosto se pozablja, da je za uspešno sodelovanje nujno potrebno upoštevati različnost jugoslovanskih kultur (različnost v tem primeru doživeto kot bogastvo) in natančno proučiti, kaj neka kultura lahko da in kaj je sposobna sprejeti. Celovitih študij, ki bi nam tu bile v pomoč, nimamo.

Vse preveč se zapiramo v lastne ustvarjalne kroge, informacije med nami so pomanjkljive in nezadostne. Koliko npr. dnevno časopisje (v slovenščini, makedonščini, srbohrvaščini, da ne govorimo o časopisju v jezikih narodnosti) prinaša o kulturnem snovanju izven področja, ki ga pokriva? Koliko radio-televizija kot eno izmed sodobnejših komunikacijskih sredstev ustvarja oziroma dopolnjuje ali popravlja kulturno podobo, ki jo imamo drug o drugem? Popravlja, ker se zaradi premajhnega medsebojnega poznavanja še preveč radi zatekamo k ustvarjenim klišejem, čeprav le-ti največkrat odslikavajo napačno, če ne celo popolnoma popačeno podobo. Kako svojo kulturno funkcijo opravlja šola? Odgovori na takšna in podobna vprašanja: nič, malo, slabo, občasno, površno... se ponavljajo iz naroda v narod. Kje moramo iskati vzroke?

Zdi se mi, da:

— **premalo razmišljamo drug o drugem**, če ni celo bližje resnici trditev, da sploh ne razmišljamo. Ali ne bi svoja razmišljanja in s tem tudi sodelovanje usmerili v ta posebni spopad kultur z obstoječim in specifičnim svetom ter ga z ustreznim tehnologijo posredovali drugim? Ali ne bi mogli v vsakem okolju poskrbeti npr. — če ostanemo pri tistih, vsaj na videz, najhitreje in najlažje izvedljivih dopolnitvah — za stran ali dve v že obstoječem tedniku, kjer bi kritično poročali in seznanjali s kulturnimi dosežki in dogajanja v drugih predelih Jugoslavije? Ali pripravili radijsko in televizijsko oddajo, v kateri bi izbrani strokovnjaki (izbrani ne po republiškem in pokrajinskem ključu, ampak zaradi svoje strokov-

⁸ Vidmar J.: Odgovori, Ljubljana, DZS 1970, p. 91.

nosti) namesto razprav, kaj kdo ima oziroma česa nima, obravnavali določeno temo tako, da bi jo približali vsem in zbudili zanimanje kar najširšega kroga ljudi?

Koliko nam je v tem razmišljanju v pomoč šola kot tista institucija, ki bi na področju medsebojnega spoznavanja morala imeti eno glavnih vlog? Za sedaj še različno v različnih predelih Jugoslavije, čeprav kultura pomeni tudi pridobivanje znanja. Pridobivanje znanja pa v mnogočem opredeljuje že sam pristop h kulturi (pristop kot svobodno informiranje, izobraževanje, sporazumevanje, razumevanje in uživanje kulturnih vrednot) ter sodelovanje v kulturnem življenju (sodelovanje kot resnična možnost svobodnega izražanja, komuniciranja in ustvarjanja posameznikov ali skupin).

— **Zato se preprosto slabo poznamo.** Omejeno medsebojno spoznavanje (tako zgodovinske preteklosti, kulturnih značilnosti — običajev in navad in ne nazadnje jezika) pogosto vodi v nerazumevanje. In kaj povzroči nerazumevanje, imamo možnost spoznavati ob predlogih t. i. skupnih programskih jeder, ki v zadnjem času razvema jugoslovansko in zlasti slovensko javnost. Minimalna kulturna informacija, ki bi jo morali imeti drug o drugem, bi bila tisti mehanizem, ki bi bil sposoben preprečevati zaplete, do katerih prihaja zaradi nepoznavanja, nerazumevanja ali neupoštevanja posebnosti posameznih jugoslovanskih kultur. In kako naj se bolj spoznamo med seboj? »Predvsem bi bilo treba zares globoko osvetliti individualne izvore naših posameznih kultur, njihove temelje, njihove vire, njihovo bistveno vsebino itd. Če bomo poznali vse te značilnosti, bomo za začetek vsi bolje razumeli druga kulturna področja.«⁹

— **Jezik, čeprav različen, ni in ne more biti izgovor** ali osnovni vzrok za slabo medsebojno spoznavanje. Čeprav je jezik eden izmed konstitutivnih elementov naroda ter pogosto sredstvo kulturnega snovanja, je njegovo mesto v narodni kulturi in v družbi različno ter se v času spreminja. Narod bolj ali manj skrbi za jezik. Različna, večja ali manjša skrb nekega naroda pa je vprašanje same družbe.

Če je jezik glavna ovira za večje in boljše medsebojno sodelovanje, kako da ni opaznih razlik v sodelovanju med kulturnimi področji, katerih izrazno sredstvo je jezik, in drugimi (npr. izmenjava dirigentov, solistov, likovnih razstav posameznih umetnikov oziroma del iz določenega obdobja ali smeri nekega naroda ...), seveda v korist teh drugih?

Načrten in dolgoročen program za prevajanje književnih del posameznikov ali skupne avtorjev (izbrani bi morali biti v skladu z že omenjenimi kulturnimi kriteriji) ter neprestana skrb za kvalitetno usposabljanje prevajalcev, da bodo sposobni prevajati v vse jezike narodov in narodnosti Jugoslavije, še dodatno zmanjšujeta vpliv jezika (različnih jezikov) kot zaviralnega elementa v procesu sodelovanja in seznanjanja.

Na razlike med našimi kulturami lahko na eni strani gledamo kot na ugodno možnost za bogatenje in razvoj vsake narodne kulture posebej, na drugi strani pa te razlike ne onemogočajo nastajanja že omenjene nove strukture — kulture »enotnosti v različnosti« kot tistega elementa, ki združuje jugoslovanske narode in narodnosti. Takšna kultura pa ni dana sama po sebi, ampak zahteva načrtno vzgojo, s katero ne le da zagotavljamo osnovno kulturno informacijo, ki jo moramo imeti drug o drugem, ampak s kulturnim ozaveščanjem tudi počasi zmanjšujemo razlike tiste »večstoletne separatne vzgoje«, o kateri je govoril Cankar.

Enakomeren kulturni razvoj nekega naroda ali narodnosti je dobra osnova za boljše medsebojno sodelovanje. In ker govorimo o kulturnem sodelovanju tudi kot o elementu, s katerim osvetlujemo bistveno vsebino posameznih naših kultur, bi morali čim boljše izkoristiti dane možnosti, ki nam jih ponuja, čeprav

⁹ Vidmar J.: Odgovori, Ljubljana, DZS 1970, p. 45.

Je spoznavanje med različnimi kulturami zapleten in dolgotrajen proces. Žal, ostajamo na tem področju še precej togi. Le redko oziroma slabo uporabljamo nove poti, ki se odpirajo. Kot potrditev zadošča odgovor na vprašanje, koliko smo npr. uspeli izkoristiti sodelovanje med pobratenimi mesti za bolj poglobljeno poznavanje kultur narodov in narodnosti?

Odgovor na vprašanje jugoslovanska kultura ali kulture, ki ga s svojim razmišljanjem začrtujem, je jasen: več kultur (ker imajo posamezne kulture jugoslovanskih narodov in narodnosti različen odnos do tradicij, različna kulturna bogastva, zgodovinsko preteklost, poznajo večjo ali manjšo občutljivost za jezikovna vprašanja; imajo določene posebne probleme v svojem razvoju ter lastne poti in oblike ustvarjanja skupnih kulturnih interesov jugoslovanskih narodov in narodnosti — in jih je nemogoče kot tudi nesmiselno zreducirati na en sam model), kar ne izključuje misli na enotno jugoslovansko kulturno politiko, izhajajočo iz enotnih kulturnih kriterijev, z jasno začrtano usmeritvijo, vendar dovolj prožno, da zaobjame »različnosti, ki tvorijo enotnost«, s poslušom za novo, napredno in ustvarjalno kulturo ter z jasno postavljenimi medsebojnimi odnosi kulturne ustvarjalnosti naših narodov in narodnosti. Očitno je tudi, da kulturo »enotnosti v različnosti«, ki spodbuja in dopolnjuje medsebojno poznavanje kultur jugoslovanskih narodov in narodnosti, lahko štejemo za neprecenljivo vez, ki trajno povezuje naše narode in narodnosti, ne glede na trenutne boljše ali slabše medsebojne odnose.

VIRI:

1. Vidmar, J.: Kulturni problem slovenstva. Ljubljana, Tiskovna zadruga v Ljubljani, 1932
2. Kardelj, E.: Razvoj slovenskega narodnega vprašanja. Ljubljana, DZS 1957
3. Vidmar, J.: Odgovori. Ljubljana, DZS 1970
4. Cankar, I.: Zbrano delo. Ljubljana, DZS 1976, knj. 25
5. Udruženi rad i međunacionalni odnosi. Beograd, Komunist: Marksistički centar CK SK Srbije, 1978
6. Matvejević, P.: Jugoslovenstvo danas: pitanja kulture. Zagreb, Globus 1982
7. Informacije. Beograd, Savez kulturno-prosvetnih zajednica Jugoslavije, št. 88—111
8. Integracijski in dezintegracijski procesi v jugoslovanski družbi. Ljubljana, Sociološko društvo Slovenije, 1983
9. Kultura međunacionalnih odnosa. Sveske, Sarajevo, Institut za proučavanje nacionalnih odnosa, 1983, 1
10. Ribičič, M.: Glasna premissljanja. Trst, ZTT 1983
11. Gradivo iz dokumentacije INV

Summary

CULTURE — ELEMENT OF BRIDGING THE GAPS BETWEEN NATIONS AND NATIONALITIES

The cultures of the Yugoslav nations and nationalities have evolved over several centuries in diverse socioeconomic circumstances, attaining varying levels of development that in the past more or less coincided with the requirements of both the national policy and the state of their time. The significance and role of culture in each nation developed along similar lines, that is, differently from each other.

Representing the heritage of history, these differences have not yet changed fundamentally in the period following World War II, so that it is quite impossible to reduce culture in Yugoslavia to only one general model, even though such a model is in fact developing within a unified multinational self-managing society on the basis of new productive and social forms and common experiences. Only with great difficulty could we incorporate into this model a myriad of peculiarities that define each culture as being associated with certain milieus, states, and situations. It is impossible to integrate national cultures into such a culture without stripping them of their own national traits. It goes without saying that cultural creation does not take place in "the void", independent of other types of creation; on the contrary, it tends to a constant and ever-wider self-confirmation and self-assertion. Each nation is characterized by the presence, either direct or indirect, of the

elements, works, and realizations brought about by the cultural development as it has been progressing until now. Self-confirmation and self-assertion of the culture, which stem from the relation between its own cultural creation and other creations and vice versa, represent the process of the universalization of culture, that is the process that can take place only if all the participants are on a par with each other, all of them capable of giving and accepting at the same time.

Cultural cooperation, not in the sense of unification but rather as a creative conflict with the existing world (national culture) and also with that other world (culture of other nations), is the very activity from which originate new structures. Such a new structure should be also a culture of "unity within diversity", in which individual cultures of nations and nationalities interact, intertwine, and permeate one another, thus a kind of a dialog of the existing peculiarities, traditions, and differences.

In spite of large-scale cooperation with one another in various spheres of activity, the cultures of the Yugoslav nations and nationalities have not yet succeeded in coming up with a satisfactory dialog. The criteria formed by national cultures are mostly deficient in universal applicability and derive from specific cultural milieus whence special cultures have evolved that themselves confirm their criteria and impose them on others as well. Not only do all the elements belonging to a certain culture differ in the degree of openness toward other cultures and not always do the peculiarities stand for great values, but such criteria may also result from an overestimation, on the part an ethnic group, of its own cultural achievements. The criterion of a national culture regardless of the nation or nationality under discussion, must be culture itself, i. e. quality rather than quantity, authentic creations of culture that are able to withstand any critical scrutiny whatsoever.

The links between national and ethnic cultures do exist; in certain places such cultural ties are even firm and continuous. In general, however, the current cooperation fails to satisfy us, for all its large-scale proportions. It is simply too manifestative. Although it is true that manifestations promote and accelerate cultural creation and re-creation, they all too often yield to well-known weaknesses and as such frustrate all the hopes of establishing the dialog on the part of cultural creators. The fact is frequently ignored that a successful cannot be carried out without taking account of the diversity of Yugoslav cultures (diversity in this case experienced as richness) nor without undertaking a thorough analysis of what the given culture can give away and what it can absorb.

Nevertheless, we still perpetuate the error of not thinking enough about one another, which is why our knowledge of each other is at best cursory. Our smattering knowledge of one another, of the historical past, cultural characteristics — habits and customs and not least language, often leads to misunderstandings. Language is not — and cannot be — the excuse or basic reason for insufficient knowledge of one another, because the differences between our cultures can be looked upon on the one hand as an advantageous possibility of enriching and developing each national culture in its own right, while on the other hand these differences do not render impossible the formation of the aforementioned new structure, i. e. the culture of "unity within diversity" conceived as that element which unites Yugoslav nations and nationalities. Such a culture is not simply given as such; on the contrary, it requires planned education whereby that minimum cultural information is safely provided which each of us ought to have about one another.

Albina Nečak-Lük

**ENAKOPRAVNOST JEZIKOV KOT ELEMENT ENAKOPRAVNOSTI NARODOV
IN NARODNOSTI SFRJ**

Narodnostna pestrost jugoslovanske skupnosti, iz katere izvira pestrost jezikovne sestave in kultur, je od nekdaj terjala posebno pozornost tudi pri urejanju položaja jezikov narodov in narodnosti Jugoslavije na eni strani in njihove rabe na drugi strani.

Enakopravnost jezikov in pisav narodov in narodnosti Jugoslavije lahko opredelimo kot enega od konstitutivnih elementov socialistične federativne skupnosti narodov in narodnosti ter delovnih ljudi in občanov Jugoslavije ter kot enega bistvenih elementov za njihovo sožitje. Enakopravnost jezikov (in pisav) namreč tvori sestavni del enakopravnosti skupnosti in posameznikov, ki te jezike govorijo, saj se poskusi dominacije in potujčevanja pokažejo v prvi vrsti kot pritisk na jezik.

Družbenopolitično vsebino odnosa do jezikov narodnostnih skupnosti je mogoče zaznati kot unitaristično, separatistično ali pluralistično. Jugoslovanska skupnost narodov in narodnosti je na svoji razvojni poti izkusila vse tri usmeritve, četudi je treba unitaristično in separatistično smer, kakor na drugih področjih tako tudi na področju jezikovne politike in jezikovne dejavnosti, obravnavati kot stranpoti, pluralistično pa kot stalnico in vizijo sožitja v sedanosti in prihodnosti.

Kot sestavni del mednacionalnih odnosov v celoti je uresničevanje enakopravnosti jezikov narodov in narodnosti neločljivo povezano in odvisno od koncepta enakopravnega položaja in sožitja narodov in narodnosti v socialistični samoupravni skupnosti.

Zasnova in pomen enakopravnosti jezikov narodov in narodnosti Jugoslavije izhaja iz njihove pravice do samoodločbe v okviru federativne skupnosti, v kateri so se združili kot svobodni, enakopravni in samostojni, da bi na ta način zagotovili uresničitev svojega življenjskega interesa, katerega vsebina je izgrajevanje bratstva in enotnosti ter socialističnih družbenih odnosov. Prizadevanje po uveljavljanju suverenih pravic narodov in narodnosti ter delovnih ljudi in občanov obsega tudi zagotavljanje enakopravnega položaja in enakopravne rabe jezikov in pisav v okviru federacije republik in avtonomnih pokrajin oziroma občin.

Po svoji zasnovi, vsebini in družbenopolitični pomembnosti je uresničevanje enakopravnosti jezikov (in pisav) narodov in narodnosti SFRJ eminentno politično vprašanje kakor tudi neločljiv del družbene prakse pri razvijanju samoupravne socialistične skupnosti enakopravnih narodov in narodnosti. Ne le strokovni temveč tudi širši javnosti so znana dejstva o posledicah neustrezne jezikovne politike kot sestavnega dela neustrezne politike odnosov med narodi, ki so jo narodi in narodnosti izkusili v predvojni Jugoslaviji. Ta dejstva skupaj z marksističnimi pristopi k nacionalnemu vprašanju sploh in jezikovnemu vprašanju posebej so nedvomno vplivala na genezo oblikovanja pogledov na enakopravnost jezikov (in pisav) narodov in narodnosti v posameznih obdobjih razvoja naprednih družbenih gibanj v predvojnem in na usmeritve v povojnem obdobju. Te so se strnile v prizadevanju po čim boljši komunikaciji med narodi in narodnostmi tako, da bodo njihovi pripadniki lahko uporabljali materin jezik na vseh ravneh življenja in dela in družbenega odločanja.

V razpravi nameravam podrobneje razčleniti v prvi vrsti družbenopolitični vidik navedenega vprašanja, kakor so ga uokvirili nekateri pravni instrumenti in druž-

benopolitični dokumenti. Seveda je ta vidik le eden v paleti izredno pomembnih določevalcev javne in družbene rabe jezikov v stiku, kakor so etnodemografska sestava prebivalstva na posameznih območjih Jugoslavije in z njo pogojena jezikovna razmerja, vpliv zgodovinskih okoliščin na razvoj jezikov posameznih narodov oziroma narodnosti (makedonski jezik je šele v ugodnih razmerah zadnjih desetletij doživel normiranje in dobil pravila o standardu,¹ tudi dogovor o središčnem albanskem pogovornem jeziku kot standardu za književno ustvarjalnost na Kosovu je bil sprejet v zadnjem času²). V jugoslovanskih razmerah so izrednega pomena vprašanja jezikovne sorodnosti (stopnja medsebojne razumljivosti jezikov narodov Jugoslavije, ki jo pogojuje pripadnost istemu jezikovnemu deblu) kakor tudi vprašanja jezikovnega razmika (ki je posebnega pomena pri razvijanju dvojezičnosti na narodnostno mešanih območjih, kjer skupaj živijo pripadniki narodov in narodnosti). Vprašanja zvrstnosti — variant srbskohrvaškega oziroma hrvaško-skrbskega jezika* sodijo med danes najbolj privlačne teme, ne le z jezikovnega temveč tudi z družbenopolitičnega vidika. Prav tako ne gre zanemariti socialno-gospodarske strukture posameznih območij, ki pogojujejo kvaliteto in gostoto govornih mrež in raznolikost govornih položajev, skupaj z vprašanji sociokulturnih značilnosti v posameznih okoljih, problemi pismenosti, in vrste drugih vprašanj, ki določajo ne le družbeno rabo, temveč tudi položaj in funkcijo določenemu jeziku. Institucionalno in institucionalizirano je predmet te razprave, medtem ko bi bilo treba po raziskovalni poti poseči v odkrivanje skupinske in individualne podstatj družbene rabe jezikov v stiku, če bi želeli ugotoviti, kako so ponujene možnosti dejansko izkoriščene.

Po tipologiji sodi Jugoslavija med tiste večnacionalne in s tem tudi večjezikovne države, ki so svojo jezikovno politiko zasnovale na teritorialnem načelu uveljavljanja potreb in interesov narodnostnih skupnosti tudi glede rabe posameznih jezikov ob upoštevanju pravice posameznika do uporabe materinega jezika na vseh ravneh. To pomeni, da so jeziki narodov in narodnosti enakopravno sredstvo sporazumevanja na območjih, kjer le-ti živijo, in v medsebojnih komunikacijah, medtem ko je treba posamezniku zagotoviti rabo materinščine pri uveljavljanju njegovih državljanjskih pravic in dolžnosti ne glede na to, ali je na območju, kjer uveljavlja določeno pravico, njegova materinščina uradni jezik ali ne,³ seveda v okvirih, določenih z ustavo in zakoni.

Teritorialno načelo o rabi jezikov je zahtevalo sporazumevanje in opredelitve glede statusa in rabe posameznih jezikov v komunikaciji med različnimi subjekti na ravni širših in ožjih družbenopolitičnih enot. Ob tem je za potrebe analize mogoče razvrstiti naslednje oblike stikov in razmerij med jeziki narodov in narodnosti:

— razmerja in stike med jeziki (in pisavami) narodov in narodnosti kot subjektov družbenopolitičnih skupnosti (v ta okvir je treba šteti tudi jezike dveh narodnosti, albanske in madžarske). Ta razmerja in stiki zadevajo predvsem urejanje skupnih zadev na zvezni ravni, posebnih zadev na relaciji zveza-republike

¹ Makedonci so dobili prvo slovnico makedonskega jezika leta 1954/57. Blaže Koneski: Gramatika na makedoskiot literaturnen jezik.

² Govorci albanskega jezika uporabljajo dve narečni skupini, to sta gegovski govor Albancev na Kosovu, v večjem delu Makedonije ter v Črni gori in toskovski, ki je sprejet kot književni standard; govori ga v Albaniji, v Jugoslaviji pa v okolici Struge, Ohrida in Prespe (Rexhep Ismajli: O dvojezičnosti/višejezičnosti Albanaca u Jugoslaviji. V: Jezik u društvenoj sredini, Novi Sad 1976, str. 85—90). Dogovor o uporabi toskovskega narečja kot enotnega knjižnega jezika je bil dosežen s Prištinskim dogovorom leta 1968, medtem ko je bil enoten pravopis sprejet na kongresu za pravopis albanskega jezika v Tirani 1972. leta (Albanci, Enciklopedija Jugoslavije 1983, knjiga I, str. 81).

* V nadaljevanju teksta bom uporabljala samo termin »srbskohrvaški jezik« za vse variante.

³ Ustava SFRJ, člen 214.

oziroma pokrajini in neposredno medsebojno komunikacijo iz republike oziroma pokrajine v republiko oziroma pokrajino;

— razmerja in stike med jeziki narodov in narodnosti na območjih, kjer le-ti živijo. Ta razmerja in stiki so omejeni na republiško oziroma pokrajinsko raven, akutno in v celoti pa se pojavljajo v okviru občin. V določenih postopkih na zvezni ravni sta tudi madžarski in albanski jezik enakovrni sredstvi komunikacije.

Omejila se bom na pregled stališč v dokumentih in nekaterih normativnih rešitvah, ki naj zagotovijo enakopravnost jezikov narodov in narodnosti Jugoslavije. Urejanje razmerij med jeziki narodov (in narodnosti) v okviru delovanja organov in služb federacije ter v okviru sodelovanja in sporazumevanja med republikami in pokrajinama je narekoval razvoj samoupravljanja, ki je na določenih področjih (v gospodarstvu, na področju družbenih odnosov in razvoja političnega sistema itd.) potekal izjemno hitro in burno, medtem ko je dogovarjanje o vprašanih, ki zadevajo uveljavljanje enakopravnosti narodov in narodnosti, med njimi tudi o problemih enakopravnosti njihovih jezikov, zaostajalo na teoretični in formalni ravni, še bolj pa v praksi. Zdi se, kakor da so pri delovanju subjektivnih sil silili v ospredje materialni-gospodarski vidiki enakopravnosti narodov in narodnosti, medtem ko se je glede uveljavljanja etnične, jezikovne in kulturne pravi enakopravnosti narodov in narodnosti pojavila podmena, da to sodi med tista področja interesov narodov in narodnosti, ki so jih le-ti uresničili že z združitvijo v socialistično skupnost suverenih narodov (in enakopravnih narodnih manjšin) in jih bo v nadaljnjem skupnem življenju zagotavljalo izgrajevanje medsebojnih odnosov na načelih socialistične družbene ureditve in samoupravljanja.⁴

Stališča o spontanosti in samoureditvi razmerij med narodi v večnacionalni skupnosti v obdobju po vojni, ko je bila vsa pozornost usmerjena k uveljavitvi in izgradnji novega družbenega reda, je mogoče tolmačiti s potrebo po optimalnem medsebojnem zaupanju in enotnosti delovnih ljudi ne glede na narodnostno pripadnost. Vendar se je kmalu pokazalo, da je kakor na drugih področjih družbenega delovanja zavestna akcija potrebna tudi na področju urejanja razmerij med narodi in narodnostmi ter pri urensičevanju enakopravnosti rabe in položaja njihovih jezikov, kajti medsebojno zaupanje in enotnost delovnih ljudi je zasnovano tudi na dogovoru o celovitem in nemotenem razvoju narodnostnih značilnosti.

Načelo spontanosti pri uresničevanju enakopravnosti jezikov narodov in narodnosti v večnacionalni federativni Jugoslaviji so namreč začele spremljati teze, ki so jih zlagoma začeli zagovarjati tudi dobronamerni in so se v različnih predelanih inačicah umestile celo v govorni repertoar družbenopolitičnih delavcev. Razpravljalo se je o tem, da rušenje privilegija enega jezika in uveljavljanje pravic drugih jezikov pomeni rušenje državne enotnosti, ali narobe, da enakopravnosti jezikov v federativni skupnosti v resnici ni mogoče doseči.⁵ Iz tega je izhajalo poudarjanje potrebe po »prostovoljni integraciji enakopravnih narodov in jezikov« in celo »prostovoljni« oziroma »naravni« asimilaciji kot novi kvaliteti, ki jo prinaša

⁴ Takšno podmeno izražajo npr. naslednja stališča: »V razmerju med republikami in zvezo so bile s prosvetnim in kulturnim razvojem posameznih narodov zadovoljene stare narodne zahteve in nacionalno vprašanje je samo od sebe izginilo s prvih mest dnevnega reda.« (Komentar k Ustavi FLRJ iz leta 1946) Ali: »Z rešitvijo nacionalnega vprašanja in zadovoljitvijo nacionalnim zahtevam je odpadla potreba po tolikšnem poročstvu za enakopravnost in pravice narodov kot jim je bila dana po ustavi. Razen tega pa je s priznanjem proizvajalnih sredstev v rokah vsega ljudstva za temelj države, s pravico vseh delovnih ljudi do gospodarjenja s proizvajalnimi sredstvi in odločanju o proizvodu dela ter s politično samoupravnostjo v lokalnih enotah nastala nova jugoslovanska koncepcija delovnih ljudi, ki je potisnila nacionalno načelo iz ospredja, ki pa je po svoji naravi zahtevala svoje predstavništvo.« (Komentar k Ustavnemu zakonu FLRJ iz leta 1953) Ustavna ureditev Jugoslavije, Ljubljana 1959, Uvod, str. 18 in 27.

⁵ Gradivo dokumentacije INV, št. 1261/1.

socialistični družbeni red. V tem duhu so bile tudi razprave o jeziku najlažje komunikacije oziroma o jeziku javne komunikacije,⁶ ki naj bi nastal na osnovi prostovoljne, spontane izbire delovnih ljudi in občanov, delovnih organizacij, združenj itd. To v bistvu kaže na težnjo po enem jezikovnem sredstvu za potrebe sporazumevanja v večnacionalni skupnosti. Vse te teze so temeljile na podmeni, da pomeni težnja po jezikovni prilagoditvi tudi težnja po zavarovanju ene od najbolj občutljivejših vezi med narodi in narodnostmi Jugoslavije oziroma ene najbolj dragocenih pridobitev narodnoosvobodilne borbe — bratstva in enotnosti. Poleg tega so predstave o pozitivnih učinkih »prostovoljne integracije« za jugoslovansko skupnost sovpadale s prepričanjem, da je takšen odnos do večnarodnostne in večjezikovne jugoslovanske stvarnosti odraz napredne usmeritve, češ da izkazuje spoznanje o zastarelosti naroda kot družbene kategorije v novih okoliščinah družbene delitve dela v socializmu.⁷

Ob številčnem nesorazmerju govorcev jezikov posameznih narodov, ki bi ob načelu spontanosti jezikovne rabe nekatere jezike postavilo na rob glede možnosti njihove rabe na institucionalni ravni, so seveda vprašljivost načela o spontanosti rabe jezikov pri urejanju skupnih zadev na ravni federacije in medsebojnih razmerij med republikami in oziroma pokrajinama prvi občutili in na njega opozorili tisti narodi oziroma njihove družbenopolitične skupnosti, ki so skozi celoten proces oblikovanja svoje narodnostne samobitnosti in na poti k oblikovanju lastne državnosti v mejah federativne Jugoslavije posebej vztrajali pri ohranitvi in razvoju lastnega jezika kot konstitutivnega elementa svoje biti in individualnosti. Izoblikovalo se je stališče, da mora teze o spontanosti in prostovoljni konvenciji pri uravnavanju mednacionalnih odnosov na jezikovnem področju nadomestiti zavestna akcija subjektivnih družbenih sil v skladu z načelom ustavnega in političnega sistema o znanstveno zasnovanem razvoju družbe⁸ še posebej zato, ker so zadostno podlago za takšno akcijo tvorila tudi določila ustave o enakopravnosti jezikov narodov in narodnosti.⁹

Živahno dejavnost za ozaveščanje potrebe po stalnem delovanju, če naj enakopravnost jezikov narodov in narodnosti Jugoslavije dejansko zaživi, je sprožila resolucija VI. kongresa SZDL Jugoslavije leta 1966. Ta je podrobneje določila naloge glede uveljavljanja enakopravnosti jezikov narodov in narodnosti v okviru nalog pri nadaljnji krepitvi enakopravnosti, bratstva in enotnosti narodov in narodnosti Jugoslavije v skladu z razvojem samoupravljanja: »Dosledno uveljavljanje ustavnega načela o enakopravnosti načela o enakopravnosti jezikov je predpostavka za uveljavljanje samoupravnih pravic vsakega delovnega človeka«.

»Zato je treba z ustreznimi ukrepi in normativnimi akti zagotoviti praktične pogoje za dosledno in učinkovito uveljavljanje teh načel v delu predstavniških in družbenopolitičnih teles, izvršilnih, upravnih in drugih organov v federaciji«.

»Enakopravnost jezikov je treba spoštovati tudi v medsebojnem občevanju in delovanju sredstev javnega informiranja. Svobodna uporaba in enakopravnost jezikov je posebno važna v družbenopolitičnih skupnostih mešane nacionalne sestave«.

»Razumevanje jezikov narodov in narodnosti Jugoslavije je pomembno v medsebojnem zblizevanju, bolj vsestranskem spoznavanju in zblizevanju nacionalnih

⁶ Da je sintagma »jezik najlažje komunikacije« privlačna še danes, ker — kakor se zdi — vsaj na videz ni obremenjena s politično konotacijo, dokazuje dejstvo, da so jo pred kratkim spet priporočili.

⁷ Takšne teorije o spajanju jezikov in narodov, ki jih bo prinesel socialistični družbeni red, je argumentirano zavrnil Edvard Kardelj v študiji...

⁸ Gradivo dokumentacije INV, št. 1261/1.

⁹ Ustava Socialistične federativne republike Jugoslavije, člen 42, 43, 131, Uradni list SFRJ 1963.

¹⁰ Točka III. IV. resolucije VI. kongresa SZDLJ, 7.—10. 6. 1966.

kultur, pa tudi olajšuje in pogloblja stike med delovnimi ljudmi in njihovimi organizacijami na področju gospodarskega, kulturnega in družbenega življenja — zato bo Socialistična zveza podpirala iniciative za medsebojno spoznavanje jezikov narodov in narodnosti Jugoslavije, zlasti prek izobraževalnih ustanov in sredstev javnih informacij.«

Do razprav o enakopravnosti rabi jezikov in pisav narodov in narodnosti Jugoslavije na zvezni ravni v letih 1965—1970 je bila zabeležena vrsta vrzeli glede upoštevanja in enakopravnosti jezikov narodov in narodnosti pri delu zveznih organov, predvsem pa pri delu zvezne uprave. Kot zadovoljivo je bilo ocenjeno uveljavljanje enakopravnosti jezikov v zvezni skupščini in v zveznem izvršnem svetu ter pri delu ustavnega in vrhovnega sodišča Jugoslavije. Poleg tega so zanemarjale različnost jezikov v SFRJ in njihovo enakopravno rabo različne službe, ki poslujejo v republikah in pokrajinah na območju celotne Jugoslavije, na primer: Narodna banka, SDK, carina, PTT, itd. Neodgovorno glede uveljavljanja enakopravne rabe jezikov narodov in narodnosti so se obnašale tudi posamezne delovne organizacije, ki pri svojem poslovanju na ozemljih drugih republik oziroma pokrajin niso upoštevale tudi določil o uradnih (in enakopravnih) jezikih na teh območjih pri medsebojnih stikih in pri opremlitvi in propagiranju izdelkov, ki prihajajo na enotno jugoslovansko tržišče iz posameznih jezikovnih območij. Kritično je bilo obravnavano delo organov zvezne uprave, ki so po kadrovski plati in v okviru svojega dela zanemarjali poslovanje v jezikih narodov in narodnosti SFRJ.

Po vrsti pobud za odpravo teh pomanjkljivosti in vrzeli pri uresničevanju enakopravne rabe jezikov narodov in narodnosti na ravni federacije in v medsebojnih stikih med republikami in pokrajinami oziroma pri nastopanju na drugih jezikovnih območjih, ki so se zvrstile v SR Sloveniji,¹¹ je ustavno sodišče SR Slovenije posredovalo svoja mnenja in ugotovitve glede izvajanja ustavnih določb o rabi slovenščine in o enakopravnosti jezikov narodov Jugoslavije skupščini SR Slovenije.¹²

Razprave o uresničevanju enakopravnosti jezikov narodov in narodnosti na zvezni ravni, ki so potekale v okviru posameznih republik in pokrajin ter v zveznih družbenopolitičnih organizacijah in ustreznih v zborih zvezne skupščine, kar zadeva formalni vidik, so tekale predvsem okoli vprašanja, ali je treba enakopravno rabo jezikov narodov in narodnosti urediti z enotnim zakonom ali naj to vprašanje uredijo zakoni, ki urejajo položaj in funkcijo posameznih zveznih ustanov, upravnih organov, svetov, sodišč, itd. Prevladalo je stališče, da je treba v zakone oziroma predpise, ki urejajo delovanje na posameznih področjih, vnesti tudi konkretne določbe o rabi jezika.

Področja dejavnosti, na katerih je treba normativno urediti tudi enakopravno rabo jezikov in pisav narodov in narodnosti, je zvezna skupščina predvidela s posebno resolucijo.¹³ Resolucija je opozorila na rezultate dotedanjega uresničevanja ustavnega načela o enakopravnosti jezikov in pisav ter na nerešene probleme: »Tudi glede uporabe teh načel so prihajala do izraza etatiistično-centralistična,

¹¹ Od pisma slovenski radioteleviziji dalje (z zahtevo po razširjanju sporeda v slovenskem jeziku in predvsem po osrednji informativni oddaji) je zahtevo po uveljavitvi slovenskega jezika v SR Sloveniji kot uradnega jezika in upoštevanju slovenščine kot enakopravnega jezika na zvezni ravni postavila vrsta organizacij združen in občanov: SZDL, Gospodarska zbornica Slovenije, kulturni in znanstveni delavci itd.

¹² Izvajanje ustavnih določb o rabi slovenščine in o enakopravnosti jezikov narodov Jugoslavije. Pismo ustavnega sodišča SR Slovenije, Delo, 15. novembra 1966. V istem obdobju je skupščina SR Makedonije prejela predloge in mnenja ustavnega sodišča Makedonije v zvezi z ustavnimi določbami o uporabi makedonskega jezika, jezikov narodnosti in enakopravnosti jezikov narodov Jugoslavije. Dokumentacija INV, št. 1102.

¹³ Resolucija o uresničevanju ustavnih načel o enakopravnosti jezikov in pisav narodov in narodnosti Jugoslavije v zveznih predpisih in v delu zveznih organov. Uradni list SFRJ, 20/1969.

nacionalistična in druga pojmovanja in odpori ter pojavi podcenjevanja pomena tega vprašanja. Poleg tega so bile tudi materialne, tehnične, kadrovske in druge objektivne težave.« Zato je zvezna skupščina zadolžila zvezni izvršni svet, naj poskrbi za uresničevanje ustavnega načela o enakopravnosti jezikov in pisav narodov in narodnosti Jugoslavije na posameznih področjih, medtem ko je družbenopolitičnim skupnostim ter delovnim in drugim organizacijam naložila, da morajo »v mejah svojih ustavnih pravic in dolžnosti pretehtati, kako se pri njih uresničujejo ustavna načela o enakopravnosti jezikov in pisav narodov in narodnosti Jugoslavije, in v svojih pravnih, samoupravnih in drugih aktih določiti naloge in ukrepe za njihovo dosledno uresničevanje«. ¹⁴

V ustavi SFRJ iz leta 1974 je bila vrsta vprašanj glede jezikovne enakopravnosti narodov in narodnosti na zvezni ravni in v okviru republik urejena na način, ki pomeni v skladu z urejanjem odnosov med narodi in narodnostmi na drugih področjih odločen odmik od centralističnih teženj ter upošteva skupen interes vseh narodov in narodnosti Jugoslavije in poseben interes vsakega od njih. ¹⁵

Izrecno in povsem jasno je mogoče razbrati iz člena 246 Ustave SFRJ, da v Jugoslaviji ni enotnega ali prevladujočega uradnega (državnega) jezika, temveč da so v uradni rabi jeziki narodov, jeziki narodnosti pa v skladu z ustavo in zveznim zakonom. S tem je upoštevano načelo ustave, da so nosilci jugoslovanske federacije narodi skupaj z narodnostmi, s katerimi živijo, in da se funkcije federacije uresničujejo v interesu vsakega naroda in narodnosti, torej tudi v interesu enakopravnosti njihovih jezikov. Glede na teritorialno načelo enakopravnosti jezikov narodov in narodnosti to pomeni, da so pravice jezikov narodov in narodnosti vezane na ozemlje, kjer ti narodi oziroma narodnosti živijo, medtem ko opravljajo zvezni upravni organi, sveti, zvezne ustanove z javnimi pooblastili itd. delo za vse narode in vse njihove republike in torej niso v jezikovnem pogledu vezani na teritorij enega naroda. Iz tega izhaja, da morajo te ustanove pri svojem poslovanju enakopravno upoštevati jezike narodov in narodnosti Jugoslavije.

Za primer naj navedemo, kako je načelo enakopravnih in uradnih jezikov v Socialistični republiki Jugoslaviji urejeno s predpisi o delu nekaterih teles zveznega pomena oziroma s predpisi o nekaterih postopkih, ki so določeni z zveznimi akti.

Podrobno določa način uporabe jezikov in pisav v skupščini SFRJ njen poslovnik. ¹⁶ Poslovnik določa, da lahko vsak delegat govori na zborih skupščine v jeziku kateregakoli naroda Jugoslavije oziroma v jeziku narodnosti, ki ji pripada, s tem da je poskrbljeno za prevod njegovega govora v jezike narodov Jugoslavije. Isto velja za pisna gradiva, ki jih delegati ali delegacije predložijo skupščini SFRJ. Gradivo skupščine se pripravlja v jezikih, ki jih določajo republiške ustave. Delegat dobiva gradivo v jeziku naroda, kateremu pripada, delegat pripadnik narodnosti pa v jeziku naroda, ki ga on določi. Isto velja za dokumente in druge akte, ki se nanašajo na posameznega delegata. Organi avtonomnih pokrajin in organizacij na območjih, kjer živijo pripadniki narodnosti, lahko dajejo predloge skupščini v jeziku katere od narodnosti, ki živi na tem območju, odgovore pa dobivajo v jeziku tistega naroda Jugoslavije, ki se uporablja v republiki oziroma pokrajini, v kateri ima vložnik prebivališče oziroma sedež. Posebna komisija skrbi za istovetnost besedil, ki jih izdaja skupščina v jezikih narodov Jugoslavije, določenih z republiškimi ustavami, ter ugotavlja, ali so besedila aktov skupščine SFRJ v

¹⁴ Ibid, str. 611.

¹⁵ Jezikovne odnose v federaciji urejajo členi 246, 247, 269, 271; pravico do rabe materniščine zagotavljajo občani členi 170 in 171; rabo jezika v postopku pred sodiščem in upravnimi organi določa člen 214, medtem ko je položaj jezikov v JLA urejen s členom 243.

¹⁶ Poslovnik Skupščine socialistične federativne republike Jugoslavije, členi 4, 135, 136, 137, 138, 139, 140. Uradni list SFRJ, 6/1975.

jezikih albanske in madžarske narodnosti istovetna z besedili, sprejetimi v jezikih narodov Jugoslavije.

Poslovník o delu zbora republik in pokrajin skupščine SFRJ, na primer, nalaga predsedniku zbora, da skrbi za uresničevanje enakopravnosti jezikov narodov in narodnosti Jugoslavije pri delu zbora in njegovih teles.¹⁷ Manj podrobno kakor pri delu skupščine je način rabe jezikov narodov in narodnosti s smotrom uresničevanja njihove enakopravnosti urejen pri delu drugih zveznih teles.¹⁸

Kakor je znano, je za uveljavljanje v poslovnikih navedenih možnosti glede rabe jezikov narodov in narodnosti Jugoslavije na razpolago vsa potrebna tehnična oprema. Posebno spremljanje bi bilo potrebno, če bi želeli ugotoviti, ali se delegati pretežno odločajo za komuniciranje v srbskohrvaškem jeziku — vsaj pri delegatih iz Slovenije je mogoče opaziti takšno tendenco — ker se ne zavedajo svoje pravice do razprav v materinščini, ali gre za nenavajenost ali za nezaupanje do sodobnih tehničnih pripomočkov, ki omogočajo komunikacijo ne glede na jezik posameznega delegata, ali je treba iskati razloge drugje (morebiti tudi v prepričanju posameznikov o ravni njihove govorne sposobnosti v srbskohrvaškem jeziku — dejansko je varlanto največkrat težko določiti, pri mnogih pa je interferenca z materinščino tako močna, da bi bilo govor nekaterih delegatov težko uvrstiti le v en jezikovni sistem).

Tudi na področju zunanje politike in mednarodnih odnosov je načelo enakopravnosti jezikov narodov urejeno z izvršilnim predpisom, vsaj kar zadeva pisni vidik.¹⁹ Odprto ostaja vprašanje ustnega komuniciranja in pa seveda ustrezne zastopnosti konzularnih služb oziroma primerne komunikacijske sposobnosti zaposlenih v teh službah v skladu z načelom uresničevanja enakopravnosti jezikov narodov in narodnosti SFRJ.

Z dosledno decentralizacijo je vrsta nalog glede ureditve in uveljavitve enakopravnosti jezikov in pisav narodov in narodnosti Jugoslavije prešla na socialistične republike (na primer vprašanje jezika poslovanja državnih organov in drugih organov, samoupravnih organizacij, skupnosti in posameznikov, ki opravljajo družbeno službo na območjih republik oziroma pokrajin).²⁰

Eden od jezikov narodov Jugoslavije je po določilih Ustave SFRJ²¹ jezik poveljevanja in učni jezik v Jugoslovanski ljudski armadi. V praksi je ta jezik srbohrvaščina. V njenih delih se lahko uporabljajo jeziki narodov in narodnosti. Sicer pa se v oboroženih silah SFRJ v skladu z ustavo SFRJ zagotavlja enakopravnost narodov in narodnosti in njihovih pisav. V SR Sloveniji na primer, je izrecno določeno, da poteka poveljevanje in pouk v enotah, štabih in drugih organih teritorialne obrambe v slovenskem jeziku, medtem ko so v posameznih enotah glede na njihovo sestavo lahko v rabi jeziki narodov in narodnosti Jugoslavije.²²

Več ali manj odprto je doslej ostalo vprašanje jezikovne enakopravnosti pri medsebojnem komuniciranju organizacij združenega dela, pri različnih združenjih, kulturnih, strokovnih, športnih in drugih društvih iz različnih republik in pokrajin, skratka tam, kjer se v komunikacijo vključujejo širši in različni sloji prebivalstva.

Kakor pri delu zveznih organov, oziroma jezikovni usposobljenosti kadrov, ki v teh organih delajo, se tudi tukaj pokaže, da so si sposobnost komuniciranja v

¹⁷ Poslovník zbora republik in pokrajin Skupščine socialistične federativne republike Jugoslavije, člen 32. Uradni list SFRJ, 1/1975.

¹⁸ Na primer: Poslovník sveta federacije, člen 21, 22. Uradni list SFRJ, 14/1975, all Poslovník o delu predsedstva SFRJ, člen 9, Uradni list SFRJ, 12/1975 in drugi.

¹⁹ Zakon o sklepanju in izvrševanju mednarodnih pogodb, člen 12 (Uradni list SFRJ, 55/1978) in Navodilo o načinu uporabe jezikov jugoslovanskih narodov pri sklepanju mednarodnih pogodb (Uradni list SFRJ, 29/1980).

²⁰ Na primer člen 212 Ustave SR Slovenije.

²¹ Ustava SFRJ, člen 243.

²² Ustava SR Slovenije, člen 306.

drugih jezikih Jugoslovanskih narodov pridobili predvsem govorce iz nersbsko-hrvaškega govornega območja.

Tudi v zadnjem času zelo razširjene razprave o jugoslovanskem »skupništvu«, ki bi moralo temeljiti na čim boljšem medsebojnem poznavanju narodov in narodnosti Jugoslavije, jezikovni vidik skupništva enostavno prezrejo (o »Jezikovnem skupništvu« se govori predvsem glede na danes že štiri variante srbskohrvaškega jezika)²³ oziroma znova prepuščajo določanje pravil o izbiri jezikovnega sredstva prostovoljni konvenciji, seveda v škodo jezikov z manjšim številom govorcev.

Zaskrbnjuje je, da se kriznim gospodarskim trenutkom od nedavnega vse pogosteje pridružuje nerazumevanje glede potreb po razvijanju specifičnih značilnosti naroda in se skrb za uveljavljanje enakopravnosti jezika katerega izmed narodov ali narodnosti, ki je v skladu z načeli v ustavi zapisane jezikovne politike v Jugoslaviji, obravnava kot izraz nacionalističnih nagnjenj ali izpad proti skupništvu.

Takšni pojavi močno spominjajo na opisane teze izpred dveh desetletij, ki niso dobile ustavne in družbenopolitične potrditve.

Ti pojavi pa so tudi v očitnem neskladju z vse bolj razširjeno prakso na narodnostno mešanih območjih, kjer skupaj živijo pripadniki narodov in narodnosti. Na teh območjih je vse močnejše prizadevanje, da bi se več pripadnikov naroda učilo jezik narodnosti bodisi fakultativno ali kot obvezen učni predmet. Takšna praksa skupaj z razvito institucionalno dvojezičnostjo (zagotovljeno možnostjo rabe materinega jezika pred vsemi družbenopolitičnimi in upravnimi organi in organizacijami ter v družbenem življenju sploh) izhaja iz spoznanja, da je jezik mogoče v celosti ohraniti in razvijati le, če ga je mogoče dejansko uporabljati kot komunikacijsko sredstvo v celotnem spektru družbenih in zasebnih odnosov. Le po tej poti je namreč mogoče jeziku narodnosti zagotoviti celoto njegovih funkcij. Vsaj pasivno znanje — razumevanje — drugega jezika (ali »jezika družbenega okolja«, kakor ga ponekod imenujejo) omogoča, da se vsakdo lahko izraža v materinem jeziku in razume govorca drugega jezika. To pa je gotovo vrhunski cilj jezikovne politike, ki stremi k uresničevanju enakopravnosti jezikov v večnacionalni skupnosti.²⁴ Upoštevanje sorodnost jezikov narodov Jugoslavije, bi bilo med njimi takšno sporazumevanje še lažje doseči.

Summary

THE EQUALITY OF LANGUAGES AS AN ELEMENT OF THE EQUALITY OF THE NATIONS AND NATIONALITIES LIVING IN THE SOCIALIST FEDERAL REPUBLIC OF YUGOSLAVIA

In the course of its development, the Yugoslav community of nations and nationalities has experienced multifarious treatments of its language question as reflected in the interrelations between the nations and nationalities. Even though the unitarian and separatist orientations ought to be regarded as instances of devious courses — in regard to the field of language as well as that of interrelationships and relations between the nations and nationalities of Yugoslavia in their entirety — and the pluralistic orientation as a constant and a vision of coexistence both in the present and in the future, attention should nevertheless be called to the fact that as early as today certain views and standpoints that have been already superseded are beginning to appear in the matter of language policy and language activity, labeling the legitimate concern for the development of the language of a nation or nationality as nationalism or opposition to the Yugoslav »togetherness.«

The present study directs attention to some deviant views on the question of the equal status of the languages of our nations and nationalities. These views have originated in the presuppositions that nations and languages having equal rights integrate voluntarily, and

²³ Diskusija Milana Šipke na znanstvenem srečanju AVNOJ kot trajna podlaga narodnostne enakopravnosti, bratstva in enotnosti, samoupravnega skupništva, razvoja in napredka narodov in narodnosti Jugoslavije. Sarajevo, 16.—18. 11. 1983.

²⁴ Tendence, da bi zaradi nedosledne jezikovne prakse in iredentističnih izpadov na Kosovem takšen koncept jezikovne politike spremenili, se nam zdi korak nazaj.

that voluntary assimilation occurs as a natural process and represents a new quality conditioned by the socialist social order. This reasoning has emanated from the principle claiming that in the process of the building of social relations within the framework of socialism, the relationships between nations and nationalities will be generated automatically, i. e. in a spontaneous manner. In mid-1960s, however, an organized action of social forces acting primarily within the framework of the Socialist Alliance of the Working People, launched a number of suggestions and initiatives that called for the implementation of the constitutional principles concerning the equality of the languages of our nations and nationalities. The Resolution of the Sixth Congress of the Socialist Alliance of the Working People of Yugoslavia, which was held in 1966, encouraged a more detailed analysis — to be performed within the implementary legislation — of individual fields of the use of equal-status languages of the nations and nationalities. Questions of asserting language equality were in the forefront of discussions with reference to the following fields: In the work of federal administrative organs, institutions, work organizations vested with public authorities and working on the territory of the whole of Yugoslavia, in the Yugoslav People's Army, within the framework of the foreign policy and international activities of the Socialist Federal Republic of Yugoslavia, and in the work of associations and societies, that is, in regard to the consultations and conferences that they organize.

The enforcement of the principle of the equality of the languages of nations and nationalities in most of the foregoing fields was regulated by a number of principled provisions contained in the Yugoslav Constitution of 1974. A series of questions of asserting the equality of the languages of nations and nationalities were thus regulated in a manner which, according to the practice pursued in regulating the relations between the nations and nationalities, represents a decisive shift away from centralistic tendencies and takes into account both joint interests of all the nations and nationalities and interests peculiar to each of them. The Constitution stipulates unambiguously that there is no uniform or predominant (state) language in Yugoslavia, the fact being that the languages of the nations as well as nationalities — the latter in line with the Constitution and the federal law — are in official use. In this way, due account has been taken of the basic constitutional principle according to which the holders of the Federation are the nations together with the nationalities they live with, and the functions of the Federation are implemented in the interest of each nation and nationality, thence also in the interest of the development and actual use of their languages.

The study provides examples of consideration given to the principle of equal and official languages of the nations and nationalities in the regulations governing the work of certain bodies at the federal level, and in the regulations about a number of procedures determined by federal enactments. The delegates in federal bodies have at their disposal all the technical equipment required and simultaneous interpretation service, with a view to implementing the principle of language equality and using their respective mother tongues undisturbedly. Nevertheless, the prevailing practice in these organs as well as on the occasion of other meetings, conferences, and similar events at the federal level, is to use Serbo-Croatian most extensively, even when native speakers of other languages spoken in Yugoslavia are involved. The author ponders over the possible reasons for such a speech behavior, pointing out as one of the possible reasons scant attention that native speakers of Serbo-Croatian pay to mastering the languages of the other Yugoslav nations, at least at the level of comprehension. Although the need and interest have been repeatedly expressed that within the cultural-educational process in the Serbo-Croatian-speaking areas pupils ought to be familiarized with the Slovene and Macedonian languages, the practice along these lines has not yet been generally adopted. This represents lagging behind the practice adopted in nationally mixed areas, where an ever-increasing number of pupils are taught the language of the other nation or nationality, whether on an optional or a compulsory basis, and where even such forms of instruction are practiced as occupy the very apex of the typological scale of bilingualism (pupils of different ethnic affiliation are trained jointly, so that their respective mother tongues are at the same time the languages of instruction and the subjects of instruction).

The author concludes that on the normative level the implementation of the principle of equality of the languages of the nations and nationalities has attained a high standard. As before, it will depend upon the activities of subjective forces in the future too, because it is by way of these activities that the incentive is generated to implement the assured possibilities in real life, and to timely identify and prevent the tendencies trying to revive defunct theories.

Sonja Novak-Lukanovič

**NEKATERI ELEMENTI VZGOJE ZA SOŽITJE MED NARODI
IN NARODNOSTMI V VZGOJNOIZOBRAŽEVALNEM PROCESU
OSNOVNE ŠOLE V SR SLOVENIJI**

Uvod

V Jugoslaviji, ki je skupnost številnih narodov in narodnosti, imata vzgoja in izobraževanje v duhu sožitja med narodi in narodnostmi poseben pomen. Vzgajanje mladih v duhu sožitja pomeni tudi izobraževanje, pomeni, da si otroci pridobijo določena znanja o zgodovinski preteklosti, kulturnem, gospodarskem razvoju in sedanjem položaju svojega naroda in narodov in narodnosti, s katerimi živijo v skupni domovini.

Smotri vzgajanja in izobraževanja v jugoslovanski socialistični samoupravni družbi so zasnovani na marksističnem konceptu, so družbeno pogojeni, izhajajo iz potreb in nalog družbe in človeka, iz razvijanja produkcijskih sil družbe, iz človekovega položaja v družbi in se razvijajo hkrati z razvojem družbe in človeka.

Da bi otrok razumel in pravilno vrednotil sožitje med narodi, sta pri njegovi vzgoji enakovredno pomembni institucionalna in funkcionalna oblika vzgajanja. Poleg šole, kjer si otrok načrtno, usmerjeno pridobiva znanja, je za oblikovanje otrokovega pojmovanja, kaj je sožitje med narodi in narodnostmi, zelo pomembna družina, v kateri otrok živi. Starši so tisti, ki svoje izkušnje, mišljenje in vrednote prenašajo na mladega človeka. Vzgojo za sožitje med narodi in narodnostmi pa danes ne moremo omejiti samo na šolo, na institucionalno obliko vzgajanja in izobraževanja in na družino, ampak moramo to razširiti in usmeriti tudi na druga področja družbenega in osebnega človekovega življenja. Pri tem so pomembni številni vzgojni dejavniki, ki na kakršenkoli način vplivajo na mišljenje mladega človeka, kajti človek ne živi v ozkem in zaprtem krogu in edino pod vzgojnimi vplivi, ki so vnaprej zavestno in načrtno organizirani. Nanj vplivajo številni dejavniki, ki jih uvrščamo na področje neinstitucionalne — funkcionalne vzgoje. Pri tem mislimo na vzgojni vpliv mikro okolja, v katerem človek živi in dela, na vzgojne vplive sredstev javnega obveščanja, filma, gledališča, družbenopolitičnih in družbenih organizacij. Za vse te dejavnike je značilno, da niso tako smotno načrtovani in organizirani, kot je to značilno za vzgajanje in izobraževanje v okviru šole. Tako je pri pridobivanju znanj o zgodovini, kulturi in družbenoekonomskem položaju nekega naroda oziroma narodnosti učencu mnogo težje, ker je prepuščen samemu sebi, saj mora informacije sam izbirati, sprejemati in ustvarjati. kajti pri razvrščanju informacij mu nihče ne pomaga. To pa včasih lahko tudi povzroči, da si otrok (učenec), ki nima toliko izkušenj in spoznanj izoblikuje negativno oziroma nepravilno pojmovanje določenega problema ali družbenega stanja.

**Kako razumemo in kaj nam pomeni vzgoja za sožitje med narodi
in narodnostmi?**

Vzgoja in izobraževanje za razumevanje sveta in za sožitje med narodi za razumevanje in sodelovanje med njimi je opredeljena v naših normativnih aktih, v različnih resolucijah, v učbenikih; v učnih načrtih za osnovno in srednjo šolo, v študijah in tudi v dokumentih Združenih narodov, posebej pa v priporočilih UNESCO. Vzgoja za sožitje, ki pomeni vzgajanje mladega človeka v duhu huma-

nizma, v duhu patriotizma — ljubezni do domovine in njenih narodov in narodnosti, pa predstavlja tudi osnovo in pogoj za oblikovanje internacionalistične vzgoje, vzgoje za mir, vzajemno razumevanje, sodelovanje in spoštovanje drugih narodov sveta.

Posebno pomembno vlogo pa ima vzgoja za sožitje v tistih skupnostih, kjer na istem teritoriju živijo skupaj pripadniki različnih narodov in narodnosti. Prav tako pa vzgoja za sožitje dobiva širše razsežnosti predvsem zaradi migracijskih procesov, ko si posamezniki ne morejo zagotoviti ekonomske eksistence v domačem okolju in so zato prisiljeni emigrirati v industrijsko in urbano razvita območja, kjer se morajo, najpogosteje prek zanje docela novega jezika — prepoznati, sprejeti in se opredeliti glede na drugačne vloge v družini, šoli, delu, sosesčini in družbi.¹ V našem prispevku se bomo omejili samo na SR Slovenijo, kjer poleg pripadnikov slovenskega naroda živijo še pripadniki italijanske in madžarske narodnosti, ki so skupaj s pripadniki slovenskega naroda konstitutivni element SR Slovenije kot samoupravne družbene skupnosti. Od drugih narodov Jugoslavije pa se je ob popisu prebivalstva leta 1981 pokazalo, da živijo v SR Sloveniji še Hrvati, Srbi, Muslimani, Črnogorci, Makedonci, od narodnosti Albanci in od etničnih skupin Romi.

Za vso to narodnostno raznolično skupnost, ki živi, dela in ustvarja skupaj, pa je pomembno, da živi v sožitju, da so njihovi odnosi zasnovani na enakopravnosti, razumevanju in spoštovanju. Vse te vrednote pa morajo mladi osvojiti v okviru institucionalne in funkcionalne vzgoje, postati morajo nekaj, kar je samo po sebi umevno in kar jim bo vrednota in vodilo tudi v življenju, ko bodo sami sodelovali v procesu dela in vzgajanja.

V našem prispevku pa bomo poizkušali odgovoriti, kakšno vsebino in smotre ima **vzgoja za sožitje** med narodi in narodnostmi Jugoslavije v učnih načrtih nekaterih predmetov osnovne šole v SR Sloveniji. Osnovna šola, ki pomeni institucionalno obliko vzgajanja in izobraževanja, ima v svojih temeljnih opredelitvah, smotrih in nalogah opredeljene tudi elemente, ki se nanašajo na vzgajanje mladih v sožitju med narodi in narodnostmi. Tako je zapisano: »Vzgojnoizobraževalno delo mora razvijati pravilno vrednotenje temeljnih pridobitev narodnoosvobodilnega boja in socialistične revolucije, kot so: bratstvo in enotnost vseh narodov in narodnosti, njihova enakopravnost in skupno sožitje v socialistični samoupravni skupnosti Jugoslavije. V zvezi s tem si oblikuje patriotsko čustvo, ljubezen do domovine in njenih narodov in narodnosti.«²

Na kakšen način se vzgoja za sožitje prepleta v vzgojnoizobraževalnem procesu osnovne šole?

Vzgoja za sožitje med narodi in narodnostmi se v vzgojnoizobraževalnem procesu osnovnih šol v SR Sloveniji uresničuje na dva načina:

Prvič, pomeni, da se na narodnostno mešanih območjih na Obali in v Prekmurju vsi učenci — pripadniki italijanske in madžarske narodnosti in slovenskega naroda seznanjajo z jezikom naroda oziroma narodnosti, s katerim živijo ter da se vsi učenci v osnovnih šolah v SR Sloveniji seznanjajo z enim izmed jezikov narodov Jugoslavije (srbskohrvaškimi oziroma hrvaškosrbskim), razen v šolah z italijanskim učnim jezikom na Obali in v dvojezičnih šolah v Prekmurju.

Drugič pa pomeni, da se opredelitev, ki se nanaša na vzgojo za sožitje, vsebinsko prepleta skozi ves vzgojnoizobraževalni proces. Tako je prisotna v smotrih in nalogah posameznih predmetov, ti pa se uresničujejo na osnovi vsebin predmetov. S tem ko si učenec pridobi določena znanja o specifičnosti zgodovine,

¹ Andrej Gulič: Neka »posebna skupina prebivalcev« Naši razgledi, Ljubljana, 10. 12. 1982, p. 675.

² Vzgojnoizobraževalni smotri osnovne šole, Osnovna šola, Zavod za šolstvo, Ljubljana, 1979.

kulture in družbenoekonomskega položaja svojega naroda in narodov, narodnosti ter etničnih skupin, s katerimi živi v skupni domovini, njihove medsebojne povezanosti v zgodovini, v obdobju narodnoosvobodilnega boja, lahko dojame in sprejme, da sodijo nacionalna enakopravnost ter bratstvo in enotnost naših narodov in narodnosti med največje socialistične vrednote, ki jih je treba krepiti in razvijati (nanje ne smemo gledati kot na nekaj kar je do konca določeno, kar se razvija premočrtno in kateri vplivi so enosmerni),³ kajti pomenijo tudi osnovo za naš nadaljnji družbeni razvoj.

Delo v osnovnih šolah v SR Sloveniji poteka po učnem načrtu,⁴ ki je le »dokument«, s katerim se določa vsebina vsakega učnega predmeta in služi kot orientacija za učiteljevo delo, kajti učitelj je tisti najvažnejši subjekt, ki mora ob vsaki učni snovi ločiti bistvo od nebitvenega, razmisliti, kaj jedro tistega, kar bi morali učenci resnično znati in trajneje obvladati. Pri pregledovanju učnega načrta za osnovno šolo nas je predvsem zanimalo, kateri predmeti vsebujejo smotre in vsebino, ki se nanaša na vzgojo za sožitje. Pri tem ni pomembno, samo koliko (kvantiteta) je te problematike, ampak predvsem, kako je predstavljena.

Omenili smo že, da je vzgoja za sožitje v naš vzgojnoizobraževalni proces vgrajena na različne načine in da je na eni strani popolnoma jezikovna komponenta, na drugi strani pa je ta komponenta vsebina učnih programov.

Jezična komponenta vzgoje za sožitje

a) V SR Sloveniji poleg pripadnikov slovenskega naroda živijo tudi pripadniki madžarske in italijanske narodnosti, ki jim je po ustavi SRS zajamčena pravica, da svobodno uporabljajo svoj jezik, izražajo in razvijajo svojo nacionalno kulturo ter v ta namen ustanavljajo organizacije, uporabljajo narodnostne simbole ter uresničujejo druge z ustavo določene pravice. Na območjih, kjer pripadniki narodnosti živijo, sta italijanski in madžarski jezik enakopravna s slovenskim jezikom, prav tako pa je pripadnikom obeh narodnosti zagotovljena vzgoja in izobraževanje v njihovem jeziku. Tako poteka v SR Sloveniji vzgojnoizobraževalno delo v slovenskem jeziku, na narodnostno mešanem območju treh obalnih občin Koper, Izola, Piran pa tudi v italijanskem jeziku ter na narodnostno mešanem območju v Prekmurju dvojezično, to je v slovenskem in madžarskem jeziku. Vzgoja in izobraževanje za pripadnike narodnosti je del enotnega vzgojnoizobraževalnega sistema, ki pa je zaradi specifičnih smotrov in vsebin urejena še s posebnimi zakoni,⁵ na osnovi katerih so izdelani prilagojeni učni programi za delo v osnovnih šolah. Ti učni načrti izhajajo iz osnovnega, to je učnega načrta za osnovno šolo, kateremu so pripravili le prilagoditve. Da bi se poglobljalo enakopravno sožitje med pripadniki slovenskega naroda in italijanske narodnosti, da bi se razvijalo in spodbujalo medsebojno sporazumevanje, se učenci osnovnih šol na slovensko-italijanskem narodnostno mešanem območju treh obalnih občin učijo italijanski jezik (kot drugi jezik — jezik okolja) in se seznanjajo z zgodovino in kulturo italijanskega naroda; učenci osnovnih šol z italijanskim učnim jezikom pa se učijo slovenski jezik, spoznavajo slovensko kulturo in se seznanjajo z zgodovino in kulturo slovenskega naroda.

V osnovnih šolah na narodnostno mešanem območju v Prekmurju, kjer živijo pripadniki slovenskega naroda in madžarske narodnosti, pa je v skladu z zako-

³ Ilija Mrmak: Prispevki k marksistični zasnovanosti vzgoje in izobraževanja, Novi vidiki, p. 25.

⁴ Obvezni predmetnik in učni načrt osnovne šole, Zavod za šolstvo SR Slovenije, Ljubljana, 1983.

⁵ Zakon o osnovni šoli — Uradni list št. 5/80. Zakon o urejanju posebnih pravic pripadnikov italijanske in madžarske narodnosti na področju vzgoje in izobraževanja, Uradni list SRS, št. 12/1982.

nom⁶ organizirano vzgojnoizobraževalno delo po načelu dvojezičnosti — v slovenskem in madžarskem jeziku, kjer sta oba jezika učna jezika in učna predmeta.

Od 1. do 5. razreda je dvojezičnost popolna. Učitelj razlaga novo učno snov najprej v slovenskem jeziku, nato sledi razlaga v madžarskem jeziku. Razne oblike utrjevanja, poglobljanja in preverjanja potekajo po načelu notranje jezikovne diferenciacije in individualizacije. Pri tem učitelj upošteva umske sposobnosti ter jezikovno znanje učencev v obeh jezikih. Na višji stopnji pa je pouk naravoslovnih predmetov in matematike v slovenskem jeziku (vsaj 80 %). Tudi pouk zgodovine in zemljepisa poteka pretežno v slovenskem jeziku, le učne enote, ki vsebujejo madžarsko zgodovino in zemljepis posreduje učitelj v madžarskem jeziku z dodatno slovensko terminologijo. Pouk predmetov, pri katerih prevladuje lastna aktivnost učencev, pa je pretežno dvojezičen, v razmerju 50 : 50.⁷

Pri tako organiziranem vzgojnoizobraževalnem procesu, ko se otroci na narodnostno mešanih območjih seznanjajo z jezikom družbenega okolja — to je z italijanskim oziroma madžarskim oziroma slovenskim, je v prvi vrsti pomembno, da se učenci ob specifičnih učno-vzgojnih smotrih in vsebinah usposabljujejo za komuniciranje v dveh jezikih, to pa je pogoj, da se lahko uveljavlja enakopravnost jezikov na vseh področjih javnega in družbenega življenja. Pri seznanjanju z jezikom družbenega okolja je potrebno upoštevati tudi specifičnost samega predmeta. Tako vsebujejo vzgojnoizobraževalni smotri pouka jezika družbenega okolja splošne jezikovne smotre — to je, da pri učencu razvijajo jezikovne spretnosti, ki so potrebne za preprosto ustno in pisno sporazumevanje, ter da si razvijajo sposobnost dvojezičnega mišljenja in komuniciranja. Prav tako pa učenci osvojijo osnovno terminologijo, ki je v skladu s potrebami našega kulturnega in družbenega življenja, in se naučijo zavestno spoznavati podobnosti in razlike v delovanju jezikovnih strojev materinega jezika in jezika družbenega okolja. Seznanjanje z jezikom družbenega okolja pa ima tudi širši vzgojnoizobraževalni smoter, namreč, da se otrok vzgaja v duhu sožitja in medsebojnega zblíževanja, sodelovanja in razumevanja s pripadniki naroda oziroma narodnosti, s katerimi živi v družbenem okolju. S tem ko se učenci seznanjajo z jezikom družbenega okolja, pa se seznanjajo tudi s kulturnimi vrednotami naroda oziroma narodnosti ter njenega matičnega naroda, s katerim živijo, in lahko trdimo, da je prav kultura v najširšem pomenu pomemben most, ki povezuje ljudi obeh narodov.

b) V predhodnem poglavju smo poudarili pomen, ki ga ima za vzgojo za sožitje med narodi in narodnostmi seznanjanje z jezikom družbenega okolja na narodnostno mešanih območjih v SR Sloveniji.

Tudi pripadniki drugih narodov in narodnosti Jugoslavije imajo na osnovi Zakona o osnovni šoli (Uradni list SRS, št. 5/80) pravico do šolanja v svojem materinem jeziku. V Ljubljani delujejo v okviru osnovne šole Prežihov Voranc oddelki s srbskohrvaškim učnim jezikom (od prvega do osmega razreda). Učenci se prav zaradi poglobljanja vzgoje za sožitje učijo tudi slovenski jezik, ki je obvezen učni predmet (v vseh razredih osnovne šole). Tudi učenci, ki prihajajo iz drugih socialističnih republik in avtonomnih pokrajin imajo možnost, da v okviru osnovne šole obiskujejo fakultativni pouk materinega jezika, to je srbskohrvaškega jezika, v vseh razredih osnovne šole.

c) Posebej pa se učencem osnovnih šol s slovenskim učnim jezikom približa jezik in kultura narodov in narodnosti Jugoslavije pri predmetu srbskohrvaški oziroma hrvaškosrbski jezik, ki je obvezen učni predmet v 5. razredu osnovne šole (2 uri tedensko). Vzgojnoizobraževalni smoter in naloga tega predmeta je med

⁶ Zakon o urejanju posebnih pravic pripadnikov italijanske in madžarske narodnosti na področju vzgoje in izobraževanja, Uradni list SRS, 12/1982.

⁷ Predmetni in učni načrt za dvojezične šole — Tantervés óraterv a kétnyelvű iskolák számára, Zavod za šolstvo, Ljubljana 1973.

drugimi tudi, da si učenci razvijajo ljubezen do domovine, do narodov in narodnosti SFRJ ter se ozaveščajo o bratstvu in enotnosti med narodi in narodnostmi.

Z uresničevanjem načrtanih smotrov, ki se uresničujejo pri pouku jezika, pa funkcija vzgoje in izobraževanja dobiva širši smisel in vlogo. Ne pomeni samo zahteve, da si mladi pridobijo določena znanja — naučijo jezika naroda oziroma narodnosti, ampak predstavlja tudi, da se mlad človek nauči pravilno presojeti in ocenjevati procese, s katerimi se srečuje, ter da se mladi v odnosih med pripadniki narodov in narodnosti otresejo predsodkov, iz katerih se lahko razvijajo pojavi nacionalizma, nestrpnosti in vseh oblik diskriminacije.

Vzgoja za sožitje: smotri in vsebine učnih načrtov nekaterih predmetov

Poleg seznanjanja z jezikom in kulturo naroda oziroma narodnosti na narodnostno mešanih področjih v SR Sloveniji ter seznanja s srbskohrvaškim oziroma hrvaškosrbskim jezikom, kot enim izmed jezikov drugih narodov SFRJ, pa so pomembna komponenta vzgoje za sožitje vsebine učnih načrtov nekaterih predmetov.

Če si ogleđamo učni načrt dela in življenja osnovne šole, ugotovimo, da predmeti, kot so slovenski jezik s književnostjo, spoznavanje narave in družbe, spoznavanje družbe, zemljepis, zgodovina, likovna, glasbena in družbenomoralna vzgoja, vsebujejo smotre o vzgoji za sožitje med narodi in narodnostmi, ki se uresničujejo na osnovi vsebin o zgodovinski preteklosti, pridobivanja, razširjanja in poglobljanja znanj o družbenoekonomskem položaju naroda oziroma narodnosti, s katerim živijo v skupni domovini, o razumevanju temeljnih zakonitosti razvoja družbe ter spoznanj o medsebojni povezanosti. Naj omenimo le nekatere smotre, ki jih lahko preberemo pri predmetih s splošno kulturnega in družbeno-ekonomskega področja in ki se nanašajo na vsebino, o kateri danes govorimo:

- si oblikuje moralno-etična stališča in spoštovanje do svojega naroda, do samoupravne socialistične skupnosti in do narodov in narodnosti SFRJ in do drugih narodov sveta;

- si razvijajo ljubezen do domovine, do narodov in narodnosti SFRJ; se ozaveščajo o bratstvu in enotnosti med našimi narodi in narodnostmi;

- si ob spoznavanju domovine poglobljajo in oblikujejo ljubezen do domovine, narodov in narodnosti ter do drugih narodov sveta;

- spoznavajo najpomembnejše dogodke, pojave in pojme iz zgodovine narodov in narodnosti Jugoslavije in tiste svetovne zgodovine, ki je pogoj za razumevanje domačega razvoja, s tem dojamejo medsebojno dialektično povezanost, odvisnost in učinkovanje zgodovinskih pojavov;

- spoznavajo najvažnejše dogodke in razvoj NOB ter socialistične graditve narodov in narodnosti Jugoslavije in posebej slovenskega naroda;

- se seznanjajo z družbenoekonomskimi razmerami in ureditvijo SFRJ, z medsebojno povezanostjo republik in vlogo neuvrščene Jugoslavije.

Omenili smo le nekatere smotre, ki se nanašajo neposredno na vzgajanje v duhu sožitja med narodi in narodnostmi, s katerimi učenec (otrok) živi v skupni domovini. Poleg teh pa vsak predmet vsebuje še specifične smotre in mnogi izmed njih posredno tudi vsebujejo cilj, s katerim se uresničuje vzgoja za sožitje. — Npr. . . . razvijajo sposobnosti kritičnega presojanja in vrednotenja odnosov in pojavov, ki nastajajo v procesu dela in življenja, ali npr. si oblikuje odnos do soljudi, narave in človekove ustvarjalnosti.

Da se uresničuje zahteve vzgojnega smotra, ki je načrtan pri posameznih predmetih, je potrebno odgovoriti na vprašanje, ki si ga zastavljamo takole:

All učna vsebina pripomore k marksističnemu formiranju in humaniziranju osebnosti mladega človeka ter ali ga usposobi za življenje v večnacionalni skupnosti? Sorazmerno lažje je spremljati in oceniti rezultate izobraževalne dejavnosti,

zlasti na področju pridobivanja znanj, kakor rezultate vzgojne dejavnosti v okviru izobraževalnega procesa v vseh njenih razsežnostih.

Pri pregledu smotrov v že omenjenih predmetih lahko ugotavljamo, da so definirani zelo splošno, zelo široko in da si prek teh smotrov postavljamo cilje, ki jih označujejo glagoli, preveč splošni po pomenu (vzgojiti, razumeti, seznaniti, spoznati). Pomen vzgojnih smotrov je velik, kajti formuliranje vzgojnih smotrov pomeni ekspliciranje temeljnih dejavnikov družbenega razvoja. Ob vzgojnih smotrih skuša človek razviti intencionalno vzgojo, ko namerno spodbuja in sproži posameznikove in družbene napore za uresničevanje posameznikovih in skupnih ciljev (v našem primeru: vzgojiti učenca v skupno sožitje med narodi in narodnostmi).

Slovenski jezik s književnostjo, spoznavanje družbe, zemljepis, zgodovina, likovna, glasbena in družbenomoralna vzgoja so predmeti, katerih vsebine uresničujejo smotre vzgoje za sožitje med narodi in narodnostmi. Pri tem bomo prikazali nekatere vsebine učnih načrtov za osnovno šolo, omenili pa bomo tudi prilagoditve oziroma dopolnitve, ki se nanašajo na dvojezično šolo v Prekmurju ter šolo z italijanskim in slovenskim učnim jezikom na narodnostno mešanem območju na Obali in na osnovno šolo s srbskohrvaškim učnim jezikom.

Pri predmetu slovenski jezik s književnostjo je eden temeljnih smotrov, ki se nanaša na tako imenovano vzgojo za sožitje, »oblikovati moralnoetična stališča in spoštovanje do svojega naroda, do samoupravne socialistične skupnosti in do drugih narodov in narodnosti SFRJ«. V okviru vzgojnoizobraževalne vsebine za slovenski jezik se učenci seznanjajo tudi s književno vzgojo, ki učencu oblikuje odnos do slovenskega jezika, slovenskega naroda in njegove preteklosti ter preteklosti drugih narodov in narodnosti. Oblikovati si mora vrednote, ki so opredeljene v smotrih in se uresničujejo z izborom književnih del, ki obsegajo tematiko, ki je učencu dostopna, zanimiva in istočasno tudi razumljiva. Tako prav vsebine del pomagajo oblikovati učenčev idejno-moralni razvoj in ga usmerjajo pri opredeljevanju in odločanju za lastno ravnanje in vrednotenje.

Učenci se tako spoznajo s slovensko književnostjo, ob njej pa tudi s književnostjo jugoslovanskih narodov in narodnosti. Od 1. do 4. razreda se pri slovenskem jeziku seznanjajo z lažjimi leposlovnimi deli slovenskih avtorjev in tudi avtorjev jugoslovanskih narodov. To seznanjanje je v prvih razredih usmerjeno predvsem v branje ter obravnavanje beril za ustno in pisno sporočanje. Na predmetni stopnji pa učenci v okviru književne vzgoje obravnavajo poleg književnih del tudi njihove ustvarjalce. Poudarek je predvsem na avtorjih slovenske književnosti, seznanjajo pa se tudi s književniki drugih jugoslovanskih narodov. Prav predstavitev nekaterih književnikov pa učence seznanja tudi s kulturnimi dosežki drugih narodov Jugoslavije ter na ta način uzavešča njihov odnos do pripadnosti skupni domovini SFRJ. V ilustracijo lahko navedemo, katere književnike obravnavajo v 7. razredu: med 7 slovenskimi avtorji (Kajuh, Jenko, Kersnik, Kosmač, Kranjec, Prešeren, Tavčar), podrobneje obravnavajo tudi 4 književnike drugih narodov Jugoslavije (Maksimović, Nazor, Njegoš, Karadžić).

Toda ali je prav materni jezik s književnostjo najprimernejši učni predmet, da si z njegovo vsebino mladi pridobivajo znanja o drugih narodih in narodnostih v SFRJ in se tako preko take učne vsebine uresničujejo učni cilji — namreč, vzgajati mlade v duhu sožitja? To vprašanje si zastavljamo ob prebiranju skupnih »jeder«,⁸ kjer pri utemeljevanju pomena ter ciljev in nalog poleg ostalih utemeljitev poudarjajo, da naj bi z »jedri« zagotovili večjo zastopanost tistih vzgojnoizobraževalnih vsebin, katerih cilj je, da na osnovi medsebojnega poznavanja kulture, zgodovine, vzgajajo in izobražujejo mlade v »zajedništvo«, bratstvo in

⁸ Zajednička programska jezgra odgojno-obrazovnog rada u odgoju i osnovnom obrazovanju, Zagreb, lpanj, 1983.

enotnost. Pri tem si lahko ponovno zastavimo vprašanje, ali bodo naloge pouka materinega jezika uresničene s tem, ko bodo v vzgojnoizobraževalni vsebini avtorji jugoslovanskih narodov in narodnosti zastopani 50 % (tako je zapisano v obrazložitvi jeder).

O Jugoslaviji, kot samoupravni socialistični skupnosti narodov in narodnosti, o slovenski narodnosti skupnosti v zamejstvu ter o pripadnikih drugih narodnosti v SR Sloveniji se učenci seznanijo že v 4. in 5. razredu pri predmetu **spoznavanje družbe**. Ob primerih iz neposrednega okolja si učenec oblikuje zavest o pripadnosti narodu ter odnos do drugih narodov in narodnosti. Učenci, ki obiskujejo osnovne šole na slovensko-italijanskem narodnostno mešanem območju, pa se pri obravnavanju sosed SFRJ podrobneje seznanijo z Italijo, njeno lego, položajem, družbeno ureditvijo in odnosi, ki jih ima s SFRJ, prav tako pa je poudarjen skupni boj primorskih Slovencev in Italijanov proti fašizmu. V dvojezični osnovni šoli se učenci 4. in 5. razreda pri obravnavanju SRS in SFRJ seznanjajo tudi s položajem madžarske narodnosti in položajem slovenske narodnostne skupnosti na Madžarskem. Prav tako se podrobneje obravnava sosedna SFRJ — Madžarska ter se celoviteje podajo značilnosti panonskega prostora in življenja v njej.

V osnovni šoli s srbskohrvaškim učnim jezikom pa učenci podrobneje obravnavajo republike in pokrajine, iz katerih prihajajo.

Na predmetni stopnji si učenci pridobivajo znanja in si oblikujejo pogled na svet in se vzgajajo k razumevanju drugih narodov in narodnosti pri predmetih zgodovina, zemljepis in družbenomoralna vzgoja.

Pri predmetu **zgodovina** je osnovna naloga spoznavanje in razumevanje razvoja človeške družbe, slovenskega naroda in drugih narodov in narodnosti, poznavanje narodnoosvobodilnega boja in razvoja socialistične samoupravne skupnosti. Da se učenec pri zgodovini vzgaja v duhu sožitja, pomeni, da si pridobiva znanja o različnih družbenih dogajanjih v preteklosti in jih povezuje s sedanjostjo, si razjasnjuje pojme, kot npr. etnična meja, raznarodovanje, pojem narodnarodnost. Hkrati, ko se izobražuje, se tudi vzgaja, si oblikuje osebnost in se povezuje z družbo, kajti vzgoja in izobraževanje se vedno razvijata v medsebojni povezanosti.

Kako se vzgoja za sožitje uresničuje v vsebini učnega načrta za zgodovino v 8. razredu?

Že samo naslovi posameznih poglavij (Jugoslavija med 1. in 2. svetovno vojno; Narodnoosvobodilni boj narodov in narodnosti; Utrditev revolucionarnih pridobitev v Jugoslaviji in mednarodni odnosi po II. svetovni vojni; Jugoslavija v boju za mir in enakopravne odnose v svetu; Razvoj samoupravne socialistične demokracije v Jugoslaviji) v učnem načrtu nam povedo, da se v vsej vsebini prepletajo elementi vzgoje za sožitje, ki jih lahko učitelj, s tem ko snov podrobneje razčleni, neposredno vgrajuje v učenčev svet poznavanj in vedenj.

V učnem načrtu zgodovine v šoli za pripadnike drugih jugoslovanskih narodov in narodnosti iz drugih socialističnih republik oziroma pokrajin, prilagoditev ni in tudi niso potrebne, ker teme iz nacionalne zgodovine prekrivajo ves jugoslovanski prostor. Prilagojene vsebine predmeta zgodovina se v učnem načrtu za osnovne šole s slovenskim učnim jezikom na narodnostno mešanem območju na Obali nanašajo na specifičnost obalnega področja. Poudarjene so etnične značilnosti, medsebojni vplivi obeh narodov v obdobju narodovega prebujenja, revolucionarno gibanje, sodelovanje pripadnikov slovenskega naroda in italijanske narodnosti v obdobju med I. in II. svetovno vojno, v NOB in povojnem obdobju — od londonskega do osimskega sporazuma.

V šolah s italijanskim učnim jezikom na narodnostno mešanem območju Obale pa se učencem italijanske narodnosti, prav zaradi uresničevanja smotra, sožitja med obema narodoma, v okviru posameznih poglavij, vsebine razširijo tudi

na spoznavanje matične dežele in njenega povezovanja z Jugoslavijo. (Npr. pri obravnavanju NOB narodov in narodnosti Jugoslavije je posebej dodano tudi poglavje o prispevku italijanske narodnosti in Italijanov v NOB ter italijanskih protifašističnih enot v slovenskem in jugoslovanskem prostoru.)

Tudi pri pouku zgodovine v dvojezičnih osnovnih šolah se učenci seznanjajo z etničnimi značilnostmi madžarskega naroda, nastajanjem prvih državnih oblik, posebnostmi družbenega in ekonomskega razvoja, z bojem za ohranitev samostojnosti, razrednimi nasprotji, družbenopolitičnimi in revolucionarnimi gibanji (npr. v poglavju o NOB narodov in narodnosti Jugoslavije se učenci seznanijo tudi z deležem Madžarov v NOB, ustanovitvijo Petofijeve brigade).

Tudi z vsebino predmeta **zemljepis** se uresničujejo cilji vzgajanja v duhu sožitja med narodi in narodnostmi, predvsem z vsebino, ki jo učenci spoznavajo v 8. razredu in se nanaša na geografski položaj SFRJ in njenih meja ter na narodnostno sestavo prebivalstva. Pri obravnavanju teh poglavij se zlasti učenci na narodnostno mešanih območjih podrobneje seznanijo s sosednjimi državami (Italijo, Madžarsko) ter s sodelovanjem med našo državo in njimi.

Poleg zgodovine in zemljepisa pa je za vzgojo za sožitje pomembna **družbeno-moralna vzgoja**, kjer učenec spozna medsebojno povezanost ljudi v družini, v kolektivu in v širši družbeni skupnosti. Na ta način mu poskušamo oblikovati pravičen odnos do naših narodov, spoštovanje do tradicij, jezikov in drugih kulturnih vrednot.

V našem prispevku smo omenili le nekatere vsebine, s katerimi se uresničujejo cilji vzgoje za sožitje, kajti vzgoja za sožitje je sestavni del našega socialističnega vzgajanja in je tako prepletena v skoraj vse vsebine življenja in dela osnovne šole.

Za kompleksno uresničevanje družbene in pedagoške funkcije šole, ki se nanaša na tako imenovano vzgojo za sožitje, pa so prav tako pomembne tudi dejavnosti, ki jih šola organizira v okviru svojega programa. Tako posamezne šole sodelujejo tudi s šolami iz drugih republik in pokrajin. Sodelovanje s temi šolami se realizira z izmenjavo medsebojnih obiskov učencev in delavcev šol, kulturnimi, športnimi in drugimi prireditvami in tekmovanji, z dopisovanjem in izmenjavo gradiv in dokumentov, s skupnimi letovanji učencev ter drugimi oblikami medsebojnega sodelovanja.⁹ Kako pomembna so živa srečanja, neposredni stiki učencev različnih narodov in narodnosti, lahko preberemo v časopisu Prijateljstvo, ki ga izdajajo učenci 16 osnovnih šol, članic jugoslovanske manifestacije »Susret prijateljstva«, ko se enkrat letno srečajo (Slovenijo zastopa osnovna šola Vide Pregarc iz Ljubljane in osnovna šola Boris Kidrič iz Kidričevega). V njej učenci, vsak v svojem materinem jeziku objavljajo prispevke in s tem na neposreden način uresničujejo enakopravnost jezikov in poglobljajo vezi med narodi in narodnostmi.

Na koncu lahko poudarimo, da vzgoja za sožitje med narodi in narodnostmi v naši večnarodnosti skupnosti pomeni družbeno vrednoto, veljavno v preteklosti, sedanjosti in prihodnosti, in ki jo je treba gojiti, krepiti in razvijati. Prepletati se mora skozi oblike družbenega življenja, kajti le tako bo postala sredstvo družbe in človeka, sredstvo krepite družbene in ekonomske moči naše skupnosti.

⁹ Smernice za delo osnovnih šol, Zavod za šolstvo SRS, Ljubljana 1982.

Summary

SOME ELEMENTS OF EDUCATION AS CONTRIBUTING FACTORS IN THE GROWTH OF COEXISTENCE WITHIN THE EDUCATIONAL-INSTRUCTIONAL PROCESS IN THE PRIMARY SCHOOL OF THE SR OF SLOVENIA

It is hardly surprising that in Yugoslavia, itself a community of a number of nations and nationalities, education and instruction as conceived in the spirit of peaceful coexistence and mutual understanding regardless of ethnic affiliation, have been assigned a place of special importance. The very basic definitions, goals and tasks of the primary school contain also the requirements that are to be met with a view to implementing the achievements of the National Liberation War and of the socialist revolution: "Work performed in the field of education and instruction shall develop the proper assessment of the basic achievements of the National Liberation War and of the socialist revolution, such as fraternity and unity of all the nations and nationalities, their equality and coexistence within the socialist self-managing community of Yugoslavia." In this respect a patriotic feeling can be observed, that is, the formation of the feeling of love for one's homeland and for the nations and nationalities thereof. This definition, which indicates not only education but also the acquisition of certain knowledge, permeates the entire educational-instructional process; it can be divided into, first, its presence in the goals and tasks of individual subjects, and second, its presence as reflected in the content of the curriculum in reference to some of the subjects. Work in the primary schools on the territory of the Socialist Republic of Slovenia has been performed according to the curriculum which represents a document where the content of each subject of instruction is prescribed. Pupils have the opportunity of getting acquainted with the history and culture of the nations of Yugoslavia thanks to the subjects called the Serbo-Croatian or Croato-Serbian language, a compulsory subject of instruction in the fifth grade of the primary school. Since besides those belonging to the Slovene nation the territory of the Socialist Republic of Slovenia includes also members of the Italian and Hungarian nationalities, adapted/adjusted curricula have been drawn up on the basis of the Constitution of the Socialist Republic of Slovenia and numerous other laws regulating the implementation of special rights of those belonging to the nationalities in question. The adapted/adjusted curricula are used in the schools located in nationally mixed areas of the Littoral and Prekmurje, and they too derive from the basic one, i. e. the curriculum for the elementary school, into which adjustments were inserted. Thus in the Slovene-Italian nationally mixed area within the confines of three coastal communes, pupils of the Slovene nationality learn Italian, while their counterparts in the primary schools using Italian as the language of instruction learn Slovene; in this way, the pupils are getting acquainted with the culture of the other (Italian and Slovene, respectively) nation. Such a practice leads to the spreading of coexistence on equal terms between members of the Slovene nation and Italian nationality, furtherance and stimulation of mutual understanding, and similar favorable developments. Primary schools in the nationally mixed area in Prekmurje, populated by the Slovenes and members of the Hungarian nationality, organize their work in keeping with the principle of bilingualism, i. e. by using both the Slovene and Hungarian languages, each of them being the language of instruction and the subject of instruction at the same time. This practice, of course, represents the implementation of the relevant laws enforced in the area. The educational-instructional process being organized in such a way, children living in nationally mixed areas of the Socialist Republic of Slovenia are able to acquire the ability to communicate in two languages; they also get ready for an active participation and integration in a bilingual environment and can display an education in the spirit of coexistence of the nations and nationalities. Moreover, there are in the Socialist Republic of Slovenia also such schools as conduct teaching in the Serbo-Croatian language.

While surveying the primary-school curriculum, we were especially interested in pinpointing those subjects which contained the goals and content referring to "education for the growth of coexistence", by which term we indicate furtherance of values such as fraternity and unity, growth of patriotic feeling, love of one's homeland and of its nations and nationalities, and proper assessment of the basic achievements of the National Liberation War. A matter of prime importance here is not so much the quantity of these topics, i. e. not the question of its adequate representation, but rather the manner of presentation. Pupils must be familiarized with the achievements of the Yugoslav socialist revolution, because the very notion of "achievement" is used to indicate something that occurred in the past or was realized, but has kept its existence and developed further in some guise or other. This is to say that we regard the achievements of the Yugoslav socialist revolution not only as a value that crystallized out as such in a certain period of time, but also as an entity that has been evolving incessantly, an entity that will retain its value to us in the future too.

Rado Genorio, Vladimir Klemenčič, Aleš Stergar

VPRAŠANJA OKROG INTERPRETACIJE REZULTATOV JUGOSLOVANSKEGA POPISA PREBIVALSTVA PO NARODNOSTI LETA 1981*

Uvod

Popisovanje oziroma statistično evidentiranje prebivalstva po narodnosti, materinem jeziku, občevalnem jeziku in podobnem je bilo že ob svojem nastanku deležno najrazličnejših strokovnih in političnih kritik. V večini primerov so ta pojav ter predvsem namene, ki so se skrivali za uradnim preštevanjem prebivalstva po omenjenih kategorijah, kritizirali predstavniki narodnih manjšin. Najrazličnejšim kritikam oziroma polemikam so bili izpostavljeni tudi popisi prebivalstva glede na narodnost ali materin jezik v Jugoslaviji; in to kljub dejstvu, da naše povojno popisovanje prebivalstva po narodnosti vsebuje pristope, ki jih nikakor ni mogoče enačiti s pristopi uradnih statistik tujih dežel ter tudi ne s pristopi starojugoslovanske uradne statistike. Ta je opredeljevala prebivalstvo le po materinem jeziku in veroizpovedi.

Če primerjamo med seboj rezultate omenjenega popisovanja v tujini od srede 19. stoletja pa do danes, ugotavljamo, da je v večini primerov število pripadnikov narodnih manjšin absolutno in relativno upadalo, število pripadnikov večinskega naroda pa naraščalo.¹ Seveda je tudi v Evropi v tem pogledu nekaj izjem, kar še zlasti velja za porast števila pripadnikov nemške manjšine na Južnem Tirolskem. Če primerjamo rezultate jugoslovanskih popisov prebivalstva, lahko rečemo, da ni tako.² Samo primerjava med rezultati zadnjih dveh popisov (1971 in 1981) je pokazala, da število nekaterih jugoslovanskih narodov stagnira ali celo rahlo upada, medtem ko se število pripadnikov nekaterih narodnosti naglo vzpenja.³

Interpretacija rezultatov popisa

Rezultati zadnjega uradnega popisa prebivalstva v Jugoslaviji, predvsem pa tisti del, ki se nanaša na narodnostno sestavo prebivalstva, so takoj po prvih objavah izzvali številne diskusije ter povzročili polemične zapise v raznovrstnem časopisju — tako doma kot tudi v tujini. Že prvi podatki po republikah in pokrajinah so pokazali, da se je spremenila narodnostna sestava prebivalstva veliko bolj, kot je bilo pričakovati. Med objavljenimi podatki so burila duhove ter povzročala najrazličnejše interpretacije zlasti vprašanja:

— stagnacija oziroma celo rahlo številčno upadanje pripadnikov nekaterih jugoslovanskih narodov

Pričujoči prispevek sta teoretsko, metodološko in vsebinsko zasnovala mag. Rado Genorio in dr. Vladimir Klemenčič na osnovi razprav, ki kritično vrednotijo rezultate uradnih popisov prebivalstva po narodnosti, materinem in občevalnem jeziku v Jugoslaviji in po svetu ter empiričnih raziskav in terenskega dela na narodnostno mešanem ozemlju Slovenske Istre in v Prekmurju. Aleš Stergar je pod mentorskim vodstvom dr. Vladimira Klemenčiča izdelal diplomsko nalogo »Spreminjanje nacionalne sestave prebivalstva v luči deagrarizacije in industrializacije Jugoslavije v zadnjem desetletju«, ki je upoštevana kot vir (zlasti tabelarični prikaz). Prav tako so tudi upoštevanji podatki nekaterih empiričnih analiz študentov geografije na seminarskih vajah PZE za geografijo Filozofske fakultete v Ljubljani.

¹ Winkler W.: Statistisches Handbuch der europäischen Nationalitäten, Wien 1931.

² Stergar A.: Jugoslovani v popisih prebivalstva. Vprašanje naroda — socialističnega naroda — Jugoslovanstva. Prizma XI, št. 7, str. 9—12 (priloga Mladine, Ljubljana, 26. 5. 1983.

³ Petrović R.: Nacionalni sastav stanovništva. Jugoslovenski pregled, Beograd XXVII—1983, 3, str. 97—104.

- izreden padec števila pripadnikov nekaterih narodnosti (očiten zlasti pri Italijanih, Bolgarjih, Čehih in Madžarih)
- izreden porast števila pripadnikov nekaterih narodnosti in etničnih skupin (Albancev, Vlahov in Romov) in
- izreden porast števila narodnostno neopredeljenih (med katerimi je še posebej močno izstopalo število »Jugoslovanov«).

Ko ob interpretaciji uradnih popisov prebivalstva v samoupravni socialistični Jugoslaviji razglabljamo o vprašanju številčnosti oziroma prostorske razporeditve narodov, narodnosti ali etničnih skupin, se navidezno pojavljajo dokaj kočljivi rezultati. Od popisa do popisa so se namreč pojavljale nove kategorije, in kar je tudi očitno, iste kategorije so bile ob posameznih popisih različno definirane. Tako se je nesorazmerno z zakonitostmi razvoja, poleg narodnostno neopredeljenih, od popisa do popisa spreminjalo predvsem število Muslimanov (v etničnem pogledu), Turkov, Albancev, Vlahov in Romov.⁴

Očitno je potrebno pri tem upoštevati nekatera zgodovinska dejstva, ki so bistveno vplivala na značilnosti pri oblikovanju jugoslovanskih narodov in narodnosti. Jugoslovanski narodi so se namreč razvili relativno pozno. Pripadali so različnim državam ter bili izpostavljeni najrazličnejšim kulturnim vplivom. Če upoštevamo tudi različno regionalno razvitost posameznih predelov, je razumljivo, da je bil zaradi vsega omenjenega proces narodnega prebujanja neenakomeren, prav tako narodno osveščanje in doseganje nacionalne emancipacije.⁵ K temu je potrebno dodati še nerešeno nacionalno vprašanje v Kraljevini Jugoslaviji oziroma zavestno nacionalno zatiranje posameznih narodov in narodnosti ter navezadnje tudi različno versko pripadnost.

Socialistična revolucija je ustvarila dejanske možnosti za resnično enakopravnost, za bratstvo in enotnost jugoslovanskih narodov in narodnosti. Prav ta vrednota naše revolucije je v raznolični družbenoekonomski stvarnosti nove Jugoslavije pomenila začetek v procesu narodnega prebujanja posameznih skupin prebivalstva, kar je močno vplivalo na uradne popise. Iz prvih povojnih popisov prebivalstva vsekakor odseva proces osveščanja, prebivalstva v avtohtoni situaciji — to je v svojem lastnem etničnem območju — največkrat še v okolju statične agrarne družbe.

Zaradi dinamike družbenega razvoja po drugi svetovni vojni (določale so jo industrializacija, sprememba ekonomske strukture prebivalstva, intenzivne selitve v mesta, kolonizacija, medrepubliške selitve, selitve v tujino itd.) se je v Jugoslaviji kot večnacionalni skupnosti enakopravnih narodov in narodnosti vseskozi do določene mere spreminjala narodnostna sestava prebivalstva. Vendar je treba upoštevati, da so na statistično ugotovljene podatke oziroma spremembe v sestavi prebivalstva po narodnosti vplivali, ob že znanih demografskih, socialno-ekonomskih, političnih in drugih faktorjih, tudi čisto subjektivni kriteriji pri posameznih popisih prebivalstva, mešani zakoni, asimilacijski procesi in drugo.⁶

Dejstvo je, da je nagli razvoj proizvodjalnih sil, ob zagotovljeni enakopravnosti, pospešil narodno osveščanje. Nagel družbeni razvoj je imel za velik del jugoslovanskega prebivalstva izreden socialno-ekonomski in narodnostno-politični pomen. Uradna statistična služba pa v tem naglem razvoju ni imela metodološko izdelanih kategorij, ki bi se prilagajale danim spremembah oziroma sledile izzivu rasti.

Kritičen pristop k obravnavi rezultatov zadnjega popisa prebivalstva glede na narodnost ter primerjava teh podatkov z rezultati popisa iz leta 1971 kljub upo-

⁴ Saopštenje Saveznog zavoda za statistiku, št. 112, leto XXVI., Beograd, 29. 4. 1982, str. 1.

⁵ Šušar S.: Nacionalno i nacionalističko, Split 1974, str. 120.

⁶ Demografska kretanja i karakteristike stanovništva Jugoslavije prema nacionalnoj pripadnosti, CDI, Beograd 1978, str. 84.

števanju navedenih dejstev odkriva protislovno situacijo in otežuje objektivno podobo o sestavi prebivalstva glede na narodnost. Popis prebivalstva leta 1981 je že s svojo metodološko zasnovo omogočil večji vpliv subjektivnih ter socialno-psiholoških faktorjev pri opredelitvi posameznika k narodu, narodnosti ali etnični skupini ter k neopredeljenim. Popis je bil sicer zasnovan zelo demokratično, a hkrati subjektivno in anarhično, kar je v precejšnji meri prispevalo k nerealni podobi narodnostnega sestava prebivalstva Jugoslavije in še zlasti k nerazumljivim spremembam v primerjavi z rezultati popisa leta 1971. Na odločanje v narodnostni pripadnosti je vplivala preveč ohlapna opredelitev posameznih kategorij ter očitno prevelik izbor le-teh. Ta široka opredelitev je v bistvu omogočila veliko vlogo subjektivnih in še zlasti socialno-psiholoških dejavnikov ter s tem po svoje potencirala velike spremembe v primerjavi s predhodnimi popisi po drugi svetovni vojni. Popis je v relativno obsežnih območjih Jugoslavije statistično in navidezno potenciral dejanske spremembe v narodnostni sestavi prebivalstva. Tako očitne oziroma z rezultati popisa predstavljene spremembe nikakor ne morejo odsevati realnega stanja oziroma že omenjene dinamike demografskega ter socialno-ekonomskega razvoja posameznih jugoslovanskih narodov in narodnosti. Ti faktorji lahko na spremembe v narodnostni sestavi prebivalstva vplivajo le do neke mere. Z rezultati zadnjega popisa jih vsekakor ne gre precejevati.

Če hočemo pravilno pojmovati spremembe v narodnostnem sestavu prebivalstva, moramo najprej izhajati iz sprememb, ki so nastale v obdobju med dvema popisoma (1971 in 1981) na območju celotne Jugoslavije. Osnova za to morajo biti republike in pokrajine, posamezne občine ter širša območja občin, ki so si podobna glede na sestavo prebivalstva po narodnosti. Tako lahko opredelimo območja, v katerih se je med obema popisoma pokazala tendenca po prevladi enega naroda ali narodnosti, po drugi strani pa območja s pestrejšo strukturo prebivalstva po narodnosti. Analize so pokazale, da se je prav pri teh med letoma 1971 in 1981 zlasti povečal delež neopredeljenih »Jugoslovanov«. Zlasti nesorazmerno povečanje števila neopredeljenih in med njimi števila »Jugoslovanov« je porušilo staro razmerje v narodnostnem sestavu prebivalstva, hkrati pa povzročilo take spremembe v absolutnem in relativnem številu — tako pri pripadnikih jugoslovanskih narodov kot narodnosti — ki jih ne moremo pripisovati zgolj demografskim (naravni prirastek, selitvena dinamika) in socialno-ekonomskim razmeram. Realno podobo, če upoštevamo naravno rast prebivalstva, mehansko gibanje prebivalstva, zgodovinski, socialno-ekonomski razvoj in drugo, so rezultati popisa pokazali samo v nekaterih območjih Jugoslavije — v bistvu v narodnostno homogenih območjih.⁷

Primerjava med popisoma leta 1971 in 1981 kaže, da število Srbov, Hrvatov in Slovencev stagnira (Indeksi: 100, 98, 104); število Črnogorcev in Makedoncev je zmerno napredovalo; močno pa se je povečalo število Muslimanov, Albancev, Vlahov in Romov (glej tabelo). Vsekakor bi bila napačna trditev, da se med letoma 1971 in 1981 narodnostna sestava prebivalstva ni spremenila. Jugoslovansko prebivalstvo se je namreč še posebej v preteklem desetletju intenzivno selilo s svojega na drugo narodnostno območje, kar je prav gotovo povečalo etnično heterogenost posameznih območij. Pri tem je treba računati tudi z razlikami v naravni rasti ter socialno-ekonomskem razvoju posameznih narodov in narodnosti kot tudi s spremembami v osveščenosti. Koliko so k sedanjemu podobi prispevali omenjeni dejavniki, je lažje ugotavljati z analizami na ravni manjših teritorialnih enot.⁸

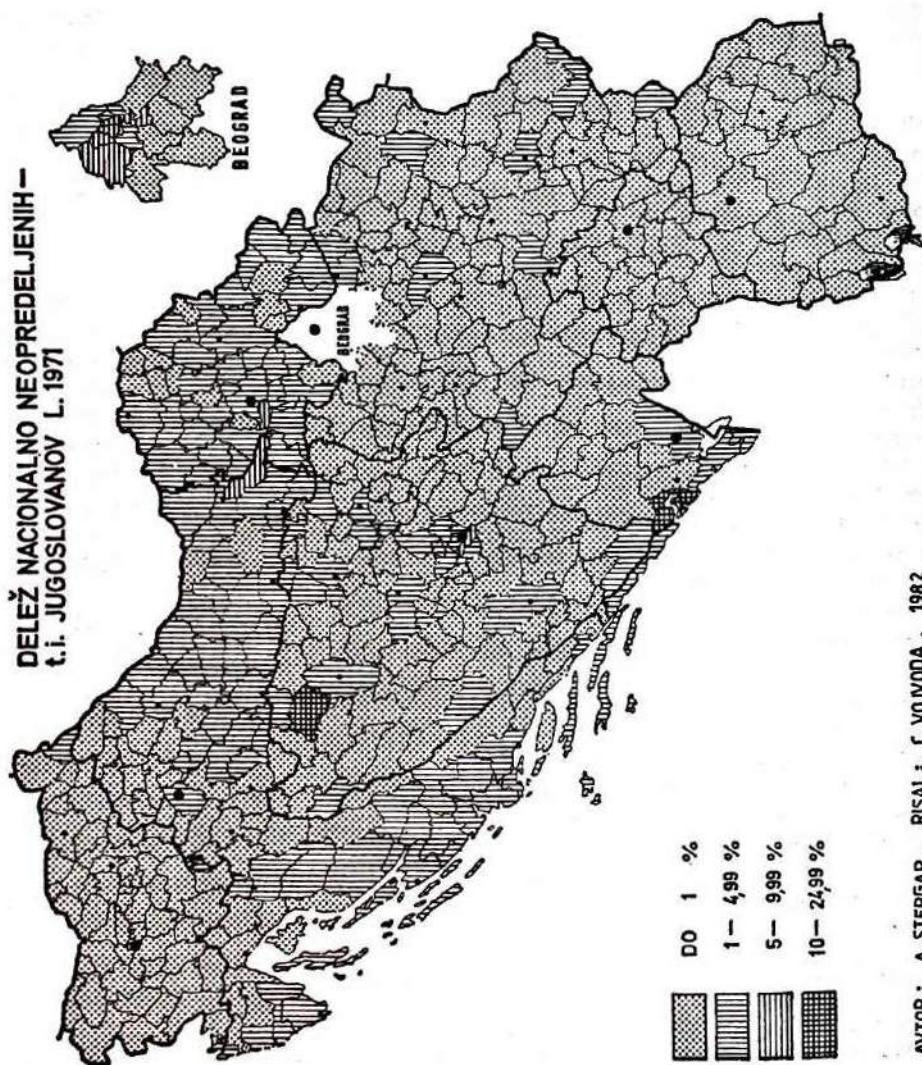
⁷ Stergar A.: Spreminjanje nacionalne sestave prebivalstva v luči deagrarizacije in industrializacije Jugoslavije v zadnjem desetletju. Diplomski naloga, Filozofska fakulteta v Ljubljani, 1982.

⁸ Genorio R.-Klemenčič V.: Analiza rezultatov popisa po narodnosti in metodološki poizkus ugotavljanja funkcionalne dvojezičnosti na primeru naselja Petišovci in Strunjan, Raziskovalna naloga, Inštitut za geografijo Univerze Edvarda Kardelja, Ljubljana 1982.

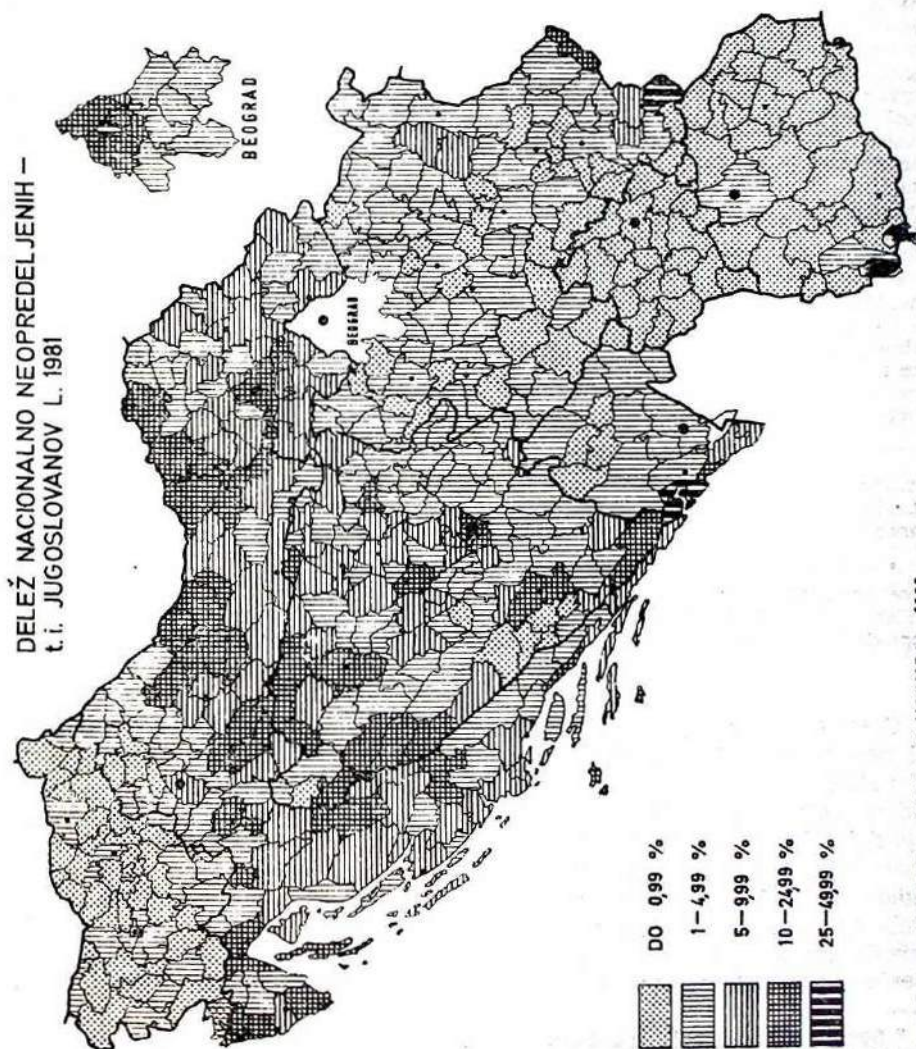
Tu je tudi lažje ugotavljati vzroke za nesorazmerno povečanje narodnostno neopredeljenih oziroma zlasti »Jugoslovanov«.

Prav gotovo velja pritrditi, da se je heterogenost v narodnostnem sestavu povečala na obsežnih območjih. V razvitih območjih se je narodnostna sestava spremenila zaradi močnega priseljevanja pripadnikov različnih jugoslovanskih narodov in narodnosti; v obmejnih in manj razvitih območjih pa se je znižal delež nekaterih narodnosti zaradi izseljevanja. Primer za območje, kjer se je zaradi priseljevanja iz manj razvitih območij spremenila narodnostna sestava prebivalstva, je gospodarsko razvitejša Slovenija. Skoraj v vseh občinah se je povečal delež pripadnikov jugoslovanskih narodov in narodnosti. Podobne pojave lahko srečujemo v podobnih območjih tudi drugje po Jugoslaviji. Seveda obstajajo tudi v tem primeru, zaradi razlik v razvitosti Slovenije ter različnih gibanj v razvoju, razlike

med posameznimi občinami. Največje spremembe so opazne v obmejnih občinah, v občinah osrednje Slovenije, celjske in mariborske regije ter Zasavja. Značilno za omenjena območja je, da delež Slovencev relativno nazaduje — tako na račun priseljenega prebivalstva drugih narodov in narodnosti kot tudi na račun neopredeljenih (predvsem »Jugoslovanov«).

Analize so potrdile, da je treba iskati povečano število in delež »Jugoslovanov« ter drugih neopredeljenih v območjih priseljevanja, na drugi strani pa v območjih, ki so bila narodnostno pomešana že v preteklosti (glej kartograma). Zaradi mešanih zakonov ter s tem povezanih dilem glede opredeljevanja pri popisovanju (zlasti otrok) ter raznih socialno-psiholoških dejavnikov in podobnega, se prebivalstvo ne identificira glede na pripadnost k narodu ali narodnosti, temveč v okviru kategorij, ki z narodnostno pripadnostjo nimajo prav nobene zveze.

Indeksi rasti prebivalstva po narodnostni sestavi v SFR Jugoslaviji in v posameznih republikah in pokrajinah med letoma 1971 in 1981.⁹

	SFRJ	SRBiH	SRČG	SRH	SRM	SRS	Ož. Sr.	SAPK	SAPV
Skupaj	109	110	110	104	116	110	108	127	105
Črnogorci	113	108	113	101	121	163	135	86	119
Hrvati	98	98	75	98	86	130	83	105	79
Makedonci	112	107	120	95	112	204	86	101	114
Muslimani	116	110	111	128	317	416	122	222	170
Slovenci	104	68	86	77	80	105	75	88	74
Srbi	100	95	49	85	96	204	104	92	102
Albanci	132	117	106	143	135	155	111	134	124
Avstrijci	165	118	120	76	356	65	642	275	232
Bolgarj	61	63	6	65	60	76	62	61	67
Čehi	80	79	70	79	205	97	87	116	73
Grki	105	75	91	108	132	75	74	167	115
Italijani	69	92	64	67	200	73	108	92	69
Madžari	89	69	80	72	123	97	79	87	91
Nemci	68	153	98	78	374	90	77	511	53
Poljaki	100	80	250	93	310	105	128	169	85
Romi	171	498	371	307	176	147	207	234	254
Romuni	94	160	723	77	93	219	145	85	89
Rusi	60	58	83	61	70	64	64	64	50
Rusini	94	79	50	89	41	82	99	11	96
Slovaki	96	125	106	101	146	169	93	142	96
Turki	79	58	17	126	80	164	21	102	81
Ukrajinci	92	84	160	90	136	134	81	175	100
Vlahi	146	94	600	123	89	340	174	80	86
Zldi	30	48	19	11	88	13	66	75	54
Ostali	81	361	383	205	4	188	101	67	1588
Nac. neopr. po 170. čl. Ustave SFRJ	148	212	58	108	121	97	132	75	328
Nac. neopr. — opredelili kot »Jugoslovani«	445	745*	285	461*	390	389	580	291	356
		745*		461*					
Nac. neopr. — reg. prlp.	169		133		140	149	94	102	31
Neznano	246	277	136	348	162	359	610	86	50

* V SR Bosni in Hercegovini in v SR Hrvaški so ob popisu leta 1971 prebivalce, ki so se opredelili z regionalno pripadnostjo, vpisovali kot nacionalno neopredeljene po 41. členu Ustave SFRJ ali kot Jugoslovane. Zato indeksov za vse kategorije nacionalno neopredeljenih v teh dveh republikah ni bilo moč izračunati.

Omenjeno smo v Sloveniji, med drugimi območji, zasledili na narodnostno mešanem ozemlju Slovenske Istre, kjer je italijanska narodnost pomešana z avtohtonim slovenskim in alohtonim — priseljenim prebivalstvom. V takem območju se ob dani metodologiji popisovanja po narodnosti še bolj pokažejo subjektivni ali drugi dejavniki. Na narodnostno mešanem ozemlju Slovenske Istre je število Italijanov upadlo, če upoštevamo zgolj rezultate popisa prebivalstva. Prav tako pa je upadlo tudi število oseb z italijanskim maternim jezikom. Podobno situacijo nam pokaže tudi analiza podatkov za narodnostno mešano ozemlje v Prekmurju, kjer je madžarska narodnost pomešana z avtohtonim slovenskim in alohtonim — priseljenim prebivalstvom. Analiza je tudi pokazala, da obstajajo v obeh primerih

⁹ Stergar A.: v op. 7 cit. delo. Dopolnjeno po končnih rezultatih popisa v: Statistički bilten 1295, Beograd, maj 1982.

znatne razlike med številom opredeljenih po narodnosti in številom opredeljenih po materinem jeziku.

V občini Piran je bilo po rezultatih zadnjega popisa 816 Italijanov; število prebivalstva z italijanskim maternim jezikom pa je bilo znatno višje (1.144). Podobne razlike so bile ugotovljene pri Slovencih kot tudi pri prebivalstvu drugih jugoslovanskih narodov in narodnosti. Znaten del teh razlik gre tudi na račun povečanega števila narodnostno neopredeljenih. Med 925 narodnostno neopredeljenimi (prevladujejo »Jugoslovani«) jih je 78 z italijanskim maternim jezikom, 322 s slovenskim in 525 z maternimi jeziki drugih jugoslovanskih narodov in narodnosti.¹⁰ Podrobna analiza naselij oziroma krajevnih skupnosti je pokazala, da prihaja do največjih razlik v območjih koncentracije prebivalstva oziroma v naseljih s heterogeno narodnostno sestavo prebivalstva. V takih območjih pa je tudi največ mešanih zakonov.¹¹ Relativno manjše razlike so bile ugotovljene v občini Lendava. Po podatkih popisa je bilo v tej občini leta 1981 7.069 Madžarov; prebivalcev z madžarskim maternim jezikom pa je bilo 7.378. Med prebivalstvom z madžarskim maternim jezikom pa najdemo poleg Madžarov tudi Slovence (198), Hrvate (18), »Jugoslovane« (125) itd.

Da podatki o narodnostni sestavi prebivalstva v navedenih območjih v celoti ne kažejo realnega stanja, je potrdila tudi podrobna empirična študija za naselji Strunjan (v občini Piran) ter Petišovci (v občini Lendava).¹² Zlasti analiza za naselje Strunjan je pokazala, da ne gre računati s tako pretiranim upadom števila Italijanov, kot je prikazano po podatkih zadnjega uradnega popisa prebivalstva.

Omenjeni primeri vsiljujejo sklep, da v okoliščinah naše samoupravne socialistične družbe, ki je naravnana k uveljavitvi funkcionalne dvojezičnosti, ne kaže dajati rezultatom popisa tistega pomena, ki bi bil osnova za kritično analizo rezultatov narodnostne politike. Ob uveljavljanju funkcionalne dvojezičnosti, ko obvladuje jezik naroda ali narodnosti večina prebivalstva, je položaj narodnosti bistveno boljši kot ob tako imenovani enosmerni dvojezičnosti, ki predvideva obvladovanje obeh jezikov samo pri pripadnikih narodnosti oziroma narodnih manjšin.¹³ V okolju funkcionalne (dvosmerne) dvojezičnosti lahko pripadnik narodnosti uporablja svoj jezik izven svojega doma v različnih situacijah dnevnega življenja, saj lahko komunicira s pripadniki večinskega naroda v svojem jeziku. V Prekmurju in Slovenski Istri daje osnovo za to izobraževalni sistem, ki omogoča mladi generaciji znotraj narodnostno-mešanega ozemlja spoznavanje jezika in kulture avtohtonega prebivalstva naroda in narodnosti.

Položaj Slovencev v Avstriji, Italiji in na Madžarskem, kjer so kot narodna manjšina le oni dvojezični, je bistveno drugačen kot položaj Italijanov in Madžarov v Sloveniji, kjer se je funkcionalna dvojezičnost že močno uveljavila — ko mlade in srednje generacije pripadnikov naroda in narodnosti obvladujejo oba jezika. Vsak govori svoj jezik, pa se vendarle razumejo med seboj.

Ker rezultati popisa po narodnosti v Jugoslaviji tudi v primeru zmanjšanja števila pripadnikov narodnosti ne morejo vplivati na omejevanje pravic narodnosti, se funkcija našega popisa ne more enačiti s popisi v tujini niti ne moremo temu popisovanju očitati kakšno zlonamernost. Seveda pa bo demantiranje te zlonamernosti terjalo še precej raziskovalnih naporov od federacije, republik in pokrajin, občin ter krajevnih skupnosti, da bi se nerealna podoba pokazala v objektivnejši luči.

¹⁰ Repolusk P.: Italijansko osnovno šolstvo v občini Piran, Raziskovalna naloga, Inštitut za geografijo Univerze Edvarda Kardelja, Ljubljana 1983, str. 14.

¹¹ Piry I.: Demogeografska gibanja na slovenski obali, Raziskovalna naloga, Inštitut za geografijo Univerze Edvarda Kardelja, Ljubljana 1983, str. 77.

¹² Ganorlo R.-Klemenčič V.: op. cit., str. 11.

¹³ Susič E.-Sedmak D.: Tiha asimilacija, Psihološki vidiki nacionalnega odtujenja, Trst 1983.

Sklepne misli

Če strnemo vprašanja o rezultatih zadnjega popisa prebivalstva po narodnosti, potem lahko z gotovostjo trdimo, da s popisom pridobljeni podatki ne kažejo realnega stanja v narodnostni sestavi prebivalstva Jugoslavije kot celote, še posebej pa ne v območjih intenzivnega preseljevanja po drugi svetovni vojni. V primerjavi s splošnimi ugotovitvami nastajajo razlike tako v posameznih republikah in pokrajinah kot tudi na njihovih širših ali ožjih območjih. K temu je veliko pripomogel sam popis, pri čemer velja zlasti izpostaviti kategorije neopredeljenih, omogočil je pretiran vpliv subjektivnih faktorjev ob popisovanju in s tem opredeljevanje, ki nikakor ne ustreza resničnemu razmerju v pripadnosti k posameznim narodom ali narodnostim. Metodologija je omogočila povečevanje narodnostno neopredeljenih, še posebej »Jugoslovanov«, kar pa »in medias res« bolj opredeljuje državljansko pripadnost. Ker število le-teh pretirano narašča, se navidezno manjša število pri nekaterih narodih in narodnostih. Nesorazmerno povečano število »Jugoslovanov« pretežno izraža patriotizem oziroma privrženost občanov skupnosti jugoslovanskih narodov in narodnosti. Seveda pa tako postavljena in teoretsko neutemeljena kategorija v okviru kategorij, ki opredeljujejo narodnostno pripadnost občanov, sama po sebi dezorientira posameznike, da se odločijo za nekaj, kar nima nič skupnega z etnično pripadnostjo. Kategorija »Jugoslovani« bi bila upravičena le za popisovanje po državljanski pripadnosti.

Čeprav je pri popisovanju prebivalstva po narodnosti v Jugoslaviji težko govoriti o kakšni zlonamernosti, pa vendarle končni rezultati popisa dajejo možnosti za manipulacije nacionalizmov posameznih narodov ali narodnosti, in kar še zlasti velja poudariti, političnim špekulacijam v tujini. Pri tem je treba ponovno izpostaviti razne špekulacije okrog neke nove »jugoslovanske nacije« klasičnega tipa, kar je ostro kritiziral že Kardelj.¹⁴

Poizkusi tolmačenja s popisom ugotovljenih podatkov pa vendarle kažejo, da bi z vsaj malo truda — s poglobljeno študijo — lahko za domače in mednarodne potrebe pripravili znanstveno utemeljeno razlago, ki bi lahko ob analizah posameznih popisov in primerjavi med njimi prepričala domačo in tujo javnost, da ti rezultati niso izraz zlonamernosti, kot to lahko mirno očitamo popisovanju po narodnosti, materinem ali občevalnem jeziku v nekaterih drugih državah Evrope. Nekaterim popisom že na osnovi analize metodologije in potrditve le-te z rezultati popisovanja lahko očitamo, da so zavestno naravnani tako, da se našteje čim manj pripadnikov narodnih manjšin, v težnji, da se potem krnijo njihove pravice.

Ker temelji celotni jugoslovanski samoupravni sistem na priznavanju elementarnih pravic narodom in narodnostim in ker je občutek za bratstvo in enotnost med jugoslovanskimi narodi in narodnostmi dosegel tako stopnjo, da zlasti pri mlajši generaciji različna pripadnost k jeziku in kulturi v večini primerov ne pomeni ovire pri medsebojnem zblizevanju (posledica je večanje mešanih zakonov), se zastavlja vprašanje, kako v prihodnje opredeljevati takšno prebivalstvo po narodnostni pripadnosti ob popisih prebivalstva. Zagotavljanje nadaljnjega razvoja ter obdržanja narodnostne identitete, čeprav je navzočnost mešanih zakonov vse bolj očitna in število otrok iz takih zakonov vse večje, pa ostaja problem, ki ga bo potrebno na drugačni osnovi vgraditi v metodologijo za naslednji popis prebivalstva po materinem jeziku in narodnosti. To še toliko bolj, ker so dileme pri opredeljevanju takega prebivalstva po narodnosti še bolj očitne, če oba zakonca živita izven svojega etničnega ozemlja.

¹⁴ Kardelj E.: Razvoj slovenskega narodnega vprašanja, Predgovor k II. izdaji, Ljubljana, 1957.

Summary

QUESTIONS OF INTERPRETING THE RESULTS OF THE YUGOSLAV POPULATION CENSUS OF 1981 IN TERMS OF ETHNIC AFFILIATION

The results of the latest population census completed in Yugoslavia, and especially that part which refers to the ethnic composition of the population, soon provoked numerous discussions and polemic writings that were published in various newspapers both in our homeland and abroad. The earliest available data collected for the republics and the two provinces have already shown that the ethnic composition of the population underwent a much more considerable change than could have been expected. Among the published data the following points in particular triggered off multifarious interpretations and high-running feelings:

— A stagnant and even slightly decreasing number of the members of some Yugoslav nations

— A sharp decrease in the number of members of certain nationalities (especially noticeable in the case of Italians, Bulgarians, Czechs, and Hungarians)

— A remarkable increase in the number of members of certain nationalities and ethnic groups (Albanians, Vlachs, and Romanies), and

— An extraordinary increase in the number of ethnically unspecified citizens (among these the »Yugoslavs« figured prominently, being numerically superior to all the others).

It is on account of the dynamics of social development after World War II (conditioned by the industrialization, the changing economic structure of the population, intensive migrations to the cities, colonization, inter-republican migrations, emigrations abroad, etc.) that Yugoslavia as a multinational community composed of the nations and nationalities enjoying the equality of rights, has witnessed to a certain extent constantly changing ethnic composition of the population. It must, however, be taken into account that the statistically determined data, that is, the changes in the ethnic composition of the population, have been conditioned not only by the known demographic, socioeconomic, political and other factors, but also by the purely subjective criteria applied in the case of each population census, marriages between persons of different ethnic provenance, assimilative processes, and other factors.

There is no denying the fact that the rapid development of the forces of production along with the officially ensured equality of rights, has accelerated the awakening of national spirit. A fast social development has exerted a strong socioeconomic and national-political influence on the majority of the Yugoslav population. Unfortunately, this rapid development has not been matched by an adequate official statistical service, because the latter failed to develop methodologically devised categories that would adapt themselves to the given changes and/or follow the challenge of growth.

The very methodological basis of the population census of 1981 has already enabled a rather large impact of subjective and sociopsychological factors on the individual's declaration of affiliation to a nation, nationality or ethnic group, or his choosing to remain nationally unspecified. Decisions on national affiliation were influenced by too loosely formulated definitions of individual categories and by an obviously too large selection of these categories. It was these broad definitions that essentially enabled the great role played by the subjective and even more so the sociopsychological factors, thus intensifying in their own right the great changes that characterized this census in comparison with the previous postwar population censuses undertaken in this country. The fact is that the census, in relatively extensive areas of Yugoslavia, both statistically and seemingly intensified the factual changes in the ethnic composition of the population. The analyses have shown that in the period between 1971 and 1981 it was the number of ethnically/nationally unspecified »Yugoslavs« that was particularly notable for its increase. This disproportionate increase in the number of ethnically unspecified individuals — and among them the »Yugoslavs« — has ruined the former proportion of the ethnic structure of the population, and simultaneously brought about such changes in both absolute and relative numbers — and that in the case of members of the Yugoslav nations as well as nationalities — as cannot be attributed only to the demographic factors and socio-economic conditions. The results of the census succeeded in presenting a realistic picture only for nationally homogeneous areas.

The analyses have corroborated the opinion that the increased number and thereby a larger percentage of the »Yugoslavs« and other ethnically unspecified citizens are to be found in the areas with influxes of migrants, and on the other hand in the regions that were inhabited by nationally mixed population already in the past (see the two cartograms). It is on account of marriages between persons of different ethnic origin and the related problem of declaring one's ethnic affiliation (especially for children) on the occasion of a census, and further because of various sociopsychological factors and similar matters that a popu-

lation, or a certain percentage thereof, refuse to specify their affiliation to a nation or nationality, and prefer to identify themselves within the framework of such categories as are totally unrelated to ethnic affiliation.

As the results of the Yugoslav population census in terms of ethnic affiliation cannot be brought to bear on any restrictions on the rights of the nationalities — not even in the case of a decrease in the number of members of the nationalities —, the function of our census should not be equated with the censuses undertaken abroad; nor should such a counting be criticized for some alleged malevolence. To be sure, the refutation of this malevolence will require further research efforts undertaken at the levels of the Federation, republics and provinces, communes, and local communities, whereby the unrealistic picture might be shown more objectively, i. e. in its true colors.

Peter Beltram

NEKATERI VIDIKI RAZVOJA NARODNOSTNE IDENTITETE PRIPADNIKOV NARODNOSTI V SFR JUGOSLAVIJI

Uvod

Naša država gotovo spada med tiste, ki poskušajo kar se da dosledno reševati narodnostno problematiko. Prvič zategadelj, ker je bila kot mnogonacionalna skupnost že ob nastajanju občutljiva za tovrstne odnose in je še danes, drugič pa seveda zato, ker mora pri utiranju poti novim, bolj demokratičnim odnosom paziti, da zagotovi enakopravnost svojim državljanom ne glede na to, h kateremu narodu ali narodnosti se prištevajo.

Splet zgodovinskih okoliščin je na prostoru današnje Jugoslavije združil razmeroma zelo veliko število različnih narodnosti, ki pa so med seboj v mnogočem različne. Razlike, ki sicer nikakor ne smejo vplivati na obseg zagotavljanja posebnih pravic, ki pa jih pri proučevanju narodnostne problematike kakor tudi pri uresničevanju enakopravnosti v praksi moramo upoštevati, so predvsem: strnjenost poselitve, se pravi, kolikšen je delež narodnosti na določenem narodnostno mešanem območju, številčnost, razlike v razvitosti območij, kjer posamezne narodnosti živijo, ter obstoj in geografska razdalja do države matičnega naroda. Prav tako nas relativna avtonomnost nekaterih narodnostnih vprašanj, na primer na področju kulture v ožjem smislu, ne sme zavesti, da bi jih na katerikoli ravni obravnavali ločeno od celotnega spleta družbenih odnosov.

Kljub temu da jugoslovanska ustava in zakonska ureditev narodnostnih vprašanj dosledno upošteva demokratična načela, pa vseeno ne moremo trditi, da je pri nas vprašanje enakopravnosti narodnosti v celoti rešeno tudi v praksi.

Eno od področij, ki z nekaterih vidikov še ni dovolj proučeno, je področje oblikovanja narodnostne identitete. Nekaj vprašanj s tem v zvezi bomo poskušali nakazati v tem zapisu.

Asimilacija-integracija : narodna identiteta

Pri proučevanju mednacionalnih odnosov v posameznih državah ali na območjih, ki narodnostno niso homogena, se ob vrednotenju enakopravnosti položaja skupaj živečih narodov, narodnosti ali etničnih skupin in njihovih pripadnikov, pogosto srečujemo s pojmom asimilacija in integracija. Posebno prvi je predmet obravnave skoraj vseh razprav, ki se ukvarjajo z manjšinsko oziroma narodnostno problematiko, in to z izrazito negativnim prizvokom. Kot pozitivni antipod asimilaciji navadno postavljamo pojem integracija.

RAZMERJE MED OBEMA POJMOMA

Strogo vrednostno ločevanje med asimilacijo in integracijo je v veliki meri usmerjeno prav za potrebe proučevanja razmerij in odnosov med skupaj živečimi različnimi narodnostnimi skupinami ali narodi. V sociologiji namreč oba pojma prištevamo k t. i. združevalnim procesom, ker po definiciji nobeden od njiju sam po sebi ne poraja družbenih konfliktov niti ne vodi v izolacijo. Zato moramo, ko uporabljamo ta dva pojma, paziti na razlikovanje različnih ravnih obravnave, in sicer:

— razmejitev med značilnostmi procesov asimilacije in integracije ter pogoji in vzroki, ki vzbujajo prvi ali drugi proces,

— opredelitev značilnosti odnosa »dominantne« skupine do skupine, ki ji z eno besedo lahko rečemo »manjšinska«,

— razlikovanje med procesoma in končnima stanjema.

Poglejmo si najprej najpogostejšo definicijo asimilacije, ki pride v poštev za naše potrebe: »Pod asimilacijo razumemo utapljanje etnične manjšine v večinski narod, postopno, nato pa popolno opustitev materinega jezika, lastne kulture in zgodovinske zavesti. Gre torej za raznaroditev.«¹ Ta definicija, ki nam največkrat pride na misel, ko obravnavamo narodnostno problematiko, je v mnogočem nedorečena. Izpeljana je namreč iz osnovne definicije, ki jo poznamo iz sociologije,² in sicer tako, da je enostavno prenesena na specifično področje narodnostne problematike, kar ji daje negativno in konfliktno obeležje. Tej pomankljivosti se lahko izognemo, če upoštevamo navedeno v alinejah, in sicer na ta način:

1. Proces utapljanja narodnostnih značilnosti ima s stališča same narodnosti res značilnosti asimilacije kot bolj ali manj zavestnega opuščanja nekaterih elementov narodne identitete in nadomeščanja le-teh s sorodnimi elementi iz močnejšega ali nasilnejšega okolja. Vendar pa moramo vzgibe, ki spodbujajo ta proces, iskati na strani »dominantne« skupine. S te strani ne moremo govoriti več o značilnostih asimilacije. Opraviti imamo namreč z odnosi **nasprotovanja**, kjer »skušajo posamezniki ali družbene skupine prepričati drug drugemu, da bi dosegli svoje cilje, oziroma, da bi uveljavili svojo voljo.«³ Z drugimi besedami, osnovni pogoj za procese asimilacije je izražanje odnosa nasprotovanja na strani večinske skupine. Upoštevajoč to »dvosmernost« je vsako razmišljanje o naravni, spontani ali prostovoljni asimilaciji⁴ brezplodno in površno.

2. Osnovne definicije procesa asimilacije se nanašajo večidel na področje raznovrstnih migracij.⁵ Značilnosti narodnostne problematike tam, kjer imamo opraviti z avtohtonim prebivalstvom različnih narodnosti, ki živijo na skupnem, narodnostno mešanem območju, so tako pomembne, da ne moremo obravnavati obeh primerov z istimi merili.⁶

¹ Đuro Vidmarović: »Pitanje asimilacije i integracije...« RiG 13—14.

² »Pri asimilaciji gre tedaj za takšne procese oziroma odnose, med katerimi prevzemajo posamezne skupine od drugih družbenih skupin, s katerimi prihajajo v tesnejše stike, njihov način ravnanja in zadržanja, njihov način mišljenja in vrednotenja, skratka njihov način življenja.« Jože Goričar, Temelji obče sociologije, Ljubljana, DZS 1972; Prim.: Harry Bash, Sociology, Race and Ethnicity, Gordon and Breach, 1979.

³ J. Goričar, isto tam.

⁴ Npr.: »Od prisilne asimilacije moramo razlikovati pojav prostovoljne asimilacije. Pripadniki narodov ali narodnosti, ki so raztreseni v neki večji in bolj kompaktni nacionalni sredini se po zakonih akulturacije večkrat opredeljujejo za večinsko narodnost (npr. Slovenci se med Hrvatli po pravilu pohrvatijo že v drugi generaciji).« Stipe Šušar, Nacionalno i nacionalističko, Marksistički centar Split, 74, str. 139.

Temu nasproti: »Treba je pokazati tudi na nekatere modalitete »naravne asimilacije«. V državah, kjer se le-ta tolerira, so državljani popolnoma enakopravni, njihova pripadnost manjšin pa je vključena med osebne svobode. Manjšine se omenjajo tudi v najvišjih zakonskih tekstih, vendar brez upoštevanja njihove kolektivitete. S tem se v praksi onemogoča oblikovanje etnične elite, izobraževalni program se ne prilagaja manjšinskim posebnostim, ovira pa se tudi povezovanje z matičnim narodom. Na ta način se učinkovito duši manjšinska zgodovinska zavest.« Đuro Vidmarović, isto tam.

⁵ Glej: J. Goričar, Isto tam; Peter Klínar, Mednarodne migracije, Obzorja, Maribor, 1976.

⁶ Glede avtohtonosti: Miran Komac dodaja splošno znanim elementom, kot so »zgodovinska prisotnost na določenem prostoru, specifičen jezik, kulturne vrednosti, antropološke značilnosti, zavest«, še zanimiv dodatek, ki ga opredeli kot »znotraj manjšinsko kohezijo in moč, da kljub socialni, ideološki in svetovno nazorski razslojenosti uspeva ohraniti in razvijati specifične etnične, kulturne, jezikovne in druge posebnosti, prek katerih se določena narodnostna manjšina ohranja kot posebna samobitna družbena skupnost«. RiG, št. 15.

3. Pri obravnavanju procesov asimilacije in integracije moramo razlikovati kot bistveno različne odnose »dominantne« skupine do manjšine. S tem hočemo poudariti, da pri opazovanju posameznikov ali skupin, ki preoblikujejo svoje narodnostne značilnosti, ločeno od opazovanja zadržanij in odnosov »dominantne« skupine, ne moremo zaznati bistvenih razlik med procesoma asimilacije in integracije. Te razlike se pokažejo šele takrat, ko prvi ali drugi proces globoko zareže v značilnosti narodnostno mešanih območij, ko lahko pravzaprav že govorimo o končnem stanju. Zato je težko uvrščati posamezne elemente bodisi v proces asimilacije bodisi integracije. Skoraj bi lahko rekli, da pojma nista nivojsko enakovredna⁷. Prvi pojasnjuje proces kot posledico nasprotovanj s strani »dominantne« skupine, drugi pa pravzaprav označuje tisto končno, idealno stanje, do katerega lahko pripelje samo popolna enakopravnost.

To se vidi tudi iz definicije integracije, ki jo uporabljamo pri proučevanju narodnostne problematike: »Integracija je sožitje večinskega naroda in etničnih manjšin znotraj enotnega državnega prostora in v celostnosti skupnih in posebnih potreb in interesov. V praksi to pomeni, da večinski narod sprejema skupništvo z etničnimi manjšinami na osnovi popolnega sprejemanja etnične identitete. Manjšine sprejemajo skupno domovino in obvezo borbe za njen napredek, ampak tako, da ohranjajo svoj materin jezik, kulturno dediščino, razvijajoč svojo duhovno nadgradnjo in poglobljajoč svojo zgodovinsko zavest.«⁸

Taka idealna slika integriranega narodnostno mešanega družbenega okolja se v praksi, na žalost, še ni uresničila. To velja prav tako za mednacionalne odnose v Jugoslaviji, ki bi morali biti po črki ustave, zakonov in predpisov, ki urejajo pravice narodnosti in etničnih skupin, za zgled urejanju te problematike. V tem zapisu bomo skušali vsaj delno pojasniti objektivne okoliščine, ki preprečujejo idealnost pri reševanju teh vprašanj.

Narodna identiteta in procesi socializacije

Narodno identiteto lahko, v grobem, razdelimo na antropogenetske značilnosti (s katerimi se tukaj ne bomo ukvarjali) in na področje kulture v širšem smislu. Slednjo moremo razčleniti glede na področja in ravni izražanja in glede na vlogo posameznih socializacijskih okolij, v katerih se oblikuje. Prav razčlenitev procesa socializacije, tako primarne kot sekundarne, in pojasnitev vloge socializacijskih okolij na različnih ravneh, nam omogočata vpogled in razumevanje temeljnih prvin odnosov, ki pogojujejo ohranjanje ali izgubljanje narodne identitete.

Elemente narodne identitete lahko v sosledju delovanja raznih socializacijskih okolij razdelimo nekako takole:

1. jezik, osnovni elementi vzgoje, kulturni in vedenjski vzorci ter vrednote, navezanost na prostor in okolje — primarna identifikacija;

2. védenje: narodova zgodovina, kulturna dediščina, aktivizacija izražanja kulturnih vzorcev in vrednot, širjenje medčloveških odnosov — oblikovanje narodne zavesti;

3. znanje: odnos do širšega okolja in družbenega prostora, usposabljanje za delo, aktivno soočanje z družbenoekonomskimi odnosi — oblikovanje politične kulture.

⁷ Npr.: »V končni posledici vodi asimilacija do integriranja kulturno in etnično različnih družbenih skupin.« J. Gorjčan, isto tam.

⁸ Đuro Vidmarović, isto tam.

Pojasnjevanje vloge različnih socializacijskih okolij pri oblikovanju narodne identitete zahteva najprej opredelitev bistvenih razlik med narodom in narodnostjo. Razlike se z našega zornega kota kažejo predvsem v tem, da je:

— **narod** na vseh področjih družbenih, političnih in ekonomskih odnosov bolj ali manj zaprt in relativno samozadostna, samostojna institucionalna celota. Položaj posameznika je določen z njegovim mestom v stratifikacijski (ali razredni) strukturi te celote;

— **socializacijska okolja** so na vseh ravneh narodno-identifikacijsko enoznačne. Osnovni elementi narodne identitete, predvsem jezik in kulturni vzorci in vrednote, so medij za podajanje in sprejemanje vsebine vzgoje, védenja in znanja;

— **kulturni prostor** je enoten, Kultura in njene značilnosti se razvijajo skladno z razvojem celotne družbe. Vsem potrebam po kulturnem izražanju je zagotovljeno na nacionalni ravni;

— **oblikovanje narodne zavesti** je, tako rekoč, institucionalizirano in ne zahteva dodatnih subjektivnih naporov, opredelitev in izbire;

— **narodna identiteta** je, v sklopu družbene zavesti, enotna in skupna vsem pripadnikom naroda. Posameznik ali skupina se gibljeta v družbenem prostoru na vseh ravneh družbenih odnosov kot narodno identificirana z okoljem, ki ju kot taka tudi sprejema. Narodna identiteta predstavlja sãmo po sebi umevno danost;

— **narodnost** je del prav take institucionalne celote, ki pa se glede narodne identitete razlikuje od nje, po drugi strani pa je kot skupnost tudi sama delno institucionalno organizirana;

— **stratificiranost družbe** pokriva tudi narodnostno strukturo. Ker je prevladujoča družbena zavest narodno-identifikacijsko različna od zavesti narodnosti, je za oblikovanje, ohranitev in razvoj narodnostne zavesti potrebna posebna (vzporedna) mreža institucij, struktur in odnosov. Raven te organiziranosti pa je odvisna od:

a) moči in vpliva narodnosti v celotnem prostoru (stopnja razvitosti in pomen območja, na katerem narodnost živi, družbenoekonomski položaj narodnosti in njenih pripadnikov, sociodemografska struktura),

b) stopnje demokratičnosti celotne družbe in njenega družbenopolitičnega sistema; ali je pripravljena, mimo družbenoekonomskih zakonitosti, tolerirati in spodbujati različnost (ta pripravljenost tolerance se v določeni družbi vidi tudi v odnosu do različnosti v lastni, t. j. večinski družbeni strukturi),

c) pri narodnostih, katerih matični narod živi v svoji državi, od odnosov, ki so vzpostavljeni med državama, razvitosti sodelovanja in od razlik v stopnji razvitosti obeh družbenopolitičnih in ekonomskih sistemov,

d) od pomoči matične države.

Pogojenost razvitosti organizacij in institucij narodnosti z naštetimi lastnostmi je značilna zato, ker predstavlja taka organiziranost dodatno obremenitev za družbo, njeno vzpostavljanje pa je odvisno od koristi, ki jih družbi prinaša. Te koristi so lahko takó izkoriščanje družbenoekonomskega potenciala območja, na katerem narodnost živi, kakor tudi razvijanje ekonomskega in drugih oblik sodelovanja z narodnostmi matične države. S stališča narodnosti pa pomeni stopnja razvitosti lastnih institucij, kako daleč lahko razvijajo svojo identiteto v lastnih socializacijskih okoljih in v kakšni meri lahko tako identificirani vstopajo v družbene odnose celotne družbe.

— **zadovoljevanje kulturnih potreb** je izrazito mešano:

a) **pripadniki narodnosti** živijo v prostoru, ki je napolnjen s kulturnimi do-

brinami in vrednotami večinskega okolja, s katerimi zadovoljujejo znaten del svojih kulturnih potreb?⁹

b) vzdržujejo in ohranjajo neke tradicionalne lastne kulturne vzorce in vrednote (folklor, običaji), ki so zaradi skupinskih oblik delovanja in množičnosti pomembni za ohranjanje zavesti pripadnosti svoji narodnosti. Nevarnost pa nastaja, če ostane ta ljubiteljska kultura edini način lastnega kulturnega delovanja.¹⁰ Zgodi se namreč lahko, da pripadniki narodnosti svoje potrebe po »višjih« kulturnih vrednotah, ki se razvijajo skupaj z rastjo družbene zavesti predvsem večinskega naroda, zadovoljujejo prek kulturnih medijev večine. Tako postane ljubiteljstvo neke vrste anahronizem, saj ne sledi razvoju družbene zavesti in z njo spreminjajočih se kulturnih potreb. To se kaže pri manjši zainteresiranosti za ljubiteljstvo pri mlajših generacijah. Zato je toliko bolj pomembno vzpostavljati kulturne institucije narodnosti, enakovredne večinskim. To pripomore tudi k medsebojnemu prepletanju kulturnih vrednot na narodnostno mešanih območjih in k vzgajanju kulturno bogatejših osebnosti, tako pripadnikov naroda kot narodnosti;

c) kulturna ustvarjalnost pripadnikov narodnosti, ki pa je tudi močno odvisna od materialnih možnosti njenega izražanja, je sinteza elementov narodnostne zavesti in vplivov kulturnih vzorcev in vrednot okolja in kot taka pomeni novo kvaliteto;¹¹

d) kulturne dosežke matičnega naroda, ki jih upravičeno jemljejo tudi kot svoje, lahko spremljajo večinoma le v okviru institucij matične države. Omogočanje tega spremljanja je odvisno od odnosov, ki so vzpostavljeni med obema državama;

— opredelitev za lastno narodnostno identifikacijo in še posebno njeno ohranjanje pomeni zavestno dejanje in ni samo po sebi umljivo. Pripadniki narodnosti so prisiljeni izbirati. V obdobju primarne socializacije je ta izbira na ramenih staršev, kasneje pa je odvisna od lastne izbire. Popolna socializacija v lastnih socializacijskih okoljih mnogokrat pomeni omejeno prostorsko in družbeno mobilnost, ker je narodnostni družbeni prostor omejen;

— vzpostavlja se neke vrste razmerje med narodno identifikacijo narodnosti kot skupnosti in njenih pripadnikov kot posameznikov. Identifikacijska zavest skupnosti in intenzivnost te identifikacije je močno odvisna od položaja te skupnosti v celotnem družbenem prostoru in je tem večja, čim bolj se ta položaj po družbenoekonomski strukturi razlikuje od strukture celotne družbe.¹²

Stopnja identifikacije posameznika pa je odvisna od njegovega položaja v stratifikacijski (ali razredni) strukturi družbe kot celote. Čim bolj se po družbeni lestvici odmika od dometa, ki ga še lahko doseže v okviru narodnostnih struktur, tembolj bledijo elementi njegove narodnostne identitete.

Pripadniki narodnosti si morajo izoblikovati določen odnos do družbene stvarnosti, v kateri živijo, in se vanjo tudi aktivno vključiti. To bi lahko uvrstili v proces oblikovanja politične kulture kot »usklajevanja posameznika s politično

⁹ Glede na širino pojma »kulturna dobrina« in glede na to, da pripadniki narodnosti živijo v državi, ki obvladuje medije, predvsem masovne in elitne kulture, je to popolnoma razumljivo. Vzpostavitev take mreže, ki bi narodnostim napolnila vse kulturne potrebe z njim lastnimi značilnostmi, je skoraj nemogoča. Večinskih medijev pa ne morejo adekvatno zamenjati nič matični mediji, saj se kulturne potrebe oblikujejo skupaj z družbeno zavestjo, ki pa je odvisna od družbenopolitičnih in družbenoekonomskih značilnosti prostora.

¹⁰ Problem »provincionalnosti« potreb po kulturnem izražanju velja podobno tudi za obrobne, periferne predele narodno homogenih območij.

¹¹ Pri umetniških stvaritvah »nacionalnega« pomena se na neki način kažejo obrisi problematike razmerja med procesi, ki jih obravnavamo, predvsem na relaciji: identiteta—narodna zavest—družbena zavest—prostor.

¹² Nekoliko podrobneje bomo to obdelali v nadaljevanju.

vsebino njegove družbe.¹³ To vključevanje pa, razen v primerih, ko gre za reševanje lastnih specifičnih narodnostnih vprašanj, predpostavlja identifikacijo z družbenim prostorom kot celoto, pri katerem je narodnostna identifikacija drugotnega pomena.

Razdelitev značilnosti naroda in narodnosti iz našega zornega kota smo namenoma postavili ostro, da bi bile temeljne vsebine teh razlik vidne jasneje. Narodnost smo postavili v prostor kot »objektivno« danost, skoraj nič pa nismo upoštevali treh temeljnih »subjektivnih« dejavnikov, ki močno vplivajo na njen položaj. Ti so: izravnava naštetih bistvenih objektivnih omejitev, ki so postavljene pred pripadnike narodnosti, da bi lahko nemoteno izražali svojo narodnostno identiteto, z zavestno skrbjo širše družbene skupnosti, na drugi strani izražanje asimilacijskih pritiskov, ki ta položaj še slabšajo, in kot tretje, sodelovanje narodnosti z matičnim narodom. Vse te tri dejavnike bomo upoštevali v nadaljevanju, ko si bomo ta vprašanja ogledali podrobneje.

Najvidnejši element narodne identitete je jezik. V procesu primarne socializacije se pripadnik narodnosti nauči svojega materinega jezika, ki »ni le najpomembnejši instrument inkulturacije, ampak je tudi njena pomembna vsebina.«¹⁴ S tem ponotranji tudi prve obrise narodne zavesti in občutka pripadnosti svojemu narodu. »Če se človek že v procesu primarne socializacije ne identificira z neko družbeno skupino, bo ta socializacija v bistvu nepopolna. Posamezniki, ki se iz različnih vzrokov ne identificirajo, imajo težave z avtoidentifikacijo in skupinsko identifikacijo.«¹⁵ Ker pa »otrok nima izbire glede okolja, ki ga socializira in inkulturira«,¹⁶ je ta stopnja identifikacije popolnoma odvisna od zavesti in izbire staršev. V tem obdobju se otrok pod vplivom okolice nauči tudi jezika okolja, ki pa v tej fazi pomeni zgolj sredstvo komuniciranja z okolico.

Možnost razvijanja narodnostne identitete na naslednji stopnji, v šoli, pa je že odvisna od kopice dejavnikov. Najprej od tega, ali sploh obstaja taka možnost, kar je pogojeno z odnosom družbe kot celote do tega vprašanja, v drugi vrsti pa od izbire in odločitev staršev. Če je otroku po vsem tem omogočeno šolanje v materinem jeziku, se odpira novo vprašanje: v kolikšni meri učni jezik vpliva na razvoj narodne identitete in v kolikšni meri je samo sredstvo za socializacijo v družbeno okolje. To razmerje je treba nekoliko pojasniti. Na tej stopnji se človek mora socializirati v družbeno okolje in v tem procesu »vase vdlati in vključiti družbeni svet in vsrkati kulturo družbe, v katero je rojen.«¹⁷ V narodnostno mešanem okolju lahko ta raven socializacije poteka v šolah z maternim učnim jezikom pravzaprav na tri načine, ki se v praksi seveda prepletajo:

1. jezik narodnosti je učno sredstvo, ki posreduje prevedeno snov v skladu z učnimi programi, ki so bolj ali manj enotni za celotno državo. Razume se, da je v program vključeno tudi učenje jezika okolja;

2. učni program je v veliki meri vezan na programe, ki so uveljavljeni v matični državi; vključeno je učenje jezika okolja;

3. učni program ima na narodnostno mešanem območju svoje specifičnosti tako v šolah z učnim jezikom narodnosti kakor tudi v šolah večinskega naroda. Te posebnosti so predvsem v tem, da učenci spoznavajo značilnosti obeh kultur, pogloblja se navezanost na skupni, narodnostno mešani prostor, znanje obeh jezikov, skratka vse tisto, kar ponavadi imenujemo »vzgoja za sožitje«.¹⁸

¹³ Stane Južnič, *Politična kultura*, Obzorja, Maribor, 1973.

¹⁴ Isto tam.

¹⁵ Isto tam.

¹⁶ Isto tam.

¹⁷ Isto tam.

¹⁸ Pojem ima določene pomanjkljivosti. V njem je preveč poudarjeno zavestno posredovanje vrednot sožitja, ki bi v normalnih okoliščinah morale nastajati spontano in naravno. Na ta način se pravzaprav posredno izraža dvom o možnosti resničnega sožitja.

Pomanjkljivosti prve in druge možne oblike so jasne. V prvem primeru ne moremo govoriti o razvoju narodnostne identitete, saj se le-ta omejuje na poznavanje jezika. Prav tako ne moremo govoriti o ustrezni socializaciji.¹⁹ V drugem primeru poteka identifikacija v smeri narodnost — matični narod, ne da bi upoštevali specifičnosti razvoja in položaja narodnosti v drugačnem družbenem okolju. To nujno pripelje do podrejenega položaja pripadnikov narodnosti, ker niso socializirane v svoje okolje, po drugi strani pa je tak način kaj lahko vzrok različnim negativnim pojavom (nacionalizem in separatizem pri narodnostih in iridentizem pri matični državi).

Razumljivo je, da je edina možna pozitivna pot način, ki smo ga navedli pod tretjo točko. Iz tako oblikovanega izobraževalnega procesa na tej stopnji dobimo tele pozitivne značilnosti:

— posameznik je izoblikoval zavest pripadnosti svoji narodnosti, razvil je svoj materin jezik, spoznal svojo kulturo;

— razvil je odnose s sonarodnjaki, kar ga posredno identificira z ožjim okoljem, v katerem narodnost živi;

— izoblikoval je pozitiven odnos do na istem prostoru živečih pripadnikov večinskega naroda in obratno;

— polnopravno se je socializiral v širše okolje, saj je vedenjske in mišljenjske vzorce ter vrednostni sistem le-tega ponotranjil kot svoje lastne.

V tem primeru lahko uporabljamo izraz integracija. Njena stopnja uresničevanja pa je odvisna od odnosa družbe do tega vprašanja, saj mora prav širša družbena skupnost omogočiti materialno podlago ustanovam, ki so nosilke tovrstne socializacije, odvisna je še od večinskih struktur na narodnostno mešanem območju, ki morajo zavestno izraziti hotenje po enakopravnem sožitju, in ne nazadnje je odvisna tudi od stališč narodnosti kot skupnosti.

Naslednja stopnja socializacije, ki je tesno povezana z življenjskimi izbirami in v kateri se mora posameznik »navaditi na metode proizvodnje in uporabe materialnih dobrin, najti mesto v sistemu proizvodnje in v družbenih odnosih, ki jih ta sistem zgodovinsko določa in uveljavlja, privzame delovne navade in norme družbenega in kulturnega vedenja, uveljavi motivacije, pričakovanja in aspiracije, ki bodo to vedenje v marsičem vodile«,²⁰ postavlja narodno identiteto pripadnika narodnosti pred težke odločitve. V kolikšni meri bo pripravljen to fazo sprejemati v lastnih socializacijskih okoljih je odvisno od vrste dejavnikov, saj pomeni takšna odločitve precejšnje vezanost na geografski in družbeni prostor narodnosti in s tem določeno omejitev mobilnosti. Nekateri od teh dejavnikov so:

— strnjenost in homogenost prostora, na katerem narodnost živi,

— stopnja razvitosti in specifičnosti produkcijskih in družbenih dejavnosti v tem prostoru.

Skratka, če je, poenostavljeno vzeto, ohranjanje in krepitev narodne identitete v okviru narodnostno mešanega prostora in njegovih struktur ter ob ustreznem pozitivnem odnosu večinskega naroda možno, se zastavlja vprašanje, kateri elementi te identitete ločijo pripadnika narodnosti od pripadnikov večinskega naroda, če ta prostor zamenja. Na tej stopnji socializacije prevladajo v identiteti posameznika elementi, ki so »narodnostno nevtralni«,²¹ med katere lahko uvrstimo uporabno znanje, delovne sposobnosti in pa cel spekter tistega, kar imenujemo politična kultura. V lastnem, narodnostno mešanem okolju lahko kljub temu krepki

¹⁹ Tako socializiran posameznik je nujno v podrejenem položaju.

²⁰ Stane Južnič, isto tam.

²¹ Zubrzicki pojasnjuje to s pojmom »strukturna asimilacija«, kot »končnim produktom, ki obstoja v primeru, ko etnični izvor ni relevantna značilnost pri položaju ljudi v družbenem sistemu in distribuciji pravic«, cit. J. J. Smolič, Pomen in vrednote medkulturnih stikov, *Ethnic and Racial Studies*, Volume 6, No. 1, 1983.

svojo narodno identiteto, saj živi med sebi enakimi, vključen v cel niz institucij in organizacij gospodarskega ali družbenega značaja, organizirano lahko izraža in razvija svojo kulturo, je član in subjekt svoje narodnostne skupnosti in ima aktiven odnos do prostora, kar so vse skupaj bistvene komponente njegove narodnostne identitete. V tem prostoru se izoblikuje tudi skupinska zavest pripadnosti. Narodnost kot skupnost, prek svojih lastnih organizacijskih struktur, vstopa v odnose družbe kot celote, kot njen sestavni del. Kot smo že omenili, je stopnja te skupinske zavesti odvisna od družbene moči, ki jo ima narodnost. To moč pa moramo opazovati v dveh razmerjih: v razmerju do večinskega prebivalstva, ki živi na istem območju, in v odnosu do celotnega ozemlja države.²² Elemente tega vprašanja bi lahko uvrstili v sklop razmerij med razrednim in nacionalnim. Ozemlje, na katerem živi narodnost kot avtohtono prebivalstvo, ima, praviloma, svoje geografske posebnosti, ki pogojujejo tudi specifične produkcijske dejavnosti. Stopnja razvitosti teh dejavnosti in njihov pomen za gospodarstvo širšega prostora pomeni materialno podlago skupnosti. Odnos celotne družbe do tega območja je odvisen od gospodarskega deleža, ki ga to območje ustvarja v celotnem gospodarstvu. Če se ta delež razlikuje od povprečne gospodarske razvitosti, to se pravi, če je sorazmerno večji ali manjši, potem se krepi zavest o pripadnosti temu prostoru, ki ima svojo osnovo v specifičnosti družbenoekonomskega položaja glede na stratifikacijsko (razredno) strukturo celotne družbe. Ker pa ima tako območje tudi svoje narodnostne posebnosti, se s tem krepi tudi narodnostna zavest. Enaka zakonitost velja tudi za pripadnike večinskega naroda, ki živijo na narodnostno mešanem območju kot avtohtono prebivalstvo. Razlika pa je v tem, da pripadniki večinskega naroda črpajo dodatno moč iz prioritetnega položaja večinskega naroda v celoti. V nekaterih primerih lahko narodnost te razlike izravna s položajem svojega matičnega naroda, še posebno, če je ta pomemben gospodarski partner za večinsko državo. Te elemente narodne identitete bi lahko poimenovali »zavest o pripadnosti skupnemu družbenoekonomskemu prostoru«. Ta skupinska narodnostna zavest je izrednega pomena, saj posredno pogojuje stopnjo organiziranosti in institucionaliziranosti narodnosti kot skupnosti in s tem tudi skrb za ohranjanje in razvijanje ostalih elementov narodne identitete.

Ponuja se vprašanje o oblikovanju in ohranjanju te zavesti v primeru, ko se družbenoekonomski prostor, v katerem narodnost živi, ne razlikuje od sosednih prostorov in ko se socialna (in razredna) struktura pripadnikov narodnosti pokriva s strukturo večinskega naroda.²³ V tem primeru je zabrisan bistveni element občutka pripadnosti nekemu omejenemu prostoru. Koliko bo to vplivalo tudi na pešanje zavesti o pripadnosti narodnosti kot skupnosti in na katere elemente zavesti o skupni pripadnosti, naj se narodnost opre, je odvisno od družbenopolitične in družbenoekonomske ureditve države ter stopnje demokratičnosti družbe. V družbenih ureditvah, ki bi jih lahko imenovali netolerantne do različnosti, s težnjo po homogenizaciji družbenoekonomskega prostora, lahko taka družbenoekonomska enakost pripelje do utoplitve narodnostne skupnosti, saj skupinska zavest nima več razredne osnove, narodnostne posebnosti pa so v takih družbah nepotrebno breme. V družbah z bolj demokratično ureditvijo pa lahko taka enakost pomeni tisti osnovni pogoj, ki lahko pripelje do integracije med narodnostjo in narodom na skupnem narodnostno mešanem območju. V pripravljenosti družbe, da na narodnostno mešanih območjih vzpostavi tako mrežo institucij, ki integracijo omogočajo, se zrcali tudi stopnja njene demokratičnosti.²⁴

²² Upoštevanje obeh ravni je zelo pomembno.

²³ »... kateri so tisti dejavniki, ki vzdržujejo in utrjujejo identifikacijo, ko različne skupine razpolagajo in kontrolirajo približno enake deleže družbene moči.« E. Susič, D. Sedmak, Tiha asimilacija, ZTT, Trst 1983.

²⁴ Ustavna in zakonska ureditev položaja narodnosti v SFRJ je na tem področju ena najnaprednejših.

Posebne pravice narodnosti

Omenili smo že, da je za ohranjanje in razvijanje narodnostnih značilnosti narodnosti kot skupnosti in njenih pripadnikov kot posameznikov potrebna posebna mreža organizacij, institucij in odnosov, vzporedna z istovrstno mrežo večinskega naroda. Nakazali smo tudi že, od česa je razvejenost te mreže odvisna. Tako mrežo v celoti ponavadi imenujemo osnovo »posebnih pravic« narodnosti, skrb širše družbe za njeno vzpostavljanje pa lahko imenujemo pozitivna zaščita narodnostnih značilnosti. Ker narodnost kot skupnost sama ni ekonomsko sposobna vzdrževati tako mrežo (razen v izrazito redkih primerih ekonomske premoči), je zato potrebna zavestna skrb širše družbe, prek katere se, ponavljamo, lahko razbere stopnja demokratičnosti le-te in njena pripravljenost tolerirati in spodbujati različno med prevladujočimi modeli.

»Čeprav je nemogoče opredeliti mejo med pravicami narodnosti kot skupnosti in posebnimi pravicami pripadnikov narodnosti kot posameznikov, je gotovo to, da pravice in dolžnosti narodnosti ne predstavljajo samo vsote pravic in dolžnosti njihovih pripadnikov.«²⁵ Bistvene elemente pristopa k zaščiti narodnostnih »posebnih« pravic lahko navedemo:

1. upoštevanje narodnosti kot družbene skupnosti,
2. svobodna uporaba maternega jezika
3. svoboden razvoj lastne kulture in tradicij,
4. osnovanje lastnih organizacij in institucij za razvoj manjšinske kulturne nadstavbe,

5. omogočanje in uresničevanje potrebnih stikov z matičnim narodom.²⁶

Problematika posebnih zaščitnih pravic narodnosti in njihovo razmerje do splošnih človekovih pravic je v literaturi že dokaj podrobno obdelana. Zato si na tem mestu oglejmo samo tri vprašanja v zvezi s tem.

Prvo se nanaša na t. i. gospodarski del posebnih pravic.

Območje, na katerem živi narodnost, v večini primerov karakterizirajo tudi specifične proizvodne dejavnosti in vse, kar je s tem v zvezi. Če naj bodo razvojni načrti za tako območje obenem tudi zaščitni s stališča narodnostne skupnosti, morajo upoštevati specifično teh aktivnosti. V veliko primerih pa sta oblika in način proizvodnje na takšnih območjih sorazmerno zaostali v primerjavi s splošno gospodarsko razvitostjo, tako da bi ohranjanje teh značilnosti pomenilo tudi ohranjanje nerazvitosti območja. Ker v takih primerih narodnost kot relativna družbeno-ekonomska celota ne more v popolnosti odigrati vloge subjekta razvoja območja, na katerem živi, ki bi ga iztrgal iz manjše razvitosti, mora za to poskrbeti širša družbena skupnost. Načelo »samostojne materialne baze v okviru avtonomije oziroma lokalnega samoupravljanja«²⁷ v primerih manj razvitih območij ne more živeti brez pomoči celotne družbe. Prijemi tovrstne pomoči pa lahko porušijo obstoječe družbenoekonomske strukture in (s preusmerjanjem delovne sile, doseljevanjem novih delovnih moči, gradnjo infrastrukturnih in drugih objektov) tudi narodnostne značilnosti območja. Ta razvojna dilema je ena najbistvenejših pri reševanju narodnostne problematike, saj zahteve narodnosti kot skupnosti po ohranjanju gospodarskih značilnosti območja in s tem povečana skupinska zavest narodnostne pripadnosti lahko pomenijo tudi zavoro razvoju. To dilemo bi lahko imenovali »konflikt med nacionalno-teritorialnim vidikom združevanja in funkcionalnim vidikom povezovanja, ki je v Jugoslaviji posebno zaostren, ker so v njenem okviru združeni mali narodi in etnične skupine.«²⁸ To je obenem tudi področje

²⁵ Budislav Vukas, *Etničke manjine i međunarodni odnosi*, Školska knjiga, Zagreb, 1978.

²⁶ Povzeto po: Đuro Vidmarović, cit. delo.

²⁷ Edvard Kardelj, *Nacija i međunarodni odnosi*, cit. po B. Vukas, Isto.

²⁸ Peter Kljnar, *Referat na simpoziju »Nacionalno pitanje i federalizam«*, cit. po Ivan Urbančič, *Uvod v vprašanje naroda, Znamenja, Obzorja*, Maribor, 1981.

največjih možnih manipulacij s strani večinskega naroda, ki narodnostnih posebnosti območja večkrat ne upošteva niti takrat, ko bi narodnost sama lahko odigrala vlogo subjekta lastnega razvoja in ko bi se lahko uresničilo zgoraj omenjeno načelo. Največkrat se to dogaja tako, da se z višjo stopnjo prioritete upoštevajo zahteve pripadnikov večinskega naroda, ki živijo na narodnostno mešanem območju.

Drugo vprašanje se nanaša na prostor, kjer veljajo posebne pravice.

Ker velja pri zagotavljanju posebnih pravic narodnosti t. i. teritorialni princip, se na tem področju odpirajo nekatera vprašanja v zvezi z enakopravnostjo narodnosti in njenih pripadnikov. Mreža institucij in odnosov je vzpostavljena na območju, kjer narodnost prebiva. Na tem območju se lahko njeni pripadniki socializirajo v svoje lastno narodnostno mešano okolje v lastnih socializacijskih okoljih, oblikujejo, vzdržujejo in razvijajo elemente svoje narodnostne identitete, organizirano sprejemajo svoje kulturne dobrine in vrednote ali se v njihovo oblikovanje aktivno vključujejo, materni jezik lahko uporabljajo na vseh ravneh, vezanih na to območje. Vendar pa vse to delno tudi omejuje pripadnike narodnosti v njihovi družbeni in prostorski mobilnosti:

— v višje in najvišje stopnje izobraževanja se lahko vključujejo samo v institucijah večinskega naroda,

— če hočejo v celoti ohraniti in razvijati svojo narodnostno identiteto, so pri poklicni izbiri vsebinsko in prostorsko vezani na družbenoekonomske strukture območja, kjer narodnost živi, te strukture pa so omejene,

— aktivno vključevanje v družbenopolitični sistem in procese odločanja zahteva identificiranje s širšo skupnostjo, kjer narodnostni elementi ne igrajo pomembnejše vloge (to velja izključno za narodnosti, saj je v odnosih med narodi »konflikt med vsestranskim narodnim razvojem na eni strani in delitvijo dela v okviru jugoslovanske skupnosti in mednarodne skupnosti na drugi strani« še posebej poudarjeno vključen v naš družbenopolitični sistem.²⁹

Skratka, za pripadnika narodnosti, ki je zapustil lastno območje, posebne pravice ne veljajo več. Če hoče biti teh pravic deležen, mora ostati v lastnem okolju. Lahko rečemo, da pomeni teritorialni princip pri zagotavljanju posebnih pravic tudi delno diskriminacijo.

Tretje vprašanje se nanaša na kadrovske značilnosti institucij posebnih pravic. Ker je teh institucij sorazmerno veliko več kot v »večinskem prostoru« (glede na število prebivalstva), je seveda tudi potreba po specifičnih kadrih (učitelji, kulturni delavci ipd.) veliko večja. Materialno vzdrževanje takih kadrov presega stopnjo razvitosti območja, kjer delujejo, zato se sredstva zagotavljajo v okviru širše skupnosti. Posebne pravice naj ne bi bile odvisne od števila pripadnikov narodnosti (kar zagotavljajo tudi mednarodno veljavni dokumenti). Tako lahko pride do tega, da se izoblikuje nesorazmerno velik »sloj« delavcev posebnega profila, ki vnaša določene nepravilnosti v stratifikacijsko strukturo narodnostne skupnosti. V skrajnem primeru se lahko zgodi, da celotna mreža institucij, ki zagotavljajo posebne pravice, samo še reproducira kadre, ki to mrežo vzdržujejo.

Sklep

Velikokrat se sprašujemo, kako je mogoče, da v Jugoslaviji s tako izrazito pozitivnim pristopom k reševanju vprašanj njenih mnogoštevilnih narodnosti vseeno opazujemo zmanjševanje števila tistih, ki se opredeljujejo kot pripadniki narodnosti. Poleg vprašljivosti institucije osebnega izjavljanja o narodnostni pripadnosti in poleg pojasnjevanja upadanja števila pripadnikov narodnosti z znanimi vzroki (demografska struktura, urbanizacija, mešani zakoni itd.) smo poskusili v tem zapisu prikazati nekatere objektivne dejavnike, ki onemogočajo popolno

²⁹ Peter Klinar, Isto tam.

enakopravnost narodnostim in ki omejujejo možnost, da bi se le-te v pravem pomenu besede integrirale v širšo družbo.

Summary

ASPECTS OF THE DEVELOPMENT OF NATIONAL IDENTITY IN THE CASE OF MEMBERS OF THE NATIONALITIES LIVING IN THE SOCIALIST FEDERAL REPUBLICS OF YUGOSLAVIA

In investigating inter-nationality relations, and especially the relations between national minorities and majority nations, there are two household words that keep appearing, namely "assimilation" and "integration". The former means the mingling of a national minority with the majority nation, leading to the sociocultural fusion, whereas the latter — diametrically opposed to the former in value — indicates the coexistence of the majority nation with minorities. We believe that drawing such a sharp distinction between the two notions is not substantiated in itself, since any assessment of relations must in the first place give heed to the attitude of the majority nation toward those belonging to the minority in question. Whenever such relations can be described in terms of the process of antagonism, the interactions, which virtually never fail to appear in nationally mixed areas, will lead to the assimilation of the characteristics of the nationality into the embracing national community; on the other hand, when a reverse development occurs, the relations of integration are observed. An understanding of all the levels of the relationships existing between the majority nation and the national minority, necessitates a preliminary study of national identity, since it is there that these processes, seen from our own point of view, are generated.

A national identity is shaped in the course of the process of socialization which for the sake of our requirements has been divided into three stages of development, viz. the primary identification, the formation of national consciousness, and the formation of political culture. With a view to performing an adequate analysis of the differences between the processes of socialization occurring among those belonging to the nationality and such processes existing among those belonging to majority nations, we have identified some basic elements in which a nationality differs fundamentally from a nation. There are two essential differences that we wish to single out:

1. If a nationality and its members are to develop on a par with members of the majority nation, an integrated network of institutions is required paralleling that of the majority nation. The establishment and range of such a network depends both on the existing level of democratic spirit within the society, and on the significance of the area inhabited by the nationality within the context of a broader socioeconomic environment. Only after a complete institutionalization has been achieved can we hope for a fully valid and equal formation and development of those ethnic characteristics which are peculiar to members of the given nationality.

2. It is on account of parallel existence of both majority-nation and minority institutions that those belonging to the minority have the possibility of choosing, i. e. deciding. Such a decision can to a large extent define certain ways of satisfying the social needs, for instance education, meeting cultural needs, and inclusion into the sociopolitical system.

A nationality, speaking objectively, is relatively small and as such can hardly succeed in establishing all by itself the complete network of institutions and relationships that are indispensable for its development on terms of equality. For this reason the entire community ought to give it a hand by ensuring the so-called special rights for the benefit of the nationality. Even though all of the indisputable values of the institution of special rights are widely known, three aspects thereof are nevertheless pointed out. The first refers to the so-called economic part of special rights and to solving the dilemma as to whether to continue preserving the characteristics of the ethnic environment and thereby its economic activities, or to opt for the economically justified development of the area, bearing in mind that the latter course of action may partly distort the ethnic picture. Attention should be called also to the fact that some might take undue advantage of this dilemma to purposely infringe upon the material basis of the ethnic community.

The second aspect concerns the territory where special rights are in force. Does not the territorial principle of ensuring the special rights to those belonging to the nationality, represent also a kind of discrimination, since it ensures the enforcement of these rights only in a certain restricted area? It should also be pointed out that in dealing with the problems of ethnicity, we discuss much too frequently only the relationships between a nationality and a majority nation, failing to take into account consistently enough the nationally mixed area and those of its inhabitants who belong to the majority nation, conceived as an essential factor in ensuring the conditions for the integration.

The third question relates to the characteristics of personnel in the institutions of special rights. Since the number of institutions in principle does not depend upon the numerical proportions of individual nationalities, it may happen that a disproportionately large "stratum" of special-structure workers (such as teachers and workers in the sphere of culture) is formed that introduces certain anomalies into the stratificational structure of an ethnic community.

This article has attempted to show a number of objective factors which prevent the nationalities from enjoying full equality of rights, and which restrict the possibilities of their integrating — in the proper sense of the word — into the society at large. It is, of course, possible to mitigate to a certain extent the effects of these factors, but only on the understanding that the society be genuinely willing to act. This can certainly be claimed for Yugoslavia and that part of its legislation which directs this sphere of activity.

Kočica Jončić

NARODNOSTI KAO KONSTITUTIVNI ELEMENAT JUGOSLOVENSKE ZAJEDNICE

Narodnosti (nacionalne manjine) su, istorijski gledano, trajno prisutan činilac na tlu Jugoslavije. Uzroci tome su brojni, uglavnom objektivne prirode. Stoga prisustvo narodnosti u svim federalnim jedinicama, republikama i pokrajinama, u većem ili manjem broju, predstavlja stvarnost Jugoslavije, od njenog stvaranja do danas. Međutim, postoji bitna razlika u položaju nacionalnih manjina — narodnosti u staroj i novoj Jugoslaviji.

U staroj Jugoslaviji narodnosti su imale pravno status nacionalnih manjina koje su bile pravno-politički, pa i šire društveno, nepriznate ili nepunopravne skupine, a njihovi pripadnici bili su neravnopravni kao ljudi, građani drugog reda, objekti tuđe zaštite, izloženi asimilaciji, pa i teroru.

U novoj Jugoslaviji narodnosti su u načelu u svemu izjednačene sa narodima Jugoslavije, a njihovi pripadnici su, kao građani i radni ljudi, jednaki i ravnopravni pred zakonom i u samoupravnim i drugim društvenim odnosima, u ostvarivanju prava i dužnosti i u korišćenju stečenih sloboda.

Izvori i osnove ovakvoj ravnopravnosti nalaze se u aktivnom učešću narodnosti, s oružjem u ruci, u narodnooslobodilačkoj borbi i socijalističkoj revoluciji u toku drugog svetskog rata, za oslobođenje zemlje i rušenje starog društvenog uređenja, i u izgradnji i oživotvorenju novog društvenog uređenja u socijalističkoj i federativnoj Jugoslaviji.

Danas u Jugoslaviji žive i ravnopravno odlučuju kao subjekti društvenih odnosa, o svim pitanjima društvenog razvitka pa i svog društvenog položaja 2.682.637 pripadnika deset narodnosti i dve etničke grupe. Oni čine 12,1% stanovnika Jugoslavije.

Istorijski razvoj problema

UČEŠĆE NARODNOSTI U NOB I REVOLUCIJI KAO OSNOVA NJIHOVOM RAVNOPRAVNOM POLOŽAJU U NOVOJ JUGOSLAVIJI

Aprilskom ratom 1941 kraljevina Jugoslavija je bila okupirana od strane fašističkih osvajača, a njena teritorija pocepana na više okupacionih područja. Dotadašnje nacionalne manjine na teritoriji Jugoslavije većim svojim delom faktički su izgubile taj svoj status jer su došle u sastav država čijim su osnovnim narodima etnički pripadale (Nemci, Mađari, Albanci, Bugari). To je kod njih stvorilo iluziju da su im fašisti doneli nacionalno oslobođenje. Međutim, manji delovi tih manjina, kao i slavenske manjine (Slovaci, Ukrajinci, Rusini, Česi), pa i neke neslavenske (Rumuni, Turci) ostale su u položaju manjina ali u sastavu drugih okupatorskih država, tako da su se ubrzo mogle uveriti da fašistički »novi poredak« u Evropi donosi još teže uslove života, ugrožavajući terorom i njihov opstanak.

Narodnooslobodilački pokret, koji je ubrzo obrazovan po okupaciji Jugoslavije na čelu sa KPJ, uputio je poziv svim narodima Jugoslavije da stupe u narodnooslobodilačku borbu protiv okupatora, za oslobođenje zemlje. Istovremeno, pošto najširi radni slojevi i demokratske snage nisu želeli povratak na staro društveno uređenje ekonomske i političke obespravljenosti i pošto se aparat stare Jugoslavije stavio u službu okupatoru, bio je to poziv i u borbu za stvaranje novog društvenog uređenja, bez ekonomske eksploatacije i nacionalne i političke neravnopravnosti.

Takav poziv upućen je i nacionalnim manjinama. One su upozorene da samo svojim aktivnim učešćem, s oružjem u ruci, u oslobodilačkoj borbi mogu steći pravo da ravnopravno odlučuju sa narodima Jugoslavije, kao ravnopravni društveni subjekti o budućem uređenju zemlje, pa i o svom položaju u njoj. Međutim, fašistički okupatori su koristili nezadovoljstvo neslavenskih manjina politikom grube asimilacije pa i terora u staroj Jugoslaviji, da podstaknu šire slojeve manjina na revanšizam, uvlačeći ih u teror protiv srpskog i drugih naroda Jugoslavije. Trebalo je da prođe izvesno vreme otrežnjavanja — da se najšire radne mase manjina uvere da ih je fašizam ustvari, umesto nacionalnog oslobođenja, doveo u još brutalnije ekonomsko izrabljivanje i političku obespravljenuost od »svoje« nacionalne buržoazije i njenih vladajućih slojeva. U nekim manjinama nije ni bilo razvijenije organizacije KPJ ni njenih kadrova iz redova manjina da bi ih povelu u NOB ili su ti kadrovi bespoštedno uništeni odmah po okupaciji zemlje (Mađari). Stoga je u početku trebalo voditi upornu i tešku borbu za organizovanje NOP-a i razvoj NOB-e i pridobijanje širih masa za učešće, pored ostaloga i garantijama da se neće vratiti staro društveno uređenje. Taj proces je bio, naročito u početku, težak, spor i uzak, neravnomeran od jedne do druge manjine, u zavisnosti od njenog položaja u novim uslovima, ali i od socijalne i političke razvijenosti, kao i od sposobnosti sopstvenih predvodničkih snaga u KPJ i NOP.

Opšti razvoj situacije u drugom svetskom ratu, naročito u toku 1943. godine i posebno uspešan razvoj NOB stvorili su bitne preduslove za sve masovnije uključivanje pripadnika narodnosti u NOP i NOB. Krajem 1942 i tokom 1943. godine pripadnici narodnosti stupaju sve brojnije u redove NOP, kako u oružane jedinice, tako i u druge oblike. Dolazi i do obrazovanja posebnih njihovih nacionalnih jedinica. Pripadnici narodnosti takođe aktivno učestvuju u narodnooslobodilačkim odborima, organima nove narodne vlasti. Time oni počinju sticati i ostvarivati svoju konstitutivnu ulogu u budućim organima nove Jugoslavije. Od kraja 1942. godine, po preporuci VŠ NOVIPOJ, oni nose na kapama i svoja nacionalna obeležja i svoje nacionalne zastave, sa petokrakom zvezdom kao zajedničkim simbolom borbe, ističući time svoju nacionalnu ravnopravnost u zajedničkoj borbi. Unutar nacionalnih manjina — narodnosti vrši se sve izrazitija unutrašnja diferencijacija.

Takav razvoj situacije doprineo je da se na drugom zasedanju AVNOJ-a, koji se konstituisao u najviše zakonodavno telo nove Jugoslavije, novembra 1943. godine usvoji načelan princip u Deklaraciji i posebna tačka u Odluci o izgradnji Jugoslavije na federativnom principu — o položaju nacionalnih manjina u budućoj državi: »4. Nacionalnim manjinama u Jugoslaviji obezbediće se sva nacionalna prava«.

U toku 1944. i 1945. godine, sve do kraja rata, najšire mase svih narodnosti — nacionalnih manjina i etničkih grupa u najvećoj meri su se opredelile za učešće u oružanoj borbi i revoluciji, pored ostalog i zbog garantija AVNOJ-a o njihovom položaju u novoj Jugoslaviji. Time su one stekle pravo da učestvuju, kao ravnopravni subjekti, u uređenju Jugoslavije na novim osnovama, pa i u regulisanju svoga društvenog položaja. To je i posebno došlo do izražaja u zastupljenosti pripadnika nekih najbrojnijih i najrasprostranjenih manjina na III. zasedanju AVNOJ-a, avgusta 1945. godine (9 Albanaca, 3 Mađara, 1 Rumun), kao i u njihovoj znatno većoj zastupljenosti u zemaljskim AVNO i NOO pokrajine Vojvodine i oblasti Kosova i Metohije, u mesnim i sreskim NOO, organima antifašističkih organizacija (NOF, AFŽ, USAOJ i dr.).

U procesu konstituisanja Srbije kao složene federalne jedinice, III. zasedanje AVNOJ-a je potvrdilo, u ime svih naroda Jugoslavije, odluke najviših organa vlasti naroda Vojvodine i Kosova i Metohije — da se ove federalne jedinice konstituišu kao posebne autonomne jedinice, pored ostaloga i s obzirom na brojno prisustvo narodnosti na njihovim područjima, i da one kao takve uđu u sastav federalne

Srbije, kao i odluku Antifašističke skupštine narodnog oslobođenja Srbije — da ih prihvati u sastav Srbije sa takvim statusom.

Time su nacionalne manjine — narodnosti stekle pravo subjektiviteta u federalnim međunacionalnim odnosima u Jugoslaviji. Ova istorijska geneza sticanja subjektiviteta narodnosti potvrđena je i u Ustavu SFRJ 1974. godine. U preambuli Ustava zapisano je: »Polazeći od istorijske činjenice da su radnici i seljaci i napredni ljudi svih naroda i narodnosti Jugoslavije, ujedinjeni u Narodnooslobodilačkom frontu, s Komunističkom partijom na čelu, svojom borbom u narodnooslobodilačkom ratu i socijalističkoj revoluciji srušili stari klasni poredak zasnovan na eksploataciji, političkom ugnjetavanju i nacionalnoj neravnopravnosti i otpočeli stvaranje društva u kome će ljudski rad i čovek biti oslobođeni od iskorišćavanja i samovolje, a svaki narod i narodnost i svi oni zajedno naći uslove za slobodan i svestran razvitak«.

OSTVARIVANJE RAVNOPRAVNOG POLOŽAJA NARODNOSTI U SOCIJALISTIČKOJ JUGOSLAVIJI

1. Jačanje ravnopravnog položaja i konstitutivne uloge narodnosti, kao teorijsko, političko i ustavno-pravno pitanje, prisutno je u čitavom razvitku nove Jugoslavije.

Pri tome su od bitnog značaja dve osnovne pretpostavke:

a) Pitanje položaja narodnosti prevashodno je rešavano kao unutrašnje pitanje zemlje, na principima svesnog i dobrovoljnog opredeljenja svih političkih i drugih društvenih subjekata svih naroda Jugoslavije — da Jugoslavija može opstati i razvijati se kao višenacionalna društvena zajednica samo na osnovama pune nacionalne ravnopravnosti svih njenih naroda i narodnosti koji će u njoj nalaziti garantije i za svoj sopstveni razvoj.

Pri tome Jugoslavija ne negira i međunarodni aspekt pitanja nacionalnih manjina i na toj osnovi se uvek zalagala za usvajanje i poštovanje svih multilateralnih akata OUN i za takve bilateralne odnose sa susednim zemljama, čijim narodima manjine etnički pripadaju, koji će omogućiti da one postanu faktor dobrosusedstva i produbljanja međusobnog sporazumevanja i saradnje.

b) Pitanje ravnopravnog položaja i konstitutivne uloge narodnosti je sastavni deo ukupnog društveno-političkog i ustavno-pravnog sistema Jugoslavije. Stoga je ukupan proces odumiranja (deetatizacije) države i jačanja Jugoslavije kao društveno-političke samoupravne zajednice, naročito jačanjem uloge radnih ljudi i građana u odlučivanju o svim bitnim pitanjima društvenih odnosa i decentralizacijom ovlašćenja za donošenje odluka ka opštini, mesnoj zajednici i organizaciji udruženog rada — omogućio narodnostima i njihovim pripadnicima da učestvuju kao ravnopravni subjekti u odlučivanju o svim bitnim pitanjima ukupnog društvenog razvitka, pa i svog društvenog položaja. Prilagođavanje teritorijalne organizacije opština i mesnih zajednica i nacionalnom sastavu stanovništva tome je posebno doprinelo. Dve trećine pripadnika narodnosti žive danas u opštinama u kojima čine više od polovine stanovnika, pa su u većini i njihovi predstavnici u organima vlasti, samoupravljanja i društvenopolitičkih i drugih organizacija.

2. U ukupnom posleratnom razvitku Jugoslavije proces jačanja konstitutivne uloge narodnosti može se uslovno podeliti na tri izrazita perioda:

a) Prvi period obuhvata vreme od stvaranja nove Jugoslavije i donošenja prvih ustava (1945—1947) do donošenja Programa SKJ i Zaključka o nacionalnim manjinama (1958—1959). U tom periodu, pod dominantnim uticajem teorije i prakse KPSS i SSSR u nacionalnom pitanju, kao i provokativnih nastojanja informbirovskih rukovodstava susednih država da narodnosti iskoriste u svojoj politici ugrožavanja nezavisnosti Jugoslavije, pitanje položaja narodnosti je svodeno na prosvetno-kulturne probleme. Međutim, i u tom periodu pripadnici narodnosti su

učestvovali u svim organima vlasti, samoupravljanja i društvenopolitičkih organizacija na područjima u kojima su živeli, ali sa umanjenom ulogom, pored ostaloga i zbog centralizacije odlučivanja u širim društvenopolitičkim zajednicama (federacija, republike), nedovoljno razvijene materijalne osnove, pa i potenciranja sumnji u njihovu prirženost.

b) Drugi period obuhvata vreme od kraja pedesetih godina do kraja šezdesetih godina, odnosno od donošenja Zaključaka o aktuelnim pitanjima nacionalnih manjina (IK CK SKJ 1959), preko donošenja ustava (1963) do donošenja novih ustavnih amandmana (1967—1971). To je period snažnog razvoja sistema društvenog samoupravljanja, naročito u opštinama i OUR, i posebno njegove materijalne osnove kroz ubrzan ekonomski razvoj privredno nedovoljno razvijenih područja, a naročito onih na kojima žive narodnosti. Poseban značaj za jačanje konstitutivne uloge narodnosti ima donošenje novih ustava SFRJ i republika i statuta odnosno ustavnih zakona autonomnih pokrajina koji su utvrdili, kao ustavno načelo, kvalitativan preobražaj položaja i uloge narodnosti u političkom sistemu, preraslanjem njihovog statusa iz nacionalnih manjina u narodnosti (čl. 43 i dr.). Za jačanje konstitutivne uloge narodnosti od posebnog su značaja, kao teoretska i idejno-politička osnova, dokumenti VIII kongresa SKJ (referati J. B. Tita, E. Kardelja i V. Vlahovića i Rezolucija), kao i idejno-političko razračunavanje sa pojavama centralizma i unitarizma (1966) i separatizma (1968).

c) Treći period obuhvata vreme donošenja ustavnih amandmana (1967—1971) i novog ustavnog sistema (1974) do danas. To je period intenzivnog rada saveznih, republičkih i pokrajinskih pa i opštinskih organa na analizi dotadašnjeg ostvarivanja usvojenih načela i prisutnih problema (Rezolucija Savezne skupštine o ravnopravnosti jezika i pisama naroda i narodnosti Jugoslavije, 1969 i dr.), na bržem materijalnom razvitku područja naseljenih narodnostima i uzdizanju radničke klase i inteligencije iz njihovih redova, pored ostaloga i radi stvaranja materijalnih uslova njihove ravnopravnosti. U razvoju novog ustavnog sistema došlo je do usvajanja novog kvaliteta — utvrđivanja ravnopravnosti narodnosti kao kolektiviteta (amandmani XIX, XX — 1971). To je i period borbe svih društvenopolitičkih subjekata za afirmaciju novog položaja narodnosti i ostvarivanje njihove konstitutivne uloge, kao i protiv raznih deformacija.

Bitne karakteristike položaja narodnosti u novom ustavnom sistemu

Ustavno-pravne garantije za obezbeđenje ostvarivanja društvene funkcije narodnosti kao konstitutivnog elementa jugoslovenske zajednice sadržane su u celokupnom ustavno-pravnom i društveno-političkom sistemu Jugoslavije: u Ustavu SFRJ, ustavima republika i autonomnih pokrajina, zakonima i podzakonskim aktima, statutima i drugim opštim aktima opština kao osnovnih društveno-političkih zajednica i mesnih zajednica, u statutima i drugim opštim aktima organizacija udruženog rada i njihovih zajednica, kao i u statutima i drugim opštim aktima samoupravnih interesnih zajednica. Zaštita tog sistema takođe je utvrđena ustavima, kao i zakonima i drugim aktima nadležnih organa (ustavno i opšte sudstvo, administrativno-prekršajni i upravni organi, samoupravni organi).

1. U osnovnim načelima ustava koja predstavljaju idejno-političku i programsku osnovu za normativni deo ustava (Odeljak I i dr.) utvrđeno je da su radni ljudi, narodi i narodnosti nosioci suverenih i neotuđivih prava u socijalističkoj i federativnoj Jugoslaviji i da oni ostvaruju ta svoja suverena prava u svojim socijalističkim republikama, a na određeni način i u utvrđenom nivou i u autonomnim pokrajinama, u skladu sa njihovim ustavnim položajem, kao i u SFRJ kad je to kao zajednički interes utvrđeno saveznim ustavom. Pošto savezni ustav predstavlja društveni dogovor radnih ljudi i naroda i narodnosti Jugoslavije odnosno njihovih

republika i pokrajina, to je razumljivo da njihovi ustavi ne mogu biti u suprotnosti sa saveznim ustavom.

2. Položaj i društvena uloga narodnosti kao kolektiviteta, i njihovih pripadnika kao građana, utvrđeni su u normativnom delu Ustava (u prvom, trećem i četvrtom delu), a u odnosu na pripadnike kao građane i u drugom delu, u glavi III).

Od posebnog su značaja odredbe Dela trećeg Ustava — Odnosi u federaciji i prava i dužnosti federacije.

Izričito je utvrđeno, kao ustavno načelo, da su narodi i narodnosti u SFRJ ravnopravni (čl. 245). Na osnovu toga osnovnog i izvornog načela bliže su određeni i razrađeni karakter, oblici, instituti, postupak i sredstva za ostvarivanje te ravnopravnosti.

Svakoju narodnosti je i posebno ustavom garantovano suvereno (neotudjivo) pravo da, radi ostvarivanja prava na izražavanje svoje narodnosti i kulture, obrazuje organizacije i uživa druga ustavom utvrđena prava (čl. 247).

Za ostvarivanje konstitutivne uloge narodnosti od posebnog je značaja posebno utvrđeno ustavno načelo da narodnosti, zajedno sa narodima Jugoslavije, ostvaruju i obezbeđuju u SFRJ kao zajedničkoj državi i samoupravnoj društveno-političkoj zajednici svoju ravnopravnost i slobodu i druge tekovine NOB i socijalističke revolucije (čl. 244). One zajedno sa narodima Jugoslavije ostvaruju svoje neprikosnoveno pravo i dužnost da štite i brane svoju nezavisnost i društveno uređenje koje im garantuje njihov ravnopravan položaj (čl. 237). Oružane snage su zajednička oružana sila svih naroda i narodnosti (čl. 240). To se obezbeđuje i posebnim pravom odnosno dužnošću svih građana, bez obzira na nacionalnost i bez diskriminacije, da učestvuju u odbrani zemlje (čl. 172), kao i u obavezi nadležnih organa na primenu načela što srazmernije zastupljenosti republika i pokrajina u sastavu i pri uzdizanju starešinskog kadra u JNA (čl. 242). Ovo dolazi i posebno do izražaja i organizaciji i funkcionisanju teritorijalne odbrane i civilne zaštite (čl. 239) u kojima se garantuje i obezbeđuje i ravnopravna upotreba jezika naroda i narodnosti, čak i u komandovanju.

S obzirom da je jezik jedno od osnovnih sredstava za izražanje i razvijanje svoga nacionalnog individualiteta i ostvarivanje nacionalne ravnopravnosti, posebno je ustavom utvrđena ravnopravnost jezika i pisama naroda i narodnosti Jugoslavije (čl. 246). Bliže su utvrđeni karakter, domet, sadržaj i način ostvarivanja ravnopravnosti jezika narodnosti sa jezicima naroda Jugoslavije. Svakoju narodnosti garantovano je pravo na slobodnu upotrebu svoga jezika, na način utvrđen drugim odredbama ustava (čl. 247). U Jugoslaviji su u službenoj upotrebi ravnopravno jezici naroda Jugoslavije, a i jezici narodnosti — u skladu sa Ustavom i saveznim zakonom (čl. 247). Izričito je ustavom utvrđeno da su sve društveno-političke zajednice, kao i organizacije uduženog rada i druge samoupravne organizacije i zajednice i mesne zajednice u kojima rade ili na čijim područjima žive narodnosti, dužne da svojim opštim aktima obezbede uslove i propišu način ostvarivanja ravnopravnosti jezika i pisama naroda i narodnosti u službenoj upotrebi (čl. 243). U poslovnicima i drugim aktima skupština i drugih organa uređuje se način ostvarivanja prava pripadnika narodnosti u njihovom radu, usmeno i pismeno (u pripremi materijala za sednice), kao i u objavljivanju zakona i drugih propisa (čl. 269 i dr.). Jezici narodnosti mogu se upotrebljavati i u međunarodnom opštenju na ustavom propisan način (čl. 271).

Ustav takođe uređuje, na posredan ili neposredan način, obezbeđivanje izbora predstavnika narodnosti u organe i tela federacije, na principima ravnopravne ili srazmerne zastupljenosti (čl. 291, 292, 294, 297, 298—304, 305, 354—z57, čl. 40 Zakona o izboru i pozivu delegata u Savezno veće i dr.).

Zaštita ustavom utvrđenih i garantovanih prava narodnosti takođe je obezbeđena neposredno Ustavom ili, na osnovu Ustava, saveznim zakonom, pre svega

jedinstvenim sistemom zaštite ustavnosti i zakonitosti (čl. 204, 205) i posebno Krivičnim zakonikom (čl. 1, 119, 124—128, 148).

3. Osnovna ustavna načela Saveznog ustava znatno su šire razrađena u ustavima republika i naročito u ustavima pokrajina. To obezbeđuje daleko šire obezbeđivanje uslova za ostvarivanje konstitutivne uloge narodnosti.

4. Konstitutivna uloga narodnosti posebno dolazi do izražaja u primeni ustavnih načela u organizovanju i funkcionisanju društveno-političkog sistema. Prema podacima za izborni period 1978/1982, u Vojvodini je od 162.898 članova u 12.557 delegacija bilo: Mađara — 19,9 %, Slovaka — 3,2, Rumuna — 2,3 i Rusina — 1,1 %. U Skupštinama opština i SIZ u opštinama bilo je među 25.870 delegata: Mađara — 21,8, Slovaka — 4,6, Rumuna — 2,7 i Rusina — 1,1 %. U skupštini SAP Vojvodine i skupštinama SIZ na nivou pokrajine bilo je: Mađara 21,2, Slovaka — 4,1, Rumuna — 2,5 i Rusina — 1,6 %.

U Kosovu su pripadnici albanske narodnosti u znatnoj većini u svim izbornim organima vlasti i samoupravljanja na nivou pokrajine i u opštinama.

U osnovi je zadovoljavajuće stanje i u opštinama u drugim republikama na područjima u kojima žive u većem broju pripadnici narodnosti.

To je najveća garancija, uz stalno praćenje ostvarivanja politike u ovoj oblasti u Savezu Komunista, Socijalističkom savezu i drugim društvenopolitičkim organizacijama, kao i skupštinama svih DPZ, da se u principu u najvećem broju sredina ostvaruje dosledno uloga narodnosti kao konstitutivnog elementa jugoslovenske višenacionalne federativne i socijalističke zajednice.

Summary

NATIONALITIES AS A CONSTITUENT PART OF THE YUGOSLAV COMMUNITY

Nationalities (national minorities) have been a constant historical factor on the territory of Yugoslavia; larger or smaller numbers of their members figure in all the federative units and regions of Yugoslavia. According to the population census of 1981, there are in Yugoslavia 2,682,637 inhabitants belonging to ten nationalities (Albanians, Bulgarians, Czechs, Hungarians, Italians, Romanians, Ruthenians, Slovaks, Turks, and Ukrainians) and to two ethnic groups (Romanies-Gypsies and Vlachs). Their total amounts to 12 per cent of the Yugoslav population.

There is a fundamental difference between the social status of nationalities in the times of the Kingdom of Yugoslavia (1919—1941) and that status in postwar Yugoslavia (since 1945). The nationalities were formerly deprived of their rights and, being an object of international protection, exposed to assimilation, discrimination, and even oppression.

During the Second World War, after Yugoslavia had been invaded in April 1941 and its territory dismembered by the invaders, most of the nationalities lost their status of national minorities, because they came to be incorporated into the states whose nations they ethnically belonged to. Broad masses of non-Slavic minorities (Albanians, Hungarians, and others) were misguided by the fascist propaganda into thinking that they were actually nationally liberated; the unendurable conditions pervading the Kingdom of Yugoslavia made them espouse revanchism on the Yugoslav nations. In 1942 and 1943, however, the process of sobering down was obvious, and an ever-increasing number of those belonging to the nationalities (except for Germans) began to join the National Liberation movement whose aim was to resist fascism in all possible ways. They endorsed the national program put forward by the League of Communists of Yugoslavia, which ensured them too national individuality, freedoms and status on a par with that of the Yugoslav nations. Such a status was assured to them in the resolution to establish Yugoslavia as a state on the federal principle. This resolution was passed by the Anti-Fascist Council of the National Liberation of Yugoslavia, the highest legislative authority, in November 1943. The final formation of the Federation brought about the creation of two autonomous units within Serbia, namely Kosovo and Metohija incorporating over two-thirds of those belonging to the nationalities on the territory of Yugoslavia. It is through their active participation in the National Liberation War and in the socialist revolution that the nationalities secured themselves the attribute of a constituent part in the process of creating new Yugoslavia as a multinational social community and socialist federal state.

Within the framework of "new" Yugoslavia, nationalities are treated on terms of equality with the Yugoslav nations in regard to both the regulation of social relations in the aggregate and the managing of their own social status. The status of the nationalities is therefore treated in the first place as an internal question of the interrelations of the nations and nationalities of Yugoslavia, on the basis of a conscious and voluntary commitment of all the political and other social subjects; nevertheless, its international aspect has also been constantly respected, witness the adoption of multilateral acts passed by the United Nations and by other international subjects, as well as the intergovernmental relations with our neighboring countries.

The bases of the equal status of the nationalities have been provided for by the overall constitutional, material, and social progress of the country, and they represent a component of the sociopolitical and constitutional-legal system of our state. The nationalities have taken an active part, on terms of equality, in this progress as both subjects and constituents thereof. The entire process of defining and implementing the equal status of the nationalities has gone through three basic stages.

In the earliest stage (1945—1958) the status under discussion was regulated in the first constitution which in the main did not transcend the conception of the classical linguistic-cultural autonomy and the assurance of certain rights granted to members of the nationalities as citizens.

The second stage covers the period 1958—1969 and marks fundamental changes of a positive nature in the sphere of broader sociopolitical arrangement of the status of our nationalities. These changes were effected on the basis of a many-sided theoretical, ideological-political, and constitutional-legal analysis of the concept of further development of the national question in the context of contemporary socialism and self-management (Program of the League of Communists of Yugoslavia of 1958, Resolutions concerning certain topical questions of national minorities of 1959, the Constitution of 1963, the 8th Congress of the League of Communists of Yugoslavia held in 1964). These changes could be effected thanks to the development — in the widest sense of the word — of the system of social self-management, notably by way of decentralization and lessening of state control in the matter of powers to decide on social affairs. The territorial reorganization of the communes (1955—1961) took account of the national structure of the population and brought about the fact that at present, two-thirds of the members of the nationalities represent the majority of the population in the communes and local communities where they live. That is why their representatives total more than a half of individuals making up organs of public power and of self-management, and consequently exert a substantial influence upon decision-making. It was in this way that they lost the classical trait associated with national minorities. They have become a decisive factor responsible for the integral social development of certain fields as well as for their own development. It is through their delegates in organs of larger sociopolitical communities that they influence also the process of decision-making on higher levels (province, republic, Federation).

A strong and many-sided material development of the country (the increase of total social income at the annual rate of 6 per cent for more than 25 years), and particularly the program for accelerated development in the insufficiently developed areas — including those in which live members of the nationalities — have contributed to the strengthening of the material base of their equality. This fact is notably reflected in the growth of education on all levels and of the field of culture and related matters, organized in the languages of the nationalities; in the increase in the percentage of those who are employed, in professional expertise, and in productivity; and in the changes in the social structure of the population (industrial working class, intelligentsia).

The third stage was brought into being in the wake of the adoption of the constitutional amendments of 1969—1971 and of the promulgation of the new constitution in 1974. The new constitution established the equality of the nationality regarded as a collectivity (Article 245), and that as a constitutional principle. On the basis of this fundamental and general principle, the equality of the nationalities' status was regulated and guaranteed by establishing a series of specific freedoms and rights (in the first, third, and fourth sections of the Constitution). The status of members of the nationalities as citizens received a special treatment (section 2, chapter III). Likewise, the equality of the languages of the nationalities was dealt with very carefully. These basic constitutional principles were elaborated in greater detail in the entire constitutional-legal and self-management system (constitutions of the republics and provinces, laws and other enactments, self-management acts). Actual participation of those belonging to the nationalities in the organs of power and of self-management was ensured through election laws and the enlistment of the active assistance of sociopolitical organizations (League of Communists of Yugoslavia, Socialist Alliance of the Working People of Yugoslavia).

Miodrag Mitić

NEKE KARAKTERISTIKE I SPECIFIČNOSTI U NORMATIVNOM UREĐIVANJU RAVNOPRAVNOSTI NARODA I NARODNOSTI

Jedno od osnovnih načela jugoslovenskog društveno-političkog i ustavnog sistema — ravnopravnost naroda i narodnosti — predmet je mnogobrojnih odredaba Ustava SFRJ, ustava republika i autonomnih pokrajina, saveznog, republičkog i pokrajinskog zakonodavstva, statuta opština i drugih društveno-političkih zajednica, kao i odredaba samoupravnog prava. Samo razmatranjem svih tih odredaba može da se sagleda celina obezbeđivanja ravnopravnosti naroda i narodnosti, kao i specifičnosti koje kao izraz posebnih potreba ili uslova postoje u pojedinim društveno-političkim zajednicama, obogaćujući svojim karakterističnim rešenjima zajedničke osnove na kojima se zasniva ravnopravnost naroda i narodnosti u SFRJ.

Polazeći od osnovnih načela i opredeljenja iz Uvodnog dela, Ustav SFRJ određuje u čl. 1. Socijalističku Federativnu Republiku Jugoslaviju, između ostalog, i kao samoupravnu demokratsku zajednicu ravnopravnih naroda i narodnosti. Čl. 245. Ustava izričito uređuje da su u Socijalističkoj Federativnoj Republici Jugoslaviji narodi i narodnosti ravnopravni. Ustav takođe daje osnovne postavke ostvarivanja ravnopravnosti naroda i narodnosti:

— da su ravnopravni jezici naroda i narodnosti i njihova pisma na teritoriji Jugoslavije, odnosno da su u SFRJ u službenoj upotrebi jezici naroda Jugoslavije, a jezici narodnosti u skladu sa Ustavom i saveznim zakonom (čl. 246, stav 1.);

— da se zakonom i statutom društveno-političke zajednice i samoupravnim aktima organizacija udruženog rada i drugih samoupravnih organizacija i zajednica obezbeđuje ostvarivanje ravnopravnosti jezika i pisma naroda i narodnosti u službenoj upotrebi na područjima na kojima žive pojedine narodnosti i utvrđuju načini i uslovi primenjivanja ove ravnopravnosti (čl. 246, stav 2.);

— da se zajamčuje svakoj narodnosti da, radi ostvarivanja prava na izražavanje svoje narodnosti i kulture, slobodno upotrebljava svoj jezik i pismo, razvija svoju kulturu i da radi toga osniva organizacije i uživa druga ustavom utvrđena prava (čl. 247);

— da, pored prava koja su im ustavom obezbeđena u drugim društveno-političkim zajednicama, narodnosti ostvaruju suverena prava i u opštini kao samoupravnoj i osnovnoj društveno-političkoj zajednici.

Ustavi republika i autonomnih pokrajina takođe potvrđuju navedene principe i odredbe i sadrže i konkretne specifične odredbe koje se odnose na ostvarivanje ravnopravnosti naroda i narodnosti na njihovoj teritoriji.

Odredbe ustava republika i autonomnih pokrajina koje se odnose na ravnopravnost naroda i narodnosti možemo podeliti po svom karakteru, na dve kategorije:

— na odredbe koje se odnose na institucionalna rešenja odnosno odredbe o obrazovanju društveno-političkih zajednica i o njihovim organima koje se neposredno odnose na ostvarivanje ravnopravnosti naroda i narodnosti;

— na odredbe koje se odnose na pojedina prava narodnosti kao i njihovih pripadnika.

1. U odredbe prve kategorije spadaju, pre svega, odredbe Ustava SR Srbije i odredbe Ustava SAP Kosova i SAP Vojvodine koje se odnose na socijalističke autonomne pokrajine koje kao društveno-političke zajednice u okviru SR Srbije,

a istovremeno i kao konstitutivni delovi federacije, stvaraju posebne mogućnosti za ostvarivanje ravnopravnosti naroda i narodnosti, odnosno za svestrani razvoj narodnosti koje žive na njihovim teritorijama. Sa stanovišta ostvarivanja principa ravnopravnosti naroda i narodnosti, kao i istorijskog iskustva, posebno je značajna činjenica da u jednoj od autonomnih pokrajina, SAP Kosovo, jedna narodnost (nacionalna manjina) čini većinu stanovnika na teritoriji društveno-političke zajednice, zauzimajući istovremeno i većinu najodgovornijih funkcija u pokrajini i samim tim i snosi najveću odgovornost za ostvarivanje ravnopravnosti naroda i narodnosti. SAP Vojvodina u kojoj pored srpskog naroda i delova drugih naroda Jugoslavije živi veliki broj narodnosti predstavlja veoma interesantan primer specifičnih rešenja u pogledu ostvarivanja ravnopravnosti u uslovima mnogonacionalnosti i višezjezičnosti.

Ustavi pojedinih republika sadrže niz različitih rešenja u pogledu organa društveno-političkih zajednica čiji je isključivi zadatak obezbeđivanje ravnopravnosti naroda i narodnosti. Tako, Ustav SR Slovenije predviđa Komisiju Skupštine SR Slovenije za narodnosti, koja razmatra pitanja koja se odnose na narodnostni značaj, položaj, prava i razvojne mogućnosti italijanske i mađarske narodnosti (čl. 370, Ustava SR Slovenije). Komisija je sastavljena od jednakog broja pripadnika slovenačkog naroda, italijanske i mađarske narodnosti. Ustav SR Slovenije predviđa specifične oblike samoupravnog udruživanja pripadnika mađarske i italijanske narodnosti kroz samoupravne interesne zajednice za prosvetu i kulturu (čl. 251). Naime, za razvijanje svoje nacionalne kulture, vaspitanja i obrazovanja na sopstvenom jeziku, štampe narodnosti i drugih sredstava javnog informisanja i izdavačke delatnosti i za razvijanje veza sa matičnim narodom radi razvoja kulture i jezika, Ustav SR Slovenije predviđa da u opštinama gde narodnosti žive, pripadnici italijanske i mađarske narodnosti osnivaju samoupravne interesne zajednice za prosvetu i kulturu. Statutom opštine i samoupravnim aktima samoupravnih interesnih zajednica određuju se pitanja iz tih oblasti u kojima te zajednice odlučuju ravnopravno sa nadležnim većem skupštine opštine odnosno sa odnosnim samoupravnim interesnim zajednicama.

Ustav SR Hrvatske utvrđuje u čl. 380. da se u Saboru osniva Odbor za međunacionalne odnose. Odbor se sastoji od Hrvata, Srba i pripadnika drugih naroda i narodnosti, a bira se iz redova delegata i članova delegacije, na način utvrđen odlukom Sabora. Odbor prati i razmatra ostvarivanje ravnopravnosti naroda i narodnosti i drugih njihovih prava utvrđenih Ustavom i zakonima, predlaže mere za ostvarivanje tih prava, razmatra mišljenja i predloge koje o tim pitanjima daju organi, organizacije i građani i pokreće raspravu o ustavnoj zaštiti i ravnopravnosti naroda i narodnosti.

Kad su na dnevnom redu veća Sabora predlog akta ili druga pitanja od bitnog interesa za ravnopravnost naroda i narodnosti, ustavom je predviđeno da nadležno veće, na zahtev tela Sabora ili na zahtev deset delegata, sprovodi poseban postupak utvrđen poslovnikom Sabora za razmatranje takvog akta ili pitanja i odlučivanja o njemu. Poseban postupak sprovodi se i na zahtev pojedinih članova Odbora za međunacionalne odnose. Nadležna veća Sabora odlučuju o pitanjima od interesa za ravnopravnost naroda i narodnosti posebnom većinom.

Ustav SR Hrvatske predviđa osnivanje sličnih tela-komisija za pitanja narodnosti u skupštinama opština odnosno skupštinama zajednica opština u kojima žive narodnosti. U komisiju se biraju pripadnici naroda i narodnosti iz sastava odbornika i članova delegacija (čl. 219). Komisija prati i razmatra ostvarivanje ravnopravnosti narodnosti i drugih njihovih prava utvrđenih Ustavom, zakonom i statutom, te predlaže mere za ostvarivanje tih prava, razmatra mišljenja i predloge koje o tim pitanjima daju organi, organizacije i građani, te pokreće raspravu o ravnopravnosti narodnosti. Kad se u većina skupština raspravljaju pitanja koja se odnose na ravnopravnost narodnosti, komisija i njeni članovi imaju pravo da

pokrenu poseban postupak pri donošenju odluke o tim pitanjima. Odluke o pitanjima koja se odnose na ravnopravnost narodnosti i njihova druga prava utvrđena ustavom, zakonom ili statutom donose se posebnom većinom.

Ustav SR Makedonije predviđa u skupštinama opština na čijem području žive pripadnici narodnosti, kao i u Sobraanju SR Makedonije, osnivanje Komisije za međunacionalne odnose. Komisija prati i razmatra ostvarivanje ravnopravnosti narodnosti i drugih njihovih prava utvrđenih Ustavom i zakonom i predlaže mere za njihovo ostvarivanje. U komisiju za međunacionalne odnose bira se jednak broj pripadnika makedonskog naroda, albanske i turske narodnosti.

2. Ustavi skoro svih republika i autonomnih pokrajina imaju nekoliko jedinstvenih odredbi u pogledu prava naroda i narodnosti odnosno njihovih pripadnika:

— pravo pripadnika naroda i narodnosti na upotrebu svog jezika i pisma u ostvarivanju svojih prava odnosno izvršavanju dužnosti, kao i u postupku pred državnim organima i organizacijama koje vrše javna ovlašćenja (čl. 173. Ustava SR Crne Gore, čl. 181. Ustava SR Bosne i Hercegovine, čl. 138. Ustav SR Hrvatske, čl. 146. Ustava SR Srbije, čl. 187. Ustava SAP Kosova, čl. 194. Ustava SAP Vojvodine);

— da su ravnopravni svi jezici naroda i narodnosti Jugoslavije, kao i njihova pisma (čl. 172. Ustava SR Crne Gore, čl. 181. Ustava SR Bosne i Hercegovine, čl. 137. Ustava SR Hrvatske, čl. 146. Ustava SR Srbije).

Ustav nekoliko republika i autonomnih pokrajina sadrže izričite odredbe o srazmernoj zastupljenosti narodnosti u skupštinama društveno-političkih zajednica i njihovim organima. Tako, Ustavom SR Bosne i Hercegovine (čl. 3.) obezbeđuje se narodima Bosne i Hercegovine, Hrvatima, Muslimanima i Srbima i pripadnicima drugih naroda i narodnosti — srazmerna zastupljenost u skupštinama društveno-političkih zajednica. Ustav SR Hrvatske sadrži sličnu, malo širu formulaciju: »Narodi i narodnosti imaju pravo razmjerne zastupljenosti u skupštinama društveno-političkih zajednica i drugim organima koji obavljaju funkcije vlasti« (čl. 37). U Ustavu SR Makedonije ova odredba se odnosi samo na narodnosti: »Opštine i Republika obezbeđuju narodnostima da budu srazmerno zastupljene u skupštinama opštine i Sobraanju SR Makedonije, kao i da budu odgovarajuće zastupljene u njihovim organima« (čl. 177.).

U Ustavima svih republika i autonomnih pokrajina zajemčuje se narodnostima odnosno njihovim pripadnicima, pored ostalog, izražavanje pripadnosti narodnosti, sloboda izražavanja i razvoja nacionalne kulture, sloboda upotrebe svog jezika i pisma, kao i osnivanje organizacija radi ostvarivanja tih ciljeva (jedino ustavi, SR Crne Gore i SAP Kosovo nemaju odredbu o osnivanju organizacija). Ustav SAP Vojvodine i Ustav SAP Kosova sadrže i pravo naroda i narodnosti na izražavanje svojih istorijskih i drugih obeležja (čl. 4. Ustava SAP Vojvodine), odnosno na izražavanje istorije i drugih obeležja (čl. 4. Ustava SAP Kosova). U pojedinim ustavima posebno se ističe pravo na izražavanje nacionalnih osobenosti (SR Bosna i Hercegovina čl. 3), SAP Kosovo — čl. 4, SAP Vojvodine — čl. 4), kao i na upotrebu zastave narodnosti (Ustav SR Makedonije, Ustav SAP Kosova) odnosno upotrebe simbola narodnosti (Ustav SR Slovenije). Ustav SR Hrvatske sadrži i pravo naroda i narodnosti da jezik naziva svojim imenom.

Ustavi SR Makedonije i SR Slovenije sadrže i odredbe o staranju republika odnosno opština za razvoj radija, televizije, štampe i drugih sredstava javnog informisanja na jezicima narodnosti. Ustav SR Slovenije ima posebnu odredbu o podršci razvoju veza između italijanske odnosno mađarske narodnosti i njihovih matičnih naroda radi pospešenja razvoja kulture i jezika narodnosti.

U pogledu prava pripadnika naroda i narodnosti na nastavu na svom jeziku, ustavi republika i autonomnih pokrajina imaju uglavnom slične odredbe, mada postoje i izvesne specifičnosti.

Ustava SR BiH određuje da pripadnici naroda i narodnosti imaju pravo nastave na svom jeziku u skladu sa zakonom (čl. 181). Ustav SR Crne Gore predviđa

da pripadnici albanske narodnosti u SR Crnoj Gori imaju pravo na nastavu u skladu sa Ustavom i zakonom (čl. 174). Na područjima na kojima živi veći broj pripadnika albanske narodnosti osnivaju se osnovne škole i odeljenja ovih škola sa nastavom na jeziku albanske narodnosti. Zavisno od uslova i mogućnosti, za pripadnike albanske narodnosti može se uvesti nastava na jeziku albanske narodnosti i u drugim školama i odeljenjima tih škola (čl. 175).

Na područjima na kojima žive i pripadnici albanske narodnosti i stanovništvo jugoslovenskih naroda mogu se osnivati škole ili odeljenja sa dvojezičnom nastavom (čl. 176).

Ustavi SR Hrvatske daje pravo narodima i narodnostima da razvijaju vaspitanje i obrazovanje na svom jeziku (čl. 137).

Po Ustavu SR Makedonije, u mestima u kojima žive narodnosti, vaspitanje i obrazovanje pripadnika narodnosti se ostvaruje u vaspitnim ustanovama i školama i odeljenjima u kojima se vaspitanje i nastava izvode na jeziku odgovarajuće narodnosti (čl. 179). Ustav SR Slovenije predviđa pravo pripadnika drugih naroda i narodnosti na vaspitanje i obrazovanje na svom jeziku, u skladu sa zakonom (čl. 213.). Na područjima gde žive pored pripadnika slovenačkog naroda i pripadnici italijanske odnosno mađarske narodnosti zajemčeno je pripadnicima obe narodnosti vaspitanje i obrazovanje na njihovom jeziku (čl. 250). Zakonom se može uvesti dvojezično vaspitanje i obrazovanje u vaspitnim organizacijama i školama odnosno obavezno učenje slovenačkog jezika u školama i vaspitnim organizacijama, kao i obavezno učenje jezika narodnosti u slovenačkim školama i vaspitnim organizacijama.

U Ustavu SR Srbije takođe se garantuje pravo pripadnicima naroda i narodnosti na nastavu na svom jeziku u školama i drugim ustanovama za obrazovanje u skladu sa zakonom i statutom opštine. Na područjima na kojima žive zajedno pripadnici narodnosti i pripadnici srpskog odnosno drugih naroda Jugoslavije, mogu se osnivati i škole ili odeljenja sa dvojezičnom nastavom (čl. 147.). Po Ustavu SAP Kosovo, u osnovnim, srednjim, višim i visokim školama i fakultetima, odnosno u njihovim odeljenjima obezbeđuju se uslovi za nastavu na maternjem jeziku odnosno albanskom, srpsko-hrvatskom i turskom jeziku u skladu sa zakonom. Pripadnici drugih naroda i narodnosti Jugoslavije, imaju, u skladu sa pokrajinskim zakonom, pravo na nastavu na svom jeziku (čl. 218). Albanski, srpsko-hrvatski i turski jezik ravnopravni su kao nastavni predmeti i kao nematernji jezici izučavaju se na način utvrđen zakonom (čl. 219. Ustava).

Ustav SAP Vojvodine predviđa da se predškolsko i osnovno obrazovanje pripadnika naroda i narodnosti obezbeđuje na jezicima naroda i narodnosti. Srednje, više i visoko obrazovanje i vaspitanje obezbeđuju se na jezicima naroda i narodnosti u skladu sa zakonom. Na područjima na kojima žive pripadnici više naroda i narodnosti mogu se osnivati škole i odeljenja sa dvojezičnom nastavom (čl. 189).

Ustav SFRJ (čl. 117) kao i ustavi svih republika i autonomnih pokrajina, između ostalog određuju da se u opštini obezbeđuje ostvarivanje ravnopravnosti naroda i narodnosti. U čl. 248. Ustava SFRJ naglašava se da, pored prava koja su im ustavom obezbeđena i drugim društveno-političkim zajednicama, narodnosti ostvaruju suverena prava i u opštini kao samoupravnoj i osnovnoj društveno-političkoj zajednici. Takođe, ustavi svih republika i autonomnih pokrajina sadrže odredbu po kojoj se zakonom i statutom opština određuju bliži uslovi i postupak za obezbeđivanje ostvarivanja prava narodnosti, kao i način i uslovi za primenu ravnopravnosti jezika i pisama narodnosti. Takođe se predviđa da se opštim aktima organizacija udruženog rada i drugih samoupravnih organizacija i zajednica usklađuju način i uslovi primene ravnopravnosti jezika i pisama narodnosti. Zbog toga su za stvaranje potpune slike o obezbeđivanju ravnopravnosti naroda i narodnosti republički odnosno pokrajinski zakoni, statuti opština i opšti akti samoupravnih organizacija neophodan element.

Republički odnosno pokrajinski zakoni mnogo šire razrađuju i konkretizuju ustavne odredbe. Njihovo razmatranje i upoređivanje takođe pokazuje jedinstvo osnovnih principa, ali i posebnost i specifičnost u pogledu pojedinih konkretnih rešenja.

Opštine, kao i druge društveno-političke zajednice koje postoje u pojedinim republikama (kao što su zajednice opština), u kojima žive narodnosti, su u svojim statutima unele veoma detaljne odredbe o obezbeđivanju ravnopravnosti naroda i narodnosti na njihovom području, a posebno odredbe o primeni ravnopravnosti jezika i pisama narodnosti u službenoj upotrebi. Tako je, na primer, u SAP Vojvodini, u svim opštinama statutima uređena ravnopravnost jezika i pisama naroda i narodnosti (srpsko-hrvatskog odnosno hrvatsko-srpskog, mađarskog, slovačkog, rumunskog i rusinskog jezika). U 21 opštini regulisana je službena upotreba dva jezika, u 12 opština upotreba 3 jezika. Pored ovih jezika, u skladu sa nacionalnim sastavom stanovništva opštine, statutima opština Pančevo i Bela Crkva uređena je upotreba makedonskog odnosno češkog jezika.

Veliki broj organizacija udruženog rada i drugih samoupravnih organizacija i zajednica u kojima rade i deluju i pripadnici narodnosti svojim opštim aktima uredilo je ostvarivanje ravnopravnosti naroda i narodnosti u tim organizacijama i zajednicama, a posebno ravnopravnu upotrebu jezika narodnosti. Po svojoj obuhvatnosti, pojedini opšti akti tih organizacija i zajednica su dosta različiti: od sveobuhvatnih i detaljnih odredbi do ponekad dosta šturih i nepotpunih. U poslednje vreme, naročito u periodu 1980—1982. godine sprovedena je veoma široka akcija izmena i dopuna, kako statuta opština, tako i opštih akata pojedinih organizacija udruženog rada i drugih samoupravnih organizacija i zajednica kako bi se što više upotpunile i uskladile sa ustavom i zakonima odredbe o ravnopravnosti naroda i narodnosti.* Dalje jačanje materijalne osnove ravnopravnosti naroda i narodnosti iziskuje stalno, ne samo upotpunjavanje i usklađivanje pojedinih odredbi, već i traženje sve širih i novih rešenja.

3. Ustav SFRJ poznaje kategoriju naroda i narodnosti, podrazumevajući pod prvim nazivom narode Jugoslavije, a pod drugim delove drugih naroda čija većina živi u drugim državama. U Ustavu SFRJ se nigde ne nabrajaju narodnosti. Ni ustavi republika i autonomnih pokrajina koji pominju pojedine narodnosti koje žive na njihovoj teritoriji ne sadrže potpunu listu narodnosti. Ponekad se u našoj literaturi, pa čak i u nekim republičkim i pokrajinskim propisima, pojavljuje izraz »narodnosti Jugoslavije«, pod koji se u nekim slučajevima unose pojedine narodnosti, dok se druge klasifikuju pod pojam »ostale narodnosti«, što je po našem mišljenju neadekvatno i neosnovano. Jer, delovi drugih naroda koji žive u SFR Jugoslaviji, ako već imaju osobine narodnosti odnosno nacionalne manjine, bez obzira na njihov broj, spadaju u jedinstvenu kategoriju narodnosti po Ustavu SFRJ. Drugo je pitanje da li se izvestan broj građana Jugoslavije, poreklom od drugih naroda, koji su se pojedinačno uselili u Jugoslaviju mogu nazvati narodnošću u smislu Ustava SFRJ.

* Na primer, Sabor SR Hrvatske, na svojoj sednici od 28. 11. 1980. godine, doneo je Zaključke o ostvarivanju ustavnih prava narodnosti u SR Hrvatskoj (»Narodne novine« — Službeni list SR Hrvatske, br. 46 od 18. 12. 1980.), u kojima se, između ostalog kaže: »Društveno-političke zajednice imaju najkonkretnije obaveze za ostvarivanje prava narodnosti. Polazeći od uočenih nepreciznosti i nedorečenosti u reguliranju prava narodnosti postavlja se kao nužnost preispitivanje i usklađivanje statuta opština i zajednica opština s ustavnim načelima na način da se posebna prava celovitije razrade i utvrde uvjeti njihove primjene u praktičnom životu.«

1978. godine u SAP Vojvodini održano je Savetovanje o ostvarivanju ravnopravnosti jezika i pisama naroda i narodnosti u ovoj pokrajini, na kome su istaknuti veoma značajni rezultati u ovoj oblasti, kao i ukazano na pojedine nedostatke i nedoslednosti koje su se pojavile u statutima nekih opština i opštim samoupravnim aktima, koje treba što pre ispraviti.

Za razliku od Ustava SFRJ, koji poznaje samo kategorije naroda i narodnosti, ustavi većeg broja republika i autonomnih pokrajina sadrže i odredbe o etničkim grupama (osim Ustava Bosne i Hercegovine i Ustava Crne Gore). Ustavi SR Hrvatske, SR Slovenije, SR Srbije, SAP Kosova i SAP Vojvodine sadrže skoro identične odredbe o slobodi građana da izražavaju pripadnost etničkoj grupi, o slobodi razvoja svoje kulture, upotrebe svog jezika i pisma i osnivanja organizacija radi ostvarivanja navedenih prava (osim Ustava SAP Kosovo, koji ne sadrži odredbu o slobodi organizovanja).

Ustav SR Makedonije sadrži mnogo šire odredbe o položaju i pravima etničke grupe, kao i o pravima njenih pripadnika. Pre svega, utvrđuje se da su pripadnici etničkih grupa koji žive u SR Makedoniji ravnopravni sa makedonskim narodom i narodnostima i imaju ista prava i dužnosti (čl. 221. Ustava). Kao i u pogledu narodnosti, Ustavom se izričito predviđa da opštine i republika obezbeđuju pripadnicima etničkih grupa da budu srazmerno zastupljeni u skupštinama opština i u Sobraanju SR Makedonije, kao i da budu odgovarajuće zastupljeni u njihovim organima. Pripadnicima etničkih grupa garantuje se pravo da slobodno upotrebljavaju svoj jezik, da izražavaju i razvijaju svoju kulturu, kao i da osnivaju ustanove i organizacije koje obezbeđuju ostvarivanje tih prava (čl. 222.). Opština i republika staraju se za razvoj radija, televizije, štampe i kulturnih delatnosti na jezicima etničkih grupa. Ustav SR Makedonije sadrži i odredbu o pravu pripadnika etničkih grupa da upotrebljavaju zastavu etničke grupe.

Iako uređivanje položaja etničkih grupa u svim republikama i autonomnim pokrajinama nije na jedinstvenim osnovama, treba napomenuti da razlike nisu tako velike kao što to izgleda iz ustavnih odredaba, jer se kroz pojedine republičke zakone, a i kroz praksu, dolazi do približavanja stavova. Tako, na primer, iako Ustav SR Hrvatske pominje samo prava pripadnika etničke grupe, Zakon o odgoju i obrazovanju SR Hrvatske garantuje ista prava etničkim grupama i narodnostima, kao prava kolektiviteta.

4. Postojeće ustavne, zakonske i samoupravne odredbe o ravnopravnosti naroda i narodnosti u Jugoslaviji, po stepenu i karakteru njihovog obezbeđenja, po širini i bogatstvu pojedinih rešenja, predstavljaju jedno izuzetno dostignuće u borbi za nacionalnu ravnopravnost i jedno neprocenjivo iskustvo, ako ne i uzor, svima u svetu koji se interesuju za ova pitanja. Ono nije konačno data veličina, već rešenje koje se stalno razvija, zajedno sa razvojem socijalističkog samoupravnog sistema i rastom materijalne osnove jugoslovenske zajednice.

Posmatrajući sve te odredbe kao celinu, moglo bi se zaključiti:

a) da one polaze od načela i odredbi Ustava SFRJ i ustava republika i autonomnih pokrajina i da se njih u potpunosti pridržavaju;

b) da je princip ravnopravnosti konzekventno primenjen, da nema ni jedne odredbe koja bi delove nekoga od naroda Jugoslavije na teritoriji bilo koje društveno-političke zajednice povlašćivala u odnosu na delove drugih naroda odnosno na narodnosti.

c) Pošto se vrednost svakog zakonodavstva cenil ne samo po sadržini njegovih rešenja, već i po tome koliko se ono sprovodi u praksi, može se konstatovati da su odredbe o ravnopravnosti naroda i narodnosti u veoma visokom stepenu oživotvorene i primenjene, i pored činjenice da je u pitanju dosta kratak vremenski period za tako suštinsku promenu odnosa i da je materijalna osnova za njihovo ostvarivanje još prilično skromna, posebno u privredno nedovoljno razvijenim opštinama. Ilustrativan je podatak da je i u opštinama na čijoj teritoriji broj pripadnika jedne narodnosti iznosi manje od jednog procenta obezbeđena ravnopravnost jezika i pisama, kao i zastupljenost narodnosti u skupštini opštine i njenim organima.

Naš ustavni sistem napustio je davno klasičnu kategoriju nacionalne manjine, opredeljujući se za narodnost ne samo kao za novi naziv, već i za jedno suštinski

novo polmanje narodnosti u svetlu pune ravnopravnosti naroda i narodnosti. Zato ni prava prlpadnika naroda i narodnosti nlsu vezana za njihov broj odnosno procenat, ni isključivo za stalne, »istorijske« aglomeracije, već se dinamički proširuju i na prlpadnike pojedinih naroda i narodnosti koji kroz unutrašnje migracije stanovništva i radne snage ostvaruju svoja prava i u drugim, novim sredinama, u kojima im se omogućuje upotreba svog jezika i pisma, obrazovanje na svom jeziku, razvoj kulture i izražavanje svojih nacionalnih osobenosti.

d) Pojedina različita rešenja u različitim društveno-političkim zajednicama i samoupravnim organizacijama i zajednicama uglavnom su odraz specifičnosti uslova i potreba i mogu samo obogatiti celinu sistema koji obezbeđuje ravnopravnost naroda i narodnosti. Sigurno će neka od tih rešenja kao korisno iskustvo biti prihvaćena i u drugim sredinama, gde su uslovi identični ili slični. Međutim, čini se da postoji potreba i za izvesnim ujednačavanjem nekih kriterijuma vezanih za ostvarivanje ravnopravnosti naroda i narodnosti u pojedinim sredinama, posebno u opštinama i organizacijama udruženog rada. Neka pitanja kao što je pitanje etničkih grupa, upotrebe zastava narodnosti i slična verovatno zahtevaju zajednički pristup i na nivou republika i autonomnih pokrajina.

e) Treba naglasiti da pomenute odredbe ustava, zakona i samoupravnog prava predstavljaju važan ali ne i jedini izvor normi ponašanja i mehanizam koji obezbeđuje ostvarivanje ravnopravnosti naroda i narodnosti. Čitav niz dokumenata Saveza komunista, Socijalističkog saveza radnog naroda i drugih društveno-političkih organizacija i svakodnevna organizovana akcija koju one sprovode predstavljaju važnu komponentu u ostvarivanju pomenutih ustavnih principa. Komisije i druga tela društveno-političkih organizacija za međunacionalne odnose koje postoje na nivou republika, autonomnih pokrajina i opština nerazdvojni su deo celokupnog mehanizma koji obezbeđuje što potpunije ostvarivanje ravnopravnosti naroda i narodnosti.

Zahvaljujući i delovanju društveno-političkih organizacija postignuta je zastupljenost narodnosti u skupštinama društveno-političkih zajednica i njihovim organima, kao i u organima društveno-političkih organizacija, od opštine do federacije. Zato su društveno-političke organizacije jedan od bitnih činilaca kako u stvaranju regulative koja se odnosi na ravnopravnost naroda i narodnosti, tako i u njenom doslednom sprovođenju.

Summary

SOME CHARACTERISTICS AND SPECIFICITIES OF THE NORMATIVE REGULATION OF THE EQUALITY OF RIGHTS OF THE NATIONS AND NATIONALITIES

The equality of rights of the nations and nationalities represents one of the basic principles of the Yugoslav sociopolitical and constitutional system; as such it is embodied in numerous provisions of the Constitution of the Socialist Federal Republic of Yugoslavia, of the constitutions of the republics and autonomous provinces, of federal, republican, and provincial legislation, of the statutes of communes and other sociopolitical communities, and of the self-management law.

Article 1 of the Constitution of the Socialist Federal Republic of Yugoslavia (hereafter SFRY) defines the SFRY also as a self-managing democratic community in which the nations and nationalities live on terms of equality. In addition to Article 243, in which the equality of rights of the nations and nationalities is explicitly prescribed, there exists series of provisions referring to matters such as the equality of the languages and alphabets of the nations and nationalities on the entire territory of Yugoslavia, the right to free expression of ethnic and cultural characteristics and to free use of the languages and alphabets, and the right to promote one's own culture and to set up various organizations to this effect.

Besides the foregoing principles, constitutions of the republics and autonomous provinces contain also specific and concrete provisions stipulating the realization of the principle of the equality of rights of the nations and nationalities on their respective territories.

A part of these provisions refer to institutional solutions and to the formation of sociopolitical communities as well as to their organs, such as the provisions of the Constitutions of the Socialist Republic of Serbia and of the Socialist Autonomous Provinces of Kosovo and Vojvodina, relating to the autonomous provinces which, given their double status of sociopolitical communities within the Socialist Republic of (hereafter SR) Serbia and simultaneously of constituent parts of the Federation, provide distinct possibilities of implementing the equality of the nations and nationalities and of furthering a many-sided development of the nationalities on their respective territories. Certain sections of the constitutions of the republics and autonomous provinces contain also regulations governing the conduct of specific organs that exist within the framework of republican, provincial, and communal assemblies. These organs are as a rule made up of an equal number of members of the individual nations and nationalities, who consider in detail all the questions that are essential to the implementation of their equality of rights. These organs are vested with special rights in terms of decision-making, in the assemblies of sociopolitical communities, on matters bearing on the equality of rights of the nations and nationalities. Another part of the regulations contained in the constitutions of the republics and autonomous provinces governs the rights of those belonging to the nations and nationalities, such as the regulations concerning proportional representation in the assemblies of sociopolitical communities and of their organs, use of languages and alphabets on equal terms, development of culture, instruction and education conducted in one's own mother tongue, expression of ethnic characteristics, use of the nationalities' flags, and others.

It is on the basis of the Constitution of the Socialist Federal Republic of Yugoslavia and of the constitutions of the republics and autonomous provinces that federal, republican and provincial laws and other regulations, communal statutes and official documents of self-managing organizations and communities, provide further concretization of regulations governing the realization of the equality of the nations and nationalities on the territory of individual sociopolitical communities and within self-managing organizations and communities.

The constitutions of individual republics (SR Croatia, SR Slovenia, SR Serbia, and SR Macedonia) and of the two autonomous provinces contain provisions concerning ethnic groups. Although their provisions are not identical, there is a tendency toward adopting at least similar solutions both in practice and in the implementing statutes.

The scrutiny of the existing constitutional, legal, and self-management provisions dealing with the equality of the nations and nationalities yields the following conclusions:

a) These provisions are derived from the principles and regulations contained in the Constitution of the Socialist Federal Republic of Yugoslavia and in the constitutions of the republics and autonomous provinces. The provisions adhere in full to these constitutions and enforce consistently the principle of equality;

b) The provisions codifying the equality of the nations and nationalities have been realized and enforced to a very large extent despite the short period of time involved and the restricted material base. It was long ago that our constitutional system dispensed with the classical category of national minority, opting for the nationality not only as a new term but as an essentially new conception of the nationality in the light of an integrated equality of the nations and nationalities. Hence their rights that are not related to their numbers;

c) Individual diverse solutions advanced in different sociopolitical communities and in self-managing organizations and communities reflect mainly specific circumstances and needs and cannot fail to enrich the integral system which safeguards the equality of the nations and nationalities. Some of these solutions will probably be adopted as useful practice in other milieus as well. Nevertheless, there does exist the necessity to level out the differences between certain criteria related to the implementation of the equality of the nations and nationalities, notably in the communes and organizations of associated labor;

d) There is a whole series of documents and activities on the part of sociopolitical organizations, especially the League of Communists of Yugoslavia and the Socialist Alliance of the Working People of Yugoslavia. These documents and activities in their own right represent a very significant element contributing to the implementation of the equality of the nations and nationalities living within the confines of Yugoslavia.

Savin Jogan

**VLOGA OBČINE PRI URESNIČEVANJU ENAKOPRAVNOSTI NARODOV
IN NARODNOSTI TER POSEBEJ USTAVNEGA POLOŽAJA NARODNOSTI**

I.

Za celovito obravnavanje vloge občine pri uresničevanju enakopravnosti narodov in narodnosti ter posebej ustavnega položaja narodnosti v sodobni jugoslovanski politični ureditvi je treba najprej opredeliti tiste značilnosti občine v Jugoslaviji, ki jo ločujejo od institucij t. i. lokalne samouprave v drugih sodobnih državah.

Lokalna samouprava v občini ima v evropskih državah in v Severni Ameriki veliko tradicijo; pomeni predvsem pravico državljanov, da neposredno in samostojno rešujejo vprašanja, ki so pomembna za teritorialno skupnost in prebivalstvo v njej, zlasti da volijo in nadzorujejo svoja predstavniška telesa in lokalne ustanove. Za odnose organov centralne državne oblasti do teh organov je značilno, da ne poznajo t. i. administrativnega tutorstva, medtem ko so pravice nadzorstva zožene le na kontrolo zakonitosti in dela lokalnih organov. Lokalna skupnost ima praviloma lastne višje sredstev, s katerimi upravlja in katerih namembnost določajo bodisi prebivalci te skupnosti na svojih zborih, bodisi predstavniška telesa ali drugi organi, ki so jih prebivalci neposredno izvolili.¹ Posamezni avtorji poudarjajo še nekatere druge bistvene elemente lokalne samouprave, kot so npr. lastna odgovornost, pravna osebnost lokalne skupnosti, njeno vključevanje v državno organizacijo² itd. V teh okvirih je lokalna samouprava v zgodovini dejansko imela napredno družbeno vlogo.

Za današnji čas sta za položaj lokalne samouprave značilni dve novi situaciji. Najprej gre za težnje moderne centralizirane države, da lokalno samoupravo do kraja vključi v svojo organizacijo, s čimer ta pravzaprav izgublja izvorni značaj. In postaja bolj ali manj oblika izvedene oblasti ter najnižja stopnja v hierarhiji državne oblasti. Druga značilnost današnje lokalne samouprave se kaže v njeni omejenosti na ožje lokalne probleme (npr. urejanje prostora, mestni promet, razreševanje manjših sporov), medtem ko nima učinkovitega vpliva na delo in odločanje centralnih organov državne oblasti. Nekoliko drugačen je položaj lokalne samouprave le v Veliki Britaniji, kjer država kot suverena centralna oblast lahko izvaja svoje naloge le prek lokalnih skupnosti, tako da organi lokalne samouprave vključujejo med svoje pristojnosti tudi izvajanje zakonov in pri njihovem oblikovanju tudi sodelujejo. Organi lokalne samouprave se razen proti zoževanju pristojnosti na krog vprašanj, o katerih smo govorili, v glavnem povsod borijo s pomanjkanjem finančnih sredstev; s sistemom dotacij pa osrednja oblast dejansko postavlja lokalne samoupravne organe v podrejen položaj. Zaradi krepitve moči državnega kapitalizma in etatizma v večini držav zahodne demokracije lokalni organi izgubljajo tudi svoj samoupravni značaj.³

V primerjavi s to klasično lokalno samoupravo ter njenimi sodobnimi značilnostmi je za sodobno jugoslovansko občino bistvena predvsem zamisel, da naj bi

¹ Prím. J. Đorđević, Ustavno pravo i politički sistem Jugoslavije, Beograd 1961; V. Simović, Komunalni sistem i komunalna politika, Beograd 1966 ldr.

² V. H. Peters, Handbuch der Kommunalwissenschaft und Praxis, I.

³ Prím. J. Đorđević, predgovor v knjigi L. Đurovskega: Evolucija koncepcije opštine u Jugoslaviji. IPS FPN, Beograd 1976, str. 6, 7.

ta bila temeljna celica družbenopolitičnega sistema in oblasti ter s tem enakovreden ter pomemben člen v njuni celotni graditvi, pri čemer niso zanemarjene tiste samoupravne prvine in samostojnost, ki so značilne za institucije klasične lokalne samouprave. Občina je opredeljena predvsem kot skupnost, ki sama, neposredno in samostojno ureja mnoga pomembna družbena vprašanja (od usmerjanja gospodarskega razvoja ter razvoja izobraževanja, zdravstva, kulture in drugih družbenih dejavnosti do nekaterih zadev s področja ljudske obrambe in družbene samozaščite), ima za to na razpolago lastne vire sredstev in se glede na svoje specifične razmere in interese delovnih ljudi in občanov v njej prostovoljno povezuje in sodeluje z drugimi občinami ter tako organizirano vpliva na oblikovanje in uresničevanje družbenih odločitev v širših družbenih skupnostih — republiki ter avtonomni pokrajini in federaciji. Te bistvene značilnosti sodobne jugoslovanske občine, zlasti pa njena odprtost in možnost vpliva na »državno« politiko, so povzete po pariški komuni iz leta 1871, ki je bila, kot je znano, prva delavska vladavina v svetu; odtod tudi pogosto uporabljena označba »komuna« za jugoslovansko občino, ki se uporablja od leta 1955, ko sta bila tak položaj in vloga občine zakonsko celovito opredeljena.

Čeprav razvoj občine, njene zakonske opredelitve in zlasti praktičnega uveljavljanja v vseh omenjenih smereh in razsežnostih ni bil niti premočrten niti brez težav in dilem, so se vendarle ves čas krepile in uveljavljale tiste prvine, ki občino opredeljujejo kot samostojno, samoupravno in odprto demokratično skupnost. Razumljivo je, da je v tem obdobju prešla skozi več faz organiziranja; spreminjalo se je težišče in tudi metode uresničevanja njenih poglavitnih družbenih funkcij; z razvojem temeljnih družbenih skupnosti in organizacij je vedno bolj dobivala značilnosti sestavljene, razčlenjene družbene skupnosti, težišče njenega angažiranja pa se je od neposrednega upravljanja posameznih družbenih zadev premikalo k usmerjanju in usklajevanju aktivnosti za njihovo uresničevanje.

Zvezna in republiška ustava, sprejeti leta 1974, sta ta proces zaokrožili. Poleg razčlenjenih določb o samoupravljanju delavcev v združenem delu, o svobodni menjavi dela in o samoupravnih interesnih skupnostih, o družbenem planiranju ter o samoupravnih sporazumih ter družbenih dogovorih je prinesla nova ustavna ureditev še dve, za razumevanje, položaj in vsebino občine izredno pomembni prvini: celovito opredelitev krajevne skupnosti kot temeljne družbene celice in izhodišča za graditev celotnega sistema samoupravnih odnosov ter političnega sistema in delegatski sistem. Prva se je pokazala kot nujnost v razvoju občin, ki so — mimo drugega — postajale prevelike, da bi lahko delovni ljudje v njih neposredno urejali svoje odnose in uresničevali skupne interese. Povprečna občina v Jugoslaviji je štela takrat in še danes šteje nad 40.000, v naši republiki pa nad 30.000 prebivalcev. Krajevne skupnosti smo sicer imeli že prej, vendar niso imele niti prave materialne podlage za razvoj niti prave možnosti vplivati na oblikovanje in sprejemanje odločitev v občini in v širših skupnostih. Treba je bilo torej jasneje opredeliti njihovo samostojnost in vsebino dela, zlasti pa njihovo delovanje povezati s tozdi, da bi tako omogočili popolnejše uresničevanje skupnih potreb in interesov delovnih ljudi v njih. Delegatski sistem pa je odprl nove možnosti za to, da se neposredni, življenjski interesi in potrebe delavcev v združenem delu ter občanov v krajevnih skupnostih enakopravno soočajo in samoupravno usklajujejo, da se na tej podlagi oblikujejo skupni dogovori in rešitve za vprašanja, ki so skupna, ter da se po tej poti zagotovi neposredno vključevanje delovnih ljudi v sprejemanje vseh samoupravnih in političnih odločitev v občini. Vse to je prispevalo k dograditvi in razčlenitvi naše zamisli občine, kakršna je bila opredeljena že ob uvedbi komunalnega sistema leta 1955.

Temeljna razsežnost te zamisli se torej ni spremenila. Tudi poslej predstavljata osnovni prvini občine kot komune razvito samoupravljanje delovnih ljudi in

možnost njenega učinkovitega vpliva na urejanje širših družbenih zadev. V razvoju te zamisli pa so se spremenili, poglobili in dozoreli pogledi in konkretne izkušnje o tem, kako tak samoupravni položaj delovnih ljudi v občini učinkovito uresničevati in zagotavljati, kako učinkoviteje povezati in preplesti ter usklajevati številne različne interese delovnih ljudi in kako po demokratični, samoupravni poti oblikovati družbene odločitve, da bodo ustrezale ogromni večini delovnih ljudi, ki naj bi postajali vsak dan bolj nosilci in ne le opazovalci in izvrševalci političnih odločitev. Prek povezovanja neposrednega, samoupravnega urejanja vsakodnevnih življenjskih potreb in interesov delavcev in občanov s procesom nekoč odtujenega političnega odločanja v občini se potrjuje temeljno izhodišče naše socialistične demokracije: oblast in upravljanje skupnih družbenih zadev v imenu delovnega človeka naj zamenja oblast tega človeka samega ter razvit sistem samoupravnih odnosov v celotni družbi. Z novo ustavo, s procesi, ki so do nje pripeljali, torej nismo uvedli nove zamisli našega komunalnega sistema. Odprli pa smo pot, da se ta začne v vseh svojih razsežnostih uresničevati in da tako napravimo potreben premik v podružbljanju politike najprej v tem okviru, kjer so različni interesi, potrebe in možnosti najbolj očitni in zahtevajo najbolj konkretno razreševanje.

Ustava, sprejeta leta 1974, določa v zvezi s položajem in vlogo občine predvsem naslednja načela:

— občino je treba razvijati v prvi vrsti kot samoupravno skupnost, v kateri se zagotavljajo pogoji za popolno uveljavljanje interesov delavskega razreda in vseh delovnih ljudi na vseh mestih in na vseh ravneh družbenega odločanja;

— medsebojni odnosi temeljnih in drugih samoupravnih organizacij ter skupnosti v občini se usklajujejo in urejajo predvsem s samoupravnim sporazumevanjem in družbenim dogovarjanjem;

— delovni ljudje v občini uresničujejo in zadovoljujejo svoje interese in potrebe na socialnem, kulturnem in na drugih področjih svojega življenja v prvi vrsti z združevanjem sredstev in dela na samoupravni podlagi;

— delovanje družbenopolitičnih organizacij z zvezo komunistov na čelu, društev in družbenih organizacij ter vseh drugih naprednih družbenih sil je sestavni in nezamenljiv del demokratičnih samoupravnih in socialističnih odnosov v občini;

— odpiranje občine v širši družbeni prostor in njeno široko razpredeno sodelovanje in povezovanje z drugimi občinami ter samoupravnimi skupnostmi je bistvena prvina uresničevanja njene ustavne vloge.

Med ustavnimi funkcijami občine je treba omeniti — poleg usmerjanja družbenega razvoja — zlasti njeno odgovornost za uresničevanje in usklajevanje interesov delovnih ljudi ter občanov, organiziranje upravljanja glede zadev skupnega in splošno družbenega pomena ter oblikovanje organov samoupravljanja in oblasti v ta namen, zagotavljanje izvajanja zakonov in drugih predpisov širših družbenopolitičnih skupnosti, zagotavljanje uresničevanja in varstva svobodščin, pravic in dolžnosti človeka in državljana, zagotavljanje uresničevanja enakopravnosti narodov in narodnosti itd. Za zadovoljevanje, zagotavljanje in uresničevanje teh in drugih skupnih potreb in interesov v občini delovni ljudje in občani v temeljnih samoupravnih organizacijah in skupnostih ter v okviru občine neposredno odločajo (z referendumom, na svojih zborih, s samoupravnim sporazumevanjem ter v delegatskih razmerjih) o združevanju sredstev in o njihovi uporabi.

II.

V okvirih, ki jih razčlenjena občina nudi za samoupravno združevanje delovnih ljudi in občanov, za urejanje pomembnih življenjskih vprašanj in odločanje o načinu njihovega reševanja, je treba gledati tudi položaj narodnosti v občini, dosežani razvoj in tendence v tem okviru. V zvezi s tem je treba na prvem mestu omeniti ustavno določbo, po kateri **uresničujejo narodnosti in njihovi pripadniki** —

poleg pravic, ki so jim z ustavo zagotovljene v širših družbenopolitičnih skupnostih — **soje suverene pravice tudi v občini** kot temeljni družbenopolitični in samoupravni skupnosti (117. člen), medtem ko iz načelnih določb ustave izhajajo, da so **narodnosti konstitutivni element federacije in republik** (T. n. I idr.). Enega od pomembnih vidikov uresničevanja te vloge občin je treba videti v **pravici občine do sodelovanja z ustreznimi tujimi organizacijami in teritorialnimi skupnostmi**, kar velja zlasti za uresničevanje pravice do povezovanja narodnosti z matičnim narodom (3. odstavek 271. člena).

Za konkretnije opredeljevanje položaja narodnosti v občinah je treba omeniti tudi ustavno načelo iz republiških ustav (npr. 3. odstavek 157. člena Ustave SR Slovenije), po katerem morajo biti na narodnostno mešanih ozemljih v **sestavi delegacij** temeljnih samoupravnih organizacij in skupnosti, iz katerih se pošiljajo delegati v skupščine občin in republik, **na ustrezen način zastopane tudi narodnosti**. Temeljni cilj in smisel delegatskega sistema je pravzaprav omogočanje demokratičnega, čim bolj neposrednega izražanja vseh pomembnejših interesov delovnih ljudi in občanov, v tem okviru seveda tudi narodnostnih, ter njihovo usklajevanje in oblikovanje najustreznejših skupnih odločitev na tej podlagi. Narodnostna struktura se dosledno poudarja in upošteva tudi pri volitvah (stalnih) delegatov za skupščine družbenopolitičnih in samoupravnih interesnih skupnosti. Razen tega se z določbami nekaterih republiških ustav (npr. 250. člen Ustave SR Slovenije) izrecno ureja tudi **pravica narodnosti, da razvijajo kulturne in druge stike ter sodelovanje z matičnimi narodi**, čeprav ta tudi do sprejema ustave ni bila sporna; ob tem se v Ustavi SR Slovenije določa tudi obveznost republike, da podpira razvoj takega sodelovanja zaradi pospeševanja kulturnega in jezikovnega razvoja narodnosti. Omeniti je treba tudi z ustavo zajamčene **pravice narodnosti do svobodne uporabe svojega jezika, izražanja in razvijanja svoje nacionalne kulture, enakopravne uporabe jezika v uradnem poslovanju, vzgoji in izobraževanju ter na področju informiranja**. V ustavah SR Hrvatske in SR Slovenije se izrecno ureja tudi **pravica do neovirane uporabe simbolov narodnosti** (137. člen Ustave SR Hrvatske ter 250. člen Ustave SR Slovenije). Velik del teh pravic se zagotavlja **neposredno v občinah** oziroma jih neposredno uveljavljajo **pripadniki narodnosti v svojih temeljnih organizacijah in skupnostih** ter v občini.

Ker pa ne gre le za politične, temveč tudi za druge, zlasti gospodarske vidike enakopravnosti narodnosti, je treba omeniti tudi nekatere splošne ustavne pravice in svoboščine, ki opredeljujejo enakopraven položaj pripadnikov narodnosti v gospodarskem in političnem življenju občine. Gre zlasti za **ustavno pravico do samoupravljanja**, s katero se zagotavlja delovnim ljudem pravica do odločanja o njihovih osebnih in skupnih interesih v organizacijah združenega dela, krajevnih in interesnih ter drugih samoupravnih skupnostih, nadalje **dostopnost vsakega delovnega mesta in družbene funkcije pod enakimi pogoji**, pravica dela z družbenimi sredstvi v družbeni lastni in dr. Vse to odpira nedvomno **realnejše možnosti za kvalitativno drugačen materialni položaj, ustvarjalnost in perspektivo slehernega delovnega človeka in občana** ter v enaki meri tudi za **vsestranski razvoj narodnostnih skupnosti in njihovih pripadnikov**.

V primeri s položajem narodnosti v republiki omogoča občina, da se **vsebinska, metoda in način uresničevanja položaja in pravic narodnosti in njihovih pripadnikov** v tem okviru **prilagajajo konkretnim razmeram** in se razvija množstvo oblik in ustvarjalnosti, ki morajo podpirati čimbolj celovito in učinkovito varstvo ter uveljavljanje narodnostnih pravic. Najprej je treba razčleniti te poti uresničevanja v **statutu občine** ter v samoupravnih aktih tozdov, krajevnih skupnosti, samoupravnih interesnih skupnosti. Zlasti pa je pomembno **živo, neposredno, vsakodnevno praktično uresničevanje teh pravic**, za katere je treba zagotoviti nekatere splošnejše družbene okoliščine in organizacijo (npr. organizacija posebnih SIS za kulturo narodnosti, prevajalska služba, glasila v jezikih narodnosti, dvojezičnost kot pogoji

za zaposlitev v nekaterih javnih službah ipd.), v enaki meri pa neposredno angažirati vse zainteresirane, v prvi vrsti pripadnike narodnosti, za kvalitetno in dosledno uveljavljanje narodnostnih pravic. Pri tem gre za različne tradicije, ki jih je treba upoštevati (npr. dvojezično šolstvo v nekaterih predelih SR Slovenije), za razpoložljiva materialna sredstva in kadrovske možnosti, za odgovorno vključevanje družbenopolitičnih organizacij, zavzeto delo kulturnih in drugih društev idr.

Ni naš namen dajati razčlenjeno oceno teh prizadevanj in rezultatov, vendarle pa je mogoče reči, da se je v naših občinah družbena skrb za celovito ureničevanje položaja narodnosti že preusmerila zgolj s področja delovanja posebej zadolženih organov in organizacij v široko gibanje, ki v teh prizadevanjih vidi eno od pomembnih vrednot v procesu demokratizacije političnega in gospodarskega odločanja ter humanizacije odnosov med ljudmi.

Summary

THE ROLE OF THE COMMUNE IN IMPLEMENTING THE EQUALITY OF RIGHTS OF THE NATIONS AND NATIONALITIES AND ESPECIALLY THE CONSTITUTIONAL STATUS OF THE NATIONALITIES

An integrated approach to the analysis of the role of the commune in implementing the equality of rights of the nations and nationalities and especially the constitutional status of the nationalities in the framework of the contemporary political system of Yugoslavia, requires first of all the determination of those characteristics of the commune in Yugoslavia which distinguish it from the institutions of the so-called local self-management existing in other countries today. Local self-management has had a long tradition in both Europe and North America and stands primarily for the right of the citizens to participate directly and independently in the process of solving the questions which concern the territorial community and its population, especially the rights to vote and to exercise control over their representative bodies and local institutions. Within this framework, local self-management had a progressive social role during much of its history. Today, however, its status is chiefly characterized first, by a tendency of the modern centralized state toward total incorporation of local self-management into its organization, and second, by its limited domain comprising only matters of narrower, local significance (e.g. taking care of the area, regulation of city traffic, settling minor disputes); it has hardly any significant influence upon the work and decision-making of the central organs of state power.

In contrast with the foregoing classical type of local self-management and its present features, the modern Yugoslav commune basically shows the tendency to assert itself as the fundamental unit of the sociopolitical system and of the authority, and thus as an equal and important link within its structure. The commune is defined first and foremost as a community which handles a number of weighty social questions directly and independently (these questions include the management of economic and educational development, of health care, of culture and other social activities as well as of certain matters pertaining to national defense), and which for this reason has at its disposal its own resources. Depending on the specific circumstances in it and the interests of the working people and citizens living within it, the commune establishes, on a voluntary basis, links and cooperative efforts with other communes, thus exerting an organized influence upon the formation and realization of social decisions made in larger social communities, that is, the republic, the autonomous province, and the Federation. These basic characteristics of the contemporary Yugoslav commune, especially its open nature and its possibility of exerting influence upon »state« politics, have been taken over from the Paris Commune of 1871 which, as is well known, was the very first instance of workers' rule to be established anywhere in the world; hence the often used designation »commune« in reference to Yugoslav communes, the standard term being »občina.«

Among the constitutional functions vested in the commune, we would like to single out especially the following ones: Liability to carry out and coordinate the interests of working people and citizens; arrangements for managing matters of common and universal social significance, and the establishment of self-management bodies and of the authority to that effect; assurance of the enforcement of the laws and other enactments passed by larger sociopolitical communities; assurance of the implementation and protection of freedoms, rights, and duties of man and citizen; assurance of the implementation of the principle of the equality of the nations and nationalities. These and other common needs and interests originating in the commune have to be ensured and satisfied; it is with this end

in view that working people and citizens in basic self-managing organizations and communities as well as in the framework of the commune itself, effect direct decision-making (by referendum, in their assemblies, by self-management agreements reached by way of consultations, and in delegate relationships) in the matters concerning the pooling of resources and their use.

Within the compass of activities offered by the commune regarded as a broken-down entity, such as self-management association of working people and citizens, regulating vital questions and making decisions on the manner of solving them, one must also include monitoring the status of the nationalities living in the commune, their preceding development as well as the relevant tendencies thereof. In this regard, mention should be made first of the constitutional provision according to which the nationalities and their members exercise not only those rights assured them within broader sociopolitical communities in virtue of the constitution, but also the sovereign rights on the territory of the commune regarded as the basic sociopolitical and self-managing community. One of the consequential aspects of the implementation of this particular role of the commune is to be seen in the right of the commune to cooperate with corresponding foreign organizations and territorial communities. If we are to concretize the status of nationalities living in communes, mention must also be made of the principle laid down in the republican constitutions, according to which nationalities must be represented in a suitable manner in the makeup of the delegations, throughout nationally mixed areas, derived from basic self-managing organizations and communities, i. e. delegations from which delegates are appointed to the communal and republican assemblies. The ethnic structure is also consistently asserted and considered in the election of delegates for the assemblies of sociopolitical and self-managing communities of interest. Moreover, provisions enacted in some of the republican constitutions explicitly declare and regulate also the right of the nationalities to promote their cultural and other contacts and to further their cooperation with their respective mother countries, even though this right was indisputably acknowledged also before the promulgation of the constitutions in question. Likewise, under the Constitution of the Socialist Republic of Slovenia, the republic is obliged to back up the development of such a cooperation for the sake of promoting the cultural and linguistic progress of the nationalities. Other rights of the nationalities that are also laid down in the constitution, include the rights to the free use of their mother tongues, to express and develop their national cultures, to use their mother tongues on equal terms in the sphere of official matters as well as in culture, education, and imparting information. The republican constitutions are also explicit in prescribing the right of the nationalities to use their symbols without any hindrance whatsoever. A large number of these rights are ensured directly in the communes; they are asserted directly by members of the nationalities within their basic organizations and communities no less than in the commune. Since the equality of rights of the nationalities involves not only political aspects but others as well — particularly the economic ones, we should bring up also some general constitutional rights and freedoms that define the equality of members of the nationalities in terms of social and political activities carried on in the commune. We are here referring especially to the constitutional right to self-management, whereby the right is ensured to the working people of taking decisions on their personal as well as common interests in the organizations of associated labor, in local communities, communities of interests and other self-managing communities. Other rights to be quoted here are accessibility of every single post and social function for everybody under equal conditions, the right of managing socially-owned resources, and so forth. All of the foregoing facts doubtless open up realistic possibilities of setting up a qualitatively different material status, creativity, and bright prospects for all the working people and citizens, and not least an opportunity — to the same extent — of furthering an overall development of ethnic communities and their members.

Vera Klopčič

UREJANJE POLOŽAJA NARODNOSTI V STATUTIH OBČIN NA NARODNOSTNO MEŠANIH OBMOČJIH V SFRJ

Pravni položaj narodnosti v Jugoslaviji ureja na podlagi ustave SFRJ in ustav republik in pokrajin vrsta sistemskih zakonov in predpisov, ki ob tem, ko urejajo posamezna vsebinska področja, izpostavljajo delovanje na narodnostno mešanih območjih v posebnih členih. Nekatere vsebinske celote (npr. vzgoja in izobraževanje pripadnikov narodnosti in enakopravnost jezikov in pisav) pa v posameznih republikah in pokrajinah urejajo posebni zakoni, ki se v celoti nanašajo na ta vprašanja.¹ Za položaj narodnosti pa so gotovo zelo pomembna določila občinskih statutow na narodnostno mešanih območjih, ki konkretizirajo določila zgoraj navedenih pravnih aktov.

Ustava SFRJ kakor tudi republiške in pokrajinske ustave omenjajo med nalogami občine tudi »uresničevanje enakopravnosti narodov in narodnosti«. Ustava SFRJ opredeljuje občino kot temeljno družbenopolitično skupnost in obenem tudi kot obliko samoupravljanja delovnih ljudi s svojega območja. Zato ima občina na področju uresničevanja enakopravnosti narodov in narodnosti dvojno vlogo — v njej se izvajajo in izvršujejo zakoni in drugi predpisi širših družbenopolitičnih skupnosti, obenem pa mora v pravnih aktih (tukaj mislimo v prvi vrsti na statute), ki jih sama sprejema, čimbolj avtentično izražati tudi konkretne razmere s svojega območja.

Pomembno je dejstvo, da so statuti originarni pravni akti, za katerih veljavnost ni potrebna potrditev katerega drugega organa (kot je bilo to npr. do leta 1963). Nesporno je, da se morajo statuti kot pravni akti vključevati v celotni pravni red v skladu z načeli ustavnosti in zakonitosti. Načelo racionalizacije oziroma smotrnosti pa terja, da se posamezna določila ne ponavljajo, npr. v ustavah, zakonih in statutih, temveč da se med seboj dopolnjujejo.

Temeljne smernice za urejanje položaja narodnosti so začrtane v ustavi SFRJ. S stališča pravic pripadnikov narodnosti je pomembno, da so pripadnikom narodnosti — kot posameznikom — zagotovljene človekove pravice in svoboščine že po načelu nediskriminacije in enakosti državljanov (čl. 154 ustave SFRJ določa, da so državljani enaki v svojih pravicah in dolžnostih ne glede na narodnost, raso, spol, jezik, veroizpoved, izobrazbo ali družbeni položaj). Pripadniki narodnosti kot posamezniki pa so upravičeni še do posameznih pravic, kot so npr. pravica do vzgoje in izobraževanja v svojem lastnem jeziku in do uporabe maternega jezika v različnih postopkih pred državnimi in upravnimi organi.

Poleg tega pa so narodnostim kot skupinam zagotovljene »kolektivne pravice« (čl. 245—248 ustave SFRJ), kot so: pravica do izražanja, ohranjanja in razvoja svoje lastne kulture, uporabe svojega jezika in pisave ter organiziranja svojih lastnih organizacij v ta namen. Bistvo teh kolektivnih pravic je omogočiti narodnosti kot skupini ohranjanje identitete.

Izhajajoč iz tega koncepta, občinski statuti narodnostno mešanih območij v SFRJ med nalogami občine navajajo »uresničevanje človekovih pravic in svoboščin«, ki vsakemu posamezniku, torej tudi pripadniku narodnosti, zagotavlja tako

¹ Ustavno-pravni položaj narodnosti v Jugoslaviji je bil v strokovnih člankih in analizah že pogosto obravnavan. Zato se bomo na tem mestu omejili le na tiste vidike, ki so nujni za razumevanje določil občinskih statutow na narodnostno mešanih območjih.

imenovano »formalno enakopravnost«. Poleg tega pa vsebujejo vrsto zagotovil in ukrepov, ki naj narodnosti kot skupini omogočijo tudi dejansko enakopravnost in ji zagotovijo sodelovanje v družbenem in javnem življenju ter uveljavljanje interesov v procesu odločanja.

Pri tem je treba upoštevati, da različna raven zaščite v občinskih statutih izhaja tudi iz tega, ker se razlikujejo določila ustav in zakonov v posameznih republikah in pokrajinah, v okviru in na podlagi katerih se sprejemajo občinski statuti.

Pri pripravi te analize smo zajeli 39 statotov občin na narodnostno mešanih območjih v SFRJ.² Njihovo vsebino smo analizirali s stališča, ali so pravice oziroma položaj narodnosti sploh opredeljene, in če so, ali so zajete npr. pravica do vzgoje in izobraževanja v maternem jeziku, pravica do uporabe simbolov, pravica do stikov z matico, uporaba jezikov pred državnimi in upravnimi organi itd.

Vsekakor pa je težko obravnavati določila o uresničevanju narodnostne enakopravnosti, iztrgana iz celotne zasnove statuta, ocena in vrednotenje tega, koliko so občinski statuti kot celote izpolnili v ustavi začrtane naloge, pa presega okvir tega prispevka. Naš namen je prikazati, kako se uresničujejo pravice narodnosti v občinskih statutih, in pri tem opozoriti na nekatera neskladja, vendar brez želje po kakšnem »vzorčnem modelu« določil o narodnostni enakopravnosti v občinskih statutih. Izhodišče so nam bile tiste pravice narodnosti, ki jih določa ustava SFRJ, in tista vprašanja, za katera se je v praksi pokazalo, da so bistvenega pomena v življenju narodnosti.

Opredelitev narodnostno mešanega območja

Ena od najvažnejših nalog občinskih statotov na področju uresničevanja narodnostne enakopravnosti je prav gotovo določitev narodnostno mešanega območja, ker se zagotovitev posebnih pravic praviloma veže prav na »narodnostno mešano območje«. Temelj za določevanje je avtohtona naseljenost posameznih narodnosti.

Točna določitev narodnostno mešanega območja je pomembna predvsem tam, kjer narodnostno mešano območje zajema le en del celotnega območja občine. Tako npr. statut občine Murska Sobota (SR Slovenija) v členu 16, odstavek 5 našteva 10 naselij, ki sodijo na narodnostno mešano območje.

Po našem mnenju ne zadošča dikcija v tistih statutih, ki na splošno govorijo »o področjih, ki jih naseljujejo pripadniki narodnosti«. Tako npr. statut občine Osijek (SR Hrvaška) v členu 110, drugi odstavek, določa: »Otrokom madžarske narodnosti se v krajih, kjer je prebivalstvo pretežno madžarske narodnosti, zagotavlja pouk v osnovnih šolah v maternem jeziku«. Podobno določilo vsebuje statut občine Titograd (SR Črna gora), ki v členu 24 pravi: »Na področjih, na katerih živi večji del pripadnikov albanske narodnosti, se oblikujejo osnovne šole in oddelki teh šol s poukom v jeziku albanske narodnosti.« Prav v občinskih statutih bi bilo po našem mnenju treba opredeliti, katera so ta področja. Konkretna opredelitev gotovo pripomore tudi k sprotnemu preverjanju, kako se pravice uresničujejo v vsakdanjem življenju. V občinah, kjer živi večje število različnih narodnosti, nastajajo ob posplošenih navedbah, da imajo vsi pravico do enakopravne uporabe

² Za analizo sem imela na razpolago statute naslednjih občin: SR BiH: Bosanska Gradliška; SR Črna gora: Bar, Titograd; SR Hrvaška: Beli Manastir, Cres—Lošinj, Buje, Daruvar, Labin, Našice, Poreč, Pula, Rijeka, Umag, Novi Grad, Rovinj, Osijek, Novska; SAP Kosovo: Titova Mitrovica, Leposavić, Uroševac, Gnjilane; SR Makedonija: Bitola, Skopje, Kičevo, Resen, Struga, Strumica; SR Slovenija: Koper, Izola, Piran, Murska Sobota, Lendava; SAP Vojvodina: Subotica, Vršac, Kikinda, Novi Sad, Alibunar, Bački Petrovac, Kovačica, Kula.

Pri prvem navajanju posameznih statotov v tekstu bom v oklepaju tudi navedla, v kateri republiki oziroma pokrajini je občina.

jezika in pisave, do neskladja pri naštevanju konkretnih ukrepov za zagotovitev te pravice. Tako npr. statut občine Novska (SR Hrvaška) v členu 4 pravi: »Občina Novska je bratska skupnost enakopravnih narodov in narodnosti: Albancev, Bolgarov, Črnogorcev, Čehov, Hrvatov, Italijanov, Židov, Madžarov, Makedoncev, Muslimanov, Nemcev, Poljakov, Romov, Rusinov, Rusov, Slovakov, Slovencev, Srbov in Ukrajincev.«

V členih 5—8 piše, da imajo vsi naštetih narodi in narodnosti pravico do izražanja svojih narodnostnih posebnosti, do svobodne in enakopravne uporabe jezika in pisave, na razvoj kulture ter do vzgoje in izobraževanja v jeziku svoje narodnosti (slednje je omejeno z dikcijo »v skladu z zakonom«).

Po tem deklarativnem navajanju pravic pa sledi po obsegu manjši del, v katerem so zajeti tudi ukrepi občine, ki naj te pravice uresniči.

Tako pravi člen 9:

»Vsi pripadniki narodnosti imajo pravico, da se v javnem življenju zagotovi enakopravnost jezikov in pisav narodov in narodnosti na področjih, kjer živijo pripadniki posameznih narodnosti.« Ker področja, ki jih naseljujejo posamezne narodnosti, niso opredeljena, je nejasna tudi obveznost občine, ki naj občanom zagotovi enakopravnost jezikov in pisav. Res je to pravica pripadnikov narodnosti, toda obenem je to tudi dolžnost oziroma obveznost občine in zato bi bilo treba v statutu jasneje opredeliti, na katerih območjih in v katerih jezikih (od naštetih 19 narodov in narodnosti) je občina dolžna npr. zagotoviti dvojezične napise ali pa dvo ali večjezično poslovanje.

Pozneje v tekstu je v členu 62 določeno:

»Samoupravna interesna skupnost za vzgojo in osnovno izobraževanje zagotavlja dodatna sredstva za izvajanje pouka v maternem jeziku za otroke Čehov, Slovakov in Ukrajincev na področju Osnovne šole »Josip Kozarac« v Lipovljanih.« Na tem mestu je jasno izražena obveznost družbene skupnosti in pomeni konkretno zagotovilo oziroma uresničevanje ene od pravic narodnosti. Navedimo še primer občine Kovačica (SAP Vojvodina), kjer je v statutu v členu 41 navedeno: »Pripadnikom madžarske, romunske in slovaške narodnosti se v občini zagotavlja pouk v predšolskih ustanovah in osnovnih šolah v maternem jeziku, in sicer:

- v Kovačici in Padini v slovaškem jeziku
- v Debeljači v madžarskem jeziku
- v Uzdinu v romunskem jeziku«.

Zanimivo rešitev ponuja statut občine Daruvar (SR Hrvaška), ki v členu 95 (poleg tega da v 9. poglavju govori o uresničevanju pravic narodnosti) med drugim določa, da se: »Z družbenimi dogovori, samoupravnimi sporazumi in splošnimi akti skupščine občine, samoupravnih organizacij in skupnosti določijo ukrepi za uresničevanje pravic narodnosti, še posebej:

- mešana, oziroma dvojezična področja za češki jezik
- področja in kraji, v katerih se dvojezično izobešajo zunanji znaki: napisi, imena organov in organizacij, njihovih oddelkov, pečati itd.«

Na podlagi tega pooblastila so v občini Daruvar sprejeli odlok — »Odluku o određivanju mesta na području općine Daruvar u kojima se vanjska obeležja ističu dvojezično« (Službeni list Daruvar, br. 6/1977), v katerem so navedeni kraji, kjer velja obveznost postavljanja dvojezičnih napisov (člen 2). Primer smo navedli zaradi tega, ker sam statut ne določa narodnostno mešanega oziroma dvojezičnega področja, temveč zato pooblašča drug predpis.

Na koncu naj omenimo, da so kraji, ki jih občina zajema v statutih, praviloma napisani enojezično. Dvojezično pa so kraji napisani npr. v statutih občin Lendava (SR Slovenija), Koper (SR Slovenija), Bački Petrovac (SAP Vojvodina).

Pravice narodnosti

Položaj in pravice narodnosti so v statutih opredeljene večinoma v posebnih poglavjih o uresničevanju pravic narodnosti. V nekaterih statutih je naslov tega poglavja »uresničevanje enakopravnosti jezikov in pisav«, npr. statut občine Titova Mitrovica (SAP Kosovo), »uresničevanje pravic narodnosti« (npr. statut občine Daruvar), ali pa so narodnosti imenovane že v naslovu poglavja (npr. statut Murske Sobote, ki govori o položaju in pravicah pripadnikov madžarske narodnosti). Izstopa ureditev v statutu občine Struga (SR Makedonija), kjer se to poglavje imenuje »uresničevanje enakopravnosti narodnosti in etničnih skupin«. To je edini primer izmed obravnavanih statutih, ki omenja tudi etnične skupine in določa njihove pravice na isti ravni kot pravice narodnosti. Znano je, da je položaj etničnih skupin v pravnih aktih, od ustave SFRJ do republiških in pokrajinskih ustav različno urejen in da še ni v celoti razjasnjeno vprašanje, ali pomeni poimenovanje »etnična skupina« oziroma »narodnost« tudi manjšo oziroma večjo upravičenost do zavarovanja in zagotavljanja pravic. Izhajajoč iz dikcije ustave SFRJ, ki govori le o enakopravnosti »narodov in narodnosti«, menimo, da so s pojmom »narodnosti« zajete tudi tiste skupine prebivalstva, ki jih v posameznih primerih imenujejo »etnične skupine«. V prid taki razlagi govori tudi dikcija v statutu občine Novska, kjer so med narodi in narodnostmi naštetih tudi npr. Romi in Židi (čl. 19 statuta občine Novska smo že citirali na str. 3).

Kljub temu, da obravnavanje položaja narodnosti v posebnih poglavjih omogoča večjo preglednost, pa menimo, da je ustrežnejši način tistih statutih, v katerih se to vprašanje omenja tudi v drugih poglavjih, ker se s tem izkazuje povezanost z življenjem celotne občine.

Omenimo statut občine Bački Petrovac, ki že v uvodnem delu (IV. del) pravi, da »občina v skladu z ustavnimi načeli in zagotovljenimi pravicami narodnosti skrbi za njihovo uresničevanje in razširitev teh pravic«, in nato našteva, katera so tista področja, ki jih mora občina zagotoviti (npr. zagotovitev enakopravne rabe srbohrvaškega oziroma hrvaškosrbskega in slovaškega jezika in pisave, pouka od predšolske do srednje stopnje v srbohrvaškem oziroma hrvaškosrbskem in slovaškem jeziku itd.).

Omenili smo že, da se obseg pravic, ki jih statuti določajo, razlikuje tudi zaradi tega, ker se razlikujejo določila ustav in zakonov v posameznih republikah in pokrajinah, ki urejajo posamezna področja.

Vendar pa je, ob citiranem statutu občine Bački Petrovac, kjer je izraženo stališče, naj občina uresniči in razširi pravice narodnosti, še veliko možnosti, da občine s svojo regulativo omogočijo narodnostim uresničevanje pravic v skladu s konkretnimi možnostmi.

Eno od področij, ki je v republikah in pokrajinah zelo različno urejeno s sistemskimi zakoni, je področje vzgoje in izobraževanja v jezikih narodnosti, kar pa ne opravičuje restriktivnega tolmačenja zakonskih in ustavnih določil. Razlike so predvsem v tem, ali zajemajo tudi predšolsko stopnjo vzgoje in izobraževanja, ali določajo ustanovitev dvojezičnih šol, kako obravnavajo učenje jezika narodnosti v šolah, kjer se ne poučuje v jeziku narodnosti, oziroma učenje jezika drugega naroda oziroma narodnosti kot nematernega jezika. Pripombe o teh ključnih vprašanjih bi posegle v bistvu v zasnovo ustavnih in zakonskih določil, kar pa presega okvir tega prispevka. Vendar pa ne moremo mimo določila (ki smo ga prej v tekstu bežno omenili) ustave Črne gore, ki govori o tem, da se šole v jeziku albanske narodnosti ustanovljajo na območjih, kjer živi večje število pripadnikov narodnosti (čl. 175 ustave Črne gore). To določilo nima podlage v izhodiščih ustave SFRJ, ki pravic narodnosti nikjer ne pogojuje s številom. Citirani člen skoraj v celoti povzema tudi statut občine Bar (SR Črna gora), ki pravi: »Na območju ob-

čine, kjer živi večje število pripadnikov albanske narodnosti, se v skladu z zakonom oblikujejo šole in oddelki teh šol s poukom v albanskem jeziku.«

Kljub temu, da je dikcija o »večjem številu neprimerna«, bi bilo bližje »načelom uresničevanja in zagotavljanja« pravic narodnosti, ko bi bili v statutu navedli, na katerih območjih so šole v albanskem jeziku in na kateri stopnji. Pripona je toliko bolj upravičena, ker isti statut določa, da je albanski jezik enakopraven na področju naselja Ostros (čl. 108), in bi se na ta način dala točneje opredeliti tudi tista naselja, kjer so dane možnosti za ustanovitev šol v albanskem jeziku. Primer smo navedli v celoti zaradi tega, ker kaže na to, da zgolj ponovitev ustavnih določil ne more pomeniti »konkretizacije pravic« in tudi uresničevanja ne.

Drugo vprašanje, ki se ga moramo dotakniti, je stališče do učenja jezika kot nematernega jezika oziroma jezika drugega naroda oziroma narodnosti kot nematernega jezika. Veliko je razlogov, ki podpirajo potrebo po učenju in spoznavanju jezika in osnovnih elementov kulture in zgodovine drugega naroda oziroma narodnosti. Na tem mestu naj omenimo le, da je to eden od pogojev za sožitje in, preprosto, za sporazumevanje med občani.

Navedimo primer statuta občine Rovinj (SR Hrvaška), ki v členu 12 pravi: »V vseh šolah na področju Bal in Rovinja s hrvaškim učnim jezikom se poučuje italijanski jezik ter v vseh šolah z italijanskim učnim jezikom se poučuje hrvaški jezik«. V drugem odstavku pa je zapisano, da skupščina občine Rovinj spodbuja učenje italijanskega jezika tudi v drugih vzgojno-izobraževalnih ustanovah na območju občine. Obseg učnega načrta in programa je enak za italijanski in hrvaški jezik, kadar se poučujeta kot nematerne jezika.

Glede na to, da večina statutov navaja obveznost upravnih in državnih organov, da poslujejo dvojezično, morajo torej vsaj nekatera delovna mesta zasedati kadri, ki obvladajo oba jezika. Spodbujanje učenja jezika narodnosti pa je pogoj za usposabljanje dvojezičnega kadra.

Statut občine Vršac (SAP Vojvodina) npr. pravi v členu 160: »Predšolsko in osnovno izobraževanje se zagotavlja v srbohrvaškem, romunskem in madžarskem jeziku.

V šolah, kjer se pouk izvaja v srbohrvaškem jeziku, se omogoča otrokom, ki jim madžarski ali romunski jezik ni materni, učenje teh jezikov, če za to obstajajo pogoji in interes.« Če se zgodi, da ni interesa ali pogojev, se torej otroci v šolah s srbohrvaškim učnim jezikom ne učijo romunskega ali madžarskega jezika. Kako naj se potem oblikujejo kadri, ki bodo zagotovili enakopravno rabo jezika narodnosti v delovanju npr. upravnih in državnih organov, na področju obveščanja itd., kar statut razčlenjuje v členih 151, 152 in 153. (Zagotovitev enakopravne rabe jezikov in pisav narodov in narodnosti, ki živijo na območju občine, je naslov poglavja, ki zajema člene od 150 do 161.)

Navedimo še primer občine Lendava, kjer je v skladu z zakonom o uresničevanju posebnih pravic pripadnikov italijanske in madžarske narodnosti na področju vzgoje in izobraževanja predvideno obvezno ustanavljanje dvojezičnih šol³ (ne glede na narodnostno pripadnost učencev). Priprave na dvojezično šolo zajemajo vse otroke dve leti pred vstopom v šolo. S tem so podane tudi realne osnove za ustrezno zasedenost delovnih mest, za katera se po sistemizaciji zahteva znanje obeh jezikov (to so tista delovna mesta, kjer uslužbenci prihajajo v stik s strankami). Vsa že obravnavana vprašanja se tesno prepletajo z vprašanji enakopravne uporabe jezika narodnosti na narodnostno mešanih območjih, ker je uporaba jezika povezana z življenjskimi interesi narodnosti. Eden od vidikov tega vprašanja je tudi uporaba jezika narodnosti v postopkih pred državnimi in upravnimi organi ter v delu teh organov. Zakoni o civilnem, kazenskem in upravnem

³ Dvojezično šolstvo je v tej občini uveljavljeno od leta 1959.

postopku, ki veljajo za območje cele SFRJ, določajo, da se ti postopki na narodnostno mešanih območjih vodijo tudi v jezikih narodnosti. Torej ne zadošča tolmačenje v tistih statutih, kjer se ta obveznost upravnih in državnih organov zamenjava s splošno procesno garancijo, »da ima vsak pravico uporabljati svoj jezik pred temi organi in biti v svojem jeziku seznanjen z dejstvi«. Jasno izražena je obveznost dvojezičnega poslovanja vseh upravnih in državnih organov na narodnostno mešanem območju le v statutu občine Lendava (ne glede na narodnost stranke oziroma udeleženca v postopku).

Po našem mnenju bi morali državni in upravni organi stranko v vsakem primeru opozoriti, da poslujejo dvojezično oziroma v katerih jezikih poslujejo. Določila statotov, ki vodenje postopka v jeziku narodnosti pogojujejo bodisi z narodnostjo stranke bodisi z jezikom, v katerem je podana vloga ali pa celo z izrecno zahtevo stranke oziroma udeleženca v postopku (npr. čl. 11 statuta občine Rijeka pravi: » . . . ti organi, kadar je vloga podana v italijanskem jeziku ali kadar to stranka posebej zahteva, izdajajo akte tudi v italijanskem jeziku«), pomenijo v bistvu pritisk na posameznika, naj se izjasni, če želi uporabiti katero od zajamčenih pravic.

Občinski statuti imajo različno stališče tudi pri zagotavljanju pravice do uporabe nacionalnih simbolov oziroma zastav. V zadnjem času so se v nekaterih republikah pojavile zahteve, da se to vprašanje uredi z zakoni v zveznem ali republiškem merilu.⁴ Nekateri statuti vsebujejo podroben opis zastav narodnosti.

Navedimo primer statuta občine Bački Petrovac, ki v členu 117 razglašja pravico pripadnikov narodnosti do izobešanja zastave. Cel naslednji člen pa opisuje zastavo, ki je bela, modra in rdeča s petokrako zvezdo na sredini.

Podroben opis zastav podajajo še statuti občin Koper, Izola, Piran (SR Slovenija), Rijeka, Pula, Rovinj (SR Hrvaška) ter Murska Sobota in Lendava (SR Slovenija).

Ostali statuti določajo, da imajo narodnosti pravico do izobešanja zastav oziroma uporabe simbolov ter kdaj se zastave izobešajo. Tako npr. statut občine Leposavič (SAP Kosovo) v členu 8 določa, »da lahko pripadniki narodov in narodnosti svobodno uporabljajo svoje narodnostne simbole v skladu z ustavo in zakonom. Kadar se izobešajo zastave SFRJ in zastave SR Srbije, se lahko izobešajo tudi zastave narodnosti, ki živijo na območju občine,« ni pa opisa zastav narodnosti s tega območja.

Zopet moramo kot izjemo navesti določilo občine Struga, ki v členu 92, drugi in tretji odstavek, pravi:

»Pripadniki narodnosti in **etničnih skupin** ter drugih narodov Jugoslavije . . . lahko izobešajo zastave narodnosti oziroma **etnične skupine** oziroma socialistične republike.

Občinski državni organi in družbenopolitične organizacije s sedežem v mestu Strugi ob zastavi SRM in SFRJ ter Zveze komunistov SFRJ izobešajo tudi zastave albanske in turške narodnosti oziroma **etnične skupine**.«

Še eno vprašanje je v življenju narodnosti zelo pomembno — to je vprašanje stikov z matico. Poseben pomen ima vzdrževanje stikov z matico za ohranjanje in razvoj kulture in jezika. Kljub temu, da vsi obravnavani statuti vsebujejo določila o ohranjanju in razvoju kulture in jezika narodnosti, pa je vprašanje stikov z matico zelo različno opredeljeno. Na opredelitev in uresničevanje te pravice nedvomno veliko vplivajo konkretne geografske, zgodovinske pa tudi politične okoliščine. Tako so v obmejnih občinah z razvejenim dvostranskim sodelovanjem

⁴ »Zastave, upotreba i zloupotreba«, NiN, št. 1697, 10. julij 1983, str. 16—18.

V članku piše, da so v Črni gori začasno »ukinili« pravico do izobešanja zastave albanske narodnosti, dokler se to vprašanje ne uredi z zakonom.

zapisana določila, ki tudi vsebinsko opredeljujejo pomen stikov z matico (npr. Lendava, Koper, Rijeka, Piran).⁵

Drugi statuti omenjajo navezovanje in vzdrževanje stikov z matičnim narodom kot eno od možnosti mednarodnega sodelovanja občine (npr. statut občine Beli Manastir v SR Hrvaški) v členu 14 določa, »da občina sodeluje s sosednimi in drugimi občinami v prijateljskih državah, posebej kadar je to v neposrednem interesu občanov, organizacij združenega dela ali drugih organizacij ali pa kadar tako sodelovanje izhaja iz dolgotrajne povezanosti s teritorialnimi enotami Narodne republike Madžarske in drugih držav«. Nekateri pa govorijo le o mednarodnem sodelovanju na podlagi uveljavljenih načel zunanje politike SFRJ na splošno (npr. čl. 392 statuta Bački Petrovac). V krajih, kjer se to sodelovanje povezuje s sodelovanjem Jugoslavije z manjšinami v zamejstvu, se izraža vloga narodnosti oziroma manjšin kot »mostu prijateljstva« v obojestranskem interesu dveh držav (npr. sodelovanje v obmejnih krajih Jugoslavije in Italije).

V ta sklop lahko uvrstimo tudi prizadevanja za navezovanje stikov z isto narodnostjo, ki pa živi v drugih delih Jugoslavije. Npr. čl. 135/1 statuta občine Rijeka govori o sodelovanju z drugimi občinami v SFRJ, kjer živijo pripadniki italijanske narodnosti, čl. 140 statuta občine Murska Sobota pa o navezovanju stikov z madžarsko narodnostjo v SAP Vojvodini.

Izhajajoč iz načel delegatskega sistema in omogočanja vpliva na sprejemanje odločitev na vsch ravneh družbenega življenja, določa večji del statutov načelo sorazmerne zastopanosti predstavnikov narodnosti v raznih organih, delegacijah in skupnostih. Tako npr. statut občine Kula (SAP Vojvodina) v členu 62 pravi: »Organizacije SZDL in sindikata v kandidacijskem postopku za izbor delegacij in delegatov izvajajo ukrepe za uresničevanje načel tega statuta o sorazmerni zastopanosti pripadnikov narodov in narodnosti pri izboru delegacij in delegatov. Tako morajo ravnati tudi organizacije združenega dela ter ostale samoupravne organizacije in skupnosti pri izbiri članov za svoje organe upravljanja.«

Edino statut občine Struga (navedli smo ga že prej v tekstu) pa v členu 86/11 zagotavlja pravico do sorazmerne zastopanosti v občinski skupščini in organih samoupravljanja tudi etničnim skupinam.

Možnost uveljavljanja interesov narodnosti v procesu odločanja je na poseben način urejena v statutih občin Murska Sobota, Lendava, Izola, Koper in Piran, kjer je poleg določil o sorazmerni zastopanosti predvidena ustanovitev samoupravne interesne skupnosti za prosveto in kulturo pripadnikov italijanske in madžarske narodnosti, ki enakopravno sodeluje in odloča v občinski skupščini kot četrti zbor pri obravnavi vseh vprašanj, ki se dotikajo tudi interesov narodnosti. Drugje pri sprejemanju odločitev, ki se nanašajo na narodnosti, sodelujejo komisije za narodnosti, vendar brez takih pooblastil na področju odločanja, kot ga imajo samoupravne interesne skupnosti pripadnikov narodnosti. Komisije za narodnosti, ki delujejo v okviru občinskih skupščin, so sestavljene po paritetnem načelu. Njihova glavna naloga je spremljati uresničevanje pravic narodnosti na območju občine. Tako določilo vsebuje npr. statut občine Daruvar v čl. 207 in statut občine Umag (SR Hrvaška) v členu 29.

Statut občine Novigrad (SR Hrvaška) pa v čl. 27 določa še, da lahko »komisija za uresničevanje pravic narodnosti na podlagi spremljanja in obravnave uresničevanja enakopravnosti po svoji iniciativi ali na zahtevo občanov sproži razpravo o varstvu in enakopravnosti narodov in narodnosti, v skladu z ustavo in statutom«.

⁵ Ustava SR Slovenije v čl. 250 navaja, da »SR Slovenija podpira razvoj stikov med italijansko oziroma madžarsko narodnostjo in njunima matičnima narodoma zaradi pospeševanja kulturnega in jezikovnega razvoja narodnosti«.

Sklep

V tem kratkem pregledu pravnega urejanja položaja narodnosti v občinskih statutih smo se dotaknili samo nekaterih vprašanj, pri katerih se ureditev najbolj razlikuje, ali pa so, po našem mnenju, najpomembnejša za uresničitev ustavnih določil o narodnostni enakopravnosti. Pravo vrednost tem določilom pa seveda daje le njihovo konkretno izvajanje. Kljub temu pa ostaja nesporno dejstvo, da je opredelitev pravic in njihovo poznavanje pogoj za njihovo uveljavljanje.

V tekstu smo se zavzemali za konkretno opredelitev pravic narodnosti in jasno določitev obveznosti oziroma ukrepov občine za njihovo uresničevanje. Tam, kjer to ni dovolj jasno opredeljeno, pa je mogoče treba iskati vzroke tudi v neaktivnosti samih pripadnikov narodnosti, ki v postopkih sprejemanja statutih niso dovolj sodelovali in izrazili svojih interesov, saj je proces uresničevanja narodnostne enakopravnosti tudi njihova pravica in dolžnost. Pri tem je normativna opredelitev le ogrožje, ki naj pripomore k uveljavljanju narodnosti kot enakopravnega subjekta v celotnem življenju družbe.

Summary

THE REGULATION OF THE STATUS OF THE NATIONALITIES BY THE ORDINANCES OF THE COMMUNES IN THE AREAS INHABITED BY NATIONALLY MIXED POPULATION WITHIN THE SOCIALIST FEDERAL REPUBLIC OF YUGOSLAVIA

The introductory part of this article provides an outline of the salient points characterizing the regulation of the legal status of the nationalities (ethnic groups) living in the Socialist Federal Republic of Yugoslavia (hereafter SFRY). Only those aspects have been dealt with which are indispensable for interpreting and understanding the provisions specified in the ordinances (Brit. bylaws) of the communes that incorporate nationally mixed areas.

The present text has made use of thirty-nine communal statutes (i. e. registers of communal enactments) covering nationally mixed areas in the SFRY. The starting point of the analysis has been first, those rights of the nationalities which are laid down in the constitution of the SFRY and in the constitutions of the republics and provinces, and second, those questions which proved in practice to be vital for the life of the nationality. The »definition of nationally mixed area« is treated as one of the important tasks of the relevant communes and their statutes, because the act of ensuring special rights in the territorial sense is — as a rule — linked with the »nationally mixed area.«

The section discussing the rights of the nationalities also reports on the regulation of the status of ethnic groups. It is solely in the statute of the Struga commune (Socialist Republic of Macedonia) that the rights of ethnic groups are defined on a par with the rights of the nationalities (the relevant chapter in the statute of the Struga commune is entitled »The Implementation of the Rights of the Nationalities and Ethnic Groups«).

In the sphere of culture and education, the provisions specified in the communal statutes dealt with differ from one another above all in the following matters: the (non-)inclusion of the preschool level of education, the (non-)stipulation of the establishment of bilingual schools, and the treatment of the teaching and learning of the language of nationality in those schools where teaching is not conducted in the language of nationality, or the treatment of the teaching and learning of the language of another nation and/or nationality as a non-mother tongue. In this respect, emphasis is also placed on the importance of teaching the language of nationality for the purpose of qualifying bilingual workers who are to ensure a bilingual operation of governmental and administrative organs within the nationally mixed areas. These questions are closely interrelated with the questions of the equality of rights in the use of the language of nationality in nationally mixed areas, because language use is associated with vital interests of the nationality.

With respect to using the language of nationality in the proceedings before state and administrative organs in nationally mixed areas, the fact is stated that the Laws on civil, penal, and administrative proceedings prescribe that in the nationally mixed areas these proceedings be conducted also in the languages of nationalities concerned. Thus the interpretation does not suffice in the case of those statutes in which obligation of the administrative and state organs is replaced by a general legal-process assurance that »everybody has the right to use his/her own language before these organs and to be acquainted with the facts in his/her own language.« The opinion is advanced that state

and administrative organs ought to point out, in each single case, that they are bilingual in conducting their affairs, specifying also the languages officially used. The communal statutes differ also in their attitudes toward ensuring the right to use national symbols and/or flags. While some of the statutes contain detailed descriptions of the flags of the nationalities, others prescribe only right to use the symbols and/or hang out the flags. Particularly notable among these statutes is again the one of the comune of Struga, which includes a provision specifying also the right of ethnic to use their flags.

The question of contacts with the nation of common origin is of special importance for the preservation and development of the culture and language of the nationality. Even though all of the statutes examined for this study contain ordinances about preserving and developing the culture and language of the nationalities, the question of contacts with the nation of common origin has been treated in a markedly ununiform manner. The definition and the implementation of this right are doubtless strongly influenced by diverse factors deriving from concrete, geographical and historical as well as political conditions. That is why, by way of an example, the statute regulations of frontier communes with a ramified and well-developed bilateral cooperation stand out from those of other communes, since they define meaningfully the importance of contacts with the nation of common origin. Based on the principles of the delegate system, most of the statutes stipulate the principle of proportional representation of the spokesmen of nationalities in various organs, delegations, and communities. The possibility of advancing the interests of nationality in the process of decision-making has been set forth and regulated in a distinct manner in the statutes of the communes of Murska Sobota, Lendava, Izola, Koper, and Piran, where in addition to the ordinances about proportional representation, the establishments has also been envisaged of self-managing communities of interest in the sphere of education and culture for members of the Italian and Hungarian nationalities. These communities are on an equal footing with others in the matter of participation and decision-making in communal assemblies, as a fourth chamber, in the treatment of all the questions that also touch upon the interests of the nationalities. Elsewhere, commissions for nationalities participate in the process of passing the decisions that have a direct bearing on the nationalities, yet they are not vested with such or similar powers in the process of decision-making itself. The concluding part highlights the idea that communal statutes must contain a concrete definition of the rights of the nationalities, and include an unambiguous stipulation of the obligations or measures that the comune is to undertake so as to implement the rights of the nationalities on a continuous basis.

GRADIVO

Osnovni namen zbranega gradiva je s podatki ilustrirati izvajanja v prispevkih te publikacije. Gradivo je razdeljeno na štiri dele, ki pomenijo zaokrožene celote. Vsaka enota ima poseben uvod, ki pojasnjuje način zbiranja podatkov ter opozarja na bistvene točke.

Gradivo obsega:

- A) Etnično karto SFRJ in sociodemografske pokazatelje glede na narodnost.
- B) Prikaz števila učencev, učiteljev, šol in oddelkov na osnovni in srednji stopnji v jezikih narodnosti v letih 1950/51, 1960/61, 1970/71, 1980/81.
- C) Izbor določil iz ustav, posameznih dokumentov in zakonov.
- D) Bibliografijo za obdobje 1978—1982.

Gradivo so pripravili:

Peter Beltram

Marinka Lazić

Vera Klopčič (redaktor)

Marjeta Čelović

A. SOCIODEMOGRAFSKI POKAZATELJI GLEDE NA NARODNOST

Uvod

Pregled nekaterih tabel, ki naj bi prikazale sociodemografska gibanja narodnosti v SFRJ je izbran iz dokaj skromne zaloge tovrstnih podatkov. Največja pomanjkljivost se kaže v tem, da podatki popisa prebivalstva iz leta 1981 še niso v celoti obdelani. Pri našem delu manjkajo predvsem križanja s spremenljivko »narodnost«. Ta so bila opravljena samo za republiko Slovenijo, ki pa jih zaradi prikaza cele SFRJ nismo mogli uporabiti ob tej priložnosti. Zato smo si v nekaterih primerih pomagali s podatki, ki se vsako leto zbirajo in objavljajo v publikaciji »Demografska statistika«, ponekod pa smo primerjavo zaključili že z letom 1971.

Poleg splošnih podatkov o številčnosti in teritorialni razporeditvi narodnosti v SFRJ, ki so ilustrirani tudi z dvema zemljevidoma, smo v pregled uvrstili še štiri sklope primerljivih podatkov. Trend gibanja števila pripadnikov posameznih narodnosti, ki kaže pri nekaterih občutnejše padce, je za lažje razumevanje procesov zmanjševanja števila pripadnikov, ilustriran z demografskimi debli, na podlagi dosegljivih podatkov. V drugem sklopu je prikazana stopnja aktivnosti pripadnikov narodnosti in razmerje med zaposlenostjo v posameznih sektorjih. Temu je dodana tudi izobrazbena struktura. V ta sklop lahko uvrstimo tudi primerjavo števila delavcev na začasnem delu v tujini glede na narodnost. V naslednjem sklopu je tabelarni prikaz sklepanja zakonskih zvez med pripadniki narodov in narodnosti v povojnem obdobju, ki osvetljuje tudi pokazatelje prikazane v drugih tabelah, na koncu pa so še tabele predstavnikov posameznih narodnosti v skupščinskem sistemu.

Viri: Demografska kretanja i karakteristike stanovništva Jugoslavije prema nacionalnoj pripadnosti; SDI, Beograd 1978;

Aleš Stergar: »Spreminjanje nacionalne sestave prebivalstva v luči deagrarizacije in industrializacije Jugoslavije v zadnjem desetletju«; (diplomska naloga) Filozofska fakulteta, PZE za geografijo, Ljubljana, 1982;

Demografske statistike, Savezni zavod za statistiku, Beograd;
Jugoslovenski Pregled, št. 3, 1983.

Prebivalstvo SFRJ po narodnosti 1948, 1953, 1961, 1971, 1981

	1948	1953	1961	1971	1981
SKUPAJ	15.772.098	16.936.573	18.549.291	20.522.972	22.427.585
Narodnostno so se opredelili					
Črnogorci	426.703	466.093	513.538	608.813	579.043
Hrvati	8.784.353	8.976.550	4.293.809	4.526.782	4.428.043
Makedonci	810.120	893.247	1.015.510	1.191.764	1.341.598
Muslimani	808.921	996.098	972.960	1.729.932	1.999.890
Slovenci	1.410.432	1.487.100	1.580.211	1.678.032	1.753.571
Srbi	6.547.117	7.006.929	7.808.152	8.143.246	8.140.507
Albanci	760.431	754.245	914.733	1.309.523	1.730.878
Avstrijci	—	1.459	1.081	852	1.404
Bolgari	61.140	61.708	62.624	58.627	36.189
Čehi	39.015	34.517	30.331	24.620	19.624
Grki	—	2.304	2.307	1.504	1.641
Italijani	79.570	35.874	25.015	21.701	15.132
Židje	—	2.307	2.110	4.811	1.384
Madžari	496.492	502.175	504.389	477.374	426.867
Nemci	55.337	60.536	20.015	17.785	8.712
Poljaki	—	4.440	3.609	3.933	3.043
Romi	72.730	84.713	81.674	78.485	168.197
Romuni	64.096	60.364	60.802	58.570	54.955
Rusi	20.069	12.426	12.305	7.427	4.467
Rusini	37.140	37.353	38.619	24.840	23.286
Slovaki	83.626	84.999	86.433	83.658	80.334
Turki	97.954	259.535	182.964	127.820	101.291
Ukrajinci	—	—	—	13.972	12.813
Vlahi	102.953	80.726	9.463	21.990	32.071
Ostali	19.883	7.890	7.381	21.722	17.645
Narodnostno neopredeljeni					
Po 170. členu ustave SFRJ	—	—	—	32.774	46.701
Jugoslovani	—	—	317.184	273.077	1.219.024
Regionalna pripadnost	—	—	—	15.602	25.730
Nepoznano	—	6.389	14.192	67.138	153.545
Skupaj	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Narodnostno so se opredelili					
Črnogorci	2,7	2,8	2,8	2,5	2,6
Hrvati	24,0	23,5	23,2	23,1	19,8
Makedonci	5,1	5,8	5,8	5,8	6,0
Muslimani	5,1	5,9	5,2	8,4	8,9
Slovenci	9,0	8,6	8,6	3,2	7,8
Srbi	41,8	41,7	42,1	39,7	36,3
Albanci	4,8	4,5	4,9	6,4	7,7
Avstrijci	—	0,0	0,0	0,0	0,0
Bolgari	0,4	0,3	0,3	0,3	0,2
Čehi	0,2	0,2	0,2	0,1	0,1
Grki	—	0,0	0,0	0,0	0,0
Italijani	0,5	0,2	0,1	0,1	0,1
Židje	—	0,0	0,0	0,0	0,0
Madžari	3,2	3,0	2,7	2,3	1,9
Nemci	0,4	0,4	0,1	0,0	0,0
Poljaki	—	0,0	0,0	0,0	0,0
Romi	0,5	0,5	0,2	0,4	0,7
Romuni	0,4	0,4	0,3	0,3	0,2
Rusi	0,1	0,1	0,1	0,0	0,0
Rusini	0,2	0,2	0,2	0,1	0,1
Slovaki	0,5	0,5	0,5	0,4	0,4
Turki	0,6	1,5	1,0	0,6	0,5
Ukrajinci	—	—	—	0,1	0,1
Vlahi	0,7	0,2	0,1	0,1	0,1
Ostali	0,1	0,0	0,0	0,1	0,1

	1948	1953	1961	1971	1981
Narodnostno neopredeljeni					
Po 170. členu ustave SFRJ	—	—	—	0,2	0,2
Jugoslovani	—	—	1,7	1,3	5,4
Regionalna pripadnost	—	—	—	0,0	0,1
Nepoznano	—	0,0	0,1	0,3	0,7

Vir: ZSS, št. 39; 19. 02. 1982.

Prebivalstvo SFR Jugoslavije glede na narodnost

Rezultati popisa prebivalstva

	Število		%		Indeks 1981/1971
	1971	1981	1971	1981	
Prebivalstvo skupaj	20.522.972	22.427.585	100,0	100,0	109,2
Narodnostno so se opredelili					
Črnogorci	508.843	579.043	2,5	2,6	109,6
Hrvati	4.526.782	4.428.043	22,1	19,8	97,8
Makedonci	1.194.784	1.341.598	5,8	6,0	112,3
Muslimani	1.729.932	1.999.890	8,4	8,9	111,6
Slovenci	1.678.032	1.753.571	8,2	7,8	104,5
Srbi	8.143.246	8.140.507	39,7	36,3	99,9
Albanci	1.309.523	1.730.879	6,4	7,7	132,1
Bolgari	58.627	36.189	0,3	0,2	61,7
Čehi	24.620	19.624	0,1	0,1	79,7
Italijani	21.791	15.132	0,1	0,1	69,4
Madžari	477.374	426.867	2,3	1,9	89,4
Nemci	12.785	8.712	0,1	0,0	68,1
Poljaki	3.033	3.043	0,0	0,0	100,3
Romi	78.485	168.197	0,4	0,7	214,3
Romuni	58.570	54.955	0,3	0,2	93,8
Rusi	7.427	4.467	0,0	0,0	60,1
Rusini	24.640	23.286	0,1	0,1	94,5
Slovaki	83.656	80.334	0,4	0,4	96,0
Turki	127.920	101.291	0,6	0,5	79,2
Ukrajinci	13.972	12.813	0,1	0,1	91,7
Vlahi	21.990	32.071	0,1	0,1	145,8
Ostali	28.949	22.074	0,1	0,1	76,2
Narodnostno neopredeljeni					
Niso se opredelili po 170. členu	32.774	46.701	0,2	0,2	142,4
Opredelili so se kot Jugoslovani	273.077	1.219.024	1,3	5,4	446,4
Opredelili so se regionalno	15.002	25.730	0,1	0,1	171,5
Nepoznano	67.138	153.545	0,3	0,7	228,7

Vir: SZS, št. 1295.

Prebivalstvo po pripadnosti narodu, narodnostni etnični skupini leta 1981 v SFR Jugoslaviji in v republikah in pokrajinah, absolutna števila

Narodnost	SFRJ (skupaj)	SR BiH	SRČG	SRH	SRM	SR SI.	Ožja Srbija	SAP Kosovo	SAP Vojvodina
Skupaj (vse preb.)	22.447.701	4.124.008	584.310	4.601.469	1.912.257	1.891.864	5.694.463	1.584.441	2.054.772
Črnogorci	578.890	14.114	400.488	9.818	3.940	3.217	77.124	27.028	43.304
Hrvati	4.419.325	758.136	6.904	3.454.661	3.344	55.625	31.447	8.718	109.203
Makedonci	1.340.542	1.892	875	5.362	1.281.195	3.288	29.033	1.056	18.897
Muslimani	2.000.276	1.629.924	78.080	23.740	39.555	13.425	151.674	58.562	4.930
Slovenci	1.754.128	2.753	564	25.136	667	1.712.445	8.207	343	3.456
Srbi	8.140.801	1.320.644	19.407	531.502	44.613	42.182	4.865.283	209.498	1.107.378
Albanci	1.731.566	4.394	37.735	6.006	377.726	1.985	72.484	1.226.736	3.812
Avstrijci	1.382	52	6	267	32	180	757	22	88
Bolgari	36.028	180	24	441	1.994	105	30.769	161	2.525
Čehi	19.581	689	52	15.061	164	433	1.170	43	2.012
Grki	1.616	36	21	100	709	18	392	25	340
Italijani	15.109	616	45	11.661	96	2.187	358	23	146
Židi	1.375	343	5	316	28	9	395	9	279
Madžari	426.720	945	238	25.439	281	9.496	4.965	147	385.356
Nemci	8.620	460	107	2.175	288	380	1.402	92	3.808
Poljaki	3.016	604	45	758	223	204	581	27	596
Romi	134.071	7.251	1.471	3.858	43.223	1.435	57.140	34.126	19.693
Romuni	54.938	302	159	609	98	94	6.387	17	47.289
Rusi	4.355	295	96	758	363	194	1.603	112	1.046
Rusini	23.281	111	19	3.321	24	54	447	5	19.305
Slovaki	80.297	350	33	6.533	67	144	3.621	37	69.549
Turki	101.356	277	67	279	86.691	87	1.182	12.513	195
Ukrajinci	12.806	4.502	16	2.515	68	192	512	7	5.001
Vlahi	32.067	49	1	16	6.392	17	25.535	4	57
Ostali	16.961	629	368	1.553	740	577	1.993	684	11.101
Narodnostno neopredeljeni									
Po 170. členu ustave SFRJ	48.568	17.950	301	17.133	508	2.975	4.340	133	3.361
Opredelili so se kot Jugoslovani	1.216.348	326.280	31.243	379.057	14.240	26.263	272.050	2.676	167.215
Reg. pripadnost	25.466	3.649	1.602	8.657	956	4.018	4.941	264	1.643
Neznano	165.413	26.576	4.338	64.737	4.037	10.635	38.661	1.373	3.187

Vir: ZSS, 1982.

Prebivalstvo SFR Jugoslavije po narodnosti — po republikah in pokrajinah v letu 1971

Narodnost	Jugoslavija skupaj	Bosna in Hercegovina	Črna gora	Hrvatska	Makedonija	Slovenija	Srbija			
							skupaj	Izven pokrajin	Vojvodina	Kosovo
Skupaj	20.522.972	3.746.111	529.604	4.426.221	1.647.308	1.727.137	8.446.591	5.252.365	1.950.533	1.243.893
Črnogorci	508.843	13.021	355.632	9.706	3.246	1.978	125.260	57.289	36.416	31.555
Hrvati	4.526.782	772.491	9.192	3.513.647	3.882	42.657	184.913	38.088	138.561	8.264
Makedonci	1.194.784	1.773	723	5.625	1.142.375	1.613	42.675	25.100	16.527	1.048
Muslimani ¹	1.729.932	1.482.430	70.236	18.457	1.248	3.231	154.330	124.482	3.491	26.357
Slovenci	1.678.032	4.053	658	32.497	838	1.624.029	15.957	10.926	4.639	392
Srbi	8.143.246	1.393.148	39.512	626.789	46.465	20.521	6.016.811	4.699.415	1.089.132	228.264
Albanci	1.309.523	3.764	35.671	4.175	279.871	1.281	984.761	65.507	3.086	916.168
Bolgari	58.627	284	394	676	3.334	139	53.800	49.791	3.745	264
Čehi	24.620	871	74	19.001	80	445	4.149	1.341	2.771	37
Italijani	21.791	673	70	17.433	48	3.001	566	330	211	25
Madžari	477.374	1.262	296	35.488	229	9.785	430.314	6.279	423.866	169
Romuni	58.570	189	22	792	105	43	57.419	4.412	52.987	20
Rusini ²	24.640	141	38	3.728	59	66	20.608	452	20.109	47
Slovaki	83.656	279	31	6.482	46	85	76.733	3.912	72.795	26
Turki	127.920	477	397	221	108.552	53	18.220	5.735	241	12.244
Avstrijci ³	852	44	5	352	9	278	164	118	38	8
Grki ³	1.564	48	23	93	536	24	840	529	296	15
Židje ³	4.811	708	26	2.845	32	72	1.128	603	513	12
Nemci	12.785	300	109	2.791	77	422	9.086	1.825	7.243	18
Poljaki ³	3.033	757	18	819	72	194	1.173	453	704	16
Romi	78.485	1.456	396	1.257	24.505	977	49.894	27.541	7.760	14.593
Rusi	7.427	507	116	1.240	516	302	4.746	2.490	2.082	174
Ukrajinci ²	13.972	5.333	10	2.793	50	143	5.643	633	5.006	4
Vlahi	21.990	52	6	13	7.190	5	14.724	14.653	66	5
Ostali	21.722	174	96	759	16.702	307	3.684	1.968	699	1.017
Niso se narodnostno opredelili										
Sploh se niso opredelili ⁴	32.774	8.482	521	15.798	414	3.073	4.486	3.284	1.025	177
Opredelili so se kot Jugoslovani ⁵	273.077	43.796	10.943	84.118	3.652	6.744	123.824	75.976	46.928	920
Opredelili so se v smislu regionalne pripadnosti	15.002	—	1.204	—	684	2.705	10.409	4.895	5.255	259
Neznano	67.138	9.598	3.185	18.626	2.491	2.964	30.274	22.338	6.341	1.595

Opombe:

¹ V rezultatih prejšnjih popisov so prikazani različno: 1948. leta kot »Neopredeljeni muslimani«, 1953. leta kot »Jugoslovani neopredeljeni«, 1961. leta pa kot »Muslimani« (v smislu etnične pripadnosti)

² Do popisa 1971. leta so Rusini in Ukrajinci prikazani skupaj.

³ V popisu leta 1948 so vključeni v »ostale«.

⁴ Po 41. členu ustave SFRJ.

⁵ Prebivalci Jugoslavije, ki se niso nacionalno opredelili, so prikazani kot »Jugoslovani nacionalno neopredeljeni«.

Vir: Statistični bilten 727, SZS, Beograd, 1972. in Aneks.

Prostorska razmestitev prebivalstva SFRJ po republikah in pokrajinah glede na narodnost:

V letu 1971

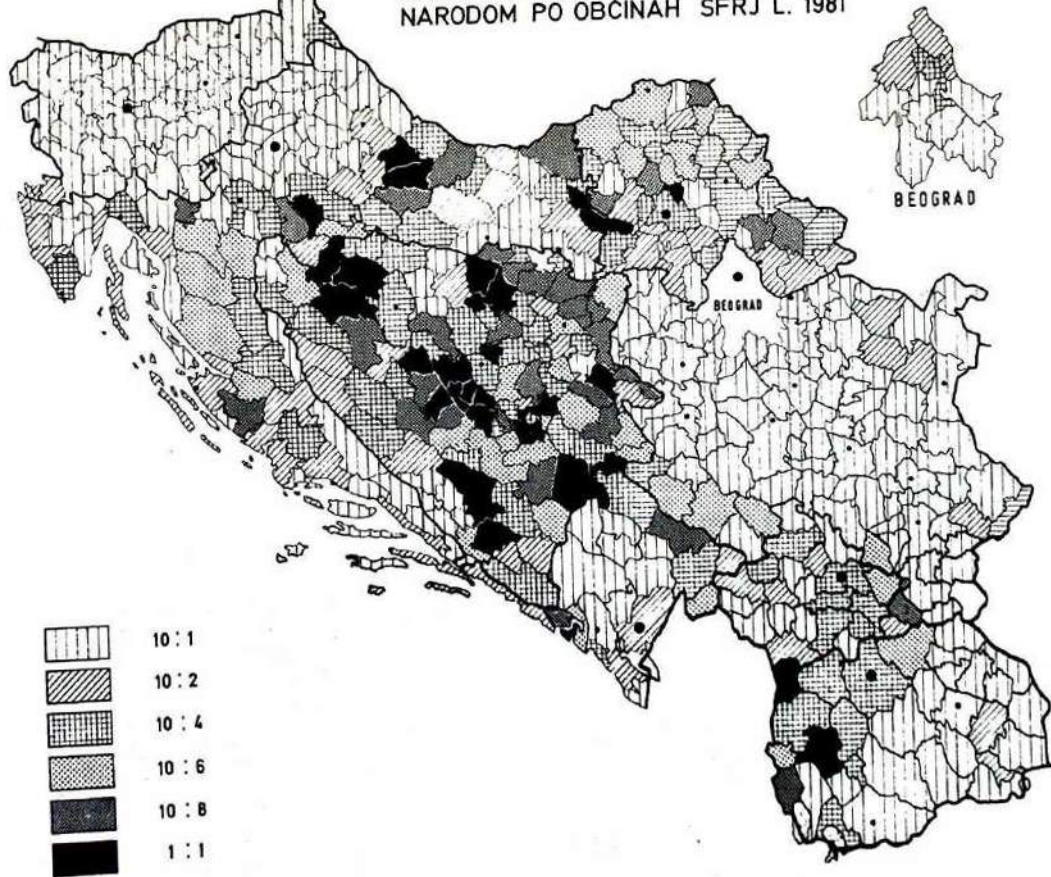
Narodnost	Jugoslavija skupaj	Bosna in Hercegovina	Črna gora	Hrvatska	Makedonija	Slovenija	Srbija			
							skupaj	izven pokrajin	Vojvo- dina	Kosovo
Ukupno	100,0	18,2	2,6	21,6	8,0	8,4	41,2	62,2	23,1	14,7
Narodnostno so se opredelili:										
Črnogorci	100,0	2,6	69,9	1,9	0,6	0,4	24,6	45,7	29,1	25,2
Hrvati	100,0	17,1	0,2	77,6	0,1	0,9	4,1	20,6	74,9	4,5
Makedonci	100,0	0,1	0,1	0,5	95,6	0,1	3,6	58,8	38,7	2,4
Muslimani	100,0	85,7	4,1	1,1	0,0	0,2	8,9	80,6	2,3	17,1
Slovenci	100,0	0,2	0,0	1,9	0,1	96,8	1,0	68,5	29,1	2,4
Srbi	100,0	17,1	0,5	7,7	0,6	0,2	73,9	78,1	18,1	3,8
Albanci	100,0	0,3	2,7	0,3	21,4	0,1	75,2	6,6	0,3	93,0
Bolgari	100,0	0,5	0,7	1,2	5,7	0,2	91,7	92,5	7,0	0,5
Čehi	100,0	3,5	0,3	77,2	0,3	1,8	16,9	32,3	66,8	0,9
Italijani	100,0	3,1	0,3	80,0	0,2	13,8	2,6	58,3	37,3	4,4
Madžari	100,0	0,3	0,1	7,4	0,0	2,0	90,2	1,5	98,5	0,0
Romuni	100,0	0,3	0,0	1,4	0,2	0,1	98,0	7,7	92,3	0,0
Rusini	100,0	0,6	0,2	15,1	0,2	0,3	83,6	2,2	97,6	0,2
Slovaki	100,0	0,3	0,0	7,7	0,1	0,1	91,7	5,1	94,9	0,0
Turki	100,0	0,4	0,3	0,2	84,9	0,0	14,2	31,5	1,3	67,2
Ostali	100,0	5,6	0,5	7,8	29,8	1,6	54,7	55,8	26,8	17,4
Narodnostno se niso opredelili:										
Po čl. 41 ustave SFRJ	100,0	25,9	1,6	48,2	1,3	9,4	13,6	73,2	22,8	3,9
Opredelili so se kot »Jugoslovani«	100,0	16,0	4,0	30,8	1,3	2,5	45,4	61,4	37,9	0,7
Opredelili so se v smislu regionalne pripadnosti	100,0	—	8,0	—	4,6	18,0	69,4	47,0	50,5	2,5
Nepoznano	100,0	14,3	4,8	27,7	3,7	4,4	45,1	73,8	20,9	5,3

V letu 1981

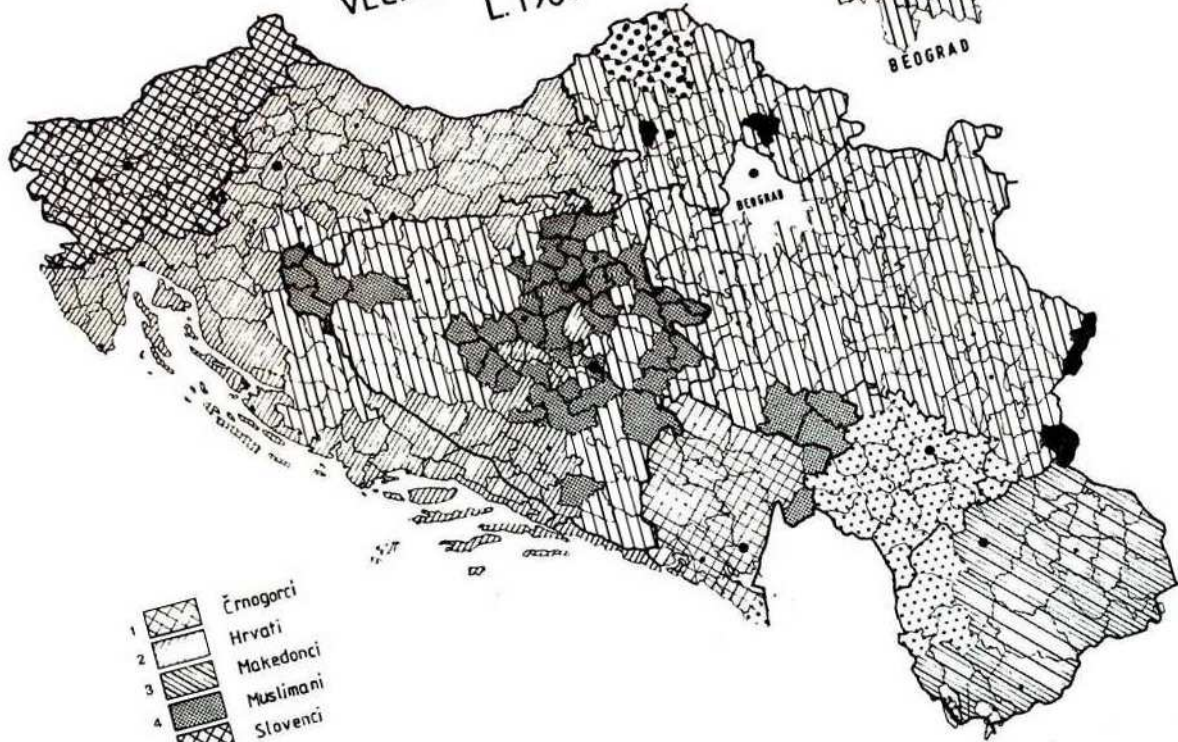
Narodnost	Jugoslavija skupaj	Bozna in Hercegovina	Črna gora	Hrvatska	Makedonija	Slovenija	Srbija			
							skupaj	brez pokrajin	Kosovo	Vojvo- dina
Skupaj	100,0	18,4	2,6	20,5	8,5	8,4	41,5	25,4	7,1	9,1
Nacionalno so se opredelili										
Črnogorci	100,0	2,4	69,2	1,7	0,7	0,6	25,5	13,3	4,7	7,5
Hrvati	100,0	17,1	0,2	78,0	0,1	1,3	3,4	0,7	0,2	2,5
Makedonci	100,0	0,1	0,1	0,4	95,5	0,2	3,7	2,2	0,1	1,4
Muslimani	100,0	81,5	3,9	1,2	2,0	0,7	10,8	7,6	2,9	0,2
Slovenci	100,0	0,2	0,0	1,4	0,0	97,7	0,7	0,5	0,0	0,2
Srbi	100,0	16,2	0,2	6,5	0,5	0,5	75,9	59,8	2,6	13,6
Albanci	100,0	0,3	2,2	0,3	21,8	0,1	75,3	4,2	70,9	0,3
Bolgari	100,0	0,5	0,1	0,2	1,5	0,3	92,4	85,0	0,4	7,0
Čehi	100,0	3,5	0,3	76,7	0,8	2,2	16,4	6,0	0,2	10,3
Italijani	100,0	4,1	0,3	77,1	0,6	14,5	3,5	2,4	0,2	1,0
Madžari	100,0	0,2	0,1	6,0	0,1	2,2	91,5	1,2	0,0	90,3
Nemci	100,0	5,3	1,2	25,0	3,3	4,4	60,9	16,1	1,1	43,7
Poljaki	100,0	20,0	1,5	34,9	7,3	6,7	39,6	19,1	0,9	19,6
Romi	100,0	4,3	0,9	2,3	25,7	0,9	66,0	34,0	20,3	11,7
Romuni	100,0	0,5	0,3	1,1	0,2	0,2	97,7	11,6	0,0	86,1
Rusi	100,0	6,6	2,1	17,0	8,1	4,3	61,8	35,9	2,5	23,4
Rusini	100,0	0,5	0,1	14,3	0,1	0,2	84,8	1,9	0,0	82,9
Slovaki	100,0	0,4	0,0	8,1	0,1	0,2	91,1	4,5	0,0	86,6
Turki	100,0	0,3	0,1	0,3	85,6	0,1	13,7	1,2	12,4	0,2
Ukrajinci	100,0	35,1	0,1	19,6	0,5	1,5	43,1	4,0	0,1	39,0
Vlahi	100,0	0,2	0,0	0,0	19,9	0,1	79,8	79,6	0,0	0,2
Ostali	100,0	4,8	1,8	10,1	6,8	3,5	72,9	16,0	3,3	53,5
Narodnostno se niso opredelili										
Niso se opredelili po 170. členu	100,0	38,4	0,6	36,7	1,1	6,4	16,8	9,3	0,3	7,2
Opredelili so se kot »Jugoslovani«	100,0	26,8	2,6	31,1	1,2	2,3	36,3	22,3	0,2	13,7
Opredelili so se regionalno	100,0	14,2	6,2	33,3	3,7	15,6	26,6	19,2	1,0	6,4
Nepoznano	100,0	17,3	2,8	42,2	2,6	6,9	28,1	25,1	0,9	2,1

RAZMERJE MED VEČINSKIM IN MANJŠINSKIM
NARODOM PO OBČINAH SFRJ L. 1981

AVTOR: A. STERGAR, RISAL: C. VOJVODA, 1982

VEČINSKI NARODI PO OBČINAH SFRJ L. 1981

1	Črnogorci
2	Hrvati
3	Makedonci
4	Muslimani
5	Slovenci
6	Srbi
7	Albanci
8	Bolgari
9	Mađžari
10	Slovaki

AVTOR : A. STERGAR, RISAL : C. VOJVODA , 1982

A. Stergar, 1982. Republički zavod za statistiku SFRJ, Beograd

**Indeksi rasti prebivalstva SFR Jugoslavije po narodnostih
za obdobje od leta 1948 do leta 1981**

	1953/48	1961/53	1971/61	1981/71
Skupaj	107,4	109,5	110,6	109
Črnogorci	109,5	110,2	99,0	113
Hrvati	105,1	108,0	105,4	98
Makedonci	110,3	117,0	114,3	112
Muslimani	123,4	97,4	177,8	116
Slovenci	105,1	107,9	105,6	104
Srbi	107,9	110,5	104,3	100
Albanci	100,5	121,3	143,2	132
Bolgarji	100,9	101,5	93,6	61
Čehi	88,5	87,9	81,2	80
Italijani	45,1	71,4	85,1	69
Madžari	101,1	100,4	94,6	89
Romuni	94,2	100,8	96,2	94
Rusini in Ukrajinci	100,6	103,4	100,0	94
Slovaki	101,6	101,7	96,8	96
Turki	265,0	70,5	69,9	79

Viri: CDI, 1978, str. 94, ZSS, 1974 in ZSS, 1982.

**Nataliteta, mortaliteta in prirodni prirastek prebivalstva SFR Jugoslavije po narodnostih,
v letih 1953, 1961 in 1970/71, v promilih**

Narodnost	Nataliteta			Mortaliteta			Prirodni prirastek		
	1953	1961	1970/71	1953	1961	1970/71	1953	1961	1970/71
Srbi	28,0	19,3	15,1	11,2	8,2	8,7	16,8	11,1	6,4
Hrvati	25,4	21,1	15,6	12,3	9,2	9,8	13,1	11,9	5,8
Slovenci	22,7	18,1	15,6	10,0	8,9	10,5	12,7	9,2	5,1
Makedonci	34,6	23,8	18,3	12,1	7,6	(7,0)	22,5	16,2	11,8
Črnogorci	33,3	28,1	21,1	10,6	7,1	7,3	22,7	21,0	13,8
Muslimani	43,6	38,5	23,7	17,5	10,3	6,2	26,1	28,2	16,7
Albanci	47,5	45,3	38,4	25,2	14,0	9,4	22,3	31,3	29,0
Madžari	19,7	15,2	11,4	11,9	10,9	13,0	7,8	4,3	-1,6
Slovaki	23,1	17,3	13,1	14,6	10,4	11,6	8,5	6,9	1,5
Romuni	18,1	14,8	11,4	17,8	14,5	14,6	0,3	0,3	-2,2
Bolgarji	26,9	20,8	16,5	8,8	8,3	8,6	18,1	12,5	7,9
Skupaj	28,8	22,8	17,7	12,4	9,0	8,9	16,4	13,8	8,8

Vir: CDI, 1978, str. 27-28.

Absolutni prirastek in stopnja rasti prebivalstva narodov in številčnejših narodnosti v SFRJ v obdobju 1953—1971

	Absolutni letni prirast		Stopnja letne rasti	
	1953—1961	1961—1971	1953—1961	1961—1971
Skupaj	201.590	197.368	11,4	10,1
Črnogorci	5.967	—499	12,2	—1,0
Hrvati	39.782	23.297	9,6	5,3
Makedonci	19.034	14.927	19,6	12,8
Muslimani	—3.217	75.697	—3,3	56,0
Slovenci	12.764	8.882	8,3	5,4
Srbi	92.529	33.709	12,4	4,2
Albanci	20.061	39.479	24,0	35,5
Bolgari	114	—400	1,8	—6,6
Čehi	—523	—571	—16,1	—20,8
Italijani	—1.282	—382	—41,7	—16,1
Madžari	274	—2.700	0,5	—5,5
Romuni	62	—229	1,0	—3,8
Rusi in Ukrajinci	158	—0,7	4,2	—0,02
Slovaki	179	—278	2,1	3,3
Turki in osebe, ki so se opredelile za »Jugoslovane«	—9.571	—5.504	—43,2	—35,4
	39.640	—4.405	250,0	—14,9

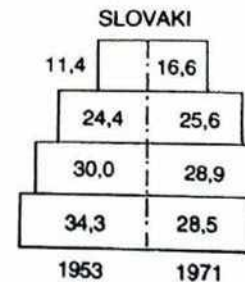
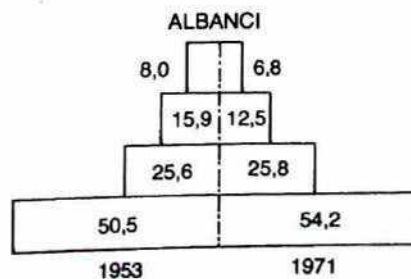
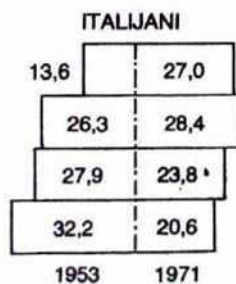
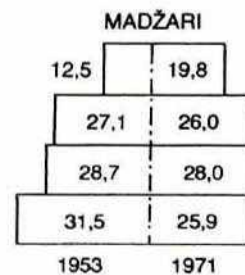
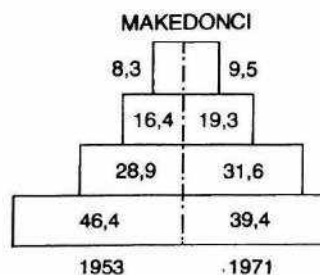
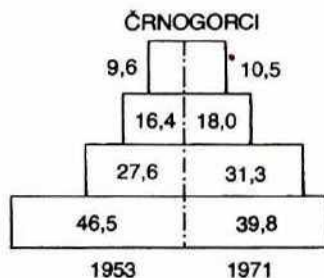
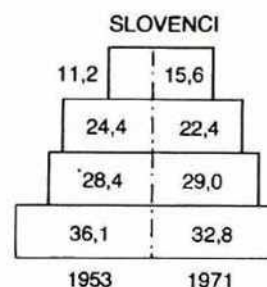
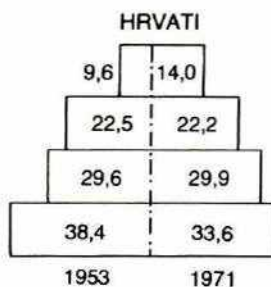
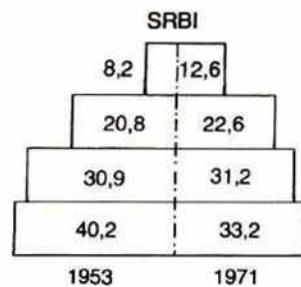
Indeksi rasti prebivalstva po narodnostni sestavi v SFR Jugoslaviji in v posameznih republikah in pokrajinah med letoma 1971 in 1981⁹:

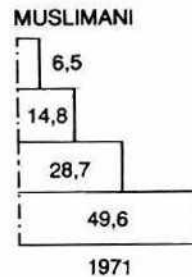
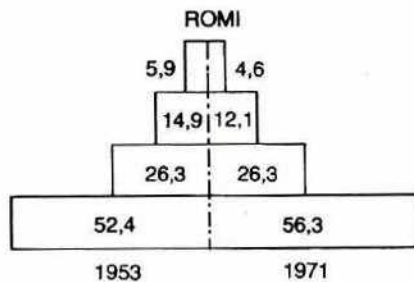
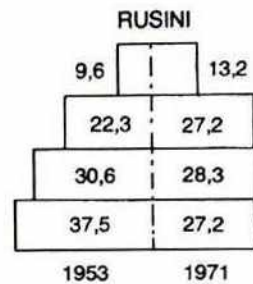
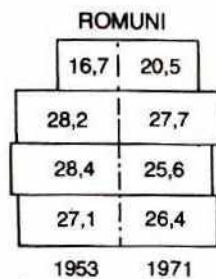
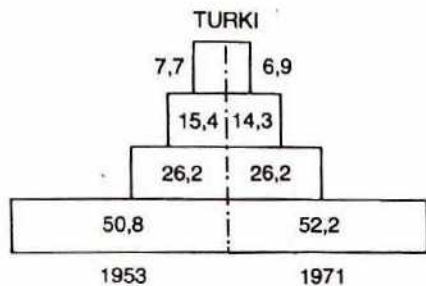
	SFRJ	SRBiH	SRČG	SRH	SRM	SRSI	Ož. Sr.	SAPK	SAPV
Skupaj	109	110	110	104	116	110	108	127	105
Črnogorci	113	108	113	101	121	163	135	86	119
Hrvati	98	98	75	98	86	130	83	105	79
Makedonci	112	107	120	95	112	204	86	101	114
Muslimani	116	110	111	128	317	416	122	222	170
Slovenci	104	68	86	77	80	105	75	88	74
Srbi	100	95	49	85	96	204	104	92	102
Albanci	132	117	106	143	135	155	111	134	124
Avstrijci	165	118	120	76	356	65	642	275	232
Bolgari	61	63	6	65	60	76	62	61	67
Čehi	80	79	70	79	205	97	87	116	73
Grki	105	75	91	108	132	75	74	167	115
Italijani	69	92	64	67	200	73	108	92	69
Madžari	89	69	80	72	123	97	79	87	91
Nemci	68	153	98	78	374	90	77	511	53
Pojaki	100	80	250	93	310	105	128	169	85
Romi	171	498	371	307	176	147	207	234	254
Romuni	94	160	723	77	93	219	145	85	89
Rusi	60	58	83	61	70	64	64	64	50
Rusini	94	79	50	89	41	82	99	11	96
Slovaki	96	125	106	101	146	169	93	142	96
Turki	79	58	17	126	80	164	21	102	81
Ukrajinci	92	84	160	90	136	134	81	175	100
Vlahi	146	94	600	123	89	340	174	80	86
Židi	30	48	19	11	88	13	66	75	54
Ostali	81	361	383	205	4	188	101	67	1.588
Narodnostno neopredeljeni po 170. čl. ustave SFRJ	148	212	58	108	121	97	132	75	328
Narodnostno neopred. — opred. kot »Jugoslovani«	445		285		390	389	580	291	356
Narodnostno neopr. — po regional. pripadnosti	169	745*	133	461*	140	149	94	102	31
Neznano	246	277	136	348	162	359	610	86	50

* V SR Bosni in Hercegovini in v SR Hrvatski so ob popisu leta 1971 prebivalce, ki so se opredelili z regionalno pripadnostjo, vpisovali kot nacionalno neopredeljene po 41. členu ustave SFRJ ali kot Jugoslovane. Zato indeksov za vse kategorije narodnostno neopredeljenih v teh dveh republikah ni bilo moč izračunati.

⁹ Stergar A.: v op. 7 cit. delo. Dopolnjeno po končnih rezultatih popisa; v: Statistični bilten 1295, Beograd, maj 1982

Demografska debla:

Deleži aktivnih prebivalcev narodov in nekaterih narodnosti Jugoslavije v letu 1971 za celotno SFR Jugoslavijo in za republike in avtonomni pokrajini

Narod oz. narodnost	SFRJ	SRBIH	SRČG	SRH	SRM	SRSI	SRSr	Ož. Sr.	SAPV	SAPK
Skupaj	43,3	36,7	32,7	45,5	38,3	48,4	45,7	51,5	42,7	26,0
Črnogorci	35,3	43,5	33,7	43,0	37,9	54,6	38,1	42,7	36,7	31,5
Hrvati	44,0	36,6	33,9	45,5	40,3	62,9	43,1	45,6	43,4	26,8
Makedonci	41,4	44,3	33,9	47,5	41,3	62,9	42,6	44,0	40,9	37,2
Muslimani	32,3	32,2	26,6	47,6	31,8	70,2	33,9	35,4	38,1	26,4
Slovenci	47,7	39,6	37,7	38,5	46,5	47,7	41,3	41,1	42,0	37,2
Srbi	48,3	41,4	35,5	47,3	42,4	66,2	50,1	52,7	42,0	34,6
Albanci	26,0	45,1	31,3	52,8	29,8	71,9	24,5	35,1	48,4	23,7
Bolgari	55,8	52,5	17,0	44,7	50,2	65,5	56,5	57,2	47,6	51,1
Čehi	51,2	40,9	32,4	54,0	42,5	32,4	43,1	36,5	46,3	45,9
Italijani	41,0	31,2	32,9	42,0	35,4	37,9	40,1	41,5	37,0	48,0
Madžari	44,4	44,8	43,6	46,1	39,3	67,2	43,7	42,5	43,7	39,6
Romuni	52,2	42,3	59,0	32,6	43,8	67,4	52,6	51,1	52,7	30,0
Rusini	51,2	47,5	42,1	52,4	44,1	39,4	51,0	44,7	51,2	44,7
Slovaki	46,2	41,9	45,2	48,1	30,4	56,5	46,0	45,0	46,1	46,2
Turki	31,3	44,2	28,0	52,9	31,4	77,4	30,3	38,4	55,2	26,0

Vir: CDI, 1978, str. 126.

Aktivno prebivalstvo SFR Jugoslavije leta 1971 po poklicu in pripadnosti narodu oziroma narodnosti

- A — kmetijski in podobni delavci
 B — rudarji in industrijski delavci
 C — delavci v trgovini, uslužnih dejavnostih in osebje obrambe
 D — upravni in administrativni delavci, vodstvene osebe, strokovnjaki in umetniki
 E — ostali poklici in neznano
 F — osebe na začasnem delu v tujini

Narod oz. narodnost	Skupaj (abs. število)	v %					
		A	B	C	D	E	F
Skupaj	8.889.816	43,0	25,0	9,0	14,5	1,9	6,6
Črnogorci	179.855	32,3	23,1	13,3	25,9	2,9	2,5
Hrvati	1.993.111	35,3	26,6	9,9	15,0	1,7	11,5
Makedonci	494.470	38,8	26,2	8,8	17,0	2,3	6,9
Muslimani	559.295	40,6	32,3	8,4	10,4	1,7	6,6
Slovenci	795.394	24,9	37,9	11,7	18,7	1,3	5,5
Srbi	3.933.367	51,4	20,9	8,0	13,7	1,7	4,3
Albanci	340.654	56,4	17,7	4,8	7,1	4,7	9,3
Bolgari	32.693	61,6	18,8	4,5	12,0	1,1	2,0
Čehi	12.611	56,3	18,7	6,1	12,6	1,0	5,4
Italijani	8.934	27,9	33,1	12,6	20,2	2,1	4,1
Madžari	211.719	41,7	29,4	9,1	10,8	2,0	7,0
Romuni	20.608	68,2	7,4	3,2	6,3	1,0	13,8
Rusini	12.608	52,4	22,3	7,2	11,5	1,2	5,3
Slovaki	38.628	55,0	22,2	7,1	8,5	1,4	5,9
Turki	40.063	50,4	26,4	7,0	4,6	3,4	8,2

Vir: CDI, 1978, str. 129.

Osnovne kategorije izobrazbe glede na narodnost

Narodnost	Nepismeni 1953 1971	Braz izobrazbe 1961 1971	Več od osnovne 1961 1971
Skupaj	25,0 15,1	33,3 24,2	10,7 18,0
Črnogorci	27,0 13,4	32,4 21,4	13,1 23,1
Hrvati	18,0 9,9	26,7 20,0	12,4 20,4
Makedonci	26,6 13,2	30,0 19,6	7,9 17,0
Slovenci	2,5 1,1	10,0 6,5	17,8 26,3
Srbi	28,5 17,3	36,8 26,9	10,2 17,4
Albanci	63,2 34,9	63,4 43,2	1,5 5,0
Bolgari	23,2 16,3	33,4 25,7	8,0 14,5
Italijani	8,9 6,0	22,5 16,4	12,6 21,6
Madžari	8,3 5,1	21,2 16,2	12,3 18,5
Romuni	17,5 14,0	22,1 22,9	3,8 7,9
Rusini	10,3 3,0	22,1 10,9	11,3 20,8
Slovaki	4,0 2,8	12,4 9,5	8,7 14,0
Turki	54,8 31,0	58,3 40,1	3,8 4,4
Muslimani	—	61,0 37,4	3,0 11,3
Čehi	—	9,9 7,8	19,7 24,3

Opombe: nepismeni: procent nepismenega prebivalstva, starega 10 in več let; braz izobrazbe: prebivalstvo, staro 10 in več let brez šolske izobrazbe in z 1—3 razredi osnovne šole; več od osnovne: prebivalstvo, staro 10 in več let, ki ima dokončano več kot osnovno šolo.

Vir: »Demografska kretanja i karakteristike stanovništva Jugoslavije prema nacionalnoj pripadnosti« — Centar za demografska istraživanja, Institut društvenih nauka, Beograd, 1978.

Delavci na začasnem delu v tujini po narodnosti; popis 1971

Narodnost	Absolutno število	Sestav v %	Na 1000 prebivalcev iste narodnosti
Skupaj	671.908	100,0	32,7
Črnogorci	5.260	0,8	10,3
Hrvati	261.721	38,9	57,8
Muslimani (v etn. smislu)	40.565	6,0	23,4
Makedonci	38.298	5,7	32,8
Slovenci	46.836	7,0	23,5
Srbi	191.342	28,3	23,5
Albanci	34.748	5,2	26,5
Madžari	19.552	2,9	41,0
Romuni	5.285	0,8	90,2
Slovaki	3.007	0,4	35,9
Turki	3.618	0,5	28,2
Romi	1.613	0,2	20,6
Jugoslovani	4.561	0,7	16,7
Ostali	7.503	1,1	—
Nepoznano	7.999	1,2	—

Vir: Statistički bilten št. 679, Beograd, 1971; izd. SZS.

Delavci na začasnem delu v tujini, skupaj s člani družine po narodnosti v letu 1981

	Število	Promili
Skupaj	874.964	39,0
Črnogorci	8.441	14,6
Hrvati	231.527	52,3
Makedonci	66.268	49,4
Muslimani	57.704	28,9
Slovenci	45.218	25,7
Srbi	264.725	32,5
Albanci	63.271	36,6
Bolgarji	663	18,3
Čehi	577	29,4
Italijani	440	29,3
Madžari	15.864	37,2
Romuni	7.533	136,9
Rusini	728	31,2
Slovaki	2.867	35,8
Ukrajinci	638	49,1
Turki	4.469	44,2
Romi	8.167	48,6
Vlahi	2.899	90,6
Ostali	4.618	88,8
Neopredeljeni po 170. členu ustave SFRJ	4.631	141,2
«Jugoslovani»	39.109	32,1
Regionalna pripadnost	1.174	45,7
Neznano	42.166	275,6

Delavci na začasnem delu v tujini po narodnosti v letu 1981

	SFRJ	BiH	Črna gora	Hrvaška	Makedonija	Slovenija	Srbija brez pokr.	SAPV	SAPK
SKUPAJ	625.067	133.902	9.781	151.919	57.964	41.826	152.932	48.078	26.965
Črnogorci	5.590	105	3.746	169	58	32	832	427	221
Hrvatli	170.007	47.633	131	115.993	165	1.485	1.169	3.200	231
Makedonci	36.467	86	29	215	34.904	53	716	452	12
Muslimani	41.260	33.780	1.958	419	1.129	66	2.444	114	1.350
Slovenci	35.409	83	16	712	26	34.261	205	99	7
Srbi	203.101	40.247	254	11.339	762	433	127.491	19.208	3.367
Albanci	44.692	56	2.458	81	15.648	42	3.276	51	23.080
Bolgari	460	1	—	19	18	2	264	155	1
Čehi	413	26	1	245	19	9	44	67	2
Italijani	322	34	5	174	14	40	43	9	3
Madžari	11.647	58	4	863	15	586	210	9.907	4
Romuni	5.782	36	8	21	3	1	744	4.969	—
Rusini	547	4	—	80	1	—	14	448	—
Slovaki	2.078	19	—	214	3	3	170	1.669	—
Ukrajinci	455	201	1	78	1	2	11	161	—
Turki	2.550	6	1	7	2.388	1	46	9	92
Romi	4.424	161	8	49	1.164	40	1.777	806	428
Vlahi	2.242	8	—	1	154	1	2.078	—	—
Ostali	2.916	378	107	743	389	74	666	474	85
Neopredeljeni po 170. členu	2.874	885	26	848	64	69	371	603	8
Jugoslovani	25.702	6.184	572	7.907	274	475	6.120	4.129	41
Regionalna pripadnost	929	163	49	265	47	73	264	67	1
Neznano	24.841	3.403	407	11.172	737	4.060	3.986	1.044	32

Sklenjene zakonske zveze po narodnosti žene in moža

Skupaj	Narodnost moža																							
	Srbi	Hrvati	Slovenci	Makedonci	Črnogorci	Jugoslovani neopred.	Bolgan	Čehi	Slovaki	Rusi	Rusini— Ukrajinci	Albanci	Madžari	Nemci	Avstrijci	Romuni	Vlahi	Italijani	Turki	Židi	Romi	Ostali	Neznano	
Skupaj	167.399	75.155	38.587	13.089	8.328	4.484	9.998	419	316	987	120	374	7.084	4.726	708	12	491	196	309	1.513	21	310	122	50
Srbi	74.680	70.035	1.830	194	515	632	620	63	38	48	44	59	144	247	66	1	61	1	11	13	12	7	38	1
Hrvati	39.812	2.783	35.071	477	136	167	187	14	105	50	34	44	61	355	124	3	12	—	140	9	1	1	34	4
Slovenci	13.376	319	582	12.279	30	26	17	2	11	1	5	2	9	32	19	6	4	—	20	3	—	1	7	1
Makedonci	7.960	274	43	14	7.502	37	10	9	1	1	7	1	17	2	1	—	—	21	1	12	—	1	6	—
Črnogorci	4.195	403	96	26	53	3.511	10	—	1	—	5	1	74	7	3	—	—	1	2	—	—	—	2	—
Jugoslovani neopredeljeni	9.799	300	115	6	15	60	9.101	1	—	—	1	—	182	2	—	—	1	1	—	10	—	—	2	2
Bolgari	420	66	5	—	21	3	—	310	—	1	—	—	—	12	—	—	1	—	—	1	—	—	—	—
Čehi	286	43	81	8	1	2	—	—	131	2	1	2	—	8	6	—	—	—	—	—	—	—	—	1
Slovaki	1.027	85	51	6	3	4	1	—	1	838	—	—	2	24	9	—	1	—	—	1	—	—	1	—
Rusi	81	39	13	8	4	4	—	—	—	1	6	—	—	5	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Rusini—Ukrajinci	379	63	54	1	2	2	—	—	4	3	—	231	—	10	2	—	—	—	—	2	—	—	5	—
Albanci	6.673	12	4	9	2	16	33	1	—	—	—	—	6.486	2	—	—	—	—	1	103	—	4	—	—
Madžari	4.999	434	418	28	13	13	4	17	13	33	10	26	6	3.875	81	—	11	—	3	3	4	—	6	1
Nemci	852	165	101	14	4	1	1	2	6	8	1	4	3	133	394	—	10	—	2	—	—	—	3	—
Avstrijci	5	2	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Romuni	471	63	2	4	1	1	—	—	1	—	1	—	—	8	—	—	390	—	—	—	—	—	—	—
Vlahi	191	7	—	—	10	—	—	—	—	—	2	—	—	—	—	—	172	—	—	—	—	—	—	—
Italijani	271	20	102	8	—	3	—	—	4	1	1	1	—	1	—	—	—	—	127	—	—	—	3	—
Turki	1.469	2	1	—	8	2	12	—	—	—	—	—	89	—	—	—	—	—	—	1.353	—	2	—	—
Židi	15	7	2	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	4	—	—	—
Romi	339	3	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	1	—	—	—	—	—	4	—	294	—	34
Ostali	80	27	14	5	6	—	1	—	—	—	2	3	3	1	2	—	—	—	—	—	—	—	15	1
Neznano	19	3	—	2	2	—	—	—	—	—	—	—	6	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	5

Leto 1963

Narodnost žene	Narodnost moža																			
	Skupaj	srbska	hrvatska	slovenska	makedonska	črnogorska	muslimanska	Jugoslovani neopredeljeni	albanska	madžarska	turška	slovaška	romunska	bolgarska	italijanska	rusinska	romska	vlaška	ostale narodnosti	neznano
Skupaj	157.909	66.099	36.919	14.583	8.810	4.024	8.922	3.161	6.770	4.700	792	656	391	585	175	352	365	52	522	31
Srbska	68.416	60.562	4.026	514	614	642	357	283	21	718	4	111	76	154	17	117	7	2	186	5
Hrvatska	34.994	2.186	30.903	790	69	104	100	101	7	412	1	49	2	5	73	48	—	—	142	2
Slovenska	13.805	173	454	13.047	24	15	2	7	—	38	—	—	—	1	15	2	—	—	14	13
Makedonska	8.896	665	138	31	7.918	33	2	9	6	19	5	2	—	48	—	3	—	7	10	—
Črnogorska	4.609	970	287	54	52	3.067	55	36	25	34	1	3	1	6	4	5	—	—	9	—
Muslimanska	8.500	168	36	11	2	20	8.116	85	5	3	—	—	—	1	—	3	—	—	—	—
Jugoslovani — neopredeljeni	3.091	185	182	52	5	28	136	2.460	11	11	4	1	—	—	4	3	3	1	5	—
Albanska	7.382	198	87	11	21	75	134	144	6.523	6	166	1	1	—	—	—	10	—	3	2
Madžarska	4.188	380	339	29	5	12	2	3	1	3.335	—	24	5	4	4	16	—	—	29	—
Turška	866	29	3	—	15	5	12	29	151	5	587	—	1	—	—	2	25	—	1	1
Slovaška	626	68	65	1	1	2	—	—	—	28	—	449	2	—	1	6	—	—	3	—
Romunska	410	71	10	2	4	1	1	—	—	15	—	5	298	—	—	2	—	—	1	—
Bolgarska	600	151	16	1	44	5	1	—	—	13	—	—	1	364	—	2	—	—	1	1
Italijanska	172	11	87	14	—	2	—	—	—	3	—	—	—	—	53	1	—	—	—	1
Rusinska	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
— Ukrajinska	366	99	74	8	8	5	2	2	—	13	—	4	1	—	1	140	—	—	9	—
Romska	369	10	—	—	1	—	—	—	16	—	22	—	—	—	—	—	320	—	—	—
Vlaška	61	—	—	—	19	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	42	—	—
Ostale narodnosti	537	166	162	16	8	7	1	2	3	47	—	6	3	2	3	2	—	—	109	—
Nepoznano	21	7	—	2	—	1	1	—	1	—	2	1	—	—	—	—	—	—	—	4

Narodnost žene	Narodnost moža																						
	Skupaj	narodnostno so se opredelili																	Narodnostno neopred.				
		Črnogorci	Hrvati	Makedonci	Muslimani v smislu narodnosti	Slovenci	Srbi	Albanci	Bolgan	Čehi	Italijani	Madžari	Romuni	Rusini	Slovaki	Turki	Romi	Viahi	ostali	po 41. členu Ustave	Jugoslovani	regionalna pripadnost	neznano
Skupaj	183.916	5.027	37.937	10.913	15.752	13.872	76.430	11.817	581	218	159	4.192	456	232	617	850	725	33	477	860	2.206	15	547
Narodnostno so se opredelili																							
Črnogorci	4.579	3.348	107	48	42	22	865	68	2	1	3	18	3	6	1	4	4	—	11	7	14	1	4
Hrvati	38.551	182	33.247	105	283	465	3.203	79	4	62	65	365	13	39	36	5	5	—	95	136	80	—	82
Makedonci	10.990	63	119	9.866	34	16	725	38	27	—	2	21	2	6	3	18	7	10	8	7	10	—	8
Muslimani v smislu narodnosti	15.602	33	128	42	14.718	9	345	175	—	3	1	4	—	—	1	20	1	—	10	21	52	1	38
Slovenci	14.063	36	568	27	15	13.053	260	4	4	1	7	21	—	—	2	2	1	—	9	21	11	5	16
Srbi	76.619	1.234	2.809	702	519	187	69.292	217	131	40	45	567	81	76	101	18	36	—	228	75	156	3	102
Albanci	11.297	24	15	17	31	—	63	10.954	33	—	—	3	1	—	—	107	3	—	1	3	8	—	34
Bolgan	574	6	10	32	2	—	112	29	369	—	—	9	1	1	—	—	1	—	—	—	—	—	2
Čehi	295	2	100	7	5	8	55	3	—	83	—	12	1	2	1	1	1	3	3	3	4	—	3
Italijani	98	1	43	—	—	8	17	—	—	2	21	1	—	—	—	1	—	—	—	1	3	—	—
Madžari	4.328	35	351	10	10	22	655	12	8	14	4	3.077	13	11	20	1	2	—	44	7	16	—	16
Romuni	493	5	8	5	—	—	115	1	—	1	—	10	338	1	1	—	3	—	1	1	1	—	2
Rusini	207	4	25	4	1	2	69	—	—	1	—	15	—	80	—	—	1	—	2	—	3	—	—
Slovaki	718	6	40	2	3	1	167	2	—	3	—	27	1	4	448	—	1	—	5	1	4	—	3
Turki	792	—	—	7	7	—	2	100	—	—	5	—	—	1	—	—	—	—	—	—	1	—	—
Romi	715	3	3	6	1	1	24	13	—	1	1	2	—	—	1	6	651	—	—	1	1	—	—
Viahi	26	—	—	1	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	22	—	—	—	—	—	—
Ostali	463	11	138	15	11	33	160	7	1	3	2	18	1	5	—	2	—	—	40	4	10	1	1
Narodnostno neopredeljeni																							
Neopredeljeni (41. člen ustave SFRJ)	782	4	73	5	13	14	53	41	—	—	2	2	—	—	—	—	1	—	1	566	5	—	2
Opredelili so se kot Jugoslovani	2.162	27	55	6	23	2	153	37	1	3	1	14	1	—	2	1	—	—	11	4	1.814	—	7
Opredelili so se v smislu regionalne pripadnosti	21	1	1	1	1	1	8	3	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	4	—
Nepoznano	541	2	97	5	33	28	87	33	1	—	—	6	—	—	—	1	1	—	7	1	12	—	227

Narodnost žene	Narodnost moža																				narodnostno so se opredelili			narodnostno neopred.			
	Skupaj	Črnogorci	Hrvati	Makedonci	Muslimani v smislu narodnosti	Slovenci	Srbi	Albanci	Bolgan	Čehi	Italijani	Madžari	Romuni	Rusini	Slovaki	Turki	Romi	Vlahi	ostali	niso se opredelili (170. člen Ustave SFRJ)	opredelili so se kot Jugoslovani	opredelili so se v smislu regionalne pripadnosti	Nepoznano				
Skupaj	176.310	4.835	34.045	11.630	19.279	13.157	67.771	12.793	463	143	134	3.308	309	159	530	907	1.266	19	875	424	3.492	33	738				
Narodnostno so se opredelili																											
Črnogorci	4.363	3.292	94	37	67	11	736	46	2	2	1	11	3	5	2	2	1	—	6	2	38	—	5				
Hrvati	34.806	169	29.436	75	498	472	3.044	49	11	48	42	232	4	14	38	6	7	—	65	144	323	4	125				
Makedonci	11.921	42	108	10.660	19	25	862	35	34	3	2	21	6	2	2	35	10	4	16	3	27	1	4				
Muslimani v smislu narodnosti	18.929	78	272	17	17.659	31	496	215	1	10	3	6	1	—	2	18	5	—	21	4	59	1	30				
Slovenci	13.450	25	535	23	46	12.213	290	16	1	2	26	25	1	1	—	—	—	1	128	30	24	7	56				
Srbi	67.036	1.020	2.426	621	757	217	59.694	148	114	25	26	500	91	52	89	14	43	1	452	76	429	10	231				
Albanci	12.379	27	21	26	26	1	75	12.040	2	3	—	—	—	—	—	99	9	1	6	1	6	—	36				
Bolgan	475	—	6	32	2	1	137	4	282	—	—	5	—	—	2	—	—	—	2	—	1	—	1				
Čehi	224	4	58	14	10	8	72	7	—	35	—	4	—	—	2	—	—	—	1	—	5	—	3				
Italijani	95	—	42	1	1	13	14	3	—	—	14	2	—	—	—	—	—	—	1	1	1	—	2				
Madžari	3.535	26	243	16	6	36	659	6	2	2	5	2.355	8	14	16	—	6	—	52	1	69	2	11				
Romuni	304	3	5	8	—	2	79	2	—	—	3	7	188	—	1	1	3	—	1	—	—	—	1				
Rusini	178	7	23	2	1	—	54	2	—	—	—	12	1	62	3	—	—	—	5	—	4	—	2				
Slovaki	615	8	29	1	1	5	151	2	3	1	—	23	1	1	362	—	2	—	9	1	12	—	3				
Turki	858	2	2	12	3	1	6	100	—	—	—	1	—	—	—	717	11	—	1	—	1	—	1				
Romi	1.272	2	3	9	3	—	46	19	—	—	1	6	2	1	—	10	1.160	—	8	—	1	—	1				
Vlahi	24	—	1	5	3	—	1	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	12	1	—	—	—	—				
Ostali	1.092	28	263	43	44	71	439	37	4	1	1	35	1	4	5	1	4	—	44	7	38	—	22				
Narodnostno neopredeljeni																											
Neopredeljeni (170. člen ustave SFRJ)	384	3	118	3	5	20	69	5	—	1	2	3	—	—	—	—	1	—	1	145	8	—	—				
Opredelili so se kot Jugoslovani	3.687	92	275	14	82	6	644	7	5	9	5	45	2	2	6	1	2	—	38	8	2.432	—	12				
Opredelili so se v smislu regionalne pripadnosti	63	1	2	6	—	10	21	10	—	—	—	1	—	—	3	—	—	—	—	—	1	8	—				
Nepoznano	620	6	82	5	46	14	182	40	2	1	3	13	—	1	—	—	2	—	17	1	13	—	192				

Delegati skupščin občin po narodnostni pripadnosti

	Bosna in Hercego- vina	Črna gora	Hrvatska	Makedonija	Slovenija	Srbija			
						vsega	leži izven pokrajin	Kosovo	Vojvodina
Skupaj	10.941	1.754	11.063	3.860	1.532	21.058	13.164	2.484	5.410
Črnogorci	106	1.281	35	11	3	438	253	63	122
Hrvati	2.004	51	7.683	5	27	315	40	13	262
Makedonci	15	—	8	3.237	3	86	32	5	49
Muslimani	3.639	147	29	44	1	367	281	81	5
Slovenci	16	3	44	1	1.442	19	9	1	9
Srbi	3.763	52	1.758	84	22	14.424	11.084	448	2.892
Albanci	9	69	2	296	—	1.964	119	1.839	6
Bolgan	2	—	2	1	—	141	137	—	4
Čehi	3	—	47	1	—	5	2	1	2
Italijani	1	—	42	—	10	10	—	—	10
Madžari	6	1	57	—	6	1.022	2	—	1.020
Romi	1	—	2	26	—	—	—	—	—
Romuni	—	—	1	2	—	121	1	—	120
Rusi	1	—	1	—	—	3	—	—	3
Rusini	—	—	7	—	—	39	—	—	39
Slovaki	3	—	18	—	—	208	1	2	205
Turki	—	—	—	91	—	17	—	17	—
Ostali	15	—	3	21	—	37	13	11	13
Opredelili so se kot Jugoslovani	798	126	880	28	16	972	710	3	259
Neopredeljeni	236	—	9	3	2	18	15	—	3
Nepoznano	323	24	435	9	—	852	465	—	387

Delegati skupščin republik in pokrajin po narodnostni pripadnosti

	Bosna in Hercegovina	Črna gora	Hrvatska	Makedonija	Slovenija	Srbija	Kosovo	Vojvodina
Skupaj	320	165	356	250	50	340	190	245
Črnogorci	4	128	—	—	—	5	7	9
Hrvati	64	3	272	—	—	6	—	16
Makedonci	—	—	—	205	—	3	—	3
Muslimani	113	14	—	1	—	5	8	1
Slovenci	1	—	1	—	—	—	1	—
Srbi	110	2	53	6	—	252	31	133
Albanci	—	7	—	20	—	29	138	—
Bolgari	—	—	—	—	—	1	—	—
Čehi	—	—	2	—	—	—	—	—
Italijani	1	—	1	—	—	—	—	—
Madžari	1	—	1	—	—	15	—	47
Romi	—	—	—	1	—	—	2	—
Romuni	—	—	—	—	—	2	—	7
Rusi	1	—	—	—	—	—	—	—
Rusini	—	—	—	—	—	2	—	3
Slovaki	—	—	—	—	—	3	—	13
Turki	—	—	—	6	—	2	3	—
Ostali	—	—	—	1	—	—	—	—
Opredelili so se kot Jugoslovani	25	11	26	1	—	15	—	13
Nepoznano	—	—	—	9	—	—	—	—

Delegati v skupščini SFRJ po narodnostni pripadnosti

	Črnogorci	Hrvati	Makedonci	Muslimani	Slovenci	Srbi	Albanci	Madžari	Ostale narodnosti	Opredeleženi so se kot Jugoslavnani	Nepoznano
Skupščina SFRJ	37	43	33	19	40	76	29	8	8	11	4
Zvezni zbor	26	30	24	13	28	53	21	7	6	10	2
Bosna in Hercegovina	1	6	—	8	—	9	—	—	—	4	2
Črna Gora	22	1	—	4	—	—	1	—	—	2	—
Hrvatska	—	22	—	—	—	5	—	1	1	1	—
Makedonija	—	—	24	—	—	1	3	—	2	—	—
Slovenija	—	—	—	—	28	1	—	—	—	1	—
Srbija	2	—	—	—	—	25	2	—	—	1	—
Kosovo	—	—	—	1	—	3	15	—	1	—	—
Vojvodina	1	1	—	—	—	9	—	6	2	1	—
Zbor republik in pokrajin	11	13	9	6	12	23	8	1	2	1	2
Bosna in Hercegovina	—	3	—	5	—	4	—	—	—	—	—
Črna Gora	10	—	—	1	—	—	1	—	—	—	—
Hrvatska	—	10	—	—	—	2	—	—	—	—	—
Makedonija	—	—	9	—	—	—	1	—	1	1	—
Slovenija	—	—	—	—	12	—	—	—	—	—	—
Srbija	—	—	—	—	—	9	1	—	—	—	2
Kosovo	1	—	—	—	—	2	5	—	—	—	—
Vojvodina	—	—	—	—	—	6	—	1	1	—	—

B. PRIKAZ ŠOLSTVA V JEZIKIH NARODNOSTI V SFRJ

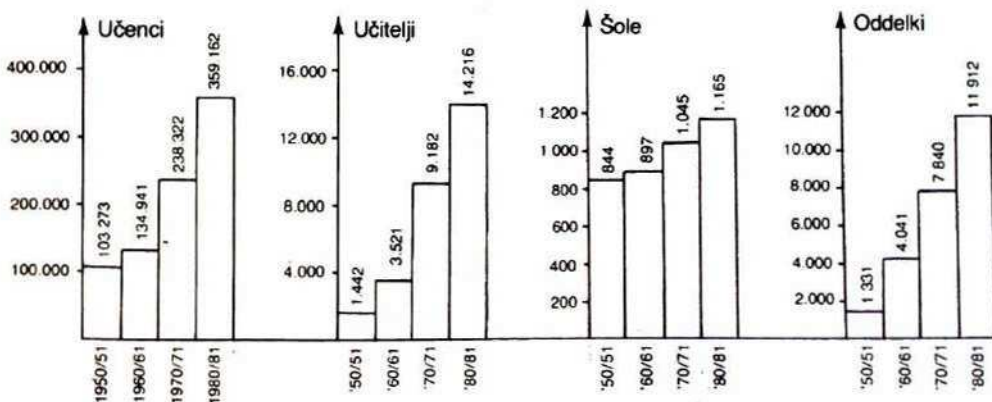
Zajeli smo osnovne in srednje šole v jezikih narodnosti (albanske, bolgarske, češke, italijanske, madžarske, romunske, rusinske, slovaške in turške) v obdobju 1950/51, 1960/61, 1970/71 in 1980/81.

Grafični prikaz zajema podatke o učencih, učiteljih, šolah in oddelkih v jezikih narodnosti. Ker smo zajeli časovno obdobje od leta 1950, je s primerjavo obdelanih podatkov podan tudi opis razvoja šolstva v jezikih narodnosti v SFRJ.

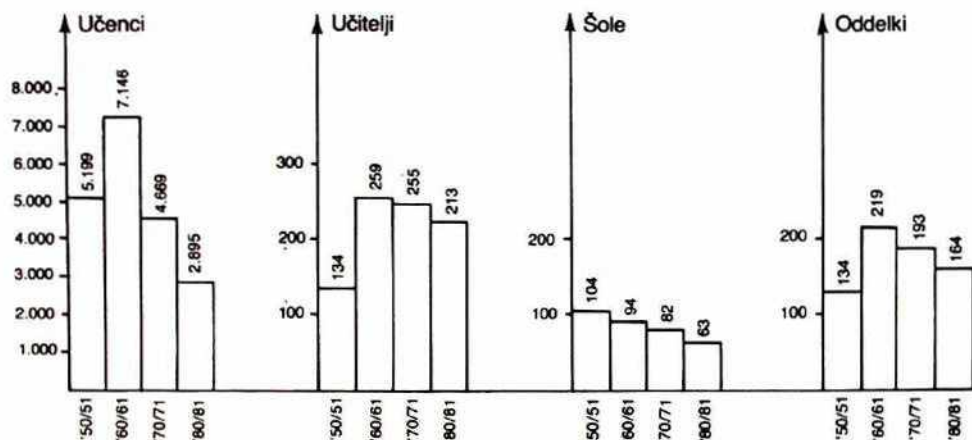
Kot vir smo uporabili publikacije Zveznega zavoda za statistiko »Osnovne i srednje škole« za leta 1951/52, 1960/61, 1970/71, 1980/81, Statistični bilten št. 26, 249, 689 in 826.

1. Osnovne šole v jezikih narodnosti

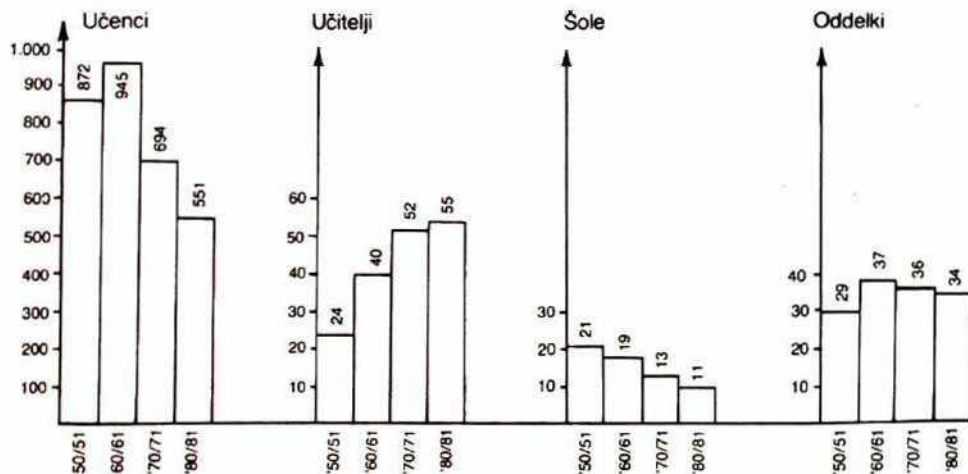
OSNOVNE ŠOLE V JEZIKU ALBANSKE NARODNOSTI

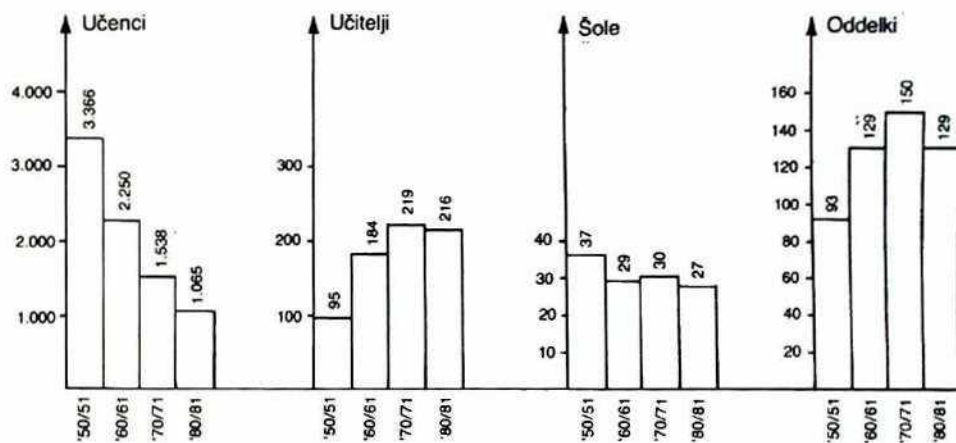
OSNOVNE ŠOLE V JEZIKU BOLGARSKE NARODNOSTI

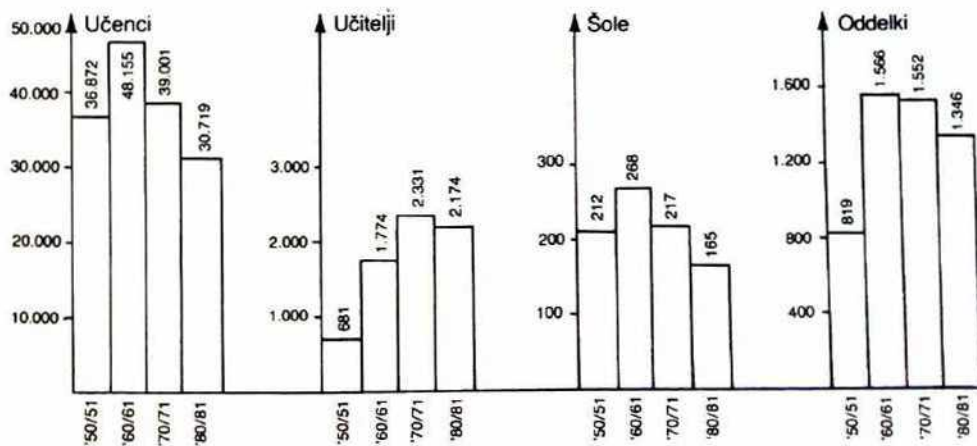
OSNOVNE ŠOLE V JEZIKU ČEŠKE NARODNOSTI

OSNOVNE ŠOLE V JEZIKU ITALJANSKE NARODNOSTI

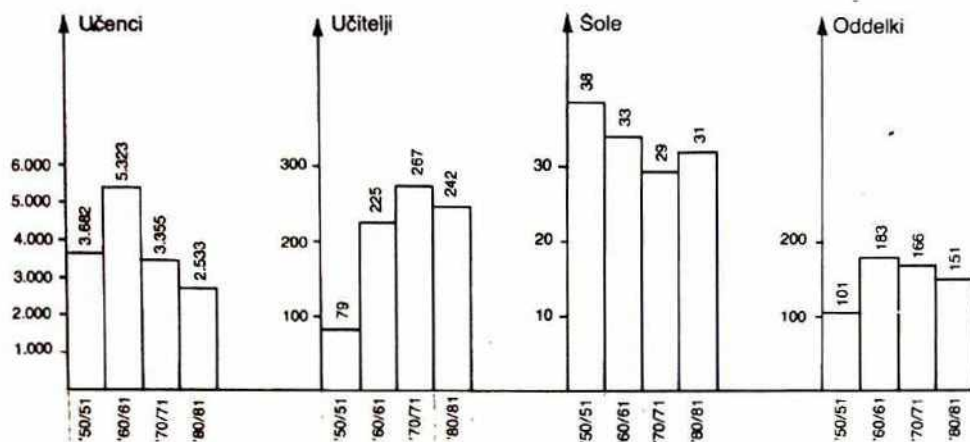

OSNOVNE ŠOLE V JEZIKU MADŽARSKE NARODNOSTI*

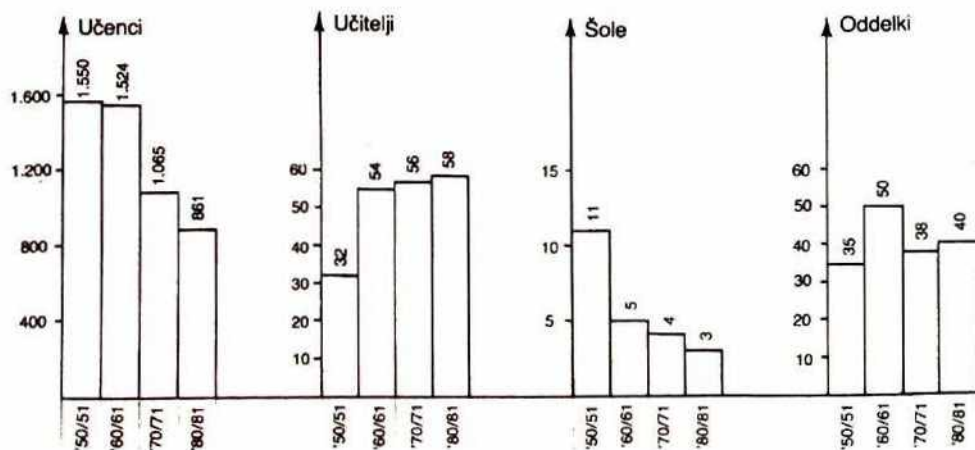

* Zajete so tudi šole, v katerih je pouk dvojezičen.

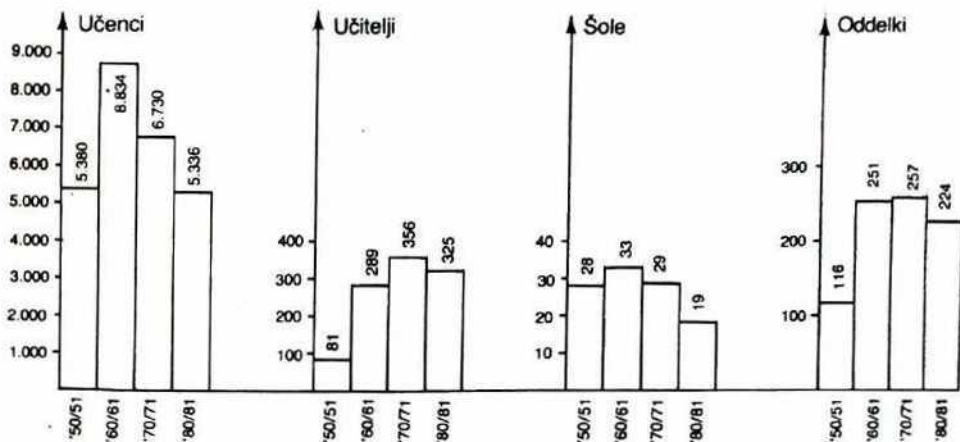
OSNOVNE ŠOLE V JEZIKU ROMUNSKJE NARODNOSTI

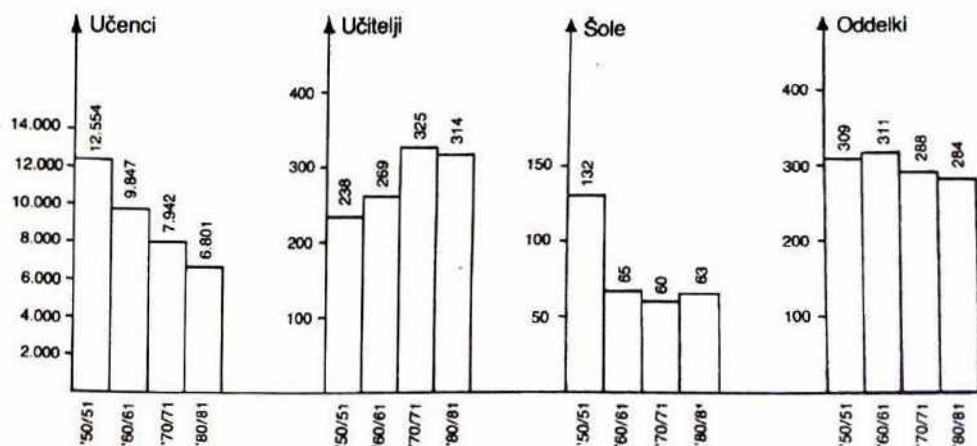
OSNOVNE ŠOLE V JEZIKU RUSINSKE NARODNOSTI

OSNOVNE ŠOLE V JEZIKU SLOVAŠKE NARODNOSTI

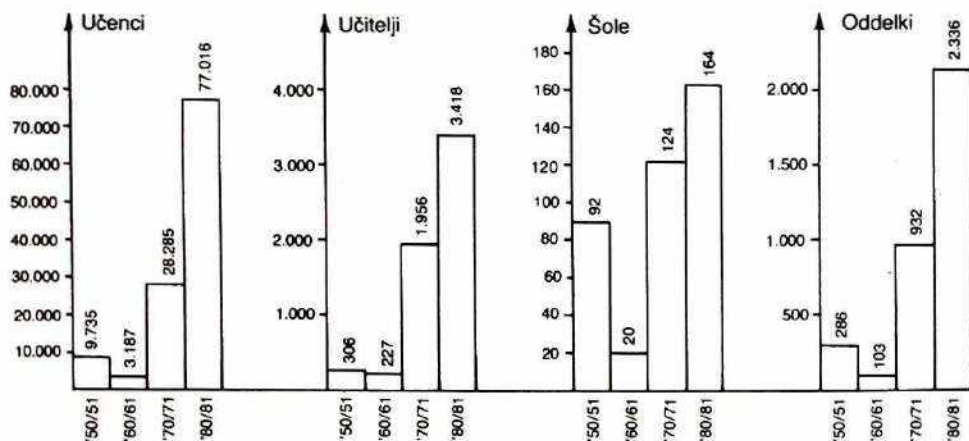

OSNOVNE ŠOLE V JEZIKU TURŠKE NARODNOSTI

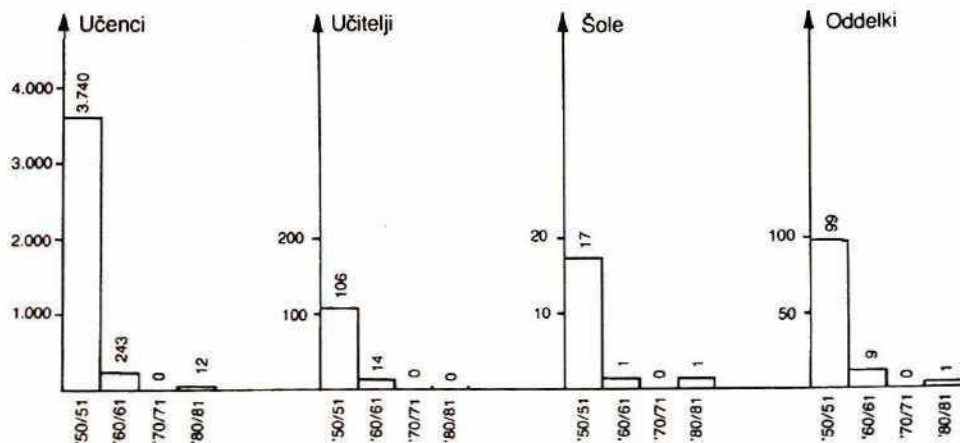

2. Srednje šole v jezikih narodnosti

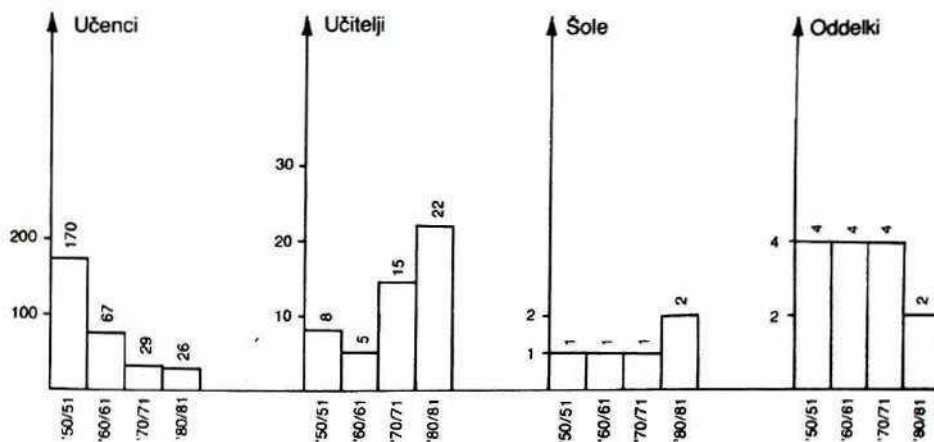
SREDNJE ŠOLE V JEZIKU ALBANSKE NARODNOSTI

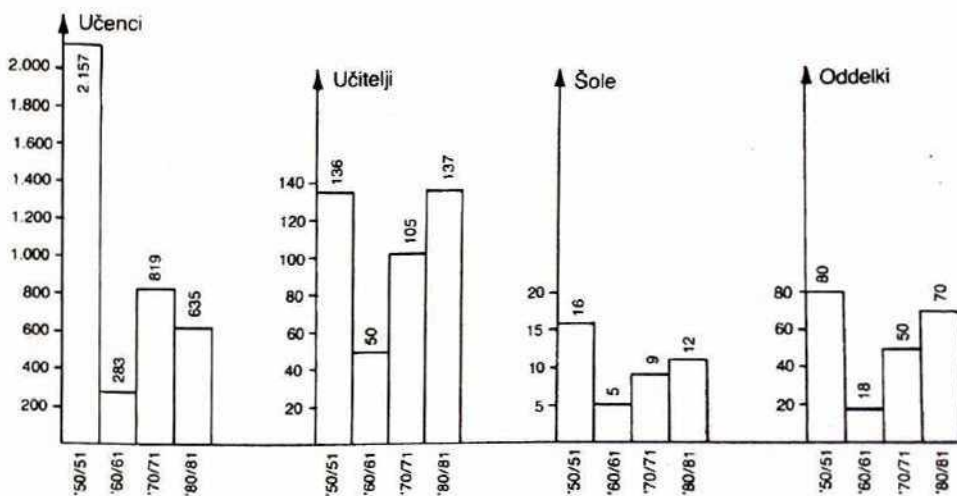
SREDNJE ŠOLE V JEZIKU BOLGARSKE NARODNOSTI

SREDNJE ŠOLE V JEZIKU ČEŠKE NARODNOSTI

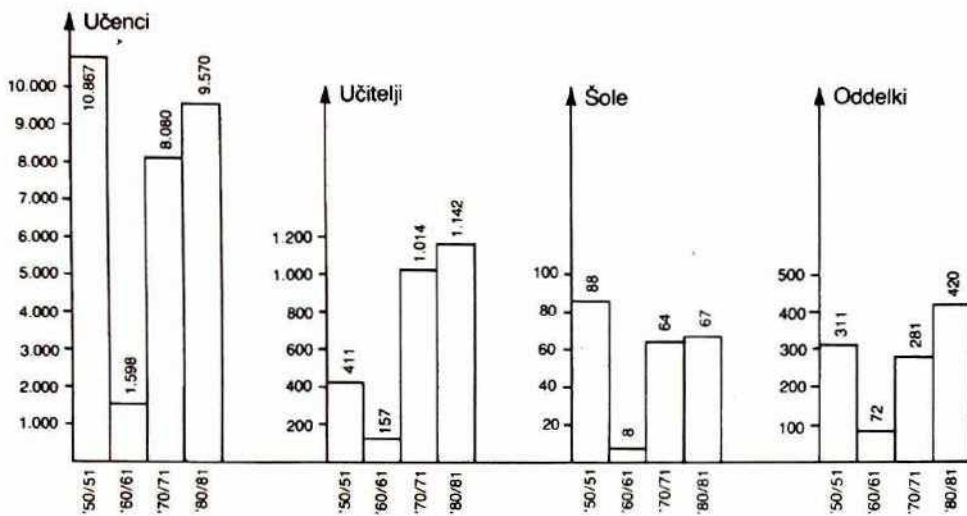

SREDNJE ŠOLE V JEZIKU ITALIJANSKE NARODNOSTI

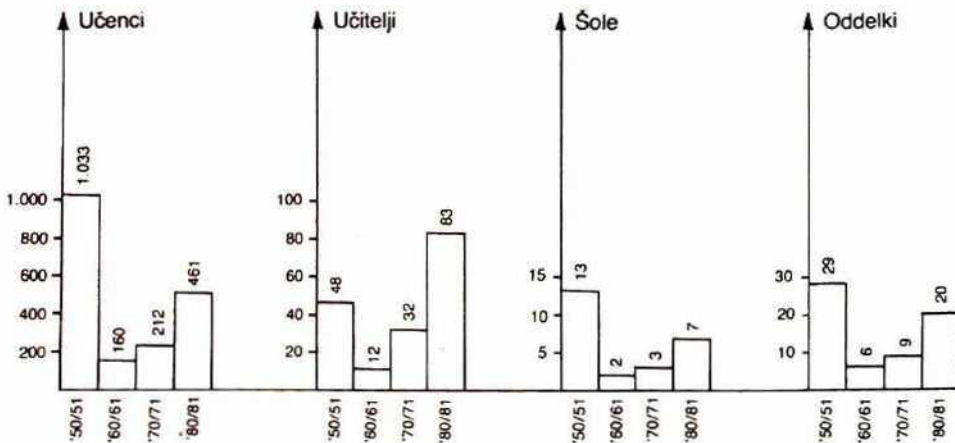

SREDNJE ŠOLE V JEZIKU MADŽARSKE NARODNOSTI*

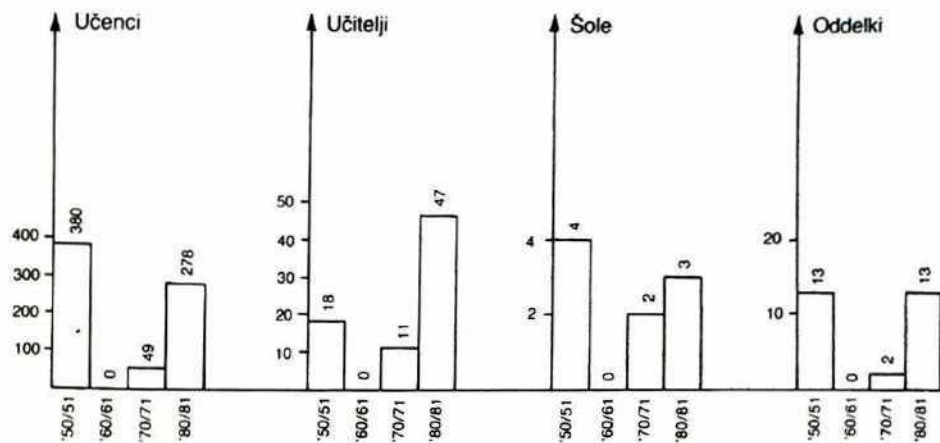

* Zajete so tudi šole, v katerih je pouk dvojezičen.

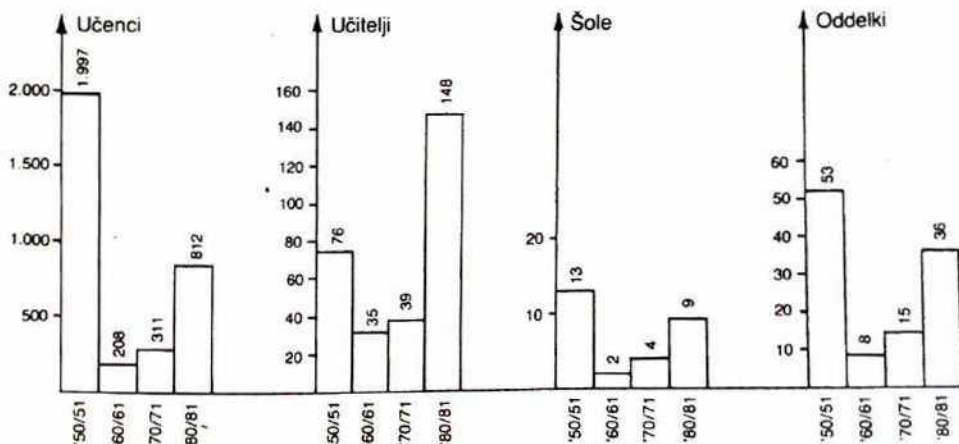
SREDNJE ŠOLE V JEZIKU ROMUNSKJE NARODNOSTI

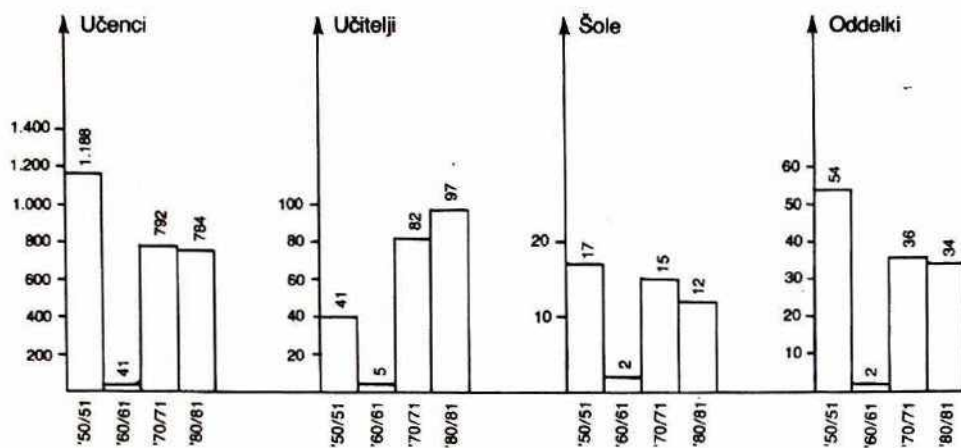
SREDNJE ŠOLE V JEZIKU RUSINSKE NARODNOSTI

SREDNJE ŠOLE V JEZIKU SLOVAŠKE NARODNOSTI

SREDNJE ŠOLE V JEZIKU TURŠKE NARODNOSTI

C. IZBOR DOLOČIL IZ USTAV, POMEMBNEJSIH DOKUMENTOV IN ZAKONOV

Ta del obsega:

1. Izbor določil iz ustav SFRJ in ustav republik in pokrajin, ki se nanašajo na uresničevanje enakopravnosti narodov in narodnosti.
2. Zakona o uresničevanju enakopravnosti jezikov in pisav, ki so ju sprejeli v SAP Kosovo in SAP Vojvodini v letu 1977, ki določata, kako se uresničuje ustavno načelo o enakopravni uporabi treh oz. petih jezikov v SAP Kosovo oz. SAP Vojvodini.
3. Sklepe Centralnega komiteja ZK Jugoslavije iz leta 1959 o vprašanju narodnih manjšin.
4. Seznam sprejetih dokumentov oz. pravnih aktov, ki se nanašajo na spodbujanje razvoja nerazvitih območij (pripravila Nada Vilhar).

I. IZBOR DOLOČIL V USTAVAH SFRJ IN SOCIALISTIČNIH REPUBLIK IN POKRAJIN IZ LETA 1974

USTAVA SFRJ IZ LETA 1974

170. člen

Občanu je zajamčeno svobodno izražanje pripadnosti k svojemu narodu oziroma narodnosti, svobodno izražanje nacionalne kulture in svobodna raba svojega jezika in pisave.

Občan se ni dolžan izjavljati, kateremu narodu oziroma kateri narodnosti pripada, in se tudi ne opredeliti za pripadnost h kakemu narodu oziroma neki narodnosti.

Protustavno in kaznivno je kakršnokoli propagiranje ali izvajanje nacionalne nenakopravnosti, kot tudi kakršnokoli razpohivanje nacionalnega, rasnega ali verskega sovraštva in nestrpnosti.

171. člen

Pripadniki narodnosti imajo v skladu z ustavo in zakonom pravico rabi svoj jezik in svojo pisavo pri uresničevanju svojih pravic in dolžnosti, kot tudi v postopku pred državnimi organi in organizacijami, ki izvršujejo javna pooblastila.

Pripadniki narodov in narodnosti Jugoslavije imajo v skladu z zakonom v vsaki republiki oziroma avtonomni pokrajini pravico do pouka v svojem jeziku.

214. člen

Neznanje jezika, v katerem teče postopek, ne more biti ovira za obrambo in uveljavljanje pravic in upravičenih interesov občanov in organizacij.

Vsakomur je zajamčena pravica, da v postopku pred sodiščem ali drugimi državnimi organi, organizacijami združenega dela in drugimi samoupravnimi organizacijami in skupnostmi, ki pri izvrševanju javnih pooblastil odločajo o pravicah in obveznostih občanov, uporablja svoj jezik in se v svojem jeziku seznanja z dejstvi.

243. člen

V oboroženih silah Socialistične federativne republike Jugoslavije se v skladu z ustavo SFRJ zagotavlja enakopravnost jezikov narodov in narodnosti Jugoslavije in njihovih pisav.

Pri poveljevanju in vojaškem pouku v Jugoslovanski ljudski armadi se lahko v skladu z zveznim zakonom uporablja eden od jezikov narodov Jugoslavije, v njenih delih pa jeziki narodov in narodnosti.

245. člen

V Socialistični federativni republiki Jugoslaviji so narodi in narodnosti enakopravni.

246. člen

Jeziki narodov in narodnosti in njihove pisave so na območju Jugoslavije enakopravni. V Socialistični federativni republiki Jugoslaviji so v uradni rabi jeziki narodov, jeziki narodnosti pa v skladu s to ustavo in zveznim zakonom.

Z zakonom in statutom družbenopolitične skupnosti ter s samoupravnimi ali organizacij združenega dela in drugih samo-

upravnih organizacij in skupnosti se zagotavlja uresničevanje enakopravnosti jezikov in pisav narodov in narodnosti v uradni rabi na območjih, na katerih živijo posamezne narodnosti, ter določajo način in pogoje za uveljavljanje te enakopravnosti.

247. člen

Zajamčeno je vsaki narodnosti, da za uresničevanje pravice do izražanja svoje narodnosti in kulture svobodno rabi svoj jezik in pisavo, razvija svojo kulturo in v ta namen ustanavlja organizacije in uživa druge v ustavi določene pravice.

248. člen

Poleg pravic, ki so jim z ustavo zagotovljene v drugih družbenopolitičnih skupnostih, uresničujejo narodnosti suverene pravice tudi v občini kot samoupravni in temeljni družbenopolitični skupnosti.

269. člen

Zvezni zakoni, drugi predpisi in splošni akti se izdajajo in objavljajo v uradnem glasilu Socialistične federativne republike Jugoslavije v avtentičnih besedilih v jezikih narodov Jugoslavije, ki jih določajo republiške ustave.

Zvezni zakoni, drugi predpisi in splošni akti se objavljajo v uradnem glasilu Socialistične federativne republike Jugoslavije kot avtentična besedila tudi v jezikih albanske in madžarske narodnosti.

271. člen

Mednarodne pogodbe, ki zahtevajo izdajo novih ali spremembo veljavnih republiških oziroma pokrajinskih zakonov ali iz katerih izvirajo posebne obveznosti za eno ali več republik ali avtonomnih pokrajin, se sklepajo s soglasjem pristojnih republiških oziroma pokrajinskih organov. Postopek sklepanja in izvrševanja takih mednarodnih pogodb se ureja z zveznim zakonom v soglasju z republiškimi in pokrajinskimi skupščinami.

Republike in avtonomni pokrajini sodelujejo z organi in organizacijami drugih držav ter z mednarodnimi organizacijami v okviru začrtane zunanje politike Socialistične federativne republike Jugoslavije in mednarodnih pogodb.

Občine, organizacije združenega dela in druge samoupravne organizacije in skupnosti sodelujejo z ustreznimi tujimi organi in organizacijami in mednarodnimi organizacijami ter s teritorialnimi entitami tujih držav v okviru začrtane zunanje politike Socialistične federativne republike Jugoslavije in mednarodnih pogodb.

V mednarodnem občeju velja načelo enakopravnosti jezikov narodov Jugoslavije, ustrežno pa tudi načelo enakopravnosti jezikov narodov in narodnosti.

Kadar se mednarodne pogodbe sestavljajo v jezikih držav pogodbenic, se enakopravno uporabljajo jeziki narodov Jugoslavije.

USTAVA SR BOSNE IN HERCEGOVINE

Član 3.

U Socialističnoj Republici Bosni i Hercegovini zajamčena je ravnopravnost naroda i narodnosti i njihovih pripadnika.

Narodima Bosne i Hercegovine – Hrvatima, Muslimanima i Srbima i pripadnicima drugih naroda i narodnosti obezbeđuju

se uslovi za afirmaciju nacionalnih vrijednosti, za slobodno ispoljavanje nacionalnih osobenosti u skladu sa potrebama zajedničkog života, socijalističkog razvitka i učvršćivanja bratstva i jedinstva, kao i srazmjerna zastupljenost u skupštinama društveno-političkih zajednica.

Član 4.

U Socijalističkoj Republici Bosni i Hercegovini u službenoj upotrebi je srpskohrvatski odnosno hrvatskosrpski jezik ijekavskog izgovora.

Oba pisma (ćirilica i latinica) su ravnopravna.

Član 180.

Gradaninu je zajamčena sloboda izražavanja pripadnosti narodu odnosno narodnosti, sloboda izražavanja nacionalne kulture i sloboda upotrebe svog jezika i pisma.

Gradanin nije dužan da se izjašnjava kome narodu, odnosno kojoj narodnosti pripada, ni da se opredjeljuje za pripadnost jednom od naroda odnosno jednoj od narodnosti.

Protivustavno i kažnjivo je svako propagiranje ili sprovođenje nacionalne neravnopravnosti kao i svako raspirivanje nacionalne, rasne ili vjerske mržnje i netrpeljivosti.

Član 181.

Ravnopravni su jezici naroda i narodnosti i njihova pisma na teritorij Republike.

Pripadnici naroda i narodnosti imaju pravo na nastavu na svom jeziku, u skladu sa zakonom.

Zakonom i statutom društveno-političke zajednice i samoupravnim aktima organizacija udruženog rada i drugih samoupravnih organizacija i zajednica obezbeđuje se ostvarivanje ravnopravnosti jezika i pisama narodnosti u službenoj upotrebi na područjima na kojima žive pojedine narodnosti i utvrđuju se način i uslovi primjene ove ravnopravnosti.

Pripadnici narodnosti imaju u skladu sa ovim ustavom i zakonom pravo na upotrebu svog jezika i pisma u ostvarivanju

svojih prava i dužnosti, kao i u postupku pred državnim organima i organizacijama koji vrše javna ovlašćenja.

Zajamčuje se svakoj narodnosti da, radi ostvarivanja prava na izražavanje svoje narodnosti i kulture, slobodno upotrebljava svoj jezik i pismo, razvija svoju kulturu i da radi toga osniva organizacije i uživa druga ustavom utvrđena prava.

Član 224.

Neznanje jezika na kome se vodi postupak ne smije biti smetnja za odbranu i ostvarivanje prava i opravdanih interesa građana i organizacija.

Svakome je zajamčeno pravo da u postupku pred sudom ili drugim državnim organima, organizacijama udruženog rada i drugim samoupravnim organizacijama i zajednicama koje u vršenju javnih ovlašćenja rješavaju o pravima i obavezama građana, upotrebljava svoj jezik i da se u tom postupku upoznaje na svom jeziku sa činjenicama.

Član 260.

Teritorijalna odbrana u Republici je najširi oblik organizovanog opštenarodnog oružanog otpora i sastavni dio jedinstvenih oružanih snaga Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije.

Teritorijalna odbrana se organizuje u Republici i opštini kao jedinstven sistem.

U pogledu sastava starijinskog kadra u teritorijalnoj odbrani primjenjuje se načelo što srazmjernije zastupljenosti naroda i narodnosti u Republici.

Ako se organizuju jedinice teritorijalne odbrane od pripadnika narodnosti, u komandovanju i obuci upotrebljavaće se jezik te narodnosti.

USTAVA SR ČRNE GORE

Члан 1.

Социјалистичка Република Црна Гора је држава заснована на суверености народа на власти и самоуправљању радничке класе и свих радних људи и социјалистичка самоуправна демократска заједница радних људи и грађана и равноправних народа и народности.

Социјалистичка Република Црна Гора је држава црногорског народа и припадника других народа и народности Југославије који у њој живе.

У Социјалистичкој Републици Црној Гори у свему су равноправни: Црногорци, Муслимани, Срби, Хрвати, Македонци, Словенци, Албанци и припадници других народности који у њој живе.

Социјалистичка Република Црна Гора је у саставу Социјалистичке Федеративне Републике Југославије.

Члан 2.

Радни људи и грађани Социјалистичке Републике Црне Горе остварују своја суверена права у Социјалистичкој Републици Црној Гори, а у Социјалистичкој Федеративној Републици Југославији — када је то, у заједничком интересу радних људи, народа и народности Југославије, утврђено Уставом Социјалистичке Федеративне Републике Југославије.

Члан 171.

У Социјалистичкој Републици Црној Гори припадници народа и народности имају право на слободно изражавање својих националних вриједности, особености и обилежја, у складу са циљевима и захтјевима социјалистичког развоја, заједничког живота и развијања братства и јединства.

Члан 172.

На територији Социјалистичке Републике Црне Горе равноправни су сви jezici naroda i narodnosti Jugoslavije, kao i њихова писма.

У Социјалистичкој Републици Црној Гори у службеној употреби је српскохрватски jeзик ијекавског изговора. Равноправна су оба писма — кирилица и латиница.

Члан 173.

Припадници народа и народности Југославије на територији Социјалистичке Републике Црне Горе имају право на употребу свог jezika и писма у остваривању својих права, односно извршавању дужности, као и у поступку пред државним органима и организацијама које врше јавна овлашћења.

Зajамчује се свакој народности да, ради остваривања права на изражавање своје народности и културе, слободно употребљава свој jeзик и писмо, да развија своју културу и ради тога оснива организације и да ужива друга уставом утврђена права.

Законом и статутом општине и општим самоуправним актима обезбеђују се начини и услови остваривања равноправности jezika и писма народа и народности Југославије у службеној употреби на подручјима на којима живе поједине народности.

Члан 174.

Припадници албанске народности у Социјалистичкој Републици Црној Гори, у складу са овим уставом и законом, имају право на наставу и вођење поступка пред државним органима и организацијама које врше јавна овлашћења и на свом jeziku.

Члан 175.

На подручјима на којима живи већи број припадника албанске народности оснивају се основне школе и одељења ових школа са наставом на jeziku албанске народности.

Зависно од услова и могућности, за припаднике албанске народности може се увести настава на jeziku албанске народности и у другим школама и одељењима тих школа.

Član 176.

Na подруčjima na kojima живе i pripadnici albanske narodnosti i stanovništvo jugoslovenskih naroda mogu se osnivati škole ili odjeljenja sa dvojezičnom nastavom.

Škole za pripadnike albanske narodnosti se osnivaju i nastava u njima izvodi i na njihovom jeziku u okviru jedinstvenog sistema obrazovanja i vaspitanja utvrđenog zakonom.

Član 177.

U opštini čiji pretežan broj stanovništva čine pripadnici albanske narodnosti obezbeđuje se da se i na njihovom jeziku, pod uslovima utvrđenim zakonom, u državnim organima, organizacijama i zajednicama koje vrše javna ovlašćenja vodi administracija i ističu nazivi organa i organizacija. Statutom ili odlukom bliže se određuju, u skladu sa zakonom, uslovi i postupak za ostvarivanje ovih prava.

Član 178.

Organizacije udruženog rada u kojima su zaposleni i pripadnici albanske narodnosti svojim statutom utvrđuju uslove koji im obezbeđuju da se u radu organa upravljanja mogu služiti materijalnim jezikom.

Član 179.

U opštini na čijoj teritoriji živi veći broj pripadnika albanske narodnosti obezbeđuje se, u skladu sa statutom, da se i na njihovom jeziku objavljuju važnije odluke i drugi opšti akti organa opštine.

Član 197.

Građanu je zajemčena sloboda izražavanja pripadnosti narodu, odnosno narodnosti, sloboda izražavanja nacionalne kulture i sloboda upotrebe svog jezika i pisma.

Građanin nije dužan da se izjašnjava kome narodu, odnosno kojoj narodnosti pripada, ni da se određuje

za pripadnost jednom od naroda, odnosno jednoj od narodnosti.

Protivustavno i kažnjivo je svako propagiranje ili sprovođenje nacionalne neravnopravnosti, kao i svako raspirivanje nacionalne, rasne ili vjerske mržnje i netrpeljivosti.

Član 227.

Slobode i prava zajemčeni ustavom ne mogu se oduzeti ni ograničiti.

Slobodama i pravima utvrđenim ustavom nitko se ne smije koristiti radi rušenja osnova socijalističkog samoupravnog demokratskog uređenja utvrđenog ustavom, ugrožavanja nezavisnosti zemlje, kršenja ustavom zajemčenih sloboda i prava čovjeka i građanina, ugrožavanje mira i ravnopravne međunarodne saradnje, raspirivanja nacionalne, rasne i vjerske mržnje ili netrpeljivosti ili podstizanja na vršenje krivičnih djela, niti se ovim slobodama može koristiti na način kojim se vrijeđa javni moral. Zakonom se određuje u kojim slučajevima i pod kojim uslovima korišćenje slobodama protivno ustavu povlači ograničenje ili zabranu njihovog korišćenja.

Ove slobode i prava ostvaruju se, a dužnosti se ispunjavaju na osnovu ustava. Način ostvarivanja pojedinih sloboda i prava može se propisati samo zakonom, i to jedino kad je to ustavom predviđeno ili kad je neophodno za njihovo ostvarivanje.

Obezbeđuje se sudska zaštita sloboda i prava zajemčenih ustavom.

Član 238.

Neznanje jezika na kome se vodi postupak ne smije biti smetnja za odbranu i ostvarivanje prava i opravdanih interesa građana i organizacija.

Svako je zajemčeno pravo da u postupku pred sudom ili drugim državnim organima, organizacijama udruženog rada i drugim samoupravnim organizacijama i zajednicama koje u vršenju javnih ovlašćenja rješavaju u pravima i obavezama građana, upotrebljava svoj jezik i da se u tom postupku upozna sa činjenicama na svom jeziku.

USTAVA SR HRVATSKE

Član 1.

Socijalistička Republika Hrvatska je država utemeljena na suverenosti naroda i na vlasti i samoupravljanju radničke klase i svih radnih ljudi te socijalistička samoupravna demokratska zajednica radnih ljudi i građana i ravnopravnih naroda i narodnosti.

Socijalistička Republika Hrvatska je nacionalna država hrvatskog naroda, država srpskog naroda u Hrvatskoj i država narodnosti koje u njoj žive.

Socijalistička Republika Hrvatska je u sastavu Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije.

Član 2.

Radni ljudi i građani Hrvatske ostvaruju svoja suverena prava u Socijalističkoj Republici Hrvatskoj, a u Socijalističkoj Federativnoj Republici Jugoslaviji kad je to u zajedničkom interesu dogovorom svih republika i autonomnih pokrajina utvrđeno Ustavom Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije.

Član 3.

U Socijalističkoj Republici Hrvatskoj radni ljudi i građani ostvaruju suverenost, ravnopravnost i nacionalnu slobodu; osiguravaju nezavisnost, teritorijalnu cjelokupnost i narodnu obranu; izgrađuju socijalističke samoupravne društveno-ekonomske

i političke odnose, utemeljene na odlučujućem položaju radničke klase u društvu; osiguravaju i usmjeravaju razvoj društva na osnovi udruženog rada sredstvima u društvenom vlasništvu, raspoložu prirodnim bogatstvima republike; raspoložu sredstvima i rezultatima svojeg rada; sprečavaju eksploataciju tuđega rada i otuđivanje radnog čovjeka od društveno-političkog odlučivanja; stvaraju uvjete i osiguravaju što uspješniji društveni i privredni razvoj te unapređuju društveni i osobni standard; osiguravaju pravo građana na osobni rad sredstvima u njihovu vlasništvu; osiguravaju demokratske slobode i prava čovjeka i građanina i njihovu sigurnost; osiguravaju solidarnost i socijalnu sigurnost radnih ljudi; osiguravaju ustavnost i zakonitost; izgrađuju i razvijaju međunarodnu suradnju i obavljaju sve druge društvene poslove od zajedničkog interesa za politički, privredni i kulturni život te samoupravni društveni razvoj Republike.

Član 137.

Ravnopravni su svi narodi i narodnosti koji žive u Socijalističkoj Republici Hrvatskoj; Hrvati, Srbi, Mađari, Česi, Talijani, Slovaci, Rusini, Ukrajinci i drugi narodi i narodnosti.

Radi ostvarivanja ravnopravnosti naroda i narodnosti te slobode građana na izražavanje svojih nacionalnih osobitosti zajamčeno je svakom narodu i narodnosti i pravo da u skladu s potrebama zajedničkog života, socijalističkog razvoja i učvršćivanja bratstva i jedinstva slobodno i ravnopravno upotrebljava

svoj jezik i pismo, da jezik naziva svojim imenom, da razvija svojo kulturo, odgoj i obrazovanje na svojem jeziku i da uživa druga ustavom utvrđena prava.

Radi ostvarivanja prava na slobodnu upotrebu jezika i pisma te izražavanja i širenja svoje kulture narodnosti mogu osnivati organizacije.

Narodi i narodnosti imaju pravo upotrebe svojih nacionalnih obilježja.

Narodi i narodnosti imaju pravo razmjerne zastupljenosti u skupštinama društveno-političkih zajednica i drugim organima koji obavljaju funkcije vlasti.

Pored prava koja su im ustavom osigurana u drugim društveno-političkim zajednicama narodnosti ostvaruju svoja suverena prava i u općini.

Član 138.

U Socijalističkoj Republici Hrvatskoj u javnoj je upotrebi hrvatski književni jezik — standardni oblik narodnog jezika Hrvata i Srba u Hrvatskoj, koji se naziva hrvatski ili srpski.

Zakonom, statutima društveno-političkih zajednica i samoupravnim aktima organizacija udruženog rada te drugih samoupravnih organizacija i zajednica osigurava se u javnom životu ostvarivanje ravnopravnosti jezika i pisma naroda i narodnosti na područjima na kojima žive i utvrđuju se način i uvjeti primjenjivanja te ravnopravnosti.

Pripadnici naroda i narodnosti imaju pravo na upotrebu svojeg jezika i pisma u ostvarivanju svojih prava i dužnosti te u postupku pred državnim organima i organizacijama koje obavljaju javna ovlaštenja.

Član 139.

Društveno-političke zajednice, organizacije udruženog rada, samoupravne interesne zajednice i druge samoupravne organizacije i zajednice, u okviru svojih prava i dužnosti, osiguravaju sredstva potrebna za ostvarivanje ustavom utvrđenih prava narodnosti.

Član 202.

Članove delegacije biraju radni ljudi u osnovnim samoupravnim organizacijama i zajednicama, iz sastava tih organizacija i zajednica, neposredno i tajnim glasanjem.

Osnovne samoupravne organizacije i zajednice utvrđuju svojim statutima, u skladu sa zakonom, broj članova i sastav svoje delegacije te način izbora i opoziva delegacije.

Sastav delegacije mora osigurati zastupljenost radnika svih dijelova procesa rada i odgovarati socijalnom sastavu osnovne samoupravne organizacije odnosno zajednice.

Na područjima gdje žive pripadnici narodnosti u delegacijama moraju adekvatno biti zastupljene i te narodnosti.

Član 219.

U skupštini općine odnosno u skupštini zajednice općina u kojima žive narodnosti osniva se komisija za pitanja narodnosti.

U komisiju se biraju pripadnici naroda i narodnosti iz sastava odbornika i članova delegacija.

Komisija prati i razmatra ostvarivanje ravnopravnosti narodnosti i drugih njihovih prava utvrđenih ustavom, zakonom i statutom te predlaže mjere za ostvarivanje tih prava, razmatra mišljenja i prijedloge koje o tim pitanjima daju organi, organizacije i građani te pokreće raspravu o ravnopravnosti narodnosti.

Kad se pred vijećima skupštine raspravljaju pitanja koja se odnose na ravnopravnost narodnosti, komisija i njezini članovi imaju pravo pokrenuti poseban postupak pri donošenju odluke o tim pitanjima. Odluka o pitanjima koja se odnose na ravnopravnost narodnosti i njihova druga prava utvrđena ustavom, zakonom ili statutom donose se posebnom većinom.

Član 247.

Građaninu je zajamčena sloboda izražavanja pripadnosti narodu, narodnosti ili etničkoj grupi, sloboda izražavanja nacionalne kulture i korištenja tekovina kulture te sloboda upotrebe svoga jezika i pisma.

Građanin nije dužan izjašnjavati se kojom narodu odnosno kojoj narodnosti ili etničkoj grupi pripada ni opredjelivati se za pripadnost jednom od naroda, jednoj od narodnosti odnosno etničkoj grupi.

Protuustavno je i kažnjivo svako propagiranje ili provođenje nacionalne neravnopravnosti te svako raspirivanje nacionalne, rasne ili vjerske mržnje i netrpeljivosti.

Član 300.

Neznanje jezika na kome se vodi postupak ne smije biti smetnja za obranu i ostvarivanje prava i opravdanih interesa građana i organizacija.

Zajamčuje se svakome pravo da u postupku pred sudom ili drugim državnim organima, organizacijama udruženog rada i drugim samoupravnim organizacijama i zajednicama koje u vršenju javnih ovlaštenja rješavaju o pravima i obvezama građana upotrebljava svoj jezik te da se u tom postupku upoznaje s činjenicama na svom jeziku.

Član 327.

Teritorijalna obrana dio je općenarodne obrane u Republici i oružanih snaga Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije te najširi oblik organiziranja naroda za oružani otpor.

Teritorijalna obrana organizira se u Republici kao jedinstven sistem.

U pogledu sastava i rasporeda starješinskog kadra na rukovodeće dužnosti u teritorijalnoj obrani osigurava se načelo što razmjenije zastupljenosti naroda i narodnosti u Republici.

Ako se jedinice teritorijalne obrane organiziraju od pripadnika narodnosti, u komandiranju i obuci u tim jedinicama upotrebljavat će se jezik te narodnosti.

Član 380.

U Saboru se osniva Odbor za međunarodne odnose.

Odbor se sastoji od Hrvata, Srba i pripadnika drugih naroda i narodnosti, a bira se iz redova zastupnika i članova delegacija, na način utvrđen odlukom Sabora.

Odbor prati i razmatra ostvarivanje ravnopravnosti naroda i narodnosti i drugih njihovih prava utvrđenih Ustavom i zakonom, predlaže mjere za ostvarivanje tih prava, razmatra mišljenja i prijedloge koje o tim pitanjima daju organi, organizacije i građani i pokreće raspravu o ustavnoj zaštiti i ravnopravnosti naroda i narodnosti.

Kad je na dnevnom redu vijeća Sabora prijedlog akta ili drugo pitanje od bitnog interesa za ravnopravnost naroda i narodnosti, nadležno vijeće, na zahtjev tijela Sabora ili na zahtjev deset zastupnika, provodi poseban postupak utvrđen poslovnikom Sabora za razmatranje takva akta ili pitanja i odlučivanje o njemu. Poseban postupak provodi se i na zahtjev pojedinih članova Odbora za međunarodne odnose. Nadležna vijeća Sabora odlučuju o pitanjima od interesa za ravnopravnost naroda i narodnosti posebnom većinom.

USTAVA SR MAKEDONIJE

Член 1

Социјалистичка Република Македонија е национална држава на македонскиот народ и држава на албанската и турската народност во неа, заснована врз сувереноста на народот и врз власта и самоуправувањето на работничката класа и на сите работни луѓе, и социјалистичка самоуправна демократска заедница на работните луѓе и граѓаните, на македонскиот народ и рамноправните со него албанска и турска народност.

Социјалистичка Република Македонија е во состав на Социјалистичка Федеративна Република Југославија.

Член 2

Припадниците на другите народи на Југославија што живеат во Социјалистичка Република Македонија се рамноправни и имаат исти права и должности како Македонците и народностите.

Член 3

Во Социјалистичка Република Македонија македонскиот народ и народностите, работните луѓе и граѓаните го утврдуваат општественото уредување на Републиката и обезбедуваат и остваруваат: сувереност, национална слобода, независност, територијален интегритет на Републиката и народна одбрана; општествено самоуправување и социјалистички општествено-економски и политички односи; учество и одговорност на Републиката во утврдувањето и спроведувањето на политиката на федерацијата; рамноправност на македонскиот народ, народностите и припадниците на другите народи на Југославија; солидарност и социјална сигурност на работните луѓе и граѓаните; уставност и законитост; единство на правниот систем на Републиката; заштита на поредокот утврден со уставот, јавна безбедност и општествена самозаштита; демократски слободи и права на човекот и граѓанинот; политичка, економска, културна и друга соработка на Републиката со органи и организации на други држави и со меѓународни органи и организации, како и грижа за почитување на правата на деловата на македонскиот народ што живеат во другите земји како национално малцинство и за Македонците во другите земји, во рамките на заеднички утврдената надворешна политика и меѓународните договори на Социјалистичка Федеративна Република Југославија; соработка со органите и организациите на другите социјалистички републики и на социјалистичките автономни покраини; единство на југословенскиот пазар; услови за рамномерни стопански и општествен развојот на Републиката и за побрз развој на недоволно развиените краишта; иницијатива за решавање на прашања од областа на стопанскиот, општествениот и културниот живот; усогласен самоуправен развојот; услови за што непосредно и поефикасно остварување на самоуправните права на работните луѓе и граѓаните; заштита на самоуправните права.

Член 176

Припадниците на другите народи на Југославија имаат, во местата во кои живеат, право на воспитно-образовна и културна дејност на нивниот јазик според условите утврдени со закон.

Член 177

Македонскиот народ и народностите во Социјалистичка Република Македонија се рамноправни и имаат исти права и должности.

Општините и Републиката обезбедуваат народностите да бидат сразмерно застапени во собранијата на општи-

ните и во Собранието на Социјалистичка Република Македонија, како и да бидат соодветно застапени во нивните органи.

Член 178

На секоја народност и се гарантира правото слободно да го употребува својот јазик, да ја изразува и развива својата култура и да се основаат установи и организации што ѝ ги обезбедуваат овие права.

Општините и Републиката се грижат за развојот на воспитувањето и образованието, како и за развојот на печатот, радиото, телевизијата и културните дејности на јазиците на народностите.

Народностите имаат право да го употребуваат знамето на народноста.

Член 179

Во местата во кои живеат народностите воспитувањето и образованието на припадниците на народностите се остваруваат во воспитни установи и училишта односно одделенија во кои воспитувањето и наставата се изведуваат на јазикот на соодветната народност.

Со закон се уредуваат условите за основањето, организацијата и работата на воспитните установи и училиштата односно одделенијата во кои воспитувањето и наставата се изведуваат на јазиците на народностите.

Член 180

На подрачјата на кои живеат припадници на народностите, во јавниот и општествениот живот, јазиците и писмата на народностите се рамноправни со македонскиот јазик.

Во општината на чие подрачје живеат припадници на народностите, одлуките и другите поважни акти на собранијата на општините и на организациите на здружениот труд и на другите самоуправни организации и заедници се објавуваат и на јазиците на народностите. Јавните натписи на овие подрачја се и на јазиците на народностите.

Член 181

Припадниците на народностите имаат право на употреба на својот јазик и писмо во остварувањето на своите права и должности, како и во постапката пред државните органи и организациите што вршат јавни овластувања.

Член 182

Со закон и со статутот на општината се определуваат поблиски услови и постапка што обезбедуваат остварување на правата на народностите, како и начинот и условите за примена на рамноправноста на јазиците и писмата на народностите со македонскиот јазик, на подрачјата на кои живеат народностите.

Со општи акти на организациите на здружениот труд и на другите самоуправни организации и заедници се утврдуваат начинот и условите за примена на рамноправноста на јазиците и писмата на народностите со македонскиот јазик, на подрачјата на кои живеат народностите.

Член 183

Во собранијата на општините на чие подрачје живеат припадници на народностите и во Собранието на Социјалистичка Република Македонија се образува комисија за меѓунационални односи.

Комисијата го следи и разгледува остварувањето на рамноправноста на народностите и на другите нивни права утврдени со уставот и со законите и предлага мерки за нивното остварување.

Во комисијата за меѓународни односи се избираат еднаков број припадници на македонскиот народ, албанската и турската народност.

Член 220

На граѓанинот му е загарантирана слободата на изразување на припадноста на народ односно народност или етничка група, слободата на изразување на националната култура и слободата на употреба на својот јазик и писмо.

Граѓанинот не е должен да се изјаснува на кој народ односно на која народност или етничка група и припаѓа, ниту да се определува за припадност на еден од народите односно на една од народностите или етничките групи.

Противуствано и казниво е секое пропагирање или спроведување на национална нерамноправност, како и секое разгорување на национална, расна или верска омраза и нетрпеливост.

Член 221

Припадниците на етничките групи што живеат во Социјалистичка Република Македонија се рамноправни со македонскиот народ и народностите и имаат исти права и должности.

Општините и Републиката обезбедуваат припадниците на етничките групи да бидат сразмерно застапени во Собранијата на општините и во Собранието на СРМ, како и да бидат соодветно застапени во нивните органи.

Член 222

На припадниците на етничките групи им се гарантира правото слободно да го употребуваат својот јазик, да ја изразуваат и развиваат својата култура, како и да се основаат установи и организации што го обезбедуваат остварувањето на овие права.

Општините и Републиката се грижат за развојот на радото, телевизијата, печатот и културните дејности на јазиците на етничките групи.

Припадниците на етничките групи имаат право да го употребуваат знамето на етничката група.

Член 293

Територијалната одбрана е дел од општонародната одбрана во Републиката, составен дел на вооружените сили на Социјалистичка Федеративна Република Југославија и најширок облик на организирање на народот за вооружен отпор.

Територијалната одбрана ја сочинуваат: штабови, единици, установи и други облици на вооружен општонароден отпор, што ги формираат и организираат Републиката, општините и организациите на здружениот труд.

Во штабовите, единиците и установите на територијална одбрана се применува начелото за што посрамна застапеност на припадниците на народностите на Републиката и рамноправноста на нивните писма и јазици.

Во единиците на територијалната одбрана, составени од припадници на народностите, во командувањето и обуката се употребува јазикот на таа народност.

Член 299

Социјалистичка Република Македонија ги има следните права и должности:

- 1) го штити суверенитетот, независноста и националната слобода;
- 2) обезбедува услови за остварување и развој на самоуправните социјалистички општествени односи;
- 3) обезбедува заштита и услови за остварување на слободите и правата на човекот и граѓанинот, се грижи за остварување на правата на работните луѓе утврдени заради обезбедување на нивната социјална сигурност и стабилност;
- 4) создава услови и се грижи за остварување на самоуправните права на организациите на здружениот труд, месните заедници, самоуправните интересни единици и другите самоуправни организации и заедници и на општините;
- 5) го обезбедува остварувањето на рамноправноста на македонскиот народ, народностите и на припадниците на другите народи на Југославија, како и на припадниците на етничките групи;
- 6) ја утврдува општата политика за усогласен стопански и општествен развој на Републиката и за развој на недоволно развиените краишта, како и се грижи за нејзиното остварување.

USTAVA SR SLOVENIJE

1. člen

Socialistična republika Slovenija je država, ki temelji na suverenosti slovenskega naroda in ljudstva Slovenije, na oblasti in samoupravljanju delavskega razreda in vseh delovnih ljudi, in socialistična samoupravna demokratska skupnost delovnih ljudi in občanov, slovenskega naroda in italijanske in madžarske narodnosti.

Socialistična republika Slovenija je v sestavi Socialistične federativne republike Jugoslavije.

2. člen

V Socialistični republiki Sloveniji delovni ljudje in občani zagotavljajo in uresničujejo suverenost, enakopravnost in nacionalno svobodo; zagotavljajo neodvisnost in teritorialno neokrnjenost ter obrambo socialistične ureditve; organizirajo ljudsko obrambo; razvijajo samoupravne socialistične družbenoekonomske in politične odnose; zagotavljajo svobodo in pravice človeka in občana in izpolnjevanje njegovih dolžnosti; zagotavljajo in uresničujejo pogoje za vsestranski razvoj in napredek slovenskega naroda; izpolnjujejo dolžno skrb in se zavzemajo za ureditev položaja slovenske narodne skupnosti v zamejstvu

in Slovencev v tujini; varujejo narodnostni značaj, zagotavljajo položaj, uresničujejo enakopravnost ter pospešujejo vsestranski napredek italijanske in madžarske narodnosti; upravljajo s sredstvi dela in razpolagajo z rezultati svojega dela; zagotavljajo solidarnost in socialno varnost delovnih ljudi; ustvarjajo pogoje za gospodarski, kulturni in socialni razvoj in ga usmerjajo; zagotavljajo enotnost jugoslovenskega trga; zagotavljajo ustavnost in zakonitost, varstvo z ustavo določenega reda, javno varnost in družbeno samozaščito; razvijajo mednarodne odnose Socialistične republike Slovenije na političnem, ekonomskem, kulturnem in drugih področjih v okviru zunanje politike Socialistične federativne republike Jugoslavije in mednarodnih pogodb; urejajo družbene odnose in opravljajo vse druge družbene zadeve, ki so pomembne za politično gospodarsko in kulturno življenje, obrambo in socialistični samoupravni demokratski družbeni razvoj Socialistične republike Slovenije.

V Socialistični federativni republiki Jugoslaviji delovni ljudje in občani Socialistične republike Slovenije uresničujejo iste svoje suverene pravice, ki so v skupnem interesu delovnih ljudi in občanov ter narodov in narodnosti na podlagi sporazuma socialističnih republik in socialističnih avtonomnih pokrajin določene z ustavo Socialistične federativne republike Jugoslavije.

190. člen

Na območjih, kjer živijo poleg pripadnikov slovenskega naroda tudi pripadniki italijanske oziroma madžarske narodnosti, se v okviru občinskih skupščin ustanovi stalno delovno telo za obravnavo vprašanj, ki zadevajo narodnostni značaj, položaj, pravice in razvojne možnosti italijanske in madžarske narodnosti.

Stalno delovno telo sestavljata enako število pripadnikov slovenskega naroda in italijanske oziroma madžarske narodnosti.

212. člen

Vsakdo ima pravico, da svobodno izraža pripadnost k svojemu narodu, narodnosti ali etnični skupini, goji in izraža svojo kulturo in uporablja svoj jezik in pisavo.

Vsi državni organi ter drugi organi, samoupravne organizacije, skupnosti in posamezniki, ki opravljajo družbeno službo na območju Socialistične republike Slovenije, poslujejo v slovenskem jeziku.

Vsakdo ima pravico, da pri uresničevanju svojih pravic in dolžnosti ter v postopku pred državnimi in drugimi organi in organizacijami, ki opravljajo družbeno službo, uporablja svoj jezik in pisavo in da ga tisti, ki vodi postopek, seznanji z gradivom in s svojim delom v njegovem jeziku in na način, ki ga določa zakon.

213. člen

Pripadniki drugih narodov in narodnosti Jugoslavije imajo v skladu z zakonom pravico do vzgoje in izobraževanja v svojem jeziku.

214. člen

Nihče se ni dolžan izjavljati, kateremu narodu, narodnosti ali etnični skupini pripada in tudi ne opredeliti se za pripadnost k določenemu narodu, narodnosti ali etnični skupini.

Protustavno in kaznivo je kakršnokoli propagiranje ali izvajanje nacionalne neenakopravnosti kot tudi kakršnokoli razpihanje nacionalnega, rasnega ali verskega sovraštva in nestrpnosti.

250. člen

Italijanski oziroma madžarski narodnosti je zajamčena pravica, da svobodno uporabljata svoj jezik, izražata in razvijata svojo nacionalno kulturo ter v ta namen ustanovljata organizacije, uporabljata svoje narodnostne simbole ter uresničujeta druge, z ustavo določene pravice.

Na območjih, kjer živijo poleg pripadnikov slovenskega naroda tudi pripadniki italijanske oziroma madžarske narodnosti, sta italijanski oziroma madžarski jezik enakopravna s slovenskim jezikom.

Na območjih, kjer živijo poleg pripadnikov slovenskega naroda tudi pripadniki italijanske oziroma madžarske narodnosti, je pripadnikom obeh narodnosti zagotovljena vzgoja in izobraževanje v njihovem jeziku. Z zakonom se lahko uvede dvojezična vzgoja in izobraževanje v vzgojno-varstvenih organizacijah in šolah oziroma obvezen pouk slovenskega jezika v šolah in vzgojno-varstvenih organizacijah narodnosti hkrati z obveznim poukom jezika narodnosti v slovenskih šolah in vzgojno-varstvenih organizacijah.

Socialistična republika Slovenija skrbi za razvoj vzgoje in izobraževanja, tiska, drugih sredstev javnega obveščanja in za razvoj drugih oblik kulturno-prosvetne dejavnosti italijanske oziroma madžarske narodnosti in za usposabljanje kadrov, ki so pomembni za uresničevanje položaja in pravic narodnosti ter v ta namen zagotavlja potrebno pomoč.

Socialistična republika Slovenija podpira razvoj stikov med italijansko oziroma madžarsko narodnostjo in njenima matičnima narodoma zaradi pospeševanja kulturnega in jezikovnega razvoja narodnosti.

Z zakonom ter s statutom občine in s samoupravnimi akti organizacij združenega dela in drugih samoupravnih organizacij in skupnosti se določi način uresničevanja pravic italijanske oziroma madžarske narodnosti.

251. člen

Za razvijanje svoje nacionalne kulture, vzgoje in izobraževanja v lastnem jeziku, narodnostnega tiska in drugih sredstev javnega obveščanja ter založništva in za razvijanje stikov z matičnim narodom zaradi kulturnega in jezikovnega razvoja lahko pripadniki italijanske oziroma madžarske narodnosti ustanovijo v občinah, kjer ti narodnosti živita, samoupravne interesne skupnosti za prosveto in kulturo. S statutom občine in s samoupravnimi akti samoupravnih interesnih skupnosti se določijo zadeve s teh področij, o katerih te skupnosti odločajo enakopravno s pristojnim zborom občinske skupščine oziroma z ustreznimi samoupravnimi interesnimi skupnostmi.

317. člen

Socialistična republika Slovenija sodeluje v skladu z ustavo Socialistične federativne republike Jugoslavije z organi federacije in drugimi socialističnimi republikami in avtonomnimi pokrajinama pri oblikovanju, sprejemanju in izvajanju politike odnosov Socialistične federativne republike Jugoslavije s tujino.

Socialistična republika Slovenija vzpostavlja, vzdržuje in razvija politične ekonomske, kulturne in druge odnose z organi in organizacijami drugih držav ter z mednarodnimi organi in organizacijami v skladu s sprejeto zunanjo politiko Socialistične federativne republike Jugoslavije in mednarodnimi pogodbami.

Socialistična republika Slovenija razvija politične, ekonomske, kulturne in druge odnose z drugimi državami in mednarodnimi organi in organizacijami, ki so pomembni za položaj in razvoj slovenskega naroda, italijanske in madžarske narodnosti ter slovenske narodne skupnosti v zamejstvu in skrbi za pravice in interese delovnih ljudi na začasnem delu v tujini in za izseljenice s svojega območja.

Občine, organizacije združenega dela in druge organizacije sodelujejo z ustreznimi tujimi in mednarodnimi organi in organizacijami ter teritorialnimi enotami tujih držav v okviru sprejete zunanje politike, Socialistične federativne republike Jugoslavije in mednarodnih pogodb.

370. člen

Komisija Skupščine Socialistične republike Slovenije za narodnosti obravnava vprašanja, ki zadevajo narodnostni značaj, položaj, pravice in razvojne možnosti italijanske oziroma madžarske narodnosti.

Komisijo sestavlja enako število pripadnikov slovenskega naroda, italijanske in madžarske narodnosti.

USTAVA SR SRBIJE

Члан 1.

Социјалистичка Република Србија је социјалистичка демократска држава заснована на власти и самоуправању радничке класе и свих радних људи и социјалистичка самоуправа демократска заједница радних људи и грађана и равноправних народа и народности,

заснована на самоуправању радних људи у удруженом раду и у другим облицима самоуправног удруживања и слободног друштвеног организовања.

Социјалистичка Република Србија је држава српског народа и делова других народа и народности, који у њој живе и остварују своја суверена права.

У саставу Социјалистичке Републике Србије су Социјалистичка Аутономна Покрајина Војводина и Социјалистичка Аутономна Покрајина Косово.

Социјалистичка Република Србија је у саставу Социјалистичке Федеративне Републике Југославије.

Члан 2.

Радни људи и грађани, народи и народности Србије остварују своја суверена права у Социјалистичкој Републици Србији и у социјалистичким аутономним покрајинама у складу са њиховим уставним правима, а у Социјалистичкој Федеративној Републици Југославији кад је то у заједничком интересу радних људи, народа и народности Југославије Уставом Социјалистичке Федеративне Републике Југославије утврђено.

Члан 145.

У Социјалистичкој Републици Србији народи и народности су равноправни.

Зајемчује се свакој народности да, ради остваривања права на изражавање своје народности и културе, слободно употребљава свој језик и писмо, развија своју културу и да ради тога оснива организације и ужива друга уставом утврђена права.

Члан 146.

У Социјалистичкој Републици Србији равноправни су језици народа и народности и њихова писма.

Припадници народности имају, у складу с уставом, покрајинским уставом и законом, право на употребу свог језика и писма у остваривању својих права и дужности, као и у поступку пред државним органима и организацијама које врше јавна овлашћења.

Законом и статутот друштвено-политичке заједнице и самоуправним општим актима организација удруженог рада и других самоуправних организација и заједница обезбеђује се остваривање равноправности језика и писма народа и народности у службеној употреби на подручјима на којима живе поједине народности и утврђују се начин и услови примењивања ове равноправности.

Начин остваривања права припадника народности на употребу свог језика и писма код републичких органа и организација које врше јавна овлашћења утврђује се републичким законом.

Члан 147.

Припадници других народа и народности имају право на наставу на свом језику у школама и другим установама за образовање у складу са законом и статутот општине.

На подручјима на којима живе заједно припадници народности и припадници српског, односно других народа Југославије, могу се оснивати и школе или одељења са двојезичном наставом.

Члан 148.

Поред права која су им уставом обезбеђена у другим друштвено-политичким заједницама, народности остварују суверена права и у општини као самоуправној и основној друштвено-политичкој заједници.

Члан 194.

Грађанину је зајемчена слобода изражавања припадности народу, односно народности, слобода изражавања националне културе и слобода употребе свог језика и писма.

Грађанин није дужан да се изјашњава коме народу, односно којој народности припада, ни да се опредељује за припадност једном од народа, односно једној од народности.

Грађанину је зајемчена слобода изражавања припадности, етичкој групи, слобода развоја своје културе и употребе свога језика и писма као и да оснива организације ради остваривања тих права.

Противуствано и кажњиво је свако пропагирање или спровођење националне неравноправности, вршење притиска на грађане у погледу њиховог националног опредељивања, као и свако распиривање националне, расне или верске мржње и нетрпељивости.

Члан 240.

Државни органи и организације које врше јавна овлашћења воде поступак на српскохрватском језику.

Државни органи и организације које врше јавна овлашћења воде поступак и на језику народности који се одреди статутот општине или општим актом организације удруженог рада или друге самоуправне организације и заједнице.

Покрајинским уставом одређују се језици на којима се води поступак у државним органима и организацијама на територији аутономне покрајине.

Незнање језика на коме се води поступак не сме бити сметња за одбрану и остваривање права и оправданих интереса грађана и организација.

Свакоме је зајемчено право да у поступку пред судом или другим државним органом, организацијом удруженог рада и другим самоуправним организацијама и заједницама, које у вршењу јавних овлашћења решавају о правима и обавезама грађана, употребљава свој језик и да се у том поступку упознаје са чиненицама на свом језику.

USTAVA SAP KOSOVA

Члан 1.

Социјалистичка Аутономна Покрајина Косово је аутономна социјалистичка демократска друштвено-политичка и самоуправна заједница радних људи и грађана, равноправних Албанаца, Муслимана, Срба, Турака, Црногораца и припадника других народа и народности и етничких група, заснована на власти и самоуправљању радничке класе и свих радних људи.

Социјалистичка Аутономна Покрајина Косово је у саставу Социјалистичке Републике Србије и Социјалистичке Федеративне Републике Југославије.

Члан 2.

Радни људи и грађани, народи и народности Косова, остварују суверена права у Социјалистичкој Аутоном-

ној Покрајини Косову, а када је то у заједничком интересу радних људи, народа и народности Републике као целине Уставом Социјалистичке Републике Србије утврђено и у Републици, и у Социјалистичкој Федеративној Републици Југославији када је то у заједничком интересу утврђено Уставом Социјалистичке Федеративне Републике Југославије.

Члан 3.

Територију Социјалистичке Аутономне Покрајине Косова сачињавају територије садашњих општина.

Територија Социјалистичке Аутономне Покрајине Косова не може се мењати без сагласности Покрајинске скупштине.

Члан 4.

У Социјалистичкој Аутономној Покрајини Косову народи и народности су равноправни и имају иста права и дужности.

Ради остваривања равноправности народа и народности зајемчено је право њиховог слободног развика и изражавања националних особености, језика, културе, историје и других обележја.

Члан 5.

У Социјалистичкој Аутономној Покрајини Косову обезбеђује се равноправност албанског, српскохрватског и турског језика и њихових писама.

Овим уставом и покрајинским законом уређује се и обезбеђује примена овог начела.

Члан 6.

У Социјалистичкој Аутономној Покрајини Косову право је припадника свих народа и народности да употребљавају своју националну заставу.

Услови и начин употребе националне заставе уређује се законом.

Члан 187.

Грађанину је зајемчена слобода изражавања припадности народу, односно народности, слобода изражавања националне културе и слобода употребе свог језика и писма.

Грађанин није дужан да се изјашњава коме народу, односно којој народности припада, ни да се одређује за припадност једном од народа, односно једној од народности.

Грађанину је зајемчена слобода изражавања припадности етничкој групи, слобода развоја своје културе и употребе свога језика и писма.

Противуствано и кажњиво је свако пропагирање или спровођење националне неравноправности, као свако расприривање националне, расне или верске мржње и нетрпељивости.

Члан 217.

У Социјалистичкој Аутономној Покрајини Косову равноправно се примењују албански и српскохрватски језик и њихова писма.

На подручјима на којима живе и Турци равноправно се примењује и турски језик и писмо.

Органи, установе, радне и друге организације у Покрајини обавезни су да се у раду придржавају начела равноправности језика и писама народа и народности Социјалистичке Аутономне Покрајине Косова.

Члан 218.

У основним, средњим, вишим и високим школама и факултетима, односно у њиховим одељењима обезбеђује се услови за наставу на матерњем, односно албанском, српскохрватском и турском језику, у складу са законом.

Члан 2.

Радни људи и грађани, народи и народности остварују суверена права у Социјалистичкој Аутономној Покрајини Војводини, а када је то, у заједничком интересу радних људи и грађана, народа и народности Републике Србије утврђено — и у Републици.

Припадници других народа и народности Југославије имају, у складу са покрајинским законом, право на наставу на свом језику.

Члан 219.

Албански, српскохрватски и турски језик равноправни су као наставни предмети и као нематерњи језици изучавају се на начин утврђен законом.

Члан 220.

Статутом општина ближе се утврђује и обезбеђује равноправна примена албанског и српскохрватског језика, односно српскохрватског, албанског и турског језика у општинама где живе и Турци.

Статутом и другим општим актом организација удруженог рада и других самоуправних организација и заједница ближе се утврђује и обезбеђује равноправна примена албанског и српскохрватског језика, односно српскохрватског, албанског и турског језика.

Члан 221.

Остваривање равноправности албанског, српскохрватског и турског језика и одређивање ближих услова њихове примене у раду Скупштине Социјалистичке Аутономне Покрајине Косова и других покрајинских органа и организација које остварују права и дужности Покрајине, као и ближе уређивање примене начела равноправности језика у Покрајини, уређује се покрајинским законом и другим општим актима.

Члан 230.

Закони и други прописи и општи акти покрајинских органа објављују се у аутентичним текстовима на албанском, српскохрватском и турском језику, у »Службеном листу Социјалистичке Аутономне Покрајине Косова«.

Статутом општине, статутом основне организације удруженог рада и друге самоуправне организације и заједнице одређује се начин објављивања њихових општих аката и утврђује да ли ће се, поред албанског и српскохрватског, објављивати и на турском језику.

Прописи и општи акти општинских органа објављују се у »Службеном листу Социјалистичке Аутономне Покрајине Косова«.

Члан 236.

Државни органи и организације које врше јавна овлашћења воде поступак на албанском или српскохрватском језику, а када је то статутом општине и статутом организације удруженог рада и друге самоуправне организације и заједнице одређено, и на турском језику.

Незнање језика на коме се води поступак не сме бити сметња за одбрану и остваривање права и оправданих интереса грађана и организација.

Свакоме је зајемчено право да у поступку пред судом или другим државним органима, организацијама удруженог рада и другим самоуправним организацијама и заједницама, које у вршењу јавних овлашћења решавају о правима и обавезама грађана, употребљава свој језик и да се у том поступку упознаје на свом језику са чињеницама.

USTAVA SAP VOJVODINE

публике као целине, Уставом Социјалистичке Републике Србије утврђено — и у Републици.

Радни људи и грађани, народи и народности, остварују своја суверена права и у Социјалистичкој Федеративној Републици Ју-

гославији, када је то у зједничком интересу Уставом Социјалистичке Федеративне Републике Југославије утврђено.

Члан 3.

У Социјалистичкој Аутономној Покрајини Војводини родни људи и грађани, народи и народности остварују друштвено самоуправљање; обезбеђују материјалне и друге услове за рад и развјат производних снага; стварају услове за задовољавање материјалних, социјалних, културних и других заједничких потреба; уређују — законима и другим прописима — друштвене односе; усмеравају развјат привреде и друштвених служби, обезбеђују равноправност народа и народности и старају се о учвршћивању и јачању братства и јединства народа и народности; обезбеђују уставност, законитост и друштвену самозаштиту; старају се о припремању и организовању одбране земље и о заштити уставом утврђеног поретка; учествују у утврђивању и спровођењу спољне политике Социјалистичке Федеративне Републике Југославије; организују органе власти и самоуправљања и обављају друге послове од заједничког интереса за друштвено-економски, политички и културни живот и развјат Покрајине, изузев послова од интереса за Републику као целину утврђених Уставом Социјалистичке Републике Србије.

Члан 4.

У Социјалистичкој Аутономној Покрајини Војводини равноправни су народи и народности у свим областима живота, рада и стварања.

Зајемчује се сваком народу и народности право на слободан развјат и изражавање националне особности, језика, културе, историјских и других обележја и да ради тога оснива организације и ужива друга уставом утврђена права.

Члан 5.

У Социјалистичкој Аутономној Покрајини Војводини равноправни су српскохрватски односно хрватскосрпски, мађарски, словачки, румунски и русински језик и писма.

Члан 189.

Предшколско и основно образовање припадника народа и народности обезбеђује се на језицима народа и народности.

Средње, више и високо образовање и васпитање обезбеђује се на језицима народа и народности, у складу са законом.

На подручјима на којима живе припадници више народа и народности могу се основати школе и одељења са двојезичном наставом.

Образовање и васпитање врши се у оквиру и према условима јединственог система школства утврђеног законом.

Члан 192.

Зајемчује се право грађанина да буде обавештен о догађајима у земљи и у свету, који су од интереса за његов живот и рад, као и о питањима од интереса за заједницу.

Штампа, радио, телевизија и друга средства јавног информисања и комуницирања дужни су да истинито и објективно обавештавају јавност као и да објављују мишљења и информације органа организација и грађана који су од интереса за јавност.

Зајемчено је право на исправку објављене информације којом се наноси повреда права или интереса човека, организације или органа.

Обавештавање јавности и на другим језицима врши се јавног информисања врши се на српскохрватском односно хрватскосрпском, мађарском, словачком, румунском и русинском језику.

Обавештавање јавности и на другим језицима ирши се на подручјима где живе народи и народности који тим језицима говоре, у складу са статутом општине.

У циљу обавештавања јавности, у Покрајини се оснивају и развјају средства јавног информисања на језицима народа и народности.

Члан 194.

Грађанину је зајемчена слобода изражавања припадности народу, односно народности, слобода изражавања националне културе, и слобода употребе свог језика и писма.

Грађанин није дужан да се изјашњава коме народу односно којој народности припада, ни да се одређује за припадност једном од народа односно једној од народности.

Грађанину је зајемчена слобода изражавања припадности етничкој групи, слобода развоја своје културе и употреба свог језика и писма као и да оснива организације ради остваривања тих права.

Противуствано и кажњиво је свако пропагирање или спровођење националне неравноправности, вршење притиска на грађане у погледу њиховог националног одређивања као и свако расприривање националне, расне или верске мржње и нетрпељивости.

Члан 233.

Покрајински закони, резолуције, декларације, друштвени план, препоруке, остали прописи и други општи акти објављују се у аутентичним текстовима на српскохрватском, односно хрватскосрпском, мађарском, словачком, румунском и русинском језику.

Покрајина и општине старају се о обезбеђењу услова да се припадници народности на свом језику упознају са савезним и републичким законима којима се уређују права и обавезе грађана уколико овим законима није то обезбеђено.

Статутом општине, у складу са уставом и законом, одређује се на којим се језицима објављују прописи и други општи акти скупштине општине и њених органа.

Статутом организације удруженог рада и друге самоуправне организације и заједнице, у складу са уставом и статутом општине, одређује се на ком језику се објављују њихови општи акти.

Члан 237.

Незнање језика на коме се води поступак не сме бити сметња за одбрану и остваривање права и оправданих интереса грађана и организација.

Свакоме је зајемчено право да у поступку пред судом или другим државним органима, организацијама удруженог рада и другим самоуправним организацијама и заједницама, који у вршењу јавних овлашћења решавају о правима и обавезама грађана употребљава свој језик и да се у том поступку упознаје на свом језику са чињеницама.

Државни органи и организације које врше јавна овлашћења воде поступак на српскохрватском односно хрватскосрпском, мађарском, словачком, румунском и русинском језику, и на другим језицима, којима је статутом општине обезбеђена равноправна употреба, у складу са законом.

Поступак се може водити и на једном језику ако се странке о томе сложе.

Члан 271.

У јединицама, штабовима и другим органима територијалне одбране и заштите обезбеђује се што сразмернија заступљеност припадника народа и народности и примена равноправности језика и писма народа и народности, а у командовању, руковођењу и обуци обезбеђује се употреба језика народа и народности, у складу са законом.

II. ZAKONA O URESNIČEVANJU ENAKOPRAVNOSTI JEZIKOV IN PISAV V SAP KOSOVO IN VOJVODINI

Zakon o ostvarivanju ravnopravnosti jezika i pisama u SAP Kosovu, Službeni list SAP Kosova, br. 48/1977

Глава прва

I ОСНОВНЕ ОДРЕДБЕ

Члан 1.

У Социјалистичкој Аутономној Покрајини Косову обезбеђује се равноправност албанског, српскохрватског и турског језика и њихових писама.

Члан 2.

У Социјалистичкој Аутономној Покрајини Косову равноправно се примењују албански и српскохрватски језик и њихова писма.

На подручјима на којима живе и Турци, равноправно се примењују албански, српскохрватски и турски језик и њихова писма.

Члан 3.

Државни и други органи, организације удруженог рада и друге самоуправне организације и заједнице у Социјалистичкој Аутономној Покрајини Косову, као и њихови органи управљања у раду, сдужбеном општење и поступку, обавезни су да остварују начело равноправности језика и писама утврђеног у члану 1. овог закона.

Члан 4.

Свакоме је зајемчено право да у поступку пред судом или другом државном органу, организацији удруженог рада и другој самоуправној организацији и заједници, која у вршењу јавних овлашћења решава о правима и обавезама грађана, употребљава свој језик и да се у том поступку упознаје на свом језику са чињеницама.

Члан 5.

Поступак пред судом или другим државним органом, организацијом удруженог рада и другом самоуправном организацијом и заједницом, води се на албанском и српскохрватском језику.

На подручјима на којима живе и припадници турске народности поступак пред судом или другим државним органом, организацијом удруженог рада и другом самоуправном организацијом и заједницом води се и на турском језику.

Поступак пред судом, органима и организацијама из става 1. овог члана води се на матерњем језику странке, ако овим законом није друкчије одређено.

Изузетно од одредбе става 3. овог члана када у поступку пред судом, органима и организацијама из става 1. овог члана учествује више странака чији матерњи језик није исти, а странке се нису споразумеле на ком ће се језику водити поступак, суд односно орган и организација из става 1. овог члана одлучује на ком ће се језику водити поступак.

Осталим учесницима у поступку обезбеђује се тумач. Орган који води поступак дужан је да поучи странку, њеног пуномоћника односно заступника о праву да се служи својим језиком, што ће се унети у записник.

Члан 6.

У основним, средњим, вишим и високим школама, предшколским и другим образовно-васпитним организацијама удруженог рада, обезбеђују се услови за на-

ставу на матерњем језику, односно на албанском, српскохрватском и турском језику.

Члан 7.

Албански, српскохрватски и турски језик равноправни су као наставни предмети и као нематерњи језици изучавају се на основу добровољног одређивања.

Члан 8.

Називи места, насеља, улица, фирме и други јавни натписи истичу се заједно на два, односно три језика исписани истом величином слова и на начин којим се обезбеђује равноправна примена језика и писама.

Место, улице, подручја града, градска и друга насеља обележавају се изворним називом на језику на коме се исписују.

Начелно изражено у ставу 1. овог члана примењује се и код израде печата, штамбиља, жигова и слично.

Члан 9.

Недопустив и кажњив је сваки акт којим се нарушава начело равноправности албанског, српскохрватског и турског језика и њихових писама у Социјалистичкој Аутономној Покрајини Косову.

Глава друга

II РАВНОПРАВНА ПРИМЕНА И УПОТРЕБА ЈЕЗИКА И ПИСАМА

1. Примена и употреба језика и писама у раду органа Социјалистичке Аутономне Покрајине Косово

Члан 10.

У раду Скупштине Социјалистичке Аутономне Покрајине Косова, Председништва Социјалистичке Аутономне Покрајине Косова, Савета Покрајине, Извршног већа Скупштине Социјалистичке Аутономне Покрајине Косова, Покрајинске управе, Уставног суда Косова (у даљем тексту: органи Покрајине) и њихових тела равноправно се примењују и употребљавају албански и српскохрватски језик и њихова писма.

Припадници турске народности имају право, на начин утврђено овим законом, на употребу свог језика и писма у остваривању својих права и обавеза код органа Покрајине и њихових тела.

Члан 11.

Стручне службе органа Покрајине и њихових тела, као и њихови органи управљања у службеном општењу у поступку равноправно примењују и употребљавају албански и српскохрватски језик и њихова писма.

Припадници турске народности имају право да употребе свој језик и писмо у општењу и поступку који воде стручне службе органа Покрајине и њихова тела из става 1. овог члана.

Члан 12.

Органи Покрајине и њихова тела у службеном општењу са органима и организацијама удруженог рада и другим самоуправним организацијама и заједницама

у Покрајини упоредо примењују албански и српскохрватски језик.

Члан 13.

Решења, јавне исправе и други отпращи издају се на матерњем језику странке, односно на албанском, српскохрватском или турском језику.

Обрасци јавних исправа штампају се на албанском и српскохрватском језику, а за потребе подручја где живе и Турци и на турском језику.

Члан 14.

Стручне службе органа Покрајине и њихова тела дужне су да јавне књиге и другу документацију штампају и воде на језицима утврђеним овим законом.

Члан 15.

Право је грађана да на свом језику, односно албанском, српскохрватском или турском језику подносе молбе, жалбе и друге поднеске органима Покрајине и њиховим телима и да на свом језику добијају одговоре.

Члан 16.

Пословником и другим актом органа Покрајине и њихових тела ближе се утврђује равноправне примена албанског, српскохрватског и турског језика и њихових писма.

III. ПРИМЕНА И УПОТРЕБА ЈЕЗИКА И ПИСАМА У ОПШТИНАМА

Члан 17.

Скупштине општина и општински органи управе дужни су да у раду, службеном општењу и поступку равноправно примењују и употребљавају албански и српскохрватски језик и њихова писма, а у општинама где живе и припадници турске народности да равноправно примењују и употребљавају и турски језик и писмо.

У поступку којим се решава о правима и обавезама грађана општински органи управе дужни су да примењују и употребљавају матерњи језик странке, а који је утврђен статутом општине.

Члан 18.

Општински органи управе воде јавне књиге и другу документацију на албанском и српскохрватском језику, а на подручјима где живе и Турци, и на турском језику.

Члан 19.

Општински органи управе дужни су да одлуке, акта и јавне исправе издају на матерњем језику грађанина, предвиђеном статутом општине.

Члан 20.

Статути, одлуке и други општи акти скупштина општина објављују се у аутентичном тексту на албанском и српскохрватском језику, а ако је утврђено статутом општине и на турском језику.

Члан 21.

Статутом и другим општим актима скупштина општина и општинских органа управе ближе се утврђују равноправна примена и употреба албанског и српскохрватског језика и писма, а у општинама где живе припадници турске народности и турског језика и писма, у складу са овим законом.

Члан 22.

Примена језика у месним заједницама ближе се утврђује статутом скупштине општина у складу са овим законом.

IV. ПРИМЕНА И УПОТРЕБА ЈЕЗИКА И ПИСАМА У РАДУ СУДОВА И ЈАВНИХ ТУЖИЛАШТАВА

Члан 23.

Судови и јавна тужилаштва у Покрајини дужни су да у поступку у службеном општењу и раду органа управљања равноправно примењују и употребљавају албански и српскохрватски језик и њихова писма.

На подручјима на коме живе и припадници турске народности судови и јавна тужилаштва равноправно примењују и употребљавају и турски језик и писмо.

Члан 24.

Судови и јавна тужилаштва објављују одлуке на језику на коме је вођен поступак.

Члан 25.

Пресуде, решења и други писмени отпращи судова и јавних тужилаштва достављају се странци на матерњем језику.

Члан 26.

Извештаје, анализе, билтене и друге материјале и публикације, судови и јавна тужилаштва објављују на језицима који су утврђени овим законом.

Члан 27.

Општим актима судова и јавних тужилаштва ближе се утврђује равноправна примена и употреба албанског, српскохрватског и турског језика и писма у складу са овим законом.

V. РАВНОПРАВНОСТ ЈЕЗИКА И ПИСАМА У НАРОДНОЈ ОДБРАНИ

Члан 28.

У раду и поступку органи и штабови народне одбране у Покрајини дужни су да примене начело равноправности језика и писма.

У територијалним јединицама Социјалистичке Аутономне Покрајине Косова равноправно се примењује албански и српскохрватски језик и њихова писма, а у јединицама у којима има и Турака, равноправно се употребљава и турски језик и писмо.

Предвојничко васпитање одвија се на матерњем језику ученика и студената, односно омладине.

VI. ПРИМЕНА И УПОТРЕБА ЈЕЗИКА И ПИСАМА У РАДУ ОРГАНИЗАЦИЈА УДРУЖЕНОГ РАДА И ДРУГИХ САМОУПРАВНИХ ОРГАНИЗАЦИЈА И ЗАЈЕДНИЦА

1. Примена и употреба језика и писма у раду образовно-васпитних организација удруженог рада

Члан 29.

У раду, службеном општењу и поступку основне, средње, више и високе школе, предшколске и друге образовно-наставне организације удруженог рада и њихови органи управљања дужни су да равноправно примењују албански и српскохрватски језик и њихова писма а организације удруженог рада у којима раде одељења са наставом на турском језику и турски језик и писмо.

Члан 30.

Образовно-васпитне организације удруженог рада из члана 29. овог закона дужне су да школску администрацију, дневнике, уписнице, сведочанства, уверења и друго, воде и издају на матерњем језику односно на

наставном језику за који се определио ученик или студент.

Члан 31.

Статутом и другим самоуправним општим актима образовно-васпитних организација удруженог рада ближе се утврђује равноправна примена и употреба језика и писама у складу са овим законом.

Члан 32.

У основним и средњим школама и организацијама удруженог рада предшколског образовања и васпитања обезбеђује се настава на албанском, српскохрватском и турском језику.

Припадници других народа и народности Југославије имају, у складу са покрајинским законом, право на наставу на свом језику.

У високошколским организацијама удруженог рада у Социјалистичкој Аутономној Покрајини Косово настава се изводи на албанском и српскохрватском језику а на одговарајућим групама, зависно од услова и броја студената, и на турском језику.

Изудетно од става 3. овог члана, високошколска организација удруженог рада може за одређено време да наставу из појединих предмета изводи и на нематерњем језику студената.

Члан 33.

Надлежни органи и организације су дужни да се старају за обезбеђење уџбеника и друге литературе за одвијање наставног процеса на албанском, српскохрватском и турском језику, односно на матерњем језику ученика и студената.

Члан 34.

За учење нематерњег језика у основним школама непосредно се изјашњавају родитељи и ученици.

У средњим школама добровољно опредељивање за учење нематерњег језика врши се на основу слободне изражене воље ученика и њихових родитеља.

У високошколским организацијама удруженог рада добровољно опредељивање за учење нематерњег језика врши се на основу изражене воље студената.

Члан 35.

Изјашњавање за добровољно изучавање нематерњег језика у основним и средњим школама и високошколским организацијама удруженог рада врши се у почетном разреду, односно у почетној години.

Изјашњавање се може вршити и у каснијим разредима, односно годинама.

Члан 36.

После добровољног опредељења за учење нематерњег језика, нематерњи језик добија статус осталих предмета.

Члан 37.

Нематерњи језици изучавају се на основу наставног плана и програма образовно-васпитних организација удруженог рада, који доноси надлежни покрајински орган.

Члан 38.

Добровољно опредељивање ученика, родитеља и студената за учење нематерњег језика врши се на начин који се утврди статутом или другим самоуправним општим актима образовно-васпитних организација удруженог рада, у складу са овим законом.

2. Примена и употреба језика и писама у раду других организација и заједница

Члан 39.

У раду, писменом општењу и поступку организације удруженог рада и друге самоуправне организације и заједнице и њихови органи управљања дужни су да равноправно примењују и употребљавају албански и српскохрватски језик и њихова писма а на подручју где живе Турци и турски језик и писмо.

Одредба става 1. овог члана примењује се и на организације удруженог рада и друге самоуправне организације и заједнице чија су седишта ван територије Социјалистичке Аутономне Покрајине Косова.

Члан 40.

Статутом и другим самоуправним општим актом организације удруженог рада и друге самоуправне организације и заједнице, ближе се уређује равноправна примена и употреба језика и писама у складу са овим законом.

VII ПРИМЕНА И УПОТРЕБА ЈЕЗИКА И ПИСАМА У РАДУ ДРУШТВЕНО-ПОЛИТИЧКИХ И ДРУГИХ ДРУШТВЕНИХ ОРГАНИЗАЦИЈА И УДРУЖЕЊА

Члан 41.

Друштвено-политичке и друге друштвене организације и удружења у Покрајини дужне су да обезбеде равноправну примену и употребу албанског и српскохрватског језика и њихових писама, а на подручју где живе Турци и турског језика и писма.

Члан 42.

Друштвено-политичке и друге друштвене организације и удружења дужне су да плакате, обавештења и слично, које истичу на јавним местима, објављују на албанском и српскохрватском језику, а на подручју где живе и Турци и на турском језику.

Члан 43.

Друштвено-политичке организације, друштва и удружења, дужне су да статутом и другим општим актом утврде равноправну примену и употребу језика и писама у складу са овим законом.

Глава трећа

VIII КАЗНЕНЕ ОДРЕДБЕ

Члан 44.

Новчаном казном до 3.000 динара, казниће се за прекршај службено односно одговорно лице које супротно одредбама овог закона:

1. ускрати странки право на употребу у поступку свог матерњег језика и писама, или га у том поступку на матерњем језику не упозна са чињеницама (члан 4);
2. не изда грађанину на матерњем језику јавну исправу, појединачни акт или други документ (лан 13., 19. и 25.);
3. одбије да прими поднесак или други акт писан на матерњем језику (члан 15.);
4. не изда ученику односно студенту сведочанство, уверење или другу исправу на матерњем односно наставном језику за који се определио (члан 30.).

За прекршаје из става 1. овог члана казниће се новчаном казном до 20.000 динара, и организације удруженог рада или друга самоуправна организација или заједница.

Члан 45.

Новчаном казном до 20.000 динара, казниће се за прекршај организација удруженог рада или друга самоуправна организација или заједница:

1. која у законском року не усагласи своје самоуправне опште акте са одредбама овог закона (члан 46.),
2. која у законском року не усагласи фирму са одредбама овог закона (член 47.).

За прекршаје из става 1. овог члана казниће се новчаном казном до 3.000 динара, и одговорно лице у организацији удруженог рада или другој самоуправној организацији или заједници.

За прекршај из тачке 2. став 1. овог члана новчаном казном до 5.000 динара казниће се самостални занатлија.

Члан 47.

У року од шест месеци од дана ступања на снагу овог закона називи места, улица, подручја града, градских и других насеља, тргова, као и фирме организација удруженог рада и других самоуправних организација и заједница и државних органа, занатских радњи самосталних занатлија и других занимања, ускладиће се са овим законом.

Члан 48.

Печати, штампиле и жигови државних органа, организација удруженог рада и других самоуправних организација и заједница ускладиће се са овим законом у року од шест месеци од дана његовог ступања на снагу.

Члан 49.

Одредбе овог закона сходно се примењују и у раду, службеном општењу и поступку друштвеног правобраниоца самоуправљања.

Члан 50.

Даном ступања на снагу овог закона престаје да важи Закон о остваривању равноправности језика и писама у Социјалистичкој Аутономној Покрајини Косово («Службени лист САПК», број 34/70).

Члан 51.

Овај закон ступа на снагу осмог дана од дана објављивања у «Службеном листу Социјалистичке Аутономне Покрајине Косова».

Глава четврта

IX ПРЕЛАЗНЕ И ЗАВРШНЕ ОДРЕДБЕ

Члан 46.

Статути општина, прописи скупштина општина и други одговарајући општи акти организација удруженог рада и других самоуправних организација и заједница и државних органа, ускладиће се са овим законом у року од шест месеци од дана ступања на снагу овог закона.

ЗАКОН

О НАЧИНУ ОБЕЗБЕЂИВАЊА РАВНОПРАВНОСТИ ЈЕЗИКА И ПИСАМА НАРОДА И НАРОДНОСТИ У ОДРЕЂЕНИМ ОРГАНИМА, ОРГАНИЗАЦИЈАМА И ЗАЈЕДНИЦАМА

СЛУЖБЕНИ ЛИСТ САП ВОЈВОДИНЕ, БР. 29/1977

Члан 1.

Овим законом уређује се начин на који државни органи, самоуправни судови и друштвени правобраниоци самоуправљања (у даљем тексту: органи), организације удруженог рада и друге самоуправне организације и заједнице, друштвене организације, удружења грађана и друге организације које врше јавна овлашћења (у даљем тексту: организације и заједнице које врше јавна овлашћења) и самоуправне интересне заједнице и организације удруженог рада које врше делатност односно послове од посебног друштвеног интереса (у даљем тексту: заједнице и организације које врше делатност од посебног друштвеног интереса) обезбеђују равноправност језика народа и народности и писама тих језика (у даљем тексту: језика).

Статутом организације удруженог рада и друге самоуправне организације и заједнице, у складу са Уставом Социјалистичке Аутономне Покрајине Војводине (у даљем тексту: Устав) и статутом општине, одређују се језици који су равноправни и утврђује начин обезбеђивања равноправности тих језика у организацији односно заједници.

Члан 2.

Органи, организације и заједнице које врше јавна овлашћења и заједнице и организације које врше делатност од посебног друштвеног интереса дужни су да обезбеђују равноправност српскохрватског односно хрватскохрватског, мађарског, словачког, румунског и русинског језика и других језика који су статутом општине одређени као равноправни на начин утврђен овим и другим законом.

Члан 3.

Органи основани за територију Покрајине, организације и заједнице које врше јавна овлашћења на целој територији Покрајине и заједнице и организације које врше делатност од посебног друштвеног интереса на целој територији Покрајине дужни су да обезбеде равноправност српскохрватског односно хрватскохрватског, мађарског, словачког, румунског и русинског језика.

Органи основани за територију општине, организације и заједнице које врше јавна овлашћења на територији општине и заједнице и организације које врше делатност од посебног друштвеног интереса на територији општине осим органа, организација и заједница из става 1. овог члана, дужни су да обезбеђују равноправност језика који су статутом општине одређени као равноправни.

Органи законом основани за територију више општина обезбеђују равноправност језика који су статутом тих општина одређени као равноправни.

Члан 4.

Органи из члана 3. став 2. и 3. овог закона обезбеђују равноправност језика народа и народности нарочито у:

- вођењу поступка;
- усменом и писменом општењу са странкама;
- објављивању прописа и других аката које доносе;
- издавању службених и других публикација од интереса за радне људе и грађане;
- вођењу администрације од интереса за грађане;
- вођењу администрације за седнице скупштина општине и скупштинских тела.

Члан 5.

Органи из члана 3. став 1. овог закона обезбеђују равноправност српскохрватског односно хрватско-српског, мађарског, словачког, румунског и русинског језика нарочито у:

- усменом и писменом општењу са странкама;
- вођењу поступка у остваривању права и дужности грађана;
- изради материјала за седнице Скупштине Социјалистичке Аутономне Покрајине Војводине и њених тела;
- издавању службених и других публикација.

Члан 6.

У раду Скупштине Социјалистичке Аутономне Покрајине Војводине, Извршног већа Скупштине и других тела Скупштине обезбеђује се равноправност српско-хрватског односно хрватско-српског, мађарског, словачког, румунског и русинског језика.

Начин обезбеђивања равноправности језика у раду Скупштине Социјалистичке Аутономне Покрајине Војводине, Извршног већа Скупштине и других тела Скупштине ближе се уређује њиховим пословницама.

Члан 7.

Организације и заједнице које врше јавна овлашћења обезбеђују равноправност језика народа и народности у пословима вршења јавних овлашћења нарочито у:

- вођењу поступка;
- усменом и писменом општењу са странкама;
- објављивању аката којима уређују односе од ширег интереса;
- изради материјала за седнице органа управљања у којима се налазе и представници друштвене заједнице.

Самоуправне интересне заједнице које врше јавна овлашћења обезбеђују равноправност језика у:

- објављивању самоуправних општих аката којима су уређена права и обавезе радних људи и грађана у самоуправној интересној заједници;
- раду скупштине самоуправне интересне заједнице и њених органа.

Члан 8.

Заједнице и организације које врше делатност од посебног друштвеног интереса обезбеђују равноправност језика народа и народности у вршењу те делатности нарочито у:

- усменом и писменом општењу са радним људима и грађанима;
- објављивању аката којима уређују услове и начин вршења своје делатности;
- издавању обавештења и упозорења од интереса за јавност;

— изради материјала за седнице органа управљања у којима се налазе и представници друштвене заједнице.

Самоуправне интересне заједнице које врше делатност од посебног друштвеног интереса обезбеђују равноправност језика и у:

- вођењу поступка у остваривању права и дужности радних људи и грађана у самоуправној интересној заједници;
- објављивању самоуправних општих аката којима се уређује остваривање личних и заједничких потреба и интереса, права и обавезе радних људи и грађана у самоуправној интересној заједници;
- раду скупштине самоуправне интересне заједнице и њених органа.

Члан 9.

Поступак се води на језику односно језицима из члана 3. овог закона за које се изјасне странке које учествују у поступку (у даљем тексту: језик поступка).

Службено лице које води поступак дужно је да упозна странку који су језици равноправни у поступку и да затражи од странке да се изјасни на коме језику ће учествовати у поступку.

Поступак се може водити и на једном језику, ако се странке о томе сагласе.

Ако се странке изјасне за три или више језика, а за вођење поступка не може се обезбедити службено лице које познаје језике, поступак се води на језику за који се изјаснила већина странака. Ако се ни за један језик није изјаснила већина странака, језик поступка одређује орган, организација односно заједница пред којом се води поступак. Странкама чији језик није утврђен као језик поступка обезбеђује се учешће у поступку помоћу преводиоца.

Законски заступник странке има права странке утврђена овим законом у погледу употребе језика у поступку.

Начин утврђивања језика поступка и утврђени језик односно језици поступка констатују се у записнику.

Члан 10.

Док се не утврди језик односно језици поступка, поступак се води на језику којим је написан поднесак странке којим је односно на основу кога је поступак покренут, а у односу на остале странке, поступак се води и на другим језицима народа и народности којима је Уставом односно статутом општине обезбеђена равноправност.

Поступак по службеној дужности покреће се на свим језицима народа и народности којима је Уставом односно статутом општина обезбеђена равноправност.

Члан 11.

Ако се учесник у поступку који није странка служи једним од језика којима је Уставом односно статутом општине обезбеђена равноправност, а који није језик поступка, орган који води поступак дужан је да му обезбеди употребу тог језика у поступку.

Члан 12.

У поступку на више језика:

- записник се води на језицима поступка;
- искази и изјаве учесника у поступку дати на једном од језика поступка преводе се на друге језике поступка;
- искази и изјаве учесника у поступку дати на језику који није језик поступка преводе се на језике поступка и уносе се у записник на језицима поступка;
- орган, организација и заједница која врши јавна овлашћења односно заједница и организација која врши делатност од посебног друштвеног интереса доноси и издаје отпавке одлука и других писмена у поступку на језицима поступка;
- поднесци, исправе и сва друга писмена о поступку и у вези са поступком преводе се на језике поступка. Ако је језик поступка утврђен на основу члана 9. став 4. овог закона, записник, одлуке, поднесци, исправе и сва друга писмена о поступку и у вези са поступком преводе се на оне језике који нису били језици поступка а странке су на тим језицима учествовале у поступку помоћу преводиоца.

Члан 13.

Другостепени поступак води се на језику односно језицима на којима је вођен првостепени поступак.

Члан 14.

Организације и заједнице које врше јавна овлашћења и заједнице и организације које врше делатност од посебног друштвеног интереса дужне су да статутом и другим општим актима, у складу са законом и статутом општине, уреде начин остваривања равноправности је-

зика народа и народности у вршењу јавних овлашћења односно у вршењу делатности од посебног друштвеног интереса.

Члан 15.

Прописи и други општи акти скупштине општине и њених органа објављују се истовремено у аутентичним текстовима на језицима народа и народности који су статутом општине одређени као равноправни.

Члан 16.

Средства потребна за остваривање равноправности језика народа и народности обезбеђује орган, организација и заједница која врши јавна овлашћења односно заједница и организација која врши делатност од посебног друштвеног интереса који су дужни да примењују овај закон.

Члан 17.

Ако нису створени услови за вођење поступка на језицима народа и народности по одредбама овог закона, поступак се може водити и на једном језику који одреди орган пред којим се води поступак, али најдуже

до 7. априла 1976. године. Орган пред којим се води поступак обезбеђује странкама учешће у поступку помоћу преводиоца.

Орган пред којим се води поступак по одредби става 1. овог члана издаје одлуке и друга писмена у поступку на језицима којима су се странке служиле у поступку помоћу преводилаца.

Члан 18.

Одредба члана 15. овог закона примењиваће се најкасније од 1. јануара 1978. године.

Члан 19.

Закон о начину обезбеђивања равноправне употребе језика и писама народа и народности пред државним органима и организацијама које врше јавна овлашћења («Службени лист САПВ», бр. 6/73) ступио је на снагу 7. априла 1973. године.

Закон о изменама и допунама Закона о начину обезбеђивања равноправне употребе језика и писама народа и народности пред државним органима и организацијама које врше јавна овлашћења («Службени лист САПВ», бр. 5/77) ступио је на снагу 19. марта 1977. године.

III. SKLEPI CENTRALNEGA KOMITEJA ZK JUGOSLAVIJE IZ LETA 1959 O VPRAŠANJU NARODNIH MANJŠIN

Sklepi Izvršnega komiteja CK ZKJ o vprašanju narodnih manjšin so bili sprejeti 2. marca 1959 in odražajo konkretno politiko do vprašanja narodnih manjšin, obenem pa tudi načelna izhodišča, ki so bila pozneje izražena v Ustavi SFRJ iz leta 1963. Kot je znano, je po Ustavi iz leta 1963 izraz »narodna manjšina« zamenjan z izrazom »narodnost«. »Sklepi« posegajo na naslednja področja:

Načelna izhodišča za uresničevanje narodnostne enakopravnosti

»Ostvarjanje potpune nacionalne ravnopravnosti naroda i nacionalnih manjina, koje žive u našoj zemlji bio je jedan od osnovnih principa političkog i akcionog programa Komunističke partije Jugoslavije još u predratnom periodu. Boreći se dosledno za sprovođenje takve politike KPJ je stekla poverenje svih jugoslovenskih naroda i nacionalnih manjina koji su pod njenim rukovodstvom u toku Narodnooslobodilačkog rata i Revolucije vodili borbu za oslobođenje zemlje i stvaranje nove federativne i demokratske Jugoslavije.

Za Jugoslaviju je pitanje nacionalnih manjina unutar zemlje, i pitanje jugoslovenskih nacionalnih manjina u susednjim zemljama, principijelno isti problem pa je po svim pitanjima i jednih i drugih manjina naša zemlja imala u politici i praksi identičan stav.

Odnos prema nacionalnim manjinama u posleratnoj socijalističkoj izgradnji u našoj zemlji nikad nije zavisio od međunarodnih odnosa Jugoslavije sa susednim zemljama. Iako je Jugoslavija često primorana da se brani od šovinističkih i imperijalističkih napada, njeni postupci nisu nikada išli na uštrb ovog principijelnog stava. I u periodu žestokih progona i uskraćivanja osnovnih prava jugoslovenskih nacionalnih manjina, a naročito u nekim susednim zemljama, razvitak nacionalnih manjina u Jugoslaviji tekao je normalno i bez ikakvih potresa, jer čitava naša politika još iz vremena rata i revolucije počiva na principijelnim, marksističkim osnovama. I upravo dosledno sprovođenje socijalističkih principa u praksi imalo je za rezultat ojačani savez i jedinstvo nacionalnih manjina sa svim narodima Jugoslavije.

U našoj zemlji nacionalne manjine se tretiraju kao potpuno ravnopravni faktori sa svim drugim jugoslovenskim narodima, i tako izjednačene u svemu učestvuju u izgradnji jugoslovenske zajednice dajući joj svoj politički, kulturni i drugi doprinos. One zadržavaju svoje odlike kao deo nacije kojoj etnički pripadaju i čije specifičnosti, u prvom redu kulturne prirode, nose u sebi i prepliću ih sa odlikama sredine u kojoj žive. Zbog toga nacionalne manjine predstavljaju značajan faktor zbližavanja i povezivanja među različitim nacijama.

Ali, nacionalne manjine nisu samo deo teh nacija iz kojih su proistekle već su one vezane sa zemljom u kojoj žive i to utoliko više ukoliko im je obezbeđen ravnopravan položaj i nesmetani razvitak. Nacionalne manjine u Jugoslaviji s obzirom na njihov objektivni položaj i na mogućnosti razvitka koje im pruža sistem društvenog samoupravljanja postale su satavni deo jugoslovenske socijalističke zajednice.

U procesu istorijskog razvitka događaja, u kojima su vršena pomeranja i razgraničavanja pojedinih naroda, nacionalne manjine su postale trajni faktor u međusobnim odnosima između pojedinih država. Zato se problemu nacionalnih manjina ne sme prilaziti kao pitanju granica, mada se u određenim okolnostima može i kao takav u nekim vidovima pojaviti što onda zahteva demokratski način rešavanja i saglasnost svih zainteresovanih. Najprirodniji put za njegovo uspešno rešavanje je obezbeđivanje demokratskih prava nacionalnih manjina i dosledno sprovođenje politike nacionalne ravnopravnosti.

U Jugoslaviji se smatra da razvijanje sve brojnijih i raznovrsnijih oblika saradnje među narodima ide u prilog rešavanja i pitanja nacionalnih manjina. U tome je naša zemlja uvek aktivna i spremna za razvijanje takvih odnosa, za uspostavljanje kontakta na granicama, za veću kulturnu razmenu, a protivna je shvatanjima i akcijama koje mute odnose među narodima i raspiruju šovinistička sukobljavanja.

U takvim uslovima nacionalne manjine najbolje vrše funkciju zbližavanja među susednim zemljama i narodima.«

Spodbujanje ekonomskog razvoja nerazvijenih obmoćij

»Neke nacionalne manjine, kao što je slučaj sa najbrojnijom šiptarskom, nastanjuju područja čiju smo izuzetnu veliku privrednu zaostalost nasledili. To umnogome usporava i rešavanje ostalih pitanja u svim drugim društvenim oblastima. Zato se poklanja posebna pažnja ekonomskom razvitku

zaostalih rejna na kojima žive manjine, što sa svoje strane omogućava i podstiče i najbolje usmerava dalje rešavanje problema na području školstva, prosvetavanja, kulturnog i drugog razvitka nacionalnih manjina.

Taj ekonomski razvitak zahteva posvećivanje pune pažnje uzdizanju radništva iz redova nacionalnih manjina, što uporedo mora da prati razvitak tehničke i druge inteligencije koja će, nastala u takvoj sredini, odražavati zdrava i progresivna stremljenja, u prvom redu radničke klase.«

Boj zoper pojave nacionalizma

»Dosljedna politika nacionalne ravnopravnosti, koja učvršćuje jedinstvo manjina sa drugim narodima, sužava bazu za nacionalističke pojave i s jedne i s druge strane. To ne znači da pitanje šovinizma nije i ubuduće aktualno. Progressivne društvene snage treba i nadalje da se uporno bore protiv bilo kakvog vida ispoljavanja šovinizma.

Ali, potrebno je ispoljiti punu pažnju prilikom karakterisanja pojedinih shvatanja i postupaka pojmom šovinizma, naročito kada oni potiču od pripadnika nacionalnih manjina. Nekad se prave greške pa se određeni problemi ili zahtevi koji se pojavljuju kod pripadnika nacionalnih manjina nazivaju šovinizmom, a ne vodi se računa kako su oni nastali. Naročito je o tome potrebno voditi više računa kada se radi o rešavanju privrednih pitanja.

Za razliku od toga, treba biti još energičniji kada su u pitanju direktni napadi na našu socijalističku zajednicu i kada se radi o tuđem mešanju u naša unutrašnja pitanja, jer to upravo znači raspaljivanje šovinističkih pojava.«

Vprašanje razvoja kadrov iz vrst narodnih manjšin

»Naročito su veliki zadaci obavljani na području prosvete i kulture, jer su skoro sve nacionalne manjine u staroj Jugoslaviji bile bez školstva na maternjem jeziku, bez učila kao i prosvetnih i kulturnih kadrova. Zato se u nekim područjima moralo početi sa opismenivanjem i najnižim formama prosvetavanja.

Za razliku od predratnog stanja, kada skoro nikakvog oblika prosvetnog in kulturnog života nije postojalo, naročito kod nekih i to najbrojnijih manjina, izgrađeno je pored obimne mreže školstva na maternjim jezicima svih nacionalnih manjina i niz drugih kulturno-prosvetnih institucija: kulturno-umetničkih društava, ansambla, pozorišta, knjižnica i čitaonica; pokrenuta je brojna i raznovrsna manjinska štampa i radio emisije, izdaju se knjige i razne publikacije; manjinski pisci i drugi kulturni stvaraoci objavljuju svoja brojna literarna, likovna i druga ostvarenja.

Osposobljen je veliki broj kadrova za prosvetu, privredu, državnu upravu i administraciju; izdignut znatan broj industrijskih radnika i poljoprivrednih proizvođača, čije je znanje i obrazovanje upotpunjeno na najprikladniji način raspoloživim snagama i sredstvima.

U sprovođenju ovakve obimne delatnosti na svim područjima života nacionalnih manjina, nastojalo se uvek da svi oblici kulturno-prosvetnog i drugog života budu ispunjeni socijalističkim sadržajem i da doprinesu učvršćenju još veće bliskosti i jedinstva među svim našim narodima. Zbog takvog karaktera je čitava ova velika i raznovrsna aktivnost još značajnija.

Pripadnici nacionalnih manjina nalaze se na različitim dužnostima u društveno-političkim i masovnim organizacijama, u izbornim organima vlasti, u državnoj upravi, administraciji, u privrednim organizacijama, što je sve više posledica njihove stvarne društvene aktivnosti, a sve manje izraz zahteva da se zadovolje proporcije u nacionalnom sastavu pojedinih organa i organizacija.

Međutim, treba uvek voditi računa o potrebi proporcionalnosti učešća u izbornim i drugim telima i u praksi korigovati eventualne nepravilnosti koje se, na nekim mestima, još mogu javljati u tom procesu koji se normalno razvija.

Naročito je potrebno pokloniti punu pažnju otklanjanju pojava neopravdanog zapostavljanja kada se radi o poveravanju rukovodećih dužnosti. Moguće je da ponegde ima i nedovoljne aktivnosti na nekim dužnostima i funkcijama pa je zato nužno pronalaziti pogodine forme i zadatke da se ovi kadrovi iz redova nacionalnih manjina više aktiviziraju, pa na taj način i afirmišu na poverenim poslovima.

I dalje je neophodno uporno i sistematski nastojati da se podiže kvalitetan službenički aparat iz redova nacionalnih manjina, jer sadašnje stanje, kako u pogledu kvaliteta tako i nacionalnog sastava nije zadovoljavajuće. Na mešovitim područjima bilo bi veoma poželjno da se službenici koriste sa oba jezika u kontaktu sa strankama, što bi znatno poboljšalo normalno obavljanje poslova. To znači da bi bilo potrebno obezbediti učenje manjinskih jezika i od strane ostalih službenika na mešovitom području.

U praksi se svuda ne koriste dovoljno pojedina prava koja pripadaju nacionalnim manjinama; zato je potrebno pokloniti veću pažnju, na primer, sprovođenju principa dvojezičnosti u nekim organima i ustanovama kao što su: sudstvo, tužilaštvo, narodni odbori i drugo. Tome su u prvom redu, uzrok objektivne okolnosti izazvane nedostatkom potrebnih kadrova, ali ima i subjektivnih propusta zbog kojih se na nekim mestima postojeće kadrovske mogućnosti nisu bolje koristile.«

Šolstvo v jezikih narodnih manjšin

»U skladu sa opštim zadacima našeg školstva, potrebno je i ubuduće, u domenu manjinskog školstva: osposobljavati školsku mrežu kako bi što potpunije obuhvatila i učenike iz redova nacionalnih manjina — naročito u višim razredima osnovne škole, posvećivati veću pažnju mladim radnicima i školovanju u stručnim kolonama; poboljšati kvalitet udžbenika na manjinskim jezicima i rešiti preostale potrebe u njima; podizati i osposobljavati nastavni kadar.

U okviru školske reforme i u duhu Opšteg zakona o školstvu, koji se sprovede u celokupnom jugoslovenskom školstvu, rešavaju se i problemi daljeg razvijanja školstva za pripadnike nacionalnih manjina. Naročito je potrebno još više pažnje posvetiti pitanjima koja se odnose na sadržaj i obim nastavnih programa.

Praksa pokazuje da je manjinsko školstvo tako orijentisano da omogućava pripadnicima nacionalnih manjina da se školuju pod istim okolnostima sa ostalim stanovništvom što im sa svoje strane obezbeđuje da se nesmetano uključuju u celokupan društveni život u pogledu rada i upravljanja, da savladavaju svoj maternji jezik i ovladaju jezikom republike u kojoj žive, da gaje svoju nacionalnu kulturu. Na sprovođenje ovakve orijentacije i ubuduće, veoma će se povoljno odraziti ako se na tome šire angažuju i vanškolski faktori, na primer, naučni radnici i naučne institucije, koje mogu da pruže potrebnu pomoć.

Organizovanje paralelnih odeljenja na različitim nastavnim jezicima u okviru zajedničkih škola, pokazalo je veoma dobre rezultate i u nastavnom i u vaspitnom pogledu. Tamo gde ima uslova treba postepeno početi još korak dalje organizujući dvojezično školstvo, što pozitivno utiče na međusobno upoznavanje i zbližavanje različitih naroda i na podizanje kadrova koji se mogu služiti jezicima područja na kojima žive.«

Kulturna afirmacija narodnih manjšin

»U ostvarivanju značajnih zadataka na polju kulturno-prosvetnog i umetničkog života nacionalnih manjina, veoma je pozitivno što su u toj aktivnosti stalno suzbijane tendencije začaurljivanja i usko-nacionalističkog izolacionizma, te je u različitim vidovima ostvarivan proces međusobnog kulturnog zbližavanja među nacionalnostima koje žive na našem tlu. To ne znači da i dalje ne treba biti budan u tome smislu jer se baš ovo područje može često veoma pogodno koristiti za raspirivanje nacionalne netrpeljivosti i sličnih antisocijalističkih pojava.

Radi pune kulturne afirmacije nacionalnih manjina opravdano je postojanje i razvijanje manjinskih kulturno-prosvetnih organizacija na terenu, koje se, kao i svi drugi oblici te vrste na lokalnom području, objedinjuju preko kulturno-prosvetnih organizacija u opštini, i srezu. Ali, u našem sistemu nema potrebe za nekim posebnim, vertikalnim organizacionim objedinjavanjem. Najprirodniji put za rešavanje svih pitanja nacionalnih manjina jesu opšte političke i društvene organizacije, narodni odbori i organi društvenog samoupravljanja.

Potrebno je više pažnje obratiti rešavanju rastućih potreba manjinskih kulturnih radnika i manjinske inteligencije i nastojati da se sa njihovim stvaranjem upozna šira jugoslovenska javnost. I sa stvaranjem jugoslovenskih pisaca i drugih kulturnih radnika potrebno je više upoznavati pripadnike nacionalnih manjina, što znači da treba više prevoditi na manjinske jezike i obezbediti ostale oblike upoznavanja.

U podizanju kadrova iz manjinskih redova, naročito stručnih, posebni zadaci stoje pred kadrovskom službom. U tom smislu treba rešiti i neka pitanja stipendiranja, koja imaju nedostataka i po nacionalnoj i po socijalnoj strukturi.

Radi zadovoljenja školskih, kulturnih i drugih potreba nacionalnih manjina treba i dalje razvijati izdavačku delatnost, nastojeći da se bitne potrebe zadovolje uprkos dejstvu opštih faktora na tom području, vodeći pritom računa o kvalitetu izdanja.

Da bi se uspešnije plasirala ova izdanja među pripadnicima manjina, neophodno je dalje razvijati mrežu knjižnica i čitaonica na terenu.

Veliki deo potreba u prosvetavanju i kulturnom podizanju nacionalnih manjina može se zadovoljiti nabavkom knjiga i drugih publikacija na tim jezicima, i van zemlje, vodeći računa o njihovom izboru i kvalitetu.«

Obvešćanje v jezikih narodnih manjšin

»U rešavanju problema nacionalnih manjina značajno mesto je zauzimalo razvijanje štampe na maternjem jeziku.

Pošto je štampa neophodna potreba za svestrani razvoj nacionalnih manjina, u pogledu rešavanja nekih pitanja mora biti izdvojena iz uobičajenog tretmana lokalne štampe, odnosno neophodne štampe malih tiraža. U skladu sa tim je potrebno rešavati i materijalne probleme ove štampe.«

Način financiranja dejavnosti, predvsem tiska in izdaje ustreznih učbenikov in priručnikov

»Narodnim republikama pripada velika uloga u rešavanju mnogobrojnih pitanja nacionalnih manjina među kojima i ona materijalne prirode. Zadovoljenje školskih, kulturnih i drugih pitanja iziskivalo je često razne finansijske napore. Pojedine republike su u tu svrhu, prema svojim mogućnostima, redovno odvajale znatna materijalna sredstva. Pred najvećim problemima te vrste stajala je Narodna republika Srbija, Autonomna Kosovsko-metohijska oblast, i Autonomna Pokrajina Vojvodina. Veličina sredstava ipak nekad nije mogla zadovoljiti potrebe, naročito što se tiče izdavačke delatnosti i školskih udžbenika i priručnika.

Zato je nužno da federacija pored posebne brige za privredni razvoj nekih privredno zaostalih područja gde pretežno žive nacionalne manjine učestvuje u dotiranju ovih potreba i to na taj način što bi republike obezbeđivale sve ono što se prosečno obezbeđuje za sve ostale građane, s tim što bi federacija učestvovala u finansiranju posebnih potreba. Za to učestvovanje federacije potrebno je precizirati određene objektivne kriterije.«

IV. SEZNAM SPREJETIH DOKUMENTOV S PODROČJA EKONOMSKEGA SPODBUJANJA RAZVOJA NERAZVITIH OBMOČIJ

1. Ustava SFRJ 1963, 1974.
2. Program Zveze komunistov Jugoslavije, sprejet na sedmem kongresu Zveze komunistov Jugoslavije, ČZDO Komunist, Ljubljana, 1979.
3. Deseti kongres Zveze komunistov Jugoslavije, Dokumenti, ČZP Komunist — TOZD Ljubljana, 1974.
4. Enajsti kongres Zveze komunistov Jugoslavije, Referat predsednika Tita, Resoluciji, Statut ZKJ, ČZDO Komunist, Ljubljana, 1978.
5. Dvanajsti kongres Zveze komunistov Jugoslavije, Dokumenti, sprejeti na 12. kongresu ZKJ, 26.—29. junija 1982. ČZDO Komunist, TOZD Komunist — Ljubljana, 1982.
6. Zakon o petogodišnjem planu razvitka narodne privrede FNRJ u godinama 1947—1951. »Borba« Beograd, 1947.
7. Družbeni plan Jugoslavije za obdobja 1961—1965, 1966—1970, 1971—1975, 1976—1980. Uradni list SFRJ št. 53/60, 28/66, 33/71 in 33/76.
8. Dogovor o temeljih družbenega plana Jugoslavije o politiki hitrejšega razvoja gospodarsko manj razvitih republik in SAP Kosovo za obdobje 1980 do 1985. Uradni list SFRJ, št. 74/80.
9. Družbeni plan in Dogovor o temeljih družbenega plana SR Slovenije za obdobje 1981—1985. Izdala Izvršni svet Skupščine SR Slovenije in Gospodarska zbornica Slovenije, 1981.
10. Regionalni vidik razvoja Jugoslavije. Izhodišča dolgoročnega programa gospodarske stabilizacije. Komisija zveznih družbenih svetov za vprašanja gospodarske stabilizacije. Delo, Ljubljana, leto XXV, št. 166, 20. julija 1983.
11. Zvezni zakon o Skladu. Uradni list SFRJ, št. 8/65 z dopolnili v Uradnem listu SFRJ, št. 33/71, ki določa osnovne principe, na katerih naj temelji delo Sklada oziroma način črpanja in dodeljevanja sredstev, način upravljanja Sklada, področje njegovega delovanja in podobno. Kot sredstva Sklada so še opredelili po členu 16 Zakona o Skladu obresti na prosta sredstva Sklada, ki jih je Sklad vlagal v banke, dotacije in druge zakonsko določene vire.
12. Zvezni zakon o stalnih sredstvih Sklada. Uradni list SFRJ št. 28/66 in 33/71.
13. Zakon o republikah in pokrajinah, katerih razvoj naj dopolnilno kreditira Sklad. Uradni list SFRJ, št. 8/65.
14. Zakon o sredstvih obveznega posojila za kreditiranje hitrejšega razvoja gospodarsko nezadostno razvitih republik in SAP Kosovo. Uradni list SFRJ št. 33/71.
15. Zakon o prenašanju sredstev, pravic in obveznosti federacije za investicije v gospodarstvu na republike in AP. Uradni list SFRJ št. 29/71. Po določbah tega zakona so bila Sredstva sklada formirana po režimu, ki je bil veljaven za razdobje 1961—1970 kot njegov lastni kapital in ugotovljena z zaključnim računom Sklada, v celoti prenešana na republike in AP Kosovo.
16. Zakon o kriterijih za delitev sredstev Sklada v razdobju 1971—1975. Uradni list SFRJ 59/72 je določal delitev sredstev Sklada na nerazvite republike in AP Kosovo po odstotkih.
17. Zakon o razdelitvi sredstev Sklada federacije za kreditiranje hitrejšega razvoja gospodarsko manj razvitih republik in avtonomnih pokrajin v letih 1976 do 1980. Uradni list SFRJ št. 33/76 in 33/837.
18. Zakon o Skladu federacije za kreditiranje hitrejšega razvoja gospodarsko manj razvitih republik in AP. Uradni list SFRJ, št. 33/831, 1976.
19. Zakon o stalnih sredstvih Sklada federacije za kreditiranje hitrejšega razvoja gospodarsko manj razvitih republik in AP v letih 1976—1980. Uradni list SFRJ, št. 33/837, 1976.
20. Zakon o financiranju nujnih družbenih služb in delež, ki ga morajo imeti ta sredstva v celotnem družbenem produktu Jugoslavije. Uradni list SFRJ 1972.
21. Zakon o dopolnilnih sredstvih republikam in avtonomni pokrajini v letih 1976 do 1980. Uradni list SFRJ, št. 33/838, 1976.
22. Zakon o načinu zagotovitve, obsegu in namenu dodatnih obratnih sredstev za kreditiranje gospodarstva na območju SAP Kosova in njegova utemeljitev. Skupščina SFRJ, Beograd, 1976.
23. Zakon o vplačevanju obveznega posojila za kreditiranje hitrejšega razvoja gospodarsko nezadostno razvitih republik in AP Kosovo. Uradni list SRS, št. 51/71, 12/73 in 20/76.
24. Zakon o zagotavljanju sredstev in izpolnjevanju obveznosti SR Slovenije za pospeševanje razvoja gospodarsko manj razvitih republik in SAP Kosovo. Uradni list SRS, št. 35/81, 7. 12. 1981.

D. BIBLIOGRAFIJA »NARODNO VPRAŠANJE IN MEDNACIONALNI ODNOSI V JUGOSLAVIJI 1978—1982«

Bibliografija obsega publikacije, ki so izšle v Jugoslaviji v obdobju zadnjih petih let: 1978 do 1982. Obsega monografije. Pregledali in upoštevali smo naslednje vire: Bibliografijo Jugoslavije. Knjige, brošure i muzikalije, Beograd, Jugoslovenski bibliografski institut za obdobje 1978—1982, kataloge v knjižnici Inštituta za narodnostna vprašanja v Ljubljani, v Narodni in univerzitetni knjižnici v Ljubljani in v knjižnici Fakultete za sociologijo, politične vede in novinarstvo v Ljubljani.

Vsebinsko obsega bibliografija publikacije, ki so bile objavljene v Jugoslaviji o narodu, narodnem vprašanju, položaju narodov in narodnosti v SFRJ, o mednacionalnih odnosih v SFRJ in o drugih vprašanih, neposredno povezanih z narodnostnimi vprašanji.

Bibliografija je urejena po vsebinskih geslih, ki si slede po abecednem redu. Bibliografija obsega naslednja gesla:

AVTONOMIJA
DRUŽBENOPOLITIČNE ORGANIZACIJE
FEDERALIZEM
IZOBRAŽEVANJE
JEZIK
KULTURA
MEDNACIONALNI ODNOSI V SFRJ
MIGRACIJE
NACIONALIZEM
NAROD
NARODNOSTI
NARODNO VPRAŠANJE
PREBIVALSTVO
ZGODOVINA.

Dodani so prevodi v tuje jezike, ki so izšli v Jugoslaviji v obdobju od leta 1978 do 1982.

Žal je bilo nemogoče zbrati kolikor toliko popolne podatke o raziskavah in znanstvenih srečanjih. Zbrani podatki so tako nepopolni, da nikakor ne bi podali objektivne slike za celotno področje SFRJ in jih zato sploh ne navajamo.

V okviru posameznih gesel so bibliografske enote urejene kronološko po letnici izida; enote, ki so izšle v istem letu so urejene po abecednem redu priimka avtorja oziroma naslova publikacije.

Bibliografske enote imajo naslednje podatke: avtorja, naslov, podnaslov, drugega oziroma tretjega avtorja, izdajo, kraj izida, založbo, letnico izida, obseg v straneh, priloge, zbirko, izvorni naslov. V opombah so navedena podrobnejša pojasnila, npr. viri, literatura, bibliografije, pri zbornikih naslovi in avtorji posameznih prispevkov, ki govore o narodnostnih vprašanih ipd. Pri zbornikih so navedeni le tisti prispevki, ki govore o narodnostnih vprašanih.

Ker bibliografija zajema obdobje, ki se je komaj zaključilo, saj seže do vključno leta 1982, je verjetno, da je marsikatera publikacija izpadla, in bo bibliografijo potrebno še dopolniti.

Opozoriti želimo tudi na bibliografije, ki so doslej že izšle o narodnem vprašanju in mednacionalnih odnosih v Jugoslaviji. Najpomembnejše so:

Buzaljško Radmila. Nacionalno pitanje u teoriji i praksi. — Politički spektar, Sarajevo, 3, 1971, 11, str. 130—139

Drušković Drago. Bibliografija: nacionalno pitanje u teoriji i praksi (1960—1970). — Stručno-naučne analize odabranih tekstova o međunacionalnim odnosima, Beograd, Komisija Predsedništva SKJ za razvoj društveno-političkih zajednica i međunacionalne odnose, Stručna grupa Komisije, 1971, 30 str.

Lukač Dušan. Izvori i literatura. — Radnički pokret u Jugoslaviji i nacionalno pitanje 1918—1941. — Beograd, Institut za savremenu istoriju, NIP Export-Press, 1972, str. 379—405, (Studije i monografije)

Perović Ljubica. Selective bibliography of literature on the status of the nations and nationalities in Yugoslavia / Ljubica Perović, Vera Tasić, Vasiljka Vujić. — Nations and nationalities of Yugoslavia, Beograd, Međunarodna politika, 1974, str. 457—549

Pešto Mahira. Bibliografija o zajedništvu i nacionalnim odnosima. (1960—1970). — Zajedništvo i nacionalni odnosi u Bosni i Hercegovini, Sarajevo, Studijski centar Gradske konferencije SK BiH, 1973, str. 287—300.

Najobsežnejša in najpopolnejša bibliografija pa bo bibliografija »Nacionalno pitanje i međunacionalni odnosi naroda i narodnosti Jugoslavije — bibliografija 1945—1977«, ki jo pripravljajo Marksistički centar CK SK Srbije, Centar za sociološka istraživanja instituta društvenih nauka in Narodna biblioteka Srbije, njen glavni in odgovorni urednik pa je dr. Koča Jončić. Bibliografija bo izšla predvidoma v letu 1983.

AVTONOMIJA

1978

AUTONOMIA Vojvodiny: vybrané spisy / [výber urobili Ljubiša Stankov Zemba, Nándor Farkas ; preložili Andrej Kolár, Adam Ragó]. — Nový Sad : »Obzor« : Stredisko pokrajinského výbori ZKV pre politické štúdium a marxistické vzdelávanie, 1978 [1979]. — 464 str. — (Edícia marxistickej literatúry). — Prevod dela: Autonomija Vojvodine : Izabrani spisi

Vsebuje: Vojvodina a boj jej národov a národnosti. Zjednocovanie hnutí. Konstituovanie Vojvodiny / Jovan Veselinov Zarko. Konkretizacija zasad samospravovanja a rovnopravnosti národov a národnosti vo Vojvodine / Stevan Doronjski. Deatizacija a autonómia Vojvodiny / Dušan Popović. Tridsat rokov konstituovania a razvoja autonómie Vojvodiny / Stevan Doronjski. Ustava SAP Vojvodiny a nektóre otázky jej uskutočňovania / Bogdan Crevar. Prva ustava Socialistickej Autonómnej Pokrajiny Vojvodiny / Sreta Kovačević. Zväz komunistov Vojvodiny v boji za socialistický samosprávny rozvoj / Dušan Alimpić. Uskutočňovanie ústavného postavenia, práv a zodpovednosti SAP Vojvodiny / Radovan Vlajković.

DRUŽBENOPOLITIČNE ORGANIZACIJE

1978

SAVEZ komunista Srbije, Centralni komitet, Sednica (15 ; 1978 ; Beograd). Savez komunista Srbije u ostvarivanju politike nacionalne ravnopravnosti / Petnaesta sednica Centralnog komiteta Saveza komunista Srbije. — Beograd : Komunist, 1978. — 236 str. — (Dokumenti Saveza komunista Srbije ; 5). — Cir.

VLAJČIĆ Gordana. Revolucija i nacije : evolucija stavova KPJ i Kominterne 1919—1920. godine. — Zagreb : Centar za kulturnu djelatnost Saveza socijalističke omladine Zagreba, 1978. — 148 str. — (Političke teme : biblioteka suvremene političke misli : mala edicija)

ZADACI CK Srbije u razvoju međunacionalnih odnosa u borbi protiv nacionalizma / [glavni i odgovorni urednik Vojoislav Mićović]. — Beograd : Komunist, 1978. — 518 str.

1979

PLETERSKI Janko. Revolucija in vprašanje narodov. — Ljubljana : Zveza delavskih univerz ; Univerzum, 1979. — 53 str. — (Družbeno izobraževanje : 50)

SOCIJALISTIČKI savez radnog naroda Jugoslavije. A JDNSZSZ országos választmánya Jugoszlávia nemzeti és nemzetiségi történelmének jelentős eseményeiről és kiemelkedő személyiségeiről való megemlékezésekkel foglalkozó bizottság ; A JDNSZSZ országos választmányának Jugoszlávia nemzeti és nemzetiségi történelmének jelentős eseményeiről és kiemelkedő személyiségeiről való megemlékezésekkel kapcsolatos állásfoglalásai ; Politikai és kultúrtörténelmünk jelentős eseményei és kiemelkedő személyiségei évtordulóinak naptára 1976—1985 / [szerkesztő Ljubica Gigovszki]. — Belgrád : JDNSZSZ országos választmánya, 1979. — 99 str. Uvodno izlaganje / Kole Shiroka.

1980

SAVEZ komunista Vojvodine. Idejno-politička pitanja razvoja ravnopravnosti i socijalističkog zajedništva naroda i narodnosti u SAP Vojvodini. — Novi Sad : Pokrajinski komitet Saveza komunista Vojvodine, 1980. — 58 str. — (Aktuelnosti)

SAVEZ komunista Vojvodine. Idejno-politični pitanja razvoju ravnopravnosti i socijalističnog zaedništva narodoh i narodnoscoh u SAP Voivodini. — Novi Sad : Pokrajinski komitet Sojuzu komunistoh Voivodini, 1980. — 62 str. — (Aktualnosci)

SAVEZ komunista Vojvodine. Vajdaság SZAT-bar élő nemzetek és nemzetiségek egyenjóságának és szocialista egyűvé tartozásának fediődésével összefüggő eszmei-politikai kérdések / [szerkesztő bizottság Vasa Milić, Sreta Stajić, Svetislav Stojakov, Vukašin Lončar, Petkovics Kálmán, Miroslav Francuski, Sredoje Erdeljan, Čedomir Kuzmanović, Anka Mirimanov]. — Újvidék : [Pokrajinski komitet SK Vojvodine], 1980. — 56 str. — (Időszerű témák)

1981

DRAGOSAVAC Dušan. Političke rasprave. — Zagreb : Centar za kulturnu djelatnost SSO, 1981. — 314 str. — (Političke teme)

POSLEDNJA istupanja Josipa Broza Tita i Edvarda Kardelja pred političkim aktivom SAP Kosova / [glavni i odgovorni urednik David Atlagić]. — Beograd : Komunist, 1981. — 36 str. — (Dokumenti / SKJ)

SAVEZ komunista Jugoslavije, Centralni komitet, Sednica (22 ; 1981 ; Beograd). Politička platforma za akciju Saveza komunista Jugoslavije u razvoju socijalističkog samoupravljanja, bratstva i jedinstva i zajedništva na Kosovu : (usvojena na 22. sednici CK SKJ, 17. novembra 1982.) / [glavni i odgovorni urednik David Atlagić]. — [1. izd.]. — Beograd : Komunist, 1981. — 64 str. — (Dokumenti / SKJ)

ZADNJA nastopa Josipa Broza Tita in Edvarda Kardelja pred političnim aktivom SAP Kosovo / [urednik in prevajalec Franček Brglez]. — Ljubljana : Komunist, 1981. — 34 str. — (Dokumenti)

ZVEZA komunistov Jugoslavije, Centralni komite, Seja (20 ; 1981 ; Beograd). Dvajseta seja CK ZKJ : dejavnost sovražnih in protirevolucionarnih sil na Kosovu / [prevajalca Vlado Barabaš in Bojan Samarin]. — Ljubljana : Komunist, 1981. — 196 str.

1982

SAVEZ komunista Jugoslavije i politika nacionalne ravnopravnosti na osnovama socijalističkog samoupravljanja ; izbor tekstova / [priredili Milan Matic, Dušan Janjić]. — Beograd : Marksistički centar Organizacije Saveza komunista u Beogradu, 1982. — 318 str. — (Edicija Zbornici). Bibliografija: str. 311—315

FEDERALIZEM

1978

PODELA zajedničke nadležnosti između federacije i federalnih jedinica / urednik Borislav T. Blagojević. — Beograd : Institut za uporedno pravo : »Savremena administracija«, 1978. — VII, 201 str.

Referati v okviru multidisciplinarnega projekta »Država i pravo u samoupravnom socijalističkom društvu«, april 1977. leta.

Vsebuje: Društvena ustlovljenost i pravne posledice podela normative funkcije izmedu federacije i republika odnosno pokrajina, posebno u materijama zajedničke nadležnosti / Borislav T. Blagojević, Društveno politička ustlovljenost podela zakonodavne nadležnosti u pojedinim fazama ustavnog razvika Jugoslavije — s posebnim osvrtom na značaj pojmova koje Ustav SFRJ od 1974. godine uspostavlja prilikom utvrđivanja zajedničke nadležnosti / Đorđi J. Čaca, Sredstva za obezbeđenje ostvarivanja zajedničke nadležnosti po Ustavu SFRJ / Arpad Horvat, Razvoj materija u zajedničkoj nadležnosti u ustavnom sistemu Jugoslavije — s posebnim osvrtom na Ustav od 1974 / Slobodan M. Blagojević, Problemi podela zajedničke nadležnosti federacije i republika i autonomnih pokrajina po Ustavu SFRJ u oblasti imovinskog prava / Josip Studin, Zakonodavna nadležnost federacije u oblasti krivičnog prava / Miroslav Đorđević, Podela normative delatnosti izmedu federacije i republika odnosno autonomnih pokrajina i njene posledice na opšte probleme zaštite stranaka u upravnom i upravno-sudskom postupku u SFRJ / Dragaš Denković, Problemi zajedničke nadležnosti u oblasti poreskog prava / Dragoljub Bošković, Zajednička (simultana) normativna nadležnost federacije i republika, odnosno pokrajina, u oblasti obrazovanja, nauke, kulture, zdravstva i socialne politike / Ratko Marković, Problemi zajedničke nadležnosti federacije, republika, odnosno pokrajina u oblasti unutrašnjih poslova / Jelena Popović, Podjela zajedničke nadležnosti izmedu federacije i federalnih jedinica, s posebnim osvrtom na isključivu zakonodavnu nadležnost republika i autonomnih pokrajina / Đuro Catarčić, Nadležnost federacije u oblasti međusobnih radnih odnosa radnika u udruženom radu / Aleksandar Nikolić.

SPADIJER Baša. Federalizem i međunacionalni odnosi u Jugoslaviji. — Beograd : Institut za političke studije Fakulteta političkih nauka, 1978. — 49 str. — (Škola samoupravljača »Milentije Popović«)

1980

DIMEVSKI Slavko. Za razvojot na makedonskata nacionalna misla do sozdavanjeto na TMORO. — Skopje : Kultura, 1980. — 340 str. — (Sovremena opšttestvena misla). — Cir.
Literatura: str. [317—324]

1981

KOLIŠEVSKI Lazar. Aspekti makedonskog pitanja / [s makedonskog prevela Cveta Kotevska]. — [1. izd.]. — Beograd : Narodna knjiga : Vojno izdavački zavod JNA, 1981. — 341 str. — Prevod de'la: Aspekti na makedonskoto prašanje

MUJAČIĆ Mahmut. Nova dimenzija jugoslovenskog federalizma : iskustva u dogovaranju republika i autonomnih pokrajina. — Sarajevo : Oslobođenje, 1981. — 225 str. — (Politička biblioteka)
Literatura: str. 209—215

1982

HRLE Smajo. Jugoslovenski federalizam od klasičnog ka samoupravnom. — Sarajevo : Svjetlost, 1982. — 118 str.
Literatura: str. 115—117

NACIONALNO vprašanje in graditev jugoslovenske federacije / Rudi Rizman, Ivan Kristan, Janez Škerjanec, Ernest Petrič. — Ljubljana : RK SZDL Slovenije, 1982. — 69 str. — (Delegat v samoupravni družbi ; 14)

Vsebuje: Marksizem in nacionalno vprašanje / Rudi Rizman, Jugoslovenski federalizem / Ivan Kristan, Mednacionalni ekonomski odnosi v Jugoslaviji / Janez Škerjanec, Enakopravnost narodnosti / Ernest Petrič.

IZOBRAŽEVANJE

1978

DIVJAK Milan. Vzgoja mladine za razumevanje med narodi. — Ljubljana : Državna založba Slovenije, 1978. — 407 str.

1979

SUSRET osnovnih škola naroda i narodnosti SR Srbije (17 ; 1979 ; Uzdin). Bratstvo i jedinstvo. Sedamnaesti susret osnovnih škola naroda i narodnosti SR Srbije : Uzdin, 18, 19, 20 i 21. maj 1979. / [odgovorni urednik Dalea Silvija ; redakcioni odbor Dalea Silvija, Šošdean Petru, Krecu Ana, Neda Ana, Miok Ana, Boaru Aurora, Bešević Ivanka]. — Uzdin : Škola za opšte vaspitanje i obrazovanje Moša Pijade, 1979. [1981.] — 83 str. : ilustr.

1980

OBRAZOVANJE u Vojvodini = Obrazovanje u Vojvodini = Az oktatás vajdaságban = Vzdelávanie vo Vojvodine = Instrucția in Voivodina = Obrazovanie u Vojvodini = Education

in Vojvodina / [ideja i autor teksta Milenko M. Nikolić ; redaktor Živko Pucarević ; urednik Josip Varga ; prevod Karolj Jung, Jan Kopčok, Ileana-Dorina Bulik, Ivan Besemenji, Marica Daić]. — Novi Sad : «Misao», 1980. — 300 str. : ilustr. — Tekst v srbohrvaškem, madžarskem, slovaškem, rusinskem in angleškem jeziku

1980

OSTVARIVANJE nacionalne ravnopravnosti i zajedništva naroda i narodnosti u vaspitanju i obrazovanju / [glavni i odgovorni urednik Milan Zderić]. — Novi Sad : Pedagoški zavod Vojvodine, 1980. — 190 str. — (Savremeno obrazovanje ; godina XVI, knj. 4)

Vsebuje: Metodički pristup istraživanju ostvarivanja nacionalne ravnopravnosti i zajedništva naroda i narodnosti u vaspitno-obrazovnom procesu / Vasilije Damjanović. Nastavni programi u predškolskom, osnovnom i zajedničkom srednjem vaspitanju i obrazovanju i njihova vrednost u vaspitanju mladih u duhu ravnopravnosti i zajedništva naroda i narodnosti u SAP Vojvodini / Mihailo Palov. Ostvarivanje nacionalne ravnopravnosti i zajedništva u visokoškolskim nastavnim planovima i programima u SAP Vojvodini / Jan Kmeč. Normativno i samopravno regulisanje ravnopravnosti i zajedništva naroda i narodnosti u oblasti vaspitanja i obrazovanja / Sava Mulic. Organizovanost vaspitno-obrazovnih organizacija u ostvarivanju nacionalne ravnopravnosti i zajedništva / Velimir Penavin. Savez pionira i Savez socijalističke omladine Vojvodine kao faktori ostvarivanja nacionalne ravnopravnosti u vaspitanju i obrazovanju / Jakob Pečić. Ostvarivanje nacionalne ravnopravnosti i zajedništva u vannastavnim aktivnostima / Đorđe Đurić. Društveno-političke organizacije, štampa, radio i televizija SAP Vojvodine i ostvarivanje nacionalne ravnopravnosti i zajedništva naroda i narodnosti u vaspitanju i obrazovanju / Đerdo Gal. Pripremljenost nastavnika za rad u višenacionalnoj zajednici / Lajoš Bognar. Udžbenici i priručnici / Andraš David.

1982

VZGOJA in izobraževanje v dokumentih kongresov KPS, ZKS / [izdal Slovenski šolski muzej, tekst kataloga Andrej Vovko, razstavo in katalog uredila Jože Ciperle, Andrej Vovko]. — Ljubljana : Slovenski šolski muzej, 1982. — 50 str. : ilustr.

JEZIK

1980

DIMITROVSKI Todor. O makedonskom jeziku / Todor Dimitrovski, Blaže Koneski, Trajko Stamatovski ; [prevod Todor Dimitrovski, Trajko Stamatovski]. — Sarajevo : Veselin Masleša, 1980. — 129 str. — Prevod dela: Za makedonskiot jazik. — Cir.

1981

KONESKI Blaže. Istorija na makedonskiot jazik : popraveno i dopolneto izdanje — Skopje : Kultura, 1981. — 239 str. — Cir.
Bibliografija: str. 225—236.

KULTURA

1979

CONTRIBUTII la istoria culturala a romanilor din Voivodina / redactor responsable Radu Flora. — Zrenjanin : Societatea de limba romana din P. S. A. Voivodina, Comisia de documente, —1979 [1981]

Knj. 5 : Documente : Materiale de arhiva (si inscriptii) culese de Comisia de documente a S. L. R. (1972—1976) / prefata Radu Flora. — 1979 (1981). — 477 str., 32 str. tabel : ilustr.

NUŠI Pajazit. Kulturni trenutak Kosova / Pajazit Nuši, Milan Šešlija, Hasan Mekuli. — Beograd : Marksistički centar Organizacije Saveza komunista 1979. — 39 str.
Govori održani na Tribini Marksističkog centra organizacije Saveza komunista u Beogradu 26. aprila 1979. godine

SELI Ištvan. Građansko nasleđe u socijalističkoj kulturi Madara u Jugoslaviji i njegovo prevazilaženje. — Beograd : Komunist, 1979. — 138 str. — (Marksističke studije ; 12)

SLOVENSKA akademija znanosti in umetnosti (Ljubljana). Naravna in kulturna dediščina slovenskega naroda / [uvod Janez Milčinski]. — Ljubljana : Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 1979. — 193 str. — (Raziskovalni program inštitutov Slovenske akademije znanosti in umetnosti).

Bibliografija 1977 in 1978: str. 175—198

1980

LIVRES et revues des peuples et des nationalités de Voivodine de 1971 à 1980 : Catalogue de l'exposition Paris 1980 = Knjige i listovi naroda i narodnosti Vojvodine 1971—1980 :

Katalog izložbe / [katalog priredili Lazar Čurčić, Marija Čurčić, Péter Heinermann, Cornelia O'ar, Smilja Stajić, Mara Todorović, Vida Zeremski ; prevod na francuski Madeleine Stevanov ; predgovor Milan Pražić]. — Novi Sad : Biblioteka Maticе srpske, 1980. — 117 str. — Vzporedni tekst v francoskem in srbohrvaškem jeziku.

PASTYIK László. A jugoszláviai magyar irodalom 1977. évi bibliográfiája. — Újvidék : A Magyar Nyelv, Irodalom és Hungarológiai Kutatások Intézete, 1980. — 59 str. — Bibliográfiái ; füz. 11). — Ovojni naslov

SELI István. Izabrane studije / [prevod s mađarskog Josip Varga]. — Novi Sad : Bratstvo-Jedinstvo, 1980. — 244 str. — (Biblioteka Bratstvo-Jedinstvo)

Vsebuje: Nacionalna književnost — književnost narodnosti. Prilog proučavanju teorijskih i metodoloških pitanja mikrokulture narodnosti.

ŠUVAR Stipe. Politika i kultura. — Zagreb : Globus, 1980. — 326 str. — (Globus)

1981

ESEJI o kulturi / [izbor in uvod Jože Pogačnik ; prevod iz srbohrvaščine Vida in Božo Premrl]. — Ljubljana : Cankarjeva založba, 1981]. — 572 str.

Vsebuje: Kultura in nacionalna kultura / Predrag Matvejević. Meščanska dediščina v socialistični kulturi Mađarov v Jugoslaviji in njeno preseganje / István Szeli.

MOMIROVSKI Tome. Kulturna saradnja i zajedništvo. — Beograd : Borba, OOUR Borba, 1981. — 46 str. — (Borba, aktualna politička biblioteka ; kolo 3, sv. 43)

SOZVOCJE : predstavitev šestih sodobnih pesnikov koroških Slovencev ter petih sodobnih pesnikov mađarske narodnosti iz Slovenije v slovenskem in mađarskem jeziku = Osszhang : hat mai szlőven költő és öt Szlovéniában élő magyar nemzetiségű költő mutatkozik be szlovén és magyar nyelven / [izbrala in uredila Jože Hradil in Lajos Bence]. — Murska Sobota : Pomurska založba, 1981. — 158 str.

1982

BORI Imre. A Jugoszláviai magyar irodalom rövid története Újvidék : Forum, 1982. — 317 str.

LUKIĆ Sveta. Kultura među narodima : od evropocentrizma ka pluralizmu. — Beograd : Radnička štampa, [1982]. — 244 str. — (Biblioteka Ideje ; kolo 6)

MATVEJEVIĆ Predrag. Jugoslovenstvo danas : pitanja kulture. — Zagreb : Globus, 1982. — 244 str. — (Biblioteka Globus)

MIGRACIJE

1978

GRADIVO za mednarodni projekt (OECD). Eksperimentalni programi za usmerjenje vračanja delavcev iz začasnega dela v tujini — primer Pomurja. — Ljubljana : Center za raziskave javnega mnenja in množičnih komunikacij, 1978. — (Migracije : bilten ; 20). — 66 str.

Vsebuje: Uvod. Projekt: Eksperimentalni programi za odpiranje delovnih mest v izrazito emigracijskih področjih : Altti Majava. Uvajanje posebnega mehanizma za olajševanje reintegracije delavcev povratnikov / Komite za delovno silo in socialno posle OECD Paris. Izkoriščanje pomoči iz inozemstva za razvoj emigracijskih področij — povzetek iz dokumenta Centra za istraživanje migracija Zagreb, Predlog samoupravnega sporazuma o sodelovanju raziskovalnih ustanov iz republik in pokrajin pri realizaciji projekta OECD. Utemeljitev in prikaz slovenskega projekta.

ISELJENIŠTVO naroda i narodnosti Jugoslavije i njegove uzajamne veze s domovinom : zbornik / [urednički odbor: Ivan Čizmić, Koča Jončić, Vladimir Klemencić... [et al.] ; prijevod na engleski: Marko Pavičić]. — Zagreb : Zavod za migracije i narodnosti, 1978. — 741 str.

MEZNARIČ Šilva. Slovenski radnici u SR Nemačkoj. Poznavanje, stavovi i aktivnost u jugoslovenskom i nemačkom političkom subsistemu. Pokušaj tipologije. — Ljubljana : Center za raziskave javnega mnenja in množičnih komunikacij, 1978. — 100 str. — (Migracije : bilten ; 21)

OLIVEIRA-ROCA Maria. Obujam, razvoj i pravci suvremenih unutrašnjih migracija stanovništva SR Hrvatske. — Zagreb : Centar za istraživanje migracija, 1978. — 90 f. — (Rasprave o migracijama ; 50)

SLOVENCJI po povratku iz ZR Nemčije. Poročilo. Sociološki vidiki povratništva — regionalna analiza. — Ljubljana : Center za raziskave javnega mnenja in množičnih komunikacij, 1978. — 143 str. — (Migracije : bilten ; 19)

Vsebuje: Vključevanje emigrantov v izvorno družbeno okolje v pogojih manjše družbeno-ekonomske razvisti / Peter Klinar. Osnovne dimenzije situacije povratnikov pred odhodom na delo v Nemčijo. Motivi odhajanja na delo v tujino pri povratnikih / Sergej Švara. Tezave povratnikov v združenem delu in okolju / Silva Mežnaric.

SLOVENSKI radnici u SR Nemačkoj. Sociološki »politološki« vidiki emigriranja i vraćanja. Prikaz modela i djelomične analize. — Ljubljana : Center za raziskave javnega mnenja in množičnih komunikacij, 1978. — 125 str. — (Migracije : bilten ; 22)

Vsebuje: Prikaz modela i realizacije istraživanja. Neki empirijski vidici situacije migranata prije, u toku i nakon migriranja. Klasni vidici suvremenih međunarodnih migracija / Niko Toš. Temeljni društveni procesi migranata u imigrantskom društvu. Tipovi povratnika i njihovi problemi u domaćoj okolini. Povratnici iz manje razvijenih područja emigrantskog društva i problemi njihove reintegracije / Peter Klinar. Za politiku emigracije i vraćanja. Povratnici — pokušaj empirijske tipologije / Silva Mežnaric.

1979

NEJASM:Č Iv:ca. Uključivanje vanjskih migranata u gospodarski i društveni razvoj SR Hrvatske. — Zagreb : Centar za istraživanje migracija, 1979. — 83 f. — (Rasprave o migracijama ; 54)

POMURJE : premiki delovne sile h kapitalu — vzroki z nasprotnimi učinki / Alojz Kavaš, Janez Kolenc, Tone Kramberger, Franc Žižek. — Ljubljana : Center za raziskave javnega mnenja in množičnih komunikacij, 1979. — 262 str. (Migracije : bilten ; 23)

SISTEM stalnog praćenja migracija (SOPEMI) : izveštaj za 1978. godinu. — Zagreb : Centar za istraživanje migracija, 1979. — 135 str. — (Rasprave o migracijama ; 52)

1980

NEKI psihološki aspekti migracija = Some psychological aspects of migration / [glavni i odgovorni urednik Ivo Baučić]. — Zagreb : Centar za istraživanje migracija = Centre for migration studies, 1980. — 111 str. — (Rasprave o migracijama ; br. 63 = Discussions of migration ; n. 63)

Vsebuje: Psihijatrijska zapažanja kod naših ekonomskih migranata u Nizozemskoj / Ante Došen. Duševni poremećaji migranata i sindrom raseljavanja / Vlado Sakić. Neke karakteristike djece čiji su roditelji na radu u inozemstvu / Miomir Zužul. Alkoholizam kod migranata: Psihologija i istraživanje migracija / Vlado Sakić. Faktor migracija u genezi sulcida / Petar Bokun. Morbiditet psihičkih oboljenja radnika migranata: etiologija, sindromi i terapijski problemi / Wolfgang Böker.

1981

OSNOVNI podatki iz vprašalnikov »Pomurci v ZR Nemčiji« in »Pomurski delavci po povratku iz ZR Nemčije / uredil Franc Žižek. — Ljubljana : Center za raziskave javnega mnenja in množičnih komunikacij, 1981. — 55 str. — (Migracije : bilten ; 26)

1982

POMURSKI migranti med 2 sistemoma — nadaljnja poročila iz raziskave. — Ljubljana : Center za raziskave javnega mnenja in množičnih komunikacij, 1982. — 79 str. — (Migracije : bilten ; 28)

Vsebuje: Proučevanje poklicne mobilnosti in načina življenja pomurskih delavcev v ZR Nemčiji ter sklepanje o njihovi remigracijski usmerjenosti / Peter Klinar. Pomurci med 2 sistemoma — remigracije kot težnja in praksa / Niko Toš. Nekatere značilnosti pomurskih občin v luči Slovencev in nekaterih izbranih občin / Franc Žižek.

SVETLIK Ivan. Prezaposlovanje — primer C. — Ljubljana : Center za raziskave javnega mnenja in množičnih komunikacij, 1982. — 86 str. — (Migracije : bilten ; 30)

MEDNACIONALNI ODNOSI

1978

KURTOVIĆ Todo. Sloboda, ravnopravnost i zblizenje nacija : razmišljanja o aktuelnim pitanjima nacionalnih odnosa. — Beograd : Beogradski izdavačko-grafički zavod, 1978. — 455 str. — (Društveno-politička biblioteka)

- NACIJA** i mednacionalni odnosi u uvjetima samoupravnog udruživanja rada : (prijedlog osnovnih polazišta u istraživanju) / [izdal] Marksistički centar CK SK Srbije, Centar CK SK Hrvatske za idejnoteorijski rad. — [Zagreb : Mladost], 1978. — Separat: Naše teme, br. 10/1978. g., str. 2359—2386
- POZDERAC Hamdija**. Prilog proučavanju nacionalnih odnosa i socijalističkog zajedništva. — Sarajevo : Svjetlost, 1978. — 214 str. — Ovojni naslov: Nacionalni odnosi i socijalističko zajedništvo

1979

- HADZI VASILEV Kiro**. Socijalizam i nacionalni odnosi. — Beograd : Komunist, 1982— . — D. I. : Opšta teorijska pitanja nacije i nacionalnih odnosa. — 1982. — 355 str.
- KEŠETOVIC Muhamed**. Ostvarivanje ravnopravnosti i zajedništva naroda i narodnosti SFRJ. — Beograd : Politička uprava SSNO, 1979. — 54 str. — (Programske teme)
- KURTOVIĆ Todo**. Nacija i socijalističko samoupravljanje : osvrti na razvitak i aktuelnosti mednacionalnih odnosa u nas. — Zagreb : Školska knjiga, 1979. — 255 str. — (Suvremena misao)
- PAŠIĆ Najdan**. Razvoj nacija i mednacionalnih odnosa u socijalističkom društvu. — Beograd : Marksistički centar CK SK Srbije [etc.], 1979. — 79 str. — (Biblioteka Marksističko obrazovanje). — Cir.
- REHAK László**. Kisebbségtől a nemzetiségig : tanulmányok. — Újvidék : Forum, 1979. — 264 str.

1980

- BILANDŽIĆ Dušan**. Zgodovina Socijalistične federativne republike Jugoslavije : glavni procesi / [prevedel Franček Šafar]. — Ljubljana : Partizanska knjiga, 1980. — 463 str. : ilustr. — Naslov izvirnika: Historija Socijalističke federativne republike Jugoslavije : glavni procesi
- KEŠETOVIC Muhamed**. Ostvarivanje mednacionalne politike i ravnopravnosti naroda i narodnosti u socijalističkom samoupravnom društvu. — Beograd : Institut za političke studije Fakulteta političkih nauka, 1980. — 46 str. — (Politička škola Saveza sindikata Srbije / odgovorni urednik Sreten Sokić). — Cir.
Literatura: str. 46
- POZDERAC Hamdija**. Nacionalni odnosi u socijalističkom samoupravnom društvu. — Beograd : Radnička štampa, 1980. — 45 str. — (Biblioteka «Politička škola». I kolo)

1981

- SPADIJER Balša**. Nacija i nacionalni odnosi u jugoslovenskoj federaciji. — Beograd : Institut za političke studije fakulteta političkih nauka, 1981. — 31 str. — (Škola samoupravljača Milentije Popović). — Cir.

1982

- BAČIĆ Geza**. Samoupravljanje — jamstvo narodnostne enakopravnosti = Az önisgazgatás a nemzetiségi egyenjoguság biztositéka. — Lendava ; Murska Sobota : Samoupravna interesna skupnost za prosveto in kulturo pripadnikov madžarske narodnosti, [1982]. — 142 str.
Str. 129—140: Seznam literature
- KLINAR Peter**. O izvorih kriznih pojavov v mednacionalnih odnosih. — Ljubljana : Fakulteta za sociologijo, politične vede in novinarstvo, Raziskovalni inštitut, 1982. — 24 str. — (Slovensko javno mnenje : poročilo ; 5)
- KLINAR Peter**. O mednacionalnih in medrepubliških odnosih. — Ljubljana : Fakulteta za sociologijo, politične vede in novinarstvo, Raziskovalni inštitut, 1982. — 80 str. — (Slovensko javno mnenje : poročilo ; 1)

NACIONALIZEM

1978

- BAKARIĆ Vladimir**. Socijalistički samoupravni sistem i društvena reprodukcija. — Zagreb : Informator, 1974—1978. — 2 knj. (Ekonomaska biblioteka, Kolo X, XII : br. 1—2, 4—5—5) Knj. 2. — 1978. — XV, 378 str.
- SURČULIJA Zivko**. Društvena anatomija nacionalizma : socijalni izvori i koreni naciona-

lizma u modernom društvu. — Beograd : Mladost, [1978]. — 339 str. — (Ideje : mala edicija)

1981

BEZKOMPROMISNO protiv neprijateljskog delovanja / Pokrajinski sekretarijat za informacije. — Priština : Pokrajinski sekretarijat za informacije, 1981. — 39 str. — Cir. Z govorom Džavida Nimanija, Fadilja Hodže, Mahmuta Bakalija in Dušana Ristića.

1982

JANČIĆ Miroslav. Kako sam izdao nacionalnu stvar. — Sarajevo : Oslobođenje, 1982. — 109 str.

NAROD

1978

MUMINOVIĆ Rasim. Ljudskost i povjesnost : marksističko zasnivanje filozofske antropologije. — Sarajevo : »Svjetlost«, 1978. — 485 str.

NASTANAK i razvitak srpske nacije : neki metodološko-teorijski problemi u izučavanju nastanka i razvitka srpske nacije / [uvodne napomene Milenko Marković]. — 1. izd. — Beograd : Marksistički centar CK SK Srbije, 1978. — 283 str.

Vsebuje: Nekoliko teza o uslovima i mogućnostima proučavanja nastanka i razvitka srpske nacije / Andrej Mitrović. Političko-istorijski pristup izučavanju postanka i razvitka srpske nacije / Miroslav Dorđević. Srpska država i nastajanje srpske nacije / Dragoslav Janković. Pravoslavna crkva u Srba na njihovom putu od naroda do nacije [O nekim istoriografskim saznanjima i problemima istraživanja] / Mirko Mirković. O nastanku srpske nacije sa sociološkog gledišta / Radimir D. Lukić. Postanak i razvoj srpske nacije [Etnološki pristup] / Fetar Vlahović. Problemi u izučavanju nastanka i razvitka srpske nacije [Etnopsihološki pristup] / Prvoslav S. Plavšić. Srpski književni jezik kao faktor konstituisanja nacije i demokratizacije nacionalne kulture / Slavko Vukomanović. Demografska istraživanja po nacionalnostima [Neki metodološki i analitički problemi] / Dušan Breznik. Uloga ekonomskog faktora u formiranju srpske nacije / Danica Milić. Napomene o određenju nacije / Branislav Đurđević. Objektivne pretpostavke i subjektivni faktori u procesu formiranja srpske nacije / Nikola Petrović. Uticaj različitih etnosa Balkana na nastanak i razvitak srpske nacije / Skender Rizaj. Napomene o izučavanju identiteta ličnosti u okviru izučavanja nastanka i razvoja nacije / Boško V. Popović. Napomene o teorijsko-metodološkim elementima proučavanja nacije / Vukašin Stambolić. Građanske teorije i teoretičari narodnosti i nacionalnog pitanja do sedamdesetih godina XIX veka / Ilija Stanojčić. Psihologija, narod i nacija / Prvoslav S. Plavšić. O nekim pitanjima izučavanja demografskih osobina nacionalnosti / Dušan Breznik. Etnološke komponente u proučavanju srpske nacije / Petar Vlahović. Pitanja o razlici naroda i nacije / Radimir D. Lukić. Neke pitanja izučavanja nastanka i razvitka srpske nacije / Andrej Mitrović. Potreba spoznaje međuetničkih odnosa u izučavanju srpske nacije / Ljubomir Medješi. Prvobitna akumulacija kapitala u Srbiji XIX veka i odnos narod-nacija / Ružica Gužina. Jezik, narod, nacija / Slavko Vukomanović. Ka integraciji izučavanja postanka i razvitka srpske nacije / Miroslav Dorđević. Napomene o metodološko-teorijskim pretpostavkama za izučavanje nastanka i razvitka srpske nacije / Momčilo Zečević. Narod i nacija / Milijka Stanišić.

PRISTUP izučavanju nacije : neki metodološko-teorijski problemi u izučavanju nacije / [Uređivački odbor Dušan Janjić, Vjekoslav Koprivnjak, Milenko Marković, Mirko Mirković, Ivan Perić ; predgovor Vjekoslav Koprivnjak]. — Zagreb : Centar CK SKH za idejno-teoretski rad ; Beograd : Marksistički centar CK SK Srbije, 1978. — 109 str. : ilustr.

Vsebuje: Metodološko-teorijski problemi izučavanja nacije / Ivan Perić. O Marksovom i Engelsovom pristupu izučavanju nacionalnog aspekta društvene stvarnosti / Dušan Janjić. Prilog određenju pristupa marksističke teorije naciji i procesu univerzalizacije / Rudi Rizman. Mogućnost konstituiranja marksističke teorije nacije i interdisciplinarni pristup u izučavanju nacije / Blaženka Despot. Metodologija istraživanja nacionalnog razvoja i menjanja karaktera međunacionalnih odnosa / Ljubiša Stankov. Pristup izučavanju društvene osnove nacionalnog razvoja i međunacionalnih odnosa / Živko Surčulija. Materijalistička dijalektika, istorijski materijalizem u sagledavanju nacionalnog fenomena / Borivoje Pupić. Interdisciplinarni i genetički pristup izučavanju nacije / Mirjana Gross. Aktualnost naučnog i interdisciplinarnog izučavanja nacije / Janko Pleterski. Potreba saradnje istorijskog i teorijskog posmatranja u analizi problema nacije / Miroslav Dorđević. Jezik kao etničko obeležje i sredstvo nacionalne komunikacije / Slavko Vukomanović. Teorija periferne društvene formacije, kao pristup određenja specifičnog društvenog temelja izgradnje nacije u nerazvijenom svijetu / Faruk Redžepagić. O položaju Roma / Venek Šiftar. O nekim pitanjima tretiranja pojma nacije, u nas i etničkih grupa, u ustavima / Koča Jončić. Marksizam — znanost — nacije / Zvonko Lerotić.

RIZMAN Rudi. Marksizam in vprašanje naroda : razvoj temeljnih koncepcij o narodu v marksistični družbeni misli. — Ljubljana : Filozofska fakulteta, 1978. — 498 f. str. — Diss. — Ciklostil

1979

MAJSTOROVIĆ Stevan. U traganju za identitetom. — Beograd : Slovo Ljubve : Prosveta, 1979. — 355 str. — (Posebna izdanja)

POSTANAK i razvoj srpske nacije : neki metodološko-teorijski problemi u izučavanju postanka i razvoja srpske nacije / [urednici Dušan Janjić, Mirko Mirković]. — Beograd : »Narodna knjiga« : Marksistički centar CK SK Srbije, 1979. — 283 str.

Vsebuje: Nekoliko teza o uslovima i mogućnostima proučavanja nastanka i razvitka srpske nacije / Andrej Mitrović. Političko-istorijski pristup izučavanju postanka i razvitka srpske nacije / Miroslav Đorđević. Srpska država i nastajanje srpske nacije / Dragoslav Janković. Pravoslavna crkva Srba na njihovom putu od naroda do nacije [O nekim istoriografskim saznanjima i problemima istraživanja] / Mirko Mirković. O nastanku srpske nacije sa sociološkog gledišta / Radomir D. Lukić. Postanak i razvoj srpske nacije [Etnološki pristup] / Petar Vlahović. Problemi u izučavanju nastanka i razvitka srpske nacije [Etnopsihološki pristup] / Prvoslav S. Plavšić. Srpski književni jezik kao faktor konstituisanja nacije i demokratizacije nacionalne kulture / Slavko Vukomanović. Demografska istraživanja po nacionalnostima [neki metodološki i analitički problemi] / Dušan Breznik. Uloga ekonomskog faktora u formiranju srpske nacije / Danica Milić. Napomene o određenju nacije / Branislav Đurđev. Objektivne pretpostavke i subjektivni faktori u procesu formiranja srpske nacije / Nikola Petrović. Uticaj različitih etnosa Balkana na nastanak i razvitak srpske nacije / Skender Rizaj. Napomene o izučavanju identiteta ličnosti u okviru izučavanja nastanka i razvoja nacije / Boško V. Popović. Napomene o teorijsko-metodološkim elementima proučavanja nacija / Vukašin Stambolić. Građanske teorije i teoretičari narodnosti i nacionalnog pitanja do sedamdesetih godina XIX veka / Ilija Stanojić. Psihologija, narod i nacija / Prvoslav S. Plavšić. O nekim pitanjima izučavanja demografskih osobina nacionalnosti / Dušan Breznik. Etnološke komponente u proučavanju srpske nacije / Petar Vlahović. Pitanja o razlici naroda i nacije / Radomir D. Lukić. Neka pitanja izučavanja nastanka i razvitka srpske nacije / Andrej Mitrović. Potreba spoznaje međuetničkih odnosa u izučavanju srpske nacije / Ljubomir Medješi. Prvobitna akumulacija kapitala u Srbiji XIX veka i odnos narod-nacija / Ružica Gužina. Jezik, narod, nacija / Slavko Vukomanović. Ka integraciji izučavanja postanka i razvitka srpske nacije / Miroslav Đorđević. Napomene o metodološko-teorijskim pretpostavkama za izučavanje nastanka i razvitka srpske nacije / Momčilo Zečević. Narod i nacija / Milija Stanišić.

RIZMAN Rudi. Marksistično razumevanje naroda. — Ljubljana : Zavod SR Slovenije za šolstvo, 1979. — 66 str. — (Novi vidiki ; 25)

1980

JANJIĆ Dušan. Marksizam, revolucija, nacija. — Beograd : Istraživačko-izdavački centar SSO Srbije, 1980. — 87 str. — (Biblioteka »Omladinske sveske« / urednik Mirko Arsić). — Cir.

Literatura: str. 81—87

JANJIĆ Dušan. Otvoreno pitanje nacije. — Beograd : Istraživačko-izdavački centar SSO Srbije, 1980. — 232 str. — (Izazovi)

JUŽNIĆ Stane. Kolonijalizem in dekolonizacija. — Maribor : Obzorja, 1980. — 357 str. — (Sociološka in politološka knjižnica ; 12)

Str. 251—278: Družbeno tkivo dekoloniziranih držav. Problem naroda v umetnih mejah. Pomen etničnih stratifikacij, Posebnosti družbeno-gospodarskih struktur

RIZMAN Rudi. Marksizam in nacionalno vprašanje : razvoj temeljnih koncepcij o narodu v marksistični družbeni misli. — V Ljubljani : Cankarjeva založba, 1980. — 523 str. — (Misel in čas)

Literatura: str. [499]—519

URBANIČ Ivan. Uvod v vprašanje naroda. — Maribor : Obzorja, 1981. — 194 str. — (Znamenja ; 64)

NARODNOSTI

1978

NEMZETISÉGI politika : nemzetiségi jog / szerkesztő bizottság Bati — Konk Zsuzsanna, Eöry Ernő, Varga Sándor, Zsizsek Ferenc. — Lendva : Lendvai és muraszombati, 1978. — 104 str. : ilustr.

Vsebina: A nemzetiségek jogi helyzete a Szlovén Szocialista Köztársaságban / Hájós Ferenc. Összefoglaló a Szocialista Szövetség lendvai és muraszombati közsegközti tanácsa keretében működő nemzetiségi bizottság tizenöt évi munkájáról / Varga Sándor. Nemzetiségi érdekesség — nemzetiségi politika; A magyar nyelvű tájékoztatásról Szlovéniában / Bati Konk Zsuzsanna. Első lépések a kétnyelvű oktatás bevezetése terén / Ivo Orešnik. A kétnyelvű övodák fejlődése / Fehér Mária. A muraszombati községben lévő kétnyelvű övodák helyzetéről / Kercmar Rózsa. Magyar irodalom Szlovéniában / Varga József. A Szlovén Szocialista Köztársaság Képviseletének Társultmunka Tanácsa, Községek Tanácsa és Társadalmi-politikai Tanácsa 1977 április 28-i együttes ülésén elhangzott beszámoló / Bačić Geza. A Szlovén Szocialista Köztársaság Képviseletének Társultmunka Tanácsa, Községek Tanácsa és Társadalmi-politikai Tanácsa 1977 április 28-i együttes ülésén elhangzott felszólalása / Varga Sándor. Mellékletek.

1978

URESNIČEVANJE posebnih pravic italijanske in madžarske narodnosti in njenih pripadnikov v Socialistični republiki Sloveniji = L'attuazione dei diritti particolari delle nazionalità Italiana ed Ungherese e dei loro appartenenti nella Repubblica socialista di Slo-

venia = A Szlovén, szocialista köztársaságban élő olasz és Magyar nemzetiség és annak tagjai külön jogainak megvalósítása / [prevod v italijanščino: Manlio Vidovich, Bruno Pitacco in Gianfranco Siliari, prevod v madžarščino: Jože Vöröš]. — Ljubljana : Skupščina Socialistične republike Slovenije, 1978. — 165 str.

1979

A NEMZETISEGEK találkozója Lendván / [szerkeszto bizottság Eöry Ernő, Hajós Ferenc, Varga Sándor ; felelős szerkeszto Varga Sándor]. — Lendva ; Muraszombat : DNSZSZ közsegi választmányának nemzetiségi bizottsága : Község magyar nemzetiségének oktatási és művelődési érdekközössége, 1979. — 29 str. : ilustr.

SOCIALISTIČNA zveza delovnega ljudstva Slovenije, Republiška konferenca, Seja (1 ; 1979 ; Ljubljana). Naloge SZDL Slovenije pri nadaljnjem poglobljanju in razvoju socialistične demokracije / Prva seja Republiške konference SZDL Slovenije, 17. decembra 1979. — Ljubljana : Republiška konferenca SZDL Slovenije, 1979. — 257 str.

SREČANJE narodnosti v Lendavi / [uredniški odbor Eöry Ernő, Hajós Ferenc, Varga Sándor ; odgovorni urednik Varga Sándor]. — Lendava ; Murska Sobota : Komisija za narodno vprašanje SZDL : SIS za prosveto in kulturo madžarske narodnosti, 1979. — 32 str. : ilustr.

VARGA Sándor. Dobronak, Göntérháza, Kot helytörténete / Varga Sándor, Pivar Ella ; [előszó Varga József]. — Lendava : A Lendvai és muraszombati magyar nemzetiségi érdekközösség, 1979. — 160 str. : ilustr.

1980

MANJŠINE — most med narodi / [avtor Inštitut za narodnostna vprašanja]. — Ljubljana : Republiški komite za informacije, 1980. — 42 str.

Vsebuje: Italijanska in madžarska narodnost v Socialistični republiki Sloveniji / Albina Luk

VARGA Sándor. 20 let komisije za narodnosti = A Nemzetiségi Bizottság húsz éve. — Lendava : Pomurski medobčinski svet SZDL, Komisija za narodnostna vprašanja in obmejne stike, 1980. — 100 str. : ilustr. — Besedilo v slovenščini in madžarščini
Viri: str. 98—100

1981

ZNANSTVENO savjetovanje Rusina i Ukrajinaca Hrvatske (1 ; 1981 ; Vukovar). Zbornik radotah I naukovogo sovítovanja Rusinoh i Ukraincov Gorvateskej = Zbirnik prac' I naukovoi naradi rusiniv i ukrainciv Horvatii = Zbornik radova I znanstvenog savjetovanja Rusina i Ukrajinaca Hrvatske. — Vukovar : Sojuz rusinoh i ukraincov Gorvateskej = Sojuz Rusiniv i Ukraincov Horvatii = Savez Rusina i Ukrajinaca Hrvatske, 1981. — 189 str. — Vzporedni tekst v rusinskem, ukrajinskem in srbohrvaškem jeziku. — Rusinski in ukrajinski tekst v cirilici.

Vsebuje: Promocija knjige dr. Fedora Laboša o povijesti jugoslavenskih Rusina 1745—1918. *** Štampana je prva povijest jugoslavenskih Rusina. Historiografija o sudjelovanju Rusina i Ukrajinaca u NOB i socijalističkoj revoluciji 1941—1945. Od očevice do cjelovite monografije; Bibliografija o sudjelovanju Rusina i Ukrajinaca u NOB i socijalističkoj revoluciji Jugoslavije 1941—1945 / Vlado Kostelnik. Iz istorija radničkog i seljačkog pokreta Rusina između prvog i drugog svetskog rata / Janko Sabedoš.

1982

BAČIĆ Geza. Samoupravljanje — jamstvo narodnostne enakopravnosti = Az öngazgatá a nemzetiségi egyenjoguság biztositéka. — Lendava ; Murska Sobota : Samoupravna interesna skupnost za prosveto in kulturo pripadnikov madžarske narodnosti, [1982]. — 142 str.

Str. 129—140: Seznam literature

VARGA Sándor. Egyenjogúság és alkotó jellegű együttélés = [Enakopravnost in sožitje]. / — Varga Sándor, Hajós Ferenc. — Lendva : Magyar Nemzetiségi Öngazgatásj Érdekközösség, 1982. — 183 str. — Besedilo v slovenščini in madžarščini

NARODNO VPRAŠANJE

1978

BROZ Josip. Nacionalnoto prašanje i revolucijata / Josip Broz Tito ; priredil Kasim Suljević ; prevod od hrvatskosrpski Boris Blagoeski ; [likovna oprema Kosta Bojadžievski]. —

- BROZ Josip**, Nacionalno vprašanje in revolucija / Josip Broz Tito : [priredil Kasim Sulje-Skopje : »Misla« : »Komunist« : »Kultura« : »Makedonska kniga«, 1978. — 592 str. — Prevod dela: Nacionalno pitanje i revolucija. — Cir. — Redaktor slovenske izdaje Franček Safar]. — Ljubljana : Državna založba Slovenije [et.], 1978. — 510 str. — (Izbor iz del / Josip Broz Tito ; 3)
- BROZ Josip**, Za bratstvo i edinstvo : izbor od govori, statii i intervjui 1936—1976 / Josip Broz Tito : [priredili Marko Lolik, Mirko Bolfek, Jovo Popović]. — Skopje : Redakcija »Mlad borec« ; Beograd : »Mladost«, 1978. — 234 str. — Cir.
- DRAGOSAVAC Dušan**, Nacionalno i internacionalno. — Zagreb : Centar za kulturnu djelatnost Saveza socijalističke omladine Zagreba, 1978. — 284 str. — (Političke teme : Biblioteka suvremene političke misli : Velika edicija)
- HLAIČ Vladimir**, Bratstvo i ravnopravnost ; tragom Titovih kazivanja / Vladimir Hlaič : [Ilikovna oprema Aleksandar Svedič]. — Beograd : »Narodna armija«, 1978 [1979]. — 255 str.
Literatura: str. 254—255
- KEŠETVIĆ Muhamed**, Nacija u socijalizmu. — Beograd : Pres Kliping, 1978. — 185 str.
- KLASNE** borbe i socijalistička revolucija : predavanja Političke škole SKJ »Josip Broz Tito«, Kumrovec 1975/1976. — Beograd : Komunist, 1978. — 177 str. — (Prilozi izučavanju marksističke teorije i socijalističke prakse ; sv. 4)
- MARKSISTIČKA** teorija i problemi revolucije : predavanja Političke škole SKJ »Josip Broz Tito« Kumrovec, 1975/1976. / [urednik Drago Roksandić]. — Beograd : »Komunist«, 1978. — 177 str. — (Prilozi izučavanju marksističke teorije i socijalističke prakse ; 4)
- Vsebuje: Radnički pokret i nacionalno pitanje / Janko Pleterski.
- MOJSOV Lazar**, BRP(k) i makedonskoto nacionalno prašanje. — Skopje : Naša kniga, 1978. — 284 str. — Cir.
- NACIONALNO** pitanje u djelima klasika marksizma i u dokumentima i praksi KPJ/SKJ / priredili Leopold Kobsa, Vjekoslav Koprivnjak, Ines Šaškor. — Zagreb : Centar društvenih djelatnosti Saveza socijalističke omladine Hrvatske, 1978 [1979]. — 679 str. — (Udžbenici i priručnici : Politologija ; 5)
Prilog bibliografiji knjiga i članaka o nacionalnom pitanju / Davorka Kovačević. — Predmetno kazalo / Davorka Kovačević
- NAUCNI skup Osmo konferencija zagrebačkih komunista i razvoj KPJ-SKJ kao moderne partije radničke klase (1978 ; Zagreb)**. Osmo konferencija zagrebačkih komunista i razvoj KPJ-SKJ kao moderne partije radničke klase : zbornik radova naučnog skupa / [urednički odbor Zbornika Nikola Babić, Dušan Bilandžić, Veljko Cvjetičanin, Drita Dobrošić, Borislav Đurović, France Filipič, Marinko Gruič, Ivan Jelić, Radule Knežević, Jovan Mirić, Žarko Papić, Ivan Perić, Dragutin Plašč, Pero Pletikosa, Radovan Radonjić, Fabijan Trgo, Gordana Vlašić, Dančo Zografski. — Zagreb : »Vjesnik«, 1978. — VI, 991, str.
- Vsebuje: Značaj Osmo konferencije zagrebačkih komunista za tretiranje nacionalnog pitanja u politici KPJ / Janko Pleterski. Kontinuitet marksističkog pristupa nacionalnom pitanju u KPJ-SKJ pod Titovim rukovodstvom / Nikola Babić. Nezavisna radnička partija Jugoslavije i makedonsko pitanje / Crde Ivanovski. Evolucije u odnosu KPJ prema makedonskom nacionalnom pitanju do Četvrte zemaljske konferencije (krajem 1934. godine) / Vlado Kartov. Formiranje Komunističke partije Srbije u okviru KPJ / Vićentije Đorđević. Izrastanje KPJ pod Titovim vodstvom u političkog reprezentanta svih naroda i narodnosti Jugoslavije / Joco Marjanović.
- OPŠTESTVENO-POLITICKIOT** sistem na socijalističkoto samoupravuvanje : predavanja na političkato škola »Josip Broz Tito« vo Kumrovec, 1975/76 / [urednik na edicijata Dimče Apostolski ; prevod od hrvatskosrpski Mira Stibilj, Tošo Vukanski]. — Skopje : »Komunist«, 1978. — 254 str. — (Prilozi za izučavanje na marksističkato teorija i socijalističkato praktika). — Prevod dela: Društveno-politički sistem socijalističkog samoupravljanja. — Cir.
- Vsebuje: Avtonomnata pokrajina kako oblik na rešavanje na nacionalnoto prašanje vo Jugoslavija / Kurteš Salim.
- VUKAS Budislav**, Etničke manjine : međunarodni odnosi. — Zagreb : Školska knjiga, 1978. — 251 str. — (Suvremena misao)

1979

- DRUŠTVENO** politički sistem SFRJ / urednici Najdan Pašić, Balša Špadijer ; glavni redaktor Jovan Đorđević ; [uvodne napomene, napomene uz drugo izdanje, napomene uz treće izdanje N. P.]. — 3. dopunjeno izd. — Beograd : Univerzitet : »Radnička štampa«,

1979. — 620 str.

Odabrana bibliografija: str. 617—620

Vsebuje: Nacije i medunacionalni odnosi / Stipe Suvar, Položaj i uloga narodnosti u SFR Jugoslaviji / Gazmed Zajmi, Razvitak i struktura jugoslovenskog federalizma / Balša Spadijer.

HOXHA Hajrudin. Kontributi i Titos barabaresisë nacionale. — Botomi i 2. — Prishtinë : Qendra Krahinore e Arsimit Marksist, 1979. — 48 str. — (Qendra Krahinore e Arsimit Marksist : Biblioteka »Tito dhe socializmi Vetëqeverisës)

KARDELJ Edvard. Izbor iz dela / Edvard Kardelj ; [ediciju pripremili Bogdan Trifunović, David Atlagić, David Dašić, Borisav Lazarević, Mihailo Popović]. — 1. izd. — Beograd : »Komunist«, 1979. — 7 knj.

Knj. 4 : Nacija i medunacionalni odnosi / [četvrtu knjigu priredio Bogdan Trifunović]. — 414 str.

PIRJEVEC Dušan. Vprašanje o poeziji ; vprašanje naroda. — Maribor : Obzorja, 1978. — 139 str. — (Znamenja ; 56)

SMISAO komunističkog opredjeljenja / [glavni i odgovorni urednik Zdravko Grebo]. — Sarajevo : Gradska konferencija Saveza socijalističke omladine BiH, 1978 [1979]. — 156 str.

Vsebuje: Istorijsko-klasni pristup naciji i nacionalnom pitanju / Ibrahim Bekić.

SUVAR Stipe. Nacionalnoto i nacionalističkoto / Stipe Suvar ; [prevod Tošo Vukanski]. — Skopje : »Komunist«, 1978. — 330 str. — Prevod dela: Nacionalno i nacionalističko. — Cir.

UDRUŽENI rad i medunacionalni odnosi / [urednici Milenko Marković, Dušan Janjić]. — Beograd : Komunist ; Marksistički centar CK SK Srbije, 1978. — 412 str.

Vsebuje: Predgovor. Uvodna reč / Mirko Mirković. Reč povodom pisanih priloga / Mirko Mirković. O dijalektici klasnog i racionalnog i medunacionalnim odnosima / Rudi Rizman. Ekonomski, socijalni i kulturni sadržaj nacionalnog individualiteta / Ivan Perić. Društvena svojina i društveno biće nacije / Dušan Ičević. Tehno strukture i etno strukture (diktatura proletarijata i nacija) / Blaženka Despot. Razvoj medunacionalnih odnosa i udruženi radnici / Zoran Vidaković. Nacionalno pitanje u Jugoslaviji, jučer, danas i sutra / Dušan B. Ilandžić. Asocijacija slobodnih proizvođača i klasnacionalno oslobodenje / Nijaz Duraković. O nekim aspektima medunacionalnih odnosa / Dušan Dragosavac. Počeci udruženog rada i nova osnova medunacionalnih odnosa / Stipe Suvar. Podjela rada dijeli, a udruženi rad integriše ljude i nacije / Stojan Tomić. Nacionalna ravnopravnost na Kosovu i politika zapošljavanja / Nebi Gaši. Udruživanje rada i razvoj ekonomske ravnopravnosti nacija / Ivan Stojanović. Samoupravno društveno planiranje i regionalna (medunacionalna) podjela rada / Miloš Sindić. Osnovni rezultati regionalnog razvoja Jugoslavije, 1947—1975 (prilog razmatranja osnove medunacionalnih odnosa) / Dušan Bjeogrčić. O medunacionalnim odnosima u kulturi / Predrag Matvejević. Afirmacija i međusobno prožimanje nacionalnih kultura / Radoslav Dokić. Samoupravna afirmacija albanske nacionalnosti u Jugoslaviji / Hajredin Hodža. Ravnopravnost albanske i turske narodnosti po ustavu SR Makedonije i u praksi / Spirko Spirovski i Dančo Koložegovski. Samoupravne interesne zajednice za preševu i kulturu narodnosti u SR Sloveniji / Štefan Šoš. Imigracija radnika u SR Sloveniji / Silva Mežnarić. Društveno-ekonomske osnove razvoja medunacionalnih odnosa na novosadskom univerzitetu / Aleksandar Raić. O pristupima nacionalnoj problematiki (elementi skice za analizu teorijsko-metodoloških problema) / Vukašin Stambolić. DISKUSIJA: O ekonomskoj ravnopravnosti naroda i narodnosti i o antinacionalnoj prirodi nacionalizma / Hajredin Hodža. O pristupu klasnoj prirodi nacije i nacionalizma / Dušan Dragosavac. Kulturni i medunacionalni odnosi u uslovima udruženog rada / Predrag Matvejević. Sadašnji trenutak medunacionalnih odnosa / Stipe Suvar. Strategija i koreni nastupanja nacionalističkih snaga protiv samoupravljanja / Živko Surčulija. Nacionalni individualitet i nacionalna posredovanost u socijalističkom preobražaju / Ivan Perić. Oslobadati se misaonih ograničenosti / Vukašin Stambolić. Samoupravno društveno planiranje, udruženi rad i medunacionalni odnosi / Miloš Sindić. Uticaj udruženog rada na medunacionalne odnose / Stojan Tomić. O medunacionalnosti kultura / Blaženka Despot. Replika / Ivan Perić. Replika / Živko Surčulija. Replika / Ivan Perić. Samoupravno udruživanje rada i sredstava i razvoj medunacionalnih odnosa / Dušan Ičević. Društveno-ekonomska osnova razvoja medunacionalnih odnosa / Žarko Papić. Perspektive medunacionalnih odnosa u uslovima udruženog rada / Dušan Bilandžić. Pristup istraživanju povezanosti udruženog rada i medunacionalnih odnosa / Koča Jončić. Rad i nacija / Ivo Paić. Udruženi rad i medunacionalna kulturna saradnja / Stevan Majstorović. Dva terminološka problema u proučavanju medunacionalnih odnosa / Vukašin Stambolić. Udruženi rad i razvoj nerazvijenih područja / Nebi Gaši. Teorijska problematika odnosa klasnog i nacionalnog / Rudi Rizman. Replika / Koča Jončić. Časopis o mogućem određenju nacije / Hajredin Hodža. Replika / Blaženka Despot. Završna reč / Mirko Mirković.

MEĐUNACIONALNI odnosi danas : problemj istraživanja nacije i medunacionalnih odnosa u uvjetima samoupravnog udruživanja rada / [urednici Dušan Janjić, Vjekoslav Koprivnjak]. — Zagreb : Centar CK SK Hrvatske za idejno-teorijski rad ; Beograd : Marksistički centar CK SK Srbije, 1979. — 155 str.

Vsebuje: PRIJEDLOG OSNOVNIH FOLAZISTA U ISTRAŽIVANJU. Nacija i medunacionalni odnosi u uvjetima samoupravnog udruživanja rada (Prijedlog osnovnih polazišta u istraživanju) / Ivan Perić, Radoslav Dokić, Hajredin Hodža, Rudi Rizman, Ivan Stojanović. Napomene o »Prijedlogu osnovnih polazišta u istraživanju / Ivan Perić. TEORIJSKO-METODOLŠKE PRETPOSTAVKE ISTRAŽIVANJA. Pitanje polazišta teorijske rasprave o naciji / Zvonko Lerotić. Metodički prečuvjeti istraživanja nacije / Ivo Paić. Metodološko-teorijski aspekti istraživanja nacije i medunacionalnih odnosa / Rudi Rizman. Problemi sinteze u istraživanju medunacionalnih odnosa / Miroslav R. Dordević. O metodi istraživanja nastanka i razvika jugoslavenskih nacija / Nikša Stančić. Primjedbje na Prijedlog / Janko P. eterski. Šest kritičkih primjedbji / Celestin Sardelić. Problematičnosti i otvorena pitanja iz Prijedloga / Ivica Račan. Pojašćenja o kriterijima za ocjenu nacionalizma /

- Ivan Perić. Uz repliku Ivana Perića / Ivica Račan. NAČIN PROIZVODNJE — NACIJA — MEDUNACIONALNI ODNOSI. Način proizvodnje — solidarnost — pravo i moral / Blaženka Despot. Replika o jedinstvenom načinu proizvodnje / Ivan Perić. Prilog dijalogu o jedinstvenom načinu proizvodnje / Živko Surčulija Još o jedinstvenom načinu proizvodnje / Celestin Sardelić. SOCIJALISTIČKO SAMOUPRAVLJANJE I MEDUNACIONALNI ODNOSI. Za redefiniciju nacije / Franjo Kožul. Promjene u klasno-socijalnoj strukturi, naučno-tehnički napredak i nacionalni odnosi / Dušan Ičević. Dva obrasca zajednice / Stojan T. Tomić. Istraživanje međunacionalnih odnosa i samoupravno udruživanje rada / Stipe Suvar. Nekoliko društveno-ekonomskih problema u međunacionalnim odnosima / Neca Jovanov. Regionalni razvoj i međunacionalni odnosi / Ilija M. Rosić. Nacio: alno pitanje i samoupravljanje / Bašša Spadijer. Socijalizam, budućnost nacije i osobenosti jugoslovenskog federalizma / Borivoje Pupić. O jugoslovenstvu i socijalističkom samoupravnom zajedništvu / Nijaz Dučković. Klasna suština nacionalnog i nacionalističkog / Živko Surčulija. NEKI VIDOVI MEDUNACIONALNIH ODNOSA U KULTURI. Kulturna afirmacija nacije i udruženi rad / Radoslav Dokić. O jezičkoj toleranciji / Slavko Vukomanović. Nacionalna stvar / Predrag Matvejević. Povodom Matvejevićeve ocjene / Goran Babić. Odgovor na repliku Gorana Babića / Predrag Matvejević.
- NIKOLOVSKI Blažo.** Barazia, vellazërimi dhe bashkimi i kombeve dhe kombësive në sistemin tonë federativ / [përktheu Kadri Kadriu]. — Beograd : Sekretariati federativ i mbrojtjes popullore ; Enti botues ushtarak, 1979. [1933]. — 75 str. — (Biblioteka Rregulla dhe libra shkollore ; libri 143 : Vetëgëverisja socialiste në Jugosllavi ; 7). — Prevod dela: Ravnopravnost, bratstvo i jedinstvo naroda i narodnosti u našem federativnom sistemu. Literatura: str. [76]
- NIKOLOVSKI Blažo.** Enakopravnost, bratstvo in enotnost narodov in narodnosti in našem federativnem sistemu / [prevod Stanko Petelin]. — Beograd : Vojnoizdavački zavod, 1979. — 71 str. : ilustr. — (Knjižnica »Pravilnikj in učbeniki« ; 143). — Prevod dela: Ravnopravnost, bratstvo i jedinstvo naroda i narodnosti u našem federativnom sistemu. Literatura: str. [72]
- NIKOLOVSKI Blažo.** Nemzeteink és nemzetiségeink egyenjogúsága, testvérisége és egysége szövetségi rendszerünkben / [fordította Garaj László ; a fedolapot Dijana Ivanišević tervezte]. — Belgrad : Szövetségi honvédelmi titkárság : Katonai kiadóintézet, 1979. [1983]. — 71 str. — (Szabályzatok és tankönyvek könyvtára ; 143 : A szocialista öniqazgátás juqozsláviában ; 7). — Prevod dela: Ravnopravnost, bratstvo i jedinstvo naroda i narodnosti u našem federativnom sistemu. Literatura: str. 71
- NIKOLOVSKI Blažo.** Ravnopravnosta, bratstvoto i edinstvoto na narodite i narodnostite vo našiot federativen sistem / [preveduvač Dušan Gorenčevski]. — Belgrad : Sojuzen sekretarijat za narodna odbrana : Voenoizdavački zavod, 1979. [1983]. — 85 str. — (Biblioteka Pravila i učbenici ; kn. 143 ; Socijalističkoto samoupravuvanje vo Jugoslavija ; 7). — Prevod dela: Ravnopravnost, bratstvo i jedinstvo naroda i narodnosti u našem federativnom sistemu. — Cir. Literatura: str. [87]
- NIKOLOVSKI Blažo.** Ravnopravnost, bratstvo i jedinstvo naroda i narodnosti u našem federativnom sistemu. — Beograd : Savezni sekretarijat za narodnu odbranu Politička uprava : Vojnoizdavački zavod, 1979. — 72 str. — (Socijalističko samoupravljanje u Jugoslaviji ; 7) (Biblioteka »Pravila i udžbenici« ; 143) Literatura: str. [75]
- PLETERSKI Janko.** Revolucija in vprašanje narodov. — Ljubljana : Zveza delavskih univerz Slovenije : Univerzum, 1979. — 53 str. — (Družbeno izobraževanje ; 50)
- RIZMAN Rudl.** Razvoj nacionalnega vprašanja v jugoslovanski družbeni misli in praksi. — Ljubljana : Delavska enotnost, 1979. — 69 str. — (Knjižnica Sindikati ; 24) Literatura: str. 37—69
- SIMPOZIJ** Sodobni teoretični pogledi na problematiko narodnih manjšin. (1979 ; Zagreb). Sodobni teoretični pogledi na problematiko narodnih manjšin, Zagreb 13.—14. junija 1979 / [organizator Inštitut za narodnostna vprašanja. Zavod za migracije]. Ljubljana : INV, 1979. — 11 referatov
- Vsebuje: Narodna manjšina — predmet proučevanja različnih disciplin / Albina Lük. Izabrani problemi medunarodne zaštite manjina / Budislav Vukas. Manjinsko pitanje i međunarodni odnosi / Mirjana Domini. Različnost pristupa problemu narodnih manjina i iseljeničkih etničkih grupa / Tihomir Telišman. Funkcija historijske svijesti u kolektivnoj zaštiti prava narodnih manjina / Mirko Valentić. Problematika narodnih manjšin v slovenskem zgodovinpisju / Janez Stergar. Vsebinska različnost nekaterih ključnih pojmov pri proučevanju manjšinske problematike na nemškem jezikovnem področju / Dušan Nečak. Italija in njene »jezikovne manjšine« / Janko Jeri. Primer države — nacije, francoski primer / Drago Druškovič. Rješavanje problema narodnih manjšina u zemljama Istočne Evrope / Tihomir Dumančić. Elementi za analizo različnosti pri opredeljevanju nekaterih pojmov v zvezi z narodnostnim vprašanjem v SFRJ / Vera Klopčič. Prispevek k vprašanju asimilacije narodnih manjšin (nekaj opozoril) / Tone Zorn.
- STOJKOVIĆ Zivan.** Srpska socijalna demokratija i makedonsko nacionalno pitanje. — Leskovic : Narodni muzej, 1979. — 205 str. — (Radnički pokret i socijalistička revolucija ; 3). — Cir. Izvori i literatura: str. 191—197

SUČESKA Avdo. Istorija države i prava naroda SFRJ. — 2. izd. — Sarajevo : »Svjetlost« OOUR Zavod za udžbenike, 1979. — 287 str.

Izvori i literatura: str. 277—285

TITO, partija, revolucija / [glavni i odgovorni urednik Miroljub Vasić ; predgovor Marin Cetinić] — Beograd : Institut za savremenu istoriju »Narodna knjiga« : »Vuk Karadžić«, 1979. — 696 str. : ilustr.

Vsebuje: KPJ o medunacionalnim odnosima i federativnom uredenju Jugoslavije do 1941. godine / Janko Pleterski; Borba KPJ za jedinstvo naroda u ustanku / Pero Morača; Revolucija i nacionalno pitanje / Mahmut Bakali; BRATSTVO I JEDINSTVO I RAZVOJ MEDUNACIONALNIH ODNOSA NA OSNOVAMA SVE PUNIJE RAVNOPRAVNOSTI. Društveno-ekonomske osnove razvoja medunacionalnih odnosa / Žarko Papić; Ekonomske aspekte medunacionalnih odnosa u SFRJ / Vojislav Rakić; Samoupravljanje i razvoj federalizma u ustavnim sistemu SFRJ / Aleksandar Pira.

VLAHOVIĆ Veljko. Svesta i realniti život / [prevod na makedonski Vlado J. Popovski]. — Skopje : Naša knjiga [et.], 1979. — 369 str. — (Marksizam ; Opštstveni nauki ; Rabotničko dviženje) — Prevod dela: Svest i stvaran život

1980

BROZ Josip. Nacionalno vprašanje in revolucija / Josip Broz Tito ; [priredil Kasim Suljević ; redaktor slovenske izdaje Franček Šafar]. — [2. izd.]. — Ljubljana : Državna založba Slovenije, 1980. — 510 str. — (Izbor iz del / Josip Broz Tito ; knj. 3)

BROZ Josip. A nemzeti kérdés és a forradalom / Josip Broz Tito. — Újvidek : Forum, 1980. — 361 str. — Prevod dela: Izbor iz djela: nacionalno pitanje i revolucija

KARDELJ Edvard. Sperans in slovensko zgodovinopisje / [uredili Vasilij Melik ... et al.]. — Ljubljana : Zgodovinsko društvo za Slovenijo, 1980. — 41 str.

Separatni odtis iz revije Zgodovinski časopis, št. 4, 1979

KARDELJ Edvard. Razvoj slovenskega narodnega vprašanja / Edvard Kardelj (Sperans). — [5. izd.]. — Ljubljana : Državna založba Slovenije, 1980. — 496 str.

KOLIŠEVSKI Lazar. Aspekti na makedonskoto prašanje. — [3. izd.]. — Skopje : Naša knjiga, 1980. — XV, 489 str. — Cir.

NARODNO vprašanje ; Subjektivne sile ; Samoupravljanje ; Neuvrščenenost / [izdala Republiška konferenca ZSMS]. — Ljubljana : Republiška konferenca ZSMS, 1980. — 127 str. — (ABC : 11)

NAUČNI skup »Nacionalno pitanje u jugoslovenskoj teoriji i praksi — doprinos Edvarda Kardelja« (1979 ; Banjaluka). Nacionalno pitanje u jugoslovenskoj teoriji i praksi — doprinos Edvarda Kardelja : Prilozi sa Naučnog skupa, održanog u Banjaluci, 5. i 6. novembra 1979. godine. — Banjaluka : Univerzitet »Đuro Pucar Stari« ; Centar za marksističko obrazovanje i političke studije »Veselin Masleša« ; [Sarajevo] : Marksistički studentski centar CK BiH »Veljko Vlahović« ; Maribor : Univerza : Marksistički centar univerze ; [Ljubljana] : Marksistički centar CK SR Slovenije, 1980. — 666 str.

Vsebuje: Jedinstvo klasnog i nacionalnog u socijalističkoj revoluciji — uvodni referat / Cvijetin Mijatović. Federalizam u Jugoslaviji kao oblik rešavanja nacionalnog pitanja (normativno-teorijski pristup) / Branimir Andrić. Neke pitanja odnosa klasnog i nacionalnog u sistemu samopravnog udruženog rada — doprinos Tita i Kardelja njihovom razrešavanju / Ivo M. Andrić. Revolucija i sistem u Kardeljevu djelu / Dušan Bilandžić. Nacionalno u integratu stvaralaštva / Miodrag Bogičević. Sperans juče i danas — istorijski značaj Kardeljevog čela »Razvoj slovensčkog nacionalnog pitanja« / Marjan Britovšek. Lenjinovo učenje o nacionalnom pitanju / Mičo Carević. Utičaj religija na formiranje i razvoj nacija / Ivan Cvitković. Neke osnovne karakteristike u pristupu Edvarda Kardelja izučavanju nacionalnog pitanja / Drago Čubrilović. Neki aspekti nacionalnog otuđenja i mogućnosti njegovog prevazilaženja / Mehmed Dedić. Čdnos nacionalnih i političkih vrijednosti u jugoslovenskoj teoriji i praksi — doprinos Edvarda Kardelja / Božidar Delić. O socijalističkoj naciji — kao novoj historijskoj zajednici ljudi / Nijaz Duraković. Prilog teoriji o prožimanjima kultura / Redoslav Đokić. Okolnosti i tok nastajanja »Speransa« / France Filipić. Smisao i domašaj Kardeljeve ispravke i kritike Staljinove definicije nacije za teoriju i praksu socijalističke revolucije / Muhamed Filipović. Pluralizam nacionalnih interesa i samopravni socijalizam / Hajredin Hodža. Značaj Kardeljevih studija o nacionalnom fenomenu / Besim Ibrahimpašić. Makedonsko nacionalno pitanje u stvaralaštvu Edvarda Kardelja / Orde Ivanovski. Marksovo i Engelsovo metodološko-teorijsko nasleđe i izučavanje nacije / Dušan Janjić. Neke istorijsko-teorijska određenja odnosa nacije i kulture / Boris Kandić. Lenjinov doprinos postavljanju i rešavanju nacionalnog pitanja za vreme i u godinama neposredno posle oktobarske revolucije (1917—1922) / Vlade Kartov. Edvard Kardelj — doprinos primjeni i razradi marksističkog metoda u izučavanju nacije / Muhamed Kešetović. Kardeljev pogled na federaciju kao oblik rešenja nacionalnog pitanja / Ivan Kristaa. Neke naznske o nacionalnom pitanju / Rajko Kuzmanović. Osvrt na Kardeljevo razmatranje procesa zbližavanja i spajanja naroda / Albina Luk. Nacionalno pitanje u izgradnji jugoslovenske socijalističke federacije — doprinos Edvarda Kardelja / Milan Mali. Suвременa politika imigracija i Kardeljev koncept pluralizma interesa radničke klase / Silvija Mežnarić. Tito i nacionalna afirmacija Muslimana u Bosni i Hercegovini (neke napomenbe) / Mitar Miljanović. Edvard Kardelj i severne i zapadne granice Jugoslavije i dušanični Slovenci (1937—1947) / Dušan Nećak. Kardeljeva kritika teorije »socijalističke« nacije / Radovan Radonjić. Nekoliko teza o Kardeljevom doprinosu teoriji nacionalnog pitanja / Jovan Račević. Kardeljev doprinos nacionalnom programu SKJ (teze) / Enver Redžić. Razvoj društvenog bića nacije u socijalističkom samopravnom društvu (teorijski doprinos Edvarda Kardelja) / Rudolf Rizman. Neki teorijski problemi Speranskog poimanja nacije danas / Stane Saksida. Nacionalni faktor u biću autonomije Kosova / Kurtesh Saliu. Misao Edvarda Kardelja u rešavanju nacionalnog pitanja u Jugoslaviji /

Vukašin Stambolić, Marx i naša etnička konfiguracija / Kasim Suljević, Problem narodnosti Roma / Vanek Siftar, Nacionalno-nacijnsko (narodnosno) pitanje kao specifični aspekt nacionalnog pitanja / Karel Šišković, Prilog proučavanju jezika kao izraz klzskog i nacionalnog / Inka Štrukelj, Nacionalno pitanje politički identitet i politička orijentacija u revoluciji i NOB-i / Stojan Tomić, Nacionalno pitanje i kadrovska politika u djelima Edvarda Kardelja / Veselin Trninić, Nacionalno pitanje i kultura / Jože Volfand, Jezik kao konstitutivni i izraz nacionalnog — neke metodološke napomene / Miodrag Živanović.

RADONJIĆ Radovan, O nacionalnom pitanju. — Titograd : Centar za marksističko obrazovanje Opštinske konferencije Saveza komunista, 1980. — 67 str. — («Ideološko obrazovanje»). — Cir.

1981

BROZ Josip, Odbrani dela / [urednik Ljiljana Ugrinovska]. — Skopje : Misa / Ljubljana : Državna založba Slovenije ; Zagreb : Mladost ; Titograd : Pobjeda ; Belgrad : Prosveta ; Sarajevo : Svjetlost, 1981. — 5 knj. — Cir.

2 : Nacionalno prašanje i revolucijata / [priredil Kasim Suljević ; prevod od srpsko-hrvatski Bo:is Blagoeski]. — 592 str. — Prevod dela: Nacionalno pitanje i revolucija. — Pogovor : str. 582—584

KARDELJ Edvard, Iz govorov in pričevanj / [odlomke iz govorov in pričevanj Edvarda Kardelja je izbral, uredil in spremno besedo napisal Savin Jogan ; sodelovali so še Roman Zupan, Vlado Barabaš, Janko Grilc, Stanislav Janež ; glavni urednik Igor Robežnik ; urednik Dane Robida]. — Ljubljana : Založba kaset in plošč RTV, 1981. — 23 str.

Vsebuje: Boj za nacionalno in socialno osvoboditev ; Odnosi med narodi in narodnostmi, mednarodni odnosi, boj za mir, nevrščenost.

KEŠETOVIĆ Muhamed, Samoupravno socijalističko zajedništvo. — Beograd : Pres Kliping, 1981. — 109 str.

KOLIŠEVSKI Lazar, Aspekti makedonskog pitanja / [s makedonskog prevela Cveta Kotevska]. — Beograd : Narodna knjiga, 1981. — 341 str. — Prevod dela: Aspekti na makedonskoto prašanje

KOLIŠEVSKI Lazar, Makedonsko narodno vprašanje / [prevajalka Zarja Matičetov]. — Ljubljana : Komunist, 1981. — 335 str.

»Izdano ob 40. letnici vstaje jugoslovanskih narodov in narodnosti.« — Str. 3—6. Predgovor / Janko Pleterski

MOJSOV Lazar, Bolgarska delavska partija (komunistov) in makedonsko nacionalno vprašanje / [prevedel Franček Šafar]. — Ljubljana : Državna založba Slovenije, 1981. — 303 str. — Prevod dela: BRP(k) i makedonskoto nacionalno prašanje

PLETERSKI Janko, Študije o slovenski zgodovini in narodnem vprašanju. — Maribor : Obzorja, 1981. — 437 str. — (Documenta et studia historiae recentioris ; 2)

PONOVI proučavanja na jugoistočna Evropa — Neuere Erforschungen Südosteuropas / Institut za nacionalna istorija. — Skopje : Institut za nacionalna istorija, 1981. — 362 str. — Cir.

SULJEVIĆ Kasim, Nacionalnost muslimana : između teorije i politike. — Rijeka : Otokar Keršovani, 1981. — 264 str. Izvori i literatura : str. 259—264.

1982

BROZ Josip, Titova riječ : o bratstvu i jedinstvu, nacionalnom pitanju i jugoslovenskom socijalističkom patriotizmu / [pripremio za štampu Vidak M. Vujović ; izbor tekstova Vidak M. Vujović, Milenko Šarenac, Nikosava Milojević]. — Beograd : Narodna armija, 1982. — 95 str. ; ilustr.

HADŽI VASILEV Kiro, Socijalizam i nacionalni odnosi. — Beograd : Komunist, 1982. — D. 1 : Opšta teorijska pitanja nacije i nacionalnih odnosa. — 1932. — 355 str.

NACIONALNO pitanje i socijalizam [: zbornik radova] / [priređivači i redaktori zbornika Najdan Pašić, Ilija Stanojčić, Živko Surčulija ; predgovor Najdan Pašić]. — Beograd : »Rad«, 1982. — 523 str., [3] priloge. — (Priručnici / urednik Zorica Ralević)

Vsebuje: NACIONALNO PITANJE I SOCIJALIZAM. Osnovi marksističke teorije nacije i nacionalnog pitanja : Marks, Engels i Lenjin / Živko Surčulija, Klase i nacija / Dušan Ičević, Država i nacija / Najdan Pašić, Nacionalna kultura u mnogonacionalnoj zajednici / Stevan Majstorović, Nacionalizam u suvremenim društvima / Ivan Perić, Položaj nacionalnih manjina u svetu / László Rehak, Internacionalistička saradnja socijalističkih snaga — principi i saradnja / Branko Pribicević, Istorijski aspekti nacionalnih odnosa u Jugoslaviji / Janko Pleterski, Jugoslovenska socijalistička revolucija i nacionalno pitanje / Muhamed Kešetović, Faze razvoja jugoslovenskog federalizma i njihova društveno-ekonomska uslovljenost / Mahmut Mujajić, Pristupi proučavanju medunacionalnih odnosa u uslovima socijalističkog samoupravljanja / Vukašin Stambolić, Osnovni oblici i izvori nacionalizma u suvremenom jugoslovenskom društvu / Živko Surčulija, Narodnosti u Jugoslaviji / Koča Jončić, Ustavopravni položaj autonomnih pokrajina u SFRJ / Ivan Kristan.

NACIONALNO vprašanje in graditev jugoslovanske federacije / Rudi Rizman, Ivan Kristan, Janez Škerjanec, Ernest Petrič. — Ljubljana : RK SZDL Slovenije, 1982. — 69 str. — (Delegat v samoupravni družbi ; 14)

Vsebuje: Marksizem in nacionalno vprašanje / Rudi Rizman, Jugoslovanski federalizem / Ivan Kristan, Mednacionalni ekonomski odnosi v Jugoslaviji / Janez Škerjanec, Enakopravnost narodnosti / Ernest Petrič.

NAUČNI skup Društveno-ekonomski aspekti mednacionalnih odnosa u Jugoslaviji (1982 ; Maribor). Društveno-ekonomski aspekti mednacionalnih odnosa u Jugoslaviji / [odgovorni urednik Danilo Domajnko]. — Ljubljana : Jugoslovanski centar za teoriju i praksu samoupravljanja Edvard Kardelj : »Delavska enotnost«, 1982. — 566 str. — (Teorijske rasprave Misao i revolucionarno delo Edvarda Kardelja)

Vsebuje: Pozdravna riječ / Hamdija Pozderac. O društveno-ekonomskih vidikih mednacionalnih odnosa. O društveno-ekonomskim aspektima mednacionalnih odnosa / Sergej Kraigher. SOCIJALISTIČKI SAMOUPRAVNI DRUŠTVENO-EKONOMSKI ODNOSI I MEDUNACIONALNI ODNOSI U JUGOSLAVIJI, Društveno-ekonomski aspekti mednacionalnih odnosa / Marija Ambrožič-Počkar. Mjesto i uloga udruženog rada u razriješavanju i unapređivanju mednacionalnih odnosa u SFRJ / Mico Carević. Nacije i država u SFRJ : kratke teze / Veljko Cvjetičanin. Mednacionalni društveno-ekonomski odnosi u svjetlu samoupravne integracije društva i integracionih procesa u svetu / Ivd Fabinc. Vprašanje ekonomskih zakonitosti u delih Edvarda Kardelja / Tine Lah. Nacija i mednacionalni odnosi između države i samoupravljanja / Milenko Marković. Neki aspekti društveno-ekonomskih odnosa i ostvarivanje ravnopravnosti naroda i narodnosti / Jovan Muncan. Osvrt na paradigmu — nacionalna ekonomija versus nacionalizovana ekonomija / Dušan Pirc. Neka pitanja mednacionalnih odnosa u Jugoslaviji / Hamdija Pozderac. Socijalno-ekonomski izvori nacionalizma u savremenom jugoslovenskom društvu / Živko Surčulija. Rasprava / Dušan Bilandžić, Hamdija Pozderac, Dušan Pirc, Matjaž Mulej, Miodrag Živanović, Rudi Rizman, Živojin Rakočević, Stipe Suvar, Živko Surčulija, Dragutin Marsenić, Esat Stavilec, Zoltan Merta, Jelena Taban, Lazar Durovski, Koča Jončić, Silvo Devetak, Josip Deželjin, Najdan Pašić. UDRUŽIVANJE RADA I SREDSTAVA, POLITIKA DRUŠTVENOG RAZVOJA I EKONOMSKA POLITIKA KAO ELEMENTI I FAKTORI RAZVOJA MEDUNACIONALNIH ODNOSA. SAOPSTENJA. Neki problemi funkcionisanja jedinstvenog jugoslovenskog tržišta i razvoja mednacionalnih odnosa / Dušan Anakioski. Kritika kritike sistema udruženog rada socijalističkog samoupravljanja / Tomislav Bendin. Ekonomski položaj privrednih grana kao faktor razvoja samoupravnih i mednacionalnih odnosa u Jugoslaviji / Momir Čećec. Autarkički regionalizam — specifični oblik ekonomskog nacionalizma / Josip Deželjin. Neka iskustva RMK Zenica u realizovanju društveno-ekonomskog razvoja sa stvaralaštvu Edvarda Kardelja u oblasti mednacionalnih odnosa / Petar Dodik. Neki aspekti razvoja nerazvijenih u stvaralaštvu Edvarda Kardelja u oblasti mednacionalnih odnosa / Lazar Durovski. Samoupravno udruživanje sredstava i rada kao faktor prevazilaženja meduregiončnih razlika u razvijenosti / Sulejman Kamenica. Politika i sistem podsticanja brzog razvoja privredno nedovoljno razvijenih republika i SAP Kosovo u funkciji jačanja mednacionalnih odnosa u SFR Jugoslaviji / Jovo Kepčija. Delavci iz drugih republiki u slovenskem gospodarstvu / Silva Mežnarić. Neki pokazatelji značaja, mesta, uloge i položaja agroindustrijskog kompleksa SAP Vojvodine u privrednom razvoju SFR Jugoslavije / Radovan Pejanović, Danilo Tomić. Počasno uveljavljanje integracijskih procesov združevanja dela in sredstev in njihov vpliv na mednacionalne odnose / Miroslav Rebernik. Mehanizam emisije novca kao faktor jedinstvenog tržišta i elementa mednacionalnih odnosa u Jugoslaviji / Asim Stranžak. Zašto stojimo na pola puta u samoupravnom organizovanju i udruživanju rada i sredstava? / Mitra Saroska. Ekonomski vidiki mednacionalnih odnosa s stališa delovne organizacije Titovih zavodi Litostroj / Anton Tomazič. Aspekt kretanja i problematike zaposlenosti u mednacionalnim odnosima / Muzafer Tufaj. RASPRAVA. Nacionalni odnosi u strategiji našeg ekonomskog razvoja / Cveta Mlakar. U poljoprivredi još uvek radi svaki treći Jugosloven / Danilo Tomić. Trebalo bi već jednom ocijeniti prirodne pogodnosti svake naše luke / Ivan Miloš. Udruživanje bez razvojnih programa gubi smisao / Dragutin V. Marsenić. Ekonomski odnosi sa inostranstvom i njihov uticaj na odnose između privrednih subjekata u Jugoslaviji s posebnim akcentom na medurepubličkoj saradnji / Mitre Koliševski. Mesto udruživanja rada i sredstava u društveno-ekonomskom karakteru mednacionalnih odnosa : Udruživanje rada i sredstava na osnovama samoupravljanja i društvene svojine — ekonomska zakonitost / Damjan Šečković. Planiranje mora postati sastavnim dijelom društvene svijesti svih / Josip Deželjin. Zašto se beži od udruživanja rada i sredstava / Miljenko Benčić. Neposredno odlučivanje više prepustiti organizacijama udruženog rada / Dušan Anakioski. — Rezimeji u srbohrvaščini, slovenščini, makedonščini, mađarščini, albanščini in angleščini.

PRIDONESOT na Edvard Kardelj za razvojot na teorijata i praktika na socijalističkoto samoupravuvanje. — Skopje : Sojuz na društva za filozofija, sociologija i politikologija na Makedonija, 1982. — 245 str. — Tekst v cirilici in latinici

Vsebuje: Teoretskata misla na Edvard Kardelj za jugoslovenskiot federalizem / Gorgi J. Caca. Pridonesot na Edvard Kardelj vo sozdavanjeto na ustavite na Jugoslavija / Svetomir Škarik. Kardeljevoto izučavanje na nacijata i nacionalnite odnosi vo sovremenoto opštество / Jakim Sinadinovski.

PREBIVALSTVO

1978

DEMOGRAFSKA kretanja i karakteristike stanovništva Jugoslavije prema nacionalnoj pripadnosti / [izdal Centar za demografska istraživanja Instituta društvenih nauka]. — Beograd : Centar za demografska istraživanja, 1978. — 160 str.

TODOROVIĆ Gordana. Projekcije stanovništva i teoretsko-metodološka studija. — Beograd : Centar za demografska istraživanja, Institut društvenih nauka, 1978. — 210 str.

WERTHEIMER-BALETIĆ Alica. Ekonomska aktivnost stanovništva i demografski aspekti. — Zagreb : Školska knjiga, 1978. — 201 str. : ilust.

ZGODOVINA

1978

ANDONOV-POLJANSKI Hristo. Makedonija i Slovenija : medžusebni vrski vo minatoto. — Skopje : Kultura, 1978. — 448 str. — (Sovremena opštествena misla). — Cir.

BILANDŽIĆ Dušan. Historija Socijalističke federativne republike Jugoslavije : glavni procesi. — Zagreb : Školska knjiga, 1978. — XII, 463 str.

PAŠIĆ Mitar. Istorija srpskih škola u Bosni i Hercegovini. — Sarajevo : Veselin Masleša, 1978. — 191 str. : ilustr. — (Biblioteka kulturno nasleđe). — Cir.

RAHIMI Shukri. Lufta e shqiptarëve për autonomi : 1897—1912 : Botohet me rastin e LOO vjetorit të Lidhjes së Prizrenit / [traduction française Murat Bejta]. — Prishtinë : Enti i teksteve dhe i mjeteve mësimore i Krahinës Socialiste Autonome të Kosovës, 1978. — 241 str. : ilustr. — Résumé: La lutte des Albanais pour l'autonomie 1897—1912 : str. 233—236

Literatura: str. 237—240

RIZVANOLI Masar. Prizrenska Liga 1878—1881. — Priština : Arhiv Kosova : Muzej Kosova, 1978. — 37, 39 str. : ilustr.

Vodič kroz izložbu organizovanu povodom jubileja 100 godišnjice Prizrenske Lige

1979

DORDEVIĆ Miroslav R. Srpska nacija u građanskom društvu : (od kraja XVIII do početka XX veka). — Beograd : Narodna knjiga, 1979. — 198 str. — Cir.

1980

DIMEVSKI Slavko. Za razvojot na makedonskata nacionalna misla do sozdavanjeto na tmoro. — Skopje : Kultura, 1980. — 340 str. — (Sovremena opštествena misla). — Cir. Bibliografija: str. 317—324

MINHENSKIOT dogovor i jugoslovenskite i čehoslovačkite narodi. — Skopje : Institut za nacionalna istorija, 1980. — 426 str. — Cir.

Simpozium Minhenskiot dogovor i jugoslovenskite i čehoslovačkite narodi : referati od simpozijumot održan na 5—6 oktobri 1978 godina vo Skopje

ŠEHIĆ Nusret. Autonomni pokret Muslimana za vrijeme austrougarske uprave u Bosni i Hercegovini. — Sarajevo : »Svjetlost«, 1980. — 396 str.

Izvori i literatura: str. 389—392

1981

KATARDZIEV Ivan. Borba za razvoj i afirmacija na makedonskata nacija. — Skopje : Kultura, 1981. — 338 str. — (Sovremena opštествena misla). — Cir.

MESAROŠ Sandor. Položaj Mađara u Vojvodini 1918—1929. — Novi Sad : Institut za istoriju, 1981. — 280 str. — (Monografije / Institut za izučavanje istorije Vojvodine ; 19)

MILOŠEVIĆ Slobodan D. Izbeglice i preseljenici na teritoriji okupirane Jugoslavije 1941—1945. godine. — Beograd : Narodna knjiga : Institut za savremenu istoriju, 1981. — 394 str. : ilustr. — (Studije i monografije)

1982

DOKUMENTI za odnosot na Komunističkata partija na Grčija kon makedonskoto nacionalno prašanje : 1918—1974 = Documents relatifs à l'attitude du Parti communiste Grec envers la question nationale macédonienne : 1918—1974 / izbor, redakcija, komentar i prevod Risto Kirjazovski. — Skopje : Arhiv na Makedonija, 1982. — LXXXVI, 619 str. — Cir.

PETROVIĆ Rade. Nacionalno pitanje u Dalmaciji u XIX stoljeću : (Narodna stranka i nacionalno pitanje 1860—1880). — [2. izd.]. — Zagreb : Svjetlost, 1982. — 334 str.

PREVODI

ALTMAN Gavro. Jugoslavia — a multinational community / [translation Marko Pavičić]. — Belgrade : Jugoslovenski pregled, 1978. — 42 str. : zemljepisne skice. — Prevod dela: Jugoslavia — višenacionalna zajednica

ALTMAN Gavro. La Yougoslavie — communauté nationale / [traduit par Vladimir Pavlović]. — Belgrade : Jugoslovenski pregled, 1978. — 44 str. : zemljepisne skice. — Prevod dela: Jugoslavia — višenacionalna zajednica

- ALTMAN Gavro.** Jugoslawien — eine vielnationale Gemeinschaft / [Übersetzung Ludvíka Razboršek]. — Beograd : Jugoslovenski pregled, 1978. — 46 str. : zemljepisne skice. — Prevod dela: Jugoslavija — višenacionalna zajednica
- ALTMAN Gavro.** Jugoslavija — mnogonacional'noe sodruženstvo / [glavnyj i otvetstvennyj redaktor Božidar Džurović ; prevod Iriny Fesenko]. — Beograd : «Jugoslovenska stvarnost» : «Jugoslovenski pregled», 1978 [1979]. — 48 str. : ilustr. — Cir. — Prevod dela: Jugoslavija — višenacionalna zajednica
- ALTMAN Gavro.** Yugoslavia — una comunidad plurinacional / [versión al castellano Radivoj Nikolić]. — Belgrado : Jugoslovenski pregled, 1978. — 44 str. : zemljepisne skice. — Prevod dela: Jugoslavija — višenacionalna zajednica
- NUSHI Pajazit.** La ligue de Prizren et les facteurs principaux de son entité libératrice / [traduit de l'albanais par Halit Halimi]. — Prishtinë : Le Secrétariat aux informations du Conseil Exécutif de la Région Socialiste Autonome de Kosovë, 1978. — 33 str., [7] list. tabel : ilustr.

1980

- KOLIŠEVSKI Lazar.** Aspects of the Macedonian question / [selected by Vančo Apostolski ; translation Margot and Boško Milosavljević]. — Belgrade : Socialist Thought and Practice, 1980. — 250 str. — Naslov izvornika: Aspekti na makedonskoto prašanje
- MINORITIES : Bridge Among the Nations ;** text by Institute for Ethnic problems in Ljubljana ; translated from the Slovene by Dušan Gabrovšek. — Ljubljana : Committee of information of SR Slovenia, 1980. — 57 str.

Vsebuje: The Italian and Hungarian nationalities in the Socialist Republic of Slovenia / Albina Lük.

1981

- KARDELJ Edvard.** La nación y el socialismo / [traducción Juan Octavio Prenz]. — Beograd : CAS Cuestiones actuales del socialismo, 1981. — 338 str. — Prevod dela: Nacija i socijalizam
- KARDELJ Edvard.** Nation und Sozialismus / Auswahl David Atlagić ; [Übersetzung Heinz Neubacher ; Umecllag Ivica Stević]. — Beograd : Sozialistische Theorie und Praxis, 1981. — 351 str. — (STP : Sozialistische Theorie und Praxis)

1982

- MATKOVSKI Alexandar.** A History of the Jews in Macedonia / [translated from Macedonian by David Arney]. — Skopje : Macedonian Review editions, 1982. — 223 str., [2] prepoznjena lista, [16] str. tabel

RIBIČIĆ Ciril, dr., docent za ustavno pravo na Pravni fakulteti Univerze Edvarda Kardelja v Ljubljani, YU-61000 Ljubljana, Trg osvoboditve 11

Aktualnost ustavnega koncepta federacije

Razprave in gradivo — Treatises and Documents, Inštitut za narodnostna vprašanja, Ljubljana 1983, št. 16, s. 41—51, 27 cit.

Sn (En, Sn, En)

Avtor obravnava ustavnopravni razvoj federalizma v novi Jugoslaviji, upošteva posebej rešitve, uvedene z ustavnimi spremembami v letih 1968 do 1974 ter Kardeljeve poglede na razvoj in bistvo jugoslovanskega federalizma. Kritično obravnava ustavno ureditev in prakso uresničevanja federalistivnih odnosov do leta 1963. V drugem delu prikazuje vsebinske spremembe, ki so jih glede odnosov v federaciji prinesla ustavna dopolnila in ustava SFRJ iz leta 1974. V sklepnem delu avtor posebej poudarja samoupravne družbenoekonomske temelje za urejanje odnosov v federaciji in kot neutemeljene zavrača nekatere predloge za spreminjanje ustavnih rešitev.

Avtorski izvleček

POTRČ Miran, dipl. ing., vodja delegacije skupščine SR Slovenije v zboru republik in pokrajin skupščine SFRJ, YU-61000 Ljubljana, Šubičeva 4

Aktualna vprašanja usklajevanja skupnih interesov v zboru republik in pokrajin skupščine SFRJ po načelih dogovarjanja z vidika delovanja delegatskega sistema.

Razprave in gradivo — Treatises and Documents, Inštitut za narodnostna vprašanja, Ljubljana 1983, št. 16, s. 53—65

Sn (En, Sn, En)

Avtor obravnava dogovarjanje republik in pokrajin v zboru republik in pokrajin skupščine SFRJ kot bistveno vprašanje pri razvoju delegatskih odnosov, od katerega je odvisno tudi izpolnjevanje dolgoročnega programa gospodarske stabilizacije. Opozarja na to, da prihaja do nerazumevanja in pomislekov glede vsebine načela dogovarjanja, čeprav ležijo dejanski razlogi za premalo uspešno dogovarjanje v neustrezni družbeni praksi. Avtor zato daje svoje poglede in stališča o možnostih in ukrepih za bolj učinkovito dogovarjanje o skupnih in posebnih interesih republik in pokrajin na zvezni ravni.

Avtorski izvleček

DEVETAK Silvo, mag., ravnatelj Inštituta za narodnostna vprašanja v Ljubljani, YU-61000 Ljubljana, Cankarjeva 5

Nekatera idejna in politična vprašanja nadaljnega razvoja jugoslovanske skupnosti narodov in narodnosti

Razprave in gradivo — Treatises and Documents, Inštitut za narodnostna vprašanja, Ljubljana 1983, št. 16, s. 15—26, 2 cit.

Sn (En, Sn, En)

Samoupravni socialistični družbeni odnosi in enakopravnost narodov in narodnosti Jugoslavije sta po mnenju avtorja dva osnovna in med seboj dialektično povezana temelja, na katerih gradimo jugoslovansko skupnost narodov in narodnosti. Zaradi tega poskuša v članku analizirati zlasti vpliv pojavov centralizma, unitarizma in nacionalizma na ti dve vrednoti, pri čemer izhaja iz družbenoekonomske in družbenopolitične situacije, ki je nastala s poglabljanjem gospodarske krize, v kateri se nahaja Jugoslavija. Avtor zavrača navedene odmike od samoupravnega socialističnega razvoja, ki je bil načrtan z ustavnimi in drugimi rešitvami v sedemdesetih letih, kot politično škodljive za trdnost in medsebojno povezanost jugoslovanske skupnosti, pri čemer jih tudi označuje kot neustrezno pot (zlasti centralizma) za reševanje problemov, s katerimi se soočamo. Zavzema se za razvijanje integracije jugoslovanske družbe na dejanskih interesih narodov in narodnosti in na vseh tistih skupnih značilnostih, ki smo jih razvili v skupnem življenju po revoluciji. Hkrati pa odklanja vse poskuse, da bi z spreminjanjem obstoječe ustavno-pravne ureditve ogrozili enakopravnost narodov in narodnosti Jugoslavije oziroma njihovo enakopravno odločanje v organih, v organizacijah in v telesih federacije, ko gre za njihove temeljne življenjske interese.

Avtorski izvleček

ŠUVAR Stipe, dr., član predsedstva CK ZK Hrvaške, YU-41000 Zagreb, Setališče Karla Marxa 14

Nacionalne ekonomije, mednacionalni odnosi, jugoslawenstvo

Razprave in gradivo — Treatises and Documents, Inštitut za narodnostna vprašanja, Ljubljana 1983, št. 15, s. 27—40

Srh (En, Sn, En)

Avtor v svojem članku v prvem delu obsežno in izčrpno opredeli mesto in vlogo nacionalnih ekonomij na današnji stopnji razvoja proizvajalnih sil v Jugoslaviji. Ob prikazu okoliščin, v katerih so nacionalne ekonomije nastale in se razvijale, so v članku določeni tudi tisti pogoji, katerim mora biti zadovoljeno, da bi lahko presegli tak način organiziranosti in delovanja jugoslovanskega gospodarskega sistema, ki v sebi še nosi kal centralizma in državlastniških odnosov. V drugem delu članka je govora o jugoslawenstvu in, s tem v zvezi, o problematiki narodnostnega neopredeljevanja.

P. B.

DEVETAK Silvo, M. A., Director of the Institute for Ethnic Studies in Ljubljana, YU-61000 Ljubljana, Cankarjeva 5

Some Conceptual and Political Problems of Further Development of the Yugoslav Community of Nations and Nationalities

Razprave in gradivo — Treatises and Documents, Institute for Ethnic Studies, Ljubljana 1983, No. 16, pp. 15—26, 2 notes

Sn (En, Sn, En)

The author argues that socialist self-management social relations and the equality of rights of the nations and nationalities represent two basic and dialectically interrelated strongholds of the building of the Yugoslav community of nations and nationalities. It is for this reason that the article attempts to analyze particularly the influence of the phenomena of centralism, unitarianism, and nationalism upon these two values. The starting point of the analysis is the socioeconomic and sociopolitical situation that has arisen in the wake of worsened economic crisis facing Yugoslavia. The author goes on to reject certain deviations from the development of self-managing socialism — that is, the development outlined by way of constitutional and other solutions in the 1970s — as being politically detrimental to the firmness and interrelatedness of the Yugoslav community, and indicates that they constitute an unsuitable course of action (particularly in the case of centralism) in regard to solving the problems that we are facing. He espouses the idea of developing the integration of the Yugoslav society on the basis of actual interests of the nations and nationalities as well as those common characteristics which have developed through our communal life in the period following the Revolution. At the same time, he rejects all the attempts at alterations to the existing constitutional-legal system, since they would endanger the equality of rights of the nations and nationalities and also their decision-making on equal terms in matters bearing on their vital interests, that is, the process performed in the organs, organizations, and bodies within the Federation.

Author's Abstract

RIBIČIĆ Ciril, Ph. D., Docent of Constitutional Law at the Faculty of Law in the Edvard Kardelj of Ljubljana, YU-61000 Ljubljana, Trg osvoboditve 11

On the Topicality of the Constitutional Concept of Federation

Razprave in gradivo — Treatises and Documents, Institute for Ethnic Studies, Ljubljana 1983, No. 16, pp. 41—51, 27 notes

Sn (En, Sn, En)

The author discusses the constitutional-legal development of federalism in postwar Yugoslavia, with special reference to the solutions introduced by the constitutional amendments adopted in the period from 1968 to 1974, and giving consideration to Kardelj's views on the essence and development of Yugoslav federalism.

The author further critically examines the constitutional system and the practice of implementing federal relations up to 1963. He presents the content of the changes introduced in the matter of the relations within the Federation by constitutional amendments and the Constitution of the Federal Socialist Republic of Yugoslavia of 1974.

The concluding section singles out the socioeconomic self-management foundations of directing the relations in the Federation, and rejects as unfounded certain proposals for changing the solutions adopted by the Constitution.

Author's Abstract

SUVAR Stipe, Ph. D., The member of the Presidency of the Central Committee of the League of Communists, YU-41000 Zagreb, Setališće Karla Marxa 14

National Economies, Inter-Nationality Relations, and Yugoslavianism

Razprave in gradivo — Treatises and Documents, Institute for Ethnic Studies, Ljubljana 1983, No. 16, pp. 27—40

Srb-Croat. (En, Sn, En)

In the first part of the article the author extensively and exhaustively defines the place and role of national economies at the present-day level of development of the forces of production in Yugoslavia. The circumstances are outlined under which national economies came into being and subsequently evolved, and the conditions are pinpointed that have to be met in order that such a manner of organizing and functioning of the Yugoslav economic system as still inherently contains seeds of centralism and state-ownership relations, might be surmounted.

The second part of the article tackles Yugoslavianism (i. e. espousal of the Yugoslav cause) and, within its context, the problems bearing upon the non-specification of ethnic affiliation.

P. B.

POTRC Miran, LLB, Chairman of the Delegation of the Assembly of the Socialist Republic of Slovenia in the Chamber of the Republics and Provinces of the Assembly of the Socialist Federal Republic of Yugoslavia, YU-61000 Ljubljana, Šubičeva 4

Topical Questions of Coordinating Joint Interests in the Chamber of the Republics and Provinces of the Assembly of the Socialist Federal Republic of Yugoslavia according to the Principles of Consultations from the Viewpoint of the Functioning of the Delegate System

Razprave in gradivo — Treatises and Documents, Institute for Ethnic Studies, Ljubljana 1983, No. 16, pp. 53—65

Sn (En, Sn, En)

The author discusses the consultations to reach agreement carried on between the republics and provinces within the Chamber of the Republics and Provinces of the Assembly of the Socialist Federal Republic of Yugoslavia, conceived as the basic problem originating in the process of developing delegate relations, that is, the problem on which depends also the implementation of the long-term program of economic stabilization. He points out that misunderstandings and doubts arise in the matter of content of the principle of consultations, even though the actual reasons for the less than successful results of consultations lie in unsuitable social practice. Therefore the author presents his views on the possibilities and measures to be undertaken with a view to establishing a more efficient level of consultations to decide on joint and individual interests advanced by the republics and provinces on the federal level.

Author's Abstract

KOROSEC Stefan, član predsedstva CK ZKS, YU-61000 Ljubljana, Tomšičeva 5

Družbenoekonomske podlage uresničevanja enakopravnosti narodov in narodnosti Jugoslavije

Razprave in gradivo — Treatises and Documents, Inštitut za narodnostna vprašanja, Ljubljana 1993, št. 16, s. 37—98, 10 cit.

Sn (En, Sn, En)

V prispevku so opredeljene družbenoekonomske podlage za uresničevanje enakopravnosti narodov in narodnosti Jugoslavije. Bistveni dejavniki v uveljavljanju ustavnih načel so: delovanje enotnega jugoslovanskega trga, sistem in politika hitrejšega razvoja proizvajalnih sil v gospodarsko manj razvitih republikah in avtonomni pokrajini Kosovo ter skupno načrtovanje in uresničevanje razvoja. Nekateri kvantitativni kazalci kažejo dosežene pozitivne rezultate pri uveljavljanju ustavnih načel o enakopravnosti narodov in narodnosti v praksi.

Analize družbenih in ekonomskih procesov kažejo, da smo v določenem smislu v prelomnem obdobju, ki pomeni uresničevanje programa dolgoročne ekonomske stabilizacije s krepitvijo vloge trga in zagotavljanja pogojev za normalno funkcioniranje enotnega jugoslovanskega trga. Za sedanjo stopnjo razvoja sistema in politike hitrejšega razvoja gospodarsko manj razvitih republik in SAP Kosovo je značilno, da združuje administrativno in samoupravno komponento. Nadaljnja perspektiva pri uveljavljanju enakopravnosti narodov in narodnosti oziroma republik in pokrajin je v razvoju socialističnega samoupravljanja, v upoštevanju različnega in skupnega ter objektivnih pogojev za življenje in delo v posameznih republikah in pokrajinah.

Avtorski izvleček

CACINOVIC Rudi, predsednik komisije za mednarodne odnose pri skupščini SR Slovenije, YU-61000 Ljubljana, Šubičeva 4

Razvojni problemi podružbljanja zunanje politike

Razprave in gradivo — Treatises and Documents, Inštitut za narodnostna vprašanja, Ljubljana 1983, št. 16, s. 67—74

Sn (En, Sn, En)

Avtor navaja temeljna določila zvezne ustave in ustav republik in obeh pokrajin ter poudarja njihovo dosledno demokratičnost in enakopravnost narodov in narodnosti kot dosežen izraz lastne revolucionarne poti preko skupnega oboženege odpora tujim okupatorjem, do iskanja ustavnih in zakonskih določil, primernih za enakopraven razvoj razvite mnogonacionalne nove družbe.

Govori o sekretariatu zunanjih zadev kot o servisu podružbljene zunanje politike, katere subjekti so zvezni, republiški in pokrajinski, pa vse do občinskih in predstavnikov združenega dela, pri čemer opozarja na vlogo skupščin, družbenopolitičnih organizacij, interesnih skupnosti, še posebej interesnih skupnosti narodnosti. Omenja pri tem pomembno vlogo strokovnih kadrov in informiranosti. Posebno prikazuje avtor vlogo občin in poudarja načine uveljavljanja delavcev v združenem delu in občanov kot nosilcev odločanja in zavestnih dejavnikov v celotnosti odnosov družbene reprodukcije in razvoja teh povezav zunaj državnih meja na vseh področjih.

Avtorski izvleček

VILHAR Nada, dipl. oec., raziskovalni asistent, Inštitut za narodnostna vprašanja, YU-61000 Ljubljana, Cankarjeva 5

Gospodarsko povezovanje kot temeljni prispevek razvitejših za razvoj manj razvitih območij Jugoslavije s posebnim ozirom na SR Slovenijo — predvsem tisti aspekti, ki zadevajo mednacionalne odnose

Razprave in gradivo — Treatises and Documents, Inštitut za narodnostna vprašanja, Ljubljana 1983, št. 16, s. 99—119, 31 cit.

Sn (En, Sn, En)

S hitrejšim razvojem gospodarsko nerazvitih republik in avtonomne pokrajine Kosovo se ustvarjajo pogoji za vsestranski materialni in družbeni razvoj cele države ter se uresničuje ekonomska enakopravnost narodov in narodnosti Jugoslavije kot enega izmed faktorjev njihove nacionalne enakopravnosti. Družbeno-ekonomski razvoj in zmanjševanje regionalnih neenakosti jugoslovanskih republik in avtonomnih pokrajin sta bila osnovna cilja ekonomske politike v vsem povojnem obdobju.

Članek prikazuje razvoj sistema ukrepov za pospeševanje razvoja manj razvitih območij v vsem povojnem obdobju, njihovo dopolnjevanje in izpopolnjevanje. Prikazan je razvoj programov in projektov, ki naj bi se realizirali z združevanjem sredstev Sklada za razvoj manj razvitih republik in SAP Kosovo in analiza dosedanjih izkušenj na področju združevanja dela in sredstev OZD iz SR Slovenije z OZD iz gospodarsko nezadostno razvitih republik in SAP Kosovo. V zaključku so prikazani rezultati dosedanjega gospodarskega povezovanja na gospodarski razvoj manj razvitih območij Jugoslavije.

Avtorski izvleček

PLETERSKI Janko, dr., redni profesor Filozofske fakultete Univerze Edvarda Kardelja v Ljubljani, YU-61000 Ljubljana, Aškercjeva 12

Zgodovinska izhodišča in osnovni smisel obstoja Socialistične federativne republike Jugoslavije

Razprave in gradivo — Treatises and Documents, Inštitut za narodnostna vprašanja, Ljubljana 1983, št. 16, s. 75—86

Sn (En, Sn, En)

Avtor obravnava posamezne vidike kontinuitete predvojne in povojne Jugoslavije kot državne tvorbe in ugotavlja, da razlogov za takšno kontinuiteto ni mogoče iskati zgolj v geografski in demografski skladnosti obeh držav. Prepričan je, da gre za dolgotrajno zgodovinsko strukturalno pogojenost, ki deluje v smeri ustvarjanja in ohranjanja skupne državnosti narodov in narodnosti Jugoslavije. Družbenopolitično podlago za takšno državo pa vidi v sozvočju med zavestno revolucionarno dejavnostjo, ki jo podrobno analizira in delovanjem zgodovinsko strukturalne podstatni na ozemlju Jugoslavije.

Avtorski izvleček

UDC 327.342.25(497.1)

CACINOVIČ Rudi, President of the Commission for International Relations in the Assembly of the Socialist Republic of Slovenia, YU-61000 Ljubljana, Subičeva 4

Developmental Problems of the Socialization of Foreign Policy

Razprave in gradivo — Treatises and Documents, Institute for Ethnic Studies, Ljubljana 1983, No. 16, pp. 67—74

Sn (En, Sn, En)

The author cites the basic provisions of the federal, republican, and provincial constitutions, stressing their consistently democratic orientation and the equality of rights of the nations and nationalities as a consistent expression of their own revolutionary path highlighted in their common armed rising against the foreign conquerors, and later in the search for such constitutional and legal provisions as promoted the development on the basis of the equality of rights of a developed and new multinational society.

The author further discusses the Federal Secretariat for Foreign Affairs as a service of socialized foreign policy whose subjects range from the federal, republican, and provincial ones down to those at the communal level and the representatives of associated labor. Here he also highlights the role of the assemblies, sociopolitical organizations, communities of interests, and in particular of communities of interest formed by ethnic groups. He also mentions the important role of trained personnel and of being well-informed. He discusses separately the role of the communes and emphasizes the manners of asserting the workers in associated labor and the citizens as decision-makers and conscious factors in the integrated network of relations of social reproduction and of the development of these linkages beyond the national borders in all the spheres of activity.

Author's Abstract

KOROSEC Stefan, The member of the Presidency of the Central Committee of the League of Communists, YU-61000 Ljubljana, Tomšičeva 5

Socioeconomic Bases for Exercising the Equality of Rights of the Nations and Nationalities Living in Yugoslavia

Razprave in gradivo — Treatises and Documents, Institute for Ethnic Studies, Ljubljana 1983, No. 16, pp. 87—98

Sn (En, Sn, En)

The article pinpoints socioeconomic bases for exercising the equality of rights of the nations and nationalities of Yugoslavia. The basic factors affecting the exercising of constitutional principles are as follows: the functioning of an integral Yugoslav market, the system and policy of a faster development of production potential in economically less developed republics and in the autonomous province of Kosovo, and joint planning and exercising development plans.

Certain quantitative indicators point to favorable results achieved in exercising the constitutional principles of the equality of rights of the nations and nationalities.

The analyses of social and economic processes show that in a certain sense we have come to a turning-point in the history, which stands for the implementation of the long-term plan of economic stabilization, including the strengthening of the role of the market and the fulfillment of conditions required for the normal functioning of the integral Yugoslav market. The present level of development of the system and policy of a faster development of economically less developed republics and of the Socialist Autonomous Province of Kosovo, characteristically amalgamates an administrative and a self-management component. Further perspectives in exercising the equality of rights of the nations and nationalities — or republics and provinces — are to be sought in the development of socialist self-management, in considering both the different and the common as well as the objective conditions of life and work in individual republics and provinces.

Author's Abstract

UDC 330.34(497.1):330.3(497.11/.17)

UDC 949.71:323.1

PLETERSKI Janko, dr Ph. D., Full Professor of the Faculty of Philosophy, YU-61000 Ljubljana, Aškerčeva 12

Historical Origins and the Rationale of the Existence of the Socialist Federal Republic of Yugoslavia

Razprave in gradivo — Treatises and Documents, Institute for Ethnic Studies, Ljubljana 1983, No. 16, pp. 75—83

Sn (En, Sn, En)

The author treats individual aspects of the continuity observed in prewar and postwar Yugoslavia as a state community, and concludes that the reasons for such a continuity are not to be sought solely in the geographical and demographic congruity between the two states. He firmly believes that it is necessary to take into account the long-lasting historico-structural factors which have steered the development of the state toward creating and maintaining a joint statehood of the nations and nationalities of Yugoslavia. It is the author's belief that sociopolitical foundations for such a state are to be found in the harmony of conscious revolutionary activities, which he analyzes in detail, and the working of the historico-structural substratum on the territory of Yugoslavia.

Author's Abstract

VILHAR Nada, Research assistant, Institute for Ethnic Studies, YU-61000 Ljubljana, Cankarjeva 5

Economic Integration as the Basic Contribution of the More Developed Areas of Yugoslavia to the Progress of the Less Developed Ones with Special Reference to the Socialist Republic of Slovenia — Principally Those Aspects Which Concern Inter-Nationality Relationships

Razprave in gradivo — Treatises and Documents, Institute for Ethnic Studies, Ljubljana 1983, No. 16, pp. 99—119, 31 notes

Sn (En, Sn, En)

An accelerated development of the economically less developed republics and the autonomous province of Kosovo creates the conditions of a manysided material and social progress of the entire country, and helps realize the economic equality of the nations and nationalities living in Yugoslavia as one of the factors of their national equality. Socioeconomic development and the lessening of regional disparities between the republics and autonomous provinces of Yugoslavia have constituted the two basic goals of our economic policy throughout the postwar period.

The article presents the evolution of the system of measures taken for the sake of acceleration of the development of the less developed areas, embracing the total postwar period, and discusses also the amendments and improvements made. We have shown the evolution of those programs and projects which are to be implemented by pooling the resources of the Fund for the Development of the Less Developed Republics and those of the Socialist Autonomous Province of Kosovo. An analysis is given of the experiences hitherto gained in the sphere of the pooling of labor and resources of the Slovene organizations of associated labor and those of the organizations of associated labor from the economically insufficiently developed republics and SAP Kosovo.

The concluding section presents the results of the economic integration and their impact upon the economic development of the less developed areas of Yugoslavia.

Author's Abstract

NOVAK-LUKANOVIĆ Sonja, prof., raziskovalni asistent, Inštitut za narodnostna vprašanja, YU-61000 Ljubljana, Cankarjeva 5

Nekateri elementi vzgoje za sožitje v vzgojnoizobraževalnem procesu osnovne šole

Razprave in gradivo — Treatises and Documents, Inštitut za narodnostna vprašanja, Ljubljana 1983, št. 16, s. 137—146, 3 cit.

Sn (En, Sn, En)

V Jugoslaviji, ki je skupnost številnih narodov in narodnosti ima vzgoja in izobraževanje v duhu medsebojnega razumevanja in v duhu sožitja ne glede na nacionalno pripadnost poseben pomen.

Pri pregledovanju učnega načrta za osnovno šolo nas je predvsem zanimalo, kateri predmeti vsebujejo smotre in vsebino, ki se nanaša na »vzgojo za sožitje«, kot lahko z eno besedo poimenujemo razvijanje takšnih vrednot kot so bratstvo in enotnost, oblikovanje patriotičnega čustva, ljubezen do domovine in njenih narodov in narodnosti, pravilno vrednotenje temeljnih pridobitev NOB. Pri tem ni samo pomembno koliko je te problematike, če je ustrezno zastopana, ampak predvsem kako je predstavljena. Učence je potrebno seznanjati s pridobitvami jugoslovanske socialistične revolucije, kajti pomen »pridobitve« označuje nekaj, kar se je v preteklosti dogodilo, uresničilo in živi naprej v tej ali drugačni obliki in se še naprej razvija. To pomeni, da ne gledamo na pridobitve jugoslovanske socialistične revolucije samo kot na nekaj, kar se je v določenem obdobju izoblikovalo kot vrednota, temveč kot nekaj, kar se razvija in kar bo imelo svojo vrednost za nas tudi v prihodnosti.

Avtorski izvleček

ZABJEK Saša, prof., raziskovalni asistent, Inštitut za narodnostna vprašanja, YU-61000 Ljubljana, Cankarjeva 5

Kultura — element zблиževanja med narodi in narodnostmi

Razprave in gradivo — Treatises and Documents, Inštitut za narodnostna vprašanja, Ljubljana 1983, št. 16, s. 121—126, 3 cit.

Sn (En, Sn, En)

Kulture jugoslovanskih narodov in narodnosti so se razvijale v različnih družbeno-ekonomskih pogojih in so dosegle različno stopnjo razvoja. Kulture v Jugoslaviji je nemogoče zreducirati na en sam model, s katerim bi zajeli množico posebnosti, ki opredeljujejo posamezne kulture, vezane na določene sredine, stanja in situacije. Kulturno sodelovanje kot kreativen spopad omogoča nastajanje novih struktur kot na primer kulture »enotnosti v različnosti«. Množično medsebojno sodelovanje zahteva odgovarjajoča merila in upoštevanje dejstva, kaj neka kultura lahko da in kaj je sposobna sprejeti. Manifestativnost ne zadovoljuje, potrebno je poglobljeno medsebojno poznavanje, ki ga omogoča načrtna vzgoja, s katero zagotavljamo zadovoljivo kulturno informacijo drug o drugem.

Avtorski izvleček

GENORIO Rado, mag., **KLEMENČIĆ** Vladimir, dr., **STERGAR** Aleš, prof.

Vprašanja okrog interpretacije rezultatov jugoslovanskega popisa prebivalstva po narodnosti leta 1981

Razprave in gradivo — Treatises and Documents, Inštitut za narodnostna vprašanja, Ljubljana 1983, št. 16, s. 147—156, 14 cit.

Sn (En, Sn, En)

Namen prispevka je izpostaviti nekatera vprašanja okrog interpretacije rezultatov jugoslovanskega popisa prebivalstva po narodnosti leta 1981. Temeljna ugotovitev je, da sorazmerno velikih sprememb v narodnostni sestavi v primerjavi s predhodnim popisom leta 1971 ne gre pripisovati zgolj dinamiki razvoja posameznih jugoslovanskih narodov in narodnosti v zadnjem desetletju, temveč predvsem metodologiji popisa s prevelikim številom kategorij — zlasti v okviru skupine narodnostno neopredeljenih. To je omogočilo, da se je znatno število prebivalstva identificiralo za »Jugoslovane«, kar pa nima z narodnostno pripadnostjo nikakršne zveze. Število teh se je zlasti povečalo v narodnostno heterogenih območjih Jugoslavije.

Avtorski izvleček

NEČAK-LUK Albina, prof., višji raziskovalni sodelavec, Inštitut za narodnostna vprašanja, YU-61000 Ljubljana, Cankarjeva 5

Enakopravnost jezikov kot element enakopravnosti narodov in narodnosti SFRJ

Razprave in gradivo — Treatises and Documents, Inštitut za narodnostna vprašanja, Ljubljana 1983, št. 16, s. 127—135, 24 cit.

Sn (En, Sn, En)

Študija obravnava razsežnosti jezikovnega vprašanja v Jugoslaviji kot sestavnega dela problematike mednarodnih odnosov in uresničevanja enakopravnosti med narodi in narodnostmi.

Račlenjuje razmerje med jeziki narodov in narodnostmi na naslednjih ravneh: razmerja med jeziki (in pisavami) narodov Jugoslavije in razmerja med jeziki narodov in narodnostmi na posameznih območjih javne in službene rabe. Opozarja na določena izkrivljanja in nerazumevanja vsebine in razsežnosti enakopravnosti jezikov narodov in narodnosti ter navaja konkretne normativne odločitve o tem vprašanju.

Avtorski izvleček

ZABJEK Saša, Research assistant, Institute for Ethnic Studies,
YU-61000 Ljubljana, Cankarjeva 5

Culture — Element of Bridging the Gaps between Nations and Nationalities

Razprave in gradivo — Treatises and Documents, Institute for Ethnic Studies,
Ljubljana 1983, No. 16, pp. 121—126, 9 notes

Sn (En, Sn, En)

The cultures of the Yugoslav nations and nationalities have evolved in diverse socioeconomic circumstances, attaining varying levels of development. It is quite impossible to reduce the cultures in Yugoslavia to only one model wherein would be included a myriad of peculiarities that define each culture which is, in its turn, associated with specific milieus, states, and situations. Cultural cooperation envisaged as a creative conflict paves the way for the formation of new structures such as the culture of "unity within diversity". Large-scale cooperation with one another requires the establishment of adequate criteria and consideration of the question of what a certain culture can give away and what it is capable of absorbing. The manifestative character in itself will not do; our in-depth knowledge of one another is needed that can be achieved by planned education whereby a satisfactory cultural information that we are to have about one another is ensured.

Author's Abstract

NEČAK-LUK Albina, Senior Researcher, Institute for Ethnic Studies,
YU-61000 Ljubljana, Cankarjeva 5

The Equality of Languages as an Element of the Equality of the Nations and Nationalities Living in the Socialist Federal Republic of Yugoslavia

Razprave in gradivo — Treatises and Documents, Institute for Ethnic Studies,
Ljubljana 1983, No. 16, pp. 127—135, 24 notes

Sn (En, Sn, En)

The study treats the dimensions of language question in Yugoslavia as a constituent part of the problems of inter-nationality relations and of the implementation of the principle of equality between the nations and nationalities. The author analyzes the relations between the languages of the nations and those of the nationalities on the following levels: The relations between the languages (and alphabets) of the peoples of Yugoslavia, and the relations between the languages of the nations and nationalities in the individual spheres of official and public use.

Consideration is given to certain distortions and misunderstandings of the substance and dimensions of the use on equal terms of the languages of the nations and nationalities. Concrete normative resolutions concerning this question are brought forward.

Author's Abstract

NOVAK-LUKANOVIČ Sonja, Research assistant, Institute for Ethnic Studies,
YU-61000 Ljubljana, Cankarjeva 5

Some Elements of Education as Contributing Factors In the Growth of Coexistence within the Educational-Instructional Process in the Primary School

Razprave in gradivo — Treatises and Documents, Institute for Ethnic Studies,
Ljubljana 1983, No. 16, pp. 137—146, 9 notes

Sn (En, Sn, En)

It is hardly surprising that in Yugoslavia, itself a community of a number of nations and nationalities, education and instruction as conceived in the spirit of peaceful coexistence and mutual understanding regardless of ethnic affiliation, have been assigned a place of special importance.

While surveying the primary-school curriculum, we were especially interested in pinpointing those subjects which contained the goals and content referring to "education for the growth of coexistence", by which term we indicate furtherance of values such as fraternity and unity, growth of patriotic feeling, love of one's homeland and of its nations and nationalities, and proper assessment of the basic achievements of the National Liberation War. A matter of prime importance here is not so much the quantity of these topics, i. e. not the question of its adequate representation, but rather the manner of presentation. Pupils must be familiarized with the achievements of the Yugoslav socialist revolution, because the very notion of "achievement" is used to indicate something that occurred in the past or was realized, but has kept its existence and developed further in some guise or other. This is to say that we regard the achievements of the Yugoslav socialist revolution not only as a value that crystallized out as such in a certain period of time, but also as an entity that has been evolving incessantly, an entity that will retain its value to us in the future too.

Author's Abstract

GENORIO Rado, KLEMENČIČ Vladimir, STERGAR Aleš

Questions of Interpreting the Results of the Yugoslav Population Census of 1981 in Terms of Ethnic Affiliation

Razprave in gradivo — Treatises and Documents, Institute for Ethnic Studies,
Ljubljana 1983, No. 16, pp. 147—156, 14 notes

Sn (En, Sn, En)

It is the purpose of this article to indicate a number of questions of interpreting the results of the Yugoslav population census of 1981 in terms of ethnic affiliation. The basic conclusion reached is that the relatively great changes in the ethnic composition, revealed by comparison with the results of the preceding census of 1971, should not be attributed solely to the developmental dynamics of each of the Yugoslav nations and nationalities within the last decade, but first and foremost to the methodology used in the census, which offered too large a number of categories — particularly in the framework of the group that declared no ethnic affiliation. It was thanks to this fact that a substantial number of the population declared themselves to be "Yugoslavs", thus identifying themselves in such a way as has no bearing on the ethnic affiliation. The number of "Yugoslavs" was especially notable for its increase in the nationally/ethnically heterogeneous areas of Yugoslavia.

Author's Abstract

MITIĆ Miodrag, dr., namestnik predsednika Zveznega sekretariata za zakonodajo, YU-11000 Beograd, Omladinskih brigada 1

Neko karakteristike i specifičnosti u normativnom uređivanju ravnopravnosti naroda i narodnosti

Razprave in gradivo — Treatises and Documents, Inštitut za narodnostna vprašanja, Ljubljana 1983, št. 16, s. 177—194

Srh (En, Srh, En)

Načelo ravnopravnosti naroda i narodnosti kao predmet odredaba Ustava SFRJ, ustava republika i autonomnih pokrajina, saveznog, republičkog i pokrajinskog zakonodavstva, statuta opština i drugih društveno-političkih zajednica, kao i odredaba samoupravnog prava. SFRJ kao samoupravna demokratska zajednica ravnopravnih naroda i narodnosti.

Odredbe Ustava SFRJ o ravnopravnosti jezika i pisama naroda i narodnosti, o pravu slobodnog izražavanja narodnosti i kulture, slobodne upotrebe jezika i pisma, o pravu razvoja sopstvene kulture i osnivanja sopstvenih organizacija. Odredbe ustava republika i autonomnih pokrajina o društveno-političkim zajednicama i posebnim organima koji razmatraju pitanja značajna za ravnopravnost naroda i narodnosti, odredbe o sorazmernoj zastupljenosti, ravnopravnoj upotrebi jezika i pisama, razvoju kulture i nastavi i obrazovanju na sopstvenom jeziku, izražavanju nacionalnih osobenosti, upotrebi zastava i dr. Odredbe o etničkim grupama. Specifična rešenja u statutima opština i opštim aktima samoupravnih organizacija i zajednica. Društveno-političke organizacije kao važan činilac u ostvarivanju ravnopravnosti naroda i narodnosti.

Avtorski izvećek

BELTRAM Peter, dipl. soc., raziskovalni asistent, Inštitut za narodnostna vprašanja, YU-61000 Ljubljana, Cankarjeva 5

Nekateri vidiki razvoja narodne identitete pripadnikov narodnosti v SFR Jugoslaviji

Razprave in gradivo — Treatises and Documents, Inštitut za narodnostna vprašanja, Ljubljana 1983, št. 16, s. 157—168, 29 cit.

Sn (En, Sn, En)

Članek poizkuša nakazati nekatere objektivne dejavnike, ki pripadnikom narodnosti omejujejo možnosti, da bi se na vseh ravneh enakopravno vključili v vse oblike družbenih odnosov. V začetku članek obravnava razlike med pojmom asimilacija in integracija, večji del pa je posvećen obravnavi oblikovanja narodne identitete na različnih stopnjah socializacije. V zadnjem delu so prikazane nekatere dileme v zvezi z zagotavljanjem posebnih pravic narodnostim.

Avtorski izvećek

JOGAN Savin, dr., delegat Zveznega zbora Skupščine SFRJ, YU-61000 Ljubljana, RK SZDL Slovenije, Komenskega 11

Vloga občine pri uresničevanju enakopravnosti narodov in narodnosti ter posebej ustavnega položaja narodnosti

Razprave in gradivo — Treatises and Documents, Inštitut za narodnostna vprašanja, Ljubljana 1983, št. 16, s. 185—190, 3 cit.

Sn (En, Sn, En)

Avtor najprej opredeljuje tiste značilnosti glede položaja in funkcij občine v Jugoslaviji, glede katerih se razlikuje od institucij t. i. lokalne samouprave v drugih sodobnih državah. Pri tem poudarja zlasti težnjo, da bi naj bila občina v Jugoslaviji temeljna celica političnega sistema, ki ima vpliv na oblikovanje politike v širših skupnostih (republikah, federacijah), hkrati pa ima možnost, da relativno samostojno in s svojimi sredstvi ureja mnoga vprašanja položaja, dela in življenja svojih občanov. V teh okvirih je treba obravnavati tudi uresničevanje ustavnega položaja narodnosti, kot so pravica do povezovanja z matičnim narodom, zagotavljanje ustrezne zastopanosti pripadnikov narodnosti v sestavi delegacij in organov oblasti ter samoupravljanja, uresničevanje pravice do svobodne uporabe lastnega jezika in razvijanje lastne nacionalne kulture na področju vzgoje in izobraževanja, kulture, informiranja idr. Blstveno pri tem je, da teh pravic ne zagotavljajo le pristojni organi, temveč da jih velik del neposredno uresničuje delovni ljudje in občani — pripadniki narodnosti in drugi, v razvejanem spletu samoupravnih odnosov v občini.

Avtorski izvećek

JONČIĆ Koča, dr., YU-11000 Beograd, Bulevar oktobarske revolucije 61

Narodnosti kao konstitutivni element jugoslovenske zajednice

Razprave in gradivo — Treatises and Documents, Inštitut za narodnostna vprašanja, Ljubljana 1983, št. 16, s. 169—175

Srh (En, Srh, En)

Narodnosti nacionalne manjine su trajno prisutan činilac na tlu Jugoslavije. Danas one čine 12 % njenog stanovništva. U Kraljevini Jugoslaviji narodnosti su bile izložene diskriminaciji, asimilaciji i teroru, svedene na objekat međunarodne zaštite. U toku drugog svetskog rata one su se postepeno uključile u narodno-slobodilačku borbu naroda Jugoslavije i socijalističku revoluciju i time stekle svojstvo konstitutivnog elementa u stvaranju i uređivanju nove Jugoslavije kao federativne zajednice ravnopravnih naroda i narodnosti. Odlukom AVNOJ-a kao najvišeg zakonodavnog tela (1943) garantovano im je obezbeđenje nacionalnih prava u budućoj zajedničkoj državi. U konačnom uobličavanju federacije (1945) obrazovane su i dve autonomne jedinice, u sastavu republike Srbije, u kojima živi najveći deo pripadnika manjina u Jugoslaviji. Ustavni, materijalni i društveni razvitak nove Jugoslavije obezbedio je predpostavke za ostvarivanje ravnopravnog položaja narodnosti. Novi Ustav 1974. utvrdio je ravnopravnost narodnosti kao kolektiviteta i obezbeđivanje uslova za ostvarivanje takvog njihovog položaja u čitavom društveno-političkom i ustavno-pravnom sistemu emije.

Avtorski izvećek

BELTRAM Peter, Research assistant, Institute for Ethnic Studies, YU-61003 Ljubljana, Cankarjeva 5

Aspects of the Development of National Identity in the Case of Members of the Nationalities Living in the Socialist Federal Republic of Yugoslavia

Razprave in gradivo — Treatises and Documents, Institute for Ethnic Studies, Ljubljana 1983, No. 16, pp. 157—168

Sn (En, Sn, En)

The article attempts to outline certain objective factors on account of which those belonging to a nationality have rather limited possibilities of being integrated into all the forms of social relations on the basis of complete equality of rights at all levels. The article begins by discussing the differences between the concepts of assimilation and integration, while the major part thereof is devoted to the treatment of the formation of national identity at diverse levels of socialization. The concluding paragraphs point out certain dilemmas associated with ensuring special rights to nationalities.

Author's Abstract

JONČIĆ Koča, Ph. D., YU-11000 Beograd, Bulevar oktobarske revolucije 61

Nationalities as a Constituent Part of the Yugoslav Community

Razprave in gradivo — Treatises and Documents, Institute for Ethnic Studies, Ljubljana 1983, No. 16, pp. 169—175

Srb-Croat (En, Srb-Croat, En)

Nationalities (national minorities) have been a constant historical factor on the territory of Yugoslavia. At present they represent 12 per cent of the entire population. In the times of the Kingdom of Yugoslavia, the nationalities were exposed to discrimination, assimilation, and oppression, having been reduced to an object of international protection. In the course of the Second World War, the minorities gradually joined the National Liberation War waged by the nations of Yugoslavia, and also participated in the socialist revolution, thereby securing themselves the attribute of a constituent part in the process of creating and regulating new Yugoslavia conceived as a federal community of the nations and nationalities living on terms of equality with one another. The resolution passed by the Anti-Fascist Council of the National Liberation of Yugoslavia (1943), the highest legislative authority, assured to the minorities their national rights to be implemented in the future state community. The final formation of the Federation (1945) brought about the establishment of two autonomous units within the republic of Serbia, in which live most of the citizens belonging to the minorities on the territory of Yugoslavia.

The constitutional, material, and social progress in new Yugoslavia supplied the ideas concerning the implementation of the status of equality of the nationalities. The new constitution of 1974 established the equality of a nationality regarded as a collectivity, and ensured stipulations to be realized with a view to asserting such a status of the nationalities in the entire sociopolitical and constitutional-legal system of Yugoslavia.

Author's Abstract

MITIĆ Miodrag, Ph. D., Deputy President of the Federal Secretariat for Legislation, YU-11000 Beograd, Omladinskih brigada 1

Some Characteristics and Specificities of the Normative Regulation of the Equality of Rights of the Nations and Nationalities

Razprave in gradivo — Treatises and Documents, Institute for Ethnic Studies, Ljubljana 1983, No. 16, pp. 177—184

Srb-Croat (En, Srb-Croat, En)

The principle of the equality of the nations and nationalities is discussed as it is laid down in the provisions of the Constitution of the Socialist Federal Republic of Yugoslavia, in the constitutions of the republics and autonomous provinces, in the enactments of federal, republican, and provincial legislation, in the statutes of communes and other sociopolitical communities, and in the self-management law. The Socialist Federal Republic of Yugoslavia as a self-managing democratic community in which the nations and nationalities live on terms of equality.

Provisions of the Constitution of the Socialist Federal Republic of Yugoslavia that deal with the equality of the languages and alphabets of the nations and nationalities, free use of the languages and alphabets, the right to promote one's own culture and to set up one's own organizations to that effect. Regulations contained in the constitutions of the republics and autonomous provinces, which treat sociopolitical communities and special organs that consider in detail all the questions affecting the equality of the nations and nationalities. Regulations governing proportional representation, use of languages and alphabets on equal terms, development of culture, instruction and education in one's own mother tongue, expression of ethnic characteristics, use of flags, and so on. Provisions concerning ethnic groups. Specific solutions in communal statutes and official documents of self-managing organizations and communities. Sociopolitical organizations as a significant factor in the process of implementing the equality of the nations and nationalities.

Author's Abstract

JOGAN Savin, Ph. D., The delegate of the Federal Council of the Assembly of the Socialist Federal Republic of Yugoslavia, 61000 Ljubljana, Komenskega 11

The Role of the Commune in Implementing the Equality of Rights of the Nations and Nationalities and Especially the Constitutional Status of the Nationalities

Razprave in gradivo — Treatises and Documents, Institute for Ethnic Studies, Ljubljana 1983, No. 16, pp. 185—190, 3 notes

Sn (En, Sn, En)

The author starts out by indicating those characteristics of the status and functions of the commune in Yugoslavia which differentiate it from the institutions of the so-called local self-management existing in other contemporary countries. In this connection he highlights the tendency on the part of the commune in Yugoslavia to assert itself as the fundamental unit of the political system, a unit which exerts influence on the formation of policies within broader communities (republic, Federation), and has at the same time the opportunity to handle — relatively independently and through the use of its own means — many questions pertaining to the status, work, and life of the citizens living in it. It is within this context that should be discussed also the implementation of the constitutional status of the nationalities which is defined in such provisions as the right to cooperation with mother countries and their inhabitants, the assurance of appropriate representation of those belonging to the nationalities in the makeup of delegations and organs of power and of self-management, the realization of the right to free use of mother tongues and furtherance of the nationalities' own cultures in the fields of education, instruction, culture, the imparting of information, and others. The basic fact here is that these rights are not only ensured by competent organs but also directly enforced by the working people and citizens — both members of the nationalities and others, participants in the ramified network of self-management relations in the commune.

Author's Abstract

KLOPČIČ Vera, dipl. jur., raziskovalni sodelavec, Inštitut za narodnostna vprašanja, YU-61000 Ljubljana, Cankarjeva 5

Urejanje položaja narodnosti v statutih občin na narodnostno mešanih območjih SFRJ

Razpravo in gradivo — Treatises and Documents, Inštitut za narodnostna vprašanja, Ljubljana 1983, št. 16, s. 191—199, 5 cit.

Sn (En, Sn, En)

Članek obravnava pravno urejanje pravic narodnosti na narodnostno mešanih območjih. Obdelanih je 39 statotov z narodnostno mešanih območij v SFRJ. Njihovo vsebino je analizirala s stališča, ali so pravice oziroma položaj narodnosti sploh opredeljene, in če so ali so zajete npr. pravica do vzgoje in izobraževanja v materinem jeziku, uporaba jezikov pred državnimi in upravnimi organi, pravica do uporabe simbolov, urejanje stikov z matico ter način vključevanja interesov narodnosti v sistem samoupravnega odločanja. V tekstu so navedeni člani posameznih statotov, ki se nanašajo na zgoraj omenjena področja.

Avtorski izvleček

KLOPCIC Vera, Researcher, Institute for Ethnic Studies,
YU-61000 Ljubljana, Cankarjeva 5

**The Regulation of the Status of the Nationalities by the Ordinances
of the Communes in the Areas Inhabited by Nationally Mixed
Population within the Socialist Federal Republic of Yugoslavia**

Razprave In gradivo — Treatises and Documents, Institute for Ethnic Studies,
Ljubljana 1983, No. 16, pp. 191—199

Sn (En, Sn, En)

The article discusses the legal regulation of the rights of the nationalities in nationally mixed areas within the Socialist Federal Republic of Yugoslavia. For this study, thirty-nine communal statutes (i. e. registers of communal enactments) have been examined that cover nationally mixed areas in the Socialist Federal Republic of Yugoslavia. The contents of these statutes have been analyzed from the viewpoint of whether or not the rights and/or the status of the nationalities have been at least defined and — in case of the answer in the affirmative — whether or not e. g. the right to culture and education in the mother tongue has been included, along with other rights such as the use of the languages of the nationalities before state and administrative organs, the right of using the symbols, the regulation of contacts with the mother country, and the manner of inclusion of interests of the nationalities into the system of decision-making on the lines of self-management. The text provides citations of those articles from individual statutes which are related to the foregoing spheres of interest.

Author's Abstract